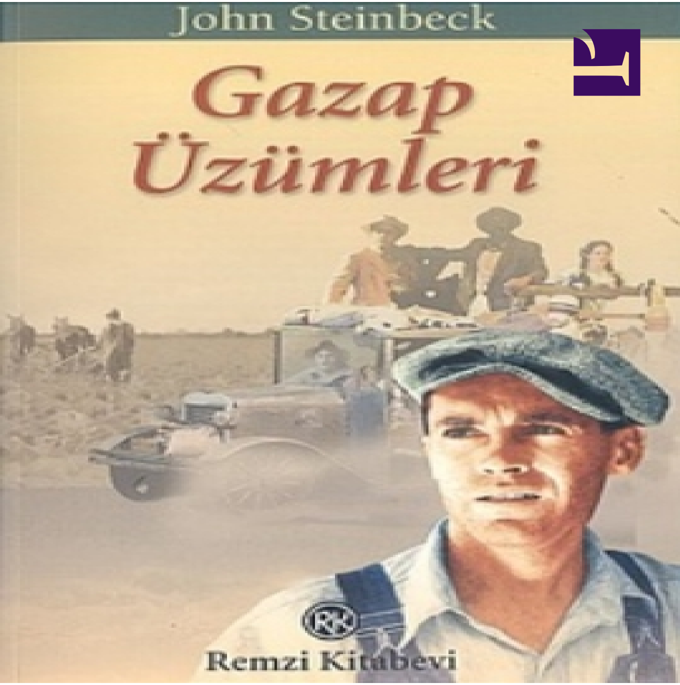

John Steinbeck
Gazap Üzümleri
Remzi Kitabevi

John Steinbeck

Gazap Üzümleri

Türkçeye çeviren: Rasih Güran

Remzi Kitabevi

İçindekiler

BİRİNCİ BÖLÜM

Oklahoma'nın bütün kırmızı topraklarına ve külrengi topraklarının bir kısmına son bir iki hafif yağmur düştü. Bu yağmurlar katı toprağı delemedi. Sapanlar küçük derecikler boyunca dolaşıp durdular. Bu son yağmurlar, mısırlara çabucak boy attırdı. Yol kenarlarında yoncalar ve otlar bitirdi. Böylece, külrengi topraklarla koyu kırmızı topraklar yeşil bir örtü altında kaybolmaya başladı. Mayısın sonlarına doğru gök donuklaştı. Sonra, baharda gökte top top asılı duran bulutlar da kayboldular. Güneş, boy atan mısırlar üzerinde her gün biraz daha çok parladı, sonunda her yeşil yaprağın kenarında sarı bir çizgi belirdi. Bulutlar bir iki kere daha ortaya çıkıp kayboldular ve bir daha görünmediler. Yoncalar koyuldular ve

kurudular ve çoğalmadılar artık. Toprağın üstü kabuk tutmuştu... İnce, sert bir kabuk... Gök donuklaştıkça yer de sarardı. Kırmızı topraklar pembeleşti, külrengi topraklar beyazlaştı.

Dere yatakları kuru birer patika oldu. Köstebekler, karınca yiyen böcekler küçük kafileler halinde yer değiştirmeye başladılar. Kızgın güneş her gün vurdukça, taze mısırların yaprakları sertliklerini kaybettiler. Önce biraz büküldüler, sonra, yaprağın ağırlığını taşıyan damarlar zayıfladıkça, aşağı doğru sarktılar. Haziran gelmişti, güneş daha kızgın parlıyordu. Mısır yapraklarındaki sarı çizgiler çoğalmış, orta damarlara doğru yayılmıştı. Yoncalar ip gibi kalmış, köklerine doğru kıvrılmışlardı. Hava açık, ama gökyüzü eskisinden daha donuktu ve her gün biraz daha soluklaşıyordu.

Sonunda, arabaların geçtiği, tekerleklerin öğüttüğü ve at nallarının dövdüğü yolların

katı kabukları çatladı, toz haline geldi. Hareket eden her şey havaya toz kaldırıyordu: Yürüyen bir adamın beline kadar hafif bir sis tabakası yükseliyor, arabalar direklerinin üstüne kadar toz havalandırıyor, otomobiller ardlarından bulut kaldırıyor ve toz ancak uzun bir süre sonra yatışıyordu.

Haziranın yarısı geçti; Texas ve körfez taraflarından büyük büyük bulutlar yükseliyordu. Yüksek, kocaman bulutlar... Yağmur getiren bulutlar. Tarlalardaki adamlar bulutlara baktılar, havayı kokladılar, rüzgârın esip esmediğini anlamak için, ıslak parmaklarını kaldırdılar. Bulutların yükseldiğini gören atlar da huysuzlandılar. Yağmur bir parça serpiştirdi, sonra hemencecik başka yerlere doğru uzaklaşıp gitti. Yeniden o soluk gök, yeniden o kızgın güneş... Yalnız, düşen yağmur damlalarının tozlarda açtığı çukurcuklar ve mısırların üzerinde berrak damlalar kaldı, o kadar.

Yağmur bulutlarının arkasından onları kuzeye doğru iten hafif bir rüzgâr çıktı... Kurumuş mısırları hafif hafif birbirine çarptıran bir rüzgâr... Ertesi gün rüzgâr arttıkça arttı... Soluk vermeden, durmadan esen bir rüzgârdı bu... Yollardaki tozlar döne döne havaya kalkıyor; etrafa yayılıyor, tarlaların kenarındaki çalılıkların ve yola yakın tarlaların üzerine çöküyordu... Şimdi artık rüzgârın yeğinliği büsbütün artmış, sertleşmiş ve mısır tarlalarında, yağmurlardan kalma kabuğa da işlemeye başlamıştı. Gökyüzü birdenbire karışan tozlarla kararmıştı. Rüzgâr toprağı yaladıkça tozları yerden kaldırıyor ve uzaklara götürüyordu... Rüzgâr iyice yeğinleşti. Yağmurlardan kalan kabuk da dağıldı; tarlalardan toz bulutları kalktı; havaya, yavaş yavaş yükselen bir duman halinde gri tüyler sürükledi. Mısırlar rüzgârı dövüyor, kuru ve hışırtılı sesler çıkarıyor, tozun hafif kısmı bir daha toprağa

inmiyor, kararan gökyüzünde kaybolup gidiyordu.

Rüzgâr daha da arttı. Şimdi taşların altını süpürüyor, saman çöplerini, yaprakları, hatta toprak parçalarını bile sürüklüyor ve bunlar rüzgârın yönüne uyarak, tarlaların üzerinde uçuşup duruyorlardı. Hava ve gök kararmıştı. Kıpkızıl bir güneş parlıyordu gökyüzünde. Havada sıkıntılı, boğucu bir hal vardı. Rüzgâr bütün gece, her an biraz daha artan bir hızla, esti; mısırların diplerini kazıdı ve mısırlar zayıf düşen yapraklarıyle rüzgâra karşı savaşmaya çalıştılar. Sonunda köklere kadar sokulan rüzgâr, mısırları da söktü. Her mısır sapı, bitkin bir halde rüzgâr yönüne doğru toprağa yattı.

Gün ağarmış ama, gündüz olmamıştı. Külrengi gökyüzünde duran kırmızı bir güneş, alacakaranlık bir ışık veren; sönük, kırmızı bir yuvarlaktı. Gün ilerledikçe bu alacalık yeniden karanlığa döndü. Rüzgâr,

yere yatırdığı mısırların üstünde bağırıyor, haykırıyordu.

Erkekler ve kadınlar evlerine tıkılmışlardı. Dışarıya çıktıkları zaman burunlarına mendil bağlıyorlar, gözlerini tozdan korumak için etrafı kapalı gözlükler takıyorlardı.

Geceleyin ortalık yeniden zifirî karanlık oldu; yıldızlar toz bulutunu delemiyor, pencerelerden sızan ışıklar da evlerin bahçelerinden öteye geçemiyordu. Toz, şimdi büsbütün havayla karışmış, hava ve toz bulamacı olmuştu. Evlerin her yanı sımsıkı kapatılmış, kapıların, pencerelerin kenarları bezle tıkanmıştı. Ancak, toz o kadar inceydi ki havada görünmüyordu bile. Çiçeklerden dağılan tozlar gibi, sandalyelerin, masaların ve tabakların üstlerini kaplamıştı. Köylüler, üzerlerindeki tozları silkip duruyorlardı. Kapı eşiklerinde tozdan ince çizgiler vardı.

Gece yarısı, rüzgâr uzaklaşıp gitti ve her yanı sessizlik içinde bıraktı. Tozlu hava, sesleri sisten çok boğuyordu. Köylüler rüzgârın durduğunu yataklarında işittiler, saldırının durmasıyle uyandılar. Kıpırdamadan yattılar, dikkatle sessizliği dinlediler. Horozlar öttü, ama hava, horoz seslerini de boğdu. Köylüler yataklarında debeleniyorlar ve sabahın olmasını bekliyorlardı. Havadaki tozun ancak uzun bir süre sonra yatışacağını bilirlerdi. Sabahleyin toz, havada sis gibi duruyordu; güneş kan gibi kıpkırmızıydı. Bütün gün toz, gökte süzülüp durdu. Ertesi gün daha aşağıya indi. Yer, aynı kalınlıkta bir örtüyle örtülmüştü. Toz, mısırların üzerini kaplamış, çit direklerinin tepelerinde, tellerin üzerinde birikmişti. Damları kaplamış, yoncaları, çalılıkları, ağaçları örtmüştü.

Köylüler evlerinden çıktılar. Kızgın, boğucu havayı kokladılar ve burunlarını tıkamak zorunda kaldılar. Çocuklar da evlerinden çıktılar, ama her yağmurdan sonra

yaptıkları gibi, koşup oynamadılar, bağrışmadılar. Erkekler, çitlerinin kenarlarında durup, mahvolan mısırlarına baktılar. Hiç seslerini çıkarmıyorlar, pek kımıldamıyorlardı. Kadınlar da erkeklerinin yanında oturmak üzere evlerinden çıktılar. Erkeklerin yıkılıp yıkılmayacaklarını merak ediyorlardı. Kadınlar erkeklerin yüzlerini gizliden gizliye gözden geçirdiler. Çünkü, mısırın mahvolması o kadar önemli değildi, yeter ki başka şeyler kalsın. Çocuklar çevrede duruyorlar, çıplak ayaklarıyle tozda resimler çiziyorlar, erkeklerle kadınların kavga edip etmeyeceklerini anlamaya çalışıyorlar. Çocuklar, erkeklerle kadınların yüzlerine göz ucuyle bakarak ayaklarıyle tozun üzerine dikkatli dikkatli çizgiler çiziyorlar. Atlar yalaklara su içmeye geldiler, toz tabakasını aralamak için suya önce üflediler. Tarlalarına bakan erkeklerin yüzlerindeki şaşkınlık bir süre sonra kayboldu. Sert, kızgın ve kararlı bir hal aldı. O zaman kadınlar korkulacak bir

şey olmadığını, bir yıkıntı olmadığını anladılar. Peki ama, soruyorlardı: «Ne yapacağız?» Erkeklerin cevabı, sadece: «Bilmiyorum» du. Ama herhalde önemli bir şey yoktu. Kadınlar ortada önemli bir şey olmadığını çok iyi biliyorlardı ve onları seyreden çocuklar da bunu biliyorlardı. Kadınlar ve çocuklar, erkekler yıkılmadıkları süre ortada dayanılmayacak kadar büyük bir felâketin bulunmadığını çok iyi bilirlerdi. Kadınlar evlerine, işlerinin başlarına gittiler, çocuklar da oynamaya başladılar; ama başlangıçta biraz temkinli davrandılar. Gün ilerledikçe güneşin kırmızılığı azaldı, tozla örtülü toprağın üzerinde parlamaya başladı. Erkekler evlerinin bahçe yollarında oturmuş, ellerindeki değnek ve küçük taşlarla oynayıp duruyorlardı. Hiç ses çıkarmadan öylece oturup durdular, düşündüler, düşündüler...

İKİNCİ BÖLÜM

Yolun kıyısındaki küçük lokantanın önünde kırmızı renkli kocaman bir nakliye kamyonu duruyordu. Yatay egzoz borusu kendi kendine mırıldanıyor, borunun ucunda hemen hemen görünmeyecek kadar hafif, mavi bir duman dolaşıyordu. Yeni bir kamyondu bu. Kırmızı boyası pırıl pırıl. Üzerinde on iki pusluk yazılarla: Oklahoma Şehri Nakliyat Şirketi yazılı. Çift lastikleri yepyeni. Büyük arka kapılarının kilitlerinden pirinçten kapı tokmakları dışarıya doğru fırlamış. Kapıları ve pencereleri ince telle örtülü, lokantada dinleyen olmadığından, radyo hafifletilmiş, bir dans havası çalmakta. Küçük bir vantilatör kapının üzerindeki yuvarlak deliğinde dönüyor, sinekler pencere ve kapıların üstündeki tellere çarparak vızıldayıp duruyorlar. İçeride bir adam, yani kamyonun şoförü, bir iskemleye oturmuş, dirseklerini tezgâhın üzerine dayamış, kahve

tezgâhının arkasında tek başına iş gören ince yapılı garson kıza bakıyor. Yol lokantalarının kibar ve saygısız diliyle konuşuyor:

— Üç ay önce gördüm, bir ameliyat geçirmiş. Bir şeyini almışlar, ama nesini, şimdi unuttum.

Kız da cevap veriyor:

— Ben onu göreli daha bir hafta olmadı. Hiçbir şeyi yoktu. Zom olmadığı zamanlar iyi çocuktur.

Arada sırada tel kapıda sinekler vızıldıyor, kahve makinesi buhar fışkırtıyor... Garson kız makineye bakmadan aleti tutuyor, kapatıyor.

Dışarıda, yolun kıyısında yürüyen bir adam, yolun öte yanına geçerek kamyona yaklaştı. Kamyonun önünden yavaş yavaş geçerken pırıl pırıl parlayan tamponlara elini

sürdü. Camın üstündeki «Yolcu almaz» levhasına baktı. Bir an yeniden yoluna devam etmek istedi. Ama vazgeçti. Kamyonun lokantaya bakmayan basamağına oturdu. Otuzundan çok göstermiyordu bu adam. Gözleri koyu kahverengiydi, aklarında bile kahverengi izler vardı. Elmacık kemikleri çıkık ve birbirinden uzaktı. Yanaklarından, ağzının çevresinden dolaşarak, aşağı doğru güçlü, derin çizgiler iniyordu. Üst dudağı uzundu. Dişleri ileri doğru çıktığından, dudakları dişlerini kapamak için yayılmış gibiydi. Bu adam, ağzını daima kapalı tutardı. Elleri kabaydı. İri parmakları ve istiridye kadar kalın ve tırtıllı tırnakları vardı. Baş parmağıyle şehadet parmağı arası ve avucunun içi nasırlardan pırıl pırıl parlıyordu.

Adamın elbiseleri yepyeniydi. Ucuz ve yepyeni şeyler... Gri kasketi o kadar yeniydi ki, güneşliğinin mukavvası daha sertliğini yitirmemiş ve düğmesi bile düşmemişti; yani

kasket, torba, havlu, mendil gibi çeşitli görevleri yaptıktan sonra, alacağı şekilsiz ve biçimsiz halini henüz almamıştı. Elbisesi ucuz, kaba bir kumaştan yapılmıştı. O da o kadar yeniydi ki, üzerindeki yağ lekeleri bile görülebiliyordu daha. Mavi keten gömleği kolasını kaybetmediğinden, kaskatı ve dümdüzdü. Ceketi kendisine göre çok büyüktü, pantolonu da kısaydı; uzun boylu bir adamdı kendisi. Ceketinin omuzları aşağı doğru sarktığı halde ceket yine kısa kalıyor, ceketinin önü boyuna karnını çarpıyordu. Ayaklarında «ordu artığı» giyilmemiş yeni bir çift sarı ayakkabı vardı. Altları çivili, topukları, kenarlarından yenmesin diye, atlar gibi nailiydi. Adam, otomobilin basamağında oturmuş, kasketini çıkarmış, yüzünü siliyordu. Sonra kasketini başına koydu, aşağı doğru çekerek güneşliğinin biçimsizliğini hazırladı. Ayaklarına gözü ilişti. Eğildi ve bağlarını gevşetti. Uçlarını da yeniden bağlamadı. Dizel motorunun egzozu mavi küçük

baloncuklar halinde dumanlar çıkarıyor, başının üzerinde pıtırdayıp duruyordu.

Lokantadaki müzik durmuştu. Şimdi hoparlörde bir adam konuşuyordu. Garson kız, radyoyu kapatmadı. Çünkü, müziğin durduğunu farketmemişti. Oynayacak bir şey arayan parmakları, kulağının altında bir sivilce buldu. Şoföre çaktırmadan tezgâhın arkasındaki aynada sivilceyi görmeye çalıştı. Sanki saçını düzeltiyormuş gibi yapıyordu. Kamyonun şoförü, konuşuyordu:

— Shawnee'de büyük bir balo verilmiş... Baloda galiba birisini mi vurmuşlar ne. Duydunuz mu?

Garson kız:

— Hayır... diyor ve kulağının altındaki sivilcenin üzerinde parmağını gezdiriyor.

Dışarıda oturan adam kalktı ve kamyonun üstünden öte yana baktı. Lokantayı bir an seyretti. Sonra, yeniden basamağa oturdu, yan cebinden bir paket tütünle bir deste cigara kâğıdı çıkardı. Yavaş yavaş ve alışmış parmaklarıyle cigarasını sardı. Evirdi, çevirdi, düzeltti, sonunda yaktı. Yanan kibriti ayağının dibine atıp, söndürdü. Güneş öğleye yaklaştıkça kamyonun gölgesi de küçülüyordu.

Lokantadaki kamyon şoförü, borcunu ödedi, elindeki iki nikel bozuk parayı da piyango makinesine attı. Makinenin içinde dönen tekerleklerin hiçbiri yerine düşmedi. Garson kıza:

— Bu makineleri de öyle usturuplu yapıyorlar ki, hiçbir şey kazanmaya imkân yok!., dedi.

Kız cevap verdi:

— İki saat önce birisi, büyük ikramiyeyi aldı. Seksen üç sent tuttu... Sen ne zaman döneceksin?

Şoför tel kapıyı bir süre aralık tuttu:

— Bir hafta, on gün sonra... dedi. Tulsa'ya kadar gideceğim, herhalde çabuk dönemem.

Kız biraz kızgınlıkla:

— Sinekler giriyor içeri. Ya gir, ya çık!..

Şoför:

— Hoşça kal, dedi ve çıktı.

Tel kapı arkasından çarptı. Şoför dışarıda bir süre güneşte durdu. Cebinden çıkardığı çikletin kâğıdını yere attı. İri yarı bir adamdı bu. Geniş omuzları vardı. Durmadan ışığa bakmaktan gözlerinin çevresi kırışmıştı. Külot pantolon giymişti ve ayaklarında

botlar vardı. Çikleti dudaklarının ucunda tutarak tekrar tel kapıdan seslendi:

— Anlıyorsun ya, duymamı istemiyorsan, uslu otur!..

Garson kız, arkasındaki duvarda asılı duran aynaya yüzünü döndü. Dişlerinin arasından bir şeyler mırıldandı. Kamyon şoförü her defasında çenesini, dudaklarını faraş gibi açarak çikleti yavaş yavaş çiğniyordu. Kocaman kırmızı kamyona doğru giderken ağzındaki çiklete biçim veriyor, dilinin altında çeviriyordu.

Yaya yolcu onu görünce ayağa kalktı, kamyonun penceresinden içeri baktı:

— Beni de alır mısın, bayım? dedi.

Şoför hemen başını çevirerek bir saniye lokantadan yana bakarak:

— Camın üstündeki «Yolcu almaz» yazısını görmedin mi?

— Elbet gördüm, ama insan, yine de iyi insan olur isterse... Zengin pezevengin biri ona, böyle yazılar koydurtsa bile...

Yavaş yavaş kamyona yerleşmekte olan şoför, bu cevabı kafasında parça parça inceliyordu. Şimdi bu isteği yapmazsa yalnız kötü bir insan olmakla kalmayacak, aynı zamanda bir yazı koymaya zorlanmış ve arkadaş almasına izin verilmemiş bir adam durumuna da düşmüş olacaktı. Eğer yayayı kabul ederse, birdenbire iyi bir insan olacak ve herhangi zengin bir pezevengin, istediği zaman fırlatıp atacağı soydan bir adam olmadığını gösterecekti. Açmaza getirildiğini anlıyor ama, çaresini bulamıyordu. Sonunda iyi bir insan olmaya karar verdi. Yeniden lokantadan yana bakarak:

— Virajı dönünceye kadar basamağın yanında çömel, dur... dedi.

Adam çömelerek gözden kayboldu ve kamyon kapısının tokmağına yapıştı. Motor bir anda gürledi. Vites dişlileri birbirine geçti, koca kamyon hareket etti. Birinci vites, ikinci vites, üçüncü vites; sonra yıldırım gibi artan sürat ve dördüncü vites... Yol, kamyona yapışmış olan adamın altından sersemletici bir hızla birbirine karışıyordu. Bir mil sonra yolun ilk virajına geldiler. Kamyon yavaşladı. Yolcu ayağa kalktı, kapıyı araladı, sıyrılarak içeri girdi. Şoför gözlerini aralayarak içeriye giren adamı süzmeye başladı. Sanki düşüncelerini ve izlenimlerini beyninde toplamadan önce, bunları çenesiyle bölüyor ve düzenliyormuş gibi ağzını açıp kapıyordu. Gözlerini adamın yeni kasketinden başlayıp, elbiselerden kaydırarak, yeni ayakkabılara kadar indirdi. Adam, oturduğu yere arkasını iyice dayamıştı. Kasketini çıkardı, terleyen yüzünü ve çenesini sildi.

— Teşekkür ederim dostum, dedi. Tabanlarım patladı be!..

Şoför:

— Ayakkabıların da yeni, dedi.

Sesinin tonundan da anlaşılıyordu ki, gözlerinde gizlilik ve merak vardı. Devam etti:

— Yeni ayakkabılarınla yola çıkmamalıydın. Havanın sıcaklığına baksana.

Adam, tozlu sarı ayakkabılarına bakarak:

— Başka ayakkabım yok ki giyeyim, dedi. İster istemez bunları giyip eskitiyorum.

Şoför, önündeki yolu kendine güvenen biri gibi süzüyordu. Kamyonun hızını biraz daha artırdı.

— Uzağa mı gidiyorsun?

— Yoo... Tabanlarım şişmeseydi yürürdüm bile.

Şoförün sorduğu soruların altında zekice bir araştırma bulunduğu seziliyordu. Sorularıyle sanki ağlarını atıyor, tuzağını kuruyordu.

— İş mi arıyorsun yoksa? diye sordu.

— Hayır... Babamın otuz dönüm kadar bir yeri var, oraya gidiyorum. Babam ortakçıdır. Ama biz, eskiden beri oradayız.

Şoför yolun kıyısındaki tarlalarda yere yatmış mısırlara ve bu mısırların üstlerini örten tozlara dikkatle bakıyordu. Tozlu toprağın arasından küçük çakmak taşları görünüyordu. Şoför, kendi kendine söyleniyormuş gibi:

— Demek baban kırk dönüm üzerinde çalışan bir ortakçı? Babanın da mısırları toz

altında kaldı mı? Traktör onu da toprağından attı mı?

Adam:

— Bilmem, çoktandır haber almadım, dedi.

— Çok oluyor galiba, dedi şoför.

Bu sırada şoför yerine bir arı girdi ve vızıldamaya başladı. Şoför elini uzattı, arıyı tuttu; ezmemeye çalışarak pencereden dışarıya bıraktı.

— Ortakçıların anası ağlıyor şimdi, dedi. Bir traktör on aileyi yerinden ediyor. Traktörler vızır vızır dolaşıyor her yanda. Ortakçılar yerlerinden atıldılar. Baban nasıl dayanıyor?

Dili ve çenesi, epeydir çiğnemediği çikletle o kadar uğraşıyordu ki, ağzının içinde

durmadan döndürüp döndürüp çiğniyordu. Ağzının her açılışında dilinin çikleti çevirdiği görülüyordu.

— Evet, çoktandır haber alamadım. Okuma yazma bilmiyordum ki, mektup yazayım. Babam da bilmez okuma yazma...

Bir süre durdu. Sonra birdenbire:

— Ama isteseydik öğrenirdik ya!..

— İşte mi çalışıyordun?

Şoför yeniden gizliden gizliye, rastgeleymiş gibi görünen bir incelemeye başlamıştı. Tarlalara baktı. Yanan havaya baktı ve çikletini yanağına saklayarak pencereden dışarı doğru okkalı bir tükrük savurdu.

— Evet, dedi adam.

— Ben de öyle sanmıştım zaten... Ellerini görünce anladım. Her halde ya kazma, ya

balta, ya balyoz sallamışsın. Ellerin nasır içinde. Ben böyle şeylere çok dikkat ederim. Hoşuma gider.

Adam, şoföre baktı. Kamyonun lastikleri yolun üzerinde sanki inliyor gibi bir ses çıkarıyorlardı.

— Daha öğrenmek istediğin şey var mı? Sor da söyleyeyim. Merakın geçer belki.

— Kızma kardeşim! Bir şey mi dedik? Neme gerek benim.

Ne istersen sor anlatayım. Gizli kapaklı bir şeyim yok.

— Kızma dedik ya be kardeşim!.. Gözüme çarptı da ondan sordum. Hani onu da vakit geçsin diye söyledim.

— Dedim ya sana; her şeyi anlatırım istersen. Adım Joad, Tom Joad. Babamın adı Baba Tom Joad.

Tom, gözünü şoförden ayırmıyordu.

— Kızma be çocuğum, kızma. Bir şey demedik sana be yahu!..

— Ben de sana bir şey dedin demiyorum ya, dedi Joad. Kimseye zararım dokunmadan kendi halinde yaşamaya çalışıyorum...

Sustu, kurumuş tarlalara, uzakta sıcağın altında hareketsiz duran sıska ağaç yığınlarına baktı. Yan cebinden tütününü ve cigara kâğıdını çıkardı. Rüzgâr bozmasın diye iki dizinin arasında cigarasını sardı.

Şoför sakızını bir öküz kadar düzenli ve dalgın çiğniyor, önceden aralarında geçen sözlerin unutulup gitmesini bekliyordu.

Sonunda havanın durulduğunu, yatıştığını görünce:

— Şoför olmayanlar halden anlamazlar, dedi. Patronlar kamyona kimseyi almamızı istemezler. Onun için burada yapayalnız oturur, kamyonu sürüp dururuz. Sonunda dayanamaz, sana yaptığım gibi birini kamyona alarak işten atılmayı göze alırız.

Joad:

— Sağol... dedi.

— Araba sürerken, saçmasapan şeyler yapan bir sürü şoförler vardır. Bir şoför bilirim, direksiyondayken şiir yazar. Ne yapsın, vakit başka türlü geçmez ki.

Sözleriyle ilgilenip ilgilenmediğini, ya da anlattıklarına şaşırıp şaşırmadığını anlamak için gözünün ucuyla çaktırmadan Joad'a baktı. Joad susuyor, uzaklara, yola; toprağın

üzerinde bir dalga gibi inip çıkan beyaz yola bakıyordu. Şoför sonunda, sözüne devam etti:

— Bu çocuğun yazdığı şiirlerden biri aklımda. Bu şiir, kendisiyle birlikte bir sürü adamın içerek, eğlenerek, kavga çıkararak dünyanın bir yanını gezmelerini anlatıyordu, dur nasıldı bakayım?.. Tüh, aklıma gelmiyor bir türlü. Şiirde öyle laflar vardı ki, ne anlama geldiğini Allah bilir. Haa! Dur, dur bakayım, bir yeri şöyleydi galiba: «Bir zenci gördü, Allah boruya, fil hortumu eli, ağzı balina». Bu hortum dedikleri şey, buruna benzermiş. Filin burnuna hortum denirmiş. Çocuk bana sözlükte gösterdi yerini. Bu sözlüğü hep yanında taşırdı kerata. Kamyonu bir yana çekip pastasını yerken, kahvesini içerken hep sözlüğe bakardı...

Birdenbire durdu, uzun uzun söylediği sözler kendisine yalnızlığını hatırlatmıştı yeniden. Sinsi gözlerini yolcusuna çevirdi.

Joad susuyordu. Şoför sinirlendi. Onu da konuşturmak için:

— Böyle büyük laflar eden kimseler tanır mısın sen de?

Joad:

— Evet, tanırım; papazlar, dedi.

— Bu büyük laflar insanın tepesini attırır haa!.. Ama papaz söylerse o zaman iş değişir. Papaza kızmak kimin aklından geçer? Bu söylediğim çocuk, delinin biriydi zaten. Ama, insanın böylesine de kızması doğru değil. Nasıl olsa o da bunları laf olsun diye söylüyordu. Kimseye zararı dokunmazdı.

Şoförün içi rahattı artık. Hiç olmazsa Joad'ın dinlediğini biliyordu. Büyük kamyona dönemeçte sert bir viraj yaptırdı, lastikler çığlığı bastı. Şoför sözüne devamla:

— Dediğim gibi, kamyon şoförleri direksiyondayken saçmasapan şeyler yaparlar. Ne yapsınlar, böyle sabahtan akşama kadar otur da, yol durmadan altından kayıp gitsin!.. İnsan oynatır alimallah!.. Bir ara; kamyon şoförleri boyuna yerler diye söylenirdi. Evet yerler, o yollardaki lokantalarda boyuna yerler...

Joad, şoförü tasdik etti:

— Gerçekten, şoförleri hep o lokantalarda görürüm.

— Tabiî, ne yapsınlar?.. Ama şoförler yemek yemek için oralarda durmazlar aslında. Şoför dediğin çok acıkmaz zaten. Boyuna durmadan gitmek şoförlerin iflahını keser. Hiç olmazsa arada sırada lokantaların önünde durursun da, inip bir şey alırsın. Tezgâhtaki kızla az buçuk çene çalarsın. Bir fincan çay içer, bir parça da pasta yersin, biraz dinlenirsin.

Ağzındaki çikleti yavaş yavaş çiğneyip döndürüyordu.

Joad baştan savma:

— Zor iş doğrusu!., dedi.

Şoför birdenbire Joad'a baktı. Alay edip etmediğini anlamak istiyormuşçasına:

— Ne sandın ya, kazıktır kazık!.. Burada oturup sekiz, on, bazen on dört saat arabayı sürmek, herkese kolay gelir. Ama yol, insanı berbat eder. İnsan bir şeyler yapmak ister... Bazıları şarkı söyler. Bazıları ıslak çalar. Şirket, radyoya müsaade etmiyor. Bazıları da kafayı çekerler. Ama bu gibiler fazla tutunamaz...

Son sözü kendisine bir çeki düzen vererek söylemişti:

— Ben işimi bitirmeden ağzıma bir damla içki koymam!..

Joad sordu:

— Gerçekten mi?

— Tabiî. Çünkü ben, ilerlemek istiyorum. Sen ne sanıyorsun? Şu mektupla ders kurslarına bile yazılmayı düşünüyorum. Makine mühendisi olacağım. Çok kolay, evde bir iki saat çalışacaksın, o kadar. Bunu yapmak niyetindeyim hani! Artık o zaman kamyon sürmem. Başkalarına sürdürürüm.

Joad yan cebinden bir viski şişesi çıkardı:

— Bir yudumcuk olsun çekmez misin? Sesinde bir yalvarış vardı.

— Yoo, gerçekten içmiyorum. Elimi bile sürmem. İçki içen adam sonra derslere çalışamaz, ileride benim yapacağım gibi.

Joad şişenin mantarını açtı. İki yudum aldı, tıpayı yeniden tıkadı, cebine koydu. Şoför yerini viskinin kızgın kokusu kaplamıştı.

Joad:

— İş kalmamış sende, dedi. Ne o, bir kıza mı tutkunsun yoksa?..

— Eh... Ama daha doğrusu, ilerlemek istiyorum. Uzun zamandır kafamı buna göre hazırlıyorum.

Viski, Joad'u biraz gevşetmiş gibiydi. Bir cigara daha sarıp, yaktı...

— Daha bugüne kadar bir parmak boyu ilerlemek nasip olmadı bana, dedi.

Şoför hemen sözüne devam etti:

— Pistona ihtiyacım da yok. Kafamı durmadan buna göre hazırlıyorum. İki yıl önce bu kurslardan birini gördüm...

Sağ eliyle direksiyona yavaş yavaş vurdu:

— Örneğin, yolda bir adamı görüp geçtim, değil mi? Herife bir bakarım, o kadar. Geçtikten sonra herifin her şeyini hatırlamaya çalışırım. Elbisesini, ayakkabılarını, şapkasını, nasıl yürüdüğünü; hatta boyunu, şişman mı, zayıf mı olduğunu, özel işaretine varana kadar. Çok iyi yaparım bunu. Adamın nesi var, nesi yoksa kafama yerleşir. Bazen de parmak izi uzmanı olayım, o kursu göreyim, diyorum. Şaşıyorum, insan, gördüğünü nasıl unutmuyor? Garip şey doğrusu!..

Joad, şişeden acele bir yudum daha aldı. Yanıp biten cigarasının son nefesini çekti, nasırlı baş parmağıyle işaret parmağı arasında cigarasının yanan ucunu ezdi. İzmariti bir hamur haline getirip, pencereden

dışarı uzattı ve rüzgârın izmariti parmaklarından almasını bekledi. Kocaman lastikler beton yolun üzerinde yüksek sesli bir şarkı tutturmuşlardı. Joad' un kara ve durgun gözleri yola baktıkça neşelenmeye başlıyordu. Şoför bekledi ve kuşkuyla bakındı. Joad'un uzun üst dudağı dişlerinden yukarı doğru sıyrıldı ve sessizce gülümsedi. Göğsü her gülüşünde inip kalktı:

— Alışmak kolay değil, uzun zaman ister.

Şoför başını çevirdi:

— Neyi?.. Ne diyorsun sen be adam?!..

Joad'un dudakları bir an uzun dişlerinin üzerine yayılarak kapandı; dilini iki yana götürerek dudaklarını bir köpek gibi yaladı. Sesi kabalaşmıştı:

— Ne dediğimi pekâlâ anlıyorsun! İçeri girdiğim zaman benim ağzımı aradın, ben anlamadım mı sanki bunu?..

Şoför ileri doğru bakıyordu. Direksiyonu o kadar sıkı tutmuştu ki, avucunun kasları şişmiş ve elinin arkası morarmıştı.

Joad devam etti:

— Benim nereden geldiğimi biliyorsun... Şoför susuyordu.

Joad dayattı:

— Bilmiyor musun?

— Ha, evet. Elbette. Belki... Ama bana ne be birader!.. Ben kendi işime bakarım. Bana ne!..

Sözcükler şimdi ağzından dökülüyordu:

— Ben kimsenin işine burnumu sokmam.

Birdenbire sustu ve bekledi. Direksiyonun üstündeki elleri eskisinden daha beyazdı. Pencereden içeri bir çekirge atladı, saat tablasının üstüne kondu. Çekirge, orada oturdu ve atlamasını sağlayan köşeli ayaklarıyle kanatlarını sıvazlamaya başladı. Joad uzandı, çekirgenin sert başını parmaklarıyle ezdi ve pencerenin dışında akıp giden rüzgâra bıraktı. Joad, parmaklarının ucundaki çekirge parçalarını temizlerken, yeniden gülümsedi:

— Yanılıyorsun, bayım, dedi. Senden bir şey sakladığım yok. Evet, ben Mac Alester'deydim. Dört yıl yattım orada. Bu elbiseleri de çıkarken verdiler. Kim ne derse desin, umurumda değil. Şimdi de babamın çiftliğine dönüyorum. İş bulmaya gidiyorum, deyip sana martaval mı atayım?..

Şoför:

— Peki peki, neme gerek benim... Nereden gelirsen gel, ben öyle her işe burnunu sokan insanlardan değilim.

— Amma da değilsin ha, dedi Joad. Kocaman burnunu kilometrelerce öteye uzatıyorsun. Otlara burnunu daldıran koyun gibi, sen de burnunu benim işime sokuyorsun!..

Şoförün suratı gerildi:

— Beni tanıyamadın sen... diye hafiften başladı.

Joad güldü:

— Sen iyi bir insansın. Çünkü beni kamyona aldın. Evet... Eh, işte süreyi doldurduk da çıktık sonunda. Her halde niçin hapse girdiğimi de öğrenmek istersin?

— Bana ne... Neme gerek benim!..

— Öyle ya, sana ne... Sen sadece bu boku sürer durursun. Başka işle alışverişin yok! Bak, şu ilerideki yolu görüyor musun?..

— Haa!..

— Ben orada ineceğim. Ama biliyorum ki şimdi, yaptığım şeyi öğrenmek için göt atıyorsun. Ben de seni üzecek bir adam değilim ha, merak etme!..

Motorun uğultusu hafifledi ve lastikler gıcırdamaya başladı. Joad, şişesini çıkardı, bir parçacık daha içti. Kamyon bir toprak yolun beton yolu kestiği bir yerde durmuştu. Joad dışarı atladı, şoför penceresinin yanında durdu. Yatay egzoz borusu, güçlükle seçilen mavi dumanını pıtırtı halinde dışarı veriyordu.

Şoföre doğru eğildi, çabuk çabuk:

— Katildim, dedi. Bu da büyük bir laf ya. Yani, senin anlayacağın, adam öldürmek demek. Yedi yıl yedim, bir olay çıkarmadığım için dört yılda bıraktılar.

Şoför, Joad'un yüzünü hatırlamak için dikkatle baktı:

— Ben sana bir şey sordum mu? dedi. Ben kendi işimden başka şeye karışmam.

— Texola'ya gidinceye kadar her uğradığın yerde anlat bunu istersen.

Gülerek:

— Güle güle arslanım. Sen iyi bir insansın, ama bana bak, şunu iyi bil ki; insan işkilli olduğu zaman, sorulan şeylerin nereye varacağını ta uzaktan kestirir. Ben, ağzını açar açmaz, sözü nereye getireceğini anlamıştım...

Kamyonun kapısını avucuyla iterek:

— Beni kamyona aldın. Sağol... Hoşça kal!.. Döndü ve toprak yolda yürümeye başladı.

Şoför bir süre onun arkasından baktı ve sonra bağırdı:

— Heyy, yolun açık olsun!..

Joad başını çevirmeden elini salladı. Sonra motor gürledi, vites dişlileri birbirine geçti ve kocaman kırmızı kamyon uzun yolda kaydı, gitti.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Beton yolun her iki yanı birbirine geçmiş, bükülmüş kuru çayırlarla çevrilmişti. Başaklar bir köpeğin tüylerini yalamaya hazır yulaf kılçıklarıyle, bir atın tırnakları üstündeki tüylere dolaşmayı bekleyen çayır tilki kuyruklarıyle, koyunların tüylerine yapışmaya hazır yonca yapışkanlarıyle doluydu... Dağılıp saçılmaya hazır, uyuyan bir yaşam... Her tohum ayrı bir dağıtma aracı bekleyen biçimde: Eğri oklar, paraşütler, küçük mızraklar ve ufacık dikenli topaklar... hepsi de hayvanları, rüzgârı, bir erkek pantolonunun paçasını, bir kadın eteğinin kenarını bekliyor... hepsi, pasif, ama hepsinde de harekete geçecek araçlar var, hepsi de sessiz duruyor, ama hepsi de bu harekete katılmaya hazır...

Güneş ışığı çayırları ısıtıyordu. Çayırların altındaki gölgelerde böcekler dolaşıyordu:

Karıncalar, karıncalara tuzak hazırlayan karıncayiyen böcekler, havaya sıçrayarak bir an sarı kanatlarını çırpan çekirgeler, küçük kafileler halinde ince ayakları üzerinde dolaşan böcekler... Yolun kenarındaki otların arasında bir kaplumbağa, zaman zaman gereksizce sağa sola saparak ve yüksek tümsekli kabuğunu otlar üzerinde sürüyerek yürüyordu. Arpa kılçıkları kabuğunun üzerinden kayıyor ve kabuğun üzerine düşen yonca yapışkanları yuvarlana yuvarlana toprağa düşüyordu. Kaplumbağa pul pul gagasını aralamıştı. Sert alaycı gözleri, tırnağa benzeyen kaşlarının altında dosdoğru ilerisine bakıyordu. Kaplumbağa, arkasında basılmış bir iz bırakarak otların üzerinde ilerledi ve bir tepeyle karşılaştı: Beton şosenin seddi. Bir an durakladı, gagasını havaya kaldırdı. Gözlerini kırpıştırdı, yukarı aşağı göz gezdirdi. Sonunda seddi tırmanmaya başladı. Pençeli ön ayakları ileriye doğru uzandı. Ama değmedi. Şimdi arka ayakları

kabuğu itiyor, kum ve çakılları kazıyordu. Sed dikleştikçe kaplumbağa da daha çok çaba harcamaya başladı. Kaplumbağanın iten ayakları geriliyor, kayıyor, kabuğu sürüyordu. Pul pul baş, boynunun izin verdiği kadar ileri doğru uzanmıştı. Sonunda kabuk yavaş yavaş sedin tepesine kayıp çıkmış, yolunun önünde bir engelle, beton şosenin kenarıyle, yönü on santim yükseklikte beton bir duvarla karşılaşmıştı. Arka ayaklar sanki kendi başına hareket ediyorlarmış gibi kabuğu duvara doğru itti. Baş havaya kalktı, duvarın ötesinde, beton yolun geniş düz yüzünü gözetledi. Şimdi elleri duvarın tepesini yakalamış, çekiyordu. Kabuk yavaş yavaş yukarı doğru kalktı, ön tarafını duvara dayadı. Kaplumbağa bir an soluk aldı. Kırmızı bir karınca, kabuğun üstünde gezdi, kabuğun içindeki yumuşak deriye girdi, birdenbire baş ve ayaklar içeri çekildi ve pul pul kuyruk yanına kapandı. Kırmızı karınca vücutla bacaklar arasında

ezildi. Ön ayaklardan biri yabanî bir yulaf başını sıkıştırdı. Uzun bir süre kaplumbağa hareketsiz kaldı, sonra boyun dışarı çıktı ve yine o alaycı gözler çevresine bakınmaya başladı; ayaklarla kuyruk dışarı çıktı. Arka ayaklar fil ayakları gibi gerile gerile işlemeye başladı. Kabuk öyle bir açı yaparak havaya dikilmişti ki, kaplumbağanın ön ayakları beton yolun yüzüne değmiyordu. Arka ayakları kabuğu ittikçe kabuk da kalktı ve sonunda öyle bir an geldi ki, ağırlık noktası değişti ve kabuğun önü aşağı düştü. Ön ayaklar betonu tırmalamaya başladı. İş bitmişti. Ön ayaklara dolanan yabanî bir yulaf sapının ucunda başağı sallanıyordu.

Artık yürüme kolaylaşmıştı. Bütün ayaklar çalışıyor ve kabuk sağa sola yalpa vura vura sürünüp gidiyordu. Kırk yaşında bir kadının yönettiği özel bir otomobil yaklaşıyordu. Kadın, kaplumbağayı gördü ve direksiyonu yolun sağına, yana doğru kırdı. Tekerleklerden bir çığlık koptu, bir toz bulutu kaynadı.

Bir an iki tekerlek kalktı ve tekrar yerine oturdu. Sonra araba yeniden yolun ortasına kaydı ve devam etti. Şimdi daha yavaş gidiyordu. Kaplumbağa, kabuğuna çekilmişti. Ama şimdi acele ediyordu. Çünkü beton yol, kızgındı.

Ve şimdi de bir küçük kamyon gözükmüştü. Kamyon, kaplumbağaya yaklaşınca şoför, kaplumbağayı gördü, onu ezmek için üzerine doğru çevirdi. Ön tekerleği kabuğun kenarına çarptı, kaplumbağayı metal bir para gibi döndüre döndüre fırlattı ve yolun öteki kenarına ok gibi attı. Kamyon, yeniden yolun sağında izlediği yöne girdi. Arka üstü yatan kaplumbağa uzun süre kabuğunun içinde büzülüp kaldı. Sonunda ayaklarını havada sallamaya, tutunacak bir yer aramaya başladı. Az sonra ön ayağı bir taş yakaladı, yavaş yavaş kabuk kendini çekti ve yüzüstü döndü. Yabanî yulaf başağı dağıldı, tanelerinden üçü toprağa saplandı ve kaplumbağa sedden aşağı doğru inerken tohumların

üzerini toprakla örttü. Kaplumbağa tozlu bir yola girdi ve bu yolda duraklaya duraklaya yürümeye başladı. Kabuğuyla tozda dalgalı dar bir yol açıyordu. İhtiyar alaycı gözleri ileriye doğru bakıyordu, pul pul gagası da hafifçe aralıktı. Tozda kayan sarı ayak tırnakları arkada ince çizgiler bırakıyordu.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Joad, vites dişlilerinin birbirine geçtiğini, lastiklerin toprağı titrettiğini ve kamyonun hareket ettiğini işitti, durdu ve dönerek kamyonun arkasından kayboluncaya kadar baktı. Kamyon gözden kaybolduktan sonra bile uzaklara ve havanın titreyen maviliğine bir süre baktı. Düşünceli düşünceli, şişeyi cebinden çıkardı, metal kapağı çevirerek açtı, viskinin tadından bir şey kaybetmemesi için dilini şişenin ağzına sokarak ve sonra şişeyi dudaklarının çevresinde döndürerek dikkatle içti... Önemli bir şey hatırlıyor gibiydi. «Bir zenci gördü...» Bütün aklında kalan şey bu sözdü. Sonunda döndü, tarlaları diklemesine kesen tozlu yola çevirdi yüzünü. Güneş kızgındı, havada duran tozu dağıtacak en ufak bir rüzgâr bile esmiyordu. Yol çizgi çizgi yarılmıştı, içerlerine yeniden tozlar dökülmüş, tekerlek izleri olmuştu. Joad bir iki adım attı; un gibi toz, yeni sarı

ayakkabılarının önünde havalandı. Ayakkabılarının sarılığı külrengi toz altında kaybolmaya başladı.

Eğildi, ayakkabılarının bağlarını çözdü, önce bir tekini, sonra ötekisini çekti, çıkardı. Ayaklarının arasından tozlar fışkırıncaya ve kuruluk ayak derilerini gerinceye kadar terli ayaklarını kızgın kuru toza rahatça daldırdı. Ceketini çıkardı, ayakkabılarını içine sararak kolunun altına aldı. Sonra önündeki tozlara vura vura ve arkasında kalan toprağın üzerinde bir bulut bıraka bıraka yolda ilerlemeye başladı.

Yolun sağ yanında söğüt direkleri arasına gerilmiş iki kat dikenli tel vardı. Direkler eğri büğrüydü. Fena yontulmuştu. Tel, direklerdeki çatalların hizasına geldiği yerde bu çatalların arasına bırakılmış, çatal bulunmayan yerlerde de paslı, balya teliyle direğe tutturulmuştu. Telin arkasındaki tarlada, rüzgârın devirdiği mısırlar, sıcak, kuraklık ve

mısır yapraklarının saplarıyle birleştiği yerlerde tozla dolmuş çukurlar vardı.

Joad, arkasında toz bulutu sürüyerek ağır ağır yürüyordu. Biraz ilerisinde bir kaplumbağanın kambur kabuğunu gördü. Kaplumbağa ayaklarını sert sert ve çabuk çabuk işleterek tozun içinde yavaş yavaş sürükleniyordu. Joad, kaplumbağaya bakmak için durdu, gölgesi kaplumbağanın üstüne düştü. Baş ve ayaklar birdenbire içeri çekildi, kısa kuyruk, kabuğun kenarına kapandı. Joad, kaplumbağayı yakaladı. Kaldırdı, altını çevirdi. Kaplumbağanın üstü tozun rengindeydi: Koyu külrengi; ama altı krem sarısıydı, tertemiz ve dümdüzdü. Joad, kolunun altındaki ceketi biraz daha yukarı çekti ve kaplumbağanın dümdüz altına parmağını sürdü, bastırdı. Kaplumbağanın alt kabuğu, üstünden daha yumuşaktı. İhtiyar sert kafa dışarı çıktı ve sıkıştıran parmağa bakmaya çalıştı. Ayaklar sallanıp duruyordu. Kaplumbağa, Joad'un eline işedi,

havada çırpındı. Joad, kaplumbağayı yeniden yüzüstü çevirdi ve ayakkabılarıyle birlikte ceketine sardı. Kolunun altındaki kaplumbağanın çırpındığını ve debelendiğini duyuyordu. Joad şimdi, daha hızlı yürümeye başlamıştı. İnce tozda ayaklarını sürüyordu bir parça.

İleride, yolun kenarında, sıska, tozlu bir söğüt ağacı benek benek bir gölge salmıştı. Ağacın zayıf dalları yola eğilmiş; yaprakları da tüyü yolunmuş bir tavuk gibi dallar üstünde asılakalmış, seyrelmişti. Joad terliyordu. Mavi gömleğinin arkasıyle koltuk altları koyulaşmıştı. Kasketinin güneşliğini yüzüne doğru çekti, ortasını büktü. Kasketin mukavvası kırıldı, artık kimse onun yeni olduğunun farkına varamazdı. Ayaklarının hızını yeniden artırdı ve ilerideki söğüt ağacının gölgesine yöneldi. Her halde söğüdün bir gölgesi olacaktı. Hiç olmazsa gövdesinin upuzun boyu, bir gölgesi bulunmasını gerektirirdi, çünkü güneş alçalmaya

başlamıştı. Güneşin ışını ensesine vuruyor, başında hafif bir uğultu yapıyordu. Ağacın dibini göremiyordu. Ağaç, suyu düz yerlerden daha çok tutan küçük bir hendekte yetişmişti. Joad güneşe arkasını vermiş, hızlı adımlarla yürüyerek; sırttan aşağı inmeye başladı. Birdenbire yavaşladı; ağacın uzun gövdesinin koyuluğunda biri vardı. Ağacın gövdesine dayanarak oturmuş, ayaklarını birbiri üzerine atmıştı. Çıplak ayağının biri hemen hemen başının hizasındaydı. Adam, Joad'un yaklaştığını işitmemişti. «Evet efendim, o benim yavrum» (Yes Sir that's my baby) şarkısını kederli kederli ıslıkla çalıyordu. İleri doğru uzattığı ayağını yavaş yavaş yukarı aşağı sallayarak tempo tutuyordu. Bu, bir dans temposu değildi. Sonra adam ıslığını kesti, kolayca çıkan hafif tenor sesiyle şarkıyı söylemeye devam etti:

«Evet efendim, o benim kurtarıcım Mesih benim kurtarıcım Mesih artık benim

kurtarıcım Namussuzum şeytan değil, Mesih artık benim kurtarıcım.»

Joad, seyrek yaprakların benekli gölgesine girer girmez; adam, Joad'un ayak sesini işitti, şarkısını kesti ve başını ondan yana çevirdi. Kereviz sapı gibi damar damar, adaleli bir boyun üzerine oturmuş upuzun, bir deri bir kemik, sıska bir baş... Gözleri büyük ve fırlak, gözkapakları, bunları kapatmak için üzerlerine yayılmış, ovuşturulmaktan kızarmış, yüzü yanık, parlak ve tüysüz. Dolgun bir ağzı; alaycı ya da şehvetli... Keskin gaga burnu derisini o kadar germiş ki, burnun tümseğinde bir beyazlık belirmiş. Yüzde hiçbir ter yoktu; dahası, geniş soluk alnında bile ter izleri görülmüyordu. Şakakları ince mavi damarlarla çevrilmiş olan alnı anormal derecede genişti. Hemen hemen yüzünün yarısını kaplıyordu. Sert, kırçıl saçları, parmakla arkaya taranmış gibi, alnından başının arkasına doğru darmadağınık bir şekilde atılmıştı. Elbise olarak

da üzerinde tulum ve mavi bir gömlek vardı. Yanında, toprağın üzerinde, sarı düğmeli bir ceketle kahverengi benekli, domuz eti kadar yağlı, bir şapka duruyordu. Toza bulanmış keten ayakkabılar fırlatıldıkları yerde kalmışlardı.

Adam, Joad'a uzun uzun baktı. Işık, kahverengi gözlerinin tâ içine kadar girmişti, göz bebeklerinin içinden parlak benekler fışkırtıyor gibiydi. Boyun kaslarının gergin yumruları dışarı fırlamıştı.

Joad, benekli gölgenin altında kıpırdanmadan durdu. Kasketini çıkardı, terli yüzünü sildi. Kasketi ile durulmuş ceketini toprağın üstüne attı.

Koyu gölgedeki adam bacaklarını açtı, ayak parmaklarıyle toprağı kazmaya başladı.

Joad:

— Vay anasını, yol cehennem gibi yanıyor, dedi.

Oturan adam bir şey sormak ister gibi Joad'a baktı:

— Bana bak, sen küçük Tom Joad değil misin?.. Baba Tom'un oğlu?

Joad:

— Evet, dedi. Benim... Şimdi eve dönüyorum.

Adam:

— Beni tanımadın galiba? dedi.

Güldü, dudaklarının arkasından iri dişleri meydana çıktı.

— Eh, elbette tanımazsın. Ben sana din dersleri verdiğim zaman sen daha küçük kızların saçlarını çekiyordun. Kızların

saçlarını diplerinden çekmekten başka bir şey düşünmezdin. Belki sen hatırlamazsın ama, ben hatırlıyorum. Yaramazlıklarından ötürü ikinizi birden Hıristiyan yapmıştım. İkinizi birden sulama hendeğinde vaftiz etmiştim. İki kedi yavrusu gibi bağırıp durmuştunuz.

Joad, yorgun gözlerle adama bakıyordu, sonra güldü:

— Ya, demek sen papazsın ha?.. Bizim papaz. Daha bir saat önce senden, birisine söz ettim.

Adam düşünceli düşünceli:

— Ben papazdım, dedi. Sayın papaz Jim Casy'dim. Mesih'in dinini zırlayıp dururdum. Bir sulama (vaftiz) hendeğim vardı ki içi Allah'tan mağfiret dileyerek kıvrım kıvrım kıvranan günahkârlarla dolar taşardı. Çoğu,

günahlarından utanıp suda boğulup kalmak isterdi. Ama artık bunlar geçti.

Adam içini çekti.

— Şimdi sadece Jim Casy'yim. Hiçbir çağrım yok artık. Bir sürü günahkâr düşüncelerim var, o kadar. Ama bu düşünceler bana doğru gibi geliyor.

Joad:

— Eh, çok düşünürse elbet insanın birçok fikirleri olur. Şimdi ben de seni hatırladım. İyi âyinler yapardın. Hatta bir gün bir âyinde bağıra bağıra ellerinin üzerinde yürüdündü. Annem seni herkesten fazla severdi. Büyükannem senin için, "ermiş" derdi.

Joad katladığı ceketinin arasına elini soktu, cebini buldu, şişeyi çıkardı. Kaplumbağa ayağını biraz oynattı, ama Joad

kaplumbağayı sıkıca sardı. Şişenin kapağını çevirerek açtı ve şişeyi uzattı:

— Bir yudum içmez misiniz?

Casy şişeyi aldı. Elindekine bakarak durdu:

— Artık vaiz verdiğim yok. Artık millette inanç kalmadı. İşin daha kötüsü, bende de kalmadı. Şimdi de arada sırada içimde inanç uyandıkça yine halkı topluyorum, ya da halk yiyecek verirse dua ediyorum ama, yürekten gelerek değil... Dua istiyorlar, ben de ediyorum, ne yapayım?

Joad, kasketiyle yeniden yüzünü sildi:

— Her halde içki içmeyecek kadar dindar değilsin, öyle değil mi? diye sordu.

Casy, şişeyi ilk görüyor gibiydi. Şişeyi dikti, büyük büyük üç yudum aldı.

— Güzel içki be!., dedi.

Joad:

— Güzeldir ya! Elbette, bu fabrika içkisi. Bir tekliğe aldım.

Casy şişeyi geri vermeden bir yudum daha içti.

— Güzel!., dedi. Güzel, çok güzel.

Joad şişeyi aldı, ayıp olmasın diye şişenin ağzını silmeden içti. Yere bağdaş kurdu ve şişeyi katlanmış ceketine dayadı. Toprakta düşüncelerinin resmini yapacak bir değnek bulmuştu parmakları. Yerdeki yaprakları temizledi, tozları düzledi. Tozun üzerinde birtakım açılar ve küçük daireler çizdi.

— Seni çoktandır görmedim, dedi.

Papaz:

— Beni kim gördü ki, dedi. Yalnız başıma çıkıp gittim; oturdum, düşündüm. Yine içimde eskisi gibi inanç var, ama geçmişteki kadar güçlü değil. Birçok şeylere karşı inancım sarsıldı.

Ağaca daha dik dayanarak oturdu. Kemikli elleri, giydiği tulumun cebine bir sincap gibi daldı; siyah, dövülmüş, çiğnenecek bir tütün parçası çıkardı. Üzerindeki saman çöplerini, pisliklerini dikkatle temizledikten sonra bir köşesini ısırarak kopardı ve avurduna koydu. Joad, kendisine uzatılan tütünü istemediğini göstermek için elindeki değneği salladı. Kaplumbağa, dertop olmuş elbisede kıpırdanıp duruyordu. Casy, oynayan elbiseye baktı:

— Ne var içinde, tavuk mu? Boğacaksın zavallıyı!..

Joad ceketini daha sıkı sardı:

— Koca bir kaplumbağa var içinde, dedi. Yolda buldum. Eski bir tank. Küçük kardeşime götüreyim diyorum. Çocuklar kaplumbağayı severler.

Papaz yavaşça başını önüne eğdi:

— Çocuklar ikide birde kaplumbağa yakalarlar. Ama kimse kaplumbağayı uzun zaman tutamaz. Ne yapılırsa yapılsın, bir gün yolunu bulup kaçar, uzaklara gider. Kimsenin bilmediği yerlere. Benim gibi. Elimdeki o zavallı İncil'den bir anlam çıkmıyordu. Sayfaları yırtılıncaya kadar üzerine düşmek, çalışmak gerekiyordu. Şimdi ise içimde bir inanç var, ama bu kez vaiz edecek bir şeyim yok. İçimde bir ses: "Halkın önüne düş!" diyor, fakat şimdi de onları nereye götüreceğimi bilemiyorum.

Joad:

— Sen de onları, oldukları yerde döndür döndür dur, dedi. Sulama hendeğine sok. Senin gibi düşünmezlerse ahrette yanacaklarını söyle. Ne diye halkı götürecek bir yer arayıp duruyorsun? Onların önüne düş, yeter.

Ağaç gövdesinin düz gölgesi toprağın üzerine uzanmıştı. Joad memnun, bu gölgeye doğru gitti ve çömelip oturdu, önünde bir düzlük yaptı, üzerine değneğiyle düşüncelerinin resmini yapacaktı. Yolun ilerisinden sık tüylü bir çoban köpeği geliyordu. Başını eğmiş, dilini dışarıya çıkarmıştı. Ağzından salyaları akıyordu. Kıvrık kuyruğu gevşek gevşek sarkıyordu. Sık sık soluyordu. Joad ıslık çaldı, ama köpek başını daha kıstı ve belirli bir yere doğru hızlı hızlı yürümekte devam etti. Joad bozularak:

— Bir yere gidiyor galiba, diye açıkladı. Her halde evine. Papaz hâlâ kafasındaki düşüncelerden kurtulamamıştı:

— Evet, bir yere gidiyor, diye tekrar etti. Doğru, elbet bir yere gidiyor. Oysa ben... ben nereye gittiğimi bilmiyorum. Bak, sana anlatayım: Halkı, diz çöküp kendilerinden geçinceye kadar yerlerinde sıçratır, konuşturur ve onları Tanrı'nın önünde bağırtırdım. Bazılarını vaftiz ederdim ve sonra... Sonra biliyor musun ne yapardım? Tarladaki kızlardan birini yakalar, yatardım. Bunu her zaman yapardım. Ama sonra da pişman olurdum. Boyuna dua ederdim, ama yine de para etmezdi. İçimde inanç olduğu halde bir dahaki kez yine aynı şeyi yapardım. Benim için kurtuluş yolu kalmadığını ve namussuz bir yalancı olduğumu anladım. Ama yalancı da olmak istemiyordum...

Joad güldü, uzun dişleri birbirinden ayrıldı, dudaklarını yaladı:

— Kızları baştan çıkarmak için heyecanlı bir âyinden daha iyi şey yoktur, dedi. Ben de yaptım bunu!..

Casy heyecanlı heyecanlı ileri doğru eğildi:

— Anladın ya, diye bağırdı. İş böyle başladı ve ben de o zaman düşünmeye başladım...

İri iri yumrulu ve kemikli elini okşar gibi yukarı aşağı sallıyordu:

— Düşünüyordum. Ben vaiz ediyorum. Halk söylediğim dinsel sözlerin etkisiyle yerlerinde duramıyor. Oysa bir kızla yatmak, şeytan işidir, deniyor. Peki ama, bir kız vaızda ne kadar çok kendini Tanrı'ya verirse o kadar çabuk tarlalara gitmek istiyor. Bir kız, yüzünden ve kulaklarından neredeyse kutsal ruh fışkıracak kadar Tanrı ile dolu olduğu halde, affedersin, nasıl oluyor da şeytan, bu kızın içine girebiliyor?.. Sen

şeytana girecek delik kalmadığını sanırsın. Oysa kalıyor.

Gözleri heyecandan parlıyordu. Bir an yanaklarını oynattı ve toza tükürdü; tükürük, toz toplaya toplaya yuvarlandı. Yuvarlak, küçük bir hap oldu. Papaz elini açtı, bir kitap okuyormuş gibi, avucuna baktı:

— İşte, ben de... diye devam etti. Ben de bütün halkın ruhları elimde olduğu halde, sorumlu olduğum ve bunu bildiğim halde, her defasında yine de bir kızla yattım.

Joad'un üzerinde gözünü gezdirdi. Papazın yüzü bitkin görünüyordu. Yardım isteyen bir anlatım vardı yüzünde.

Joad önündeki toprağın üzerine bir kadın resmi yaptı, göğsünü, memelerini, kalçalarını çizdi:

— Ben papaz değildim, dedi. Elime düşen fırsatı kaçırmazdım, elime geçirince keyfime bakar, başka bir şey düşünmezdim.

Casy düşüncesinde dayattı:

— Çünkü sen papaz değildin, bir kız senin için sadece bir kızdı. Başka hiçbir şey anlatmazdı. Ama bana göre onlar, kutsal varlıklardı. Onların ruhlarını kötülükten koruyordum. Bir yandan bütün bu sorumluluğu yüklenmiş olarak onları kutsal ruhla tıka basa dolduruyor, öte yandan onları tarlalara götürüyordum.

Joad:

— Ben de belki papaz olabilirdim, dedi.

Tütününü ve kâğıdını çıkararak bir cigara sardı. Yaktı ve dumanın arkasından papazı süzdü:

— Uzun zaman kızsız kaldım, dedi. Şimdi bir tane yakalamalı.

Casy devam etti:

— Bu konu, uykularımı kaçıracak kadar rahatsız etti beni. Söz veriyorum diyeyim; Tanrı tanık olsun ki, bu kez bir şey yapmayacağım diyeyim. Ama tam bunu söylerken bu işi yeniden yapacağımı da biliyorum.

— Evlenmeliydin, dedi. Bir zamanlar bizim köyde evli bir papaz vardı. Karı-koca cizvit papazlarıydılar. Bizim evin üst katında oturuyorlardı. Bizim bahçede de âyin yaparlardı. Biz o zaman küçük çocuktuk. Dualarını dinlerdik. Papazın karısı her âyin olduğu günün gecesi eşek sudan gelinceye kadar dayak yerdi.

Casy:

— Doğru söylüyorsun, dedi. Ben de öyle yapmayı düşünüyordum zaten. Sonunda bu iş bana o kadar büyük bir üzüntü olmaya başlamıştı ki, ben de işi ciddî olarak ele almak zorunda kaldım.

Bacaklarını büktü ve kuru tozlu ayaklarıyle toprağı kazıdı.

— Kendi kendime sordum: İçimi yiyip bitiren nedir? Düzüşmek mi?.. Cevap verdim: Hayır, günah işlemiş olmak, dedim. Yeniden kendi kendime sordum: Günaha karşı bir katır gibi dayanmanın sembolü olacak bir adam, içi Mesih'in ruhuyla dolu olduğu halde, nasıl oluyor da harama uçkur çözüyor?..

İki sözcüğü yan yana koyuyormuş gibi iki parmağını da birbiri arkasına avcuna doğru büktü:

— Dedim ki: Belki bu şey günah değildir. Belki halkın tuttuğu yol da budur. Belki boş yere kötülüğü atmaya çalışıyoruz. Bazı rahibelerin bir arşınlık tel kamçılarla nasıl kendi kendilerini dövdüklerini düşündüm. Onlar nasıl kendi kendilerine eziyet etmekten hoşlanıyorlarsa, belki ben de hoşlanıyordum... Bütün bunları düşündüğüm sırada bir ağacın altında yatıyordum. Uyumuşum. Gece olmuş. Kendime geldiğim zaman, hava karanlıktı. Yakınlarda bir kurt uluyordu. Bir de baktım ki, düşünmeden bağırıyorum: Allah belâsını versin, ne günah var, ne de erdem!.. Sadece halkın yaptıkları var! Hepsi de aynı şeyin bir parçası! Halkın yaptığı bazı şeyler iyi, bazı şeyler iyi değil! Bir insanın onların yaptıkları şeyler üzerinde ancak bunları söylemeye hakkı vardır, o kadar!..

Durdu, başını kaldırdı.

Joad gülümsüyor, gözlerini dikmiş ilgiyle bakıyordu.

— Demek böylece konuyu çözdün, kesip attın?., dedi.

Casy yeniden konuşmaya başladı. Sesi kararsız ve acıydı:

— Sordum: Nedir bu, ruh mu? Cevap verdim: Hayır, sevgi. Ben halkı o kadar seviyorum ki, bazen dayanamıyor, coşuyorum. Yeniden kendi kendime sordum: İsa'yı seviyor musun? Bunun üzerine yeniden düşündüm ve sonra dedim ki: Hayır, İsa isminde birini tanımıyorum. Ben, sadece bir sürü hikâyeler biliyorum, ama ben yalnız halkı seviyorum ve onları o kadar seviyorum ki, onları coşturmak, onları sevindirmek istiyorum. Nitekim bugüne kadar ben hep onları sevindirecek, mutlu kılacak şeyler va'zettim. Sonra... Çok konuştum değil mi? Belki benim böyle çirkin kelimeler kullanmama şaşıyorsun. Ama bunlar artık benim için çirkin sözler değiller. Bunlar, halkın kullandığı sözler ve onlar bu sözleri kötü anlamda kullanmazlar.

Uzatmayalım, son olarak sana düşündüğüm şeylerden birini daha söyleyeyim. Ama bunu bir papazın söylemesi kadar dinsizce bir şey olmaz... Zaten bütün bunları düşündükten ve inanmadıktan sonra papaz da sayılamam ya.

Joad sordu:

— Ne söyleyeceksin bakalım? Söyle!..

Casy, çekinerek Joad'a baktı:

— Eğer söyleyeceğim şey senin kafana uymazsa kızmayacaksın haa!..

— Yok canım, ne münasebet, sadece burnuna doğru bir yumruk sallarım o kadar, dedi. Gerçekten düşündüğün neydi bakayım?

— Kutsal ruhu ve İsa'yı düşündüm. Dedim ki: Ne diye boyuna Tanrı'dan ya da İsa'dan dem vurup duruyoruz? Belki dedim, sevdiğim şey bütün erkekler ve kadınlardır,

belki kutsal ruh budur. İnsanların ruhudur. Bütün insanlardır. Belki insanların bir tek ruhu var da herkes teker teker bu ruhun parçası. İşte orada oturup hep bunları düşündüm ve birdenbire her şeyi anladım. Düşüncelerimin doğru olduğuna o kadar derinden inandım ki, bugün bile hâlâ aynı şekilde düşünüyorum.

Joad, papazın gözlerindeki çırılçıplak namusu görmemek ister gibi gözlerini yere indirdi.

— Seni bu fikirlerinle hiçbir kiliseye almazlar, dedi. Halk seni köyden atar. Sıçramak, bağırmak... Halkın istediği budur. Halk bundan güçlenir. Büyükannem dua ederken onu kimse tutamaz. Koskoca bir diyakozu bile yumruğuyla yere serer.

Casy, düşünceli düşünceli Joad'a baktı:

— Sana bir şey sormak istiyorum, dedi. İçimi kurt gibi yiyen bir şey...

— Sor. Ben konuşmaya bayılırım, bazen.

Papaz ağır ağır:

— Peki o halde, dedi. Din mesleğinin ta tepesindeyken seni vaftiz etmiştim. O gün ağzımdan bir sürü Mesih kelimeleri dökülmüştü. Şimdi belki aklından çıkmıştır, çünkü o kızın saçını çekip duruyordun.

Joad:

— Evet, aklımda, dedi. Kız da Susy Little idi. Vaftizden bir yıl sonra da parmağımı kırmıştı.

— Peki bu vaftizin bir faydasını gördün mü? Hiç halinde bir iyilik oldu mu?

Joad düşündü:

— Yoo, sanmıyorum. Bir şey olmadı.

— Peki o halde bir zararını gördün mü? İyi düşün. Joad şişeyi aldı, bir yudum çekti:

— Ne yararını, ne de zararını gördüm. Yalnız biraz eğlendim, o kadar.

Şişeyi papaza verdi. Papaz içini çekti ve içti. Sonra viskinin inen seviyesine baktı, ufak bir yudum daha aldı.

— Güzel şey, dedi. O zamanki kepazeliklerimle kimseye bir fenalık edip etmediğimi de düşünüyorum.

Joad ceketine göz attı ve kaplumbağayı gördü. Kaplumbağa elbiseden çıkmış, Joad kendisini bulduğu zaman hangi yöne gidiyorsa, yine o yöne doğru gitmeye başlamıştı. Joad kaplumbağayı bir an seyretti, sonra yavaşça ayağa kalktı, yakaladı ve yeniden cekete sardı.

— Çocuklara götürecek bir hediye alamadım, dedi. İşte yalnız kaplumbağayı götürüyorum.

Papaz:

— Tuhaf değil mi? dedi. Sen yaklaşırken ben de Tom Joad'u düşünüyordum. Ona başvurabilirim diyordum. Ben, Tom'u her zaman Tanrısız bir adam diye düşünürdüm. Şimdi ne yapıyor acaba?

— Bilmiyorum. Dört yıldır evde değildim.

— Sana mektup yazmadı mı? Joad şaşırmıştı.

— Ama... şey, babamın yazısı iyi değil de, daha doğrusu, boşu boşuna yazı yazmaktan hoşlanmaz. Ama herkes gibi güzelce imzasını atar, kalemini yalar. Ama hiç mektup yazmaz. "Ağzınla söyleyemeyeceğin bir şeyi, kaleme dayanıp yazmak neye yarar?" der.

Casy sordu:

— Dışarılarda mı dolaşıyordun?

Joad, Casy'ye şüpheli şüpheli baktı:

— Başıma geleni işitmedin mi? Bütün gazeteler yazdı.

— Yoo, hayır. Ne oldu Allahını seversen?..

Ayağını ayağının üstüne attı, ağacın biraz daha aşağısına kaydı. İkindi vakti hızla geçiyor, güneşin renkleri daha zenginleşiyordu.

Joad memnundu:

— Şimdi başımdan geçenleri sana anlatabilirim. Eğer eskisi gibi papaz olsaydın, anlatmazdım. Benim için dua etmeye kalkışırsın diye korkardım.

Viskinin son kalan damlasını da içti ve şişeyi fırlattı. Düz ve koyu renkli şişe tozların üzeninde kaydı.

— Dört yıl Mac Alester'de yattım.

Casy oturduğu yerde döndü, kaşlarını gözünün üstüne o kadar indirdi ki, alnı o zaman büsbütün geniş görünmeye başladı:

— Anlatmak istemiyorsan anlatma. Ben sana bir şey sormadım. Kötü bir şey yapmış olsan bile...

Joad:

— Ben ne yapmam gerekiyorsa onu yaptım. Yine de... dedi. Kavga ederken birisini öldürdüm. Sarhoşluk, dansediyorduk... Bana bıçak çekti, ben de orada duran bir kürekle herifi öldürdüm. Küreği indirince kafası dağıldı.

Casy'nin kaşı birden eski yerine geldi:

— Demek yaptığına pişman değilsin?

Joad:

— Hayır, dedi, pişman değilim. Bıçak yarası var diye yedi yıl yedim. Dört yılda kefaletle bıraktılar.

— Demek dört yıldan beri köyde olup bitenlerden haberin yok?

— Yoo, var... Annem iki yıl önce bir kart göndermişti. Geçen Noel'de büyükannemden de bir kart aldım. Hey gidi heyy. Bizim hücredeki çocuklar da amma güldülerdi haa!.. Kartın üstünde bir ağaç, bir de kara benzeyen parlak bir şey vardı. Üzerindeki şiir şöyleydi:

«Noel'in neşeli geçsin güzel çocuğum

Rahimdir İsa, şefiktir İsa,

Noel ağacının altında

Benim getirdiğim bir hediye var.»

Tabiî içlerinde en parlak diye o kartı beğenmiş, onu seçmiş. Benim bulunduğum hücredeki çocuklar katılasıya güldülerdi. Bu olaydan sonra çocuklar bana, "Şefik İsa" demeye başladılar. Büyükannem kartta bu kadar gülünç bir şey yazılı olduğunu nereden bilsin? Kartı güzel bulmuş, okumaya bile lüzum görmemiştir. Hem, ben gitmeden bir yıl önce gözlüklerini kaybetmişti. Belki de hâlâ bulamamıştır?.. Büyükannem bu yazıyı okumamıştır bile. Her halde bir ayak satıcısından almıştır.

Casy sordu:

— Mac Alester'de size nasıl davranırlardı?

— İyi, çok iyi. Saatinde yeriz, temiz elbiseler giyeriz. Sonra, yıkanacak yerler de var. Bir

bakımdan çok güzel bir hayat. Yalnız, kadınsızlık kötü...

Birdenbire güldü.

— Kefaletle bırakılan bir çocuk vardı, dedi. Sözünü tutmadığı için bir ay sonra geri geldi. Çocuklardan biri ona, niye sözünü tutmadığını sordu. "Allah kahretsin," dedi. "Babamın evinde hiç konfor yok, elektrik yok, duş yok, kitap yok. Üstelik de yemekler kötü!" dedi. Yani anlayacağın, konfora kavuşmak ve saatinde yemek yemek için geri gelmiş. Yarın ne yapacağım? diye düşünmekten insanın anası ağlıyormuş. Ne yapsın, o da bir otomobil çalmış, yeniden gelmiş.

Joad tütününü çıkardı, bir deste cigara kâğıdına üfledi, bir cigara sardı:

— Çocuğun hakkı varmış, dedi. Dün gece nerede yatacağımı bilemedim, korktum. Hapishanedeki yatağımı, hücre arkadaşım

için beslediğim bitin şimdi ne yaptığını düşündüm. Bir cazımız da vardı. Hem iyi caz haa!.. Ben de çalıyordum, çocuklardan biri: "Radyoda çalsak da görseler," derdi... Bu sabah kaçta kalkacağımı şaşırdım. Zilin çalmasını bekledim durdum.

Casy gülümsedi:

— İnsan, alıştığı gürültüyü bile arar, dedi.

Sarılaşan tozlu ikindi güneşi toprağı altın rengine boyamıştı. Mısır sapları altın gibi parlıyordu. Bir kırlangıç sürüsü başları üzerinden bir su birikintisine doğru yıldırım gibi geçti. Joad'un ceketindeki kaplumbağa yeni bir kaçma teşebbüsüne girişti. Joad, kasketinin güneşliğini biraz daha kırdı. Mukavva artık gaga gibi eğilmişti.

— Kalkmalı, dedi. Güneşe karşı yürümeyi sevmem. Ancak şimdi yürüyebiliriz.

Casy toparlandı:

— İhtiyar Tom'u ne zamandır görmedim, dedi. Ben de onu görmeye gidiyorum. Bilir misin, sizin evdekilerin dualarını uzun zaman ben yapmıştım... Bir lokma ekmekten başka, ne para ne pul aldım.

Joad:

— Gel beraber gidelim, dedi. Babam seni görünce sevinir. Her zaman senin için: "Bu adamın papaz olmayacak kadar yüksek bir ruhu var," derdi.

Sarılı ceketini yerden aldı, ayakkabılarını ve kaplumbağayı biraz daha sıkıştırdı.

Casy keten ayakkabılarını topladı, çıplak ayaklarını içlerine daldırdı.

— Bende o cesaret yok, dedi. Tozun içinde bir tele, bir cama basacağım diye ödüm

kopar. Ayağımın kesilmesine hiç dayanamam.

Gölgenin kenarında bir süre durdular, sonra kıyıya çıkmak için acele eden bir yüzücü gibi, güneşin sarı ışığına daldılar. Attıkları birkaç hızlı adımdan sonra ağır ağır, düşüne düşüne yürümeye başladılar. Yolun kenarında mısır saplarının gri gölgeleri, havada kızgın tozun keskin kokusu vardı. Mısır tarlası bitti, koyu yeşil pamuk tarlası başladı; ince toz tabakasından fırlayan koyu yeşil yapraklar ve yeni yeni olan pamuk topları görülüyordu. Bunlar benekli pamuklardı, suyun bulunduğu alçak yerlerde sık, yüksek yerlerdeyse seyrektiler. Bitkiler güneşe doğru dikelmişlerdi. Ufka uzayıp giden tarlalar göz alabildiğine tunçlaşmıştı. Tozlu yol yukarı aşağı dalgalanarak önlerinde uzayıp gidiyordu. Dere kıyısındaki söğütler yan yana dizilmişlerdi; söğütlerin kuzeybatıya doğru uzanan soluk bir parçasının araları seyrekti. Yanık tozun

kokusu havaya sinmişti. Hava kuruydu; o kadar kuruydu ki, insanın burnundaki sümük bile kuru bir tabaka oluyor; gözler kuruluktan sulanıyordu.

Casy:

— Görüyor musun, bak toz yağmadan önce mısırlar ne güzel boy atmışlar, dedi. Toz, ürünü mahvetti.

Joad:

— Her yıl, dedi. Her yıl, hatırlarım iyi ürün alınacak gibi olur, ama hiçbir zaman alınamaz. Büyükbabam derdi ki: "Bir toprağın içinde yabanî otlar kaldıkça, o toprağın ilk beş ürünü iyidir."

Yol, biraz yokuş aşağı gittikten sonra, başka tepeyi tırmanmaya başlamıştı.

Casy:

— İhtiyar Tom'un evi bir milden uzakta olmasa gerek. Üç tepe ötede, değil mi? dedi.

Joad:

— Öyle olacak, dedi. Eğer eskiden babamın yaptığı gibi, biri gelip evi çalmadıysa, yerindedir.

— Nee!.. Baban ev mi çaldı?..

— Bilmiyor musun? Babam o evi buradan bir buçuk mil uzakta bulmuştu da çekip getirmişti. Evin içinde bir aile oturuyormuş, sonra bırakıp gitmişler... Büyükbabam, babam, kardeşim Noah bütün evi çekip getirmek istedilerdi ama, ev gelmedi. Ancak bir parçasını getirebildiler. Onun için bizim evin bir yanı pek acayiptir ya!.. Evi ikiye kesmişler, on iki baş atla ve iki katırla sürükleyip getirmişler. Geri kalan parçasını da getirip ekleyeceklermiş ama, onlar oraya gitmeden Wink demis ki: "Benim ev azdı,

sizinkini de getirin çiftleştirelim, bir sürü küçük kulübeler çıkartırız!" demiş. Wink, içtiği zaman çok hoş olur. Ondan sonra babamla büyükbabam, Wink'le dost olmuşlar. Ellerine fırsat geçer geçmez, birlikte kafayı çekerlerdi.

Casy doğruladı:

— Tom çok yaman adamdır.

Yolun aşağısına kadar toz kaldıra kaldıra inmişler, şimdi önlerindeki yokuşu tırmanmak için yavaşlamışlardı. Casy alnını kolunun yeniyle sildi, üstü düz şapkasını yeniden başına geçirdi.

— Evet, diye tekrarladı. Tom yaman adamdır. Allahsız bir insana göre iyi bir adamdır. Âyinlerde bazen pek az etkilenir, bazen de on, on iki ayak sıçrardı. Sana bir şey söyleyeyim mi? İhtiyar Tom, kutsal ruhtan bir tutam tattığı zaman ok gibi fırlar kaçardı.

Arkasından koşup yetişmezsem, yuvarlanır düşer, ahıra bağlanmış bir aygır gibi tepinir dururdu.

Yokuşun tepesine gelmişlerdi. Yol şimdi, kuru bir dere yatağını, pis, biçimsiz, kötü bir su akıntısını izliyordu. İki yanda sellerden kalma izler vardı. Joad, çıplak ayaklarıyle geçitteki birkaç taşa basa basa geçti.

— Babamı anlatıyorsun, dedi. Sen, asıl Polk'un havuzunda John Amcayı vaftiz edilirken görmeliydin. John Amca, mükemmel suya daldı, atladı. Piyano kadar yüksek böğürtlenlerin üzerinden atladı. Ay ışığında kurt gibi uluya uluya çalıların üzerinden boyuna atladı durdu. Babam da onu atlarken görmüş. "Buralarda İsa duasının en iyi atlayıcısı odur" demiş. Bunun üzerine gitmiş, John Amcanınkinin bir misli yüksekliginde bir çalı bulmuş. Pencereleri zangırdatan bir çığlık koyuverdikten sonra, koşup çalılığın üstünden atlamış ve bacağını kırmış. İşte bu

olay babamı dinsiz etmiş. Papaz, kırığı iyi etmek istemiş ama, babam bırakmamış; ille de doktor isterim demiş. Eee!.. Doktor yok, ne yapsın? Köy köy gezen bir dişçi varmış, ona baktırmışlar. Ama papaz, yine dua etmekten geri kalmamış.

Dere yatağının öte yanındaki hafif yokuşu tırmanıyorlar idi. Güneş ufka doğru inmiş, etkisinin bir kısmını yitirmişti Işıklar zayıflamıştı ama, hava yine sıcaktı. Yolun kenarında eğri direkler arasına gerilmiş teller vardı hâlâ. Sağ yandaki pamuk tarlasını tel bir çit ikiye ayırmıştı. Her iki yanda da tozlu yeşil pamuk tarlaları vardı. Her iki yanda da pamuklar tozlu, kuru ve koyu yeşildiler.

Joad, tel çiti gösterdi:

— İşte bizim sınır burada başlıyor. Burada çite lüzum yoktu, ama ne yapalım ki elimizde tel vardı, babamın canı teli buraya germek istedi. Teli buraya gerdikten sonra da içinin

iyice rahat ettiğini söyledi... John Amca bir gece arabasına altı kangal tel yükleyip gelmemiş olsaydı bu tel olmazdı işte... Babamdan bir domuz aldı, babama bu kadar teli verdi. Telleri nereden bulduğunu bir türlü anlayamadık.

Ayaklarını tozlara daldıra daldıra, ayaklarıyle toprağı döve döve, yavaş yavaş yokuşu tırmanıyorlardı. Joad'un gözleri iç dünyasına, anılarına çevrilmiştir. İçin için gülüyor gibiydi:

— John Amca, deli keratanın biridir, dedi. Domuzu alıp ne yaptı biliyor musun?..

Gülümsedi ve yürümesine devam etti. Jim Casy, sabırsızlıkla bekliyordu. Ama hikâyenin arkası kesilmişti. Casy uzun bir süre bekledi.

— Peki, ne yaptı domuzu, anlat? diye sonunda sinirli sinirli sordu.

— Ne mi yaptı? Ne yapacak... Hemen oracıkta domuzu kesti, anama sobayı yaktırdı. Domuzun butlarını çıkarıp tavaya attı. Pirzolalarıyle bacaklarını fırına soktu. Pirzolalar kızarıncaya kadar butları yedi. Sonra da ayaklar kızarıncaya kadar pirzolaları yedi. Sonra bacakları fırından çıkardı, kocaman lokmalar kopararak ağzına attı. Biz çocuklar, çevresinde yalvarıp durduk. Bize de bir parça verdi, ama babama zırnık vermedi. Sonunda o kadar yedi ki yere yıkıldı, uyuyakaldı. O, uykuya dalınca biz de çocuklarla babam birlikte, ayakları yedik bitirdik. Sabah oldu. John Amca uyanınca fırında kalan ayağı da aramaz mı? Babam dedi ki: "John, galiba domuzun hepsini bir defada yiyip bitireceksin?" John Amca cevap verdi: "Yiyeceğim ya, ne sandın? Hepsini yemezsem kokar, bozulur. Domuz etini çok özledim. İstersen iki kangal tel ver de sana da bir tabak vereyim?" Tabiî babam aptal mı? Amcayı bıraktı, domuzu istediği gibi

yesin de hasta olsun diye. O da tabiî yarısından fazlasını yiyemedi. Babam: "John, eti ne diye tuzlamıyorsun?" diyordu. Ama John Amcaya vız geldi. Senin anlayacağın John Amcanın canı domuz istedi mi, bütün domuz olmalı, domuzu istediği kadar yiyip doydu mu, artık gözü et görmek istemez. Onun için bırakır gider, babam da kalan eti tuzlayıp saklar.

Casy:

— Hâlâ eski papaz ruhum olsaydı, dedi; bundan bir ders çıkarır, sana söylerdim, ama biliyorsun ki artık va'zetmiyorum. John Amca bunu niçin yapardı dersin?..

Joad:

— Bilmem, dedi. Sadece canı domuz isterdi, ondan. Şimdi etten söz ettik de karnım acıktı. Dört yıldan beri ancak dört dilim

kızarmış domuz yemek kısmet oldu. Her Noel'de bir dilim...

Casy bile bile Tom'un aklına getirdi:

— Eh, artık baban sana semiz bir inek keser, Kutsal Kitapta olduğu gibi...

Joad acı acı güldü:

— Sen, babamı tanımıyorsun, bir tavuk kesildiği zaman babam tavuktan çok bağırır... Ömründe hiçbir şeyden ders almaz. Hiçbir şey onu yolundan çevirmez; her yıl Noel için bir domuz ayırır, sonra da domuz ya amelden, ya da başka bir şeyden eylülde ölür, yemek nasip olmaz. Oysa John Amcanın canı domuz istedi mi, hemen ne yapar yapar bulur, yer.

Tepenin tümseğini aştılar. Önlerinde, aşağılara doğru, Joadların yerini gördüler. Joad durdu.

— Ev bıraktığım gibi değil, dedi. Bak! Eve bir şey olmuş. Kimseler yok.

İkisi de durdular ve küçük ev yığınına baktılar.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Mal sahipleri, ya da çoğu zaman olduğu gibi, mal sahiplerinin sözcüleri, toprağa geldiler. Kapalı otomobillerle geldiler, parmaklarıyle toprağın kuruluğuna baktılar, çoğu kez olduğu gibi, toprak muayenesi için yere büyük burgular soktular. Kapalı arabalar tarlalar boyunca çekip giderlerken, ortakçılar onları, güneş vurmuş bahçelerinden tedirgin tedirgin seyrediyorlardı. Ve sonunda mal sahipleri, yeniden ortakçıların bahçelerine döndüler, yerlerinden kıpırdamadan ortakçılarla otomobillerinin penceresinden konuştular. Ortakçılar bir süre otomobillerin çevresinde durdular, sonra çömeldiler, birer değnek bularak tozda birtakım işaretler yapmaya başladılar.

Evlerin açık kapılarından kadınlar bakıp duruyor, arkalarında çocuklar., mısır püskülü gibi sarı saçlı çocuklar., kocaman iri

gözlü çocuklar., bir çıplak ayağını öteki çıplak ayağının üstüne koymuş, parmaklarını oynatan çocuklar... Kadınlar ve çocuklar, erkeklerinin toprak sahipleriyle konuşmalarını seyrediyorlar. Ses çıkarmıyorlar.

Mal sahiplerinden bazıları yufka yüreklidir, çünkü yapmaları gereken işten iğrenmektedirler. Bazıları kızgındır, çünkü bu kadar can yakmaktan hoşlanmamaktadırlar; bazılarıysa soğuk durmaktadır, çünkü soğuk durmayınca mal sahibi olunamayacağını yıllardan beri anlamış bulunuyorlar. Hepsi kendilerinden daha büyük bir şeyin elinde tutsaktır. Bazıları kendilerini bu çeşit davranışa götüren matematikten iğrenmektedir, bazıları korkmaktadır, bazıları da insanı düşünceden ve duygudan kurtardığı için matematiğe bayılır. Eğer bir banka ya da malî bir kurum toprağın sahibiyse, mal sahibinin adamı: «Banka... ya da Şirket... istiyor... ısrar ediyor... alacak...» der. Sanki

Banka ya da Şirket bir devmiş de, düşünerek, bilerek onları tuzağa düşürmüş gibi. Bu adamlar Bankaların, ya da Şirketlerin sorumluluklarını üzerlerine almazlar; çünkü onlar, hem insan hem de tutsaktırlar, Bankaların, hem makine, hem de patron oldukları gibi... Toprak sahiplerinin bazıları böyle soğuk ve güçlü patronların tutsağı olduklarından ötürü biraz kendilerini beğenmiştirler. Mal sahiplerinin adamları otomobillerde oturuyorlar ve anlatıyorlar: Biliyorsunuz ki toprak zayıflamıştır. Kimbilir ne zamandan beri toprağı eşeleyip duruyorsunuz. Ancak Allah bilir!..

Çömelmiş ortakçılar başlarını eğiyorlar ve düşünüyorlar; tozun üzerine biçimler yapıyorlar, evet biliyorlar, Allah da biliyor. Ah, keşke şu toz yağmasaydı. Hiç olmazsa pamuklar toprağın üstünde durabilseydi, belki bu kadar kötü duruma düşmezlerdi.

Toprak sahiplerinin adamları, sözü istedikleri yere getirmeye devam ediyorlar: "Biliyorsunuz, toprak zayıfladıkça zayıflıyor. Pamuğun toprağı ne duruma düşürdüğünü biliyorsunuz, toprağı soyup soğana çeviriyor; bütün kanını emiyor..."

Çömelenler başlarını önlerine eğiyorlar... Biliyorlar. Allah da biliyor. Keşke toprağı dinlendirselerdi... Belki de ona yeniden kan vermiş olurlardı.

Evet ama, iş işten geçmiş. Toprak sahiplerinin adamları kendilerinden daha güçlü olan devin nasıl çalıştığını ve ne düşündüğünü anlatıyorlar. Bir adam, evini geçindirip vergilerini ödeyebilirse toprağını elinde tutabilir. Bu, onun elindedir.

Evet bu, onun elindedir; günün birinde ürün elde edilemeyip bankadan borç para alınıncaya kadar sürüp gider bu.

Ama., görüyorsunuz ya, bir Banka, ya da Şirket bunu yapamaz, çünkü bu yaratıklar hava almazlar, yemek yemezler. Onlar kâr solurlar, paranın faizini yerler. Siz nasıl hava almadığınız, yemek yemediğiniz zaman ölürseniz, onlar da bunları bulamadıkları gün ölürler. Bu iyi bir şey değil. Ama böyledir. Ne yapalım.

Çömelen adamlar anlamak için başlarını kaldırıyorlar, daha dayanamaz mıyız? Belki gelecek yıl iyi bir yıl olur? Gelecek yıl kimbilir ne kadar pamuk alırız? Hele bir de savaş çıkarsa!.. Pamuk fiyatı kimbilir ne kadar fırlar. Pamuktan patlayıcı maddeler yapmıyorlar mı? Asker elbiseleri dikmiyorlar mı? Eh, bakarsınız bol bol savaş olur, pamuğun fiyatı tavana kadar fırlar. Belki bu, gelecek yıl oluverir?.. Bakıyor ve sanki bunları soruyorlar.

Biz işimizi buna göre tutamayız. Bankanın, o koskoca devin her zaman kârı olmalıdır. O bekleyemez. Ölür... Olmaz, vergiler işler. Dev

büyüyemezse, ölür. Aynı büyüklükte kalamaz.

Yumuşak parmaklar otomobil penceresinin kenarına vurmaya başlıyor ve sert parmaklar durmadan biçimler çizen değnekleri daha sıkı yakalıyor. Ortakçıların güneşten kavrulmuş evlerinin kapılarında kadınlar içlerini çekmekte, yere basan ayaklarını o zamana kadar yere basmamış ayaklarıyle değiştirmekte ve ayak parmaklarını oynatmakta. Köpekler koklaya koklaya mal sahiplerinin bulunduğu otomobillerin yanlarına yaklaşıyorlar, sırayla dört lastiğe de işiyorlar. Ve tavuklar sıcak tozun içinde yatmakta, temizleyici tozu derilerine kadar geçirmek için eşinmekteler. Domuzlar küçük kümeslerinde çöplerden kalan çamurların içinde yiyecek arayarak böğürmekteler.

Çömelen adamlar yeniden yere bakıyorlar: Ne yapmamızı istiyorsunuz? Üründen kendimize daha az pay alamayız, şimdiden yarı

açız. Çocuklar her zaman aç. Üstümüzde giyecek bir şeyimiz kalmadı; hepsi yırtık pırtık. Bütün komşular aynı durumda olmasak, duaya bile gitmeye utanacağız.

Sonunda, mal sahipleri sözü istedikleri yere getirmişlerdir: Ortakçılıkta artık iş kalmadı. Traktörde oturan bir adam on, on dört ailenin işini yapabilir. Ver ona gündeliğini, al bütün ürünü. Biz bunu yapmak zorundayız. Bunu yapmak istemiyoruz. Ama dev hasta. Devin başına neler geldi, bir bilseniz.

Ama pamuk ekerek toprağı öldüreceksiniz.

Biliyoruz. Pamuğu toprak ölmeden çabucak elde etmemiz gerek. Ondan sonra toprağı satacağız. Doğuda bir parça toprak için can atan yüz binlerce insan var.

Ortakçılar şaşkın şaşkın başlarını kaldırıp bakıyorlar: Ama biz ne yapacağız? Ne yiyip ne içeceğiz?

Siz yerlerinizden çıkıp gideceksiniz. Bahçelerinizden traktörler geçecek.

Ve artık çömelen adamlar kızgınlıkla ayağa kalkıyorlar: Büyükbabalarımız aldı bu toprakları, Kızılderilileri onlar öldürüp kaçırttılar buradan. Babamız da burada doğdu, yoncaları, yılanları babamız ortadan kaldırdı. Sonra kötü bir yıl oldu, biraz borç almak zorunda kaldılar. Biz de burada doğduk. İşte kapıda duruyorlar: Çocuklarımız. Onlar da burada doğdular. Babamız borç almak zorunda kaldı. O zaman Banka, toprağın sahibi oldu. Ama biz, yerimizde kaldık, çıkardığımız ürünün hiç olmazsa birazını aldık.

Biliyoruz, bütün bunları biliyoruz. Ama bunu yapan biz değiliz, Banka. Banka, insana benzemez. Elli bin dönüm toprağı olan bir toprak sahibine de benzemez. O, zaten insan değildir. Devdir.

Doğru ama!., diye bağırıyor ortakçılar; burası bizim toprağımız. Bu toprağı biz ölçtük, biz parselledik. Biz bu toprağın üstünde doğduk, bu toprağın üstünde vurulduk, bu toprağın üstünde öldük. Bu toprak bir işe yaramasa bile, yine bizim toprağımızdır. Bu toprağı bizim yapan da bunlardır; onun üstünde doğmamız, onu işlememiz, onun üstünde ölmemiz. İnsana malın sahibi olmak hakkını kazandıran bunlardır, üzerinde bir sürü rakamlar yazılı bir kâğıt değil!...

Çok üzgünüz. Ama ne yapalım?.. Bizim elimizde bir şey yok. Dev öyle istiyor. Banka insana benzemez.

Peki ama Banka, insanlardan kurulu değil mi?

Yok, işte burada yanılıyorsunuz. Çok yanılıyorsunuz. Banka insanlardan başka bir şeydir. Bankada bulunan her insan,

Bankanın yaptıklarından iğrenebilir, ama Banka o işleri yine de yapar. Size söyledim: Banka, insanlardan başka bir şeydir. O, devdir. O devi insanlar yapmıştır, ama kontrol edemezler onu.

Ortakçılar bağırıyorlar: Kızılderilileri büyükbabalarımız, yılanları babalarımız bu toprak için öldürdüler. Belki biz de Bankaları öldürebiliriz! Çünkü Bankalar, Kızılderililerden, yılanlardan da kötü. Belki de toprak için dövüşmemiz gerekecek, babamızın ve büyükbabamızın yaptığı gibi.

Artık mal sahiplerinin adamları kızmaya başlamışlardır: Buradan gideceksiniz!..

Ama burası bizimdir!., diye ortakçılar bağırıyorlar. Biz...

Hayır. Burası sizin değildir. Bankanındır, devindir. Siz buradan gideceksiniz!..

Biz de silâhlarımıza sarılırız, büyükbabalarımızın Kızılderililer geldiği zaman yaptıkları gibi... O zaman ne yaparsınız?

O zaman... Önce muhtar, sonra da askerler gelir. Eğer gitmemekte dayatırsanız malı çalmış sayılırsınız, eğer gitmemek için öldürmeye kalkarsanız katil olursunuz. Dev, insan değildir, ama insanlara istediğini yaptırır.

Peki, haydi gidelim, ama nereye?.. Nasıl gidelim?.. Paramız yok.

Bu işe, biz de üzülüyoruz, dediler mal sahiplerinin adamları. Elli bin dönümün sahibi olan Banka, bundan sorumlu olamaz ya!.. Siz kendinizin olmayan toprakta bulunuyorsunuz. Bu topraklardan gidin, başka bir yerde sonbahar pamuğu ekin. Belki yardım da alırsınız. Niye batıya, Kaliforniya'ya gitmiyorsunuz? Orada iş bol, hiç soğuk da yok. Bir yere gider, portakal

toplarsınız. Kaliforniya'da her mevsimde toplanacak bir yemiş bulunur. Niye oraya gitmiyorsunuz?.. Ve mal sahiplerinin adamları otomobillerini çalıştırdılar, basıp gittiler.

Ortakçılar tozlar üzerinde biçimler çizmek, düşünmek, anlamak üzere yeniden çömeldiler. Güneş yanığı yüzleri simsiyah olmuş, güneş çalmış gözleri renklerini kaybetmişti. Kadınlar çekine çekine kapıları bırakarak erkeklerine doğru yaklaştılar, çocuklar da kadınların arkasından çekine çekine geldiler. Kaçmaya hazırdılar. Delikanlılar, babalarının yanında çömelmiş, oturuyorlardı. Bu olay onları da büyükler arasına sokmuştu. Biraz sonra kadınlar sordular: Ne istiyordu?

Ve erkekler bir saniye başlarını kaldırdılar, gözlerinde acının ateşi vardı. Buralardan gitmeliyiz. Bir traktör ve bir ustabaşı. Fabrika gibi...

Nereye gideriz? diye sordu kadınlar.

Bilmiyoruz. Bilmiyoruz...

Ve kadınlar çabucak, ses çıkarmadan evlerine girdiler; çocuklarını da önlerine katmışlardı. Bu kadar kırılmış ve şaşırmış olan erkeklerin köpüreceklerini, sevdiklerine de kızacaklarını biliyorlardı. Erkeklerini yalnız başlarına tozun üstünde düşünmeye ve anlamaya bıraktılar.

Az sonra ortakçılar çevrelerine bakındılar: On yıl önce taktıkları tulumba, deveboynu sapı, ağzında oyma çiçekleriyle üzerinde binlerce tavuk kestikleri tahta... Samanlıkta duran el pulluğu ve tavandaki kirişlere bağlanmış üstü açık yemlik.

Çocuklar evlerde kadınların çevresine toplanmışlar: Ne yapacağız ana? Nereye gideceğiz?

Kadınlar cevap verdiler: Bilmiyoruz daha. Siz dışarı çıkıp oynayın şimdi. Aman babalarınızın yanına yaklaşmayın. Belki dayak yersiniz. Ve kadınlar işlerine devam ettiler, ama bütün iş sırasında gözlerini tozda çömelip oturan erkeklerinden ayırmadılar. Şaşkın şaşkın düşünüp duran erkeklerinden...

Traktörler yollardan doğru gelerek tarlalara girdiler; böcekler gibi sürünen kocaman yaratıklar... Böceklerin inanılmaz gücü onlarda da var. Kendi yollarını kendileri sererek, bu yolların üzerinde yuvarlanıyor, sonra yine yollarını kaldırarak toprağın üzerinde sürünüyorlar. Durduğu zaman pıt pıt eden Dizel traktörleri, hareket ettikleri zaman gürlüyor, sonra boğuk bir böğürtü halinde seslerini sundurup gidiyorlar. Burnu havaya kalkık devler toz kaldıra kaldıra, burunlarını toza daldıra daldıra toprağa girdiler; toprağı kestiler boylu boyunca; tel örgüleri yardılar; evlerin bahçelerinden geçtiler; su

yataklarının içinde ve dışında dümdüz çizgiler çizdiler. Toprağın üstünde değil, kendi yol yataklarının üstünde yürüyorlar. Tepe, hendek, su yatağı ve çit tanımıyorlar.

Demir sandalyesinde oturan adam hiç de insana benzemiyor; eldivenli, gözlüklü; burnunun ve ağzının üstünde tozdan korunmak için lastik maske var., devin bir parçası., sandalyesinde oturan bir robot... Silindirlerin gürültüsü bütün toprağa yayıldı, hava ve yere karıştı. Öyle ki, hava ve yer, uyumlu bir titreyişle mırıldanmaya başladı. Şoför, traktörü yönetmiyor, sadece bir sürü aileleri bölerek toprağı dümdüz kesiyor ve yeniden geri geliyor. Kontrol mekanizmasının bir yerine bir dokunulsa, traktör hemen yolunu değiştirir; ama şoförün eli bu hareketi yapmaz, çünkü traktörü yapan, traktörü gönderen dev, sanki şoförün eline, kafasına ve kaslarına girmiş gibidir, ona gözlük ve tasma takmıştır, daha doğrusu kafasını gözlüklemiş, gözlerini tasmalamıştır,

kavramını körleştirmiş, baş kaldırmasını tasmalamıştır. Toprağı eskisi gibi göremez, onun kokusunu alamaz, ayakları toprağın tümseklerine çarpmaz, toprağın sıcaklığını ve gücünü duymaz. O, demir bir sandalyede oturur ve demir pedallara basar. Sevinerek bağırmaz, kamçı vurmaz, küfretmez, ya da dayanmaya çalışmaz ve ne de kendi kendini zorlar. O, ne toprağı bilir, ne toprağa sahiptir; ne toprağa inanır, ne de ondan bir şey bekler. Eğer ekilen bir tohum yeşermezse ona ne?.. Toprağı delen taze bir bitkinin kuraktan mahvolması ya da selin altında boğulması traktörü ilgilendirmediği gibi, traktörün şoförünü de ilgilendirmez...

O da toprağı Bankadan çok sevmiyordu. O, traktöre bayılıyordu: Traktörün tesviyeli yüzeyleri, çekme gücü, mazot yakan silindirin çıkardığı gürültü; ama bu, onun traktörü değildi. Traktörün arkasından parlak diskler geliyor, bıçaklarıyle toprağı kesiyor, yarılmış toprağı sağa atarak ve orada ikinci bir

bıçakla kestikten sonra sola iterek toprağı sürmüyor, ameliyat ediyor; yarılan toprağın cilaladığı kesici bıçaklar parlıyor... Bu disklerin arkalarından demir dişleriyle tırmıklar geliyor, toprakları kırıyor ve düzlüyor. Tırmıkların arkasında uzun tohum atma makineleri var. Dökümhanede kalkmış eğri on iki demir penis., dişliler yoluyle orgazm olan, metodik olarak, heyecanlanmadan, düzenle ırza geçen mekanizmalar... Şoför, demir sandalyesinde oturmuştur ve önceden aklından bile geçirmediği düz çizgilere, sahibi olmadığı ve sevmediği traktöre, kendisini aşan güce bakarak koltukları kabarmaktadır. Artık ürün yetiştiği ve hasat edildiği zaman, hiç kimse sıcak bir toprak parçasını eline alıp, onu parmaklarından aşağı akıtamayacak. Kimse ne tohuma elini sürecek, ne de büyüsün diye hırsla başında bekleyecek. İnsanlar yetiştirmedikleri şeyleri yiyecekler. Ekmekle aralarında bir ilişki kalmayacak. Toprak, demirin altında eziliyor ve

demirin altında yavaş yavaş ölüyor. Çünkü toprak, artık ne seviliyor ve ne de lanetleniyor; artık ona ne dua eden ve ne de küfreden var.

Öğleyin traktörün şoförü bir ortakçı evinin yakınında durdu, yemeğini çıkardı: Mumlu kâğıda sarılmış sandviçler, beyaz ekmek, turşu, peynir, Spam[1], bir makine parçası gibi biçimlendirilmiş bir pasta. Şoför, üzerlerine hiçbir şey ekmeden yedi bunları. Yerlerini daha bırakıp gitmemiş ortakçılar, şoförü seyre geldiler, şoförün gözlüklerini, kauçuk maskesini nasıl çıkardığına, gözlerinin çevresinde nasıl beyaz iki daire ve burnuyla ağzının çevresinde nasıl beyaz bir daire kaldığına baktılar. Traktörün egzozu pıtır pıtır ediyordu. Yakıt o kadar ucuzdu ki, motoru çalışır durumda bırakmak, Dizel motorunu yeniden çalıştırmaktan daha kârlıydı. Çocuklar merakla şoförün çevresinde toplanmışlardı. Bunlar, bir yandan şoförü

seyrederken bir yandan da yağda kızartılmış hamur geveleyen, üstleri başları yırtık çocuklardı. Sandviç kâğıtlarının yırtılışına yutkuna yutkuna baktılar, açlığın keskinleştirdiği burunlarıyle turşuyu, peyniri ve Spam'ı kokladılar. Şoföre hiçbir şey söylemiyorlar. Sadece yiyeceğini ağzına götürürken eline bakıyorlar. Yemeği çiğneyişine bakmıyorlar, gözleriyle sandviçi tutan eli izliyorlar. Biraz sonra, yerinden daha ayrılmamış bir ortakçı geldi ve traktörün yanındaki gölgeye çömelip oturdu.

— Sen, Joe Davis'in oğlu değil misin?

Şoför:

— Evet, dedi.

— Peki ama, neden bu işi yapıyorsun, ne diye kendi hemşerilerinin kötülüğü için çalışıyorsun?

— Günde üç dolar alıyorum. Ekmek parası çıkarmak için iş araya araya başım döndü, bulamadım; ne yapayım? Karım var, çocuklarım var. Bize de ekmek ve yiyecek gerek. Günde üç dolar alıyorum ve her gün de tıkır tıkır veriyorlar.

Ortakçı:

— Doğru söylüyorsun, dedi. Ama sen günde üç dolar alacaksın diye, on beş, yirmi aile aç kalıyor. Sen günde üç dolar alacaksın diye aşağı yukarı yüz kişi yersiz yurtsuz kalacak, yollarda sürünecek. Doğru mu bu? Ve şoför cevap verdi:

— Bana vız gelir. Ben, kendi çocuklarımı düşünürüm. Günde üç dolar alıyorum ve her gün tıkır tıkır veriyorlar. Dünya değişti bayım, senin haberin yok galiba. İki bin, beş bin, on bin dönüm toprağın, bir de traktörün olmazsa, toprakta çalışarak geçinemezsin artık. Topraktan ürün almak artık senin

benim gibi küçük adamların işi değil. Buna karşı gık diyemezsin, çünkü sen Ford'lar yapamazsın, çünkü sen telefon kumpanyası değilsin. İşte çiftçilik de şimdi böyle oldu. Elden bir şey gelmez. Bir yer bul da günde üç dolar almaya bak. Yapılacak şey bu.

Ortakçı düşündü:

— Garip şey doğrusu. Bir adamın malı demek, o adamın kendisi demektir. Mal canın yongasıdır ve mal can gibidir. İnsanın ancak malı olduğu zaman göğsünü gere gere malının üzerinde yürüyebilir, onu işleyebilir; bozulmasına üzülür, üzerinde yağmur yağmasına sevinebilir, çünkü mal, kendisi demektir. Kendisini büyük görür, çünkü mal sahibidir. İyi ürün almasa bile yine maliyle övünür. Anlıyor musun? Bunu böylece belle.

Ve ortakçı biraz daha derin düşündü:

— Ama bir adam malını görmezse, ya da malına parmaklarını daldıracak vakti olmazsa, ya da malının üzerinde yürümezse, o zaman nasıl mal canın yongası olabilir? O adam istediğini yapamaz, ne istediğini bile bilemez. Mal, insan demektir, ondan daha güçlüdür. İnsan küçüktür, büyük değildir. Yalnız insanın malları kendisinden büyüktür; insan malının uşağıdır. İşte bunu da böylece belle.

Şoför, hazır pastayı ağzını şapırdata şapırdata yedi ve kâğıdını attı:

— Dünya değişti, haberin yok. Bu düşüncelerle çocuklar beslenmez. Her gün üç dolarını al, çocuklarına bak. Başkalarının çocuklarından sana ne, sen kendi çocuklarına bak. Böyle sözler söylersen, mimlenirsin, sonra günde üç dolarını da alamazsın. Her gün alacağın üç dolardan başka şeylerle ilgilenirsen büyükler sana günde üç dolar da vermez.

— Sen üç dolar gündelik alacaksın diye aşağı yukarı yüz kişi yollara düşüyor. Nereye gideceğiz?

Şoför:

— İyi ki aklıma getirdin, dedi. Hemen pılını pırtını topla, yemekten sonra bahçenden geçeceğim.

— Bu sabah zaten kuyuyu kapattın.

— Biliyorum. Ne yaparsın, düz çizgilerden çıkmamak gerek. Ama yemeği yedikten sonra bahçeden geçeceğim. Çizgiyi düz çekmek gerek. Ve mademki sen babamı tanıyorsun, iyilik olsun diye söylüyorum. Bana verilen emir şöyle: "Eğer bir aile evinden çıkmazsa —olur ya— eve yaklaş ve biraz yüklen." Eh, ne yapacaksın, ekmek parası. Ve en küçük çocuğumun daha ayağında ayakkabısı yok.

— O evi ben kendi elimle yaptım. Kaplamaları çivilemek için eski çivileri ellerimle düzelttim. Kirişleri balya teliyle bağladım. O benimdir. Onu ben yaptım. Sen onu yıkacaksın ha? Silâhımı alır, pencerede beklerim. Daha yaklaşacak olursan, seni bir tavşan gibi yere sererim!..

— Benim ne suçum var? Benim elimden bir şey gelmez ki. Görevimi yapmazsam beni işten atarlar. Sonra bana bak: Tut ki beni öldürdün. Seni asarlar be!.. Ve sen asılmadan çok daha önce traktöre başka bir şoför bulurlar, o da gelip senin evini yıkar. Sen öldürülmesi gerekeni öldürmüyorsun ki!..

Ortakçı:

— Doğru, dedi. Sana bu emirleri kim verdi? Onu yakalayayım. Öldürülecek adam odur.

— Aldanıyorsun. Bana emri veren de talimatı Bankadan aldı. Banka ona: "Ya bu herifleri buradan defedersiniz, ya işi bırakırsınız!" dedi.

— Peki, o halde, elbet Bankanın bir müdürü var. Bir yönetim kurulu var. Ben silâhımı doldurur, doğru Bankaya giderim.

— Oradaki adamlar bana, Bankanın bu talimatı Doğudan aldığını söylediler. Talimatı şöyleymiş: "Ya topraktan bir kâr sağlarsınız, ya da sizi kapatırız!"

— Eee! Bu işin sonu yok mu? Biz kimi vuracağız? Beni aç bırakan adamı öldürmeden açlıktan ölmeye niyetim yok.

— Orasını bilmem. Belki öldürülecek bir adam da yok. Belki bu işi insanlar yapmıyor. Belki de senin dediğin gibi; bu işleri malların kendisi yapıyor. Uzun lafın kısası, ben aldığım emri sana söyledim.

— Dur biraz düşüneyim, dedi. Hepimiz düşünelim. Elbette bunun bir çaresi vardır. Bu bir yıldırım düşmesi ya da deprem değil ya!.. Evet, insanlar kötü bir şey yapmışlar, ama bu da Allahın inayetiyle değiştiremeyeceğimiz bir şey değil ya!..

Ortakçı kapısının önünde oturdu; şoför motorunu gürül gürül çalıştırmaya başladı. Traktörün paletleri düşüyor, eğriliyor, pulluklar yarıyor, tohum dikme makinesinin erkek seks organları toprağın içine giriyor. Traktör kapının önündeki bahçeyi kesti, ayakla basıla basıla katılaşmış olan bahçe, tohum ekilmiş bir tarla oldu, traktör yeniden bahçenin üzerinden geçti. Üç metre genişliğinde kesilmemiş yer kalmıştı. Traktör yeniden geri geldi. Demir tampon evin köşesine vurdu, duvarı dağıttı, küçük evi temelinden yana doğru yatırdı; traktör, evi küçük bir böcek gibi ayağının altında ezdi. Şoförün gözlerinde gözlük vardı, burnunu ve ağzını kauçuk bir maske örtmüştü. Traktör

düz bir çizgi çekti, hava ve toprak onun gürültüsüyle titredi. Ortakçı, traktörün arkasından., tüfeği elinde, bakakaldı. Karısı yanında, sessiz sedasız duran çocukları arkasındaydı. Ve hepsi de traktörün arkasından bakakaldılar.

ALTINCI BÖLÜM

Sayın papaz Casy ile genç Tom, tepenin üstünde durdular. Joad ailesinin çiftliğine baktılar. Küçük, boyasız evin temellerine bir şey çarpmış olacaktı ki, evin bir köşesi ezilmiş ve orası çökmüştü. Karanlık evin pencereleri ufkun bir hayli üstünde, gökte bir noktaya bakıyordu. Tel örgünün izi kalmamıştı, bahçede, evin kenarında pamuk yetişiyordu; samanlığın çevresine pamuk ekilmişti. Sundurma da bir yana yatmıştı, onun da hemen yanında pamuk yetişiyordu. Çıplak çocuk ayaklarının, at nallarının ve geniş araba tekerleklerinin ezdiği bahçe şimdi ekilmiş bir tarlaydı. Üzerinde koyu yeşil, tozlu bir pamuk yetişiyordu. Genç Tom, atların su içtiği kurumuş yalağın yanındaki yaprakları dökülmüş söğüde, bir zamanlar üzerinde tulumba bulunan beton tabana uzun uzun baktı.

Sonunda:

— Aman Yarabbi dedi. Burada bir felâket olmuş. Görünürlerde kimseler yok.

Tom hızla tepeden aşağı inmeye başladı. Casy de arkasından geliyordu. Samanlığa baktı: Boştu, yerde biraz saman kalmıştı. Köşedeki katırın bölmesi duruyordu. Tom samanlığa bakarken yerde bir kaçışma oldu; bir fare ailesi samanların altında kayboldu. Joad, takımların bulunduğu yerde bir an durdu. Hiçbiri kalmamıştı; sadece kırık bir pulluk ucu, köşede bir balya teli kangalı, ot toplama makinesinden kalma demir bir tekerlek ve fare yemiş bir katır hamudu, üstü pislik ve yağla örtülmüş bir galonluk yassı yağ tenekesi ve çiviye asılı bir çift yırtık iş tulumu...

Joad:

— Hiçbir şey kalmamış, dedi. Bizim çok güzel araçlarımız, takımlarımız vardı, hiçbiri kalmamış.

Casy:

— Eğer hâlâ vaiz veren bir papaz olsaydım, buranın Tanrı'nın gazabına uğramış bir yer olduğunu söylerdim. Ama şimdi ne olduğunu bir türlü kestiremiyorum. Ben de burada yoktum, hiçbir şey de duymadım.

Beton kuyu ağzına doğru yürüdüler; oraya gitmek için pamukların arasından geçtiler; pamukların üzerinde toplar oluyordu ve toprak sürülmüştü.

Joad:

— Biz buraları hiç ekmezdik, dedi. Burasını hep boş bırakırdık. Şimdi pamukları çiğnemeden bir at bile geçemez buradan.

Kurumuş su yalağının önünde durdular. Su yalaklarında yetişmesi gereken otların izi kalmamıştı; yalağın eski ve sert tahtası kurumuş ve çatlamıştı. Bir zamanlar tulumbayı tutmuş olan civatalar betonun üstünde dimdik duruyordu; dişleri paslanmış, somunları yok olmuştu. Joad kuyudan aşağı baktı, tükürdü, dinledi. Bir toprak parçası alıp attı, dinledi.

— Ne güzel bir kuyuydu bu, dedi. Kulağıma su sesi gelmiyor.

Sanki eve girmekten çekiniyordu. Birbiri arkasına kuyuya toprak parçaları attı.

— Belki hepsi ölmüşlerdir? dedi. Peki ama, bana bunu herhalde haber veren olurdu. Hiç olmazsa işitirdim.

— Belki evde bir mektup, bir şey bırakmışlardır?.. Senin geleceğini biliyorlar mıydı?

Joad:

— Bilmem, dedi. Ama sanmam, ben bile çıkacağımı bir hafta öncesine kadar bilmiyordum.

— Eve bakalım bir kere, bak ev ne hale gelmiş... Sanki bir şey çarpmış gibi.

Bel veren eve doğru yavaş yavaş yürüdüler. Öndeki sahanlığın iki direği yana yatmış, damın bir yanı sarkmıştı. Evin köşesini de bir şey ezmişti. Karmakarışık sallanan tahtaların arasından köşedeki oda görünüyordu. Ön kapısı içeri doğru açıktı; kalın, küçük bir kapı da deriden yapılma menteşelerinin üzerinde dışarı doğru açık bırakılmıştı.

Joad, tek kalası kalan merdivende durdu:

— Burada merdiven basamakları vardı, dedi. Ama şimdi yok olmuş... Ya da anam ölmüş.

Ön kapının ilerisindeki alçak bahçe kapısını gösterdi:

— Eğer anam bir yere gitmiş olsaydı, bu kapıyı muhakkak kapatır, çengellerdi.

Anamın huyudur, bir yere gitti mi bu kapıyı daima kapar, öyle gider.

Gözlerinde bir sıcaklık belirdi:

— Bizim domuzun Jacobs'lara geçip yavruyu yediği günden beri bunu alışkanlık haline getirdiydi. Milly Jacobs, samanlıkta iş görüyormuş; kadın bir de gelip bakmış ki domuz, yavruyu yiyip duruyor. Jacobs'la aramız iyiydi, ama bu olaydan sonra açıldı. Kadın boyuna bağırıp çağırmaya başladı. Bu olayı ikide birde başımıza kaktı durdu. Ama

anam, bundan ders aldı. Evde bulunmadığı zaman, bir daha domuzların kapısını açık bırakmadı. Bunu bir kere bile olsun unutmadı. Yok, yok; herhalde bir yere gittiler, ya da öldüler.

İkiye ayrılmış sahanlığa tırmandı, mutfağa baktı. Pencereler kırılmıştı ve dışarıdan atılan taşlar hâlâ yerde duruyordu. Döşeme ile duvarlar kapıdan ayrılmıştı. Tahtaların üzerinde bir karış toz vardı. Joad kırık camları ve taşları gösterdi:

— Çocukların işi... dedi. Pencere kırmak için cehenneme bile giderler. Ben de küçüklüğümde yaptım bu yaramazlıkları. Bir evin boş olduğunu nasıl da anlarlar, nasıl kokusunu alırlar?.. Bir ev boşalır boşalmaz çocukların yapacağı ilk iş budur.

Mutfakta eşya yoktu, soba gitmişti, duvardaki soba borusunun deliğinden ışık giriyordu. Bulaşık çukurunda eski bir bira

şişesi açacağı ile tahta sapı kalmamış kırık bir çatal duruyordu. Joad çekine çekine öteki odaya geçti; döşeme, ağırlığının altında gıcırdadı. "Philadelphia Ledger" in eski bir sayısı yerde duvara dayanmış duruyordu. Sayfaları sararmış ve kıvrılmıştı. Joad yatak odasına baktı: Ne yatak, ne sandalye, hiçbir şey yoktu... Duvarda renkli bir Kızılderili kız resmi, altında "Kırmızı Kanat" diye yazılı. Yine duvara dayalı bir karyola tahtası, köşede düğmeli bir kadın botu, burnu kıvrılmış ve ortası çatlamış... Joad ayakkabıyı aldı, baktı:

— Tanıdım, dedi. Anamın... Şimdi eskimiş. Anam bu ayakkabıları pek severdi. Yıllarca giydi. Hayır hayır, gitmişler. Her şeyi alıp götürmüşler.

Güneş alçalmıştı; çarpılmış pencerelerden içeri giriyor, kırık camların kenarlarında parlıyordu. Joad sonunda döndü, dışarı çıktı, sahanlığa geçti. Sahanlığın köşesinde oturdu,

ayağını kalasın üstüne koydu. Akşam ışığı tarlalara vurmuştu, pamuklar toprağa uzun gölgeler salmışlardı; yaprakları dökülen söğüt ağacı da uzun bir gölge salmıştı.

Casy, Joad'un yanına oturdu:

— Sana hiçbir şey yazmadılar mı? diye sordu.

— Yoo, dedim ya sana, yazı yazmasını bilmezler diye. Babam istese yazabilirdi, ama yazmaz. Yazmayı sevmez. Yazı yazmaktan ödü kopar. Herkes gibi katalogdan anlar da, mektup yazmaya boş verir.

Yan yana oturuyorlar, uzaklara bakıyorlardı. Joad, sarılı ceketini yanına bıraktı. Elleri serbest kalınca bir cigara sardı, cigarayı düzeltti, yaktı, derin derin içine çekti, dumanını burnundan çıkardı.

— Bunda bir iş var, dedi. Anlamıyorum. Çok büyük bir felâket olmuş gibi geliyor bana. Eve bir şey çarpmış, bizimkiler de evi terketmiş, çıkıp gitmişler.

Casy:

— İşte vaftizi yaptığım hendek orada, dedi. Başkalarına benzemezdin, inatçı bir oğlandın. Kızın saçlarına bir köpek gibi yapışmıştın. Biz her ikinizi de kutsal ruh adına vaftiz etmiştik, sen hâlâ kızın saçını bırakmıyordun. İhtiyar Tom: "Suyun altında tut keratayı!" diyordu. Ben de başını suyun altında uzun zaman tutmuştum. Sudan sesin geldiği halde bile, hâlâ kızın saçını bırakmamıştın. Bambaşka bir oğlandın, inatçı bir oğlan. Böyle inatçı çocukların çoğunun içinde sonradan, büyük bir ruh doğar.

Sıska, gri bir kedi samanlıktan çıktı, pamukların arasından sürüne sürüne

sahanlığın ucuna geldi. Yavaşça sahanlığa atladı, karnını yere sürte sürte adamlara yaklaştı. Aralarına girdi, arkalarında oturdu, kuyruğunu yere dümdüz uzattı ve ucunu hafifçe kıvırdı. O da adamların baktığı gibi uzaklara bakıyordu.

Joad dönünce, kediyi gördü:

— Hay Allah, bak kim var burada?.. Sonunda burada kalan birini bulduk.

Elini uzattı, ama kedi, elinin altından kaçtı, yeniden oturdu. Pençesini kaldırıp yaladı. Joad, kediye baktı. Joad'un yüzünde bir şaşkınlık vardı:

— Şimdi ne olduğunu anlıyorum!., diye bağırdı. Kedi bana öğretti.

Casy:

— Bana da kalırsa, burada olup biten bir tek şey yok; birçok şeyler var.

— Burada olan sadece burada olmuş bir şey değil. Neden kedi başka komşulara gitmemiş, sözgelişi Rance'lara?.. Neden birisi gelip de buradan bir tahta bile çalmamış?.. Her halde buralarda üç dört aydan beri kimseler yok, kimse çıkıp da tahtaları çalmamış. Samanlıkta güzel kaplamalar var, evde güzel kaplamalar var, pencere çerçeveleri var... Kimse gelip de hiçbirini almamış. Bu, olacak şey mi? İşte anlamadığım nokta burası, bir türlü kavrayamıyorum.

— Peki, senin aklına ne geliyor?

Casy eğildi, keten ayakkabılarını çıkardı, uzun ayak parmaklarını basamağın üzerinde kıvırdı.

— Bilmiyorum. Ama herhalde ortalıkta komşu kalmamışa benziyor. Eğer çevrede komşu bulunsaydı bu güzel tahtaları burada bırakırlar mıydı?.. Hey Allahım, hey! Bir Noel zamanı Albert Ranee, ailesini, çoluğunu çocuğunu, köpeklerini alıp Oklahoma şehrine gittiydi. Albert'in teyze oğlunu ziyaret edeceklerdi. Oysa burada millet, Albert'in hiçbir şey söylemeden evini barkını bırakıp gittiğini sandı. Belki borçları vardır, ya da bir karıya tutulmuştur? diyorlardı. Albert bir hafta sonra geldiği zaman, evinde hiçbir şey bulamadı. Soba gitmiş, yataklar gitmiş, pencere çerçeveleri gitmiş, evin güneye bakan kısmındaki sekiz ayaklık kaplamalar yok olmuştu. Evin içi dışarıdan görünüyordu. Tam Albert döndüğü sırada da bizim Muley Graves kapıları ve kuyu tulumbasını sökmüş, götürüyormuş. Albert eşyasını toplamak için tam iki hafta komşu komşu dolaşıp durmuştu. Casy ayaklarını tatlı tatlı kaşıdı:

— Hiç kafa tutan olmadı mı? Herkes aldığını olduğu gibi geri verdi mi?

— Eee, tabiî verdi ya. Bu, çalmak değil ki, millet herifin evini bıraktığını sanmıştı da onun için almıştı. Bütün eşyasını geri verdiler. Haa, yalnız üzerinde Kızılderili bir adam resmi olan kırmızı koltuk minderini geri alamadı. Albert bu resmi büyükbabamın aldığını söyledi. Büyükbabada Kızılderililerin kanı var, bundan ötürü minderi almıştır, dedi. Söz aramızda, büyükbabam gerçekten minderi almıştı, ama kötü niyetle değil... Hoşuna gitmişti işte. Her zaman minderi yanına alır, nereye giderse, koyup üstüne otururdu. Minderi ne yaptı yaptı, Albert'e vermedi: "Mademki Albert bu minderi o kadar istiyor, sıkıysa kendi gelsin alsın! Ama silâhını alsın da gelsin!.. Minderimi almaya gelirse kafasını dağıtırım!.." derdi. Sonunda Albert minderi almaktan vazgeçti, büyükbabaya hediye etti. Ama bu minder yüzünden büyükbabanın aklına bir şey geldi:

Tavuk tüylerini toplamaya başladı. "Baştan başa kuştüyü yatak yapacağım!" diye tutturdu. Ama bir türlü isteğini gerçekleştiremedi. Bir gün evin altında bir sansar görünce, babamın aklı çıkıyordu. Çifteyle sansarı öldürdü. Annem evde rahat oturalım diye büyükbabamın topladığı bütün tüyleri yaktı.

Joad güldü:

— Büyükbaba inatçı herifin biridir. Kızılderili minderin üzerine oturur: "Haydi bakalım, Albert gelsin de alsın!" derdi. "Şu altıpatları bir aldım mı, o sersemi köpek gibi kuyruğuna baka baka, geldiği yere gönderirim!.."

Kedi yeniden iki adamın arasına sokuldu. Kuyruğu yerde dümdüz duruyor, arada sırada bıyıklarını oynatıyordu. Güneş ufka doğru inmiş, tozlu hava kırmızılaşmış, altın rengini almıştı. Kedi bir şey sorar gibi gri

renkli pençesini uzattı ve Joad'un ceketine dokundu. Joad çevresine bakındı:

— Bak, kaplumbağayı unuttum. Artık lüzum kalmadı.

Kaplumbağanın üstünü açtı, evin altına doğru itti. Ama kaplumbağa hemen oradan çıktı. Tom kaplumbağayı bulduğu zaman nasıl güneybatıya gidiyorduysa, şimdi yine o yöne doğru gitmeye başlamıştı. Kedi, kaplumbağanın üstüne atladı, ileri doğru uzanan başına vurdu, hareket eden ayaklara hafif hafif dokundu. İhtiyar, sert, alaycı kafa içeri çekildi, kalın kuyruk kabuğun altında kapandı; sonra kedi, beklemekten usanarak uzaklaşınca, kaplumbağa yeniden güneybatıya doğru yürümeye başladı.

Genç Tom Joad ile papaz, kaplumbağanın, ayaklarını sallaya sallaya, ağır, tümsekli kabuğunu ite ite güneybatıya doğru gidişini seyre daldılar. Kedi bir süre kaplumbağanın

arkasından gitti, ama birkaç metre gittikten sonra arkasını deve gibi kamburlaştırarak gerindi, döndü, oturan adamlara doğru sessizce yaklaştı.

Joad:

— Nereye gidiyor dersin? dedi. Ben çok kaplumbağa gördüm, hepsi de bir yere doğru giderler. Sanki akıllarına bir şey koymuşlar da, oraya doğru gitmek istiyorlarmış gibi.

Gri renkli kedi yeniden aralarında ve arkalarında oturdu. Ağır ağır çevreyi süzüyordu. Sırtındaki deri, bir pire ısırmasıyle birden ileri doğru gerildi, sonra yavaş yavaş eski yerine kaydı. Kedi, pençelerinden birini kaldırdı, inceledi; ikide birde tırnaklarını dışarı çıkarıp pençelerini pembe diliyle yaladı. Kızıl güneş ufka değmiş, bir ahtapot gibi yayılmıştı; gök az öncekinden daha aydınlık, daha canlı görünüyordu. Joad, yeni

sarı ayakkabılarını ceketinin içinden çıkardı, tozlu ayağını eliyle sildikten sonra giydi.

Tarlalara bakıp duran papaz:

— Biri geliyor, dedi. Bak!.. Taa oradan, pamukların arasından!..

Joad, Casy'nin parmağıyle gösterdiği yere baktı:

— Yürüye yürüye geliyor! dedi. Toz kaldırıyor, göremiyorum. Kimdir acaba?

Akşam ışığı altında adamın yaklaşmasına baktılar. Batan güneş, çıkardığı tozu kırmızıya boyuyordu.

Joad:

— Bir adam, dedi.

Adam yaklaştı; samanlığı geçtiği sırada, Joad:

— Aa, ben tanıyorum bu adamı, dedi. Sen de tanırsın: Muley Graves.

Bağırdı:

— Heyy, Muley!.. Ne yapıyorsun orada?

Yaklaşan adam durdu. Sesi duyunca şaşırmıştı, sonra hızlı hızlı onlara doğru gelmeye başladı. Zayıf, oldukça kısa boylu bir adamdı. Hareketleri sinirli ve sertti. Elinde bir çuval vardı. Mavi tulumunun dizleri ve arkası solmuştu, üzerinde leke içinde eski, siyah bir ceket vardı; koltuklarının arkaları sökülmüş, dirsekleri aşma aşma paralanmış bir ceket... Siyah şapkası da ceketi gibi leke içindeydi; kurdelesi kopmuştu, yürürken yukarı sallanıyordu. Muley'nin yüzü düz ve kırışıksızdı, ama yüzünde, kötü bir çocuğun sert bakışı vardı. Ağzı sımsıkı kapalı ve ufaktı. Küçük gözleri yarı dargın, yarı sert...

Joad, papaza hafif bir sesle:

— Muley'yi bilirsin, dedi.

Onlara doğru gelmekte olan adam:

— Kim var orada? diye bağırdı.

Joad cevap vermedi. Muley yaklaştı, daha yaklaştı ve sonunda yüzleri seçti:

— Hay Allah kahretsin, dedi. Tommy Joad'muş. Ne zaman çıktın Tommy?

Joad:

— İki gün önce, dedi. Eve gelinceye kadar biraz zaman geçti. Ama, bak burada neyle karşılaştım. Bizimkiler nerede Muley?.. Ev neden böyle yıkılmış? Neden bahçeye pamuk ekilmiş?

Muley:

— İyi ki geldin, dedi. İhtiyar Tom da telâşlanıp duruyordu. Onlar yola çıkmaya

hazırlanırken ben de mutfaktaydım. Tom'a: "Ben gitmeyeceğim!" diyordum. Ben ona bunları söylerken o da: "Hep Tommy'yi düşünüyorum..." diyordu. "Ya eve gelir de kimseyi bulamazsa, acaba ne der?" Ben de dedim ki: "Ne diye bir mektup yazmadın?" Tom da: "Belki yazarım," dedi, "düşüneyim bir kere. Ama ben yazmasam bile sen buralarda kalırsan Tommy'yi kolla." Ben: "Hep bizim buralarda kalacağım!.." dedim. "Kıyamete dek burada kalacağım!.. Yurdunu bırakıp gidenler arasında Graves adında bir adam bulunmayacak!.." İşte beni çıkaramadılar.

Joad sabırsızlıkla sordu:

— Bizimkiler nerede? Aranızda geçenleri sonra anlatırsın, şimdi söyle: Bizimkiler nerede?..

— Banka buraları traktörlemeye geldi; onlara da yol göründü. Büyükbaban burada

silâhını alıp durdu, traktörün lambalarını parçaladı, ama traktöre vız geldi. Büyükbaban traktörün şoförünü öldürmek istemedi. Şoför, Willy Feeley'di. Willy Feeley de biliyordu onu öldürmeyeceğini!.. Durmadı, eve tosladı, kedinin fareyi sallaması gibi evi temellerinden sarstı, o günden sonra Tom'a da bir şeyler oldu. O günden beri değişti!

Joad kızmıştı:

— Bizimkiler nerede?!..

— Anlatıyorum ya işte!.. John Amcanın arabasıyle üç defa gelip gittiler buraya. Sobayı, tulumbayı, yatakları aldılar! Çocukları, büyükannenle büyükbabanı yatakların üstünde, kardeşin Noah'ı arabanın kenarında oturmuş cigarasını tellendirirken, ikide birde yere tükürürken bir görmeliydin.

Joad bir şey söylemek üzere ağzını açtı. Muley hemen:

— Hepsi John Amcanın evindeler, dedi.

— Yaa! Hepsi de John Amcalarda demek? Peki ne yapıyorlar orada? Anlat biraz Muley. Bak söylüyorum; sadedi biraz anlat, bir dakika sonra istediğin yere gidebilirsin. Ne yapıyorlar orada?

— Pamuk çapalıyorlar.. hepsi., dahası çocuklar, büyükbaba bile. Batıya gitmek için para topluyorlar. Bir otomobil alacaklar, batıya gidecekler. Orada geçinmek kolaymış. Burada yapılacak iş kalmadı, bir dönüm pamuk çapalamak elli sent. Millet bu işi de bulmak için birbirini yiyor.

— Demek daha bir yere gitmediler?

Muley:

— Hayır, dedi. Benim bildiğim bu. Son defa, dört gün önce, kardeşin Noah'ı tavşan avlarken gördüm. Bana, iki hafta içinde yola çıkmak istediklerini söyledi. John da evden çıkmak için ihbarname almış. John'un evi buradan sekiz mil sürer. Git oraya, sizinkileri, kışın yuvalarında büzülmüş köstebekler gibi birbirlerinin üzerine yığılmış bulursun.

Joad:

— Tamam, dedi. Şimdi istediğin yere gidebilirsin. Hiç değişmemişsin Muley. Hep sağ elinle sol kulağını gösteriyorsun.

Muley sert sert:

— Sen de hiç değişmemişsin. Küçükken ukalâ bir oğlandın, şimdi de hâlâ öylesin. Bir kere de sormuyorsun; burada nasıl yaşıyorsun? diye...

Joad gülümsedi:

— Evet, sormuyorum. Çünkü biliyorum ki sen, bir kere kafana bir şey koydun mu, seni kimse döndüremez. Bu papazı tanırsın, değil mi Muley?.. Sayın papaz Casy.

— Aaa, evet, evet. İyice bakmadım. Nasıl tanımamam. Casy ayağa kalktı, el sıkıştılar.

Muley:

— Sizi yeniden gördüğüme sevindim, dedi. Çok uzun zamandan beri buralarda yoktunuz.

Casy:

— Kafamdakileri çözmeye çalışıyordum, dedi. Buraya ne oldu Allahını seversen?.. Ne diye topraklarından attılar?

Muley'nin ağzı sıkı sıkıya kapandı, üst dudağının ortası papağan gagası gibi alt dudağının üstüne yapıştı. Kaşlarını çattı:

— Eşşoğlu eşşekler, dedi. Eşşoğlu eşşekler!.. İşte size diyorum, ben burada kalıyorum. Onlar benden kurtulamazlar! Atsalar bile yeniden gelirim. Baktım beni bulacaklar, ben de gizlenirim. O Şirketteki eşşoğlu eşşeklerden birkaçını alaşağı ederim...

Ceketinin yan cebinde bulunan ağır bir şeyi okşadı:

— Gitmeyeceğim! Babam buraya elli yıl önce gelmiş. Gitmiyorum, gitmeyeceğim!..

Joad:

— Milleti ne diye topraklarından attılar? dedi.

— Bir sürü şeyler söylediler. Son yıllarda başımıza geleni bilmiyorsunuz galiba; toz yağdı, her şeyi yok etti. Bir karıncanın götünü tıkayacak kadar bile ürün alınamadı.

Bankada borçlar birikmişti. Bu borçların ne olduğunu siz de bilirsiniz. O zaman toprak sahipleri dediler ki: "Artık ortakçı tutamayız!" Sonra, "Kârımız ortakçılara gidiyor, olmaz!" dediler. "Topraklarımızı birleştirirsek ancak o zaman toprak verimli olur." dediler. Sonunda gelip toprakları traktörlediler. Herkes kaçtı gitti, yalnız, Tanrı'ya şükür, ben kaldım. Tommy, sen beni bilirsin. Beni eskiden beri tanırsın...

Joad:

— Doğru, dedi. Seni tanırım eskiden beri.

— Şunu da bilirsin ki ben, aptal bir adam değilimdir. Toprağın iyi bir toprak olmadığını bilirim. Otlak olmaktan başka bir işe yaramaz. Bu toprağın parçalanmaması gerekti. Oysa şimdi de toprağa öldüresiye pamuk ektiler. Beni zorla buradan atmaya kalkmasalardı belki de şimdi Kaliforniya'ya gider, canım isterse üzüm yer, canım isterse

portakal toplar, istemezse toplamazdım. Ama eşşoğlu eşşekler bana: "Buradan çıkıp gideceksin!" dediler. Hey Tanrım!.. Zorla insan hiçbir şey yapmaz!..

Joad:

— Tabiî, dedi. Babamın nasıl böyle çabucak evini bırakıp gittiğine ben de şaşıyorum doğrusu. Şaşıyorum, büyükbaba nasıl oldu da birisini vurmadı?.. Büyükbabaya kimse şunu şöyle yapacaksın diyemez. Sonra anamı yolundan çevirecek kimse yoktur. Bir gün hiç unutmam; elindeki tavukla, çanak çömlek satıcısını eşek sudan gelinceye kadar dövmüştü. Neden?. Çünkü satıcı, onu kandırmaya kalkmış. Anamın bir elinde tavuk, öteki elinde balta varmış, tavuğu kesmeye götürüyormuş! Elinde balta, satıcıyla konuşurken birdenbire hiddetlenince, baltanın hangi elinde olduğunu unutmuş, tavuğu herifin sırtına vura vura herifi kovalamış. Sallaya sallaya tavukta da

yenecek yer kalmamış. Sadece iki ayak. Büyükbaba hep kasıklarını tuta tuta güldüydü. Nasıl oldu da bizimkiler böyle kolayca burayı bırakıp gittiler?..

— Buraya gelen herif öyle kibarca laflar etti ki, sorma. "Buradan çıkıp gitmelisiniz. Bu benim suçum değil!" dedi. Ben, "Peki ama, kimin suçu?" dedim. "Bu kimin işiyse gidip herifi yola getireyim" dedim. "Bu, Shawnee Toprak ve Hayvan Ürünleri Ortaklığı'nın işidir. Ben onlardan emir aldım." dedi. "Bu Shawnee Toprak ve Hayvan Ürünleri Ortaklığı dediğin de kimdir?" dedim. "O, bir insan değildir. Bir ortaklıktır." dedi. İnsan deli olur be!.. Canına okuyacağın bir insan yok ki karşında canına sıçasın. Herkes saldıracak birini aramaktan bıktı, usandı, ama ben bıkmadım. Ben hepsinin canına okuyacağım! Burada kalıyorum!..

Ufukta güneşin büyük kızıl bir parçası asılı kaldı bir süre, sonra eriyip kayboldu. Güneşin battığı yer aydınlıktı; üzerinde kanlı ve paçavraya benzeyen kopmuş bir bulut asılıydı. Ve alaca karanlık doğudan doğru geldi, yere yayıldı. Akşam yıldızı parlayıp sönüyordu alaca karanlıkta. Gri renkli kedi açık samanlığa doğru süzülüp gitti, bir gölge gibi içeri girdi.

Joad:

— Bu gece sekiz mil yürüyüp de John Amcanın evine varamayız. Ayaklarımdan ateş çıkıyor. Senin evine gelsek nasıl olur Murley? Bir mil kadar sürer buradan galiba?

— İyi, gidelim ama, ne işe yarar? Muley şaşırmış gibiydi:

— Karım, çocuklarım, kaynım, hepsi Kaliforniya'ya gittiler. Ev bomboş. Yiyecek bir şey kalmadı. Benim gibi deli değiller ya

onlar! İşte hepsi de gittiler. Burada yiyecek bir şey kalmadı artık.

Papaz sinirli sinirli atıldı:

— Sen de gitmeliydin onlarla! Çoluk çocuğundan ayrılmamalıydın!..

Muley Graves:

— Gidemedim, dedi. Beni sanki bir el tuttu, bırakmadı. Joad:

— Peki ama, ne yapacağız? Karnım öyle acıktı ki, dedi. Dört yıl her gün dakikası dakikasına yemek yemeye alıştım. Karnım zil çalıyor. Muley, sen ne yiyorsun? Nasıl yiyecek buluyorsun?

Muley utanarak:

— Bir zaman kurbağa, sincap, bir ara da yabanî köpek[2] yedim. Ne yapayım? Ama

şimdi kuru derelerin fundalıklarına tel kapan koyuyorum; tavşan, bazen de yabanî tavuk tutuluyor. Sansar, tilki de yakalandığı oluyor.

Eğildi, çuvalını aldı. İçindekileri sahanlığın üstüne boşalttı. Üç tavşan çuvaldan yere düştü ve yuvarlandı. Yumuşak tüylü hayvanlar...

Joad:

— Allah razı olsun, dedi. Dört yıl var ki ağzıma taze et koymadım.

Casy tavşanlardan birini aldı, elinde tuttu:

— Yemeğini bizimle paylaşıyor musun? diye sordu.

Muley, heyecandan birtakım sinirli hareketler yaptı:

— Bana söz düşmez artık.

Söylediği sözün kötü etkisini anlayarak durdu:

— Yani, sakın başka türlü anlamayın. Demem o demek! ki...

Kekeliyordu:

— Yani, demem o demek ki; bir insanın yiyeceği olur da başkasının olmazsa, o adama söz söylemek düşmez. Yani... Örneğin, tavşanlarımı alıp başka bir yerde gidip yiyemem. Anlıyorsunuz ya!..

Casy:

— Evet, evet, dedi. Ben bunu anlarım, Muley... Tom, Muley bir şeyler söylemek istiyor ama, söylemek istediğini ne kendi anlatabiliyor, ne de ben anlatabiliyorum.

Genç Tom ellerini oğuşturdu:

— Kimde çakı var?.. Şu zavallı hayvanları bir temizleyelim bakalım, işe başlayalım haydi.

Muley pantolonunun cebine elini soktu, kemik saplı büyük bir çakı çıkardı. Tom Joad çakıyı elinden aldı. Çakının bir ağzını açtı, kokladı. Çakıyı toprağa birkaç kere sürdü, yeniden kokladı, pantolonuna sildi, keskin yanını baş parmağıyle yokladı.

Muley pantolonunun arka cebinden bir şişe su çıkardı, sahanlığın üstüne koydu:

— Çok içmeyin, dedi; hepsi bu kadar. Buradaki kuyu kapatıldı.

Tom, tavşanlardan birini eline aldı:

— Biriniz gidin de samanlıktan bir balya teli alın. Evin kırık kaplamalarını toplayıp bir ateş yakarız.

Ölmüş tavşana baktı:

— Tavşan temizlemekten kolay şey yoktur.

Tavşanın sırt derisini kaldırdı, çakıyı içine daldırdı, elini deliğe soktu, deriyi yırttı. Deri, bir çorap gibi vücuttan boyna, ayaklar da pençelere kadar sıyrıldı. Joad yeniden çakıyı aldı, tavşanın başıyle ayaklarını kesti. Deriyi yere bıraktı, tavşanı kaburga boyunca kesti, derinin üzerine tavşanın bağırsaklarını sallayarak döktü, sonra hepsini pamuk tarlasına fırlattı. Yalnız kasları kalan küçük gövde hazırdı. Joad bacakları da kesti attı, etli sırtı ikiye böldü. İkinci tavşanı yerden aldığı sırada Casy, elinde bir tomar balya teliyle dönüyordu.

Joad:

— Simdi bir ateş yak, iki de çatallı kazık çak, dedi. Hey Tanrım! Şu yaratıkları yemek için nasıl can atıyorum!..

Joad öteki tavşanları da temizledi, kesti, birer birer tele sardı. Muley'le Casy viran evin köşesinden sarkan çatlak tahtaları kopardılar, ateş yaktılar; teli bağlamak için yere karşılıklı iki kazık çaktılar.

Muley, Joad'un yanına geldi:

— Tavşanın üzerindeki berelere bak, dedi. Bereli tavşanı da hiç sevmem.

Cebinden küçük bir bez kese çıkardı, sahanlığın üstüne bıraktı. Joad:

— Tavşan tertemiz. Hay Allah! Sende tuz da mı var?.. İster misin cebinden bir sürü tabaklar, bir de çadır çıksın?

Joad eline tuz döktü, tele sarılmış tavşan parçalarının üzerine serpti. Ateş parladı ve eve gölgeler fırlattı. Kuru tahtalar çatırdayıp duruyordu. Gök artık hemen hemen kararmış, yıldızlar iyice meydana çıkmıştı...

Gri kedi samanlıktan çıktı, miyavlayarak ateşe doğru yaklaşırken birdenbire döndü, atılmış bağırsak yığınlarından birine doğru gitti. Onları çiğnedi ve yuttu. Bağırsaklar ağzından sallanıyordu.

Casy ateşin kenarına oturmuş, ateşi tahta parçalarıyle besliyor; alev, tahtaların uçlarını yedikçe uzun tahtaları ateşe doğru itiyordu. Yarasalar, ateşin ışığında parlıyor ve yeniden kayboluyorlardı. Kedi çömelip oturmuştu. Dudaklarını yalıyor, yüzünü ve bıyıklarını yıkıyordu.

Joad, tavşanları sardığı teli iki ucundan tutarak ateşe doğru yaklaştı:

— Muley, sen şu ucu tut, teli şu kazığa sar. İyi. Oldu. Şimdi gerelim. Kor oluncaya keder beklemek gerek ama, benim artık sabrım tükendi.

Teli gerdi. Sonra bir değnek buldu, et parçalarını ateşin üzerine gelinceye kadar telin üzerinde kaydırdı. Alevler etin çevresini yaladı, sertleştirdi, parlattı. Joad, ateşin yanında yere oturmuş, tele yapışmasın diye elindeki değnekle tavşanları oynatıyor ve döndürüyordu.

— Ziyafet dediğin böyle olur. Eh, Muley, bize tuz da, su da, tavşan da buldu. Ah bir de cebinde bir mısır ekmeği olsa, o zaman değme keyfine.

Muley ateşin ötesinden cevap verdi:

— Siz, buradaki yaşayışıma bakarak beni kaçık sanırsınız, öyle değil mi?

Joad:

— Kaçık mı? Hiçbir zaman!., dedi. Eğer sen kaçıksan, onların da senin gibi kaçık olmalarını isterdim.

Muley devam etti:

— Evet, garip şey, "Buradan gideceksin!" dedikleri zaman, bana bir şeyler oldu. Önce, gidip herkesi öldüreyim diyordum. Sonra bizimkiler uzağa, batıya çekip gidince, ben de ortalıkta dolaşmaya başladım. Serseri serseri dolaşıyorum. Uzaklara gidemiyorum. Nerede akşam orada sabah. Bu gece burada yatacağım. Onun için buraya geldim. Kendi kendime diyorum ki: "Ben, kalan şeylere bakayım da millet döndüğü zaman bıraktıkları şeyleri olduğu gibi bulsunlar." Ama biliyorum, bu düşüncem yanlış. Bakılacak bir şey yok zaten. Millet de bir daha geriye gelmeyecek. Ben şimdi korkunç bir hortlak gibi her yanda dolaşıp duruyorum.

Casy:

— İnsan, alıştığı yerden kolay kolay ayrılamaz, dedi. İnsan bir çeşit düşünmeye alıştı mı, ondan kolay kolay vazgeçemez. Ben

papaz değilim artık, ama bakıyorum; her zaman vaiz vermekteyim, hiç farkına varmadan...

Joad, et parçalarını tellerin üzerinde çevirdi. Şimdi etlerin yağı damlıyor, ateşe düşen her damla alev çıkararak cızırdıyordu. Etlerin düz yüzü buruşuyor, renkleri hafif koyulaşıyordu.

Joad:

— Kokusunu duyuyor musun? dedi. Vay anam vay, eğil de kokla biraz.

Muley devam etti:

— Evet, korkunç bir hortlak gibi... Eski günleri yaşadığımız yerlerde dolaşıyorum. Bizim kırk dönümün yanında bir yer vardır. Hendekte bir çalılık... Bir kızla ilk olarak orada yatmıştım. On dört yaşındaydım. Erkek bir geyik gibi tepindiğim, sıçradığım,

böğürdüğüm, bir teke gibi sektiğim zamanlardı. Yeniden oraya gittim; toprağa oturdum; her şey sanki yeniden oluyormuş gibi birer birer gözümün önüne geldi. Samanlığın orada da bir yer vardır; babamı bir boğa orada karnını deşerek öldürdüydü. Kanları da hâlâ toprağın üstünde durur... Şimdi bile herhalde oradadır. Kanları temizleyen olmadı. Babamın kanıyle karışmış toprağın üstüne elimi sürdüm.

Muley sinirli sinirli durdu:

— Sonra siz bana, kaçırmış diyorsunuz, değil mi?

Joad eti çevirdi; kendi kendine düşünüyordu. Casy ayaklarını havaya dikmiş, ateşe bakıyordu. Arkalarında karnı doymuş kedi oturuyordu. Uzun gri kuyruğu ön ayaklarının çevresine dolanmıştı. Büyük bir baykuş, başlarının üzerinden geçerken bağırdı; ateşin

ışığında beyaz göğsüyle açık kanatları göründü.

Casy:

— Hayır, dedi. Yalnız kalmışsın, yoksa kaçırmış filan değilsin.

Muley'nin gergin küçük yüzü sertleşmişti:

— Elimi, babamın kanının hâlâ durduğu yere koydum. Babam göğsündeki delikle gözümün önüne geldi, sanki o zamanki gibi bana dayanmış tir tir titriyordu. Oturuşunu, ellerini, ayaklarını uzatışını görür gibi oldum. Çektiği acıdan bulanmış gözleri ve sonra vücudunun hareketsiz kalışı, cam gibi parlayan gözleri, havaya dikilmiş... Ben küçücük bir çocuktum. Orada durup duruyordum; ne ağlıyor ne de bir şey yapıyordum. Sadece oturmuş, babama bakıyordum.

Muley hızla başını salladı. Joad etleri çevirip duruyordu.

— Joe'nun doğduğu odaya girdim. Yatak yoktu, ama oda yerindeydi. Bütün olanlar canlıydı; oldukları yerlerde, oldukları gibi duruyorlardı. Joe orada dünyaya geldi. Uzun bir soluk aldıktan sonra öyle bir çığlık atmıştı ki, bir mil uzaktan işitilmişti çığlığı. Odada büyükanne: "Ah, ne güzel şey, Allahım!" deyip duruyordu. Büyükanne o gece o kadar sevinmişti ki, üç bardak kırmıştı.

Joad boğazını temizledi:

— Artık yesek iyi olacak.

Muley, sinirli sinirli:

— Bırak iyice kızarsın, rengi iyice koyulsun, kararır gibi olsun, dedi. Ben konuşmak istiyorum. Bugüne kadar kimseyle konuşmadım. Ben kaçıksam, kaçığım; işte bu

kadar! Hortlaklar gibi geceleri komşuların evlerine giriyorum. Peter'ler, Jacob'lar, Rance'lar, Joad'lar.. bütün evler kapkaranlık., hepsi de farelerin içlerinde yuva yaptığı birer sandık sanki... Ah, bu evlerde ne güzel ziyafetler verilir, danslar edilirdi; dinsel toplantılar olurdu, ilâhi sesleri yükselirdi. Düğünler olmuştu, bütün evlerde... Bütün bunlar aklıma gelince şehre gidip herkesi öldürmek geliyor içimden. Halkı topraktan traktörle sürüp atmakla neyi yok ettiler bilir misiniz? Kârlarını almak için neyi aldılar, biliyor musunuz? Toprağın üzerinde ölmekte olan babamı, ilk soluğunda bağıran Joe'yu, geceleyin çalılığın altında bir teke gibi tepinen beni alıp götürdüler. Elimizden aldıkları nedir? Toprak mı? Onun ne mal olduğunu biz biliriz. Buralarda yıllardan beri iyi ürün alan olmamıştır. Ama şu masa başında oturan eşşoğlu eşşekler yok mu, onlar kendi kârları için halkı parçaladılar, böldüler. Evet, tastamam parçaladılar. Halkın yaşadığı yerler

halkın kendisidir, onun ayrılmaz bir parçasıdır. Artık halk bir bütün değildir, çünkü hepsi yollarda, otomobillerin üzerinde yapayalnız. Artık onlar yaşamıyorlar. O eşşoğlu eşşekler, halkı öldürdüler.

Sustu. İnce dudakları hâlâ oynuyor, göğsü hâlâ inip kalkıyordu. Oturdu, ateşin alevinde ellerine baktı.

— Ben, ben uzun zamandan beri kimseyle dertleşmedim, diye yavaşça özür diledi. Korkunç bir hortlak gibi buralarda dolaşıp duruyorum.

Casy uzun tahtaları ateşe itti, alevler tahtaların çevresini yaladı, yeniden etlere doğru sıçradı. Gecenin serin havası çevresindeki tahtaları gerdikçe evin çatırdadığı işitiliyordu. Casy heyecansız:

— Yollara düşen halkı görmek istiyorum, dedi. Onları gidip görmek geliyor içimden.

Onların öyle bir yardıma ihtiyaçları var ki, artık bildiğimiz vaızlar filan onların bu ihtiyacını karşılayamaz. Yaşamayan insanlara cennet umudundan nasıl söz edilebilir? Kendi ruhları çiğnendiği, kederlere gömüldüğü bir zamanda onlara nasıl Tanrı'dan söz edilebilir? Onların yardıma ihtiyacı var. Ölüme boyun eğmeden önce, yaşamaları gerek.

Joad sinirli sinirli bağırdı:

— Eee, yeter artık, etler sıçan kadar kalmadan yesek!.. Bakın, şunu koklayın bir.

Sıçrayarak ayağa kalktı, et parçalarını telin üzerinden kaydırarak, ateşten kurtardı. Muley'nin çakısını aldı, eti kesti, telden kurtardı:

— Bu papazın, dedi.

— Kaç kere söyledim sana, ben papaz değilim artık diye.

— Peki, o halde, bu parça bu adamın. Başka bir parça daha kesti:

— Al, bu da senin Muley, eğer yiyecek halin kaldıysa. Bu tavşan eşek etinden daha sert.

Joad oturup arkasına yaslandı, uzun dişlerini ete geçirdi, büyük bir parça kopardı ve çiğnedi:

— Hey Allahım hey!.. Çıtırdısını duyuyor musun? Hırsla bir parça daha kopardı.

Muley, hâlâ oturmuş, ete bakıyordu.

— Size böyle şeyler söylemeseydim daha iyi olurdu belki, dedi. İnsan böyle şeyleri kendi kafasında saklasa daha iyi eder.

Casy, ağzı tavşan eti dolu, dönüp baktı. Eti çiğniyor, her yutuşta boyun kasları inip çıkıyordu.

— Evet, konuşman, dertleşmen gerek, dedi. Derdini anlatan adamın derdi bazen sözleriyle beraber ağzından çıkıp gider. Derdini söylemeyen, derman bulamaz. Adam öldürecek bir insan bazen yapacağını anlattı mı, artık adam öldürmekten vazgeçer. İyi yaptın. Yalnız, eğer istersen kimseyi öldürme.

Tavşandan bir parça daha aldı. Joad kemikleri ateşe fırlattı, sıçradı kalktı, telden biraz et daha kesti. Muley şimdi yavaş yavaş yemeye başlamıştı. Küçük, sinirli gözleriyle bir Joad'a, bir Casy'ye bakıyordu. Joad bir hayvan gibi suratını asarak yiyordu. Ağzının çevresinde yağdan bir halka vardı.

Muley uzun zaman, hemen hemen çekinir gibi, Joad'a baktı. Eti tutan elini aşağı indirdi.

— Tommy, dedi.

Joad, başını kaldırdı, eti kemirmeye ara vermedi. Ağzı dolu dolu:

— Ne var?

— Tommy, herkesi öldürmek istediğimi söyledim diye bana kızmadın ya?.. Öfkelenmedin ya?

Tom:

— Yoo, dedi, öfkelenmedim. İşte o zaman nasılsa öyle bir şeyler oldu.

Muley:

— Senin suçsuz olduğunu herkes biliyordu, dedi. İhtiyar Turnbull hapisten çıktığın

zaman seni yakalayıp öldüreceğini söylüyordu; kimseye çocuklarını öldürtmezmiş. Herkes onu bu düşüncesinden vazgeçirmeye çalıştı.

Joad yumuşak bir sesle:

— Sarhoştuk, dedi. Sarhoştuk, dans ediyorduk. Kavganın nasıl çıktığının farkına bile varmadım. Bıçak içime girer girmez birden aklım başıma geldi. İlk gördüğüm şey, Herb'in yeniden elinde bıçakla üstüme doğru gelmesi oldu. Orada okulun duvarına dayalı bir kürek duruyordu. Yakaladığım gibi kafasına indirdim. Herb'e karşı bir düşmanlığım yoktu. Çok iyi çocuktu. Küçükken kızkardeşim Rosasharn'ın arkasından koşardı... Yok canım, gerçekten ben Herb'i severdim.

— Evet, Herb'in babasına herkes bunları anlattı durdu; sonunda babası da biraz yatışır gibi oldu. Herkes, Turnbull'da ana

yanından Hatfield kanı olduğunu söyler, ne yapsın, elinde değil. Bilmem doğru mu? O da bütün ailesiyle birlikte altı ay önce Kaliforniya'ya gitti.

Joad telden son kalan tavşan parçasını da aldı, dağıttı. Kendisi de oturdu arkasına dayandı. Şimdi daha yavaş yiyor, daha düzenli çiğniyor, yeniyle ağzındaki yağı siliyordu. Karanlıkta kalan ve yarı kapalı gözlerini, sönmekte olan ateşe dikmiş, dalgın düşünüyordu.

— Demek herkes batıya gidiyor! dedi. Ben kefaletle bırakıldım. Bizim eyaletin sınırı dışına çıkamam.

Muley:

— Kefaletle ne demek? diye sordu. Bu sözü çok işittim ben, ne biçim şeydir bu?

— Beni zamanından önce, üç yıl önce bıraktılar. Birçok işlemi var yapılacak. Yoksa yeniden beni içeri atarlar. Sık sık gidip görmem gerek herifleri.

— Mac Alester'de insana nasıl bakıyorlar? Benim karının amcaoğlu Mac Alester'deydi. Canına okumuşlar oğlanın.

Joad:

— Yok, o kadar kötü bir yer değil, dedi. Her yer gibi, kafa tutarsan adamın canına okurlar. Gardiyanlar musallat olmazlarsa rahat edersin. Musallat oldular mı halin dumandır. Ben gardiyanlarla iyi geçinirdim. Kendi işimden başkasına karışmazdım. Herkesin öyle olması gerek... Çok iyi yazı yazmasını öğrendim. Kuş yazıyorum, daha neler neler yazıyorum, pek güzel değil ama, yine de ziyansız. Babam benim bir çırpıda kuş yazdığımı görünce kimbilir ne kadar kızacak. Babam böyle işlere çok kızar. Böyle

züppelikleri hiç sevmez. Yazı yazmaktan hiç hoşlanmaz. Böyle şeylerden korkar. Babam kimi yazı yazarken görmüşse, sonunda garanti, bir şeyi gitmiştir.

— Seni hiç dövmediler mi? Ya da sana başka bir eziyet yapmadılar mı?

— Hayır, çünkü ben, sadece kendi işime bakardım. Tabiî ne de olsa dört yıl her gün aynı şeyi yapmak pek o kadar keyifli bir şey değil. Eğer kötü bir şey yapmış olsaydım, haydi bu cezayı çekeyim. Ama bir suçum yoktu ki. Şimdi yine Herb Turnbull'un elinde bıçakla üstüme geldiğini görsem, onu yine kürekle ezerim.

Muley:

— Herkes de aynı şeyi yapar, dedi.

Papaz ateşe bakıyor, geniş alnı, artan karanlıkta bembeyaz görünüyordu. Küçük

alevlerin pırıltıları boynunun damarlarını meydana çıkarıyordu. Ellerini dizlerinde kavuşturmuş, parmaklarıyle oynuyordu.

Joad, son kemikleri de ateşe fırlattı, parmaklarını yaladı, sonra pantolonuna sildi. Ayağa kalktı, su şişesini sahanlıktan aldı, çekine çekine biraz içti, yeniden yere oturmadan şişeyi ötekilere verdi.

Sözüne devam etti:

— Beni en çok sıkan şey, boş yere yatışım oldu. Yıldırım bir ineği öldürse, ya da ineği sel alsa, bunda bir suç aranır mı? Aranmaz, değil mi? İşte benimki de öyle. İyi ama, birtakım adamların insanı dört yıl kilit altında tutması için elbette bir suç olmalı... Onlar her şeyi iyice düşündüklerini sandılar. Sonra da beni hapse attılar, dört yıl hapiste tuttular, beslediler. Bunu güya beni adam öldürmeyecek bir insan haline getirmek için,

ya da korkayım da bir daha adam öldürmeyeyeyim diye yaptılar.

Bir an durdu:

— Ama şimdi Herb, ya da başka birisi çıksa da, üzerime yürüse, ben yine aynı işi yaparım. Hiç düşünmeden. Hele bir de sarhoş olursam. İşte insanın canını sıkan bu aptallık.

Muley düşündü:

— Bir de yargıç; suçun yok diye sana hafif bir ceza verdiğini söylediydi.

Joad:

— Mac Alester'de bir adam vardı. Müebbet hapse mahkûmdu. Başı kitaptan kalkmazdı. Gardiyanların kâtibiydi. Gardiyanların mektuplarını filan yazardı. Öyle yaman, akıllı bir herifti ki, boyuna kanun filan okur dururdu.

Bir gün bu adamla bu işi konuştum. Çünkü çok okumuştu. Bana, "Kitap okumak iyi değildir." demez mi? Yeni hapishaneler üzerine, eski zamanlardaki hapishaneler üzerine bir sürü şeyler okumuş. Okumaya başladıktan sonra bu iş, adama da aptalca görünmüş. Okumak berbat şeymiş! Bir kere başlamış, kimse önüne geçemezmiş, kimse değiştirmeyi düşünemezmiş. "Allahını seversen bu konuda okuma." dedi. "Çünkü, önce aklın karışır." dedi. "Sonra da hükümet adamlarını saymazsın."

Muley:

— Ben o heriflerin hiçbirine zerre kadar saygı duymuyorum ki artık, dedi. Bizim öyle bir hükümetimiz var ki, bize sadece sağlam bir kâr kaynağı gözüyle bakar. Benim canımı sıkan bir şey var; nedir bilir misin? Willy Feeley, şu traktörü süren herif, şimdi kendi köylüsünün çiftçilik yaptığı yerlerin ağası oldu. İşte bu benim canımı sıkıyor. Haydi

buraya başka bir yerden adam gelse, buranın durumunu bilmez diyelim. Peki ama, Willy buralı. Bu iş benim o kadar canımı sıktı ki, gittim, sordum. Hemen kızdı: "İki çocuğum var," dedi. "Karım ve kaynanam var. Onlara da yiyecek lâzım." dedi. Kızdıkça kızdı. "Benim ilkönce düşüneceğim kimseler, ailemdir." dedi. "Her koyun kendi bacağından asılır." dedi. Söylediklerinden kendi de utanmıyordu değil, onun için çok kızıyordu.

Jim Casy, yavaş yavaş sönen ateşe bakıyordu. Gözleri daha çok açılmış, boyun kasları daha çok şişmişti. Birdenbire bağırdı:

— Anlıyorum! Eğer içimde bir parça iman varsa, anlıyorum!.. Birdenbire, aniden hepsini anladım.

Sıçrayarak ayağa kalktı, başını sallaya sallaya ileri geri dolaşmaya başladı:

— Bir zamanlar benim bir çadırım vardı. Her gece içinde beş yüz kişiye yakın insan toplanırdı. Siz beni daha o zaman tanımamıştınız...

Durdu ve onlara döndü:

— Farkına vardınız mı bilmem? Burada vaiz verdiğim zaman, samanlıklarda, açık havada vaiz verdiğim zaman, sizden hiç para aldım mı?

Muley:

— Yoo, gerçekten almadın, dedi. Burada millet sana para vermemeye o kadar alışmıştı ki, başka papazlar gelip de şapkalarını açtıkları zaman, millet epey kızdı. Evet efendim?..

Casy:

— Ben, sadece yiyecek bir şey alırdım, dedi. Pantolonum eskirse bir pantolon isterdim. Toprakta gezdiğim için eski bir çift ayakkabı isterdim. Ama çadırda olduğum sıralarda böyle değildi. Çadırda bazı günler, on, hatta yirmi dolar aldığım olurdu. Ama memnun değildim. Onun için bıraktım; bir süre hayatımdan memnun, yaşadım. Şimdi artık anlıyorum. Ama nasıl açıklayacağımı bilemiyorum... Galiba anlatamayacağım. Belki de bir papaza lüzum var. Belki de yeniden vaıza başlayabilirim. Halk yollarda yapayalnız, halk topraksız, halkın gidecek yeri yok. Onlara sığınacak bir yer gerek. Belki de...

Ateşin önünde durdu. Boynunun yüzlerce kası dışarı fırlamıştı. Ateşin ışığı gözlerinin içine kadar giriyor, gözlerinde kızıl kıvılcımlar parlıyordu. Ayakta durmuş, ateşe bakıyordu. Yüzü sanki bir şey dinliyormuş gibi gergindi; biraz önce fikirler toplayan, yoğuran, atan eller durmuştu; bir anda ceplere

daldı. Yarasalar, donuk ateş ışığına dalıp çıkıyorlardı; tarlaların ötesinden, sudan çıkan sesler gibi, hafif hafif baykuş sesleri işitiliyordu.

Tom sessizce elini cebine soktu, tütününü çıkardı, yavaş yavaş bir cigara sardı. Sigarayı sararken, sigaranın ötesinde görünen kömürlere bakıyordu. Papazın bütün sözlerini dinlememişti. Sanki bu sözler incelenmemesi gereken özel bazı şeylerdi. Dedi ki:

— Döndüğüm zaman evimi nasıl bulacağımı gecelerce yatağımda düşünüp durmuştum. Belki büyükbabam, ya da büyükannem ölmüştür, belki de yeni çocuklar doğmuştur? diyordum. Belki babam eskisi kadar sert değildir?.. Her halde annem biraz kendini işten çekmiştir, Rosasharn, işleri görüyordur? diyordum. Evi bıraktığım gibi bulamayacaktım elbette, bunu biliyordum. Eh, bu gece burada yatabiliriz. Sabah olur olmaz John Amcaya doğru yola çıkarız. Bir

kere ben gideceğim. Sen de geliyorsun, değil mi Casy?

Papaz hâlâ ayakta durmuş, korlara bakıyordu. Yavaş yavaş dedi ki:

— Evet, seninle geliyorum. Sizinkiler yola çıktığı zaman ben yine sizi bırakmayacağım. Birlikte gideceğim. Halk mademki yollara düşmüş, ben de yolda halkla birlikte olacağım.

Joad:

— Başımızla beraber, dedi. Annem seni çok sever. Senin güvenilecek bir papaz olduğunu söyler. Rosasharn o zaman daha büyük değildi ki...

Başını çevirdi:

— Bizimle beraber sen de gelecek misin, Muley? Muley, onların geldikleri yola doğru bakıyordu.

Joad:

— Gelecek misin bizimle, Muley?.. diye tekrarladı.

— Hayır, hiçbir yere gitmeyeceğim, olduğum yerden ayrılmayacağım. Şu uzaktaki ışığı, yukarı aşağı inip çıkan ışığı görüyor musun? Her halde pamuk bekçisinin. Biri ateşimizi görmüş olacak.

Tom baktı. Far ışığı tepenin üzerinden doğru yaklaşıyordu.

— Biz bir şey yapmadık ki, dedi. Oturuyoruz, o kadar. Bir şey yapmıyoruz ki.

Muley gevrek gevrek güldü:

— Hi, hi... Burada bulunmak yeter. Burada bulunmakla, başkasının malına tecavüz etmiş oluyoruz. Burada duramayız, iki aydan beri beni yakalamaya çalışıyorlar. Bak, bak... Eğer bu gelen otomobilse, hemen pamukların içine dalıp yere yatmalıyız. Uzaklara gitmeye lüzum yok. Durun Tanrı aşkına, bizi biraz arasınlar. Bütün pamuk sıralarının aralarına baksınlar. Başlarınızı biraz eğeceksiniz, o kadar.

Joad sordu:

— Sana ne olmuş, Muley? Sen böyle saklambaç oynayacak adam değildin. Cesur bir adamdın.

Muley, yaklaşan projektörlere bakıyordu:

— Ha, dedi. Ben bir kurt kadar cesurdum. Ama şimdi bir tilki gibi cesurum. İnsan bir ava çıktı mı, avcı olur, güçlü olur. Avcıyı kimse yenemez. Ama seni avladılar mı, iş

değişir. İnsana bir şeyler olur. Artık eski gücün kalmaz, belki yine zorlu olursun ama, güçlü olamazsın. Şimdi ben uzun zamandan beri avlanmış bir durumdayım. Artık ben, avcı değilim. Ben belki karanlıkta birini vurabilirdim, ama şimdi, bir sopayı bir adamın kafasına indiremem. Sizi de, kendimi de boş yere aldatmayayım. İşte işin aslı bu.

Joad:

— Peki öyleyse, sen git saklan, dedi. Biz burada kalalım da şu serserilere bir iki laf edelim.

Projektör şimdi daha yakına gelmişti, sonra havaya fırladı, kayboldu; sonra yeniden yukarı fırladı. Üçü de bakıyordu.

Muley:

— Avlanmış olmanın bir şeyi daha var: İnsanın aklına hep kötü şeyler gelir. Avladığın

zaman, avladığın şeyi düşünmezsin, üzülmezsin. Demin bana söylediğini unutma, bir vukuat çıkarırsan, mahkûmluğunu doldurtmak için seni yeniden Mac Alester'e gönderirler.

Joad:

— Doğru söylüyorsun, dedi. Bana dedikleri bu, ama burada toprağın üstünde oturmak, dinlenmek, ya da uyumak bir vukuat değil ki, bunda ne kötülük olabilir? Sarhoş olmak, kavga çıkarmak gibi bir şey değil ya bu!..

Muley güldü:

— Görürsün. Bak otur burada da görürsün. Otomobil biraz sonra buradadır. Belki de gelecek adam Willy Feeley'dir. Willy şimdi muhtar yardımcısı oldu. Sizi görünce, "Burada, başkalarının toprağında ne arıyorsunuz?" diyecek. Sen bilirsin onun ne mal olduğunu. "Sana ne? Ne arıyorsam

arıyorum!" diyeceksin, o da: "Defol buradan, yoksa tıkarım seni içeri!" diyecek. Feeley'nin o kızgınlık ve korku içinde seni alıp götürmesine razı olmayacaksın. Tabiî o da sana bir kere kafa tuttuğu için söylediğinden vazgeçmeyecek, sen de elbette kızacak, dayanacaksın. Al sana bir kavga. Pamukların içine girip saklanmak, onlara kendimizi aratmak daha kolay iş, hem de ne eğlenceli iştir bilsen. Kızdıkları halde bir şey yapamazlar. Sen gizlendiğin yerden onların haline güler durursun. Oysa Willy ile, ya da herhangi başka bir patronla konuşursan, dayanamaz, suratlarına yumruğu indirirsin; sonra onlar da seni yakalarlar, yeniden Mac Alester'e gönderirler, sen de orada üç yılını tamamlarsın.

Joad:

— Doğru söylüyorsun, dedi. Bütün bu dediklerin doğru. Ah, hay Allah kahretsin, hiç de

yakalanmak istemiyorum. Willy' ye bir yumruk atabilsem!..

Muley:

— Willy'de tüfek var, dedi. Onu da istediği zaman kullanabilir, çünkü muhtardır. Onun için ya o seni öldürür, ya da sen onun tüfeğini alır, onu öldürürsün. Haydi Tommy, haydi. İyisi mi, kendi kendine de ki: "Tarlanın içinde yatarsam, onlarla daha iyi alay etmiş olurum!" de. Bundan fazlasına da zaten değmez.

Kuvvetli farlar havaya dikelmişlerdi, motorun gürültüsü, işitiliyordu şimdi.

— Haydi Tommy... Uzağa gidecek değiliz. Şuradan on dört, on beş sıra öteye gitsek yeter. Oradan, yaptıklarını seyrederiz.

Tom ayağa kalktı:

— Yerden göğe kadar hakkın var, dedi. Ne olursa olsun, hiçbir şeyde kazanmak nasip değil bana.

— Haydi öyleyse. Bu yandan gidelim.

Muley evin çevresinden dolaştı, pamuk tarlasında elli metre kadar yürüdü:

— Yeter, dedi. Şimdi yatın. Baktınız projektör yaklaşıyor, hemen başınızı saklarsınız. Çok eğlencelidir, göreceksiniz.

Üç adam boylu boyunca yattılar, dirseklerine dayandılar. Muley yerinden fırladı, eve doğru koştu, birkaç saniye sonra geri geldi, yere bir ceket ve bir çift ayakkabı fırlattı:

— Bize kötülük olsun diye alıp giderler sonra, dedi.

Projektörlerin havaya yükselmesi durmuş, evin üzerine inmeye başlamıştı.

Joad sordu:

— Ya cep fenerlerini alıp buraya gelirlerse?.. Keşke bir sopa alsaydım.

Muley güldü:

— Korkma gelmezler. Sana demedim mi ben; şimdi bir tilki gibi cesurum, diye?..

Willy bir gece bu söylediğin şeyi yaptı. Ben de arkasından gelerek kocaman bir sopayla kafasına vurdum. Hiç gözümü bile kırpmadım... Ama o sonradan, üzerine beş adam saldırdığı için bu duruma geldiğini söyledi herkese.

Otomobil evin önüne geldi ve projektör evin üzerinde yuvarlak, aydınlık bir daire yaptı. Muley:

— Yat, dedi.

Soğuk beyaz projektörün aydınlığı başlarının üzerinde dolaştı, tarlayı taradı. Saklanan adamlar hiçbir hareketi göremiyorlardı, ama bir otomobil kapısının kapandığını işittiler, birtakım sesler duydular.

Muley:

— Aman ışığa girmemeye çalışın! diye fısıldadı. Bir iki sefer projektörlere taş attım. Onun için Willy, şimdi çok dikkatli davranıyor. Bu gece yanına birisini almış.

Tahtalar üzerinde gezinen birtakım ayak sesleri işittiler, sonra evin içinde el fenerlerinin ışığını gördüler.

Muley:

— Eve taş atayım mı? diye fısıldadı. Nereden geldiğini anlayamazlar. Dur, onları biraz şaşırtayım.

Joad:

— Haydi, peki at, dedi.

Casy:

— Yapma, yapma! diye fısıldadı. Ne yararı var?.. Gereksiz, faydasız. Öyle bir şey yapalım ki, bir anlamı olsun.

Evin yakınından bir çıtırtı sesi işitildi.

Muley:

— Ateşi söndürüyorlar, diye fısıldadı. Üzerine kül atıyorlar.

Otomobilin kapıları kapandı, projektör dolaştı, sonra yola döndü.

Muley:

— Yatın! dedi.

Başlarını indirdiler, projektör üzerlerini yalayıp geçti, pamuk tarlasını taradı, sonra motor işlemeye başladı ve kayıp gitti; yokuşu tırmanıp kayboldu.

Muley doğruldu:

— Willy her zaman giderken son bir kez böyle tarar. Buna o kadar alıştım ki, yapacağı zamanı hemen anlarım. Ama herif, hâlâ açıkgözlük yaptığını sanır.

Casy:

— Evde birini bırakmış olmasınlar? Sonra döner dönmez bizi yakalarlar, dedi.

— Belki, siz bekleyin burada. Ben bu oyunları bilirim.

Ses çıkarmadan uzaklaştı; yürürken sadece toprakların ezilmesinden çıkan hafif bir ses duyuluyordu. Bekleyen iki adam, Muley'in

yürüyüşünü işitmeye çalıştılar. Ama o, gitmişti. Bir saniye sonra evden bağırıyordu:

— Kimse yok, gelin!..

Casy ile Joad sürüne sürüne kalktılar, karanlık ev yığınına doğru yürümeye başladılar. Muley onları ateş yaktıkları yerin yakınında bekliyordu. Dumanlar çıkan bir kül yığını olmuştu ateş artık.

Muley, kendini beğenmişcesine:

— Kimseyi bırakacaklarını sanmıyordum ya, dedi. Willy' nin kafasına vuruşum, arada sırada farlarına taş atışım, onları tetikte tutuyor. Taşı kimin attığını bulamıyorlar, ben de kendimi ele vermiyorum. Hiçbir evin yakınında yatmıyorum. Siz uyumak istiyorsanız, benimle birlikte gelin, nerede uyunacağını size göstereyim. Sizi kimse gelip orada rahatsız etmez.

Joad:

— Göster bakalım, dedi. Biz arkadan geliyoruz. Baba evinin dışında saklanacağım hiç aklıma gelmezdi.

Muley tarlaları geçti. Joad ile Casy de onu izliyorlar, yürürken bir yandan da pamuklara tekme atıyorlardı.

Muley:

— Orada hiç korkulacak bir şey yok, dedi.

Arka arkaya tarlalardan geçtiler, bir dere yatağına geldiler ve çabucak dibine kaydılar.

Joad:

— Anladım, anladım!., diye bağırdı. Derenin sırtındaki mağara değil mi senin aradığın?

— Tastamam o. Nereden biliyorsun?

Joad:

— Ben kazdımdı onu, dedi. Kardeşim Noah'la birlikte kazdık. Altın aramıştık sözüm ona; ama her çocuk gibi, biz de mağara kazmaktan başka bir şey yapmadık.

Dere yatağının sırtları karşılarında yükseliyordu.

Joad:

— Yakında olacak, dedi. Hatırımda kaldığına göre, çok yakınlarda.

Muley:

— Ben onu çalı çırpıyla kapattım, kimse bulamasın diye, dedi.

Derenin dibi düzlendi, yerde kum vardı. Joad temiz kumun üzerine oturdu:

— Ben mağarada yatmam, dedi. Burada yatacağım. Ceketini katladı, başının altına koydu.

Muley, gizleme işini gören çalıları araladı, mağaranın içine daldı:

— Ben burayı severim! diye bağırdı. Beni burada kimse rahatsız etmez, onun için yüreğim de rahattır.

Jim Casy, Joad'un yanına kuma oturdu.

Joad:

— Biraz uyu, dedi. Şafakla birlikte yola çıkıp John Amcalara gideceğiz.

Casy:

— Uyuyamam şimdi, dedi. Düşünecek bir alay şey var.

Ayaklarını topladı, bacaklarını kavradı. Başını geriye attı ve parlak yıldızlara baktı. Joad esnedi ve bir elini başının altına koydu. Susmuşlardı. Yavaş yavaş toprağın, topraktaki deliklerin, yuvaların, çalıların kesik kesik sürüp giden hayatı yeniden başladı. Köstebekler yürüdüler, tavşanlar yeşilliklere daldılar, fareler toprak yığınlarının üzerinde oraya buraya koşuştular ve kanatlı avcı hayvanlar havada sessiz sessiz uçuşmaya başladılar.

YEDİNCİ BÖLÜM

Şehirlerde, şehir kenarlarında, kırlarda, boş arsalarda, kullanılmış otomobil, hurda demir depoları, garajlar, üzerlerinde süslü yazılar: Kullanılmış otomobiller, İyi durumda kullanılmış otomobiller. Ucuz nakliyat, üç römork. 27 Ford, tertemiz. Revizyondan geçmiş arabalar, garantili otomobiller. Radyosu caba. 100 galon benzini bedava otomobil. Buyurun, bakın. Kullanılmış otomobiller. Tentesiz.

Bir arsa ve bir kulübe; bir masa, bir sandalye ve mavi bir defter alacak kadar küçük bir kulübe. Deste deste anlaşmalar... Uçları kıvrılmış, kâğıt mandallarıyle tutturulmuş ve kullanılmamış, temiz bir sürü anlaşmalar. Dolma kalem... Aman dolu bulundurun, her zaman yazacak durumda olmalı. Dolma kalem yazmadığı için bir keresinde satış yapılamadı.

Şu hayvan oğlu hayvanların bir şey alacakları yok. Her depoya girip çıkıyorlar. Hepsi de seyirci, o kadar. Bakmakla vakit geçiriyorlar. Otomobil almaya niyetleri yok; adamın vaktini alıyorlar. Aldırdıkları yok ki. Al işte iki kişi... Yoo, yanlarında piçleri de var. Göster bir araba onlara. Aç iki yüzden kapıyı. Sonra yavaş yavaş inersin. Yüz yirmi beşe alacaklar gibi. Kafesle herifleri. Bir hurdanın içine koyup gönder. Yama heriflere gitsin. Boş yere zamanımızı alıyorlar.

Depo sahipleri kolları sıvalı. Satıcılar, becerikli, yaman; insanların zayıf noktalarını arayan küçük keskin gözler.

Kadınların yüzüne iyice bak. Eğer kadınlar beğenirse, erkekleri kazıklamak kolay. Şu Cadillac'la başla işe. Sonra yavaş yavaş «26 Buick» e inersin, yoksa Buick'ten başlarsan Ford'a inerler. Sıva kollarını, giriş. Bu fırsat her zaman ele geçmez. Ben şu «26 Dodge» un hafif sızıntısını kesinceye kadar sen

onlara Nash'ı göster. Ben hazır olunca, bir ilâhi söylerim.

İstediğiniz, bir nakil vasıtası değil mi? Size yalan söyleyecek değilim. Evet, içinin döşemesi yıpranmış. Ama tekerlekleri döşemeler çevirecek değil ya.

Sıra sıra otomobiller... Radyatörleri fırlamış, paslı, lastikleri dümdüz olmuş otomobiller. Hepsi yan yana park etmiş.

Bir kere içine oturup da görmek istemez misiniz? Tabiî efendim, zahmet de ne demek? Ben onu sizin için ileri alayım da bakın.

Herifleri minnet altında bırak. Bırak, zamanını alsınlar. Zamanını aldıklarını onlara unutturmamaya bak. İnsanlar genellikle iyidirler. Seni ziyana sokmak istemezler. Sen önce kendini ziyana soktur, sonra da sen onları ziyana sokarsın.

Sıra sıra otomobiller... T modelleri, yüksek ve pis, tekerlekleri gıcırdayan, bantları eski otomobiller. Buick'ler, Nash' lar, DeSoto'lar.

Evet efendim. «22 modeli Dodge». Dodge'un çıkardığı en iyi araba. Eskimek nedir bilmez. Kompresyonu düşüktür. Evet, gerçi yüksek kompresyon bir süre iyi gider ama, metal buna uzun süre dayanamaz. Plymouth'lar, Rocknes'lar, Star'lar.

Vay anasını, bu Apperson da nereden gelmiş buraya? Nuh zamandan kalma!.. Aaa.. bir de Chalmers. Aaa.. bir' tane de Chandler. Yıllardan beri piyas-ada kalmamıştı. Biz otomobil satmıyoruz, hurda tekneler satıyoruz. Allah kahretsin, ne yaparsın, bu hurdaları alacağız. Yirmi beş, otuz dolardan yukarı bir şey almam. Elliye, yetmiş beşe satarım. Fena kâr değil. Hey Tanrım, ne diye yepyeni bir arabanın fiyatını düşürüyorsun? Bana bir hurda lâzım. Hurdalar geldiği gibi gidiyor. İki yüz elliden

yukarılarda iş yok. Jim, şu kaldırımdaki herifi yakala. Herif kendi kıçının deliğinin farkında değil. Şu Apperson'u bir göster. Ha, hangisi, şu Apperson mu? Satılmış mı? Anlaşılıyor, hurdalardan başka bir şey satamayacağız.

Bayraklar... Kırmızı ve beyaz, beyaz ve mavi... Kaldırım, boyunca dizili. Kullanılmış otomobiller, iyi durumda, 'kullanılmış otomobiller."

Bugün satışa çıkardığımız mal sergide duruyor. Bir türlü satamadık. Ama milleti çekiyor. Verdikleri fiyata satsam bana on beş sent bile kalmayacak. Bugün sadece millete depoyu gezdirdik. En iyisi, satıldı deyip savmalı. Otomobili vermeden önce şu akümülatörü çıkar. Yerine şu bitmiş pili koy. Hay ölüsü kınalılar, altı Bits'e[3] ne almak isterler, bilmem ki. Sıva kollarını, giriş işe. Uzun sürmez zaten. Eğer bende bol bol

hurda olsaydı altı ayda zengin olur, bir kenara çekilirdim.

Bana bak, Jim, şu Chevrolet'nin arkası nasıl çalışır bilir misin? Tıpkı arkasında bir sürü şişe kırılıyormuş gibi ses çıkarır. İçine bir iki avuç talaş at... Biraz da vitese koy. Bu sarıyı belki otuz beş dolara okuturuz. Kerata, beni bu arabada aldattıydı. On dolar verdimdi, on beşe soktu. Ondan sonra takımlarını da aldı içinden orospu çocuğu. Ah Allahım, ne olurdu böyle hurda beş yüz arabam olsaydı. Bu fırsat uzun sürmez. Lastikleri beğenmiyor mu? Bu lastiklerin daha on binlerce mil yapacağını söyle. On beş sent daha düş bakalım.

Tel örgüye dayanmış paslı yıkıntılar, dizin dizin hurdalar, tamponlar, yağdan simsiyah olmuş döküntüler, yerde yatan silindir gövdeleri, silindirler arasında büyümüş otlar. Fren rodları, yılanlar gibi birbirinin üzerlerine yığılmış egzoz boruları. Yağ, benzin.

Bak, ara bakalım çatlamamış bir buji bulabilir misin? Ah, ah, yüz dolardan ucuz römorklarım olsaydı, şimdi hepsini okuttumdu. Ne diye bu herif makineyi tekmeleyip duruyor? Biz otomobilleri satıyoruz, evlere kadar ite ite götüremeyiz. Peki, peki, eve kadar götürme. Her halde resmini dergide görmüşsünüzdür. İş yok mu diyorsun? Eh, at dışarı herifi. Yola gelmeyen bir herifle uğraşacak değiliz, çok işimiz var. Graham' ın sağ ön lastiğini çıkar. Yamalı yanını aşağıya getir. Başka yerleri fena değil. Jantları da, hepsi de yerinde.

Tabiî, tabiî! Bu makine daha elli bin mil yapar. Yalnız yağsız bırakmamaya bak. Güle güle, hayırlı olsun.

Otomobil mi istiyorsunuz? Nasıl bir otomobil düşünüyorsunuz? Bakın bakalım hoşunuza giden var mı bunların içinde? Açık konuşuyorum. Külüstür bir şey mi istiyorsunuz, yoksa iyi bir şey mi? Buyurun, bakın,

karınız da La Salle'a bakıyor. Demek La Salle istemiyorsunuz? Eh, bilyeleri boku yemiş. Çok benzin yakar. Siz de «24 Lincoln» alın. İşte şurada bir tane var. Ölünceye kadar kullanırsınız. İsterseniz kamyon da yaparsınız.

Paslı madenlerin üzerinde kızgın güneş. Yerde yağ. Halk içeride dolaşıp duruyor, şaşırmışlar, otomobil lâzım.

Ayaklarınızı silin. Otomobile dayanmayın, pistir. Otomobili neyle alacaksın? Kaça biliyor musun? Sen şu çocuklara göz kulak ol. Kimbilir bu kaçadır. Sorarız. Sormak parayla değil ya, sorarız. Yalnız, yetmiş beş dolardan on para fazla veremeyiz, sonra Kaliforniya'ya gidecek paramız kalmaz.

Hay Allah belâsını versin, şimdi ne olurdu yüz tane hurda makinem olsaydı. İster işlesin, ister işlemesin...

Lastikler... Kullanılmış, patlak lastikler; uzun silindirlerin üzerlerine yığılmış lastikler; iç lastikler., kırmızı, gri, sucuklar gibi asılmış iç lastikler.

Lastik yaması mı, radyatör süpürgesi mi istediniz? Buji sıkıştırıcısı mı istiyorsunuz? Şu küçük hapı benzin depona koy, bir galon benzinle on mil fazla yol yaparsın. Eh, boya vuracaksın... Elli sente yepyeni olur; yağmur sileceği mi, vantilatör kayışı mı, conta mı istiyorsun? Belki aradığın supap budur. Yeni bir supap ayağı alır korsun. Vere vere on beş sent veriyorsun ha!.. Eh, hepsi zarar olsa ne çıkar zaten.

Peki Joe. Herifleri yola getirir, buraya sokarsın. Ben herifleri buraya kapatır, ya malı satar, ya da öldürürüm. Serserileri gönderme. Ben iş yapmak istiyorum.

Evet efendim. Buyurun. Aradığınızı burada bulabilirsiniz. Evet efendim. Seksen dolara alabilirsiniz.

Elliden yukarı çıkamam. Dışarıdaki adam elli dediydi.

Elli ha! Elli mi?.. Sen deli misin? Yalnız şu küçük plaka için elli dolar yetmiş sent verdim. Joe, deli budala, benim tepemi attıracaksın. Şu herifi nasıl kafeslemeli be yahu!., hadi hatırın için altmış olsun. Hey, bana bak bayım, bütün gün seninle uğraşacak değilim. Ben iş adamıyım, ama kimseyle bu kadar uğraşamam. Alışverişe yarayacak bir başka şeyin var mı?

Bir çift katırım var. Onları değiştiririm.

Katır!.. Hey Joe, işittin mi? Herif karşılığında katır vermek istiyor. Hey, makine devrinde olduğumuzu kimse sana

söylemedi mi? Artık katırlar hiçbir işte kullanılmıyor. Yalnız tutkal yapmaya yarıyor.

Ama güzel., büyük güzel katırlar. Biri beş, biri yedi yaşında. Eh, peki, biz de başka yere bakalım.

Siz bilirsiniz! Başka yerlere bakın. İşimiz varken gelin zamanımızı alın, sonra da çıkın gidin. Joe, senin çingene heriflerle konuştuğundan haberin yok galiba?

Ben çingene değilim. Ben otomobil almak istiyorum. Biz Kaliforniya'ya gidiyoruz. Ben otomobil almak istiyorum.

Ya, ben enayiyim baksana. Joe, bana enayi diyor. Ucuz vermezsem açlıktan geberip gidermişim, diyor. Bak şimdi sana yapabileceğimi söyleyeyim: Katırları köpek eti diye satıp her birinden beş dolar kazanırım.

Benim katırlarımın köpek eti diye satılmasına razı değilim.

Eh, haydi, belki on, belki de yedi sekiz dolar kazandım diyelim. Sana söyledim. Haydi bak, son olarak söylüyorum: Katırlarını yirmi dolara alırım. Arabaları beraber değil mi? Sen elli doları verirsin, geri kalanı da ayda on dolardan göndermek üzere şu senedi imzalarsın.

Ama sen otomobili seksen dolara veririm dedin.

Sen vergiyle sigortanın ne olduğunu işitmedin galiba? Bunlar fiyatı yükseltir. Korkma, dört beş ayda parasını çıkarırsın. At imzanı şuraya. Biz her şeyi tamamlarız.

İyi ama, bilmem ki...

Şimdi beni söyleteceksin. Ben sırtımdaki gömleğime kadar istediğini vereyim. Bol bol zamanımı al. Seninle konuşurken daha üç kişiye mal satardım. Sersem ettin beni, be!.. Evet, şuraya, şuraya at imzanı. Tamam. Joe, şu bayın otomobiline benzin koy. Benzini vereceğiz.

Vay anam vay! Herif amma sıkı çıktı be Joe. Bu hurdaya ne verdikti? Geçmiş gün, otuz, otuz beş dolar verdikti galiba? Bu hayvanları aldım, bunlardan yetmiş beş dolar çıkarmazsam bana da iş adamı demesinler. Üstelik elden elli dolar aldım, bir de kırk dolarlık borç senedi imzalattım. Evet, biliyorum, hepsi namuslu çıkmaz. Ama kimlerin borcunu getireceğini görmek insanın hoşuna gidiyor. Bir tanesi senedi imzaladıktan iki yıl sonra borcu olan yüz doları göndermişti. Her halde bu adam da borcunu gönderir. Görürsün bak. Hay Allah kahretsin! Şimdi elimde beş yüz tane hurda makine olacaktı ki. Sıva kolları Joe. Çık

dışarı. Herifleri yola getir. Sonra gönder bana. Bu son alışverişten yirmi doların var. Fena değil.

İkindi güneşinin altında sarkık bayraklar... Bugün sergide satışa çıkarılan otomobil: «29 Ford», mükemmel, yepyeni, iyi çalışır durumda.

Elli dolara ne istiyorsun... Bir Zephyr mi?

Minderlerinden at kılları fırlamış, tamponları eğrilmiş, geriye yatmış, amortisörleri kopmuş, sarkıyor. Tampon yerlerinde küçük farları ve üç de geride küçük renkli fenerleri olan iki kişilik eski model Ford. Çamurluklar, vites kolunda büyük bir lokma. Stepne kapağında güzel bir kız resmi, renkli bir resim, altında Cora yazılı. Tozlu ön camların üzerinde ikindi güneşi.

Vay anasını, gidip bir şey tıkınmaya vakit yok. Joe, bir çocuk gönder, sandviç alsın.

Nuh zamanından kalma motorların kesik kesik gürültüleri.

Şurada, Chrysler'in yanında, sıska herifin biri duruyor. Acaba cebinde bir kuruşu var mı? Bu köy çocuklarının çoğu hırsızdır ha, dikkat etmeli! Herifleri yola getir ve bana yolla Joe. Fena çalışmıyorsun.

Tamam. Bizim sattığımız araba. Garanti mi? Ne garantisi? Biz sadece bunun otomobil olduğunu garanti ettik. Biz sonuna kadar dadılığını yaparız demedik ya! Eee, bak, beni dinle; sen buradan bu otomobili aldın, gittin. Şimdi gelmiş bir de kafa şişiriyorsun. Borcunu vermezsen bana vız gelir. Zaten kâğıt bizde değil ki. Kâğıdı bankaya verdik. Onlar seni bulur, parayı alırlar, biz karışmayız. Biz kâğıt filan tutmayız. Ya, öyle mi? Daha kafa tutarsan polis çağırırım. Yoo, hayır, biz lastikleri çevirmedik. At şu herifi şuradan, Joe! Geldi, yalvara yalvara otomobili aldı, şimdi de gelmiş kafa tutuyor, beğenmedim

diyor. Ben gelip senden et alsam, yarısını yesem, sonra da artanını getirip geri vermek istesem, sen ne dersin? Biz burada iş yapıyoruz, fukaralara para dağıtmıyoruz. Bu adamı hatırlıyor musun Joe? Bak, bak... Şu kazma dişli herife bak! Heyy! Çek arabanı bakalım! Çekil de şu «36 Pontiac» a baksınlar. Evet...

Kare radyatörler, yuvarlak radyatörler, paslı radyatörler, uzun uzun boru kıvrımları, boruların önünde düz yüzeyler. Bugün sergide çıkarılan mal. Döşemeleri çökmüş eski devler... Kolayca kamyona çevirebilirsiniz. Keskin ikindi güneşi altında iki tekerlekli bir römork, paslı akışlar. Kullanılmış otomobiller. İyi durumda, kullanılmış otomobiller. Tertemiz, iyi işler. Yağ pompalamak istemez.

Vay anasını! Bak! Ne de iyi kullanmışlar.

Cadillac'lar, La Salle'lar, Buick'ler, Plymouth'lar, Packard' lar, Chevrolet'ler,

Ford'lar, Pontiac'lar... Sıra sıra, dizin dizin, farları ikindi güneşinde parlıyor. İyi durumda, kullanılmış otomobiller.

Yumuşat herifleri Joe. Hey Allahım hey, şimdi elimde bin tane hurda makine olacaktı ki. Herifleri pazarlığa hazırla, ben sonunu getiririm.

Kaliforniya'ya mı gidiyorsunuz? İşte tam aradığınız araba. Boktan gibi görünüyor ama, ferah ferah bin mili var.

Yan yana, sıraya dizilmişler, iyi durumda, kullanılmış otomobiller. Tertemiz, iyi çalışır durumda.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Gökyüzü ağarmıştı; yıldızlar pırıl pırıldı hâlâ. Son çeyreklik solgun ay bir rüya idi sanki; tüy kadar hafif. Tom Joad ile papaz, pamuk tarlasındaki tekerlek ve katerpiller izlerinin üzerinde hızlı hızlı yürüyorlardı. Şafağın yaklaştığı sadece gökteki alacalıktan belli oluyordu, ne batıda bir ufuk çizgisi, ne de doğuda bir çizgi vardı. İki adam konuşmadan yürüyorlar ve ayaklarının havaya fırlattığı tozu kokluyorlardı.

Jim Casy:

— Yolu biliyorsun herhalde? dedi. İster misin gün ağarınca yanlış yolda gittiğimizi görelim!..

Uyanan hayat, pamuk tarlasında kımıldamaya başlamıştı; toprakta yiyecek arayan sabah kuşları uçuşuyorlar; tavşanlar kaçışıyorlardı. İnsan ayaklarının tozda

çıkardıkları alçak tok sesler, ayakkabıların altında ezilen toprak parçalarının çatırdısı, şafağın gizli seslerine karışıyordu.

Tom:

— Gözlerimi kapasam bile bu yolu yine bulurum, dedi. Yalnız düşüne düşüne bulduğum yollarda yanılırım. Hiç kafamı yormasam ben yine bu yoldan giderim. Hey dostum! Ben buralarda doğmuşum. Çocukluğum buralarda geçmiş. Şurada bir ağaç olacak. Dikkatli bak, seçeceksin. Babam bir gün bu ağaca ölü bir kurt asmıştı. Kurt orada aylarca asılı kaldı, sanki eriyip gitti. Sonra kendi kendine yere düştü. Kurumuş gibiydi. Umarım ki annem bir şey pişiriyordur, karnım zil çalıyor.

Casy:

— Benimki de, dedi. Biraz tütün çiğnemek ister misin? Açlığını alır. Keşke bu kadar

erken yola çıkmasaydık. Ortalığın ağarmasını bekleseydik...

Tütünü çiğnemek için sözünü kesti:

— Ne güzel uyuyordum.

Tom:

— Hep şu deli Muley'nin yüzünden! dedi. Uyurken yerimden zıpladım. Beni uyandırdı: "Hoşça kal Tom, ben gidiyorum. Gidecek bir sürü yerlerim var..." dedi. "Siz de yola çıksanız iyi edersiniz. Ortalık ağarınca bu topraktan çıkmış olursunuz" dedi. Bu yaşayış onu kuşkulu yapmış, sanki herifin arkasından Kızılderililer kovalıyor. Oynatmış mı dersin?

— Bilmem. Ama dün gece sen de gördün: Ateşi yakar yakmaz otomobil geldi. Evin ne duruma sokulduğunu gördün. Her halde birtakım kötü şeyler oluyor. Evet, Muley deli.

Kabul ediyorum. Çünkü kurt gibi çevrede sinsi sinsi dolaşıyor. Bu yaşayış elbette deli eder insanı. Yakında bakarsın birisini öldürür, arkasına köpekleri salarlar. Bunun böyle olacağını elimle koymuş gibi biliyorum. Görürsün, gün geçtikçe daha berbatlaşacak. Bizimle gelmez miydi acaba, ne dersin?

Joad:

— Yok, gelmezdi, dedi. İnsanlardan korkuyor artık. Bizimle gelseydi, şaşardım doğrusu. Güneş doğduğu zaman John Amcanın evine varmış olacağız.

Bir süre konuşmadan yürüdüler; son baykuşlar samanlıklara, içleri oyuk ağaçlara, su depolarına, güneşten korunacakları yerlere doğru uçup gitiler. Doğudaki gökyüzü biraz daha aydınlanmıştı, pamukları ve grileşen toprağı görebiliyorlardı...

— Gerçekten şaşıyorum: John Amcanın evi hepsini nasıl alıyor? Ev bir oda, bir mutfak, bir de samanlığın küçük bir kısmı. Kimbilir, şimdi orada ne kalabalık vardır.

Papaz dedi ki:

— Hatırımda kaldığına göre, John'un ailesi yoktur. Bekâr bir adamdır, değil mi? Daha fazla bir şey bilmiyorum.

Joad:

— John Amca dünyada yapayalnız kalmış bir adamdır, dedi. Delinin, serserinin biridir. Muley gibi, hatta bazı bakımlardan ondan da beter. Onu her yerde görürsün, bir bakarsın Shawnee'de, sarhoştur. Ya da yirmi mil ötede bir dul karıyı görmeye gidiyordur. Ya da elinde bir fenerle tarlada çalışıyordur. Kaçık herif. Herkes bu herif çok yaşamaz, derdi. Gerçekten onun gibi dünyada tek başına kalmış insanlar çok yaşamazlar. Oysa John

Amca, babamdan ihtiyardır. Her yıl da daha sırım gibi oluyor, daha sağlamlaşıyor, ama huysuzlaşıyor. John Amca, büyükbabamdan da huysuzdur.

Papaz:

— Şu artan ışığa bak, dedi. Gümüş gibi... John hiç evlenmedi mi?

— Evlendi. Zaten bu evlenme de onun ne biçim adam olduğunu gösterir ya!.. Babam anlatır: John Amcanın genç bir karısı varmış. Dört aylık evliymişler. İyi bir kadınmış. Bir gece karnı ağrımaya başlamış. "John, gidip bir doktor getirsen fena olmaz" demiş. John yerinden bile kıpırdamamış. "Ne varmış sanki, karnın biraz ağrıyor, o kadar. Çok yemişsindir. Bir aspirin al, geçer. Mideni dolduruyorsun, sonra da karnım ağrıyor diyorsun!" demiş. Ertesi gün öğle üzeri kadın kendini kaybetmiş, ikindiyin saat dörtte ölmüş.

Casy:

— Neden ölmüş? diye sordu. Acaba zehirli bir şey mi yemiş?

— Hayır... Karnında bir şey patlamış. Apan... apandik mi ne diyorlar. Öyle bir şey işte. Evet, John Amca böyle her şeye boş veren bir adamdır. Bu iş ona koyar. Günah işlediğini anlar. Uzun zaman kimseyle konuşmaz. Hiçbir şey görmüyormuş gibi dolaşır durur, bazen de dua edermiş. Bu durumu iki yıl sürmüş. Sonra birdenbire değişmiş. Zıvanadan çıkmış. Zırdeli bir şey olmuş. Biz küçükken ne zaman solucan düşürsek, karnımız ağrısa, John Amca doktor getirirdi. Babam sonunda, bir gün bu işten vazgeçmesini söyledi. Öyle ya, çocukların ikide birde karnı ağrır. John Amca, karısının kendi yüzünden öldüğünü sanırdı, herhalde. Garip adamdır doğrusu! Her zaman bir iyilik yapar. Çocuklara bir şey verir. Bakarsın başka bir gün birisinin sahanlığına bir yemek

bırakır. Eline geçen her şeyi başkalarına dağıtır. Böyle yaptığı halde yine de mutlu değildir. Ara sıra geceleyin yalnız başına yürümeye çıkar. Ama, çok yaman bir çiftçidir ha!.. Toprağına kız gibi bakar.

Papaz:

— Zavallı adam, dedi. Zavallı yapayalnız adam. Karısı öldükten sonra kiliseye sık sık gitmeye başladı mı?

— Hayır. Kiliseye gitmedi. Halkın içine karışmak istemedi. Her zaman yalnız kalmak istedi. John Amcayı delicesine sevmeyen çocuk yoktu. Ara sıra geceleyin evimize gelirdi. O, eve gelince yataklarımızın yanına çiklet paketinin bırakılacağını bilirdik. Biz onu Hazreti İsa'nın ta kendisi sanırdık.

Papaz başını önüne eğmiş, yürüyordu. Bir şey sormadı. Yaklaşan sabahın ışığı alnını

parlatır gibi oluyor ve iki yanında sallanan elleri, ışığa dalıp çıkıyordu.

Tom da, sanki gizli bir şey söyleyecekmiş de utanıyormuş gibi susuyordu. Adımlarını sıklaştırdı, papaz da ayaklarını onunkine uydurdu. Önlerindeki griliğin biraz ilerisini görebiliyorlardı. Bir yılan pamuk sıraları arasından çıkıp yola kaydı. Tom yılanın yakınında durdu ve baktı.

— Köstebek yılanı, dedi. Bırak gitsin.

Yılanın yanından dolaşarak yollarına devam ettiler. Gökyüzünün doğu yanı biraz renklenmişti. Küçük fecir ışığı sanki çarçabuk toprağa yayılıvermişti. Pamuklar üzerinde yeşiller belli oluyor, toprak yavaş yavaş kahverengine boyanıyordu. Adamların yüzlerindeki gri parlaklık kalmamıştı. Joad'un yüzü ışık arttıkça daha koyulaşıyor gibiydi. Joad alçak sesle:

— Günün en güzel zamanı, dedi. Çocukken sabahleyin bu sıralarda kalkar, yalnız başıma dolaşırdım. O ilerideki ne?

Yolda, dişi bir köpeğin çevresinde bir köpekler komitesi toplanmıştı. Beş erkek köpek, çoban köpekleri, toplumsal hayata uzak kaldıkları için cinsleri karışmış köpekler, dişi bir köpeğe yanaşmaya uğraşıyorlardı. Her köpek içini çekerek kokluyor, sonra gerilmiş bacaklarıyle bir pamuk bitkisine yanaşıyor, törenle ayağını kaldırıyor ve işiyor, sonra geri dönüp yeniden koklamaya başlıyordu. Joad'la papaz, köpeklere bakmak için durdular. Joad birdenbire keyifli keyifli güldü:

— Hey Tanrım, dedi. Hey Tanrım, hey!..

Bütün köpekler toplanmış, yeleler kalkmıştı; hepsi de uluyor ve gerilmiş vaziyette duruyorlardı. Her biri ötekinin kavgaya başlamasını bekliyordu. Bir köpek çıktı ve

muradına erdi. Ötekiler ona yol açmıştılar, durumu ilgiyle seyrediyorlardı. Dilleri dışardaydı, ağızlarından salyaları akıyordu.

İki adam yollarına devam ettiler. Joad:

— Allah Allah!.. Bu üstteki köpek bizim Flash olacak. Oysa ben ölmüştür, diyordum. Flash, gel buraya!..

Joad tekrar güldü:

— Bu durumda beni bile çağırsalar işitmem. Willy Feeley' nin çocukluğunda geçen bir hikâye geldi aklıma. Willy, çekingen, ama çok çekingen bir çocuktu. Bir gün bir dana alır, Greaves'in boğasına çektirmeye götürür. Evde de Elsie Greaves'den başka kimse yokmuş. Elsie'de de pek utanacak surat yoktur hani!.. Willy kıpkırmızı kesilmiş, oracıkta duruyor, bir türlü ağzını açıp bir şey söyleyemiyormuş. Elsie: "Niçin buraya geldiğini anladım. Boğa samanlığın orada, arkada

duruyor." demiş. Bunun üzerine danayı oraya götürmüşler. Willy ile Elsie de oturmuşlar, çitin arkasından manzarayı seyre dalmışlar. Biraz sonra Willy fena olmaya başlamış. Elsie, Willy'ye bakmış, sanki anlamıyormuş gibi: "Ne oluyorsun Willy?" diye sormuş. Willy öyle bir duruma gelmiş ki, yerinde duramıyormuş. "Gerçekten," demiş, "şu boğanın yerinde keşke ben olsaydım." Elsie de: "Seni tutan mı var, Willy?" demiş. "Dana senin değil mi?"

Papaz hafif hafif güldü:

— Biliyor musun, dedi. Papazlıktan çıkmak ne iyi şey. Ben papazken kimse bana böyle hikâyeler anlatmazdı. Anlatsa bile gülemezdim. Küfredemezdim. Şimdi istediğim kadar küfrediyorum. İnsan istediği gibi küfredince, rahatlıyor.

Doğuda, ufuktan bir kızıllık belirdi, yerdeki kuşlar gevrek gevrek cıvıldaşmaya başladılar. Joad:

— Bak, dedi. İleriye bak. John Amcanın su deposu. Pervanesi görünmüyor ama, su deposu orada... Ta ufukta. Görüyor musun?

Yürüyüşünü hızlandırdı:

— Acaba bizimkiler orada mı dersin?

Su deposu sırtın arkasında görünüyordu. Hızlı hızlı yürüyen Joad, dizlerine kadar toz bulutu kaldırıyordu.

— Acaba annem?..

Şimdi su deposunun ayaklarını görüyorlardı. Sonra ev, küçük, dörtköşe bir kulübe, boyasız ve çıplak; samanlık, alçak tavanlı ve dağınık... Kulübenin bacasından duman çıkıyordu. Bahçede bir şilte, birbiri üzerine

yığılmış bir sürü eşya, pervanenin kanatları, motor, karyolalar, sandalyeler, masalar...

Joad:

— Aaa!.. Aaa!.. Gitmeye hazırlanıyorlar, dedi.

Bahçede bir kamyon vardı, kenarları yüksek bir kamyon... Ama acayip bir kamyondu bu. Önü taksi gibiydi. Otomobilin üstü ortadan kesilmiş, arkasına bir kamyon sandığı yerleştirilmişti. Bahçeye yaklaştıkça bahçedeki koşuşmaları işittiler. Doğan güneşin ucu ufuktan çıkınca kamyonun kenarına vurdu. Bir adam ile yukarı aşağı inip kalkan çekicinin parıltısını gördüler. Ve güneş, kulübenin pencerelerinde ışıdı. Kaplamalar aydınlanmıştı. İki kırmızı tavuk, yansıyan ışığın altında pırıl pırıl yanıyorlardı.

Tom:

— Sakın bağırma, dedi. Hiç ses çıkarmadan yaklaşalım.

Joad çok hızlı yürüyor, toz şimdi beline kadar yükseliyordu. Biraz sonra pamuk tarlasının kıyısına geldiler. Şimdi artık bahçedeydiler. Bahçenin toprağı basıla basıla katılaşmıştı; sertlikten pırıl pırıl yanıyordu ve üzerinde birtakım sürünen yoncalar bitmişti. Joad sanki yürümekten korkuyormuş gibi, yavaşladı. Onu gören papaz da, Tom'a ayağını uydurarak yavaşladı. Tom sallana sallana ilerledi, şaşkın şaşkın kamyona yanaştı. Bu, bir Hudson Super-Six taksi arabasıydı, üstü demir keskiyle ikiye ayrılmıştı. İhtiyar Tom Joad kamyon sandığına oturmuş, kenarlarındaki tahtaları çakıyordu. Kır sakallı yüzünü eğmişti; ağzında bir avuç çivi vardı. Çiviyi koyuyor, sonra üzerine çekiçle vurarak tahtanın içine çakıyordu. Evde bir soba kapağının vurduğu ve bir çocuğun bağırdığı işitildi. Joad, kamyon sandığına yanaştı ve sandığa dayandı. Babası Joad'a

baktı, onu görmedi. Başka bir çivi daha koydu ve tahtaya çaktı. Bir güvercin sürüsü su kulesinin üstünden kalktı, çevrede dolaştı, yeniden kondu, kulenin kenarına tünedi; çevreyi seyre başladı. Beyaz güvercinler, mavi güvercinler, gri güvercinler ve bunların gökkuşağı rengindeki kanatları...

Joad parmaklarını kamyonun en alttaki tahtasına kenetledi. Kamyonun üzerinde çalışan ihtiyar, saçı sakalı ağarmış adama baktı. Kalın dudaklarını diliyle ıslattı ve hafifçe:

— Baba, dedi.

İhtiyar Tom, ağzını dolduran çiviler arasından mırıldandı:

— Ne istiyorsun?

Başında siyah, tozlu, pis bir şapka, üstünde mavi bir iş tulumu, onun üstünde de

düğmesiz bir yelek vardı; koşum köselesinden yapılmış, dörtköşe büyük pirinç tokalı, yıllarca kullanıla kullanıla derisi ve madeni cilalanmış geniş bir kemer, üzerindeki tulumu tutuyordu. Ayakkabıları, yıllarca güneş, yağmur ve tozdan çatlamış, pençeleri dışarıya fırlamış, birer salapurya olmuştu. Tulumunun kolları pazularının hizasında duruyor, kabarık kuvvetli kaslar tulumun kollarını aşağıya bırakmıyordu. Karnı ve kalçaları daracık, bacakları uzun, sıkı ve kuvvetliydi. Kılları dimdik, kırçıl sakalının çevirdiği yüzü güçlü bir çeneye doğru uzanıyordu. İleriye doğru çıkmış, bu çıkıntıya kuvvet ve güç veren fazla ağarmamış, fırça gibi bir sakaldan oluşmuş bir çene. İhtiyar Joad'un kılsız elmacık kemiklerinin üzerindeki deri, kehribar rengindeydi; yanıktı ve gözlerinin uçlarına gelen yanlarında kısılmaktan demet halinde kırışıklar olmuştu. Gözleri kahverengiydi, siyaha çalar kahverengi ve parlak koyu gözleri iyi

görmediğinden, ihtiyar Joad bir şeye baktığı zaman başını ileri doğru uzatırdı. Çivileri tutan dudakları ince ve kırmızıydı.

Tuttuğu bir çiviyi çakmak için çekicini kaldırdığı sırada, birdenbire çekici havada durdurdu; kamyonun öte yanındaki Tom'a baktı. İşinden alıkonulduğu için canı sıkılmış gibiydi. Sonra çenesini ileri doğru uzattı. Tom'a dimdik bakıyordu. Ve sonra yavaş yavaş kafası, gördüğü şeyi anladı. Çekiç yavaşça yanına düştü, sol eliyle çivileri ağzından çıkardı. Sanki kendi kendine konuşuyormuş gibi, şaşkın şaşkın:

— Tommy... dedi.

Ve sonra kendi kendine bir şey haber veriyormuş gibi:

— Tommy eve gelmiş, dedi.

Bir daha ağzı açıldı ve gözlerinde bir korku belirdi. Hafifçe:

— Tommy, dedi. Kaçmadın ya? Saklanmayacaksın ya?..

Ve dikkatle dinlemeye hazırlandı. Tom:

— Hayır, dedi. Kefaletle bırakıldım. Serbestim. Kâğıtlarım da yanımda.

Kamyonun alt tahtalarını avuçlarında sıktı, başını kaldırarak baktı.

İhtiyar Tom, çekicini yavaşça yere bıraktı, çivileri cebine koydu. Bacaklarını kamyonun kenarından aşağı salladı ve zıplayarak yere atladı. Oğlunun yanında şaşkın, garip bir hali vardı.

— Tommy, dedi. Biz Kaliforniya'ya gidiyoruz. Ama sana mektup yazıp durumu anlatacaktık.

Sanki gözlerine inanamıyordu:

— Ama artık geldin, dedi. Bizimle birlikte gidebilirsin.

Evde bir kahve ibriğinin kapağı kapatıldı. İhtiyar Tom, başını döndürerek arkasına baktı:

— Gel şunlara bir oyun edelim, dedi.

Gözleri heyecanla parladı:

— Anan, artık seni göremeyeceğini sanıyordu. Sanki birisi ölmüş gibi dalıp dalıp gidiyordu. Neredeyse Kaliforniya' ya gitmekten bile vazgeçecekti. Seni bir daha göremeyeceğinden korkuyordu.

Evde yeniden bir soba kapağı çarptı. İhtiyar Tom:

— Gel şunlara bir oyun edelim, diye tekrar etti. Sanki buradan hiç ayrılmamışsın gibi eve girelim. Bakalım anan ne diyecek.

Sonunda Tom'a elini sürmüştü; ama, sadece omuzuna elini koymuştu. O da korka korka ve hemen elini çekti. Jim Casy' ye baktı.

Tom:

— Papazı hatırlamadın mı, baba? dedi. Birlikte geldik.

— O da mı hapisteydi?

— Hayır, yolda rastladım. O başka yerlerdeymiş.

Baba, büyük bir ciddilikle papazın elini sıktı:

— Hoş geldiniz, efendimiz.

Casy:

— Buraya geldiğime çok memnunum, dedi. Bir gencin evine dönüşünü görmek, doğrusu hoş bir şey. Görülecek bir manzara.

Baba:

— Hangi evine!., dedi.

Papaz hemen düzeltti:

— Yani, ailesine demek istiyorum. Dün gece sizin oradaydık.

Babanın çenesi ileri çıktı; bir an yolun ötelerine doğru baktı. Sonra Tom'a döndü, heyecanla:

— Anana ne yapalım dersin?., diye söze başladı. İçeri girip: "Bak, birileri gelmiş" diyelim mi; yoksa sen içeri girip anan seni görünceye kadar orada bekler misin?.. Ne dersin?

Heyecan yüzünü canlandırmıştı. Tom:

— Kadını birdenbire şaşırtmayalım, dedi. Bayılır da, sonra başımıza iş çıkar.

İki çoban köpeği keyifli keyifli az ileriden geçerlerken yabancıların kokularını aldılar. Çekine çekine, korka korka gerisin geriye geldiler. Kuyruklarını havada yavaş yavaş, dikkatli dikkatli sallıyorlardı. Bir tanesi boynunu uzatarak yan yan ve her an kaçmaya hazır, Tom'un yanına usul usul yaklaştı, ayaklarını uzun uzun kokladı. Sonra geriye döndü, babanın vereceği bir işareti bekledi. Öteki köpek onun kadar cesur çıkmamıştı. Başka bir şeyle meşgulmüş gibi yapmak istiyordu. Kırmızı bir tavuğun uzaktan geçtiğini gördü, üzerine saldırdı. Saldırıya uğrayan bir tavuğun çığlığı, kırmızı tüylerin uçuşması, daha sonra tavuğun kaçmak için kanatlarını hızlı hızlı çarpışı... Köpek, arkada duran adamlara

kabara kabara baktı, sonra toza oturdu, sevine sevine kuyruğuyla yeri dövdü.

Baba:

— Haydi, haydi... dedi. Haydi gidelim. Kadıncağız seni görsün. Seni görünce kimbilir yüzü nasıl olacak. Haydi... Hemen avazı çıktığı kadar bağırarak hepimizi kahvaltıya çağıracak, göreceksin. Biraz önce tuzlu eti tavaya attığını işittim.

İnce tozlu bahçeyi, baba önde, Tom arkada geçtiler. Bu evde sahanlık yoktu. Bir basamakla doğrudan doğruya kapıya çıkılıyordu. Kapının yanında bir et tahtası vardı. Yıllardan beri üstünde et kesildiği için tahtanın yüzü matlaşmış, yumuşamıştı. Evin kaplama tahtaları eskimiş; toz, yumuşak tahtaların içine kadar işlemişti. Havayı, sobada yanmakta olan söğüt odununun kokusu kaplamıştı. Üç adam kapıya yaklaştıkça kızaran bir etin kokusunu, ağır bir peksimetin ve

ibrikte kaynayan keskin bir kahvenin kokusunu aldılar. Baba, kapının eşiğine çıktı, durdu, kısa, geniş gövdesiyle kapıyı kapladı.

— Yoldan iki kişi geldi. Bir iki lokma bir şey verelim mi?

Tom, annesinin o unutulmayan serin, durgun, ağır başlı, saf, alçak gönüllü sesini duydu:

— Peki, gelsinler vereyim, dedi. Epey yiyecek var. Söyle adamlara, ellerini yıkasınlar. Ekmek de hazır. Şimdi eti çıkarıyorum.

Sobadan kızgın bir yağ cızırtısı geldi.

Baba içeri girdi, kapıdan çekildi ve Tom, içeride duran annesinin yüzüne baktı. Annesi kıvrılan et dilimlerini tavadan çıkarıyordu. Sobanın kapağı açıktı, esmer peksimet dolu büyük bir tava duruyordu içinde. Ana kapıya doğru baktı, ama Tom'u seçemedi; güneş

Tom'un arkasından vuruyordu. Ana sadece, aydınlık sarı bir güneş ışığının kabaca çizdiği siyah bir insan biçimi gördü. Tatlı tatlı başını eğdi.

— Girin içeri, dedi. İyi ki bu sabah çokça ekmek yapmışım.

Tom durmuş bakıyordu. İriyarıydı ana, ama şişman değildi; vücudu çocuk taşımaktan ve çalışmaktan kalınlaşmıştı. Üzerinde gri bir entari vardı; bu robalı geniş entarinin üstünde bir zamanlar renkli çiçekler bulunuyordu. Ama artık renkler yıkana yıkana solmuştu, yalnız küçük çiçekli desenler, fondan daha açık griydiler, o kadar... Entari, ananın topuklarına kadar iniyor, kuvvetli, geniş, çıplak ayakları döşemenin üzerinde durmadan ve hızla hareket ediyordu. İnce, çelik gibi parlak beyaz saçları başının arkasında demete benzeyen bir topuz halinde toplanmıştı. Kuvvetli, çilli kolları dirseklerine kadar çıplaktı, elleri tombul küçük bir

kızın elleri gibi, yumuk yumuk ve güzeldi. Ana güneşe bakıyordu. Yuvarlak yüzü hiç de uysal görünmüyordu. Kendine güvenen, şefkatli bir havası vardı. Bütün trajedileri dediği, acı ve ıstırapları yüksek bir durgunluğa ve insanüstü bir anlayışa varmak için birer basamak saydığı ela gözlerinden anlaşılıyordu. Ailenin bir kalesi olduğunu, yerinin düşürülmeyecek berkitilmiş bir yer olduğunu biliyor, bu durumu kabul ediyor ve bundan ötürü memnun görünüyordu. Ana, korku ve acıyı kabul etmedikçe ihtiyar Tom'la çocukların da korku ve acı nedir bilmeyeceklerini anladığı için her zaman kendi kendine bu duyguları yadsırdı. Aile üyeleri hoşa gidecek bir şey olduğu zaman ananın da hoşuna gidiyor mu diye yüzüne bakarlardı. Ana eksik malzemeyle neşe yaratmayı çok iyi bilirdi. Ama neşeden de iyi olan şey, soğukkanlılıktır. İnsan her zaman ihtiyatlı olmalıdır. Ananın ailedeki bu büyük ve alçak gönüllü yeri ona bir soyluluk, temiz ve duru

bir güzellik vermişti. Ailede her derde çare bulması, herkesin yarasına merhem olması onun ellerini kendinden emin, sakin ve soğukkanlı yapmıştı. Her tartışmada hakem olduğu için yargılarında da bir tanrıça kadar duygulardan uzak ve yanlışsız olmayı öğrenmişti. Sanki kendisi bocaladığı zaman ailenin de sarsılacağını, ayağı gerçekten sürçtüğü, ya da umutsuzluğa uğradığı zaman ailenin de yıkılacağını, ailenin de yaşama ve çalışma isteminin kaybolacağını biliyordu.

Ana, güneşli bahçeye ve adamın kara biçimine baktı. Baba yanında duruyor, heyecandan titriyordu.

Baba:

— Girin içeri! diye bağırdı. Buyurun içeri baylar.

Tom biraz sıkılarak kapının eşiğinden adımını attı.

Ana başını tavadan kaldırmış, sevinerek bakıyordu. Sonra eli yanına sarktı ve çatal, yere düştü. Gözleri fal taşı gibi açıldı, gözbebekleri büyüdü. Ağzını açmış, sık sık soluk alıyordu. Gözlerini kapadı:

— Allahım, sana çok şükür, dedi. Allahım çok şükür sana.

Ve birdenbire yüzü endişeli bir hal aldı:

— Tommy, arkanda adam yok ya? Kaçmadın ya?

— Hayır ana. Kefaletle bırakıldım. Kâğıtlarım yanımda Tom göğsüne elini bastırdı.

Ana sallana sallana yürüdü, çıplak ayaklarıyle ses çıkarmadan Tom'a doğru yaklaştı. Yüzünü bir şaşkınlık kaplamıştı; küçük eli Tom'un kolunu, kaslarının sertliğini duydu. Sonra parmakları kör bir adamın parmakları gibi Tom'un yanağına doğru yükseldi. Ve

sevinci neredeyse kedere dönecekti. Tom, alt dudağını dişlerinin arasına aldı ve ısırdı. Ananın gözleri Tom'un ısırılmış dudağına gitti. Tom'un dişine doğru çıkan kan izini, dudağından aşağıya akan kanı gördü. Sonra birden anladı, kendini topladı, eli yanına düştü. Soluğu bir bomba gibi patladı:

— Ya! diye bağırdı. Az kalsın, sensiz gidiyorduk. Sonra nasıl gelip bizi bulursun diye de düşünüp duruyorduk.

Çatalı yerden aldı, kaynayan yağı karıştırdı, esmerleşmiş ve kıvrılmış bir dilimi çıkardı. Tıkırdayan kahve ibriğini sobanın arkasına koydu.

İhtiyar Tom, gevrek gevrek güldü:

— Nasıl sana oyun oynadık?.. Şu kadına bir oyun oynayalım dedik. İşte oynadık. Şuracıkta, elimde çekiç, öküz gibi duruyordum. Eh, büyükbaba burada olup da görmeli.

Sanki birisi insanın gözlerinin ortasına balyozla vuruyormuş gibi. Büyükbaba burada olsaydı öyle sevinirdi ki, başlardı kendini yere atmaya... Belki de yine kalçası çıkardı; hani Al, ordunun o kocaman uçağını vurduğu zaman nasıl yapmıştı, öyle... Tommy, bir gün buraya bir uçak geldi, yarım mil uzaklığında vardı. Al tüfeğini alınca uçağa ateş etti. Büyükbaba bağırıyordu: "Yavru kuş vurulmaz, Al, bekle anası gelsin!.." Sonra büyükbaba kendini yere atınca kalçası çıktı.

Ana güldü, raftan bir yığın çinko tabak aldı.

Tom sordu:

— Büyükbaba nerede? İhtiyar şeytanı görmüyorum ortalıkta.

Ana mutfak masasının üzerine tabakları, yanlarına da maşrapaları dizdi. Gizli bir şey söyler gibi:

— Büyükanayla beraber samanlıkta uyuyorlar. Çünkü geceleyin sık sık kalkıyorlardı, çocukların üstlerine çıkıyorlardı... dedi.

Baba atıldı:

— Ya! Büyükbaba her gece aksileniyordu. Aptese giderken Winfield'in üzerine yuvarlanıyor, Winfield de çığlığı basıyordu. Büyükbaba bunun üzerine kızıyor, donunu ıslatıyordu. Tabiî donunu ıslatınca da büsbütün içerliyor, bağırıp çağırıyor, hepimizi uyandırıyordu. Artık hepimiz sonradan bağırıp çağırmaya başlıyorduk.

Sözler babanın gülümseyen dudakları arasından sanki dökülüyordu:

— Neler gelmedi başımıza. Bir gece yine herkes bağırıp çağırırken kardeşin Al, -şimdi koca delikanlı oldu ha!- dedi ki: "Hay Allah belânı versin, büyükbaba; başını alıp gitsen de eşkıyalık yapsan daha iyi edersin!" Büyükbaba bu söze o kadar kızdı ki, hemen dışarı fırlayıp tüfeğini almaya gitti. Al, o gece korkusundan dışarıda yattı. Şimdi büyükbaba da, büyükana da samanlıkta yatıyorlar.

Ana:

— Şimdi artık sıkıştıkları zaman hemen kalkıp kolayca dışarı çıkıyorlar, dedi. Tom, koş git de Tommy'nin geldiğini haber ver. Büyükbaba, Tommy'nin sevgilisidir, biliyorsun ya.

Baba:

— Elbet, dedi. Zaten deminden gidip haber verecektim ya.

Kapıdan çıktı, kollarını sallaya sallaya bahçeyi geçti.

Tom, babasının gidişine bakıyordu. Sonra annesinin sesi dikkatini çekti. Annesi kahve boşaltıyordu. Tom'a bakmıyordu. Çekine çekine, korka korka:

— Tommy, dedi.

— Ne var?

Ananın çekingenliği Tom'a da geçmişti, garip bir heyecan duyuyordu. Her ikisi de diğerinin çekindiğini biliyor ve bunu bildikleri için de büsbütün çekiniyorlardı.

— Tommy, sana bir şey sormak istiyorum... Acaba aklın yerinde mi?

— Ne demek, aklım yerinde mi, ana?

— Yani, aklını kaybetmedin ya? Kimseye kin beslemiyorsun ya? Hapiste seni çileden çıkaracak bir şey yapmadılar ya?

Tom, anasına yan gözle bakıyor, onu inceliyordu. Gözleriyle anasının böyle şeyleri nereden öğrendiğini sormak ister gibiydi.

— Hayır, dedi. Bir süre kendimi kaybeder gibi oldum. Ama ben birçokları gibi, kendini beğenen takımından değildim. Hiçbir şeye aldırmıyordum. Neden bunları soruyorsun, ana?

Şimdi annesi Tom'a bakıyordu. Ağzı açıktı, sanki ağzı açık olursa daha iyi işitecekmiş gibi... Gözlerinde her şeyi daha iyi öğrenmek isteyen bir hal vardı. Yüzü, dilin altında saklanan sırrı okumak istiyor gibiydi. Şaşkınlık içinde dedi ki:

— Bir Purty Boy Floyd vardı. Anasını da tanırdım. Çok iyi insanlardı. Tabiî Floyd, yaramaz oğlanın biriydi, her iyi çocuk gibi...

Durdu ve sonra sözleri birbiri ardından dökülmeye başladı:

— O zamana kadar ben böyle şey görmemiştim... Ama sonra her şeyi anladım, gerçi çocuk kötü bir şey de yapmamıştı ya. Ama zavallıyı yakaladılar, o kadar dövdüler, o kadar dövdüler ki, sonunda aklı başından gitti. Tabiî aklı başında olmayınca yeniden bir kötülük yaptı. Yeniden dövdüler. Artık delirir gibi olmuştu. Zararlı bir hayvanmış gibi üzerine ateş açtılar, o da onlara ateş etti. Bir kurt kovalar gibi arkasından kovaladılar. O da onlara, elinden geleni yaptı. Artık büsbütün zıvanadan çıkmıştı, ne çocuk, ne de adamdı. Kudurmuş bir köpekti. Ama Floyd'u tanıyanlar, ona bir şey yapmadılar. O da kendisine dokunmayanlara ilişmiyordu. Sonunda bir gün bir yerde kıstırıp

öldürdüler. Sen bakma, gazeteler çocuğun kötülüğü üzerine neler yazdı neler... Oysa aslı, anlattığım gibi.

Durdu ve kuru dudaklarını yaladı, bütün yüzü ıstırap dolu bir soru işaretiydi:

— Söyle bana Tommy, çok eziyet ettiler mi sana?.. Aklını başından alacak bir şey yapmadılar ya sana?

Tom'un iri dudakları dişlerinin üzerine kenetlenmişti. İri, düz ellerine baktı:

— Hayır, dedi. Hiç böyle bir şey yapmadılar.

Durdu, kırık tırnaklarını inceledi. Tırnaklarının kenarları istiridyelerin kenarlarına benziyordu.

— Ben, hiçbir patırdıya burnumu sokmadım, onun için de, aklım yerinde.

Ana içini çekti, soluğunu verirken:

— Çok şükür Allaha, dedi.

Tom, hemen başını kaldırarak baktı:

— Ana, şu bizim eve yaptıklarını gördüğüm zaman...

O zaman ana, Tom'un yanına yaklaştı; yanında durdu. Heyecanla dedi ki:

— Tommy, onlarla yalnız başına uğraşılmaz. Seni bir kurt yakalar gibi yakalarlar. Tommy, ben neler, neler düşünüp neler kurdum biliyor musun? Bizim gibi yuvasından atılan yüzlerce, binlerce insan varmış diyorlar. Tommy, eğer hepimiz birden onlara kızarsak, o zaman Tommy, biliyor musun, hiçbirimizi yakalayıp dövemezler.

Durdu.

Anasına bakan Tommy, yavaş yavaş göz kapaklarını indirdi, kirpiklerinin arasında küçük bir pırıltı belirerek:

— Böyle düşünenler çok var mı? diye sordu.

— Bilmiyorum. Hepsi sanki sersemlemiş gibiler. Uykudaymış gibi dolaşıp duruyorlar.

Dışarıdan, bahçenin ötesinden, koyunların melemesine benzeyen birtakım çatlak sesler geliyordu:

— Allaha şükürler olsun! Allaha şükürler olsun!

Tom başını çevirdi ve sırıttı:

— Büyükana, geldiğimi duydu sonunda. Ana, dedi. Sen eskiden hiç böyle değildin?..

Ananın yüzü sertleşti, bakışları soğuklaştı:

— Şimdiye kadar evim hiç yıkılmamıştı da ondan, dedi. Şimdiye kadar çoluğum çocuğum hiç sokak ortasında kalmamıştı. Şimdiye kadar hiçbir şeyimi satmamıştım. Şimdi her şeyimi... İşte geliyorlar.

Ana yeniden sobanın yanına yaklaştı. Büyük bir tavanın içindeki yuvarlak peksimetleri iki çinko tabağa boşalttı. Salça yapmak için bol yağın içine un serpti. Elleri bembeyaz una bulanmıştı. Tom bir süre anasına baktı, sonra kapıya yaklaştı.

Bahçeden doğru dört kişi geliyordu. Büyükbaba öndeydi. Zayıf, üstü başı partal, çevik bir ihtiyardı; adımlarını çabuk çabuk atıyor, daha çok sol bacağının üzerinde yürümeye çalışıyordu. Sakatlanmış olan herhalde sol kalçasıydı. Hem yürüyor, hem de önünün düğmelerini ilikliyordu. İhtiyar elleri düğmeleri bulmakta güçlük çekiyordu. En üstteki düğmeyi ikinci iliğe geçirdiği için, bütün sırayı bozmuştu. Üzerinde koyu, eski

bir pantolon, yırtık mavi bir gömlek vardı ve gömlek baştan aşağı açıktı, içinde uzun, gri, iç gömleği görünüyordu; o da açıktı. Beyaz kıllarla kaplı çökük beyaz göğsü iç gömleğinin arasından gözüküyordu. Büyükbaba düğmeleri iliklemekten vazgeçti, açık bıraktı. İç çamaşırının düğmeleriyle acemice uğraştıktan sonra sonunda, hepsinden vazgeçip askılarının tokalarını sıkıştırdı. İnce, uzun yüzünde bir çocuğun çılgın bakışları kadar yaramaz, küçük aydınlık gözler vardı... Huysuz, mızmız, haşarı, gülen bir yüz... Büyükbaba her zaman savaşır ve tartışır, açık saçık hikâyeler anlatır. Aklı fikri hep kadınlardadır. Haşarı bir çocuk kadar kalpsiz, eziyetçi ve sabırsızdır ve bütün bu gövdeyi alaycı bir örtü kaplamıştır. Eline geçti mi çok içer, buldu mu çok yer ve her zaman çok konuşur.

Arkadan sendeleye sendeleye büyükana geliyordu. Büyükana, ancak kocası kadar belâlı bir kadın olduğu için, bugüne kadar

yaşayabilmişti. Kendisini, büyükbabanın ona verebileceği bir şehvet ve yabanlık kadar sert, yabanılca bir dindarlıkla koruyabilmişti. Bir keresinde, dinsel bir ayinden sonra, daha dua ederken çiftenin her iki namlusuyla kocasına ateş etmişti. Adamcağızın kıçının bir kanadı az kalsın yok oluyordu. Bundan sonra kocası, onu sevmiş, çocukların böceklere yaptıkları işkenceleri ona yapmaktan vazgeçmişti. Yürürken etekliğini dizlerine kadar çekiyor, keskin sesiyle o korkunç savaş narasını atıyordu. «Savaş Tanrısına şükürler olsun!»

Büyükana ile büyükbaba, geniş bahçeyi geçmek için birbirleriyle yarış ediyorlardı. Önlerine çıkan her şeyle kavga ediyorlar; kavgayı seviyor ve arıyorlardı.

Arkalarından yavaş yavaş, ağır ağır, ama arayı açmadan, baba ile Noah geliyordu. Noah, ilk çocuklarıydı; uzun boylu, garip bir yaratıktı. Yüzünde her zaman

şaşkın, durgun ve baygın bir anlatım vardı. Ömründe bir kere olsun kızmamıştı. Kızan insanlara şaşıp kalır, onların tutumlarını anlayamaz, bundan âdeta rahatsız olur, onlara normal insanların delilere baktığı gibi bakardı. Noah, her şeyde yavaş davranır, çok seyrek konuşurdu; her şeyi o kadar yavaştı ki, Noah'ı tanımayanlar onu, aptal sanırlardı. Oysa o aptal değildi, sadece garip bir yaratıktı. Pek az kendini beğenmişliği vardı. Cinsel ihtiyaçları da yoktu. Garip bir ritimle çalışır, yine garip bir ritimle uyurdu; ama bu durum onu doyuruyordu. Ev halkını çok severdi, ama hiçbir zaman bu sevgisini göstermezdi. Noah, karşısındakinde, sanki kendisinde bir biçimsizlik varmış izlenimini bırakırdı. Hiçbir gözlemci, bunun nedenini bilemezdi; başı mı, vücudu mu, bacakları mı, kafası mı, neresi biçimsizdi? Oysa ayrı ayrı hiç de biçimsiz bir yeri yoktu. Babası, Noah' daki acayipliğin nereden geldiğini biliyor, ama utanıyor, bunu kimseye

söyleyemiyordu. Noah'ın doğduğu gece babası, evde yalnızdı; kalçaların genişlemesi onu korkutmuş, karısının cıyak cıyak bağıran zavallı haline gelmesinden tüyleri ürpermiş ve aklı başından gitmişti. Baba, elleriyle işe girişmiş, parmaklarını forseps gibi kullanarak, çocuğu döndüre döndüre dışarı almıştı. Geciken ebe geldiği zaman, çocuğun başının ezilmiş, boynunun uzamış, vücudunun çarpılmış olduğunu gördü. Ebe, başı yerine getirdi, elleriyle vücuda biçim verdi. Baba, bu olayı her zaman anar, utanır ve Noah'a ötekilerden daha yumuşak davranırdı. Baba, Noah'ın geniş yüzünü, birbirinden çok ayrık gözlerini, uzun ince çenesini gördükçe yeni doğmuş çocuğun ezilip büzülmüş kafasını görür gibi olurdu. Noah, kendisinden beklenilen her şeyi yapardı. Okur, yazar, çalışır, hesap yapmasını bilirdi, ama sanki hiçbir şeyle ilgisi yok gibiydi; onda başkalarının istedikleri ve arkasından koştukları şeylere karşı bir

ilgisizlik vardı. Garip, sessiz bir hücrede yaşıyor, dış dünyaya durgun gözlerinin arasından bakıyordu. Bu dünyanın bir yabancısıydı, ama yalnızlık duymuyordu.

Dördü de bahçeyi geçerek geldiler. Büyükbaba sordu:

— Nerede?.. Nerede o kerata?

Parmakları pantolon düğmelerini aradı, sonra yollarını şaşırdı, cebine girdi. Büyükbaba kapının ortasında duran Tom'u gördü, durdu, ötekileri de durdurdu.

Gözlerinden hınzırlık akıyordu:

— Bak!.. Bak!., dedi. İşte bir hapishane bülbülü!.. Joad ailesinden şimdiye kadar hiç kimse hapse girmemişti.

Birden düşüncesi başka yere atladı:

— Haksız yere onu hapse attılar. Sanki ne yaptı? Benim her zaman yaptığım şey... Eşşoğlu eşşekler, haksız yere hapse attılar oğlanı!..

Düşüncesi yeniden atladı:

— İhtiyar Turnbull, o hınzır sinsi herif de, döndüğün zaman seni vurmak istiyordu. Bende Hatfield kanı vardır diyordu. Ama ben, ona ağzının payını verdim. Dedim ki: "Sen öyle Joad'larla uğraşma! Belki bende de Maccoy kanı vardır. O zaman aklın başına gelir! Eğer Tommy'ye yan baktığını görürsem, elindeki o silâhı alır, kıçına sokarım!" dedim. Ödü bokuna karıştı!...

Büyükana söylenenleri dinlemiyor, sadece:

— Allaha şükürler olsun, diye mırıldanıyordu.

Büyükbaba kapının eşiğine çıktı, Tom'u göğsüne bastırdı; gözlerinde sevgi ve övünme vardı.

— Nasılsın bakalım Tommy?

Tom:

— İyiyim, sen nasılsın bakalım?

Büyükbaba:

— Bombok!., dedi.

Düşüncesi yine başka bir yere atladı:

— Dediğim gibi; Joad'lardan hiçbir kimseyi hapiste tutmaya hakları yok. Ben zaten söylerdim: "Görürsünüz bakın, Tommy hapishanenin parmaklıklarını bir boğa gibi kırıp çıkacaktır!" Gördün mü, dediğim çıktı. Sonunda bu işi yaptın. Çekil bakayım önümden, karnım aç.

Tom'u itip içeri geçti, oturdu; tabağını domuz etiyle ve iki büyük peksimetle doldurdu, üstüne salça döktü. Ötekiler daha içeri girip oturmadan büyükbaba ağzını tıka basa doldurmuştu.

Tom, büyükbabaya sevgiyle bakarak sırıttı:

— Ne hınzır adam değil mi? dedi.

Büyükbabanın ağzı o kadar doluydu ki, ses bile çıkaramıyordu, ama yaramaz küçük gözleri gülümsüyor, sert sert başını sallıyordu.

Büyükana, koltukları kabararak:

— Böyle önüne gelene çatan, belâlı, küfürbaz herif görülmemiştir, dedi. Allah bilir ya, dosdoğru cehenneme gidecek. Haline bakmıyor da, şimdi de kamyonu sürmeye kalkıyor.

Büyükana kin dolu gözlerle bakıyordu:

— Ama, zor sürer.

Büyükbaba az kalsın boğuluyordu, önüne bir ağız dolusu yemek püskürdü, sonra hafif hafif öksürdü. Büyükana gülümseyerek, Tom'a baktı:

— Şu yaptığı şey edepsizlik değil de ne?

Noah, eşikte duruyor, Tom'a bakıyor, birbirinden ayrık duran gözleri, sanki Tom'un çevresinde dolaşıyordu. Yüzünde hemen hemen hiçbir anlatım yoktu.

Tom:

— Nasılsın Noah? dedi.

Noah:

— İyiyim, sen nasılsın bakalım?

Hepsi bu kadardı, ama bu söz, insanın gönlüne ferahlık vermeye yetmişti.

Ana, salça kâsesinden sinekleri kovdu.

— Oturacak bir yerimiz yok, dedi. Bir tabak al da nereye istersen oturuver. İstersen bahçede, istersen başka bir yerde.

Birdenbire Tom:

— Heyy! dedi. Papaz nerede?.. Şimdi buradaydı. Nereye gitti acaba?

Baba:

— Şimdi buradaydı. Ortadan kayboldu.

Büyükana keskin bir çığlık bastı:

— Papaz ha?... Papazla beraber mi geldin? Git, hemen bul, getir buraya! Dua edelim.

Büyükbabayı gösterdi:

— Ama bu, dua zamanını kaçırdı. Yemeğini yedi. Git papazı çabuk bul!..

Tom, kapının önüne çıktı:

— Heyy! Jim, Jim Casy! diye bağırdı.

Sonra bahçede biraz yürüdü, yeniden:

— Heyy, Casy!.. diye seslendi.

Papaz, su deposunun altından sürünerek çıktı. Oturdu, sonra ayağa kalktı, eve doğru yürümeye başladı.

Tom sordu:

— Neden oralara saklandın?

— Yok, saklanmadım. Aile işleri olduğu zaman insan, uzakta durmalı. Ben de şuracıkta oturmuş, kendi kendime düşünüyordum.

— Gel, biraz bir şey ye... dedi. Büyükana dua istiyor

Casy yadsıdı:

— Ben papaz değilim artık.

— Aldırma. Bir dua ediver gitsin. Kadıncağızın gönlü hoş olsun, sana bir ziyanı yok ya?..

Birlikte mutfağa girdiler. Ana, durgun bir şekilde:

— Hoş geldiniz, dedi.

Baba da:

— Hoş geldiniz. Buyurun kahvaltıya, dedi.

Büyükana:

— Önce dua edelim!., diye bağırıp çağırıyordu. Önce dua! Önce dua!..

Büyükbaba gözlerini sert sert Casy'nin üzerine dikti, sonunda papazı tanıdı:

— Haa, şu bizim papaz, dedi. Yahu, bu çok iyi adamdır. Onu daha ilk gördüğüm gün sevdimdi...

O kadar şeytancasına gözlerini kırpıştırıyordu ki, büyükana, onun bir şey söylemek isteyip de sonradan vazgeçtiğini sandı:

— Sen sus! Seni gidi koca günahkâr teke, seni!..

Casy, parmaklarını sinirli sinirli saçlarının arasında gezdirdi:

— Size önce şunu söyleyeyim ki ben, papazlığı bıraktım. Benim sadece burada bulunmaktan hoşlanmam, şefkatli ve saygılı insanlara minnet duymam, size yeterse... Niçin dua edeyim?.. Peki, mademki öyle istiyorsunuz, edelim bakalım!.. Ama unutmayın, ben artık papaz değilim.

Büyükana:

— Siz duayı söyleyin, dedi. İçinde bizim Kaliforniya yolculuğu için bir iki söz de olsun.

Papaz başını eğdi; ötekiler de başlarını eğdiler. Ana ellerini göbeğinin üstünde kavuşturdu, başını eğdi. Büyükana o kadar eğilmişti ki, burnu neredeyse peksimet tabağının içine girecekti. Elinde bir tabakla duvara dayanmış duran Tom, sertçe başını eğmişti. Büyükbabaya gelince, o da başını yana doğru eğmiş, böylece hiç olmazsa bir tek yaramaz ve neşeli gözünü papazdan ayırmamanın yolunu bulmuştu. Papazın yüzü dua eden biri gibi değil, düşünen bir adamın yüzü gibiydi; sesinin tonunda bir yalvarış değil, bir gerçeği seziş vardı.

— Düşünüyordum... dedi. Dağlarda, tepelerde düşünerek dolaşıyordum. İsa peygamberin düşünmek için dağlara çekildiği gibi...

Büyükana:

— Allah!., dedi.

Papaz, büyükanaya garip garip baktı:

— Hazreti İsa bir sürü dertler içinde bunalmıştı, bir türlü bu dertlerin içinden çıkamıyordu. İyiliğin ne olduğunu seziyor, ama savaşmanın ve düşünmenin ne kadar yararsız olduğunu duyuyordu. Sonra yoruldu, hem de iyice yoruldu ve ruhu yıprandı. Allah kahretsin, tam da sonuca varmak üzereydi. İşte tam bu sırada dağa çekildi.

Büyükana:

— Âmiiin!.. diye inledi.

Dua okunurken, duruldüğu zaman Âmin deneceğini oğrenmişti. Yıllardan beri dinliyor ve âmin diyordu. Papaz devam etti:

— Ben, İsa'ya benzediğimi söylemiyorum. Ama ben de onun gibi bıkmış, usanmıştım; benim de onun gibi aklım karışmıştı, ben de onun gibi dağlara kaçtım, yanımda ne bir yiyecek, ne bir giyecek, ne de yakacak vardı. Geceleyin arka üstü' yatıyor ve yıldızlara bakıyordum; sabahleyin güneşin doğuşunu seyrediyor, öğle üzeri bir tepede oturup, önümde dalga dalga uzanan kuru toprağa bakıyor, akşamleyin güneşin batışını izliyordum. Bazen, eskiden yaptığım gibi, dua ederdim. Yalnız, kime ve niçin dua ettiğimi bilmiyordum. Dağlar vardı sadece, ben vardım ve biz artık birbirimizden ayrılmaz olmuştuk, tek vücut olmuştuk ve kutsal olan da, bu tek şeydi.

Büyükana:

— Halâluyah[4], dedi ve ileri geri biraz sallandı, kendinden geçmeye çalışıyordu.

— ... Düşündüm. Yalnız bu, düşünme değildi; düşünmekten daha derin bir şeydi. Tekvücut olunca nasıl kutsallaştığımızı ve insanlığın tekvücut olduğu zaman ne kadar kutsallaşacağını düşündüm. Ve kötü bir adamın lokmayı ağzına alıp da kendi bildiğine gittiği, önüne geleni itip, ardına geleni teptiği ve kavga ettiği zaman insanlığın ne kadar kutsallıktan uzaklaştığını düşündüm. Bunlar, kutsallığı bozan insanlardır. Ama insanlar, birlikte çalıştıkları zaman, bir insan başka bir insana karşı olmadığı, herkes aynı bütüne bağlı olduğu zaman... Ki o vakit her şey iyi oluyor, hayır oluyor, kutsallaşıyor. Bunun üzerine kutsallığın bile ne demek olduğunu bilmediğimi anladım...

Durdu, ama eğilmiş başlar oldukları gibi kaldılar; çünkü onlara, köpeklere öğretilir gibi, "Âmin!" sözüyle birlikte başlarını kaldırmaları öğretilmişti.

— Size, alıştığınız duayı söyleyemem. Kahvaltının kutsallaştığına çok seviniyorum. Burada sevginin yaşadığını gördükçe memnun oluyorum. İşte hepsi bu kadar.

Başlar eğik kaldı. Papaz, çevreye baktı:

— Kahvaltınız benim yüzümden soğudu, dedi. Ve sonra hatırladı:

— Âmin!., dedi. Bütün başlar kalktı.

Büyükana:

— Âmin!., dedi ve hemen kahvaltısına girişti.

Dişsiz sert çenesiyle koca koca peksimetleri kırmaya başladı. Tom, çabuk çabuk yiyor, baba lokmaları yutuyordu. Yemek bitene ve kahve içilinceye kadar kimse konuşmadı. Yalnız çiğnenen yemeğin ezilişi, dilde soğutulan kahvenin höpürtüsü

işitiliyordu. Ana, kahvaltısını yerken papaza bakıyor, gözleriyle ona bir şey soruyor, onu inceliyor, onu anlıyordu. Papazı, sanki birdenbire yerden çıkmış bir ruh gibi, artık insan değilmiş de, bir sesmiş gibi seyrediyordu.

Erkekler kahvaltılarını bitirdiler, tabaklarını bıraktılar. Kahvelerinin son yudumunu da içtiler; sonra dışarı çıktılar. Baba, papaz, Noah, büyükbaba ve Tom, eşya yığınına, karyola tahtalarına, pervane makinesine, paslı pulluğa çarpmamaya çalışarak kamyona doğru yaklaştılar ve yanında durdular. Çam tahtasından yapılmış yeni yan kapaklara ellerini sürdüler.

Tom, motorun kapağını açtı ve yağlı, kocaman motora baktı. Babası, Tom'un yanına geldi:

— Kardeşin Al, kamyonu almadan önce muayene etti, dedi. Makine iyi gidiyor.

Tom:

— Nereden biliyorsun? dedi. Serserinin biridir o.

— Bir şirkette çalıştı. Geçen yıl kamyon şoförlüğü yaptı. Biraz bir şeyler biliyor. Ukalâ yalnız. Ama biliyor. Al, bir motoru pekâlâ tamir edebilir artık.

Tom sordu:

— Al, nerede şimdi?

Baba:

— Azmış bir teke gibi kızların peşinde dolaşıp duruyor, dedi. İşi gücü boyuna zamparalık. On altı yaşında, ukalâ mı ukalâ, aklı bir karış havada. Ya kızlarda, ya motorlarda. Tam bir hayta. Bir haftadan beri geceleri eve uğramıyor.

Elini göğsünün üstünden ayırmayan büyükbaba, mavi ceketinin düğmelerini iç gömleğinin iliklerine geçirmeye başladı. Parmakları iliklerde bir yanlışlık olduğunu seziyor ama, bu yanlışlığı bulmak için pek uğraşmıyordu. Parmakları aşağı indi, pantolon düğmelerindeki bilmeceyi çözmeye çalıştı.

Sevine sevine:

— Ben o yaştayken ondan beterdim, dedi. Çok daha beterdim. Tam bir ittim. Bir gün Sallisaw'da bir açık hava toplantısı vardı. Ben o zaman Al'den biraz daha kabaca, genç bir delikanlıydım. Bizim oğlan ne serseri, ne de ukalâ... Ama ben, o zaman ondan biraz daha kabacaydım... Toplantıya karıştım. Belki beş yüz kişi vardı, kız da boldu...

Tom:

— Büyükbaba, sen bugün bile onlara taş çıkarırsın.

— Eh, biraz... Ama nerede benim o zamanki halim. Şimdi Kaliforniya'ya gitmeye bakıyoruz, evlâdım. Orada canım çektiği zaman kendime portakal koparacağım. Canım isterse üzüm de koparırım. Bugüne kadar hiç doya doya yemedim. Asmanın birinden koskocaman, bir sepet dolusu üzüm koparacağım, yüzümde ezip suyunu çenemden akıtacağım.

Tom sordu:

— John Amca nerede? Rosasharn nerede?.. Ruthie, Winfield neredeler?.. Onlardan hiç söz eden yok.

Baba cevap verdi:

— Soran olmadı ki söyleyelim. John, Sallisaw'a satacak eşya götürdü: Tulumba,

takım, birçok da tavuk... Bütün buraya getirdiğimiz şeyleri alıp, satmaya götürdü. Ruthie ile Winfield'i de yanına aldı. Gün doğmadan yola çıktılar.

Tom:

— Garip şey, görmedim... dedi.

— Ama siz, şoseden gelidiniz, değil mi? O, arka yoldan gitti, Cowlington tarafından. Rosasharn'a gelince; şimdi o, Connie'lerde oturuyor. Hay Allah! Sahi sen, Rosasharn'm Connie Riversle evlendiğini de bilmiyorsun. Connie'yi hatırlar mısın? İyi bir delikanlı. Rosasharn da dört beş aylık gebe. Karnı şişiyor, ama daha pek belli değil.

Tom:

— Allah Allah, dedi. Rosasharn daha küçücük bir kızdı. Oysa şimdi çocuğu olacak!.. Dört yıl içinde amma da şeyler olmuş.

Ne zaman batıya doğru yola çıkıyorsunuz, baba?

— Her şeyden önce şu kalan eşyayı götürüp satmak gerek. Al, kızların peşinde dolaşmaktan vazgeçip gelse de, şu eşyayı kamyona yüklese. O zaman yarın, ya da öbür gün yola çıkarız. Yanımızda çok para yok. Birisi diyor ki: Buradan Kaliforniya'ya iki bin mil varmış. Ne kadar çabuk yola çıkarsak oraya varmamız o kadar sağlamlaşır. Her gün para su gibi gidiyor. Sende para var mı?

— Var, yalnız iki üç dolar. Siz parayı nereden buldunuz?

Baba:

— Nereden bulacağız? dedi. Ne var ne yok sattık; hepimiz pamuk çapalamaya gittik. Büyükbaba bile çalıştı.

Büyükbaba:

— Tabiî, ben de çapaladım ya! Ne sandın? dedi.

— Bütün aldığımız paraları topladık... İki yüz dolar tuttu, yetmiş beşini bu kamyona verdik; Al'le ben, arabayı ikiye böldük, arkasını böyle yaptık. Al, supapları zımparalayacaktı, ama zamparalıktan vakit bulup yapamıyor ki. Yola çıkarken belki yanımızda yüz elli dolar olur. Bu lastikler de o kadar eski ki, bizi uzaklara götüremeyecek. Bir çift eski yedek lastik daha almalı. Eşyayı da şoseye kadar götürmek gerekecek.

Güneşin dik inen ışınları insanı rahatsız ediyordu. Kamyon sandığının yerdeki gölgesi yalnızca birtakım çizgilerdi; kamyon kızgın yağ, çadır bezi ve boya kokuyordu. Birkaç tavuk bahçeden çıktı, güneşten kaçıp takımların bulunduğu yerde saklandı. Domuzlar pis kümeslerinde hafif bir gölge yapan tel kafesin yanında, soluya soluya yatıyor, arada sırada yaygarayı basarak durumlarından

yakınıyorlardı. İki köpek, kamyonun altına giriyor, kırmızı tozların üzerine yayılıp yatıyor, soluyorlardı; salyalı dillerini toz kaplamıştı. Baba, şapkasını gözlerine kadar çekti ve çömeldi. Bu durum, sanki onun normal bir düşünme ve gözlem durumuydu. Çömeldiği yerden Tom'u dikkatle incelemeye başladı; yeni, fakat eskimeye yüz tutmuş bir kasket, yeni elbise ve yeni ayakkabılar...

— Aldığın parayı bu elbiselere mi verdin? diye sordu. Bu elbiseler sana hiç gitmiyor.

Tom:

— Onlar verdiler bana, dedi. Hapishaneden çıktığım zaman verdiler.

Kasketini çıkardı, hayran hayran baktı; sonra kaskete alnını sildi, arkaya doğru atarak başına geçirdi, güneşliğini önüne çekti.

Baba, Tom'u inceliyordu:

— Güzel ayakkabılar vermişler sana.

Joad, babasının düşüncesine katıldı:

— Evet, dedi. Çok güzel ayakkabılar, ama sıcak günlerde giyilecek gibi değil.

O da babasının yanına çömeldi. Noah ağır ağır:

— Yan kapakları yerlerine koysak fena olmaz, dedi. Eşyayı yükleriz. Al da gelince...

Tom:

— Eğer iş kamyon sürmeye kaldıysa, ben kamyonu pekâlâ sürerim, dedi. Mac Alester'de çok kamyon sürdüm.

Baba:

— İyi, iyi... dedi ve sonra gözlerini yola dikti. Yanılmıyorsam, uzaktan kuyruğunu

kısmış gelen, şu bizim edepsiz köpek. Epey de kulakları düşmüş.

Tom ile papaz yola baktılar. Çapkın Al, kendisine bakıldığını anlayınca omuzlarını geriye çekti, tavuğa yaklaşan bir horoz gibi kabara kabara, sallana sallana bahçeye girdi. Tom'u tanıyıncaya kadar o çalımıyla yürüdü; Tom'u görünce, kendini beğenmiş yüzü değişti, gözlerinde bir hayranlık ve saygı belirdi, fiyakası kayboldu. Ne yumurta ökçeli ayakkabılarını göstermek için paçaları sekiz pus yukarı kıvrılmış katı tulumu, ne üzerine bakırdan şekiller işlenmiş üç pusluk kemeri, ne mavi gömleğindeki kırmızı kolluklar, ne de geniş kenarlı kovboy şapkasının arkaya atılışı ona ağabeysinin çalımını sağlayamamıştı. Çünkü ağabeysi, bir adam öldürmüştü ve artık hiç kimse bunu unutmayacaktı. Al, ağabeysinin bir adam öldürmüş bulunmasından ötürü akranları arasında değerinin arttığını farketmişti. Sallisaw'da akranları onu birbirlerine

göstererek: "İşte Al Joad, ağabeysi kürekle bir adam öldürmüştü!" diyorlardı.

Ağabeysine yaklaşan Al, şimdi düşündüğü kadar külhanbeyi bir adam olmadığını görüyordu. Al, ağabeysinin koyu, kısık ve hapishane kadar durgun gözlerine baktı: Hapishane gardiyanına karşı koyma, ya da boyun eğme duygularını belli etmeyecek hale getirilmiş, dümdüz, sert bir yüzdü bu. Al birdenbire değişti. Farkında olmadan ağabeysine benzedi; güzel yüzünü astı, omuzlarını aşağı sarkıttı. Tom'un nasıl bir adam olduğunu herhalde unutmuş olacaktı.

Tom:

— Merhaba Al, dedi. Vay anasını, sırık fasulyesi gibi uzamışsın! Seni başka bir yerde görseydim, tanımazdım.

Tom'a elini uzatmaya hazırlanan Al, zorla sırıttı. Tom elini uzatınca Al'in eli bu eli

karşılamak üzere hemen ileri fırladı. Her iki el arasında bir kaynaşma oldu.

Tom:

— İyi otomobil kullanıyormuşsun?.. dedi.

Al, ağabeysinin bir fiyakacıdan hoşlanmayacağını düşünerek:

— Çok bir şey bildiğim yok, dedi.

— Bak haylazlıktan ne hale gelmişsin. Şu eşyayı al da Sallisaw'a götürüp sat.

Al, ağabeysine baktı. Rasgele soruyormuş gibi yaparak:

— Sen de gelecek misin? dedi.

Tom:

— Hayır, gelemem. Ben buradakilere yardım edeceğim. Yolda nasıl olsa beraberiz.

Al, soracağı soruyu kontrol etmeye çalışarak:

— Kaç... tın mı hapishaneden?

Tom:

— Hayır, dedi. Kefaletle bırakıldım.

— Yaa.

Al, hayal kırıklığına uğramıştı biraz.

DOKUZUNCU BÖLÜM

Küçük evlerde ortakçılar, eşyalarını birer birer elden geçirdiler: Babalarının eşyalarını, büyükbabalarının eşyalarını... Hepsini topladılar, batı yolculuğuna çıkıyorlardı. Erkekler birer canavar kesilmişlerdi; çünkü, geçmişleri yıkılmıştı. Kadınlar ise, geçmişin gelecek günlerde içlerinde yaşayıp, haykıracağını biliyorlardı. Erkekler samanlıkların ve çardakların içlerine daldılar.

Şu pulluk., şu tırmık... Hatırında mı? Savaşta hardal ekmiştik?.. Adamın biri, "Guayule" dediği şu kauçuk bitkisini bize ektirmek istemişti? Zengin olursunuz, diyordu. Çıkar şu takımları... Satıp birkaç dolar alırız. Şu pulluğa on sekiz dolar vermiştim, yol parasını da ben ödedimdi... Markası Sears Roebuk'tur.

Koşum takımları, el arabaları, tohum makineleri, küçük çapa demetleri... Çıkar hepsini. Yığ şuraya. Koy arabaya. Götür şehre. Kaça satabilirsen sat. Atları da, arabayı da sat. Artık hiçbirinin yararı yok.

Elli sent yepyeni bir pulluk için nedir ki? Bu tohum makinesini otuz sekiz dolara almıştım. İki dolar çok az. Geriye götüremem ya... Peki, al bakalım. Onunla birlikte bir ah da alıyorsun. Kuyu tulumbasını, koşum takımlarını da al. Dizginleri, göğüslükleri, hamutları, kayışları da al. Şu camdan yapılmış küçük boncukları da almayı unutma. Altında kırmızı gül resimleri var. Doru atlara karşılık şunu al. Rahvan yürüdüğü zaman nasıl da ayaklarını kaldırırdı?..

Eşyalar bahçede yığılı...

Kara sapana kim para verir artık?.. Haydi, yalnız demirinin fiyatına elli sent vereyim.

Diskler, traktörler... Şimdi bunlar kullanılıyor.

Eh... Peki, ne yapalım, hepsini al da bana beş dolar ver. Sen yalnız hurda satın almıyorsun, hurdalaşmış yaşantıları da satın alıyorsun. Bundan başka., göreceksin ya., onlarla birlikte ah da satın alıyorsun. O aldığın sapanı çocuklarının üzerinde süreceksin; sen, seni kurtarabilecek kolları ve canları da satın alıyorsun. Beş dolar isterim, dörde vermem... Geriye götüremem ya... Peki, al bakalım dörde... Ama bak, sana söylüyorum; bu aldığın sapanı çocuklarının üzerinde süreceksin. Ve sen, bunu anlamıyorsun. Anlayamazsın, göremezsin bunu. Al bakalım dörde. Eh, peki., atlarla arabaya ne vereceksin?.. Şu doru atlara bak, birbirlerine ne de uymuşlar. Renkleri birbirlerine uygun, koşuşları da birbirlerine uygun... Koşumları gepgergin.. bacakları, baldırları gepgergin.. birbirlerine saat gibi uymuşlar. Sabahları üzerlerine ışık vurur, doru ışık...

Ahırın parmaklığında kişneyerek bizi ararlar, sesimizi işitmek için kulaklarını diker, oynatıp dururlar; hele o güzel siyah perçemleri!.. Bir kızım var, bayılır atın yelelerini, perçemlerini örmeye, küçük kurdeleler bağlamaya... Çok sever bu işi. Artık bitti... Sana bu kızın sağdaki ata ait komik bir hikâyesini anlatayım. Gülersin... İlerideki sekiz, yakında olanı on yaşında; ama birlikte koşuldukları zaman sanki ikiz tay gibidirler. Görüyor musun dişleri?.. Tertemiz. Solukları iyi. Ayakları güzel ve temiz... Kaç?.. On dolar mı? İkisi için mi?.. Ya araba!.. Aman Allahım, ne diyorsun!.. Onları vurup öldürür, köpeklere yediririm daha iyi... Peki, peki, al bakalım!.. Çabuk, çabuk bayım. Perçemleri ören, ata kurdele bağlamak için kendi kurdelesini çıkaran, başını kaldırıp yanaklarını atın yumuşak burnuna süren küçük bir kız satın alıyorsun. Yılların emeğini, güneş altındaki çalışmasını satın alıyorsun; anlatılmayacak bir keder satın alıyorsun... Ama,

dikkat et bayım... Bu eşya yığını ve doru atlar sana bir kâr daha sağlayacak, çok güzel bir kâr: Günün birinde senin evinde gelişecek, büyüyecek, çiçek açacak bir ah demeti... Seni koruyabilirdik, ama sen bizi baltaladın; bir süre sonra sen de baltalanacaksın, o zaman seni kurtaracak kimse bulunmayacak bizlerden.

Ortakçılar yaya döndüler, elleri ceplerinde, şapkaları kulaklarına geçmiş. Kimileri içki satın aldı; alkolün etkisini artırmak, duygularını uyuşturmak için çabuk çabuk içtiler. Ama gülmediler, dans etmediler. Şarkı da söylemediler; gitarlarını da ellerine almadılar. Elleri ceplerinde, başları eğik, ayakkabılarıyle kırmızı tozları havalandırarak çiftliklerine döndüler.

Belki yeniden işe başlarız; yeni, zengin topraklarda, Kaliforniya'da?.. Orada meyve yetişiyormuş, yeniden başlarız!..

Ama nasıl başlarsın?.. Yalnız bir çocuk başlayabilir. Sana bana gelince., biz geçmişte kaldık. Bir öfke, binlerce düş; bütün bunlar biziz... Bu toprak, bu kızıl toprak biziz; sel yılları, toz yılları, kuraklık yılları, hepsi de bizleriz. Biz yeniden başlayamayız. Eskiciye dertlerimizi, ahlarımızı sattık., hepsini satın aldı, ama daha içimizde duruyor; toprak sahipleri bizi kovdukları zaman, bu kovulan insanlar bizdik. Traktör evi yıkmadı, bizi yıktı... Yaşadığımız süre yıkık kalacağız. Ne Kaliforniya'ya, ne de başka bir yere... Her birimiz acılarımızla birlikte yürüyen, acılardan oluşmuş bir geçit töreninin başında giden davuluz... Ve bir gün bu ıstırap ordusu aynı yönde yürüyecek. Hep birlikte yürüyecek ve bu yürüyüşten korkunç bir terör doğacak.

Ortakçılar kırmızı tozlarda ayaklarını sürüye sürüye çiftliklerine döndüler.

Satılabilecek her şey satıldığı halde, sobalar ve karyolalar, sandalyeler ve masalar, küçük dolaplar, leğenler ve kovalar; daha şurada burada mal yığınları duruyor. Ve kadınlar oturuyor aralarında, eşyaları evirip çeviriyor, önlerine arkalarına bakıyorlar. Resimler, dörtköşe aynalar ve işte bir vazo.

Evet... Ne götüreceğiz, ne götürmeyeceğiz, biliyorsun. Kırda yaşayacağız... Yemek pişirmek, bulaşık yıkamak için bir iki tencere; şiltelerle yorganlar, bir lamba, kovalar ve çuval parçası. Bunu çadır olarak kullanırsın... Gaz tenekesi. Bunun ne olduğunu biliyor musun? Soba. Ya giyecek eşya?.. Bütün giyeceklerini al. Ya silâh?.. Silâhsız, çırılçıplak gidilir mi hiç? Pabuçlarımız, elbiselerimiz ve yiyeceğimiz kalmasa, umudumuz bile kalmasa, silâhımız olur ya. Büyükbaba buraya geldiği zaman... Bilmem bunu size anlattım mı?.. Yanında sadece biraz tuz ve silâh varmış. Başka hiçbir şey yokmuş. Görüyorsunuz ya, işe yarıyor, yani... Bir de su şişesi...

Bu kadarı yeter. Römork tepeleme doldu; çocuklar da römorkta oturabilir, büyükana da şiltenin üzerine çıkar. Avadanlıklar, bir kürek, bir testere, mengene ve kıskaç. Bir de balta... Bu balta kırk yıllıktır. Bak ne kadar eskimiş. Ya ipler, elbette... Ötekiler? Bırak kalsın; ya da, yak gitsin.

Ve çocuklar geldiler.

Eğer Mary, bebeğini, o pis eski püskü bebeğini alırsa, ben de «Kızılderili» okumu alırım! Alırım ya!.. Ve şu yuvarlak sopa -benim kadar boyu var-. Belki lâzım olur bana. Bu sopayı taa ne zamandan beri saklıyorum... Bir ay mı, bir yıl mı oluyor. Yok, ben sopamı alırım. Şu Kaliforniya ne biçim yer acaba?..

Kadınlar talihsiz eşyanın arasında oturuyorlar; eşyayı evirip çeviriyorlar; gözleri geçmişe dalıyor, yerlerine bırakıyorlar yeniden. Bu kitap, babamındı. Çok severdi:

Hacıların Yürüyüşü... Boyuna okuyup durdu. Üzerinde adı yazılı. Ve piposu., hâlâ zifir kokuyor. Ve şu resim., bir melek resmi. İlk üçü dünyaya gelmeden önce hep ona bakmıştım... Ama yok, yararını görmedim. Şu köpek heykelini alsak mı dersin? Sadie Halası, St. Louis fuarından almıştı. Görmüyor musun? Üzerinde yazısı da var. Hayır, sanmam. Bak, ağabeyimin ölmeden bir gün önce yazdığı mektup. İşte bir eski moda şapka. Tüyleri., hiç lüzumu yok. Hayır, hayır, yerimiz yok.

Hayatlarımız bizden ayrılınca nasıl yaşayabiliriz?.. Geçmişimiz olmadan kendimizi nasıl tanıyacağız?.. Hayır, hayır. Bırak kalsın. Yak gitsin.

Oturdular, baktılar ve eşyaları anılarının içine gömdüler. Kapımızın dışındaki toprakları bilmezsek ne yaparız? Geceleyin yatağından kalkıp da anlasan ki., anlasan ki, söğüt ağacı yerinde değil!.. Söğüt ağacı

olmadan yaşayabilir misin? Yaa, hayır, yaşayamazsın! Söğüt demek, sen demeksin. Şu döşeğin üzerindeki acılar., o korkunç acılar., işte o acılar sensin.

Ve çocuklar., eğer Sam, «Kızılderili» oku ile uzun, yuvarlak sopasını alırsa, ben de iki şey alırım: Şu yumuşak yastığı bir. O yastık benimdir...

Birdenbire sinirlendiler. Oturduğun yerden hemen kalk. Beklenemez... Bekleyemeyiz. Ve eşyaları bahçede yığdılar, ateşe verdiler. Onlar yanarken durup baktılar, sonra çılgın gibi arabaları yüklediler, çekip gittiler; tozun içinde kayboldular. Yüklü kamyonlar gittikten sonra toz, havada uzun bir sure asılı kaldı.

ONUNCU BÖLÜM

Tarım araçları, ağır takımlar, yataklar, somyalarla satılabilecek ve taşınabilir her türlü eşya dolu kamyon gittikten sonra Tom, çevrede dolaşmaya başladı. Dalgın dalgın samanlığa, boş ahıra gitti; tarım araçlarının bulunduğu çardağa girdi, kalan süprüntüleri tekmeledi, kırık bir biçme makinesinin dişini ayağıyle çevirdi. Aklında kalan yerleri gezdi: Kırlangıçların yuva yaptıkları kırmızı saçak, domuz kümesinin oradaki söğüt ağacı... Kümeste iki genç domuz böğürdü, kafesin arkasından Tom'a doğru oynayarak yaklaştı. Güneşleyen, hayatlarından memnun iki siyah domuzdu bunlar. Tom, dolaşması bittikten sonra geri döndü. Biraz önce üzerine gölge düşen eşiğe oturdu. Anası, arkasında, mutfakta gidip geliyor, leğende çocukların çamaşırlarını yıkıyordu. Kuvvetli çilli kollarının dirseklerinden sabun köpükleri damlıyordu. Bir ara oturdu ve dinlendi. Uzun

bir süre Tom'a baktı; sonra Tom, dışarıdaki kızgın güneşe döndüğü zaman, onun sırtına gözü daldı. Sonra yeniden çamaşırları çitilemeye devam etti.

— Tom, Kaliforniya'da yaşamak güzel olacak herhalde!., dedi.

Tom arkasına döndü, anasına baktı:

— Nereden biliyorsun? diye sordu.

— Hiç... Yani, herhalde iyidir diyorum. Dağıttıkları ilânları gördüm de. Çok iş varmış, çok para veriyorlarmış. İlânlarda okudum; adam istiyorlar, üzüm, portakal, şeftali toplayacak adam... Her halde güzel iş Tom, şeftali toplamak!.. Bir tane bile yemek yasak olsa, yine bir iki çürük şeftali aşırırız. Sonra da ağaçların altında, gölgede çalışmak ne güzel şey. Bu kadar güzel oluşu gözümü korkutuyor. İnanmıyorum. Bu kadar iyi şeyden korkarım.

Tom:

— Beni dinlersen; ne fazla düş kurup kuşlar gibi havalara çık, ne de kötümser ol böcekler gibi yerde sürün... dedi.

— Biliyorum, doğru... İncil böyle diyor, değil mi?

— Galiba, dedi. Barbara Worth'un Kazanılması isimli bir kitap okuduğum için İncil, harfi harfine aklımda kalmadı.

Ana, hafif hafif güldü, çamaşırları leğene daldırıp çıkardı. Tulumları, gömlekleri sıktı, pazuları ortaya çıktı.

Ana:

— Babanın babası da her zaman İncil'den sözler söylerdi. O da senin gibi birbirine karıştırırdı kelimeleri. İncil'i Dr. Miles'in Almanağı ile karıştırırdı. Almanağı başından

sonuna kadar yüksek sesle okur, uyku tutmayan ya da sırtları ağrıyan adamların hikâyelerini anlatırdı. Sonra, çevresindekilere ders vermeye kalkar: "Bu söylediklerim belki İncildendir!.." derdi. Babanla John Amca gülünce, küplere binerdi.

Sıkılmış çamaşırları bükülmüş halatlar gibi masanın üstüne koydu:

— Gideceğimiz yer buradan iki bin mil uzaktaymış diyorlar. Sen ne kadar uzaktır dersin, Tom?.. Ben, bir harita gördüm; kartpostal üstüne çizilmiş Çağlar gibi; biz onların arasından geçecekmişiz. Ta oralara gitmek ne kadar sürer dersin, Tom?..

— Bilmem ki?.. Kimbilir, belki iki hafta sürer? Talihimiz varsa on günde de varırız. Bana bak ana, sen böyle kendini üzüp durma. Bak sana üzüntü üzerine bir söz söyleyeceğim: Yola çıkacağın zaman, hiçbir şey

düşünme. Sonra aklını kaçırırsın. Bugün, bugünü; yarın, yarını düşün... Sen benim dediğimi yap. Eski adamlar böyle yaparlardı. Yolun ne kadar süreceğini düşünen kimse, kafasını boş yere yormuş olur. Bunu toy delikanlılar yapar. Oysa bu, yakışmaz sana. Sen yarını düşünmemelisin.

Ana:

— İyi bir şey doğrusu söylediğin, dedi.

Leğene sobanın üstünden sıcak su koydu, içine kirli çamaşırları attı ve çamaşırları sabunlu suyun dibinde yumruklamaya başladı.

— Evet, iyi bir şey doğrusu. Ama, Kaliforniya'da geçireceğimiz günleri düşünmek benim hoşuma gidiyor. Soğuk hiç olmazmış. Her yan meyve içindeymiş; insanlar hep güzel yerlerde otururlarmış, portakal ağaçları arasında küçük, beyaz evler varmış...

Diyorum ki; yani hepimiz iş bulur da çalışırsak: O küçük evlerden bir tane biz de alabiliriz. Çocuklar bahçeye çıkıp ağaçlardan portakal toplarlar. Yaramazlar, yine rahat durmazlar, kavga ederler ya!..

Tom, anasının çalışmasını seyrediyor, gözlerinin içi gülüyordu:

— İnsanın rahatlaması için bunları düşünmesi yeter. Kaliforniya'dan gelen biriyle konuştum. Oralarını hiç de senin anlattığın gibi anlatmıyor. Söylediklerini işitseydin, adamın başka bir yerden geldiğini sanırdın. Orada iş arayan insan çokmuş. Meyve toplayanlar pis kamplarda yaşıyorlar, zar zor yiyecek bulabiliyorlarmış. Gündelikler de azmış, para almak da kolay değilmiş.

Ana şaşaladı:

— Amma da yaptın ha!.. Babanda sarı ilân kâğıdı var. Adam lâzım olduğunu yazıyor

orada. Yapılacak çok iş olmasa, ne diye bu ilânları basıp dağıtmaya kalksınlar? Ne diye yalan söylesinler? Yalan söylemek için para harcanır mı?

Tom, başını salladı:

— Bilmiyorum ana. Bu işe akıl erdirmek güç. Belki de...

Tom, kızıl topraklar üzerinde parlayan güneşe baktı.

— Belki de ne?..

— Belki de, senin dediğin gibi güzel bir yerdir?.. Büyükbaba nereye gitti? Papaz nerede?

Ana evden çıkıyordu, kolları tıka basa çamaşırlarla doluydu. Tom, anasına yol vermek için kenara çekildi.

— Papaz, "Dolaşmaya gidiyorum" dedi. Büyükbaba burada, evde uyuyor. Çoğu zaman gündüzleri evde uyur.

Ana tellere doğru gitti; telin üzerini, soluk, mavi tulumlarla, mavi gömleklerle, uzun gri iç çamaşırlarıyle donattı.

Tom, sürünen bir ayak sesi işitti; arkasına dönüp baktı: Büyükbaba, yatak odasından çıkıyor, sabahleyin yaptığı gibi, pantolonunun düğmelerini bulmaya çalışıyordu:

— Nedir ulan bu bitmez tükenmez konuşma! dedi. Eşşekler!.. İnsanı uyutmazlar ki. İhtiyarları uykuda rahat bırakmak gerektiğini belki avuçlarınızda tüy bittiği zaman öğreneceksiniz!..

Sinirli parmakları pantolonunun iliklenmiş iki düğmesine çarparak iliklerini açtı. Ne yapmak istediğini unuttu, elini içeri soktu, hayalarının altını tatlı tatlı kaşıdı. Ana, ıslak

elleriyle içeri girdi. Avuçları sıcak su ile sabundan buruşmuş ve şişmişti.

— Ben seni uyuyor sandım. Bırak da ben ilikleyeyim.

Büyükbaba pek istemedi ama, ana onu tuttu, iç gömleğini, gömleğini ve pantolonunun düğmelerini ilikledi.

— Şimdi nereye istersen git, dedi ve büyükbabaya yol açtı. Büyükbaba, kızgın kızgın söyleniyordu:

— İnsan huylanıyor., huylanıyor işte be!.. Başkası düğmelerini ilikleyince, huylanıyor. Ben kendi pantolonumun düğmelerini kendim iliklerim!..

Ana alay etti:

— Kaliforniya'da düğmelerini iliklemeyenlerin ortalıkta gezmeleri yasakmış.

— Yasakmış ha!.. Ben onlara gösteririm. Orada ne yapacağımı onlar mı bana öğretecekler?.. Hey, bana bak, ben istediğim gibi dolaşırım, bana kimse karışamaz!..

Ana:

— Bu adam gün geçtikçe bozuluyor, dedi. İçi dışına vuruyor da ondan.

İhtiyar adam kıllı çenesini ileri uzattı; akıllı, şeytanca neşeli gözleriyle anaya baktı:

— Evet efendim, biraz sonra yola çıkıyoruz. Merak etmeyiniz. İnşallah orada bol bol üzüm bulacağız, yolların üzerine kadar sarkmış üzümler... Orada ne yapacağım, biliyor musunuz? Bir çamaşır teknesi alacağım, üzüm dolduracağım, içine girip oturacağım, üzümleri ezeceğim, suyu paçalarımdan akacak.

Tom güldü:

— Şu büyükbaba iki yüz yıl yaşasa yine değişmez, dedi. Sen eskiden de hep gitmek isterdin zaten, değil mi büyükbaba?

İhtiyar adam, altına bir sandık çekti ve rahatça üstüne oturdu.

— Evet efendim, dedi. Yine de istiyorum. Kardeşim olacak kerata kırk yıl önce oraya çıkıp gitti. Bir daha haber alamadım. Sinsi pezevengin biriydi. Kimse ondan hoşlanmazdı. Atımı da aldı, Öyle tüydü, hergele. Ah onu, ya da çocuklarını bir ele geçirsem yok mu?.. Ah, Kaliforniya'da bir malını bulsam!.. Bak o görür. O benim atımı aldığı gibi, ben de onun malını alacağım. Hiç olmazsa çocuklarını bulsam!.. Piçleri o yumurtladı, şimdi başkaları büyütüyor. Kaliforniya'ya gitmeyi çok istiyorum. Bambaşka bir adam olacakmışım gibi geliyor bana. Oraya gider gitmez hemen meyve bahçelerinde çalışmaya başlayacağım.

Ana başıyle doğruladı:

— Büyükbaba dediğini yapar, dedi. Son defa kalçası çıktığı halde, üç ay çalıştı.

Büyükbaba:

— Doğru, dedi.

Tom, basamakta oturduğu yerden eşiğin ötesine baktı.

— İşte papaz geliyor, samanlığın arkasından doğru.

Ana:

— Bu yaşa geldim, onun duası gibi dua işitmedim. Hani şu sabahki dua... Hiç duaya benzer yeri yoktu. Sadece konuştuğumuz şeyleri söyledi. Ama garip değil mi, insana dua gibi geliyordu.

Tom:

— Papaz garip bir adam, dedi. Boyuna da garip şeyler söyleyip duruyor. Sanki kendi kendine konuşuyor. Hiçbir şeyin sonunu getirmeye niyeti yok.

Ana:

— Şu gözlerine bak, dedi. Sanki vaftizlenmiş gibi. Bizde bir adam böyle bakmaya başladı mı, ermeye başladı derler. Gerçekten vaftizlenmiş gibi bu adam. Başı aşağıda yürüyor, sanki toprakta bir şey arıyormuş gibi. Gerçekten bu adam vaftizlenmiş.

Ana sustu; Casy kapıya yaklaşmıştı.

Tom:

— Böyle boyuna güneşte dolaşıp durursan başına güneş geçer, dedi.

Casy:

— Evet... Belki...

Hepsine; anaya, büyükbabaya ve Tom'a aynı zamanda söylüyordu.

— Benim de batıya gitmem gerek. Gitmeliyim. Ama beni yanınıza alır mısınız? diye düşünüyorum.

Sonra durdu, kendi söylediğinden kendisi de heyecanlanmıştı.

Ana, Tom'un konuşmasını bekliyordu. Çünkü o, erkekti. Ama Tom ağzını açıp bir tek söz söylemedi. Ana, Tom'un söz hakkından yararlanmasını bekliyordu. Sonunda Tom:

— Niye çekiniyorsunuz? dedi. Bizimle gelmeniz, bizim için bir şereftir. Ama şimdilik size kesin bir şey söyleyemem. Babamın söylediğine göre, bu akşam bütün erkekler toplanacak ve yola ne zaman çıkılacağını kararlaştıracaklarmış. Erkekler toplanmadan önce bu konuda size bir şey söylemesek daha

iyi olur. John, baba, Noah, büyükbaba, Al ve Connie geldikleri zaman hep birlikte düşünürüz. Kamyonda yer varsa sizi alırız, merak etmeyin.

Papaz içini çekti:

— Ne olursa olsun, ben gideceğim, dedi. Bir şeyler oluyor. Ben her yanı gezip gördüm. Bütün evler boşalmış, topraklar boşalmış, tüm ülke boşalmış. Ben artık burada kalamam. Ben, halkın gittiği yere gitmeliyim... Tarlalarda çalışmalıyım. Belki de beni bu mutlu kılacaktır.

Tom sordu:

— Vaiz vermeyecek misin artık?

— Hayır, vermeyeceğim.

Ana sordu:

— Vaftiz de yapmayacak mısın?

— Vaftiz de yapmayacağım! Ben tarlalarda, yemyeşil tarlalarda çalışacağım ve halka yakın olacağım. Halka hiçbir şey öğretmeye niyetim yok. Tersine, ben onlardan öğreneceğim. Onların neden süründüklerini öğreneceğim; sözlerini, şarkılarını işiteceğim. Mısır unu çorbası içen çocukları dinleyeceğim. Geceleyin şiltelerini döven karıkocalara kulak vereceğim. Onlarla birlikte yaşayıp, onlardan öğreneceğim...

Gözleri nemlenmiş, parlıyordu:

— Otların üzerinde yatacağım; beni yanına alacak olan kimseyle apaçık ve namuslu olarak konuşacağım. Küfredeceğim, yemin edeceğim, halkın sözlerindeki şiiri dinleyeceğim. Bunların hepsi kutsal şeyler. Bütün bunlar benim bir türlü anlayamadığım şeyler... Tüm iyi şeyler bunlar.

Ana:

— Âmin!., dedi.

Papaz, kapının yanındaki et tahtasına yorgun yorgun oturdu.

— Bu kadar yapayalnız bir insan için hayatta artık başka yapacak ne kalmıştır bilmem?!..

Tom, hafifçe öksürdü:

— Hele, artık vaiz vermeyen bir papaz için... diye söze başladı.

Casy:

— Ah, ben ne çenesi düşük bir adamım, dedi. Bunun önüne bir türlü geçemiyorum. Ama ben, vaiz etmiyorum. Vaiz demek, halka bir şeyler söylemek demektir. Oysa ben, onlara soruyorum. Ben vaiz vermiyorum. Öyle değil mi?..

Tom:

— Bilmiyorum, dedi. Vaiz etmek demek, sesine bir ton vermek, olaylara başka gözle bakmak demektir. Vaiz etmek demek, halkın senden hoşlanmadığını bildiğin halde iyi bir insan olmak demektir. Geçen Noel'de Salvation Army[5], Mac Alester'e gelmiştir. Bizim için bir sürü şeyler yapıldı. Adamlar tam üç saat boru öttürdüler, biz de orada öylece oturup dinledik. Doğrusu bize çok iyi davrandılar. Tören sızmasında içimizden biri dışarı çıkmak isteseydi doğrusu, fena halde canımız sıkılacaktı. İşte vaiz dediğin budur. Kötü durumda olan bir insana iyilik etmektir. Evet, sen artık papaz değilsin. Ama sakın buralarda boru filan öttürmeye kalkışma.

Ana, sobaya bir iki dal attı:

— Şimdi size yiyecek bir şey vereyim; yalnız pek çok değil.

Büyükbaba dışarıdan sandığını getirdi, üzerine oturdu, duvara yaslandı. Tom ile

Casy de evin duvarına dayanmışlardı. İkindi güneşi evden uzaklaşıyordu.

Akşam üzeri kamyon, tozun içinden tıkırdayarak geliyordu. Sandığında bir parmak toz vardı; motor kapakları toz kaplamış, fenerleri kırmızı bir toz karartmıştı. Kamyon eve döndüğü zaman, güneş batıyordu. Batan güneş toprağı kan rengine bulamıştı. Al, kendini beğenmiş, ağır başlı ve becerikli bir adam gibi, direksiyonun üstüne eğilmişti. Baba ile John Amca, klanın başkanları olarak, şöfönün yanındaki şeref yerini almışlardı. Kamyon sandığının kenarlarını tuta tuta ayakta duran ötekiler şunlardı: On iki yaşında Ruthie ile on yaşındaki Winfeld. Yüzleri pislik içinde, yabanî bakışlı çocuklar... Gözleri yorgun ama, yine de canlı... Parmakları ve ağızlarının kenarları babalarına zorla aldırdıkları şekerlerden siyahlaşmış, yapış yapış olmuş. Ruthie, dizlerinin altına kadar uzayan muslin entarisiyle genç kızlığının ağır başlı halini almaya başlamıştı

bile. Ama Winfield, hâlâ burnunu çeken mini mini bir kerata, hâlâ çocuk, hâlâ kuş peşinde dolaşan bir oğlandı. Ruthie, büyüyen göğsünün gücünü, sorumluluğunu ve kendini beğenmişliğini duyduğu halde, Winfield hâlâ haşarı bir oğlandı ve yaramaz bir buzağıya benziyordu. Yanlarında Rose of Sharon, tahtalara yapışmış duruyor, ayaklarının yuvarlak eklemleri üzerinde dengelenerek yolun sarsıntılarını dizlerine ve dizlerinin arkalarına kadar geçiriyordu. Çünkü Rose of Sharon gebeydi, bu yüzden çok dikkatli davranıyordu. Çepçevre örgülü saçı sarı başında bir taç gibiydi. Birkaç ay önce şehvetli ve çekici olan yuvarlak, yumuşak yüzü, gebeliğin ve başkalarını ilgilendirmeyen anlamsız gülümsemelerin, zoraki güzel bakışların arkasına gömülmüştü. Eskiden dolgun vücudunu, yumuşak göğsünü, karnını, sert kalçalarını ve kıçını o kadar serbestçe ve insanı kışkırtırcasına sallardı ki, insanın vura vura okşayası

gelirdi. Şimdi ise, vücudunun her yanı uslu ve ağırbaşlı bir hal almıştı. Bütün düşüncelerinin ve eylemlerinin ortası, karnındaki çocuktu. O sırada bile ayak parmaklarının üzerinde dengesini bulmaya çalışıyordu... Ne yapsın, çocuğun hatırı için... Her şey ona gebeymiş gibi geliyordu. O, her şeyi yalnız çoğalma ve analık açısından görüyordu. Şehvetli, arsız, şişko bir kızla evlenmiş olan, on dokuz yaşındaki kocası Connie, karısındaki değişiklikten korkmuş ve sinmişti; yatakta itişip kakışmazlar, alçak seslerle karışık, ısırma ve tırmalamalar; sonunda ağlamalar artık geçmişte kalmıştı. Şimdi karşısında, kendisine utanarak, ama sert sert bakan, dengeli, sıkılgan, akıllı uslu bir yaratık vardı. Connie, Rose of Sharon'la övünüyor ve ondan korkuyordu. Fırsatını buldukça Rose of Sharon'un üzerine elini koyuyor, ya da ona sokuluyor, böylece vücudu karısının kalçalarına ve omzuna dokunmuş oluyor, ayrılmak zorunda kaldığı bir şeyle ilintisini

böyle sürdürebiliyordu. Connie, Texaslılar soyundan gelme, zayıf, temiz yüzlü bir gençti ve açık mavi gözleri bazen tehlikeli, bazen şefkatli, bazen de sinsi bir hal alırdı. Connie iyi, çalışkan bir işçiydi, iyi bir koca da olabilirdi. İçerdi, ama fazla kaçırmazdı; dövüşmesi gerektiği zaman da dövüşmesini bilirdi ve hiçbir zaman övünmezdi. Her toplantıda sesini çıkarmadan oturur, buna karşın yine toplantılarda hazır bulunmaya, başkaları tarafından tanınmaya çalışırdı.

John Amca elli yaşında olmasaydı, ailenin de doğal yöneticilerinden biri bulunmasaydı, şoförün yanındaki şeref yerinde oturmamayı isterdi. Rose of Sharon, onun yerinde otursaydı daha çok sevinecekti. Ama olamazdı bu, çünkü eninde sonunda da Rose of Sharon gençti ve kadındı üstelik. Ama John Amca yerinde oldukça rahatsız oturuyor, çekingen çekingen dolaşan gözleri bir türlü bir yerde duramıyordu; sıska, kuvvetli vücudu bir türlü rahat etmemişti. John

Amcanın hemen hemen bu her zamanki çekingenliği onu insanlardan ve zevklerden uzaklaştırmıştı. Az yer, hiç içki içmez ve kadınlara sokulmamaya çalışırdı. Özlemleri ve istekleri yine bütün bunların altında, çıkacak bir delik buluncaya kadar kabarıp dururdu. O zaman canının pek çok çektiği bir yemeği hasta oluncaya kadar yer, ya da kıpkırmızı olmuş yaşlı gözleriyle eli ayağı tutmaz oluncaya kadar viski, ya da Jake[6] içer, ya da şehvetin etkisiyle Sallisaw'da bir orospunun evine baskın verirdi. John Amca üzerine şöyle bir hikâye anlatırlar: Bir gün Shawnee'ye kendini bilmez bir halde gitmiş, bir yatağa üç orospu almış. Duygusuz vücutların üzerinde tam bir saat at gibi kişnemiş, tepinip durmuş. Ama isteklerinden biri olduğu zaman fena olmuş, utanmış, içine yeniden bir gariplik çökmüş. John Amca insanlardan kaçar; ama hediyeler dağıtarak kendisini herkese sevdirmeye çalışır. Evlere gizlice girer, çocukların yastıklarının altına

çiklet koyar. Herkesin odununu keser, para almaz. Sonra herhangi bir malını verebilir: Eyerini, atını, yeni kunduralarını... John Amcanın bu nöbeti sırasında kimse onunla konuşmaya kalkmamalı. Çünkü, kaçıp gider, kaçamazsa kendi içine kapanır, korkulu gözlerle bakar. Karısının ölümünü izleyen yalnızlık ayları onda bir suçluluk, utanma yaratmış, içinde bir türlü iyileşmeyen bir yalnızlık duygusu bırakmıştı. Ama kendisini bir türlü kurtaramadığı ilişkileri vardı. Örneğin, her şeyden önce ailenin başlarından biri olmak dolayısiyle aileyi yönetmesi gerekiyordu; işte şimdi de şoförün yanındaki şeref yerine oturması gerekmişti.

Kamyon tozlu yollarda gittiği süre şoför yerindeki üç adamın suratı hep asıktı. Al, direksiyonun üzerine eğilmiş, ara sıra gözlerini yoldan ayırıp, saat tablasına bakıyor, şüpheli bir şekilde oynayıp duran ampermetre göstergesinden, benzin saatinden, ısı göstergesinden gözünü ayırmamaya

çalışıyordu. Otomobilin zayıf noktalarını, şüpheli yanlarını aklından katalog çevirir gibi çeviriyordu. Bir vınlama; defransiyelden gelebilirdi, belki de yağı bitmişti. Al, inip çıkan supap iteceklerini dinliyordu. Elini vites kolunun üzerinden ayırmıyor, bu vitesi kolu ile dönen vites dişlilerini yokluyordu. Birbirine sürten debriyaj balatalarını incelemek için frene basarak debriyaj yapıyordu. Al, bir teke gibi kızların arkasından koşmak isterdi ama, şimdi ne yapsın ki bu kamyon, onun sorumluluğuna bırakılmış, bunun yönetimi ve bakımı ona verilmişti. Eğer kamyonda bir aksama olursa, kendi yüzünden olacaktı; aileden kimse suçun kendisinde olduğunu açıkça söylemese bile, herkes ve herkesten önce Al, suçun kendisinde olduğunu anlayacaktı. Bu yüzden durmadan kamyonu yokluyor, ondan gözünü ayırmıyor, hep onu dinliyordu. Yüzünde ağır başlı ve sorumlu bir adam hali vardı. Herkes Al'a ve onun sorumluluğuna saygılıydı.

Ailenin önderi olan baba bile gerektiği zaman eline bir somun anahtarı alıyor, Al'ın emrine giriyordu.

Kamyon yolculuğu hepsini yormuştu. Ruthie ile Winfield, çok hareket ve insan görmekten, şeker aldırmak için kavga etmekten âdeta yorgun düşmüşlerdi. John Amcanın ceplerine gizlice koyuverdiği çikletlerin heyecanı da onları epeyce yormuştu.

Şoför yerinde oturan adamlar yorgun, kızgın ve kederliydiler. Çiftlikten götürdükleri bütün taşınabilen eşyadan, atlardan, arabadan, tarım araçlarından, evin bütün eşyalarından ellerine geçen para, on sekiz dolar kadar bir şeydi. On sekiz dolar... Oysa onlar, alıcının başına üşüşmüşler, bağırıp çağırmışlardı, ama alıcının ilgisi azalır gibi olunca ve alıcı kaç paraya verirlerse versinler, almayacağını söyleyince, şaşırmışlardı. Kazıklanmışlardı; herife inanmışlar, ilk verdiği fiyattan iki dolar aşağısına satmışlardı.

Şimdi bitkindiler ve yûnuslardı. Anlayamadıkları bir sisteme karşı gitmişlerdi; sonunda bu sistem onları yenmişti. Atların ve arabaların daha çok edeceğini biliyorlardı. Alıcının onları çok daha yüksek fiyatla satacağını da biliyorlardı. Ama bir şeyin yüksek fiyatla nasıl satılacağını bilmiyorlardı; ticaret onlar için bir sırdı.

Bir yola, bir saat tablasına bakan Al:

— Herif buralı değildi, dedi. Yerli gibi konuşmuyordu. Elbiseleri de buranın elbiselerine benzemiyordu.

Baba açıkladı:

— Hırdavatçı dükkânında bizim tanıdıklar anlattı: Buradan giderken satacağımız eşyayı almak için dışarıdan adamlar geliyormuş. Bu yeni gelen adamlar her şeyi yok pahasına alıp götürüyorlarmış. Ama bizim elimizden ne

gelir? Keşke eşyayı Tom satmaya götürseydi. Belki bu işi bizden daha iyi becerirdi.

John:

— İyi ama, herif az kalsın almayacaktı, dedi. Sonra eşyayı nasıl geri götürürdük?

Baba:

— Bizim tanıdıklar bana hepsini anlattılar, dedi. Alıcılar hep böyle yapıyorlarmış. Milleti böyle korkutuyorlarmış. Bu işi bilmiyoruz. Ana umduğunun çıkmadığını görünce kimbilir ne kadar kızacak ve canı sıkılacak.

Al:

— Baba, ne zaman gidiyoruz? diye sordu.

— Bilmiyorum. Bu akşam konuşur, karar veririz. Tom'un geldiğine o kadar seviniyorum ki, içimde bir ferahlık var. Tom çok iyi çocuktur.

Al:

— Baba, bir iki kişi Tom'dan konuşuyorlardı, kulak verdim: Kefaletle bırakılmış, dediler. Bu devletin dışına çıkamazmış, çıkarsa yakalayıp yeniden üç yıl hapse atarlarmış.

Baba heyecanlanmıştı:

— Demek öyle söylediler ha? Acaba Tom'u tanıyan kimseler miydi bunlar? Palavra atmış olmasınlar?

Al:

— Bilmiyorum, dedi. Adamlar sadece durmuş, konuşuyorlardı. Ben de atılıp Tom'un benim ağabeyim olduğunu söylemedim. Orada öylece durdum, konuşmalarını dinledim.

Baba:

— Allah Allah, dedi; herhalde doğru değildir. Tom bize lâzım. Ben bu işi ona sorarım. Zaten bizim derdimiz bize yetiyor, bari bir de bizi takip etmeye kalkmasalar. Umarım ki doğru değildir. Bu işi açıkça konuşmalı.

John Amca:

— Tom bilir sanırım, dedi.

Sustular. Bu sırada kamyon durmadan, aralıklı sesler çıkarıyordu. Motordan gürültüler geliyor; küçük küçük vuruşlar duyuluyor, fren rotları çatırdıyordu. Tekerleklerden durmadan tok bir ses çıkıyor, radyatör kapağının üstündeki bir delikten ince bir buhar sütunu fıskiye gibi fışkırıyordu. Kamyonun arkasından, döne döne yükselen kırmızı bir toz bulutu geliyordu. Son hafif yokuşu da tangırdaya tangırdaya çıkarlarken, güneş daha ufka değmemişti. Battığı zaman eve yaklaşmışlardı. Durunca frenler gıcırdadı

ve bu ses Al'ın kafasına yer etti... Fren balataları kalmamıştı.

Ruthie ile Winfield, haykırarak kamyonun yan kapaklarına tırmandılar, üzerlerinden atladılar.

— Tom nerede? diye bağırıyorlardı.

Tom'u kapının yanında gördüler, durdular; şaşırmışlardı. Sonra ona doğru yavaş yavaş yürümeye başladılar; çekinerek bakıyorlardı Tom'a.

Tom:

— Merhaba çocuklar, nasılsınız bakalım? dediği zaman çocuklar hafifçe:

— Merhaba, iyiyiz... dediler.

Sonra biraz geri çekildiler; adam öldürmüş ve hapiste yatmış olan ağabeylerini, sezdirmeden gözden geçirdiler. Kümeste

nasıl hapisçilik oynadıklarını, mahpus olmak için nasıl birbirleriyle kavga ettiklerini hatırladılar.

Connie Rivers, kamyonun arka kapağını açtı, aşağıya atladı, sonra Rose of Sharon'un inmesine yardım etti; Rose of Sharon bu yardımı kibar bir tavırla, uçları biraz safça kıvrılmış dudaklarında emreden, memnun bir gülümsemeyle kabul etmişti.

Tom:

— Vay, Rosasharn. Bizimkilerle birlikte geleceğinden haberim yoktu!., dedi.

Rose of Sharon:

— Biz yürüye yürüye geliyorduk, dedi. Kamyon yanımızdan geçerken bizi aldı.

Sonra Connie'yi tanıttı:

— Connie... Kocam.

Rose of Sharon bu sözleri söylerken kendinde bir büyüklük duyuyordu.

Tom ile Connie ellerini kavrayarak, birbirlerine uzun uzun baktılar ve el sıkıştılar. Bir an içinde her ikisi de birbirlerinden hoşlanmışlardı.

Tom, Rose of Sharon'a bakarak:

— Anlaşılan, vaktinizi boş geçirmemişsiniz, dedi.

Rose of Sharon önüne baktı:

— Daha görünürde bir şeyler yok canım.

— Babam söyledi. Yolcu ne zaman geliyor bakalım?

— Daha vakit var, ama kışa varmaz.

Tom güldü:

— Portakal bahçesinde doğuracaksın galiba. Dört yanı portakal ağaçlarıyle çevrili olan o beyaz evlerde...

Rose of Sharon her iki eliyle karnını yokladı.

— Yok canım. Daha görünürde bir şey yok, dedi ve rahat bir gülümseyişle güldü, eve girdi.

Sıcak bir akşamdı, batı ufkundan hâlâ ışıklar fışkırıyordu. Hiç kimse bir şey söylemediği halde, kamyonun çevresinde aile bir araya gelmiş, böylece kongre, yani aile hükümetinin oturumu açılmıştı. Akşam ışığından kalma hafif bir alacalık, kırmızı toprağı aydınlatıyordu. Uzaklıklar daha derinleşmiş, taşlar, direkler, binalar gündüz ışığı altında olduğundan daha büyük bir derinlik, daha büyük bir kuntluk kazanmıştı. Her şey daha yalnız, daha kişiseldi şimdi... Direk tam direkti, üzerinde durduğu topraktan ve

arkasındaki mısır tarlasından daha açıkça ayrılıyordu. Bitkiler bireydiler, ürünün birer parçası değillerdi; yaprakları dökük söğüt ağacı bütün öteki söğüt ağaçlarından apayrı, istediği gibi, oracıkta durup duruyordu. Toprak da akşamın ışığına bir renk katıyordu. Gri, boyasız evin batıya bakan yüzü ay gibi ışıklıydı. Kapının önündeki bahçede duran gri tozlu kamyon, bu ışık altında, üç boyutlu resimlerdeki gibi ileri fırlamıştı.

Akşamın yaklaşmasıyle birlikte herkes de değişmiş, durgunlaşmıştı. Şimdi, sanki bilinçaltı örgütünün birer parçasıydılar. Düşünen kafalarına şöylece geliveren itilimlere boyun eğmişlerdi. Tozlu yüzlerinde, iç dünyalarına çevrilmiş olan durgun gözleri akşam alacalığında parlıyordu.

Aile çok önemli bir yerde toplanmıştı: Kamyonun yanında... Ev ölmüştü, tarlalar da ölmüştü; oysa bu kamyon, işleyen bir şey, yaşayan bir prensip, bir davaydı. Nuh

peygamberden kalma Hudson, eğri ve lekeli radyatörüyle, her hareket eden parçanın aşınmış kenarlarında duran tozlu yağ damlacıklarıyle, kaybolmuş dingil kapakları ve bu dingil kapaklarının yerine geçmiş olan kırmızı toz tabakalarıyle, ailenin çevresinde toplandığı yeni bir ocak, yeni bir yaşama merkezi olmuştu: Yarı taksi, yarı kamyon, yüksek kenarlı, biçimsiz, garip bir şey...

Baba, kamyonu gözden geçirerek çevresinde dolaştı, sonra toza çömeldi, toprakta resimler çizmek için bir değnek buldu. Ayağının birini olduğu gibi yere basıyor, öteki bacağı topuğunun üzerinde, biraz geri çekilmiş duruyordu. Dizinin biri, ötekinden yüksekteydi. Sol kolunu alçakta kalan sol dizine, sağ dirseğini de sağ dizine dayamış, avcunu çenesinin girebileceği kadar çukurlaştırmıştı. Baba, öylece oturuyor, kamyona bakıyordu; çukurlaştırdığı avcunun içine almıştı çenesini. John Amca da yanına yaklaştı. Babanın yanına bağdaş kurup

oturdu. Gözleri dalgındı. Büyükbaba da evden çıktı, bağdaş kurmuş oturan iki kişiyi gördü, o yana doğru seğirtti. Baba ile John Amcanın karşısına geçip kamyonun basamağına oturdu. Çekirdek kurulmuştu. Tom, Connie ve Noah da sallana sallana geldiler, yere oturdular. Yarım bir daire oldu, bu yarım dairenin açık yerinde büyükbaba oturuyordu. Sonra ana da evden çıktı; büyükana da onunla beraberdi. Rose of Sharon arkalarında nazlı nazlı yürüyordu. Onlar da oturanların arkasında yer aldılar: Ayakta duruyorlardı; ellerini kalçalarına dayamışlar, Ruthie ile Winfield, kadınların ayaklarının dibinde sıçrayıp duruyorlar, ayaklarını toza batırıyorlar, ama gürültü etmiyorlardı. Yalnız papaz, meydanda yoktu. Ayıp olmasın diye evin arkasına gitmiş, oturmuştu. Casy, iyi bir papazdı, halkını çok iyi tanıyordu.

Simdi akşam ışığı daha yumuşamıştı; aile bir süre ses çıkarmadan oturdu, ayakta

durdu. Sonra baba, kişiye değil de topluluğa dönerek, günlük raporunu vermeye başladı:

— Sattığımız mallarda kazıklandık. Herif bizim bekleyemeyeceğimizi biliyordu. Bütün sattıklarımıza karşılık on sekiz dolar alabildik.

Ana, durduğu yerde sinirli sinirli irkildi biraz, ama soğukkanlılığını bozmadı.

Büyük oğul Noah sordu:

— Şimdi hepsini toplarsak elimizde ne kadar para var? Baba, tozda birtakım sayılar çizdi; bir an mırıldandı:

— Yüz elli dört dolar, dedi. Ama Al, "Yeni lastikler lâzım bize" diyor. "Bu lastikler dayanmaz" diyor.

Al, bugün ilk olarak toplantıya katılıyordu. Eskiden kadınlarla birlikte ayakta dururdu.

Şimdi resmî bir tavırla raporunu veriyordu. Büyük bir ağırbaşlılıkla:

— Araba eski ve pis bir maldı, dedi. Satın almadan önce iyice elden geçirdim. Pazarlık ettiğimiz herifin sözlerine kulak asmadım. Elimi defransiyele soktum, içinde talaş yoktu. Vites kutusunu açtım, onun içinde de talaş yoktu. Debriyajını muayene ettim, direksiyonu denedim. Altına girdim, şasileri yerinden oynamamıştı. Araba hiç devrilmemişti. Akümülatöründe bir çatlaklık vardı, herife bir iyisini koydurdum. Lastikler on para etmezdi, ama boyları iyiydi; her yerde bulunabilecek boyda... Araba bir boğa gibi böğürerek yürüyordu. Ama hiç olmazsa benzin akıtmıyordu. Bu arabayı almamızın nedeni, onun her yerde kullanılan cinsten olmasıdır. Eski otomobil parçaları satanlarda yığınla Hudson Super-Six parçaları var. Ucuz da alınabilir. Bizim verdiğimiz parayla daha büyük, daha güzel bir araba alınabilirdi, ama parçalarını bulmak güç olurdu, hem de

pahalıya gelirdi. Ben bu arabayı seçerken işte bunları düşündüm.

Son sözüyle ailenin kararına boyun eğmiş oluyordu. Sözünü kesti, onların düşüncelerini bekledi.

Büyükbaba, yalnız bir ad olarak aile başkanı unvanını sürdürüyordu. Artık aileyi yöneten o değildi; yeri, sadece bir şeref yeri, bir gelenekti. Ama ihtiyar beyni ne kadar sulanmış olursa olsun, yine ilk sözü söylemek hakkı ondaydı. Yerde oturan erkekler ve ayakta duran kadınlar onu bekliyorlardı.

Büyükbaba:

— Aferin Al, dedi. Ben de senin gibi haylazın biriydim. Serseri gibi kızların peşinde dolaşıp dururdum. Ama iş olunca işi de hakkıyle yapardım. İyi yetiştin oğlum, aferin.

Büyükbaba sözünü bitirirken sesine bir dua tonu vermiş, Al, sevincinden biraz kızarmıştı.

Baba:

— Söylediklerine benim de aklım yatıyor, dedi. Eğer aldığımız şey, at olsaydı Al'ı sorumlu tutmaya lüzum görmezdik. Ama içimizde otomobilden anlayan yalnız Al.

Tom:

— Ben de biraz anlarım, dedi. Mac Alester'de biraz çalıştım. Al, haklıdır. Çok doğru düşünmüş.

Al, övgülerden şaşırmış, kıpkırmızı olmuştu.

Tom devam etti:

— Şimdi ben de bir iki söz söylemek istiyorum... Şu bizim papaz üzerine... O da bizimle gelmek istiyor.

Susmuştu. Söylediği kelimelerin etkisi, bu kişilerin üzerinde duruyor ve bu topluluk, susuyordu.

Tom:

— Papaz iyi bir adamdır, dedi ve ekledi: Biz papazı eskiden beri tanırız. Bazen çok ileri-geri söyler, ama doğru söyler.

Torn önergesini böylece aileye sunmuş oldu.

Işık yavaş yavaş kayboluyordu. Ana, topluluğu bıraktı, eve gitti, evdeki sobadan bir demir tıkırtısı geldi. Ana, biraz sonra dalgın, düşünen kurula döndü.

Büyükbaba:

— İnsan burada iki türlü düşünebilir, dedi. Bazı kimseler, papazlar uğursuzdur derler.

Tom:

— Ama bu adam, ben artık papaz değilim, diyor, dedi.

Büyükbaba, elini ileri geri salladı:

— Bir adam bir kez papaz oldu mu, artık papazlıktan kurtulamaz. Papazlıktan kurtuluş yoktur. Ama bazıları yanlarına papaz almakla övünürler. Eğer içlerinden biri ölürse, papaz, öleni gömer. Evlenmek isteyenler olur. Eh, böyle bir şey olursa işte papaz hazır. Çocuk doğucak olursa hemen el altında çocuğun adını koyacak bir papaz var demektir. Ben, her zaman söylerim; papazdan papaza fark vardır diye. İş, iyisine düşmekte. Bence papazı da birlikte götürelim. Ben bu adamı seviyorum doğrusu. Terbiyeli adam.

Baba, değneğini toza daldırdı, parmaklarının arasında çevirerek tozda küçük bir delik açtı:

— Bu iş, papazı yanımıza alırsak bize uğur getirir mi, getirmez mi, ya da papaz iyi bir adam mıdır, değil midir işi değil, dedi. İyi düşünmek gerekir. Bir şeyi iyice, derin derin düşünmek pek hoş olmuyor ama, ne yaparsınız, öyle yapmak gerek. Bakın şimdi. Büyükbabayla büyükana... İki kişi onlar. Ben, John ve ana... Etti beş. Noah, Tommy, Al... Etti sekiz. Rosasharn'la Connie de on, Ruthie'yle Winfield de... Eder on iki. Köpekleri de yanımıza almalıyız, çünkü onları ne yaparız? Öldüremeyiz, burada bırakılacak kimse de yok. Onları da hesaba katarsak eder on dört.

Noah:

— Piliçleri ve kalan iki domuzu saymıyorsun, dedi.

Baba:

— Ben o iki domuzu tuzlayıp yolda yemeyi düşünüyorum. Bize et lâzım olacak. Tuzlanmış etleri yanımıza alıp götürürsek daha iyi olur. Ama kamyonun hepimizi, sonra da papazı alacağını sanmıyorum. Sonra şunu da düşünmeliyiz: Ayrıca bir boğaz daha doyurabilir miyiz?

Başını çevirmeden sordu:

— Papazı da besleyebilir miyiz, ana?

Ana, gırtlağını temizledi. Sert bir tavırla:

— Besleyebilir miyiz, değil, besler miyiz? dedi. İş «yapabilir miyiz» e dayanırsa, hiçbir şey yapamayız. Kaliforniya'ya bile gidemeyiz, hiçbir şey yapamayız. Ama iş «yaparız» a gelirse, o zaman her istediğimiz şeyi yaparız. Ve eğer iş istemeye gelirse... Bizim ailemiz burada ve doğuda uzun zamandan beri

yaşamaktadır. Şimdiye kadar Joad, ya da Hazells ailelerinden herhangi birisinin kendilerinden yiyecek isteyeni, ya barınacak yer arayanı, ya da yolda arabalarına binmek isteyeni boş çevirdikleri duyulmamıştır... Belki Joad'ların içinden kötüler de çıkmıştır; ama hiçbir zaman bu kadar kötüleri çıkmamıştır.

Baba atıldı:

— Ama ya yer yoksa?

Başını çevirerek kaldırdı, anaya baktı, utandı. Ananın sesindeki ton, onu utandırmıştı.

— Ya hepimizi kamyon almazsa?.

Ana:

— Zaten şimdiden kamyonda yer yok, dedi. Altı kişiden fazlasına zaten yer

yok. Oysa biz on iki kişiyiz. Bir kişiden ne çıkar?.. Hem bir erkek, güçlü ve sağlam bir erkek, kimseye yük olmaz; sonra da yanımızda iki domuzumuz ve yüzden fazla dolarımız var. Böyle olduğu halde bir de oturmuş, böyle bir adamı besleyebilir miyiz? diye düşünüyoruz...

Durdu. Baba yeniden başını önüne çevirdi; yenilginin altında ezilmişti.

Büyükana:

— Yanımızda bir papaz bulunursa iyi olur, dedi. Bu sabah ne güzel dua etti.

Baba, itiraz eden var mı diye herkesin yüzüne birer birer baktı ve sonra:

— Papazı buraya çağırır mısın, Tommy? Bizimle birlikte gidecekse, o da gelsin buraya, dedi.

Tom, oturduğu yerden kalktı:

— Casy!.. Hey, Casy!.. diye bağıra bağıra eve doğru yürüdü.

Evin arkasından tok bir ses geldi. Tom, evin köşesine doğru gitti. Papaz orada, arkasını duvara dayamış, aydınlık gökyüzünde parlayan akşam yıldızını seyrediyordu.

Casy:

— Beni mi çağırıyorsun? diye sordu.

— Evet... Düşündük taşındık, karar verdik; eğer bizimle birlikte geliyorsan, yanımızda bulun da bazı şeylerde bize yardım et.

Casy ayağa kalktı. Ailelerin nasıl yönetildiğini biliyor, kendisinin de aileye alındığını anlıyordu. Nitekim kendisine ailede yüksek bir yer verilmişti; çünkü John Amca kenara çekilmiş, kendisiyle baba

arasındaki yeri papaza bırakmıştı. Casy de ötekiler gibi diz çöküp oturdu, yüzünü basamağın üzerindeki tahtında oturan büyükbabaya çevirdi.

Ana yeniden eve gitti. Bir gemici feneri lambasının kalkmasından çıkan gıcırtı işitildi, sonra karanlık mutfakta sarı bir ışık parladı. Ana, büyük tencerenin kapağını açtığı sırada kaynayan etin ve pancar yapraklarının kokusu kapıdan çıkarak ortalığa yayıldı. Karanlık bahçenin ortasında ananın gelmesini bekliyorlardı. Çünkü onun, bu grupta büyük bir gücü vardı.

Baba:

— Şimdi ne zaman yola çıkacağımızı düşünelim, dedi. Ne kadar çabuk yola çıkarsak, o kadar iyi olur. Yola çıkmadan önce domuzları kesmeli ve tuzlamalıyız. Ondan sonra götüreceğimiz şeyleri toparlamalıyız.

Noah, bu fikri doğru buldu:

— Yarın başlarsak işimizi bitirir, öbür gün şafakla birlikte yola çıkarız.

John Amca itiraz etti:

— Gündüz sıcakta eti ayazlatamayız. Zaten bu mevsimde et kesilmez ya. Et, ayazda kalmazsa, pörsük olur.

— Peki, o halde bu akşam keselim. Hiç olmazsa bir gece fazla ayazda kalmış olur. Nasıl olsa kesilecek. Yemeğimizi yiyelim de işe başlayalım. Tuz var mı?

Ana:

— Var, dedi. Epeyce tuzumuz var. İki güzel salamura fıçımız da var.

Tom:

— Peki, peki. Öyleyse hemen işe başlayalım, dedi.

Büyükbaba ayağa kalkmak için eliyle çevresini tırmalıyor, tutunacak bir yer arıyordu:

— Karanlık bastı, dedi. Karnım da acıktı. Ah, bir Kaliforniya'ya gitsek de, sabahtan akşama kadar elimdeki kocaman salkımlardan üzümleri koparıp koparıp yesem.

Ayağa kalktı; erkeklerin hepsi de arkasından ayağa kalktılar.

Ruthie ile Winfield tozların içinde deli gibi, heyecanla zıplayıp duruyorlardı.

Ruthie, Winfield'in kulağına kaba kaba fısıldadı:

— Domuzları kesiyoruz, Kaliforniya'ya gidiyoruz... Hem domuzları kesiyoruz, hem Kaliforniya'ya... İkisini de yapıyoruz, oh ya!...

Winfield, çılgına dönmüştü. Parmağını boğazına bastırdı, yüzünü korkunçlaştırdı, alçak sesle bağırma taklidi yaparak olduğu yerde dönmeye başladı:

— Bak, ben domuz oldum. Bak, ben domuz oldum!.. Şimdi bak kanlarım akacak, Ruthie!..

Sallandı, sallandı, sonra yere yuvarlandı; kollarıyle bacaklarını cansız cansız hareket ettirmeye başladı.

Ruthie ondan daha büyüktü ve bu anın büyük önemini ondan çok daha iyi kavrıyordu; yeniden:

— Kaliforniya'ya gidiyoruz, dedi.

Bunun hayatındaki en büyük olay olduğunu biliyordu.

Büyükler, koyulaşan alaca karanlıkta aydınlık mutfağa girdiler. Ana onlara çinko tabaklar içinde sebze ve et verdi. Ana ise yemeğini yemeye başlamadan önce leğeni sobanın üzerine koydu, ateşini harlandırdı. Kova ile su taşıyarak leğeni doldurdu, su dolu kovaları leğenin çevresine sıraladı. Mutfağı su buharı kaplamıştı; herkes acele acele yemeğini yiyordu. Yemekleri bitince dışarı çıkıp eşikte suyun ısınmasını beklediler. Eşikte oturmuş, karanlığa ve mutfaktaki fenerin kapının dışına fırlattığı ışık alanına ve büyükbabanın bu alanın ortasındaki gölgesine bakıyorlardı. Noah dişlerini bir süpürge çöpüyle iyice karıştırdı. Ana ile Rose of Sharon tabakları yıkadılar, masanın üzerine yığdılar.

Sonra aile, birdenbire işe girişti. Baba kalktı, gitti; bir fener daha yaktı. Noah,

mutfaktaki bir sandıktan eğri ağızlı bir kasap bıçağı aldı; aşınmış, küçük bir bileyi taşına sürttü. Sonra satırı et tahtasının üstüne, bıçağı da onun yanına koydu. Baba iki sağlam sopa getirdi. İkisi de bir metre kadar vardı, uçlarını baltayla sivriltti, kalın ipleri ilmek yaparak ortalarına bağladı.

Hem iş yapıyor, hem de söyleniyordu:

— Şu araba oklarının hepsini satmamalıydık... Hiç olmazsa yanımızda birkaç tane kalmalıydı.

Kaplardan buhar çıkıyor, sular kaynıyordu.

Noah sordu:

— Suyu mu oraya götüreceğiz, domuzları mı buraya?

Baba:

— Domuzları buraya getireceğiz, dedi. Üzerlerine sıcak su dökülmezse, kesip içlerini boşaltmak güç olur. Su hazır mı?

Ana:

— Kaynamak üzere, dedi.

— Peki. Noah, Tom, Al, gelin buraya! Ben feneri tutayım. Domuzları orada öldürüp buraya getirelim.

Noah bıçağını, Al baltasını aldı ve dört erkek, domuzların bulunduğu kümese doğru yürüdü; fener ışığında ayakları titriyor gibiydi. Ruthie ile Winfield de arkalarından seke seke, zıplaya zıplaya geliyorlardı. Domuzların kümesine geldikleri zaman baba, elinde feneriyle tele doğru eğildi. Uyuyan domuzlar kuşkulu kuşkulu isteksiz ayağa kalktılar. John Amca ile papaz da yardıma gelmişlerdi.

Baba:

— Haydi bakalım, dedi. Yakalayın şunları. Sonra keser, kanlarını akıtır, evde haşlarız.

Noah ile Tom, telin arkasına atladılar. Çabucak ve kolayca domuzları kestiler.

Tom baltanın tersiyle iki defa vurmuş, Noah da yere düşen domuzların üzerine eğilerek eğri ağızlı bıçağıyle şahdamarı bulmuş, kanı akıtıp boşaltmıştı. Artık telin ötesinde bağıran domuzlar yoktu. Papazla John Amca bir tanesini arka ayaklarından sürüdüler, Tom'la Noah da ötekini götürdü. Baba, elinde fenerle yanlarında yürüyor, siyah kan, tozların üzerinde iki paralel iz bırakıyordu.

Eve geldikleri zaman Noah, bıçağı arka ayak kemiği ile kas arasından kaydırdı; uçları sivriltilmiş değnekler, ayakları açık tutmaya yarıyordu; ölü domuzlar evden dışarı

uzanmış olan kirişlere asılmıştı. Sonra erkekler, kaynayan suyu getirdiler, esmerleşmiş gövdelerin üzerine döktüler. Noah, domuzların karnını baştan aşağıya deşti, bağırsaklarıyle işkembelerini yere döktü. Baba, domuzları havada açık tutmak için iki değnek daha kesti. Bu sırada Tom, elindeki tel fırçayla ve ana da kör bıçakla deriyi kazıyarak domuzun kıllarını temizlemeye çalışıyorlardı. Al, bir kova getirdi, bağırsaklarla işkembeleri bu kovanın içine boşalttı, evden uzak bir yere götürüp attı; arkasından miyavlaya miyavlaya iki kedi, onların da arkasından hafif hafif hırlayarak iki köpek geliyordu.

Baba, kapının eşiğinde oturmuş, fenerin ışığında asılı duran domuzlara bakıyordu. Kıllarının kazınması bitmişti; yerdeki siyah havuzcuğa daha bir iki damla kan damlıyordu. Baba ayağa kalktı, domuzlara yaklaştı, domuzları elleriyle yokladı, yeniden gelip eşiğe oturdu. Büyükbaba ile büyükana

uyumak üzere samanlığa gidiyorlardı. Büyükbabanın elinde bir mum feneri vardı. Ailenin geri kalanları eşiğin çevresinde sessiz sessiz oturuyordu. Connie ile Al ve Tom yerde oturmuşlar, arkalarını evin duvarına yaslamışlardı. John Amca bir sandığın, baba da bahçeye giden yolun üzerine oturmuştu. Yalnız ana ile Rose of Sharon, gidip geliyorlardı. Ruthie ile Winfield'in artık uykuları gelmişti, ama uyumamaya çalışıyorlardı. Karanlıkta sersem sersem dolaşıyorlardı. Noah ile papaz yere diz çökmüşlerdi, yüzleri eve dönük, oturuyorlardı. Baba sinirli sinirli kaşındı, şapkasını çıkararak parmaklarıyle saçlarını sıvazladı.

— Yarın sabah erkenden domuzları tuzlamalıyız. Ondan sonra kamyonu yükleriz. Yalnız yatakları koymayız. Öbür sabah da yola çıkarız. Bu işler bir gün bile sürmez.

Baba, sinirliydi. Tom atıldı:

— Biz yarın sabahtan akşama kadar yapacak iş bulmak için serseri gibi dolaşacak mıyız?

Grup birden irkildi. Tom:

— İstersek yarın sabaha kadar hazırlanabilir, şafakla birlikte yola çıkarız, dedi.

Baba, eliyle dizini ovdu. Şimdi hepsine bir tedirginlik gelmişti.

Noah:

— Eti hemen tuzlasak ne olur sanki?.. Şimdi domuzları parçalayalım, daha çabuk soğur, dedi.

John Amcanın sabrı tükenmişti, kendini tutamadı:

— Ne diye vakit kaybediyoruz? Her şey olup bitmeli artık. Mademki yola çıkacağız, neden bir an önce çıkmayalım?

Bu hava hepsine yayılmıştı.

— Sahiden, neden hemen yola çıkmayalım? Yolda da uyuruz.

Herkesin içinde bir sabırsızlık vardı. Baba:

— İki bin mil yolumuz var, dedi. Çok uzun bir yol. Bir an önce yola çıksak iyi ederiz. Noah, seninle ben etleri parçalar, ondan sonra nemiz var nemiz yoksa, kamyona yükleriz.

Ana, kapıdan başını uzattı:

— Ya bir şey unutursak? Karanlıkta görmezsek?

Noah:

— Sabahleyin hava ağarınca yeni baştan çevreye bir göz gezdiririz, dedi.

Hiç kıpırdamadan oturuyor, düşünüyorlardı. Ama Noah, birdenbire ayağa kalktı, eğri ağızlı bıçağını aşınmış küçük taşın üstünde bilemeye başladı.

— Ana, dedi, şu masanın üstünü temizle.

Domuzun birine yaklaştı, bel kemiğinin bir kenarından aşağıya doğru kesti, eti kaburgalarından ayırmaya başladı. Baba, sinirli sinirli ayakta duruyordu:

— Eşyaları toplayalım, dedi. Haydi bakalım, çocuklar!

Sonunda işe başlamaya cesaret edebilmişlerdi, acelecilik hepsine yayılmıştı. Noah, et parçalarını mutfağa taşıyor, tuzlanacak şekilde küçük küçük kesiyor, ana da iri tuz parçalarını vura vura ete sürüyor, fıçının içine koyuyor, bir parçanın diğerine dokunmamasına dikkat ediyordu. Et parçalarını tuğla gibi döşüyor, tuzu aralarına

vura vura dolduruyordu. Noah butları ve ayakları kesti. Ana bir yandan ateşi söndürmemeye çalışırken, Noah da öteki yandan etin bütün kaburgalarını, bel kemiklerini, bacak kemiklerini elinden geldiği kadar temizlemeye çalışıyordu. Ana bunları, kemirmeye yarar diye, kızartmak üzere fırına atıyordu.

Bahçede, samanlıkta, fenerlerin ışıktan daireleri dolaşıp duruyor, erkekler götürülecek her şeyi topluyorlar, kamyonun yanına yığıyorlardı. Rose of Sharon ailenin bütün giyecek eşyasını dışarı çıkardı: Tulumlar, kalın altlı ayakkabılar, lastik çizmeler, eskimiş bayramlık elbiseler, kazaklar, deri ceketler... Bunları tahta bir sandığa sıkı sıkıya istif etti. Sonra sandığın içine eğildi, koyduklarını bastırdı. Basma entarilerini, atkılarını, siyah pamuk çoraplarını, çocukların elbiselerini, küçük tulumları, ucuz basmadan yapılmış entarileri ve elbiseleri getirdi, sandığa yerleştirdi, bastırdı.

Tom, takımların bulunduğu yere gitti, götürülecek araçları birer birer alıp getirdi: Bir el testeresi, bir anahtar takımı, bir kutu çivi, bir kıskaç, düz bir eğe ve bir yuvarlak eğe takımı.

Rose of Sharon, büyük bir çadır bezi getirdi, kamyonun arkasında yere serdi. Sonra kucağında şiltelerle, -üç kalın ve bir ince- zar zor kapıdan çıktı. Şilteleri çadır bezinin üstüne koydu, bir kucak dolusu katlanmış eski püskü battaniye getirerek onları da şiltelerin üstüne yerleştirdi.

Ana ile Noah, kesilmiş domuzlarla uğraşıyorlardı. Sobadan kızaran domuz kemiklerinin kokusu geliyordu. Çocuklar gece yarısına doğru her biri bir yanda sızmıştı: Winfield kapıya yakın bir yerde tozların içinde kıvrılmış yatıyordu; Ruthie ise etlerin kesilişine bakmak üzere mutfakta bir sandığın üzerinde oturduğu sırada sızıvermiş, başı arkaya düşmüştü. Uykusunda uzun uzun

soluk alıyordu, dudakları birbirinden ayrılmış dişlerinden sıyrılmıştı.

Tom, takımları taşıma işini bitirdi, mutfağa döndü. Papaz da onu izledi.

Tom:

— Vay anasını, amma da nefis kokuyor be! dedi. Bak, işitiyor musun, nasıl da cızırdıyor.

Ana, fıçının içine etten tuğlaları döşüyor, etlerin çevresine ve üzerine tuz ekiyor, tuzdan bir sıra yapıyor, sonra etleri fıçının altına doğru bastırıyordu. Tom'a baktı, hafifçe gülümsedi; gözlerinde hem bir ciddilik, hem de yorgunluk vardı.

— Kahvaltılarda domuz kemikleri iyi gider, dedi.

Papaz, ananın yanına gelmişti.

— Bırakın eti ben tuzlayayım, dedi. Elimden gelir, siz başka işlere bakın.

Ana bu söz üzerine durdu. Sanki garip bir teklif karşısındaymış gibi, papazın yüzüne baktı. Elleri tuzdan kabuk tutmuş, taze domuzun suyundan pembeleşmişti. Sonunda:

— Bu kadın işidir, dedi.

Papaz:

— İş iştir, diye cevap verdi. Yapılacak çok iş var. Kadın işi erkek işi diye ayıracak zamanda değiliz. Sizin yapılacak başka işleriniz vardır. Bırakın eti ben tuzlayayım.

Ana hâlâ papaza bakıyordu. Sonunda bir teneke kaptan Çinko bulaşık tenceresine su boşalttı, ellerini yıkadı. Papaz et parçalarını eline aldı. Ana bir yandan papaza bakarken, o da etleri ananın yaptığı gibi, fıçıya

bastırmaya başladı. Casy ancak bir sırayı bitirdikten, iyice örttükten ve tuzu vura vura eliyle bastırdıktan sonra, ananın içi rahat etti; beyazlaşmış ve buruşmuş elini kuruladı.

Tom:

— Ana, buradan neler götüreceğiz? dedi.

Ana, mutfağa şöylece bir göz gezdirdi:

— Kovayı. Yemek için gereken bütün çanak çömleği, tabakları, maşrapaları, kaşıkları, çatalları, bıçakları... Bütün bunları al, şu dolabın içine koy, dolabı dışarı çıkar. Büyük tavayla büyük çaydanlığı, kahve ibriğini de al. Izgarayı, soğusun da fırından alırsın. Ateş yakar, ızgara yaparız. Çamaşır teknesini de almak istiyorum ama, yer yok galiba. Canım, çamaşırları kovada yıkarım. Küçük çanak çömleği de almaya lüzum yok. Az yemek büyük kaplarda da pekâlâ pişirilir, ama çok yemek küçüklerde pişirilmez. Ekmek

tavalarını da al. Hepsini al. Hepsi de birbirinin içine girer.

Ana ayakta durmuş, mutfağın dört bir yanına göz gezdiriyordu:

— Sen dediklerimi al götür, Tom. Geri kalanları ben getiririm. Biber kutusunu, tuz kutusunu, küçük hindistancevizini, rendeyi ben sonra alır getiririm.

Yerden bir fener aldı, yatak odasına geçti, çıplak ayağı yerde hiç ses çıkarmıyordu.

Papaz:

— Zavallı çok yorgun, dedi.

Tom:

— Sen bakma, kadınlar her zaman yorgundur, dedi. Kadınlar her zaman böyle bitkindirler. Yalnız arada sırada ayinlerde biraz canlanırlar.

— Doğru söylüyorsun ama, anan bugün her zamankinden yorgun. Bitkin.

Ana, tam bu sırada, kapıdan geçerek yatak odasına giriyordu; papazın bu sözlerini işitmişti. Gevşek yüzü yavaş yavaş gerildi, yüzünün hatları kayboldu. Gözleri keskinleşti, omuzları kalktı, tamtakır kalmış odaya göz gezdirdi. Odada birtakım döküntülerden başka bir şey yoktu. Yerde duran şilteler yok olmuştu. Gardrop satılmıştı. Yerde kırık bir tarak, boş bir talk pudrası kutusu ve birkaç fare pisliği vardı. Ana, feneri yere bıraktı. Eskiden sedir görevini gören sandıklardan birinin arkasına elini soktu, bir çekmece çıkardı... Eski, tozlu, topraklı, köşeleri çatlamış bir çekmece... Oturdu, çekmeceyi açtı. İçinde mektuplar, gazetelerden kesilmiş yazılar, fotoğraflar, bir çift küpe, markalı küçük bir altın yüzük, saçtan örülmüş ve uçlarına altından çengeller takılmış bir saat köstegi. Parmaklarıyle mektuplara hafif hafif dokundu. Tom'un mahkemesini yazan bir

gazete parçasını düzeltti, içindekilere baka baka çekmeceyi uzun bir süre elinde tuttu. Mektupları dağıttı, sonra yeniden birbiri üzerine sırayla dizdi. Ana, alt dudağını ısırdı, düşünüyor, hatırlıyordu; sonunda kararını verdi: Yüzüğü, köstеği, küpeleri aldı, yığının altına elini sokarak bir altın bilezik çıkardı. Bir zarfın içindeki mektubu çıkarıp attı; zarfa mücevheratı koydu. Sonra zarfı katladı, entarisinin cebine soktu. Yavaş yavaş çekmeceyi kapattı, parmaklarıyle üzerini okşadı... Dudakları birbirinden ayrıldı. Sonra ayağa kalktı, fenerini aldı, yeniden mutfağa döndü. Sobanın kapağını açtı, çekmeceyi yavaşça kömürlerin arasına bıraktı. Sıcaklık hemen çekmecenin üstündeki kâğıdı sararttı. Bir alev, üstüne doğru yükseldi, ve çekmeceyi sardı. Ana, sobanın kapağını yeniden yerine koydu; ateş birdenbire çekmecenin çevresinde gürlemeye başladı.

Bahçede, karanlıkta, baba ile Al, fener ışığı altında kamyonu yüklüyorlardı: Takımlar

aşağıya, istenildiği zaman hemen bulunabilecek şekilde, el altında bir yere. Sonra elbise sandıkları ve bir çuval içinde mutfak çanak çömlekleri ve aletleri; bıçaklar ve tabaklar sandıkların içinde. Arkaya kova bağlandı. Yüklerin altını mümkün olduğu kadar düz yapmaya çalışıyorlar, sandıkların aralarındaki boşlukları katlanmış battaniyelerle dolduruyorlar. Yüklerin üstünü düz yapmaya çalışarak üzerlerine şilteleri yaydılar. Eşyanın en üstüne de büyük çadır bezini örttüler. Al, çadır bezinin kenarlarına yarım metre arayla delikler deldi, bu deliklere kısa ipler geçirdi, ipleri kamyonun kenarındaki tahtalara bağladı.

— Yağmur yağarsa, dedi, üstteki tahtaya bağlarız. Çoluk çocuk altına girer de ıslanmaktan kurtulur. Biz önde olduğumuz için pek ıslanmayız.

Baba, bu fikri alkışladı:

— Çok doğru, dedi.

Al:

— Dahası var, dedi. İlk fırsatta uzun bir direk bulur, kamyonun ortasına dikerim. Üzerine de çadır gererim. Böylece, millet güneşten kurtulmuş olur.

Baba bu fikri de beğendi:

— İyi olur. Bunu önceden niye düşünmedin?

Al:

— Vakit bulamadım, dedi.

— Vakit mi bulamadın? Serseri serseri dolaşmaya pekâlâ vakit buldun ama, Al. Şu son iki gün içinde Allah bilir nerelerdeydin?..

Al:

— İnsanın yurdundan çıkarken elbette yapacak bir sürü işleri olur, dedi.

Sonra içinde bir şüpheyle:

— Baba, diye sordu; gittiğimize seviniyor musun?

— Ben mi? Eh... Tabiî. Değil mi ya... Evet. Burada güç yaşıyorduk. Oysa orada, bambaşka olacak!.. İş çok, her şey güzel, her yan yemyeşil, küçük beyaz evler, her yanda portakallar.

— Orada her yerde portakal var mıymış?

— Eh, belki her yerde yoksa bile, birçok yerlerde bulunuyormuş.

Günün ilk gri ışıkları, gökte görünmeye başlamıştı. Zaten iş de bitmişti... Tuzlanmış domuzlar hazırdı, sadece tavuk kümesi kamyonun üstüne konulacaktı. Ana, fırını

açtı, birçok kızarmış kemik çıkardı... Gevrek, renkleri esmerleşmiş, üzerlerinde kemirilecek birçok et kalmış kemikler... Ruthie uyanır gibi oldu, sandığın üstünden aşağı kaydı, yeniden uyudu. Ama büyükler, kapının çevresinde duruyorlar, titreye titreye gevrek etleri kemiriyorlardı.

Tom:

— Büyükbabayla büyükanayı uyandırsak fena olmaz, dedi. Sabah oluyor.

Ana:

— Yok, yok, dedi. Gideceğimiz dakikaya kadar dokunmayalım onlara. Uyumaları lâzım. Ruthie ile Winfield de doğru dürüst dinlenmediler.

Baba:

— Kamyonun üstünde uyurlar, dedi. Kamyonun üstü hem güzel, hem rahat oldu.

Birdenbire köpekler tozların üzerinden kalktılar, kulaklarını diktiler. Sonra büyük bir gürültüyle karanlığa doğru havlamaya başladılar.

Baba:

— Ne var, ne oluyor? diye sordu.

Biraz sonra, havlayan köpekleri susturmaya uğraşan bir ses işittiler, havlamalar azaldı. Sonra ayak sesleri... Bir adam yaklaştı. Muley Graves'ti; şapkasını kulaklarına kadar çekmişti. Çekine çekine yaklaştı.

— Günaydın dostlar, dedi.

— Muley'miş...

Baba, elindeki domuz kemiğini salladı:

— Muley, gel sen de bir parça et al.

Muley:

— Yok, istemem, dedi. Karnım aç değil. Gerçekten değil.

— Muley, çekinme, al! Gel, işte burada!..

Baba eve girdi, bir avuç kaburga kemiği ile dışarı çıktı.

Muley:

— Yiyeceğinizden almaya gelmedim, dedi. Buralarda dolaşıyordum da, yola çıkacağınız aklıma geldi. Haydi şunlara bir yolunuz açık olsun diyeyim dedim.

Baba:

— Biraz sonra yola çıkıyoruz, dedi. Bir saat sonra gelseydin, bizi bulamayacaktın. Her şeyi toplayıp kamyona yükledik... Bak.

— Sahiden toplanmışsınız.

Muley, yüklenmiş kamyona baktı:

— Bazen içimden, ben de gideyim de şu bizimkileri bulayım diyorum.

Ana sordu:

— Kaliforniya'dan haber aldın mı? Muley:

— Hayır, dedi. Haber almadım. Zaten gidip postaneye de baktığım yok ki! Bugünlerde gidip bakmalı.

Baba:

— Al, git de büyükbabayla büyükanayı kaldır, dedi. Gelip bir şey yesinler. Az sonra yola çıkıyoruz.

Al sallana sallana samanlığa doğru giderken:

— Muley, bizimle beraber gelmek ister misin? Sana bir yer bulmaya çalışırız, dedi.

Muley, bir kaburga kemiğinin kenarından bir lokma et kopardı, çiğnedi:

— Hani ben de düşünmüyor değilim. Ama biliyorum ki, gidemem, dedi. Gayet iyi biliyorum; son dakikada kaçıp bir hortlak gibi saklanırım.

Noah:

— Bir gün tarlaların birinde ölüp kalacaksın, Muley, dedi.

— Biliyorum, bunu da düşündüm. Bazen içime bir gariplik çöküyor, bazen de hiç fena gelmiyor, hatta bazen hoşuma bile gidiyor, hiçbir farkı yok. Ama bizimkilere rastlarsanız.. ben de zaten bunu söylemek için geldimdi... Kaliforniya'da bizimkilere rastlarsanız, onlara benim rahatımın yerinde

olduğunu söyleyiniz. İşimin yolunda gittiğini söyleyiniz. Onlara benim bu halde yaşadığımı hiç anlatmayınız. Param olur olmaz, onların yanına geleceğimi de söyleyin.

Ana sordu:

— Gerçekten gidecek misin?

Muley yumuşak bir sesle:

— Hayır, dedi. Hayır, gitmeyeceğim, buradan gidemem. Artık burada kalmalıyım. Gitmek zamanı geçti. Şimdi artık olmaz. İnsan düşündü mü, anlamaya başlıyor... Hiçbir zaman buradan ayrılmayacağım.

Gün doğuşunun ışığı biraz daha keskinleşmiş, fenerleri soldurmuştu. Al, yanında aksaya aksaya yürüyen büyükbabayla dönüyordu.

Al:

— Zaten uyumuyormuş, dedi. Dışarıda, samanlığın arkasında oturuyormuş. Büyükbabanın bir tuhaflığı var.

Büyükbabanın gözleri donuklaşmıştı. Eski şeytanlığı yoktu gözlerinde:

— Bana vızgelir, dedi. Ben gitmiyorum.

Baba:

— Gitmiyor musun? diye sordu. Ne demek gitmemek?.. Ne diyorsun!.. Bak, biz her şeyi toparladık bile. Gideceğiz. Burada nerede otururuz?..

Büyükbaba:

— Ben sana, gitme diyor muyum? dedi. Hemen çık yola. Ben., ben burada kalıyorum. Bu işi bütün gece düşündüm. Burası benim yurdum. Ben buranın malıyım. İnsan orada gırtlağına kadar üzümler, portakallar içine

gömülürmüş; bana ne?.. Ben gitmiyorum işte. Evet, bu yer iyi bir yer değil, ama yine benim yurdum ya. Sen ona bak!.. Hayır, siz yürüyün gidin. Yolunuz açık olsun. Ben burada, olduğum yerde kalacağım, bir yere kıpırdamam.

Çevresinde toplanmışlardı. Baba:

— Burada kalamazsın, büyükbaba, dedi. Buraları traktörler sürecek. Sana kim yemek pişirir? Ne yiyip ne içersin? Hayır, burada kalamazsın. Sana bakacak kimse olmazsa sen, açlıktan ölürsün.

Büyükbaba bağırıyordu:

— Allah kahretsin, evet; ben ihtiyar bir adamım. Ama, yine de pekâlâ kendime bakmasını bilirim!.. Muley nasıl yaşıyor? Ben de onun kadar kendime bakmasını bilirim. İşte size son olarak söylüyorum: Ben gitmiyorum, işte bu kadar! İsterseniz büyükanayı alın

götürün, ama beni götüremezsiniz!., işte benim söyleyeceğim bu!..

Baba, bitkin:

— Beni dinle büyükbaba, dedi. Şimdi bak beni biraz dinle. Azıcık dinle.

— Dinlemem!.. Ben ne yapacağımı sana söyledim!

Tom, babasının omzunu dürttü:

— Baba, eve gidelim sana bir şey söyleyeceğim...

Eve giderlerken bağırdı:

— Ana!.. Sen de biraz gelir misin?..

Mutfakta bir fener yandı; domuz kemikleriyle dolu bir tabak hâlâ orada duruyordu.

Tom:

— Beni dinleyin, büyükbaba canı istediği kadar gitmiyorum desin, burada kalamaz! Bunu da pekâlâ biliyoruz.

Baba:

— Tabiî kalamaz, dedi.

— Peki, o halde, büyükbabayı yakalayıp bağlarsak belki bir yerini incitiriz. Belki öfkesinden kendi kendine bir zarar verir. Şimdi onunla tartışılmaz da. Eğer büyükbabayı sarhoş edebilirsek, işimizi yoluna koyarız. Bir parça viski var mı?

Baba:

— Hayır, dedi. Evde bir damla viski yok, John'da da viski yoktur. İçmediği zaman yanında viski bulunmaz.

Ana:

— Tom, dedi. Winfield'in kulak ağrısı zamanından kalma yarım şişe uyku ilâcı var. Acaba işe yarar mı? Kulağı tuttu mu Winfield'e verir, uyuturdum.

Tom:

— Belki işimize yarar, dedi. Getir ana. Bir deneyelim.

Ana:

— İlâcı süprüntülerin içine atmıştım, dedi.

Feneri aldı, dışarı çıktı, biraz sonra yarım şişe dolusu siyah bir ilâçla geri döndü.

Tom ilâcı ananın elinden aldı ve tattı:

— Tadı fena değil, dedi. Bir fincan koyu, güzel bir kahve yap. Bakalım ilâcın üzerinde ne yazıyor... «Bir kahve kaşığı» diyor. Biz iki yemek kaşığı koyarız.

Ana sobayı açtı, içine bir ibrik sürdü, kömürlerin yanına kadar itti. İyice ölçerek içine su ve kahve koydu.

— Teneke kutunun içinde vereceğiz, dedi. Bütün maşrapaları kamyona koyduk.

Tom'la babası yeniden dışarı çıktılar. Büyükbaba:

— Herkes istediğini yapmakta, yapacağını söylemekte serbesttir, diyordu. Artan kaburga kemiklerini kim sıyırdı?

Tom:

— Biz sıyırdık, dedi. Ana sana kahve yapıyor. Biraz da et hazırlıyor.

Büyükbaba eve girdi, kahvesini içti, etini yedi. Dışardaki grup, ışıyan gün altında, büyükbabayı hiç ses çıkarmadan kapıdan seyretti: Büyükbaba, sallana sallana esnedi;

kollarını masanın üstüne koydu, başını da kollarının üstüne dayadı ve uykuya daldı.

Tom:

— Ne de olsa yorgunluk da var, dedi. Hiç uyandırmayalım.

Artık hazırdılar. Sersem bir halde bulunan ve olup bitenin pek farkında olmayan büyükana, sordu:

— Nedir bunlar yahu?.. Sabah karanlığı ne yapıyorsunuz?

Fakat her şeye rağmen büyükana, çok güzel giyinmişti, keyfi de yerindeydi... Ruthie ile Winfield de uyanmışlardı, ama yorgunluktan yaramazlık edemiyorlardı, hâlâ yarı uyku halindeydiler. Işık, toprağın üzerine hızla yayılıyordu. Ailede hareket durmuştu. Yola çıkmak için ilk hareketi yapmaktan çekiniyorlardı. Korkuyorlardı. Zamanın

eninde sonunda gelip çatmış olduğundan korkuyorlardı... Büyükbabanın korktuğu gibi korkuyorlardı. Kulübenin ışığın karşısında biçimleştiğini, fenerlerin sarı ışıklarını veremeyecek kadar solduğunu gördüler. Yıldızlar batıya doğru birer ikişer kayboldular. Aile hâlâ olduğu yerde, uyurgezerler gibi duruyordu; gözleri panoramaya dikilmiş, hiçbir ayrıntıyı görmüyor, ancak fecrin bütününü, toprakların bütününü, toprakların bütün dokusunu birden görüyordu.

Yalnız Muley Graves durmadan öteye beriye gidip geliyordu. Tahtaların arasından kamyonun içine bakıyor, kamyonun arkasında asılı duran yedek lastiklere parmağını batırıyordu. Sonunda Tom'a yaklaştı:

— Devlet sınırının dışına çıkacaksın, dedi. Peki... Kefaletini bozmuş olmayacak mısın?

Tom, uyuşukluktan kurtuldu. Yüksek sesle:

— Heyy, neredeyse güneş doğacak, dedi. Hemen yola çıkmalıyız.

Ötekiler de uyuşukluktan kurtuldular, kamyona doğru yürüdüler.

Tom:

— Haydi çocuklar, dedi. Gidelim, büyükbabayı getirip kamyona koyalım.

Baba, John Amca, Tom ve Al, mutfağa girdiler. Büyükbaba orada başını kollarına dayamış, uyuyordu; masanın üstünde kurumakta olan bir kahve izi vardı. Koltuklarının altlarından tutarak ayağa kaldırdılar? Büyükbaba, sarhoş gibi, bir şeyler mırıldanıp duruyor, küfrediyordu. Kapının dışına sürüklediler, kamyondan aşağı sarkarak ellerini büyükbabanın kollarının altına

çengellediler, büyükbabayı incitmeden yukarı kaldırdılar, eşyaların üzerine yatırdılar. Al, çadır bezinin bir düğümünü çözdü, büyükbabayı çadır bezinin altına soktular; bez, üstüne değmesin diye yanına bir sandık koydular.

Al:

— Şu çadır direğini bir an önce bulmalı, dedi. Bu akşam konakladığımız zaman yaparım.

Büyükbaba inledi; uyanma duygusuyle halsiz halsiz savaştı; sonunda kamyonda yerine rahatça yerleşince, yeniden derin uykusuna daldı.

Baba:

— Ana, dedi. Sen büyükanayla birlikte bir süre Al'ın yanında otur. Sonradan yerlerimizi değiştiririz. Şimdi böyle yola çıkalım.

Ana ile büyükana, şoför yerine girdiler; ötekiler de Connie ile Rose of Sharon, baba ile John Amca, Ruthie ile Winfield, Tom ile papaz, böcekler gibi kamyonun üzerine tırmandılar. Noah yerde durmuş, kamyonun üzerindeki kocaman yüke bakıyordu.

Al, kamyonun makaslarına baka baka çevresinde dolaştı:

— Vay anasını, dedi. Makaslar dümdüz olmuş. İyi ki altlarına birer takoz koymuşum.

Noah:

— Baba, ya köpekleri ne yapacağız? dedi.

Baba:

— Bak, köpekleri unuttum, dedi.

Keskin bir ıslık çaldı. Köpeklerden biri, yalnız bir tanesi, zıplayarak geldi. Noah, köpeği yakaladığı gibi kamyonun tepesine

fırlattı. Köpek, orada kaskatı oturdu; yüksekten korkmuş, tir tir titriyordu.

Baba:

— Öteki ikisini bırakacağız! diye bağırdı. Muley, sen onlara bakar mısın? Açlıktan ölmesin zavallılar.

Muley:

— Korkma, dedi. Bana da zaten iki köpek lâzım. Ben onları alırım.

Baba:

— Oradaki tavukları da al, dedi.

Al, şoför yerine geçti. Marş vınladı, aldı ve yeniden vınladı. Sonra, altı silindirin gevşek gürültüsü ve arkada mavi duman...

Baba:

— Hoşça kal Muley!.. diye bağırdı.

Bütün aile de bağırdı:

— Hoşça kal Muley!..

Al, motoru birinci vitese taktı, debriyajı bıraktı. Kamyon titredi, bahçeden çıkmaya çalıştı. İkinci vites... Küçük bayırı tırmanıyorlar ve çevrelerinden kırmızı bir toz kalkıyordu.

Al:

— Amma da yüklüyüz ha!., dedi. Bu gidişle kolay kolay yol alamayacağız.

Ana, geriye bakmak istedi, ama eşyalardan göremedi. Başını yukarı kaldırdı, önünde uzayıp giden yola baktı. Gözlerinde büyük bir yorgunluk vardı.

Eşyanın üstünde oturanlar da yola baktılar. Evi ve samanlığı gördüler, deliğinden

daha duman çıkan bacayı gördüler. Güneşin ilk ışıkları altında kırmızılaşan pencereleri gördüler. Bahçede garip garip duran ve kendilerine bakan Muley'i gördüler. Ve sonra, arkalarında kalan tepe, her şeyi kesti. Yolun, her iki yanında pamuk tarlaları vardı. Ve kamyon tozlar arasından şoseye, batıya doğru yavaş yavaş ilerledi.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

Tarlalarda evler yüzüstü bırakılmış, bundan ötürü koskoca topraklar cansız kalmıştı. Gümüş gibi parlayan, oluklu saçtan yapılma traktör garajları canlıydı yalnız; metal, petrol ve benzinleriyle, parlayan diskleriyle canlıydılar. Bir traktörün her zaman parlayan bir ışığı bulunur; bir traktör için gece ve gündüz yoktur; diskler geceleyin toprağın altını üstüne getirir ve gündüz ışığında parlar. Bir at, işini bitirip de ahırına çekildi mi onda yine bir hayat, bir canlılık kalır; bir soluk, bir sıcaklık, samanların üzerinde ayak değiştirmeler, çenelerin saman çiğneyişleri... Kulaklar ve gözler canlıdır. Ahırda bir yaşama sıcaklığı, yaşamanın ısısı ve kokusu vardır. Ama bir traktörün motoru durdu mu motor, kendi madeni kadar ölü kalır. Yaşama sıcaklığı bir cesetten nasıl kaybolup giderse, ondan da ısı öylece kaybolup gider. Sonra oluklu saçtan kapılar kapanır,

traktörün şoförü şehirdeki evine gider, belki de evi yirmi mil ötededir. Haftalarca, ya da aylarca geri gelmesi gerekmez, çünkü traktör ölüdür. Bu şekilde çalışmak kolay ve verimlidir. O kadar kolaydır ki, artık çalışmanın ilgi çeken, şaşılan bir yanı kalmamıştır; o kadar verimlidir ki, toprakta, toprağın işlenişinde şaşılacak bir yan yoktur; olmayınca da derin bir anlayış ve ilişkiden iz kalmamıştır. Traktör şoföründe, anlayışı kıt, yaptığı işle ilgilenmeyen bir yabancının hor gören hali vardır. Nitratlar toprak değildir, fosfatlar da değildir; ve pamuktaki tellerin uzunluğu da toprak demek değildir. Karbon insan değildir; tuz da değildir, su da değildir ve kalsiyum da insan değildir. İnsan, bunların hepsidir, aynı zamanda bunlardan da başka bir nesnedir, bambaşka bir nesne... Ve toprak da onun çözümlemesinden apayrı bir nesnedir. Kimyasal bileşiminden başka bir nesne olan insan, yerde gezer, sapanın ucunu taşa çarpmasın diye çevirir, toprağın üstüne

kadar çıkmış olan bir taş katının üzerinden sapanı kaydırmak için sapından aşağıya doğru bastırır, ekmeğini yemek için toprağa çömelir; elemanlarından bambaşka bir nesne olan insan çözümlemesinden apayrı bir nesne olan toprağı tanır. Ama toprağın üzerinde ölü bir traktör süren makine-adam, bunu bilmez ve o toprağı sevmez; o, yalnız kimyayı anlar. Toprağı ve kendini hor görür. Oluklu saçtan kapılar kapandı mı, evine gider; evi toprağın bir parçası değildir.

Boş evlerin kapıları açık kalmıştı ve rüzgârda ileri geri açılıp kapanıyorlardı. Pencereleri kırmak, süprüntüler arasında hazineler bulmak için şehirden sürü sürü çocuk geldi. İşte yarısı kırılmış bir bıçak. İşimize yarar. Ve... Burada fare ölmüş gibi bir koku var. Bak Whitey duvara ne yazmış. Bunları okuldaki apteshaneye de yazmıştı da öğretmen, ona sildirmişti.

Evdekilerin gittiği günün akşamı tarlalarda avlanan kediler evlerine döndüler ve sahanlıkta miyavladılar. Ve evden kimsenin çıkmadığını görünce açık kapılardan içeri daldılar, boş odalarda miyavlayarak dolaştılar. Yeniden tarlalara döndüler, o günden sonra köstebekleri, tarla farelerini avlayan, gündüzleri hendeklerde yatan birer yabanî kedi oldular. Eskiden karanlık bastırdığı zaman, ışıktan korkarak kapıların önünden geçen yarasalar, evlerin içlerine daldılar, boş odalarda dolaşıp durdular; bir süre sonra gündüzleri karanlık oda köşelerinde, kanatlarını üzerlerinde katlayarak ve kirişlere baş aşağı asılarak öylece kaldılar; boş evleri pisliklerinin kokusu kapladı.

Fareler de evin içinde dolaşıp duruyorlar, köşelerde, sandıklarda, mutfaktaki gözlerin arkasında yonca tohumları biriktiriyorlardı. Sonra fareleri avlamak için gelincikler geldi ve kahverengi baykuşlar bağıra bağıra içeri dışarı uçup durdular.

Arkadan kısa bir sağanak geldi. Kapı eşiğinin önünde yoncalar bitti; sahanlık tahtalarının arasından otlar fırladı. Evler boş kalmıştı; boş kalan bir ev çabucak dağılır. Kaplamalardaki paslı çivilerden çatlaklar görülmeye başladı. Evlerin döşeme tahtalarını bir toz katı kaplamıştı ve bu tozu, yalnız fare, gelincik ve kedi izleri bozuyordu.

Bir gece rüzgâr, saçaklardan birini sökerek yere attı; sonradan esen bir rüzgâr, sökülen saçağın deliğinden içeri sokuldu, önce üç tahta, sonra bir sürü tahtalar kaldırdı. Öğle güneşi, açılan delikten içeri giriyor, döşemenin üzerinde parlak bir nokta bırakıyordu. Yabanîleşen kediler, geceleri tarlalardan gelerek içeri giriyorlardı, artık kapının eşiğinde miyavlamıyorlardı. Ayın önünden geçen bir bulutun gölgesi gibi dolaşıyorlar, fare yakalamak için odalara girip çıkıyorlardı. Ve rüzgârlı gecelerde kapılar vuruyor, paramparça olmuş perdeler, kırık pencerelere çarpıp duruyordu.

ON İKİNCİ BÖLÜM

66 numaralı karayolu belli başlı göç yoludur. Ülkeyi baştan başa kesen bu karayolu, haritada Missisippi'den Bakersfield'e kadar hafif hafif inip çıkarak dalgalanır... Kırmızı topraklardan, gri topraklardan geçer, döne döne dağlara tırmanır. Divide'ı arkada bırakır; aydınlık, korkunç bir çöle iner, çölü geçtikten sonra yeniden, dağlara tırmanır ve oradan zengin Kaliforniya ovalarına girer.

66, kaçan bir halkın yoludur; tozdan ve katılaşan topraktan, traktörlerin gürültülerinden ve katılaşan mülkiyetten, çölün yavaş yavaş kuzeye yayılışından, Texas'tan uluyarak gelen ve döne döne esen rüzgârlardan, toprağa zenginlik getirmeyen, tersine, ondaki zenginliği alıp götüren sellerden kaçan göçmenlerin yoludur. Bütün bunlardan halk, küçük yollardan, araba izlerinden ve toprak köy yollarından bu 66

numaralı yola dökülür. 66 numaralı yol, ana yoldur, kaçış yoludur.

Clarksville, Ozark, Van Buren, Fort Smith, 62 numaralı yol üstündedir, bu yol Arkansas'da biter. Ve bütün yollar Oklahoma'ya gider; Tulsa'dan 66, Mac Alester'den 270 gelir. Güneyden Wichita Falls'den, kuzeyden Enid'den, 81. Edmond, Me Loud, Purcell, 66 Oklahoma'dan çıkar. El Reno ve Clinton batıya doğru giden bu yol üstündedir. Hydro, Elk City ve Texola, Oklahoma devleti burada biter. 66 Panhandle of Texas' tan geçer. Shamrock ve Me Lean, Conway ve Sarı adiyle anılan Amarillo, Wildorado, Vega, Boise ve Texas devleti de burada biter. Tucumcari ve Santa Rosa ve New Mexico dağlarından geçerek Albuquerque'e gider, yol buradan Santa Fe'yi izleyerek iner. Sonra, Rio Grande boğazından Los Lunas'a, oradan yeniden batıya dönerek 66 üzerinden Gallup'a girer ve sonunda New Mexico sınırı...

Ve şimdi yol, yüksek dağlardadır. Holbrook, Winslow ve Flagstaff, Arizona'nın bu yüksek dağlarındadır. Sonra dalgalar gibi inip çıkan büyük yayla gelir. Ashfork, Kingman ve yeniden, kayalık dağlar, burada suyun yolunu değiştirip saparlar. Sonra Arizona'nın güneşten çatlayarak dağılmış dağlarından Colorado'ya gelinir; dere kıyılarında yeşil kamışlar vardır ve burası, Arizona'nın sonudur. Kaliforniya, hemen nehrin ötesindedir ve Kaliforniya, güzel bir şehirle başlar. Needles, nehir kıyısındadır. Ama nehir burada bir yabancıdır. Needles' ten yukarı, güneş altında yanan sıra dağların ardında bir uzaklıkta durup dururlar. Sonunda Barstov gelir ve çöl, önüne yeniden dağlar çıkıncaya kadar yine sürüp gider. Bu dağlar, yüce dağlardır ve 66 numaralı yol, bunların döne döne arasından gider. Ve birdenbire bir geçit, aşağıda güzel bir ova, daha aşağıda bağlar, bahçeler, küçük evler, uzaklarda bir şehir. Oh! Allaha şükür, bitti!..

Kaçan halk, 66'nın üzerinden akıyor; bazen bir tek otomobil, bazen küçük bir kervan gibi akıyor. Bütün gün, yol boyunca tekerlekler yavaş yavaş dönüyor ve geceleyin bir su yakınında konaklıyorlar. Bütün gün eski çatlak radyatörlerinden buhar sütunları fışkırıyor, gevşek piston kolları takırdıyor ve silindirleri dövüyor. Kamyonlar yükünü almış, arabaları sürenler kulak kesilmişler, dinliyorlar. Şehirlerin arası ne kadar?.. Şehirlerin arası korkunç: Ya bir şey kırılırsa?.. Eh, ne yapalım, bir şey kırılırsa, olduğumuz yerde konaklarız, Jim'i şehre yaya göndeririz, kırılan parçayı alır, yayan gelir ve., ne kadar yiyeceğimiz kaldı?..

Motoru dinle. Tekerlekleri dinle. Kulaklarınla, direksiyon üzerindeki ellerinle dinle. Vites kolunun üzerindeki avucunla dinle; önündeki tahtanın üstündeki ayaklarınla dinle. Takır tukur edip duran bu eski hurda makineyi bütün duygularınla dinle; çünkü seslerdeki bir değişiklik, ritimde ufak bir

ayrıntı., bir hafta mı dersin?.. Bu tıkırtı da ne?.. Supap itecekleri. Ziyanı yok. Supap itecekleri isterse sabaha kadar takırdasın, hiçbir zararı olmaz. Arabanın giderken çıkardığı bu tıkırtı da ne?.. Kulağıma gelmiyor, sadece hissediyorum. Galiba bir yere yağ gitmiyor?.. Belki de yataklardan biri hapı yutuyor? Hey Yarabbi, eğer yataksa biz ne yaparız şimdi?.. Para su gibi gidiyor.

Bu Allanın belâsı da bugün neden bu kadar kızdı? Yokuş çıkmıyoruz ki. Hele bir inip bakalım... Vay anasını, vantilatör kayışı kopmuş. Şu küçük ip parçasından bir kasnak yapıver. Bakalım uzunluğu ne kadar... Haa, dur uçlarını öreyim. Şimdi yavaş sür... Yavaş yavaş işlet de hiç olmazsa bir şehre varalım; ve bu kasnak çok dayanmaz.

Ah şu külüstür bir dağılmadan portakal memleketi Kaliforniya'ya varsak. Bir varsak!..

Ya lastikler?.. Bezlerin bir katı aşınmış. Yalnız dört damak teli kalmış. Bir taşa çarpmamak, ya da patlatmazsak belki yüz milden fazla yaparız. Hangisi olacak dersin?.. Yüz mil mi gideceğiz, yoksa lastik mi patlayacak?.. Ne dersin, hangisi? Yüz mil. Evet, çok dikkatli olmalısın. Lastik yamamız var. Belki giderken bir tanesi hava kaçırmaya başlar. Patlak lastikten ayakkabı yapsak nasıl olur dersin?.. Belki beş yüz mil daha yaparız. Ne yapalım, patlayıncaya kadar gideceğiz.

Bir lastik almamız gerek, ama Allah kahretsin, eski bir lastiğe de dünyanın parasını istiyorlar. İnsanın yüzüne bile bakmıyorlar. Yolumuza devam etmek zorunda olduğumuzu biliyorlar. Bekleyecek durumda olmadığımızı biliyorlar... Ve fiyatlar da yükseliyor.

Ya al, ya bırak. Ben burada keyfim için iş görmüyorum. Burada lastik satıyorum, lastik. Bedava verecek değilim ya!.. Senin

başına ne gelirse gelsin, bana ne? Ben kendi işime bakarım.

Öteki şehir buradan ne kadar sürer?

Dün sizlerden kırk iki araba geçti buradan. Sizler nereden gelip nereye gidiyorsunuz böyle?

Evet, Kaliforniya büyük bir devlet.

O kadar da büyük demedik. Bütün Birleşik Devletler bile o kadar büyük değil. Hiç o kadar büyük değil. O derecede büyük değil. Bir tek memlekette hem sana, hem bana, hem senin gibilere ve hem de benim gibilere, hem zenginlere, hem fakirlere, hem hırsızlara, hem namuslu adamlara yetecek kadar yer yoktur. Hem aça, hem toka yetecek kadar da yer yoktur. Niye geldiğiniz yere dönmüyorsunuz?

Burası hürriyet memleketi. Herkes istediği yere gidebilir.

Sen yine öyle san!.. Kaliforniya sınır karakolundan sana hiç söz etmediler galiba? Hani şu Los Angelos polisleri... Onlar sizin gibi serserileri durdurup, gerisin geriye gönderirler. Toprak alacak paran yoksa seni kabul etmeyiz, derler. Önce şoför ehliyetin var mı diye sorarlar. Görelim, derler. Sonra alıp yırtarlar. Şoför ehliyetin olmadan Kaliforniya'ya giremezsin derler.

Burası hürriyet memleketi.

Yaa, öyle mi; hele biraz şöyle hürriyeti dene bakalım. İnsana, parayı verip düdüğü çalacak kadar hürsünüz diyorlar.

Kaliforniya'da yüksek gündelik veriyorlarmış. Elimdeki ilânda yazılı.

Palavra!.. Ben, çok geri dönenleri gördüm. Sizi aldatıyorlar. Şimdi sen uzun lakırdıyı bırak, bu lastiği alıyor musun, almıyor musun?

Çaresiz alacağız. Ama bayım, hey Allahım, paramız suyunu çekiyor! Paramız azaldı.

Vah, vah. Bana ne... Alacaksan al git.

Alacağız dedik ya. Hele bir daha göz gezdirelim bakalım, öyle bir kaldırıp aç, lastiğin dışına bak... Ulan pezevenk, bir de dış lastikte bir şey yok diyorsun. Yarı yarıya yırtık.

Evet, haklısın. Heyy, George! Bu yırtığı nasıl oldu da ben görmedim?..

Sen onu gördün, pezevenk. Patlak bir lastiği dört dolara bize sokmak istedin. Sana şöyle adamakıllı bir tekme sallamak isterdim ama...

Bana bak, kızma. Sana ne diyorum, gerçekten görmedim. Bak... Mademki öyle, senin hatırın için bir şey yapacağım. Sana bu lastiği üç dolar elli sente bırakıyorum.

Sen ne diyorsun be, o zaman sen şapkanı sevincinden havaya atarsın! Biz yine öteki şehri tutmaya bakalım.

Bu lastiklerle mi?

Ne yaparsın. Bu boktan lastiğe para vereceğime, jantların üzerinde giderim, daha iyi.

Bir insan ne diye ticaret yapar? Herifin de söylediği gibi, keyif için ticaret yapılmaz ya. Ticaret bu demektir. Sen ticareti ne sandındı? Herkes sanıyor ki... Yolun kıyısındaki levhayı görüyor musun? Ne yazıyor üstünde: Servis Kulübü. Salı günleri öğle yemeği. Colmado oteli?.. Hoş geldin kardeş. Orası da bir çeşit servis kulübü. Herif

bir hikâye anlattıydı. Bu kulüpteki toplantılardan birine gidip de bu hikâyeyi tüccarlara da anlattı ha!.. Küçüklüğünde babası oğluna, boynu tasmalı bir dana vermiş, "Git bunu servise çek" demiş. Çocuk da danayı çekmiş, o zamandan beri ne vakit bir tüccarın servisten söz ettiğini işitse, hep kimin düzüldüğünü düşünüp dururmuş. Ticaret yapan insan, yalan söyleyecek ve aldatacak, ama bakma, tüccar buna başka bir ad takar. Önemli olan budur. Bu lastiği çalarsan hırsız olursun. Ama herif şu patlak lastik için senin dört dolarını çalmak istedi, değil mi?.. İşte buna, tatlı iş derler.

Danny arkada, bir bardak su istiyor.

Beklesin. Burada su yok.

Dinle, dinle... Defransiyel mi acaba?

Bilmem?..

Telgraf telleri gibi ötüyor.

Contalardan biri boku yiyor. Ne yapalım? Islığı işitiyor musun? İyi bir yer bul da konaklayalım. Ama, ah Yarabbi, yiyecek bitiyor, para bitiyor... Ya benzin alacak paramız kalmazsa?.. Ne yaparız?..

Danny arkadan bir bardak su istiyor... Küçük çocuklar, susamış.

Şu contayı iyi dinle, hava mı kaçırıyor?

Bok canına olsun!.. Tam zamanını buldu! İşte hapı yuttuk. İç lastik de, dış lastik de patladı. Ne yapacağız?.. Dış lastiği atma, ayakkabı yaparız, bir parçasını kes de zayıf bir yerin içine koy.

Arabalar yolun dışına kırıyorlar; motorun burnu yolun dışına bakıyor; lastiklere yama vuruldu. Otomobiller ve kamyonlar 66 yolu boyunca yaralı hayvanlar gibi soluya soluya,

ıkına sıkına, topallaya topallaya gidiyorlar. Motor çok ısınmış, irtibatlar gevşemiş, yataklar gevşemiş, her şey laçka.

Danny bir bardak su istiyor.

Halk, 66 yolu boyunca kaçıyor. Ve karayolu güneşin altında bir ayna gibi parlıyor; uzakta ısı, beton yolu, üzerinde su birikintileri varmış gibi gösteriyor.

Danny bir bardak su istiyor.

Bekleyecek çocuk, zavallı. Biliyorum yanıyordur. Ama bekleyecek, öteki benzin istasyonuna kadar. Herifin dediği gibi... Servis istasyonu.

Yolun üzerinde iki yüz elli bin insan. Elli bin eski püskü araba... Yaralı, istim salan arabalar. Yolların kıyısında bozulmuş arabalar, öylece bırakılmış... Peki ne olmuş bunlara?.. Arabanın içindeki insanlar ne oldu? Yaya mı

gitmişler? Şimdi neredeler? Onlar bu cesareti nereden buldular? Bu korkunç inanç nereden geliyor?

Ve işte size inanılmayacak, ama doğru, aynı zamanda, komik ve güzel bir hikâye... On iki kişilik bir aile varmış ve topraklarından atılmışlar.

Otomobilleri yokmuş. Ellerindeki hurdalarla bir römork yapmışlar ve eşyalarını bunun içine koymuşlar. 66'nın kenarına çıkıp beklemişler. Biraz sonra oradan geçen güzel bir otomobil, onları almış. Beşi otomobilde gitmişler, yedisi de römorkta. Köpekleri de römorkta gitmiş. İki konaklamadan sonra Kaliforniya'ya varmışlar. Götüren adam onları beslemiş. Olmuş bir olay bu. Ama insan bu kadar cesareti nereden buluyor, kendi türüne karşı bu kadar güveni nasıl besliyor? Bu kadar inancı insana verebilecek dünyada pek az şey var.

Halk, arkalarında bıraktığı dehşetten kaçıyor... Onların başına garip işler geldi ve bu işlerin bazıları o kadar insafsızca, bazıları da o kadar güzeldi ki, bu yüzden içlerinde inanç, bir daha sönmemek üzere yeni baştan ve ölümsüzlüğe değin alevlenmeye başladı.

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Hurdası çıkmış, imanına kadar yüklü Hudson, gıcırdaya gıcırdaya, homurdana homurdana Sallisaw'daki karayoluna girdi ve batıya döndü; güneş göz kamaştırıyordu. Al, beton yolda motorun hızını gittikçe artırdı: Zaten dümdüz olmuş makaslar için artık kırılma tehlikesi kalmamıştı. Sallisaw ile Gore arası yirmi bir mildir, Hudson saatte otuz beş mil yapıyor. Gore ile Warner arası on üç; Warner ile Checotah arası on dört mildir; Checotah ile Henrietta arası uzundur... Otuz dört mil... Ama yolun sonunda gerçekten güzel bir şehir vardır. Henrietta ile Castle arası on dokuz mildir. Ve güneş tam tepede parlıyor, güneşin ısıttığı kırmızı renkli tarlalar, havayı titretiyordu.

Al, direksiyonda yüzü dikkat kesilmiş, bütün vücudu arabayı dinliyor, bir yola, bir saat tablasına bakıp duruyor. Al, motoru ile

tek vücut olmuştu, her siniri bir arıza dinliyordu; bir takırtı, keskin bir cızırtı, bir vızıltı, bir tıkırtı kamyonu mahvedecek bir değişiklik yapabilir. Al, arabanın ruhu, canı olmuştu.

Büyükana yanında oturuyor, uyukluyor; uykusunda inliyordu. Bir ara gözünü araladı, ilerisine baktı, sonra yine uyuklamaya başladı. Ana, büyükananın yanında oturmuş, dirseğini dışarı çıkartmıştı; derisi kızgın güneş altında kızarıyordu. Ana da ilerisine doğru bakıyordu; fakat gözleri dalgındı; ne yolu, ne tarlaları, ne servis istasyonlarını, ne de yiyecek dükkânlarını görüyordu. Hudson, bunların önünden geçerken dönüp bakmıyordu bile.

Al, kırık iskemlenin üzerinde kıpırdadı, direksiyon simidinde yakaladığı yeri değiştirdi. Sonra içini çekti:

— Bir takırdı var, ama ziyanı yok!.. Önümüze bir yokuş gelirse bu yükle nasıl çıkacağız, Allah bilir. Kaliforniya ile burası arasında hiç yokuş var mı, ana?..

Ana yavaşça başını çevirdi, gözleri canlandı:

— Var galiba, dedi. Tabiî bilmiyorum. Ama galiba epey yokuşlar, hatta dağlar bile varmış. Büyük dağlar.

Büyükana uykusunda uzun uzun inledi.

Al:

— Eğer yokuş çıkarsak yatakları yakarız, dedi. Eşyanın bir kısmını atmak gerekecek. Galiba papazı götüremeyeceğiz.

Ana:

— Bak göreceksin, daha gittiğimiz yere varmadan, "Papazı aldığımıza ne iyi ettik!"

diyeceksin, dedi. Papazın bize çok yardımı dokunacak.

Yeniden ilerisinde parlayan yola baktı. Al, direksiyonu bir eliyle kullanıyordu, öteki elini titreyen vites koluna koymuştu. Konuşmakta zorluk çekiyordu. Kelimeleri ağzından çıkarmadan önce iyice evirip çeviriyor, düşünüyordu:

— Ana...

Ana, yavaş yavaş dönerek Al'a baktı. Başı, arabanın hareketiyle birlikte sallanıyordu.

— Gidiyoruz diye korkuyor musun, ana?.. Bilmediğimiz bir yere gidiyoruz diye korkuyor musun yoksa?

Ananın gözleri düşünceli ve donuktu:

— Biraz, dedi. Çok değil, biraz. Ben sadece şunun şurasında oturmuş bekliyorum. Yapılacak bir şey oldu mu, yaparım, o kadar.

— Oraya vardığımız zaman neyle karşılaşacağımızı düşünmüyor musun? Ya Kaliforniya düşündüğümüz gibi güzel bir yer çıkmazsa diye korkmuyor musun?

Ana, hemen:

— Hayır, dedi. Hayır, hiçbir şey düşünmüyorum. Zaten bunu düşünemezsin de. Ben de düşünemem. Bunu düşünmek, haddini bilmemek olur... Çok şeyler istemek, her şeyi bilmek istemek olur... Önümüzde göreceğimiz daha binlerce şey var, hangisinin sırası ise, onu göreceğiz; sırayla... Sırayı bozarsam, çok ileri gitmiş olurum. Sen ilerisini düşünebilirsin, çünkü gençsin, ama... Ama benim için yaşantı, şu altımdan akıp giden yol gibidir ve yaşam benim için sadece

bizimkilerin ne zaman acıkıp domuz kemiklerini isteyecekleridir…

Yüzü gerilmişti:

— Benim yapabileceğim şey budur işte. Bundan çoğu elimden gelmez. Eğer ben bundan çoğunu yaparsam, bütün ötekilerin rahatı kaçar… Bunu bildikleri için, onların bana güveni var.

Büyükana haykırarak esnedi ve gözlerini açtı. Yaban yaban çevresine bakındı:

— Allahınızı severseniz ben, biraz ineyim, dedi.

Al:

— İlk rastlayacağımız çalılıkta inersin, dedi. Bak, ileride bir tane görünüyor işte.

— Çalılık malılık bilmiyorum, ineceğim; çıkacağım diyorum sana!..

İnlemeye başladı:

— İneceğim, ineceğim!..

Al, arabayı hızlandırdı, bodur bir çalılığa geldikleri zaman ana, kapıyı iterek açtı, debelenip duran ihtiyar kadını yolun kıyısına, çalılıkların arasına götürdü. Büyükana çömeldiği zaman düşmesin diye tutuyordu.

Kamyonun üzerinde oturanlar kımıldanmaya başlamışlardı. Yüzleri güneşten parlıyordu. Tom, Casy, Noah ve John Amca yorgun yorgun kendilerini aşağıya saldılar. Ruthie ile Winfield, yan tahtalardan atladılar ve çalıların içine daldılar. Connie, Rose of Sharon'un aşağıya inmesine yardım etti. Büyükbaba uyanmış, çadır bezinin altından, başını kaldırmaya çalışıyordu, ama gözleri sanki ilaçlanmış gibi, yaşlıydı ve hâlâ görmüyordu. Diğerlerine bakıyor, ama

bakışından çevresindekileri pek tanımadığı anlaşılıyordu.

Tom seslendi:

— Büyükbaba, aşağıya inmek istiyor musun?

İhtiyar gözler, ilgisiz, Tom'a döndü:

— Hayır, dedi.

Bir an gözlerini öfke bürüdü:

— Ben gitmeyeceğim diyorum size!.. Ben Muley gibi burada kalacağım!..

Ve gözleri yeniden çevresiyle ilgisini yitirdi. Ana, büyükanayı hendekten çıkarıyordu.

— Tom, dedi. Çadır bezinin altında, arkada tava var. İçinde kemikler vardır. Çıkar, biraz bir şey yiyelim.

Tom tavayı çıkardı ve dolaştırdı. Aile, yol kıyısında durarak, kemiklerin üzerinde kalan büzülmüş et parçalarını yedi.

Baba:

— İyi ki bunları aldık, dedi. Oturmaktan her yanım o kadar katılaşmış ki, zor kıpırdanıyorum. Su nerede?

Ana:

— Orada su yok mu? diye sordu. Bir güğüm su doldurdumdu.

Baba, kamyonun üstüne tırmandı, çadırın altına baktı.

— Burada yok. Galiba unuttuk.

Birdenbire herkes susamıştı. Winfield vızıldanıyordu:

— Su isterim!.. Su isterim!

Susadıklarını birdenbire hatırlayan erkekler dudaklarını yaladılar. Küçük bir panik başladı. Al, paniğin büyümesinden korktu:

— İlk rastladığımız servis istasyonundan alırız. Zaten benzin de almak gerek.

Aile, kamyonun kenarına üşüştü. Ana, büyükanaya yardım ederek içeri soktu, kendisi de yanına geçip, oturdu. Al, motoru çalıştırdı, yola düzüldüler.

Castle ile Paden arası yirmi beş mildir; güneş tepeden geçmiş, aşağıya doğru inmeye başlamıştı. Radyatör kapağı yukarı aşağı oynuyor, radyatörden istim fışkırıyordu. Paden'e yakın bir yerde yolun kenarında bir kulübe ile, bu kulübenin önünde iki benzin pompası göründü; kulübenin yanında bir parmaklık, bir su borusu ve bir hortum vardı. Al, arabayı içeri çekti, Hudson'un burnunu hortuma yanaştırdı. Bu

sırada iri yarı, kırmızı yüzlü bir adam, benzin pompalarının arkasındaki sandalyesinden kalktı, onlara doğru yaklaştı. Üzerinde kahverengi kadife bir pantolon, bir askı ve gömleği vardı; başına gümüş boyalı mukavva bir şapka geçirmişti. Ter burnunda ve gözlerinde boncuk boncuk toplanıyor, boynunun buruşuklarından küçük derecikler halinde akıyordu. Adam, yabanî ve sert bakışlarla kamyona yaklaştı.

— Bir şey mi istiyorsunuz? Benzin mi alacaksınız, yoksa başka bir şey mi?, diye sordu.

Adam kamyona yaklaşmadan önce Al, dışarı fırlamış, parmaklarının ucu ile istim çıkaran radyatör kapağını çeviriyor; gevşediği zaman kaçabilmesi için hemen çevirip, elini çekiyordu.

— Bize biraz benzin lâzım bayım.

— Paranız var mı?

— Elbet var. Dilenmiyoruz ya.

Adamın yüzündeki yabanîlik yok olmuştu.

— Peki o halde. Suyu kendiniz istediğiniz kadar doldurun, dedi.

Ve hemen anlatmaya başladı:

— Yollar insan dolu. Geliyorlar, suyu alıyorlar, apteshaneyi kirletiyorlar, sonra yeminle söylüyorum; bir sürü şeylerimi çalıyorlar ve hiçbir şey almadan, basıp gidiyorlar. Zaten bir şey alabilecek paraları da yok. Yollarına devam edebilmeleri için gelip benden bir galon benzin dileniyorlar.

Tom, kızgınlıkla yere atladı, şişman adama doğru yaklaştı. Sert bir şekilde:

— Biz, aldığımız şeyin parasını veririz! dedi. Ne diye ağzımızı arıyorsun? Biz senden bedava bir şey istedik mi?

Şişman hemen:

— Kızma canım, ağzınızı filan aradığım yok, dedi.

Ter, kısa kollu spor gömleğine geçmeye başlamıştı.

— İstediğiniz kadar su alın dedim. İsterseniz apteshaneye de girin.

Winfield hortumu eline almıştı. Ucundan akan suyu içiyor, sonra yüzüne akıtıyordu; yüzünde damla damla sular kalmıştı:

— Soğuk değilmiş, dedi.

Şişman adam sözüne devam etti:

— Bilmiyorum, bir şeyler oluyor memlekette...

Artık yakınmaları yön değiştirmişti. Şimdi Joad ailesine söylemiyor, onlardan söz etmiyordu:

— Her gün elli, altmış otomobil gelip geçiyor, herkes çoluğunun çocuğunun eşyasını almış, batıya gidiyor. Nereye gidiyorlar? Ne yapmaya gidiyorlar?

Tom:

— Onlar da bizim gibi, dedi. Onlar da bir lokma ekmek parası kazanacak bir yer bulmaya gidiyorlar. Geçinmeye gidiyorlar. İşte hepsi bu.

— Gerçekten ne var, ne oluyor anlamıyorum. Hiçbir şeyden haberim yok. Ben de burada ekmek parası kazanmaya çalışıyorum. Ama zor. Örneğin, o kocaman arabaların burada durduklarını mı sanıyorsun? Hayır, durmazlar!.. Şehirdeki sarı boyalı kumpanya istasyonlarına giderler. Böyle yerlerde

durmayı ayıp sayarlar. Burada duran insanların çoğunda ise para yoktur.

Radyatör kapağı Al'ın eline çarptı ve ardından bir buhar bulutu bırakarak havaya sıçradı. Radyatörden boğuk bir kaynama sesi geliyordu. Kamyonun üzerindeki zavallı köpek, korka korka, sürüne sürüne kamyonun kenarına yaklaştı; yerdeki suya bakıyor, inliyordu. John Amca kamyonun üstüne tırmandı, köpeği ensesinden yakaladı. Bir an köpek, gergin bacakları üzerinde sallandı, sonra su borusunun altındaki çamuru yalamaya gitti. Yolda otomobiller, sıcağın altında parlayarak yıldırım gibi geçip gidiyorlardı ve kızgın rüzgârları servis istasyonunun önüne kadar geliyordu. Al, radyatöre hortumu sokarak, su doldurdu.

Şişman adam devam etti:

— Ben benzin karşılığında eşya alarak zengin olmak niyetinde değilim. Oysa burada

sadece trampa yapıyorum. Çünkü, burada duran insanlar, benden benzin dileniyorlar ve karşılığında bir şeylerini bana vermek istiyorlar. Benzine, yağa karşılık bana verdikleri şeyleri gelip de arka odamda bir görseniz: Yatakları, çocuk arabaları, tencereler, tavalar... Bir aile, bir galon benzin için çocuğunun elindeki bebeği verdi. Bu eşyaları ben ne yapayım, eskici dükkânı mı açacağım?.. Adamın biri de, bir galon için bana ayakkabılarını vermek istedi. Eğer ben başka yaradılışta bir adam olsaydım...

Anaya baktı, sözünü kesti.

Jim Casy, başını ıslatmıştı, damlalar hâlâ geniş alnında aşağı süzülüyordu. Kaslı boynu ve gömleği ıslaktı. Tom, adamın yanına yaklaştı:

— Bunda halkın suçu yok, dedi. Sen olsan üzerinde yattığın döşeği bir teneke benzine verir misin?

— Biliyorum, halkın suçu yok. Herkese soruyorum: Neden yola çıktınız? diye. Herkes de haklı bir neden söylüyor. Ama memlekette ne oluyor? İşte ben bunu öğrenmek istiyorum. Ne oluyor, nereye gidiyoruz? İnsanlar artık ekmek parası kazanamıyorlar, geçinemiyorlar. Çiftçilik artık insanları geçindirmiyor. Size soruyorum: Bu gidişle haliniz ne olacak? Benim aklım ermiyor. Sorduklarım da bilmiyor. İnsanlar yüz mil daha gidebilmek için ayaklarındaki ayakkabılarını veriyorlar. Aklım ermiyor doğrusu.

Gümüş rengi şapkasını çıkardı, avcuyla alnını sildi. Tom da kasketini çıkardı, kasketiyle alnını sildi. Hortumun yanına gitti, şapkayı ıslattı, sıktı, yeniden başına geçirdi. Ana, teneke bir maşrapa bularak kamyonun yan tahtalarının arasından çıkardı. Büyükanaya ve eşyaların üzerindeki büyükbabaya su taşıdı. Tahtalara basarak büyükbabaya maşrapayı uzattı. Büyükbaba

dudaklarını ıslattı, sonra başını salladı, daha çok istemedi. İhtiyar gözler bir an ıstırap ve korku içinde anaya baktıktan sonra yeniden çevre ile ilgisini kesti.

Al, motoru işletti, kamyonu gerisin geriye benzin pompasına götürdü.

— Doldur. Aşağı yukarı yedi galon alır. Ama biz altı dolduralım da akmasın.

Şişman adam hortumu benzin deposuna soktu.

— Evet, dedi. Memleket nereye gidiyor, aklım ermiyor; bir şey mi var?

Casy:

— Ben bütün memleketi dolaştım, dedi. Herkes bu soruyu soruyor. Nereye gidiyoruz? Bana öyle geliyor ki, hiçbir yere gitmiyoruz. Her zaman yoldayız. Her zaman gidiyor ve

gidiyoruz. Niçin insanlar bunu düşünmüyorlar? Şimdi hareket çağındayız. Halk hareket halinde. Biz nedenini ve nasıl olduğunu biliyoruz. Hareket var, çünkü hareket etmek zorundayız. Halkın yollara dökülmesinin nedeni bu. Çünkü, daha iyisini istemekte. Ve bunu elde etmenin de tek yolu bu. İstiyorlar, muhtaçtırlar, gidecekler, bulacaklar. İnsanları kavga edecek kadar çileden çıkaran, ezilmektir. Ben her yanı dolaştım, herkesin senin gibi dert yandığını duydum.

Şişman adam, benzini pompaladı, benzin tutarını gösteren pompa saatinin iğnesi döndü.

— İyi hoş ama, nereye? Ben bunu anlamak istiyorum.

Tom kızarak atıldı:

— Bana bak, sen bu işi hiçbir zaman anlamayacaksın. Casy, sana anlatmaya

çalışıyor, sen de hâlâ soruyorsun. Ben senin gibilerini çok gördüm. Siz bir şey sormazsınız; sadece şarkı söyler gibi bir hava tuttur-ursunuz. Ne oluyoruz, nereye gidiyoruz?.. Ne anlamak istediğini sen de bilmiyorsun ya!.. Herkes yola çıkmış, bir yere gidiyor işte. Her yanda ölen bir sürü insan da var. Belki sen de biraz sonra ölürsün, ama hiçbir zaman bir şey anlamayacaksın. Senin gibi çoklarını gördüm ben. Sizler hiçbir şey öğrenmek istemezsiniz. Uyumak için kendi kendinize ninni söylersiniz. Ne oluyoruz? diye.

Paslı ve eski benzin pompasına, arkasındaki kulübeye baktı. Kulübe eski tahtalardan yapılmıştı ve hâlâ ilk kullanıldığı zamandan kalma çivi delikleri tahtaların göz alan boyası arasından sırıtıyordu. Tahtaların üzerine şehirdeki büyük şirket, benzin istasyonlarını taklit için göz alıcı sarı bir boya sürülmüştü. Ama yağlı boya eski çivi deliklerini ve tahtalardaki eski çatlakları kapatmamış, üzerine de bir daha boya

sürülmemişti. Taklit başarılamamıştı. Ve sahibi de bunu biliyordu. Tom, kulübenin açık kapısından, içerideki yağ fıçılarını -yalnız iki tanesini-, içlerinde bayat şekerler ve zamanla renkleri koyulaşmış horoz şekerlerini, sigaraları, kırık sandalyeyi, ortası delik ve paslı sinek telini gördü. Üzerine çakıl dökülmesi gerekirken, mezbelelik halde bırakılmış avluya, onun arkasında, güneşin altında kurumakta olan mısır tarlasını, evin kıyısındaki küçük, kullanılmış, yamalı lastik yığınını gördü; şişman adamın ütüsüz pantolonu, adi cinsten spor gömleği ve kâğıt şapkası ilk olarak gözüne çarptı.

Dedi ki:

— Seni bozmak istemezdim, bayım. Sıcak beynime vurdu da ondan. Senin de bizim gibi bir şeyin yok. Sen de çok geçmez, kendini yolda bulursun. Ancak seni yola traktör düşürmeyecek. Şehirlerdeki o güzel sarı

benzin istasyonları düşürecek. Herkes yola düşecek artık.

Tom, utanarak:

— Sen de yola düşeceksin bayım, dedi.

Tom, bu sözleri söylerken şişman adamın pompa üzerinde hareket eden eli yavaşlamış ve durmuştu. Canı sıkkın bir halde Tom'a bakıyordu.

— Nereden biliyorsun? diye bitkin bir halde sordu. Bizim de pılıyı pırtıyı toplayıp batıya gitmek istediğimizi nereden biliyorsun?

Casy cevap verdi:

— Herkesin başına gelen şey de ondan, dedi. işte ben de şeytanı düşman saydığım için bütün savaşımı şimdiye kadar şeytana karşı yapıyordum. Ama memleketi saran

şeytandan da daha kötü bir şey var ve kafası kesilmeden de ondan kurtulamayacağız. Hiç sen kocaman Cala Montez[7] zehirli kertenkelesini gördün mü bayım? Adama sımsıkı sarıldı mı bir kere, ikiye bile bölsen yine kurtulamazsın, başı kalır. Boynunu kessen kafası yine düşmez. Eline bir tornavida alıp başını söküp atman gerek. Ve başı etinde kaldıkça, dişini geçirdiği yere zehrini akıtır durur.

Burdu, başını çevirerek Tom'a baktı.

Şişman adam kederli kederli uzaklara bakıyordu. Benzin pompasının kolunu yavaş yavaş eliyle çevirmeye başlamıştı. Zayıf bir sesle:

— Başımıza neler gelecek, bilmiyorum... dedi.

Connie ile Rose of Sharon hortumun yanında durmuşlar, gizli gizli bir şeyler

konuşuyorlardı. Connie teneke maşrapayı yıkadı, yeniden doldurmadan önce parmağı ile hortumdan akan suya baktı. Rose of Sharon, yoldan geçen otomobilleri seyrediyordu. Connie maşrapayı Rose of Sharon'a uzattı:

— Su soğuk değil, ama ne de olsa susuzluğunu alır.

Rose of Sharon, kocasına baktı, gizlice gülümsedi. Gebe olduğundan, artık her şey onun için bir sırdı. Sır olan her şeyin ve küçük susmaların sanki anlamı vardı. Kendi kendine seviniyor, gerçekte incir çekirdeği doldurmayacak şeylerden yakınıyordu. Connie'nin sersemce yardımlarına başvuruyordu. Her ikisi de kendi sersemliklerinin farkındaydılar. Connie, kızdan çok memnundu, onun gebe olduğunu düşündükçe hayranlık duyuyordu. Karısının gizli şeylerini paylaştığını düşünmek hoşuna gidiyordu. Rose of Sharon, hafifçe gülümsediği zaman o da bıyık altından gülüyor, gizli şeylerini

fısıltılar halinde birbirlerine anlatıyorlardı. Çevrelerini dünya sarmıştı ve onlar daha çok Rose of Sharon, bu dairenin merkeziydi. Connie de Rose of Sharon'un küçük bir uydusu. Söyledikleri her şey bir çeşit sırdı.

Rose of Sharon gözlerini yoldan ayırdı. Şımarık şımarık:

— Ben çok susamadım, dedi. Ama belki su içsem fena olmaz.

Connie başını eğdi, çünkü onun ne demek istediğini anlamıştı. Rose of Sharon maşrapayı aldı, ağzını çalkaladı, tükürdü, bir maşrapa dolusu ılık suyu içti.

Connie:

— Daha ister misin? diye sordu.

— Yarım maşrapa daha ver, yeter.

Connie, maşrapanın yarısına kadar su doldurdu, Rose of Sharon'a verdi. Gümüş renkli, alçak bir Lincoln Zephyr yıldırım gibi geçti. Rose of Sharon öteki aile üyelerinin nerede olduğunu anlamak için döndü, hepsinin kamyonun çevresinde toplandığını gördü. İçine biraz güven gelince:

— Bu kamyonla gitmek hoşuna gidiyor mu?

Connie içini çekti:

— Kimbilir... Belki bir gün.

İkisi de ne demek istediklerini anlamışlardı.

— Eğer Kaliforniya'da çok iş varsa, kendimize de bir araba alırız. Ama bunlar...

Gözden kaybolan Zephyr'i gösterdi:

— Bunlar bir ev kadar pahalı. Ben ondan alacağıma, ev alırım, daha iyi.

Rose of Sharon:

— Ben, hem ev, hem de onlardan isterim, dedi. Ama tabiî önce ev lâzım, çünkü...

Her ikisi de ne demek istenildiğini anlamıştı. Gebelik her ikisini de korkunç duygulu yapmıştı.

Connie:

— Nasıl, kendini iyi hissediyor musun? diye sordu.

— Yorgunum. Boyuna güneş altında gitmekten yoruldum.

— Ne yaparsın, katlanacağız. Yoksa Kaliforniya'ya gidemeyiz.

Rose of Sharon:

— Biliyorum, dedi.

Köpek, koklaya koklaya çevrede dolaştı, kamyonun altından geçti, yeniden hortumun altındaki çamura doğru geldi; çamurlu suyu yalayarak içti. Sonra burnu aşağıda, kulakları sallana sallana uzaklaştı. Yolun kıyısındaki tozlu yoncaların arasından yine koklaya koklaya geçerek asfaltın kıyısına çıktı. Başını kaldırdı. Rose of Sharon bu sırada çığlığı bastı. Yıldırım gibi giden büyük bir otomobil, birdenbire yaklaştı, lastikler çığlığı bastı. Köpek kendini yolun dışına atmaya çalıştı, bir çığlık attı ve ortadan ikiye bölünerek tekerleklerin altına gitti. Büyük otomobil bir an yavaşladı, yüzler sarkarak arkaya baktı. Sonra otomobil daha büyük bir hızla kayboldu, gitti. Bir kan yığını ve yumağı olan, bağırsakları fırlayan köpek yolun üstünde yavaş yavaş debeleniyordu.

Rose of Sharon'un gözleri fal taşı gibi açılmıştı:

— Acaba çocuğa bir şey olur mu dersin? diye sordu. Acaba bir şey olur mu?

Connie kolunu Rose of Sharon'un boynuna doladı:

— Gel otur şuraya, dedi. Bir şey olmaz, merak etme.

— Ben duydum. Bağırdığım zaman içimde bir şeyin oynadığını duydum.

— Gel yavrum, otur. Bir şey yok, bir şey olmamıştır. Connie, Rose of Sharon'u ölen köpekten uzaklaştırdı, kamyonun yanına getirdi, basamağına oturttu.

Tom ve John Amca, köpek yığınına doğru gittiler. Ezilmiş vücudun son ürpermeleri görünüyordu. Tom, köpeği bacaklarından yakaladı, yolun kıyısına çekti. John Amca, sanki bu kaza kendi yüzünden olmuş gibi, sıkılıyordu.

— Keşke bağlasaydım, dedi.

Baba, bir an köpeğe baktı, sonra başını çevirdi:

— Gidelim artık, dedi. Zaten köpeği nasıl besleyeceğiz diye düşünüp duruyordum. Belki, böylesi daha iyi oldu.

Şişman adam kamyonun arkasından doğru geldi:

— Ben de üzüldüm, kardeşler, dedi. Yol dolaylarında köpek çok yaşamaz. Benim bir yıl içinde üç köpeğim gitti. Artık köpek besleyemiyorum.

Sonra ekledi:

— Köpeği ne yapacağız diye düşünmeyin, kardeşler. Ben gereğini yaparım. Mısır tarlasına gömerim.

Ana, kamyonun basamağı üzerinde hâlâ titreyip duran Rose of Sharon'a doğru yürüdü:

— Nasılsın Rosasharn? diye sordu. Bir fenalık duyuyor musun?

— Ezildiğini görünce, içim hop etti, dayanamadım.

Ana:

— Duydum, dedi. Artık topla kendini.

— Acaba bir şey olmuş mudur?

Ana:

— Olmamıştır, dedi. Ama böyle kendini yer, üzülür, tutturursan elbet bir şey olur. Şimdi kalk, bana yardım et de büyükanaya bakalım. Şu çocuğu biraz unut artık. O, kendi kendini korur, merak etme.

Rose of Sharon:

— Büyükana nerede? diye sordu.

— Bilmiyorum. Buralarda geziniyordu. Belki heladadır.

Kız helaya doğru gitti, biraz sonra büyükanamn koluna girerek kamyona getirdi.

— Orada uyuyup kalmış, dedi.

Büyükana inledi:

— Ne güzel yerdi, dedi. Alafranga apteshane var, su da yukarıdan akıyor. Hoşuma gitti.

Büyükana halinden memnundu:

— Uyandırmasaydınız ne güzel bir uyku çekecektim.

Rose of Sharon:

— Uyunacak bir yer değil orası, dedi.

Ve büyükanayı elinden tutarak kamyona çıkardı. Büyükana rahatça yerine yerleşti.

— Pek o kadar güzel bir yer değildi ama, eh yine de fena sayılmaz, dedi.

Tom:

— Gidelim, dedi. Daha çok yolumuz var.

Baba kızgın, bir ıslık çaldı:

— Çocuklar nereye gittiler?

Baba, yeniden parmaklarını ağzına götürerek ıslık çaldı. Biraz sonra Ruthie önde Winfield arkada, mısır tarlasından fırladılar.

Ruthie:

— Yumurta bulduk! diye bağırıyordu. Taze yumurta!..

Arkasından Winfield geliyordu:

— Bak!..

Toprağa bulanmış elinde, gri yumurtalar vardı. Elini yukarı uzattığı sırada gözleri yolun kıyısındaki köpeğe takıldı.

Ruthie:

— Aaa! dedi.

Ruthie ile Winfield köpeğe doğru yavaş yavaş yürüdüler. Köpeğin ölüsüne baktılar.

Baba seslendi:

— Haydi bakalım heyy, burada mı kalmak istiyorsunuz?

Çocuklar ağır ağır döndüler, kamyona doğru yürüdüler. Ruthie yeniden elindeki sürüngen yumurtalarına baktı ve fırlatıp attı. Kamyonun kenarına tırmandılar.

Ruthie boğuk bir sesle:

— Hâlâ gözleri açıktı, dedi.

Ama Winfield işi daha büyütüyordu. Damdan düşer gibi şunları söyledi:

— Bağırsakları her yana... Dört bir yana yayılmış.

Bir an sustu:

— Yayılmış... Her yana, yayılmış, dedi.

Ve sonra çabucak uzandı, kamyondan aşağı kusmaya başladı. Yeniden kalktığı zaman, gözleri sulanmıştı, burnu akıyordu.

— Domuz öldürmeye benzemiyor, diye durumunu açıkladı.

Al, Hudson'un ön kapaklarını kaldırmış, ne kadar yağ kaldığına bakıyordu. Kamyonda oturduğu yerin önünde duran bir galonluk tenekeyi aldı, boruya biraz ucuz siyah yağ akıttı, yeniden yağın düzeyine baktı.

Tom yanına gelmişti:

— Biraz da ben götüreyim mi? diye sordu.

Al:

— Yorulmadım daha, dedi.

— Sen dün gece hiç uyumadın. Ben bu sabah hafif kestirdim. Şimdi sen çık yukarı. Ben götüreyim.

Al, istemeye istemeye:

— Peki, dedi. Ama yağ saatinden gözünü ayırma. Yavaş götür. Yağ kalmayacak diye ödüm kopuyordu. İkide birde iğneye dikkat et. Eğer birdenbire düşerse, yağ kalmamıştır. Tekrar söylüyorum: Yavaş götür arabayı Tom. Çok yüklü.

Tom güldü:

— Bakarım ben, bakarım, dedi. Sen rahatına bak.

Aile yeniden kamyonun üzerine yığıldı. Ana, büyükananın yanına yerleşmişti. Tom yerine geçti, motoru işletti:

— Sahiden makine çekmiyor, dedi.

Motoru vitese taktı, kamyonu yoldan aşağı sürdü.

Motor birtakım gürültüler çıkararak yavaş yavaş gidiyordu; güneş önlerinde aşağıya

inmişti. Büyükana durmadan uyuyordu. Ananın bile başı önüne düşmüş, uyukluyordu. Tom gözüne giren güneşten korunmak için kasketini aşağı çekti.

Paden ile Meeker arası on üç mildir, Meeker ile Harrah on dört mildir, sonra Oklahoma şehri gelir... Büyük bir şehirdi Oklahoma. Tom arabayı doğruca şehre soktu. Ana uyanmış, şehrin sokaklarına bakıyordu. Kamyonun üstünde oturan aile üyeleri de dükkânlara, büyük binalara ve dairelere bakıyordu. Sonra binalar küçülmeye, dükkânlar ufalmaya başladı. Hurda demir depoları, sandviççiler, şehir dışındaki dans salonları...

Ruthie ile Winfield, bütün bunları görmüşlerdi: Bütün bunlar, büyüklükleri ve gariplikleriyle onları şaşırtmış, gördükleri temiz elbiseli halkı ile şehir, onları korkutmuştu. Birbirleriyle konuşmamıştılar. Sonradan konuşacaklardı. Ama o sırada

konuşmadılar. Şehirde, şehrin kenarında petrol kuyularını, kara kara petrol kuyularını gördüler. Havada yağ ve petrol kokusu vardı. Bütün bunları gördükleri halde, seslerini çıkarmadılar. Kocaman, acayip şeylerdi gördükleri, korkmuştular.

Rose of Sharon, caddede ince elbise giymiş bir adam görmüştü. Ayaklarında beyaz iskarpinler, başında düz bir hasır şapka vardı. Rose of Sharon, Connie'yi dürttü, gözleriyle adamı gösterdi, sonra Connie ile Rose of Sharon kendi kendilerini tutamadılar, ağızlarını kapattılar, kıkır kıkır gülüştüler, bu gülüşmeler onlara o kadar ferahlık verdi ki, gözleriyle, yeniden gülünecek başka bir adam aradılar. Ruthie ile Winfield de onları görmüşlerdi; bu gülüşme onların da hoşuna gittiği için onlar da aynı şeyi yapmaya çalışmışlardı... Ama yapamamışlardı. Gülüşememişlerdi. Connie ile Rose of Sharon, gülmemek için soluklarını tuta tuta kıpkırmızı kesilmişlerdi. Yeniden gülmeye

başlamaları için birbirlerinin yüzlerine bakmaları yetiyordu.

Şehrin dışı göz alabildiğine açıklıktı. Tom öteki arabalar arasında dikkatle kamyonunu sürdü, sonra yeniden 66'ya çıktı... 66, büyük batı yolu. Güneş yolun üstüne doğru iniyordu. Camın üstündeki tozlar parlıyordu. Tom, kasketini gözlerinin üstüne kadar çekti. O kadar ki, önünü görebilmek için başını geri atması gerekiyordu. Büyükana uyuyordu; kapalı göz kapaklarına güneş vurmuştu. Şakaklarındaki damarlar masmaviydi; yanağındaki küçük parlak damarlar da şarap rengini almıştı; yüzündeki, eski koyu lekeler daha da koyulaşmıştı.

Tom;

— Yolun ilerisinde dururuz, dedi.

Ana, bir süre bir şey söylemedi. Sonra:

— Güneş batmadan konaklayacak bir yer bulsak fena olmaz, dedi. Bir parça et pişirmeliyim, biraz da ekmek yapmalıyım. Bu da epeyce zaman alır.

Tom, anasının düşüncesine katıldı:

— Doğru, dedi. Bu yolu bir çırpıda bitirecek değiliz ya. Elbette arada sırada mola vereceğiz.

Oklahoma ile Berthany arası on dört mildir.

Tom:

— Güneş batmadan önce bir yer bulalım, dedi. Al, kamyonun tepesine o şeyi yapsın. Yoksa millet güneşten ölecek.

Ana, yeniden uyuklamaya başladı. Birden başını bir daha kaldırdı:

— Akşam için bir şeyler hazırlamalı, dedi ve ekledi: Baban bana senin devlet sınırından çıkma işini anlattı...

Tom bir süre sonra cevap verdi:

— Peki, ne olacakmış ana?

— Bu işe çok canım sıkıldı. Şimdi sen kaçıyorsun demektir. Ya seni yakalarlarsa?

Tom, batan güneşin keskin ışıklarından korunmak için elini gözlerinin üzerine koydu.

— Sen merak etme, dedi. Ben onu düşündüm. Kefaletle bırakılan bir sürü insan var. Hepsi de her zaman kaçarlar. Eğer batıda herhangi bir suç işler de yakalanırsam, fotoğrafımı alıp Vaşington'a yollarlar. Ondan sonra beni gerisin geriye gönderirler. Ama suç işlemezsem, bana da dokunmazlar.

— Doğrusu, ben bu işe çok sıkılıyorum. İnsan bazen suç işler de bunun bir suç olduğunu bilemez. Kaliforniya'da bilmediğimiz kimbilir ne kadar yasaklar vardır. Burada bir şey yaparsın ses çıkarmazlar da, aynı şeyi Kaliforniya'da yaparsın, suç olur.

Tom:

— İyi ama, kefaletle bırakılmış olmasaydım, yine aynı şey olmaz mıydı? dedi. Yalnız, şimdi şu fark var ki, bir suç yüzünden yakalanırsam, ötekilerden çok ceza yerim, o kadar. Şimdi bırak artık bu düşünceleri. O kadar çok düşünecek şeylerimiz var da, sen onları bırakıp bunları düşünüyorsun.

Ana:

— Ne yapayım, dedi. Bir kere devlet sınırını geçmekle bir suç işlemiş oldun.

Tom:

— Her halde Sallisaw'da kalıp açlıktan ölmekten iyi, dedi. Biz şimdi kendimize konaklayacak bir yer bulalım da.

Berthany'ye girdiler ve ötesine geçtiler. Yolun altından künk geçen bir hendekte eski bir otomobil duruyordu; yanına bir çadır kurulmuştu; çadırdan uzanmış bir soba borusundan duman çıkıyordu.

Tom, çadırı ve otomobili gösterdi:

— Bak, burada konaklamışlar. Güzel bir yere benziyor.

Motorunu yavaşlattı ve durdurmak üzere yolun kenarına çekti. Orta yaşlı bir adam, burnu havaya bakan eski bir otomobilin başında motorla uğraşıyordu. Başında geniş kenarlı adi, hasır bir şapka, üzerinde mavi bir gömlek, siyah benekli bir yelek vardı.

Tulumu kirden kaskatı kesilmiş, parlıyordu. Yüzü zayıftı ve derin yanak çukurlarından inen çizgiler yanak kemiklerini ve çenesini daha çıkık gösteriyordu. Başını kaldırarak Joad'ların arabasına baktı; gözlerinde hayret ve hiddet vardı.

Tom, otomobilin penceresinden uzandı:

— Burada gecelemek yasak mıdır, değil midir?

Adam sadece, kamyonu görüyordu. Sonra gözlerini Tom'a dikti:

— Bilmiyorum, dedi. Biz burada durduk, çünkü daha çok gidemezdik.

— Su var mı burada?

Adam hemen hemen çeyrek mil ötedeki bir benzin istasyonunu gösterdi:

— Orada su var. Bir kova verirler size.

Tom, çekiniyordu:

— Biz de gelip sizin yanınızda konaklayabilir miyiz ?

Zayıf adam, şaşkın şaşkın baktı:

— Burası bizim değil ki, dedi. Biz burada isteyerek durmadık ki, şu körolası daha fazla gitmedi de...

Tom dayattı:

— Ne olursa olsun. Siz buradasınız. Biz değiliz. Şimdi sen yanına ister komşu alırsın, ister almazsın. Bu, senin hakkın.

Konukseverliğe gelince iş değişmişti. Zayıf yüzde bir gülümseme belirdi:

— Canım ne duruyorsun? Çıkın yoldan da gelin buraya. Sizden iyi komşu mu bulacağız?

Ve seslendi:

— Sairy! Bak, bize komşular geldi. Dışarı çık da hoş geldiniz de.

Sonra ekledi:

— Sairy, hasta da, dedi.

Çadırın kapakları açıldı, içeriden kupkuru bir kadın çıktı... Kurumuş bir yaprağa benzeyen buruşuk bir yüz ve yüzünde alev çıkarıyormuş gibi duran gözler... Korkunç bir kuyudan bakan siyah gözler... Ufak tefekti, titriyordu. Çadırın kapağını tutarak ayakta durabiliyordu. Bezi tutan eli buruşuk bir derinin kapladığı bir iskeletten başka bir şey değildi.

Konuştuğu zaman sesinde güzel, tatlı bir gevreklik vardı. Yumuşaktı. Ve titriyordu. Bütün bunlarla birlikte, sesinde çınlayan yüksek notalar da vardı.

— Onları buyur et, dedi. Merhaba, hoş geldiniz de.

Torn, yoldan çıktı ve kamyonunu tarlaya soktu, öteki otomobille bir sıraya getirdi; çoluk çocuk kamyondan aşağı döküldüler. Ruthie ile Winfield o kadar çabuk aşağıya inmişlerdi ki, bacakları uyuşmuştu; elleri ayakları karıncalandığı için, bağırmışlardı. Ana hemen çalışmaya koyuldu. Kamyonun arkasındaki üç galonluk kovayı çözüp çıkardı, bağırıp duran çocuklara yaklaştı:

— Haydi gidin, şuradan su alın da getirin!.. Suyu terbiyeli terbiyeli isteyin. "Efendim bir kova su alabilir miyiz?" deyin. Aldıktan sonra, "Teşekkür ederiz" deyin. Birbirinize yardım ederek taşıyın, sakın bir damla dökmeyin. Sonra yakacak dal falan bulursanız, getirin.

Çocuklar, ayaklarını yere vura vura benzin istasyonuna doğru uzaklaştılar.

Çadırın yanında hafif bir heyecan seziliyordu, sosyal ilişki kurulmak üzereydi.

Baba:

— Siz Oklahoma'dan değilsiniz galiba? dedi.

Arabanın yanında duran Al, otomobilin plakasına baktı:

— Kansas'tan. dedi.

Zayıf adam:

— Galena'dan, daha doğrusu o yanlardan, dedi. Adım, Wilson, Ivy Wilson.

Baba:

— Biz de Joad ailesiyiz, dedi. Sallisaw dolaylarından geliyoruz.

Ivy Wilson:

— Memnun oldum tanıştığımıza, dedi. Sairy, bunlar Joad ailesiymiş.

— Ben sizin Oklahoma'dan olmadığınızı anlamıştım zaten. Çok garip konuşuyorsunuz, sanki... Sakın darılmayın ha!..

Ivy:

— Zaten herkes kelimeleri başka türlü söyler, dedi. Arkansaslılar bir türlü, Oklahomalılar başka türlü söyler. Geçenlerde bir Massachussettsli kadın görmüştük, o daha başka konuşuyordu. Ne söylediğini güç anlıyordum.

Noah ile John Amca ve papaz, kamyonu boşaltmaya başlamışlardı. Büyükbabayı aşağı indirdiler, yere oturttular. Büyükbaba külçe gibi yere çöktü, gözünü dereye dikti.

Noah:

— Hastasın galiba büyükbaba? diye sordu.

Büyükbaba bitkin:

— Evet, hastayım, dedi. Bombokum.

Sairy Wilson, yavaş yavaş ve dikkatle büyükbabaya yaklaştı:

— Çadırımıza gelmek ister misiniz? diye sordu. Bizim şiltenin üstünde yatar, biraz dinlenirsiniz.

Kadının yumuşak sesi büyükbabaya başını kaldırttı.

Kadın:

— Buyrun gelin, dedi. Biraz dinlenirsiniz. Biz size yardım ederiz.

Büyükbaba birdenbire ağlamaya başladı. Çenesi titriyordu; ihtiyar dudakları ağzının üzerinde kenetlenmişti; hıçkırıklarla

sarsılıyordu. Ana, hemen büyükbabaya doğru koştu, kollarını vücuduna doladı. Geniş sırtını doğrultarak büyükbabayı ayağa kaldırdı; âdeta sürükleyerek çadıra götürdü.

John Amca:

— Büyükbaba galiba çok hasta. Hiç ömründe böyle şey yapmamıştır. Ben şimdiye kadar onun böyle ağladığını görmedim.

Kamyonun üstüne atladı, aşağıya bir şilte attı.

Ana çadırdan çıktı, Casy'ye doğru gitti:

— Siz hastalara koşardınız, dedi. Büyükbaba hastalandı. Biraz gidip bakar mısınız?

Casy, hemen çadıra doğru gitti, içeri girdi. Yerde üst üste iki şilteyle üstünde özenerek yayılmış battaniyeler duruyordu. Küçük bir teneke soba, demir bacaklar üzerinde ve

içinde ateş parlayıp sönerek yanıyordu. Bir su kovası, bir tahta yiyecek sandığı, masa görevini gören bir sandık daha. Hepsi bu kadardı. Batan güneşin ışıkları çadırdan geçerek pembe pembe içeri süzülüyordu. Sairy Wilson, döşeğin yanına diz çökmüştü. Büyükbaba arkaüstü yatıyordu. Gözleri açıktı. Yukarıya bakıyordu; yanakları kızarmıştı. Güçlükle soluk alıyordu.

Casy, ihtiyar, kemikli bileği eline aldı:

— Yoruldun galiba, büyükbaba? diye sordu.

Yukarı doğru bakan gözler, sesin geldiği yana döndü, ama Casy'yi bulamadı.

Dudaklar bir şeyler söylemeye çalıştı. Ama söyleyemedi. Casy nabzına baktı, sonra bileği bıraktı; elini büyükbabanın alnına koydu. İhtiyar adamın vücudunda bir savaş başlamıştı. Bacakları durmadan hareket

ediyor, elleri oynuyordu. Belli belirsiz sesler çıkarıyordu, ama sözcük değildi bunlar. Büyükbabanın sivri beyaz sakallarının altındaki derisi kıpkırmızıydı.

Sairy Wilson tatlı sesiyle, Casy'ye:

— Hastalığını biliyor musunuz? dedi.

Casy sesin geldiği buruşuk yüze doğru başını kaldırdı ve ateşli gözlere baktı:

— Siz biliyor musunuz?

— Galiba.

Casy sordu:

— Nedir?

— Belki de aklıma gelen doğru değildir. Yormak istemiyorum ama...

Casy, ikide birde gerilen kırmızı yüze baktı:

— Sizce... Belki... Güneş çarpmasıdır mı diyeceksiniz?

Sairy:

— Belki, dedi. Ben böyle üç vaka gördüm.

Dışarıdan konaklama hazırlıklarından çıkan sesler, tahta kesmeler, çanak çömlek çarpmaları işitiliyordu.

Ana çadır kapaklarının arasından baktı:

— Büyükana içeri girmek istiyor. Gelsin mi?

Papaz:

— Gelmese daha iyi olur, biraz merak etsin ne çıkar, dedi.

Ana sordu:

— Nasıl, biraz iyileşti mi?

Casy yavaşça başını salladı. Ana, savaş durumundaki ihtiyar yüze bir göz attı; derinin altından kanın aktığı belli oluyordu. Dışarı çıktı ve dışarıdan ses işitildi:

— İyiymiş büyükana, iyileşmiş, biraz dinleniyor o kadar.

Büyükana ters ters cevap verdi:

— Peki öyleyse, ben görmek istiyorum. O ne yalancıdır, ne içinden pazarlıklıdır, bilemezsiniz!..

Büyükana hemen çadır kapaklarının arasından göründü. Döşeğin yanında durdu ve baktı:

— Neyin var?., diye büyükbabaya sordu.

İhtiyar gözler yeniden sesin geldiği yeri buldu, dudaklar sarktı.

Büyükana:

— Domuzluğu üstünde gene, dedi ve iğrenerek, ben size yalancının biridir demedim mi? Bu sabah yola çıkmamak için kaçmak istedi. Sonra kalçam ağrıyor, dedi. İş o değil, domuzluğu tutmuştur, işte o kadar. Kaç kere böyle tutturmuş da kimseyle konuşmamıştır.

Casy, kibarca:

— Domuzluk olsun diye yapmıyor, büyükana; hasta zavallı, dedi.

— Yaa!

Büyükana yeniden ihtiyara baktı:

— Çok hasta mı dersiniz?

— Oldukça, büyükana.

— Peki öyleyse, dedi. Niçin dua etmiyorsunuz? Siz papaz değil misiniz?

Casy'nin kuvvetli parmakları büyükbabanın bileğinde dolaştı ve bileği kavradı:

— Büyükana, size önce de söyledim. Ben artık papaz değilim.

Büyükana:

— Dua ediniz! diye emretti. Bütün duaları ezbere bilirsiniz.

Casy:

— Dua edemem, dedi. Niçin dua etmek, ya da kime dua etmek gerektiğini bilmiyorum.

Büyükananin gözleri çevrede dolaştı, Sairy'ye takıldı:

— Dua edemezmiş, dedi. Ruthie'nin minimini sıska bir kızken nasıl dua ettiğini size söylesem, şaşarsınız. "Ben şimdi yatağıma yatıyorum. Ruhumu korusun, Tanrıya yalvarıyorum. Kiler bomboş, köpek hoşhoş. Âmin." derdi. Duası buydu.

Çadırla güneşin arasında gezinen biri vardı; çadır bezine gölgesi vuruyordu.

Büyükbaba caniyle uğraşıyor, kasları geriliyordu. Birdenbire ağır bir vurgunun altında kalmış gibi sarsıldı. Sonra hareketsiz yattı, soluğu kesilmişti. Casy, ihtiyarın yüzüne baktı; yüzünün siyaha çalar kırmızı bir renk aldığını gördü.

Sairy, Casy'nin omzuna dokundu. Kulağına fısıldadı:

— Dili, dili, dilini.

Casy başıyle tasdik etti:

— Büyükbabanın önüne geçeyim de.

Casy çeneyi sımsıkı tuttu, ayırdı; elini ihtiyarın boğazına soktu, dilini yakaladı. Dili çekince, hırıltılı bir ses çıktı, iniltili bir soluk alındı. Casy yerden bir değnek aldı; dile değnekle bastırdı. Büyükbaba hırıltılar içinde düzensiz soluk alıp veriyordu.

Büyükana bir tavuk gibi çırpınıyordu:

— Dua, diyordu, dua edin. Size söylüyorum, dua, dua edin.

Sairy, büyükanayı geriye çekmeye çalıştı.

Büyükana:

— Dua et, Allanın belâsı herif, dua et, dua!., diye bağırıyordu.

Casy bir an büyükanaya baktı. Düdük gibi öten soluk, eskisinden daha yüksek, daha düzensiz çıkıyordu:

— Ey gökyüzünde oturan Babamız, Hazreti İsa, Senin adın her zaman kutsal kalsın.

Büyükana:

— Allah!., diye bağırdı.

— Senin hükmünün zamanı geldi. Hem dünyada, hem ahrette Senin istediğin olacak.

— Âmin.

Açık ağızdan uzun ve zor bir soluk alış, sonradan ağlayan bir soluk veriş işitildi.

— Bize bugünü bağışla... Her günkü ekmeğimizi bağışla ve bizi affet...

Soluk kesilmişti. Casy, büyükbabanın gözlerine baktı; gözler duru, derin ve içliydiler; her şeyi bilen, rahat bir bakış vardı onlarda.

Büyükana:

— Allah! dedi.

Casy:

— Âmin, dedi.

O zaman büyükana donup kaldı. Çadırın dışındaki bütün gürültüler durdu. Yoldan bir araba hızla geçti. Casy hâlâ döşeğin yanında, yerde diz çökmüş, duruyordu. Dışarıdakiler ölüm seslerine kulak vermişler, oldukları yerde ses çıkarmadan duruyorlardı. Sairy, büyükanayı kolundan tuttu, dışarı çıkardı. Büyükana ciddî ciddî yürüyor, başını dimdik tutuyordu. O, aile adına böyle yürüyor, aile adına başını dik tutuyordu. Sairy, büyükanayı yerde duran bir şilteye götürdü, üstüne oturttu. Büyükana dimdik ve kendini beğenmiş, ileriye doğru bakmakta devam ediyordu. Herkesin gözü şimdi ondaydı. Çadırdan hiç ses çıkmıyordu, sonunda Casy, çadırın kapısını açtı, dışarıya çıktı.

Baba, yumuşak bir sesle:

— Neden öldü? diye sordu.

Casy:

— Kan boğmasından, dedi. Şiddetli bir kan hücumu.

Yaşam yeniden başladı. Güneş ufka değdi ve yarısına kadar gömüldü. Yoldan arka arkaya kırmızı kenarlı kocaman yük kamyonları geldi; toprağı deprem gibi sarsarak, egzoz borularından mavi mazot dumanları çıkartarak gürültü ile geçip gittiler. Her kamyonu bir şoför sürüyordu ve şoför yardımcıları tavana yakın ranzalarda uyuyorlardı. Ama kamyonlar hiç durmadılar, gece güdüz gürlediler ve ağırlıkları altında yer sarsılıp durdu.

Aile bir birlik gibi toplanmıştı. Baba çömelmişti. John Amca da yanındaydı. Baba

şimdi, ailenin başkanı olmuştu. Ana onun yanında ayakta duruyordu. Noah, Tom ve Al de çömelmişler, papaz ise yere oturmuş, dirseklerine dayanmıştı. Connie ile Rose of Sharon uzaklarda dolaşıyorlardı. Ruthie ile Winfield bir kova suyu ortaklaşa taşımaya çalışıyorlardı. Bir değişiklik olduğunu anladılar ve yavaşladılar. Kovayı yere bırakarak ananın yanına hiç ses çıkarmadan sokuldular.

Büyükana, grup toplanıncaya ve ona bakan kalmayıncaya kadar kabara kabara, soğuk soğuk oturdu, sonra uzandı; kolu ile yüzünü örttü. Kızıl güneş batmış, yerde parlak bir alacalık bırakmıştı. Akşam alacalığını yansıtan yüzler aydınlıktı ve parlayan gözlerde gökyüzünün yankısı vardı. Akşam, ışıklarını toplayıp götürüyordu.

Baba:

— Büyükbaba, Mister Wilson'un çadırında öldü, dedi.

John Amca başını eğdi.

— Wilson, çadırını bize emanet verdi.

Baba hafif bir sesle:

— Çok iyi insanlar, dedi.

Wilson, kırık arabanın yanında duruyordu. Sairy, döşeğe gitmiş, büyükananın yanında oturmuştu. Ama büyükanaya dokunmaktan çekiniyordu.

Baba seslendi:

— Mister Wilson!

Wilson ayağını sürüye sürüye yaklaştı ve çömeldi. Sairy de gelip yanında durdu.

Baba:

— Size çok teşekkür ederiz, kardeşlik, dedi.

Wilson:

— Size yardımımız dokunduğu için çok memnunuz.

Baba:

— Size çok şey borçluyuz.

Wilson:

— Ölüm sırasında borç morç olmaz, dedi ve Sairy de onun söylediğini tekrarladı:

— Borç morç olmaz.

Al:

— Sizin arabanızı ben tamir ederim... Tom'la birlikte tamir ederiz.

Al, aileyi borçtan kurtardığından ötürü çevresine koltukları kabararak bakındı.

— Yardımınızı kabul ederiz.

Demek ki Wilson da Joad ailesinin borç altında kalmasını istemiyordu.

Baba:

— Şimdi ne yapacağımızı düşünelim, dedi. Kanun var, ölümü haber vermek gerek; haber verince ya cenaze için kırk do- lar alırlar, ya da fukara diye bedava kaldırırlar.

John Amca atıldı:

— Biz fukaralık nedir bilmeyiz, görmedik.

Tom:

— Fukaralığı öyle bir öğreneceğiz ki... Eskiden toprağımızdan atılmış değildik de fukaralığın ne olduğunu bilmiyorduk.

Baba:

— Şimdi tertemiz olduk, dedi. Ama bizim ne suçumuz var? Şimdiye kadar kimseden hiçbir şeyi bedava almadık, kimsenin acımasına sığınmadık. Tom'un başı o derde girdiği zaman bile başımızı dik tutabiliyorduk. Oysa Tom, herhangi bir insanın yapacağını yapmıştı.

John Amca:

— Peki, şimdi ne yapacağız? diye sordu.

— Kanun ne diyorsa onu yapacağız, tabiî ölüyü görmeye gelecekler. Elimizde yüz elli dolarımız var. Büyükbabayı gömmek için bir de kırk dolar alırlarsa Kaliforniya'ya gidemeyiz... Ya da büyükbabayı fukaradır diye bedava gömdürmeli.

Erkekler durdukları yerde kımıldandılar; dizlerinin önünde kararan toprağı incelediler.

Baba, alçak bir sesle:

— Büyükbaba, babasını kendi eliyle gömmüş, dedi. Bu işi büyük bir soğukkanlılıkla yapmış, mezarını kendi küreğiyle düzeltmiş. Ama o zamanlar bir insanın oğlu tarafından gömülmeye; oğlun da babasını gömmeye hakkı varmış.

— Ama artık kanun değişmiştir, dedi John Amca.

— İnsan bazen kanuna uymaz, dedi baba. İnsanın kanuna boyun eğmeyeceği çok zamanlar olur. Bir ara Floyd zıvanadan çıkmıştı. Kanuna göre Floyd'u teslim etmemiz gerekirdi... Oysa kimse teslim etmedi. İnsan bazen kanunu kendisi değiştirmelidir. Şimdi ben diyorum ki: Benim kendi babamı

gömmeye hakkım vardır. Ama herkes yine kendi fikrini söylemekte serbest.

Papaz dirseklerine dayanarak doğruldu:

— Kanun pekâlâ değişir, dedi. Benim hakkım var deyince akan sular durur. İstediğini yapmakta serbestsin.

Baba, John Amcaya döndü:

— Burada senin de söz hakkın var, John. Bir diyeceğin var mı?

John Amca:

— Hiçbir diyeceğim yok, dedi. Yalnız bu, tıpkı onu karanlıkta saklamaya benziyor. Oysa büyükbabanın her işi dobra dobraydı, gizli kapaklı işlerden hoşlanmazdı.

Baba, utanarak:

— Biz büyükbabanın yaptığını yapamayız, dedi. Paramız tükenmeden Kaliforniya'ya gitmeliyiz.

Tom atıldı:

— Bazen tarlada çalışan bir adam, bir ceset bulur, dünyayı gürültüye boğar, adamı öldürülmüş sanırlar. Hükümet de zaten ölülerle dirilerden çok uğraşır. Yazar çizer, ölenin kim olduğunu, nasıl öldüğünü araştırır durur. Benim bir düşüncem var: Bir şişenin içerisine bir kâğıt yazıp koyalım ve büyükbaba ile birlikte gömelim; kâğıda kim olduğunu, nasıl öldüğünü, buraya niçin göm-düğümüzü yazalım.

Baba bu düşünceyi beğendi:

— İyi olur. İyi bir yazı ile yazmalı. Hem büyükbaba, adının orada olduğunu, kend-isinin sadece yerin altında bırakılmış bir

ihtiyar olmadığını bilir de, yalnızlık duymaz. Söyleyecek başka şey var mı?

Çevre ses çıkarmadı. Baba, başını anaya çevirdi:

— Sen hazırlar mısın?

Ana:

— Peki, ben hazırlayayım, dedi. Ama yemeği kim hazırlayacak?

Sairy Wilson:

— Ben hazırlarım, dedi. Siz işinize bakın. Büyük kızınızla birlikte yemeği hazırlarım.

Ana:

— Çok teşekkür ederiz, dedi. Noah, fıçılardan güzel bir et parçası çıkar da, getir. Tuz daha diplerine sinmemiştir. Ama tadı yine fena değildir.

Sairy:

— Bizim de yarım çuval patatesimiz var, dedi.

— Bana iki yarım dolar ver, dedi.

Baba elini cebine daldırdı, anaya iki gümüş para uzattı. Ana leğeni buldu, su ile doldurdu, çadıra gitti. Çadırın içerisi hemen hemen karanlıktı. Sairy de çadıra girdi, bir mum yaktı, bir sandığın üzerine dikine oturttu ve sonra dışarı çıktı. Ana bir an, ölmüş ihtiyara baktı. Sonra önlüğünden bir parça yırttı ve ihtiyarın çenesini bağladı. Ayaklarını uzattı, ellerini göğsünün üstünde kavuşturdu. Göz kapaklarını indirdi, her birinin üzerine birer gümüş yarım dolarlık koydu. Ölünün gömleğini ilikledi, yüzünü yıkadı.

Sairy, başını içeri uzatarak:

— Yardıma geleyim mi? dedi.

Ana yavaşça başını kaldırarak baktı:

— İçeri girin, dedi. Size bir şey söylemek istiyorum.

Sairy:

— Çok iyi bir kızınız var. Şimdi patatesleri soyuyor. Size nasıl yardımım dokunabilir?

Ana:

— Büyükbabayı baştan aşağı yıkayacaktım, dedi. Ama üzerine giydirecek başka elbisesi yok. Sizin de yorganınız berbat oldu. Yorgandan ölü kokusu çıkmaz. Anamın öldüğü şiltenin üstüne iki yıl sonra bir köpek geldi de, silkinerek uludu. Ölüyü sizin yorganınıza saralım. Sonra ödeşiriz. Biz de size başka bir yorgan veririz.

Sairy:

— Bu sözlerin sırası değil. Biz size yardım etmekten hoşlanıyoruz. Sizin düşündüğünüz benim aklıma bile gelmiyor... Biz bu düşünceleri bırakalı çok oldu. Bugün herkes muhtaç yardıma.

Ana başını salladı:

— Evet, dedi.

İhtiyar, tıraşı uzamış, çenesi bağlı ve gümüşten gözleri mum ışığında parlayan yüze uzun uzun baktı:

— Böyle durmasın. Yorgana saralım.

— İhtiyar kadıncağıza pek o kadar dokunmadı.

Ana:

— İhtiyardır da ondan, dedi. Belki ne olup bittiğinin de pek farkında değil. Belki de bir süre farkında olmayacak. Bundan başka,

felâket karşısında biz kendimizi tutmakla övünürüz. Babam derdi ki: "Herkes yıkılabilir. Ama erkek olan, bunu yapmaz!" Biz her zaman kendimizi tutmaya çalışırız.

Yorganı sıkı sıkıya büyükbabanın bacaklarına ve omuzlarına sardı. Yorganın ucunu papaz külahı gibi başından doğru getirerek yüzüne çekti. Sairy, anaya bir sürü çengelli iğne verdi, ana da yorganı iyice ve sıkı sıkıya iğneledi. Uzun bir balya yaptı. Sonra ayağa kalktı:

— Fena bir gömme olmayacak, dedi. Tören yapacak papaz da var, sevdikleri de yanında.

Birdenbire sallandı. Sairy, ananın yanına giderek onu tuttu.

Ana:

— Uykusuzluktan... dedi.

Sesinde bir utanma vardı.

— Yoo, şimdi bir şeyim yok, geçti. Yola çıkmak için öyle bir hazırlandık ki, sormayın.

Sairy:

— Biraz dışarı çıksanız, dedi.

— Evet, burası bunalttı beni.

Sairy, mumu söndürdü, her ikisi de dışarı çıktılar.

Küçük hendeğin dibinde kuvvetli bir ateş yanıyordu. Tom değneklerden ve tellerden bir ayak yapmış, ibrikleri ona tutturmuştu; ibriklerin içindeki sular fıkır fıkır kaynıyordu. Tencere kapaklarından buhar çıkıyordu. Rose of Sharon, kızgın ateşten biraz uzakta, diz çökmüş duruyor, elinde uzun bir kaşık tutuyordu. Ananın çadırdan çıktığını gördü, ayağa kalktı, yaklaştı:

— Ana, dedi. Sana bir şey sormak istiyorum.

Ana:

— Yine mi yüreğin hopladı? diye sordu. Kızım, merak etme, şu dokuz ayı üzülmeden geçiremezsin zaten.

— Ama ya... Ya çocuğa bir şey olursa?

Ana:

— Derler ki, keder içinde doğan çocuk, mutlu olurmuş, öyle değil mi, Misis Wilson?

Sairy:

— Evet, öyle bir söz işitmiştim, dedi. Buna benzer bir söz daha var: Neşe içinde doğan çocuğun suratı asık olur derler.

Rose of Sharon:

— Yüreğim oynadı ne yapayım?

Ana:

— Bizim de yüreğimiz oynadı ama, boşuna değil ya, ne yapalım, dedi. Sen tencerelere bak.

Erkekler ateşin çevresinde halka olmuşlardı. Araç olarak bir kürekle bir kazma vardı. Baba toprağa iki buçuk metre uzunluğunda, bir metre genişliğinde bir yer işaret etti. İş nöbetleşe yapılmaya başlandı. Baba toprağı kazma ile kazdı, sonra John Amca kürekle attı; Al kazdı, Tom kürekle attı; Noah kazdı, Connie kürekle attı. Çukur derinleşti. İş hiç durmuyordu. Kürek kürek topraklar çabuk çabuk çukurdan fırlatılıyordu. Tom, dikdörtgen çukurun içine omuzlarına kadar gömüldüğü sırada sordu:

— Derinliği nasıl baba?

— İyi, iyi, yalnız yarım metre kadar daha ister. Tom, sen şimdi çık da şu kâğıdı yaz.

Tom kendisini çukurdan dışarı attı; Noah onun yerine geçti. Tom ateşi besleyen anaya yaklaştı:

— Kâğıt, kalem var mı ana?

Ana başını yavaşça salladı:

— Hayır. Yanımıza almadığımız tek şey onlar.

Sairy'ye baktı; ufak tefek kadın, hemen çadırına doğru gitti. Elinde bir İncil ve yarım bir kurşun kalemle döndü.

— İşte, dedi. Başında boş bir sayfa var. Yazın, koparın. Kitapla kalemi Tom'a verdi.

Tom ateşin yanına oturdu. Gözlerini kıstı, aklını topladı ve son sayfaya büyük harflerle yavaş yavaş ve dikkatle şunları yazdı:

BURADA WILLIAM JAMES JOAD ADINDA İHTİYAR BİR ADAM YATMAKTADIR. KAN BOĞMASINDAN ÖLMÜŞTÜR. ONU AİLESİ GÖMDÜ, ÇÜNKÜ CENAZEYE VERECEK PARALARI YOKTU. İHTİYARI KİMSE ÖLDÜRMEDİ. KAN BOĞDU VE ÖLDÜ.

Durdu.

— Ana, dinle bak...

Yazdıklarını ağır ağır anaya okudu.

Ana:

— Güzel yazmışsın, dedi. İncil'den de bir şey yazsan olmaz mı? Dinimizin istediği de olur, fena mı? Kitabı aç, bulduğun bir sözü yaz.

Tom:

— Ama kısa olmalı. Sayfada çok yer kalmadı.

Sairy:

— Allah günahlarını affetsin diye yazsan olmaz mı? dedi.

Tom:

— Yok olmaz, dedi. Sanki cezaya çarptırılmış da asılmış gibi oluyor. Ben başka bir şey yazacağım.

Sayfaları çevirdi, dudaklarını oynatarak ve sözcükleri mırıldanarak okudu:

— İşte burada kısa ve iyi bir söz var, dedi. "Ve Lut onlara dedi ki: Hayır, öyle değil Tanrım."

Ana:

— Anlamsız bir söz, dedi. Bu kadar uğraşıyorsun, bari bir şeye benzesin.

Sairy:

— Mezamir'i çevir, orada, ileride. İnsan, Mezamir'de her zaman iyi bir söz bulabilir.

Tom sayfaları çevirdi, metinlere göz gezdirdi.

— İşte burada bir tane var, dedi. Hem güzel, hem de oldukça dindarca: "Suçları affedilen, günahları örtülen o kimse, kutsallaşmıştır." Nasıl bu?

Ana:

— Gerçekten bu güzel, dedi. İşte yaz bunu.

Tom bu sözleri dikkatle yazdı. Ana bir gazoz şişesini çalkaladı, kuruladı. Tom şişenin kapağını çevirerek iyice sıkıştırdı.

— Belki papazın yazması daha doğru olurdu, dedi.

Ana:

— Olmaz, papaz akrabadan değil.

Şişeyi Tom'un elinden aldı, karanlık çadıra girdi. Örtünün iğnelerini çıkardı, gazoz şişesini soluk, ince ellerin altına sürdü, yorganı iğneledi. Sonra yeniden ateşin yanına döndü.

Erkekler mezardan geliyorlardı. Yüzleri terden parlıyordu.

Baba:

— Haydi bakalım.

Baba, John, Noah, Al, çadıra girdiler ve hep birlikte, iğnelenmiş uzun balyayı taşıyarak dışarı çıktılar. Mezara taşıdılar. Baba çukura atladı, balyayı kollarına aldı, yavaşça

çukurun dibine indirdi. John Amca elini uzattı, babayı çukurdan dışarıya aldı.

Baba sordu:

— Büyükana ne halde acaba?

Ana:

— Bakayım, dedi.

Döşeğe doğru gitti, bir an ihtiyar kadına baktı. Sonra yeniden mezara döndü:

— Uyuyor, dedi. Belki sonradan bana kızar ama, ben şimdi onu uyandırmam. Çok yorgun.

Baba:

— Papaz nerede? Bir dua lâzım, dedi.

Tom:

— Yolda geziniyordu, gördüm. Artık dua etmek istemiyor.

— Dua etmek istemiyor mu?

Tom:

— Hayır, dedi. O papazlıktan vazgeçmiş. Papaz olmadığı halde papaz gibi yapıp da herkesi aldatmaya hakkı olmadığına inanıyor. Kendisinden dua istenilmesin diye kaçıyor, garanti.

Casy ses çıkarmadan yanlarına gelmiş, Tom'un sözlerini işitmişti.

— Ben kaçmadım, dedi. Ben size yardım edeceğim, ama sizi aldatmayacağım.

Baba:

— Bir iki söz söylemez misiniz? Ailemizden hiçbir kimse bugüne kadar duasız gömülmemiştir.

Papaz:

— Söyleyeceğim, dedi.

Connie, Rose of Sharon'u mezarın yanına getirdi. Rose of Sharon, isteksizdi. Connie: "Bulunman gerek" demişti. "Ayıp olur sonra. Çok kısa sürecek."

Ateşin ışığı, mezarın başında toplananların üzerlerine vuruyor, yüzlerini ve gözlerini ortaya çıkarıyor, koyu elbiselerinin üzerinde titriyordu. Herkes şapkasını çıkarmıştı. Işık, üzerlerinden atlaya atlaya dans ediyordu.

Casy:

— Duam kısa olacak, dedi.

Başını eğdi, ötekiler de onun gibi yaptılar. Casy bir törendeymiş gibi söze başladı:

— Burada yatan ihtiyar, bir ömür sürdü ve bu ömrün sonunda öldü. İyi insan mıydı,

kötü insan mıydı, bilmiyorum ama, o kadar önemli değil bu. Yaşıyordu ya, önemli olan şey bu. Ve o, şimdi ölmüştür ve bu da o kadar önemli değil. Bir zamanlar bir adamın şiirini dinlemiştim. Diyordu ki: "Yaşayanların hepsi kutsaldır", düşünürseniz biraz sonra bu sözün kelimelerin ötesinde bir anlama geldiğini anlayacaksınız. Ve ben şu anda ölmüş bir ihtiyar için dua etmiyorum. O, hayatından memnundu. Yapacak bir işi vardı. Ama bu işi hazır bulmuştu, ve o işi yapmanın bir tek yolu vardı. Oysa bize gelince; evet, bizim de yapacak bir işimiz var, ama bu işi yapmak için de önümüzde binlerce yol var ve biz bu yollardan hangisine sapacağımızı bilmiyoruz. Ben eğer dua ediyorsam, bu duayı hangi yola sapacağını bilmeyenler için ediyorum. Burada yatan büyükbaba ise, dosdoğru yolunu tutturmuş, gidiyordu. Ve şimdi toprağını örtünüz, onu işiyle başbaşa bırakınız.

Casy başını kaldırdı.

Baba:

— Âmin, dedi.

Ve ötekiler de «âmin» diye mırıldandılar. Sonra baba küreği aldı, yarısına kadar toprakla doldurdu, karanlık çukura yavaş yavaş yaydı. Küreği John Amcaya verdi ve John Amca bir kürek dolusu toprak attı. Sonra kürek elden ele dolaştı, herkes sırasını savdı. Herkes görevini yaptıktan ve hakkını kullandıktan sonra baba, yumuşak toprak yığınına atıldı ve çukuru çabuk çabuk doldurdu. Kadınlar akşam yemeğini hazırlamak için geriye döndüler. Ruthie ile Winfield törene dalmışlardı.

Ruthie ağırbaşlılıkla:

— Büyükbaba orada, toprağın altında kaldı, dedi.

Winfield korkmuş gözleriyle ona baktı. Sonra ateşe doğru koştu, yere oturdu; içini çeke çeke ağlamaya başladı.

Baba çukuru yarı yarıya doldurduktan sonra soluk almak için biraz doğruldu, bu arada John Amca, işi bitirdi, ve toprak yığınını düzeltirken Tom, kendisini dürttü:

— Beni dinle, dedi. Eğer burada, arkamızdan bir mezar bırakırsak, hemen gelir açarlar. Mezarı saklamamız gerek. Toprağı düzelt de üstüne biraz kuru ot getirip yayalım. Böyle yapmalıyız, başka çaremiz yok.

Baba:

— Bak bu aklıma gelmedi, dedi. Ama bir mezarın yerini belli etmeden bırakmak doğru olmaz.

Tom:

— Ne yapalım, dedi. Hemen arkamızdan toprağı açarlarsa, kanuna uymadığımızdan ötürü suçlu oluruz. Kanuna uymazsan ne olacağını biliyorum.

— Evet, dedi. Bak bunu unuttuk.

John Amca'nın elinden küreği aldı, mezarın üstünü düzeltti.

— Kış gelirse çöker, dedi.

Tom:

— Ona çare yok, dedi. Zaten kışın buralardan çok uzakta bulunacağız. Üstünü iyice bastır da, üzerine bir şeyler serpelim.

*

Bir yandan et ve patates pişiyor, öte yandan aileler, toprağın üzerine oturmuşlar, yemeklerini yiyorlardı; ses çıkarmadan, ateşe bakıyorlardı.

Wilson dişiyle bir et parçası koparırken zevkle içini çekti:

— Güzel etmiş, dedi.

Baba açıkladı:

— İki domuzumuz vardı, yesek daha iyi olur dedik, zaten para etmezdi. Nasıl olsa artık yolculuğa alışacağız. Ana da ekmek yapmaya alıştı, dedik. Memleket görmek, kamyona iki fıçı domuz almak daha iyi olacak dedik. Siz ne kadardan beri yoldasınız?

Wilson diliyle dişlerini temizledi, dişinden çıkardıklarını yuttu:

— Sormayın, dedi. Evden çıkalı üç hafta oldu.

— Vay anasını, biz on gün içinde, hatta on günden de az bir zamanda Kaliforniya'ya varırız diyorduk.

Al, söze karıştı:

— Bilmiyorum baba ama, bu yükle yokuşları çıkamıyoruz. Belki de hiç Kaliforniya'ya varamayacağız. Hele dağlar da varsa, yandık.

Ateşin çevresinde susmuş, oturuyorlardı. Başlarını önlerine eğmişlerdi; ateşin ışığında saçları ve alınları görünüyordu. Bu küçük ışık kubbesinin üstünde yaz yıldızları hafif hafif parlıyor, günün sıcaklığı yavaş yavaş çekiliyordu. Büyükana, ateşten uzakta duran döşeğin üstünde köpek yavrusu gibi inledi. Bütün başlar o yöne çevrildi.

Ana:

— Rose of Sharon, dedi. Sen iyi bir kızsın, gidip büyükananın yanına uzansan fena olmaz. Şimdi insana ihtiyacı var. Yavaş yavaş aklı başına geliyor.

Rose of Sharon ayağa kalktı. Döşeğe doğru yürüdü. İhtiyar kadının yanına uzandı. Alçak sesle konuşmaları, ateşin yanına kadar geliyordu. Rose of Sharon'la büyükana döşeğin üzerinde fısıldaşıp durdular.

Noah:

— Garip şey, dedi. Büyükbabayı kaybedişimiz bende hiçbir değişiklik yapmadı. Şimdi eskisinden daha kederli değilim.

Casy:

— İkisi de aynı şeydir, dedi. Ha büyükbaba, ha eski bir ev, ikisi de tastamam birbirinin aynı.

Al:

— Yazık doğrusu, dedi. Zavallı, boyuna yapacağı şeyleri, üzümleri nasıl başında ezip

sakallarından sularını akıtacağını, daha buna benzer bir sürü şeyleri anlatıp duruyordu.

Casy:

— O, herkesi aldatıyordu, dedi. Bana kalırsa işin gerçek yanını biliyordu. Büyükbaba bu gece ölmedi: O, kendisini yerinden, yurdundan ettiğiniz gün öldü.

Baba bağırdı:

— Doğru mu söylüyorsunuz?

— Elbette doğru. Evet, gerçi büyükbaba soluk alıyordu... diye Casy devam etti. Ama o, çoktan ölmüştü. O, bıraktığı yerde kalmıştı. O, bunu biliyordu.

John Amca:

— Büyükbabanın öleceğini biliyor muydunuz? dedi.

Casy:

— Evet, biliyordum.

John Amca, papaza şöyle bir baktı, yüzünü bir korku kapladı:

— Niçin kimseye söylemediniz?

Casy sordu:

— Neye yarardı?

— Belki... Belki de çaresini bulurduk!..

— Nasıl?

— Bilmiyorum. Ama...

Casy:

— Hayır, dedi. Hiçbir şey yapamazdınız. Sizin yolunuz kesinleşmişti. Büyükbabaya içinizde yer yoktu. O, hiç acı çekmedi. Bu

sabahki olaydan sonra bile... Büyükbaba toprağından ayrılmamıştı; aklı orada kalmıştı.

John Amca derin derin içini çekti.

Wilson:

— Biz de ağabeyim Will'i bırakmak zorunda kaldık, dedi.

Başlar Wilson'a döndü:

— O da, ben de kırk yaşlarında varız. O, benden biraz daha büyük. İkimiz de ömrümüzde otomobil kullanmış değildik. Ama bu işe karar verdik, her şeyi sattık. Will bir otomobil satın aldı, satın aldığı yerden ona otomobilin nasıl kullanılacağını öğretecek bir çocuk verdiler. Yola çıkmadan önce bir ikindi üzeri Will'le Minnie Hala otomobil kullanmasını öğrenmeye çıkmışlardı, Will, yolun bir dönemecine geldiği zaman: "Heyy!" diye bağıra bağıra otomobili geri sürdü, bahçenin

telini ezdi, geçti. Sonra, "Heyy namussuz!.." diye bağırarak gaza bastığı gibi, doğru hendeğe yuvarlandı. Orada kaldı. Ne satılacak bir şeyi kalmıştı, ne de otomobili... Ama Allah bilir ya bu, kendi suçu. Deli herifin birisidir zaten. Bizimle gelmek istemedi. Orada kalıp küfretmek, ona daha iyi geldi.

— Peki, ne yapacak?

— Bilmiyorum, aklı başında değil. Biz de onu bekleyemezdik. Yanımızda yalnız seksen beş dolar vardı. Oturup bu parayı yemek doğru olmazdı, ama şimdi bu para da suyunu çekti!.. İkide birde ya defransiyelde bir diş kırılır, yerine kaymak için otuz dolar veririz, ya lastik alırız, ya da buji kırılır, veyahut şimdi olduğu gibi, Sairy hastalanır. On gün duraklamak zorunda kaldık. Şimdi yine Allahın belâsı otomobilin bir yanı daha kırıldı, para da suyunu çekiyor. Ne zaman Kaliforniya'ya varacağız, bilmiyorum.

Otomobil tamirini bilseydim çok iyi olacaktı ama, hiç de otomobilden anlamıyorum.

Al, kelimelerine önem vererek sordu:

— Nesi var otomobilin?

— Bilmiyorum, çalışmıyor işte; motor alıyor, pırt pırt, sonra stop ediyor. Biraz sonra yeniden çalışmaya başlıyor, ama daha arabayı sürmeden, yeniden kesiliyor.

— Yani, bir iki dakika çalışıp duruyor, değil mi?

— Evet bayım. Ne kadar gaza basarsam basayım, bir türlü yürütemiyorum. Araba gittikçe de bozuldu, şimdi artık hiç yürümez bir duruma geldi.

— Her halde benzin borularından biri tıkanmış olacak. Ben size açarım.

Babanın da koltukları kabarmıştı:

— Otomobilden iyi anlar, dedi.

— Otomobile bir kere bakarsanız çok memnun olurum. Çok teşekkür ederim. İnsan sanki, küçük çocukmuş gibi seviniyor. İnsan da böyle çocukken hiçbir şey beceremez. Kaliforniya' da kendime iyi bir araba almak niyetindeyim. İnşallah o da bunun gibi bozulmaz.

Baba:

— Ne vakit Kaliforniya'ya varacağız? Oraya varmak da bir iş, dedi.

Wilson:

— Evet, zor ama, değer, dedi. El ilânlarında okudum; meyve toplamak için dünyanın adamını istiyorlar, iyi ücret veriyorlar. Bir kere oradaki hayatı düşünün: Ağaç gölgelerinin altında elma topluyorsunuz ve ikide birde siz de tadıyorsunuz. Tabiî ne

kadar yersen ye, oradakiler aldırmazlar; orada meyve çok. Ücretler yüksek olunca, belki insan bir parça toprak alır da daha çok para kazanmak için çalışır. Ben sizinle bahse girerim ki, insan orada, iki yıl içinde kendi başına bir toprak sahibi olabilr.

Baba:

— Biz de o el ilânlarını gördük. İşte bir tane de yanımda var, dedi.

Para çantasını çıkardı, içinden katlanmış turuncu bir el ilânı çekti, çıkardı. Üzerinde siyah harflerle şunlar yazılıydı:

Kaliforniya'da bezelye toplayıcılarına ihtiyaç var. Mevsim boyunca iyi gündelik verilir. 800 toplayıcı istiyoruz.

Wilson, ilâna şaşırarak baktı:

— Bu da benim gördüklerime benziyor. Tıpkısı. Belki de... Belki de şimdi istedikleri sekiz yüz kişiyi bulmuşlardır bile!..

Baba:

— Ama bu ilândaki yer Kaliforniya'nın sadece küçük bir köşesi. Kaliforniya, bizim ikinci büyük devletimiz. Bunların istedikleri sekiz yüz kişiyi bulduklarını düşünsek bile, başka çok yerler var. Ben kendi namıma, meyve toplamaya bayılırım. Senin demin söylediğin gibi, ağacın altında durup, meyve toplamak... Çocuk bile bu işe bayılır be!..

Al, birdenbire ayağa kalktı, Wilson'un otomobiline yaklaştı. Bir iki dakika otomobilin içine baktıktan sonra geri gelip, yerine oturdu.

Wilson:

— Bu gece yapamazsın, dedi.

— Biliyorum, sabaha bakarız.

Tom, delikanlı kardeşine dikkatle bakıyordu:

— Ben de öyle bir şey düşünüyorum, dedi.

Noah sordu:

— Siz neden söz ediyorsunuz, Allahaşkına?..

Tom ile Al susuyorlardı, her ikisi de ötekini bekliyordu.

Al, sonunda:

— Sen söyle, dedi.

— Belki söyleyeceğim şeyin bir yararı yok, belki de söyleyeceğim şey, Al'ın düşündüğü şey değil... Şimdi bakın. Biz çok yüklüyüz, Mister ve Misis Wilson'un yükü yok. İçimizden bazıları onlarla birlikte gider. Onların

bir iki eşyayı geçmeyen öteberilerini bizim kamyona alırsak, hem makasları kırmamış olur, hem de yokuşları çıkabiliriz. Al da, ben de otomobilden anlıyoruz. Onun için, her iki arabayı bozmadan sürebiliriz. Yolu da birlikte gitmiş oluruz. Herkes de birbirine yardım eder.

Wilson yerinden fırladı:

— Aman, ne iyi!.. Memnun oluruz. Tabiî memnun oluruz. Sairy, delikanlının söylediğini duydun mu?

Sairy:

— Ya, çok iyi olur, dedi. Ama biz size yük olmaz mıyız acaba?

Baba:

— Hiçbir zaman, dedi. Hiçbir zaman yük olmazsınız, tersine, bize yardımınız dokunur.

Wilson irkilerek geri çekildi:

— İyi ama, bilmem ki...

— Neyi bilmiyorsun?

— Evet, yani... Yanımda ancak aşağı yukarı otuz dolarım kaldı, kimseye yük olmak istemem.

Ana:

— Siz hiçbir zaman bize yük olmazsınız, dedi. Herkes birbirine yardım eder. Böylece Kaliforniya'yı tutarız. Sairy Wilson, büyükbabayı yatırdı, kendi döşeğine.

Durdu. Aralarında akrabalık gibi bir yakınlık olmuştu.

Al, bağırdı:

— Wilson'un otomobili rahat rahat altı kişi alır. Arabayı ben götürürsem bir sen, bir

Rosasharn, iki de Connie ile büyükana bu otomobile bineriz. Otomobildeki büyükçe eşyayı kamyona yığarız. Arada sırada da satar, başka bir şey alırız.

Bağıra bağıra konuşuyordu. Çünkü üzerinden büyük bir; dert yükünü atmıştı.

Herkes utana utana gülümsüyor, yere bakıyordu. Baba, parmaklarının uçlarıyle tozlu toprağı karıştırdı.

— Ana, çevresinde portakallar yetişen beyaz bir ev istiyor, takvimde resmini görmüş.

Sairy:

— Ben yeniden hastalanırsam, dedi; siz sakın bize bakmayın, yolunuza devam edin; Kaliforniya'ya varın. Biz hiçbir zaman kimseye yük olmak istemeyiz.

Ana, Sairy'ye dikkatle baktı. Acılı gözleri ve yüzü sanki ilk defa görüyor gibiydi:

— Biz sizin de Kaliforniya'ya varmanızı isteriz. Dediğiniz gibi, Kaliforniya'ya varabilmek için birbirimizden yardımı esirgemeyelim.

Sairy, ateş ışığında buruşuk ellerine baktı:

— Bir parça uyuyalım.

Sonra ayağa kalktı.

Ana:

— Büyükbaba... Sanki öleli bir yıl oluyor, dedi.

Aileler gerine gerine, esneye esneye, tembel tembel uyumaya gittiler. Ana bir süre çinko tabakları birbirine sürttü, bir un torbasıyle tabakların yağını sildi. Ateş söndü, yıldızlar meydana çıktı. Şimdi yoldan bir iki

otobüs geçiyordu. Büyük nakliye kamyonları aralıklarla görülüyor ve toprakta küçük depremler yapıyordu. Otomobiller, yıldız ışığında hendekten güçlükle seçilebiliyordu. Yolun aşağısındaki servis istasyonunda bir köpek uludu. Aileler sessiz sedasız uyuyordu ve tarla fareleri meydanı boş bulmuşlar, döşekler arasında ve yerlerde cirit atıyorlardı. Yalnız Sairy Wilson uyanıktı. Gökyüzüne bakıyor, bütün vücuduyle ağrılara dayanmaya çalışıyordu.

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Batı toprakları, başlayan değişim altında tedirgin. Batı devletleri fırtınadan önceki atlar gibi tedirgin. Büyük toprak sahipleri, sinirli. Bir değişme olduğunu sezmekte, ama değişmenin ne olduğunu bilmemekteler. Büyük toprak sahipleri ilk önlerine gelen şeye saldırıyorlar. Hükümet yetkilerinin genişletilmesine, işçi birliğinin kuvvetlenmesine; yeni vergilere, planlara kızıyorlar ama, bunlar neden değil, sonuç; neden değil, sonuç... Neden, derinde ve basit: Neden, midedeki açlık. Milyonlarca kere büyütülmüş açlık; bir tek insandaki açlığın, neşe açlığının ve biraz güven açlığının, milyonlarca kere büyütülmüşü. Gelişmek, çalışmak, yaratmak isteyen kasların ve kafaların milyonlarca kere büyütülmüşü. İnsanın en son belirli, kesin fonksiyonu... Çalışmak için ağrıyan kaslar, basit ihtiyacın üstünde bir şey yaratmak için ağrıyan kafalar... İşte insan bu. Bir

duvar yapmak, bir ev, bir baraj yapmak ve duvara, eve, baraja insanın kendisinden bir şey katmak ve duvardan, evden ve barajdan insanın kendisine bir şeyler almak; sert kaslara bir şey kaldırtmak, kavramdan açık çizgiler ve biçimler çıkarmak. Çünkü insan, evrendeki bütün organik ve inorganik şeylerden ayrı olarak yaptığı işin ötesine geçer, kavramın basamaklarını tırmanır, başarılarının üstüne çıkar. İnsanlar üzerine şunu söyleyebiliriz: Kuramlar değiştiği ve parçalandığı zaman; okullar, felsefeler ve düşüncenin ulusal, dinsel, ekonomik dar ve karanlık yolları gelişip dağıldığı zaman, insan ileriye uzanır; ıstırapla, bazen yanlışlıkla sendeleyerek adımını atar. Adımını ileri attıktan sonra geri kayabilir, ama sadece yarım adım, hiçbir zaman tam adım geriye gelmez. Bunu savunabilir ve buna inanabilirsiniz. Kapkara uçaklardan atılan bombalar pazar yerinde patladığı zaman, tutsaklar domuzlar gibi birbirine sokuldukları zaman,

ezilmiş vücutların kanları tozların üstünde pis pis süzüldüğü zaman bunu anlayabilirsiniz. Bunu ancak böyle anlayabilirsiniz: Eğer ileriye doğru adım atılmasaydı, eğer insanlarda ilerleme açlığı olmasaydı, bombalar patlamaz, insanlar birbirlerinin boğazlarına sarılmazlardı. Bombardıman uçakları var oldukları halde bomba atmazlarsa asıl o zaman korkun... Çünkü, her bomba, o ruhun hâlâ ölmediğini ispatlar. Ve büyük mal sahipleri varken, grevlerin durmasından korkun... Çünkü, her yenilen küçük grev, atılan adımın atıldığını ispatlar. Özellikle şunu unutmayınız ki: İnsanın kendisi, bir ülkü uğrunda ıstırap çekmez ve ölmezse korkun, çünkü bu tek nitelik, insanın temelidir ve bu tek nitelik, insanı evrendeki bütün öteki şeylerden ayırır.

Batı devletleri, başlayan değişiklik altında tedirgin. Texas, Oklahoma, Kansas ve Arkansas; New Mexico, Arizona, Kaliforniya... Bir tek aile topraktan ayrıldı. Baba, bankadan

borç para almıştı ve banka, yani toprak şirketi, -bankanın elinde toprak olduğu için, toprak şirketi haline gelmişti-, şimdi toprağı istiyor. Toprakta ailelerin değil, traktörlerin bulunmasını istiyor. Traktör kötü bir şey midir? Tarlaların altını üstüne getiren güç, zararlı bir şey midir? Eğer bu traktör, bizim olsaydı o zaman iyi olurdu... Benim değil, bizim olsaydı. Eğer bizim traktörümüz, bizim topraklarımızda uzun yollar açsaydı, iyi olurdu... Benim toprağımda değil, bizim topraklarımızda. O zaman, bu topraklar bizim olduğu zaman onu nasıl seviyorsak, o traktörü de öyle severdik. Ama şimdi bu traktör iki şey yapıyor: Toprağın altını üstüne getiriyor ve bizi topraktan atıyor. Bir traktörle bir tank arasında çok ufak bir ayrılık var: Her ikisi de halkı yerinden atıyor, korkutuyor ve yaralıyor. Bu konuyu biraz daha düşünmeliyiz.

Bir adam, bir aile, toprağından atılmıştır; paslı araba yoldan takırdaya takırdaya batıya

gitmektedir. Ben toprağımı kaybettim, bir tek traktör toprağımı elimden aldı. Yalnızım ve şaşkınım. Geceleyin bir aile hendekte konaklıyor, yanlarına başka bir aile de geliyor ve çadırlar ortaya çıkıyor. İki adam çömeliyor, kadınlar ve çocuklar dinleniyorlar. İşte düğüm noktası burada. Ey değişimi sevmeyen ve devrimlerden korkanlar!.. Bu çömelen iki adamı birbirinden ayırın. Onları birbirlerinden tiksindirin. Birbirlerinden korkutun, şüphelendirin!.. İşte korktuğunuz şeyin başı bu. Bu zygot'tur [8]. Çünkü burada, "Ben toprağımı kaybettim!" sözü değişmektedir. Bir hücre parçalanıyor ve bu parçalanmadan sizin hoşlanmadığınız şey doğuyor... "Biz toprağımızı kaybettik!" İşte asıl tehlike burada; çünkü iki adam bir adam gibi yalnız ve şaşkın değildir. Ve bu ilk "biz" den daha tehlikeli bir şey doğmaktadır: "Benim az bir yiyeceğim var" artı, "Benim yiyeceğim yok". Eğer bu problemin tutarı, "Bizim azıcık bir yiyeceğimiz var" olursa, iş

yoluna girmiş, hareket yönünü bulmuş demektir. Şimdi artık sadece küçük bir çarpı gerekir ve bu toprak, bu traktör bizimdir. Hendekte çömelen iki adam, küçük bir ateş, bir tek tavada kızaran et, konuşmayan sert bakışlı kadınlar; arkada çocuklar, kafalarının anlamadıkları kelimeleri can kulağıyle dinlemekteler. Gece bastırıyor. Küçük yavru soğuk almış. İşte al şu battaniyeyi. Yündür. Annemin battaniyesiydi... Çocuğun üstüne örtersin. Bu bombalanacak şeydir işte. Bu başlangıcıdır, "ben" den "biz" e geçişin.

Başkalarında bulunmayan şeylere sahip olan sizler, eğer bunu anlıyorsanız, kendinizi koruyabilirsiniz. Eğer nedenleri sonuçlarından ayırabilirseniz, eğer Paine, Marx, Jefferson, Lenin'in nedenler değil, sonuçlar olduğunu anlarsanız, yaşamanızı sürdürebilirsiniz. Ama siz, bunu anlayamazsınız. Çünkü mülkiyet sizi sonsuzluğa kadar "ben" olarak dondurmuş ve sonsuzluğa kadar sizi "biz" den ayırmıştır.

Batı devletleri, başlayan değişimin karşısında tedirgin. İhtiyaç kavramı, kavram da eylemi kamçılar. Ülkenin üzerinde yarım milyon insan kaynıyor... Bir milyon insan daha harekete hazır; on milyon insan ilk olarak tedirgin olmaya başlıyor.

Ve traktörler, boş topraklarda alabildiğine yollar açıyorlar.

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

66 yolu boyunca köfteciler, hamburger satanlar... Al and Susy's Place... Carl's Lunch... Joe and Minnie... Wills Eats... Derme çatma kulübeler. Önde iki benzin pompası, bir tel kapı, uzun bir tezgâh, sandalyeler ve ayak dayanacak demir. Kapıya yakın üç otomatik piyango makinesi, üç yoldan gelecek nikel hazinesi görünüyor camından. Onun yanında otomatik bir pikap, plakları çörekler gibi birbirlerinin üzerlerine dizilmiş, dönen tablaya düşmeye ve dans havaları çalmaya hazır. «Ti-pi-tipi-tin», «Thanks for the Memory», Bing Crosby, Benny Goodman. Tezgâhın bir ucunda kapalı bir dolap: Öksürük şekerleri, Sleepless (uykusuz), No-Doze (uyuklama yok) denilen kafeinli sülfatlar, şekerlemeler, sigaralar, jiletler, aspirinler, Bromo-Seltzerler, Alka-Seltzerler. Duvarlarda ilânlar, mayolu kızlar, kocaman göğüslü, dar kalçalı ve balmumu

yüzlü sarışınlar, beyaz mayo giymişler, ellerinde birer Coca-Cola, gülümsüyorlar. "Bakın Coca-Cola size ne getirdi!" demekteler. Uzun tezgâh, ve tuzlar, biberler, küçük hardal kavanozları ve kâğıt peşkirler. Tezgâhın gerisinde bira çeken makine, arkasında otomatik kahve ocağı parlıyor ve buhar çıkarıyor, yanındaki cam boru, kahvenin seviyesini gösteriyor. Telden kafesler içinde pastalar, dörderlik piramitler halinde portakallar. Resimlerde olduğu gibi üst üste dizilmiş kuru pastalar, mısırlar...

Kartonlarda, parlayan mikalarıyle göze çarpan yazılar: Annemin Yaptığı Pastalar. Veresiye Düşmanlık Yaratır, Biz Dost Olalım. Kadınlar, Sigara İçebilirsiniz. Fakat İzmaritlerinizi Koyduğunuz Yere Dikkat Edin!.. Burada Yiyeceğinizi Yiyin ve Karınızı Sevin. IITYWBAD? [9].

Bir uçta tencereler, tavalar, patatesler, rosto, biftek, kesilmeye hazır kızarmış gri domuz eti.

Tezgâhın arkasında orta yaşına yaklaşan Minnie, ya Susy; ya da Mae vardır. Saçlar ondüleli, terleyen yüzde ruj ve pudra. Yumuşak, alçak bir sesle siparişleri alıyor ve bu siparişleri ahçıya bir tavus kuşu gibi cıyak cıyak bağırarak ulaştırıyor. Döndüre döndüre tezgâhı siliyor, büyük parlak otomatik kahve ocağını parlatıyor. Ahçı, ya Joe, ya Cari, ya Al'dır. Beyaz bir gömleğin ve önlüğün içinde sıcaktan bunalmıştır. Beyaz alnında, ahçı külahının altında, boncuk boncuk ter taneleri. Somurtkandır, az konuşur, her yeni gelene şöyle bir göz atar. Izgaraları siler, köfteleri tokatlar. Mae'nin siparişlerini kibarca tekrar eder, kapları sıyırır, bezle siler. Küskün ve sessizdir.

Mae, kafadan kontaktır; gülümser, çabuk kızar, hep istim üstündedir. Yoldan

geçenlere baktığı zaman güler... Kamyon şoförleri içeri girinceye kadar güler. Onlar, yol lokantalarının temel direkleri. Kamyonlar nerede durursa müşteriler orada demektir. Kamyon şoförlerini aldatamazsınız. Müşteriyi onlar getirir. Bilirler: Onlara bayat bir kahve ikram ettin mi, bir daha koydunsa bul. Onlara iyi davrandın mı, yeniden gelirler. Mae, kamyon şoförlerine elinden geldiği kadar gülümsemeye çalışır. Kendisine biraz çeki düzen verir, saçının arkasını da düzeltir ve böylece göğsü, yukarı kalkan kollarıyle birlikte kalkar. Gününü iyi geçirir ve günün bu saatleri, büyük şeyler, büyük işler, büyük şakalar demektir.

Al, hiç konuşmaz. O, kafadan kontak değildir. Bazen bir şakaya gülümsese bile, hiçbir zaman gülmez. Bazen, Mae'nin sesindeki canlılığa başını kaldırıp bakar, sonra bir bıçakla kapları sıyırır, tabağın çevresinde yağdan yollar açar. Cızırdayan bir köfteyi

bıçağıyle bastırır. Kesilmiş çörekleri[10] kızartmak ve ısıtmak üzere tabağa dizer. Tabaktan soğanları toplar, etin üzerine yığar, bıçağıyle bastırır. Çöreğin yarısını etin üstüne kor, öteki yarısını erimiş tereğayı ve ince bir turşu katiyle kapatır. Çöreği etin üzerine tutarak, bıçağı ince et tabakasının altına sürer, çevirir, çöreğin tereyağlanmış öteki yarısını üzerine koyar, köfteyi küçük bir tabağa atar. Sandviçin yanına bir dereotu konservesinin dörtte biriyle iki zeytin tanesi koyar. Tabağı bir manivela gibi tezgâha sürer. Kaplarını ince malasıyle kazır ve et tenceresine somurtarak bakar.

66'da vınlayıp geçen otomobiller. Plakalar: Mass., Tenn., R.I., N.Y., Vt, Ohio... Batıya gidiyorlar. Güzel otomobiller. Altmış beş mille giden spor otomobilleri.

Bak, bir lüks otomobil geçiyor. Tekerlekler üzerinde giden bir tabut sanki.

Ama, hey Yarabbi, nasıl oluyor da seyahate çıkıyorlar!..

La Salle'i gördün mü? Benim arabam olmalı bu. Ben aptal değilim. Elbette La Salle'i beğenirim.

Zengin olsan Cadillac almaz mısın? Hem biraz daha büyük, hem de daha hızlı.

Ben olsam, kendime bir Zephyr alırım. Sen lükse ne bakıyorsun. Sana esaslı bir araba ve hız gerek. Ben, Zephyr isterim.

Evet bayım, güleceksiniz ama, ben olsam, Buick-Puick alırım. O bana yeter.

Ama o da Zephyr'in fiyatındadır, hem Zephyr kadar oynak değildir.

Bana ne, ben Henry Ford'un hiçbir şeyini bir daha kullanmam. Ford hoşuma gitmiyor. Şimdiye kadar da zaten hoşlanmadım.

Fabrikasında çalışan bir kardeşim vardı. Gidip de onu bir dinleseydin.

Sen ne dersen de, Zephyr oynak arabadır.

Şosede büyük arabalar. Sıcaktan al al olmuş baygın bayanlar; çevrelerinde binlerce teçhizat bulunan küçük çekirdekler: Kremler; yağlanmaya yarayan özel yağlar; saçların, gözlerin, dudakların, tırnakların, kaşların, kirpiklerin, göz kapaklarının renklerini değiştirmek için şişe şişe siyah, pembe, kırmızı, beyaz, yeşil, gümüşî boya maddeleri. Bağırsakları işletmek için yağlar, tohumlar ve haplar. Cinsel ilişkilerini garantilemek, kusursuz ve ürünsüz kılmak için torba içinde şişeler, şırıngalar, haplar, tozlar, sular, merhemler... Ve elbiseler de ayrı. Ivır zıvır, bir sürü şeyler!..

Gözlerin çevresinde yorgunluk çizgileri; ağızdan aşağı doğru inen hoşnutsuzluk çizgileri; göğüsler küçük salıncaklara

kendilerini bırakmışlar; karınlar ve kalçalar lastik kalıplara dayanmışlar. Ve ağızlar soluyor; gözler dalgın, güneşten, rüzgârdan ve topraktan hoşlanmıyorlar; yemeyi ve yorulmayı sevmiyorlar; onları seyrek olarak güzelleştiren, durmadan ihtiyarlatan zamana diş biliyorlar.

Yanlarında, açık elbiseler giymiş, panama şapkalı, şişman göbekli erkekler var. Gözleri korku ve kuşku içinde; tertemiz, pespembe erkeklerin tedirgin gözleri. Korkuyorlar, çünkü formüller sökmüyor; güven özlüyorlar ve aynı zamanda bunun dünya yüzünden yok olduğunu seziyorlar. Yakalarında, derneklerinin ve kulüplerinin işareti. Onlar ancak kulüplere ve derneklere giderler ve bir sürü kendileri gibi kuşkulu adamların zoruyle, ticaretin asil bir şey olduğuna ve öyle herkesin dediği gibi bir çeşit kutsallaştırılmış hırsızlık olmadığına, yaptıkları bir sürü budalalıklara karşın, kendilerinin zeki olduklarına; ticaretin değişmez kurallarına karşın

şefkatli ve merhametli olduklarına; monoton yorucu işlere karşın zengin bir yaşam sürdüklerine; ve artık korkmayacakları bir zamanın yaklaşmakta olduğuna birbirlerini inandırırlar.

Ve bu iki kişi, onlar da Kaliforniya'ya gitmekte. Bu erkek, kaygılı gözleriyle ve bu kadın, güneşin derisini nasıl kurutacağını düşüne düşüne, Beverly-Wilshire Hotel'in balkonunda oturup, gelip geçenlerin kendilerine özlemli bakışlarını ve dağları - dağlar, düşünün bir kez ve kocaman ağaçları- seyretmeye gidiyor. Pasifik Okyanusunu seyretmeye gidiyorlar ve beş yüz bin dolara bahse girerim ki, (sizden bir şey istemiyorum) denize bakıp bakıp, "Sandığımız kadar büyük değilmiş!" diyecekler. Ve kadın, kıyıdaki dolgun genç vücutlara bakarak, imrenecektir. Aslında Kaliforniya'ya evlerine dönmek için gidiyorlar. Evlerine dönüp, "Falan falan bizim Trocadero' da masa komşumuzdu. Vücudu güzel

değil, ama iyi giyiniyor" demek için gidiyorlar. Ve erkek de: "Orada esaslı tüccarlarla konuştum. 'Beyaz Saray'daki şu heriften kurtulmadıkça bize rahat yüzü yok' diyorlar."[11] diyecektir. Ve: "Bilen bir adamdan öğrendim; (......) artistte frengi varmış. Biliyor musun, Warner stüdyosunda çalışıyordu. Adam, stüdyoya kızı kendisinin koydurttuğunu söyledi. Evet, kızın böylece, isteği olmuş" diyecektir. Ama kuşkulu gözler hiçbir zaman rahat değildir. Sarkık dudaklı ağız hiçbir zaman mutlu değildir. Kocaman otomobil altmış mille gidiyor.

Soğuk bir şey içmek istiyorum.

Peki, bak ileride bir şey var. İnmek ister misin?

Acaba temiz midir?

Bu kuş uçmaz, kervan geçmez memlekette her şey ne kadar temizse, o da o kadar temizdir.

Eh, belki bir şişe soda içersem fena olmaz.

Kocaman otomobil gıcırdadı ve durdu. Şişman, kuşkulu adam, karısını elinden tutarak dışarı çıkardı.

Mae, onlar içeri girerken bakıyor; sonra işine devam ediyor. Al, tabaklarından başını kaldırıyor, sonra yeniden önüne eğiyor. Mae, biliyor. Beş sentlik bir soda içecekler ve soğuk olmadığı için kınayacaklar. Kadın altı tane kâğıt peçete kullanacak ve yere atacak. Erkek kızacak, suçu Mae'ye yüklemeye çalışacak. Kadın kokmuş bir et kokusu almış gibi, çevreyi koklayacak, dışarı çıkacaklar ve artık her önlerine gelene batıdaki insanların mendebur, pis kimseler olduklarını anlatacaklar. Al ile yalnız kaldıkları zaman Mae,

onlar için bir söz kullanacak: Onlara, "bok soyları!" diyecek.

Kamyon şoförleri... İş onlarda.

Bak, büyük bir nakliye kamyonu geliyor. Ah, bir dursa. Şu "boy soyları" na boşver. Albuquerque'teki otelde çalıştığım zaman, onların çaldıklarını gördüm... Her zaman bunu yaparlar. Otomobilleri ne kadar büyük olursa o kadar çok çalarlar... Havluları, gümüşleri, sabun kaplarını kaldırırlar. Bir türlü bu işe aklım ermez.

Al, suratını asarak sorar: Şu kocaman otomobilleri nereden buluyorlar dersin? Acaba onlarla birlikte mi doğuyorlar? Senin hiçbir zaman bir şeyin olmuyor.

Nakliye kamyonu, bir şoför ve biraz dinlenme, inip de bir fincan çey içsek nasıl olur?.. Bu külüstür yeri bilirim.

Tarifeye göre ne durumdayız?

İlerideyiz.

Peki, bağla arabayı. Buradaki karı adamın iştahını açar. Kahvesi de iyidir.

Kamyon bağlandı. Hâki külotlu, botlu, kısa ceketli ve parlak güneşlikli asker kasketli iki adam; tel kapı., pat.

Nasılsın Mae?

Ha, sen misin Sıçan Suratlı Big Bill!.. Seferden ne zaman döndün?

Bir hafta önce.

Öteki pikaba bir nikel atıyor; plağın kaymasına ve tablanın kalkışına bakıyor. Bing Crosby'nin sesi... Altın gibi ses. Thanks for the memory, of sunburn at the Shore... You might have been a headache, but you never were a bore (Kıyıda güneş altında yandığımız

günlerin anısını özlemle anıyordum. . Bir baş belâsı olabilirdin, ama hiçbir zaman başıma dert olmadın). Ve kamyon şoförü de Mae'nin kulağına şarkıyı «bir baş belâsı olabilirdin, ama hiçbir zaman orospu olmadın» şeklinde söylüyor...

Mae gülüyor. Bill, arkadaşın kim; ilk defa görüyorum. Sefere yeni mi çıkıyor?

Öteki, piyano makinesine bir nikel atıyor, dört marka kazanıyor ve onları da yeniden içine atıyor. Tezgâha yaklaşıyor.

Eee, ne istiyorsun bakalım?

Ver bakalım bir fincan kahve. Hiç pasta var mı?

Kreması, muzludan mı, ananaslıdan mı, çikolatadan mı istiyorsun? Elmalısı da var.

Elmalı olsun. Dur bak... Şu kocaman pasta neli?

Mae alıp çıkarır, koklar. Muzlu.

Bir parça kes. Büyük olsun.

Piyango makinesindeki adam söylüyor: İki olsun.

Peki, iki olsun. İki tane. Tartalım bakalım seninkileri. Yeni gacolar yok mu, Bill?

Tartılacak bir şey de bende var.

Heyy, bir bayanın karşısında bulunuyorsunuz? Terbiyenizi takının!..

Yok canım, bu fena bir şey değil ya!.. Küçük bir çocuk bir sabah okula geç gelir. Öğretmen sorar: "Niye geç kaldın?" Çocuk der ki: "Danayı götürmüştüm çektirmeye." Öğretmen: "Baban bu işi yapamaz mıydı?"

der. Çocuk da: "Tabiî yapardı ama, ne de olsa bir boğa kadar iyi yapamazdı." der.

Mae keskin bir kahkaha attı. Keskin, kaba bir gülüştür bu. Masasının üzerinde dikkatle soğan doğrayan Al, başını kaldırır, güler ve yeniden başını indirir. Kamyon şoförleri; iş bunlarda. Her biri Mae'ye çeyrek dolar verecektir. On beş sent kahve ile pasta için, on sent de Mae için ve sonra da kıza sulanmazlar.

Sandalyelerde, birlikte oturuyorlar. Porselen kahve fincanlarından kaşıklar çıkmış. Gün geçiyor. Ve Al, kaplarını siliyor, söze karışmadan dinliyor. Bing Crosby'nin sesi kesiliyor. Pikabın dönen tablası duruyor, plak yerine giriyor. Kırmızı ışık sönüyor. Mekanizmayı işleten nikel, Bing Crosby'ye de şarkı söyletmiş ve bir orkestra çaldırmıştır. Şimdi bu nikel, kontak noktalarından kârın toplandığı kutuya düşmüştür. Bu nikel,

birçok paralardan ayrı olarak, bir iş görmüş, bir tepki yaratmıştır.

Kahve ocağının supabından buhar fışkırıyor. Buz dolabının kompresörü bir süre yavaş sesle çık çık etti, sonra durdu. Köşedeki vantilatör ileri geri dönüyor, odaya ılık bir rüzgâr savuruyor. Şosede, 66'da, otomobiller vınlayıp geçiyor.

Az önce bir Massachusetts arabası durdu, diyor Mae.

Big Bill fincanı üstünden kavradı, kaşık işaret parmağı ile baş parmağının arasından fırlamıştı. Kahve ile birlikte, kahveyi soğutmak için, bir miktar da hava çekti içine.

— 66'da olup da görmelisin. Her yandan yüzlerce araba gelip geçiyor. Hepsi de batıya gidiyor. Hiç bu kadar çok otomobil görmedim. Tabiî yollarda iyi paçozlar da var.

— Bu sabah o parçalanan otomobil nasıldı? dedi arkadaşı. Kocaman bir araba. Büyük bir Cadillac. Özel bir araba, bir de nefis parça. Krem renginde, lüks bir otomobil. Kamyona çarpmış. Radyatör, şoförün olduğu yere kadar bükülmüştü. Doksan mil yapıyordu, galiba. Direksiyon herifin içine öyle bir girmiş ki, herif çengele asılmış koyun gibi kalmıştı. Otomobillerin şahı. Kral bir mal. Şimdi ucuza alırsın onu. Herif içinde yalnızdı.

Al, işinden başını kaldırdı:

— Kamyona bir şey olmamış mı?

— Bırak Allahını seversen! Kamyon denecek yeri yoktu arabanın. Hani şu çanak çömlek, soba, döşek ve tavuk dolu şeylerden biri. Batıya giden arabalar cinsinden. Anlattığım herif de bizimle birlikte doksan mil gidiyordu... Bizi geçmek için iki tekerleğin üzerinde sağa kırdı. Onlardan bir araba geldiğini

görünce yeniden kırdı ve kamyona tosladı. Sarhoş gibi otomobil kullanıyordu. Manzarayı bir görmeliydin, her yan yataklarla, tavuklarla, çocuklarla doldu. Çocuklardan biri öldü. Ben böyle curcuna görmedim. Biz de arabayı durdurduk. Kamyonu kullanan ihtiyar durmuş, ölü çocuğuna bakıyordu; bir söz bile söylemeden, dili tutulmuş gibi. Aman Allahım, yollar batıya giden ailelerle dolu. Bu kadar kalabalık hiç görmedim. Gün günden beter oluyor. Nereden geliyorlar, ulan bunlar, merak ediyorum?..

Mae:

— Ben de nereye gittiklerini merak ediyorum, dedi. Ara sıra buraya da benzin almaya gelirler, ama başka bir şey satın almazlar. Herkes, aman dikkat etmeli bir şey çalarlar, diyor. Bereket açıkta bir şeyimiz yok. Ama şimdiye kadar bizden bir şey çalmadılar doğrusu.

Big Bill pastasını çiğneyerek tel kapının arkasındaki yola baktı:

— Öteberilerini toplasan iyi edersin. Galiba şimdi onlardan biri geliyor.

Bir 1926 modeli Nash, soluya soluya yolun kenarına çekti. Otomobilin arkasındaki oturacak yer tavana kadar torbalarla, tavalarla ve tencerelerle dolmuştu ve tâ tepesinde de, tavana yapışmış iki çocuk oturuyordu. Arabanın üstünde bir çarşaf ve katlanmış bir çadır bezi. Otomobilin basamaklarına çadır direkleri bağlanmış. Otomobil benzin pompasının yanına geldi. Siyah saçlı, sert yüzlü bir adam otomobilden çıktı. İki çocuk, yüklerin üzerinden aşağıya kayıyorlar, ve yere iniyorlar.

Mae tezgâhın arkasından dolaştı, kapıya gelip durdu. Adamın üzerinde gri yün pantolon ve mavi bir gömlek vardı. Gömleğinin arkası ve koltuk altları terden koyu mavi bir

renk almış. Çocukların üzerlerinde tulumdan başka bir şey yok. Paramparça, yamalar içinde tulumlar bunlar. Saçları sarı ve başlarının her yanında aynı biçimde kesilmiş. Çünkü saçları sadece kırpılmış. Yüzleri tozdan dalga dalga. Doğruca su hortumunun altındaki çamura gidiyorlar, ayaklarını çamura daldırıyorlar.

Adam sordu:

— Biraz su alabilir miyiz, bayan?

Mae'nin yüzünde sıkıntılı bir bakış:

— Tabiî alabilirsiniz.

Başını döndürerek yavaşça:

— Hortumdan gözümü ayırmamalıyım, dedi.

Adam radyatör kapağını yavaşça açıp hortumu içine daldırırken Mae, adamı seyrediyor.

Otomobilde oturan mısır püskülü saçlı bir kadın:

— Bak bakalım, burada var mı? dedi.

Adam hortumu çıkardı ve radyatörün kapağını yeniden kapattı. Küçük çocuklar hortumu adamın elinden aldılar, ağızlarına dayadılar. Ve kana kana içtiler. Adam koyu renk, lekeli şapkasını çıkardı ve tel kapının önünde garip bir utançla durdu:

— Bize bir somun ekmek vermek imkânını bulabilir misiniz, bayan?

Mae:

— Burası ekmekçi dükkânı değil, dedi. Bizde ekmek var ama, sandviç için.

Adamın sıkılganlığı hâlâ geçmemişti:

— Biliyorum bayan. Bize ekmek lâzım, bir lokma yok.

— Size ekmek satarsak, biz ekmeksiz kalırız.

Mae'nin sesi alçalıyordu.

Adam:

— Açız, dedi.

— Neden sandviç almıyorsunuz? İyi sandviçlerimiz, köftelerimiz var.

— Biz de sandviçlere bayılırız elbette, bayan. Ama, işimize gelmez. On sentle hepimizin karnı doymalı.

Heyecanlanmıştı:

— Çok paramız yok ki.

Mae:

— On sentle bir ekmek alamazsınız, dedi. Bizde on beş sentlik ekmekler var.

Arkadan, Al fırladı:

— Allah Allah, Mae, ver şunlara bir ekmek!..

— Ekmek kamyonu gelmeden veremeyiz. Ekmek kalmaz sonra.

Al:

— Bırak kalmasın, ne çıkar? dedi.

Ve asık süratiyle karıştırmakta olduğu patates salatasına baktı.

Mae, yuvarlak omuzlarını salladı, kamyon şoförlerine, "Ne yapayım?" der gibi baktı.

Mae tel kapıyı açtı, adam içeri girdi. Onunla birlikte içeri bir ter kokusu da girdi. Çocuklar, adamın hemen arkasından geliyorlardı; çocuklar içeri girer girmez hemen şeker kutularına yaklaştılar ve baktılar... Gözlerinde ne hırs, ne umut, ne de özlem vardı; sadece, böyle şeylerin dünyada var oluşuna şaşıyorlardı. Çocuklar aynı boydaydılar. Yüzleri de birbirlerine benziyordu. Bir tanesi tozlu topuğunu öteki ayağının parmaklarıyle kazıdı. Biri, ötekinin kulağına tatlı bir şey fısıldadı. Her ikisi de kollarını öyle gerdiler ki, ceplerinde sıkılmış duran yumrukları mavi kumaşın altından göründü.

Mae, bir sürgü çekti, yağlı kâğıda sarılmış uzun bir ekmek somunu çıkardı.

16

— Bu, on beş sentlik ekmek.

Adam şapkasını arkaya attı. Değişmeyen sıkılganlığıyla sordu:

— Acaba... Acaba bize, on sentlik bir parça kesmek iznini bulamaz mısınız? dedi.

Al, aksi aksi:

— Mae, bırak Allahını seversen! dedi. Ver ekmeği gitsin!

Adam, Al'e döndü:

— Hayır, biz ekmekten on sentlik almak istiyoruz. Kaliforniya'ya varabilmek için paramız ancak kılı kılına yetiyor, bayım.

Mae, sözünden vazgeçerek:

— On sent verin alın, dedi.

— Ama, bayan bu, sizin hakkınızı çalmak olur.

— Aldırma... Mademki Al öyle istiyor, öyle olsun.

Yağlı kâğıda sarılmış ekmeği tezgâhın önüne sürdü. Adam arka cebinden uzun deri bir kese çıkardı, bağını çözdü, ağzını açtı. İçi bir sürü gümüşler ve yağlı, kâğıt paralarla doluydu.

— Kesenin bu kadar sıkı bağlanmış olması belki tuhafınıza gider, diye özür diledi. Daha bin mil yolumuz var, bu paranın yetip yetmeyeceğini bilmiyoruz.

İşaret parmağını kesenin dibine daldırdı, bir on sentlik buldu. Parmaklarının arasına sıkıştırdı. Çıkardığı parayı tezgâha bıraktı, elinde bir sent daha vardı. Bu senti yeniden keseye atacağı sırada gözü, şeker kavanozlarının önünde donmuş gibi duran çocuklarına ilişti. Yavaş yavaş çocuklara yaklaştı. Kavanozun içindeki renkli uzun nane şekerlerini gösterdi:

— Bunlar, bir sentlik şekerler mi, bayan?

Mae, kavanozların olduğu yere geldi ve baktı:

— Hangileri?

— Şu, renkliler?..

Küçük çocuklar yüzlerini Mae'ye kaldırdılar; birdenbire solukları durdu; ağızları yarı yarıya açıktı. Yarı çıplak vücutları gepgergin.

— Haa.. onlar mı? Hayır., onların çifti bir sent.

— Peki, o halde iki tane verir misiniz, bayan?

Bakır parayı özenle tezgâha koydu. Çocuklar, tuttukları soluklarını yavaş yavaş bıraktılar. Mae, uzun şekerleri çıkardı.

Adam:

— Alın, dedi.

Çocuklar, korka korka ellerini uzattılar; her biri birer tane aldı; ellerini yanlarına sarkıttılar ve şekerlere bakmadılar bile. Yalnız birbirlerine bakıyorlardı ve ağızlarının kenarlarında heyecandan sert gülümsemeler vardı.

— Teşekkür ederim, bayan.

Adam ekmeği aldı, kapıdan dışarı çıktı; küçük çocukları da adamın arkasından dimdik yürüdüler, kırmızı çizgili uzun şekerleri sıkı sıkıya bacaklarına yapıştırmışlardı. Sincaplar gibi ön koltuğa, oradan da eşyanın üzerine sıçradılar ve yine sincaplar gibi yuvalarına girerek, gözden kayboldular.

Adam, otomobile girdi ve otomobili çalıştırdı. Nuh peygamberden kalma Nash,

gürleyen motoru ve arkasındaki mavi benzin dumanıyle şoseye çıktı, batıya doğru yoluna devam etti.

Kamyon şoförleriyle Mae ve Al, lokantanın içinde arkalarından bakakaldılar.

Big Bill, arkasına döndü:

— Onlar çifti bir sentlik şekerlerden değildi.

Mae, öfkeyle:

— Sana ne? dedi.

Bill:

— Onların tanesi beş sent, dedi.

Öteki:

— Artık kalkmalı, dedi. Geç kalıyoruz.

Ellerini ceplerine attılar. Bill tezgâha bir yirmi beş sentlik fırlattı ve öteki de ona bakarak yeniden ellerini cebine attı, bir yirmi beş sentlik çıkardı. Döndüler ve kapıya doğru yürüdüler.

Bill:

— Hoşça kal, dedi.

Mae, seslendi:

— Hey! Bir dakika. Üstünü alın.

Bill:

— Allah belânı versin, dedi ve tel kapı pat diye kapandı.

Mae, şoförlerin büyük kamyona girdiklerini, motörü birinci vitese gürül gürül taktıklarını gördü ve vınlayan vites dişlilerinin yüksek vitese geçtiğini işitti.

— Al... dedi yavaşça.

Al, vurarak inceltti̇ği ve yağlı kâğıtların arasına koyduğu köftelerden başını kaldırdı:

— Ne istiyorsun?

— Bak...

Fincanın yanındaki paraları gösterdi:

— İki yarım dolar.

Al, yaklaştı ve baktı, sonra yeniden işinin başına döndü.

Mae, büyük bir saygıyle:

— Bir şoförlere bak, dedi. Bir de şu bok soylarına!..

Sinekler tele çarpıyor ve sersem sersem uzaklaşıp gidiyorlar. Kompresör bir süre tak tak etti, sonra durdu. 66'da arabalar vınlayıp

geçiyorlar: Kamyonlar, güzel ince hatlı arabalar ve hurdalar. Bütün bu arabalar korkunç bir hızla vınlayıp geçiyorlar. Mae, tabakları aşağı indirdi, pasta artıklarını kazıyarak bir kaba attı. Nemli bezini buldu, tezgâhı döndüre döndüre sildi, gözleri yolda, hayatın vınlayarak geçtiği yoldaydı.

Al, ellerini önlüğüne sildi. Kapların üstünde duvara iğnelediği kâğıda baktı. Kâğıtta alt alta üç işaret çizgisi vardı. Al, en uzununu saydı. Tezgâhı geçti, kasa makinesine yaklaştı, «No sale» (Satış bitti) levhası çınlayarak göründü ve bir avuç para meydana çıktı.

Mae:

— Ne yapıyorsun? diye sordu.

Al:

— Üç numaralıdan para almak zamanı geldi, dedi.

Üçüncü piyango makinesine yaklaştı, elindeki paraları attı, tekerleklerin beşinci dönüşünde borular yukarı kalktı ve makinenin önündeki kabın içine bütün paralar döküldü. Al, bir avuç parayı aldı, yeniden tezgâha döndü. Parayı kasa makinesinin çekmecesine attı ve kapattı. Sonra yerine döndü, işaretleri sildi.

— Üç numaralı, ötekilerden çok iş yapıyor, dedi. Yerlerini değiştirsek fena olmaz.

Bir tencerenin kapağını kaldırdı, yavaş yavaş kaynayan eti karıştırdı.

Mae:

— Kaliforniya'da ne yapacaklarını merak ediyorum, dedi.

— Kimlerin?

— Demin içeri girenlerin.

— Allah bilir.

— İş bulabilecekler mi dersin?

— Ben nereden bileyim.

Mae, yolun doğu yanına baktı:

— İşte bir nakliye kamyonu geliyor, hem de iki tane. Dururlar mı dersin? Belki dururlar.

Koskoca kamyon bütün ağırlığıyle yoldan doğru geldi ve durdu. Bu sırada, Mae de bezini almış, tezgâhı boylu boyunca siliyordu. Parlayan kahve ocağının kolunu bir iki kere oynattı, ocağın altındaki gazın musluğunu çevirdi. Al, bir avuç turp çıkardı, doğramaya başladı. Kapı açıldığı zaman

Mae'nin yüzü güldü, iki üniformalı kamyon şoförü içeri girdi:

— Merhaba abla!..

Mae:

— Ben erkeklerin ablası olmam, dedi.

Güldüler ve Mae de güldü.

— Ne istiyorsunuz bakalım, delikanlılar?

— Bir fincan çay. Pastalardan ne var?

— Kreması muzlu, ananaslı, çikolatalı pastalar var... Elmalı da var.

— Bana elmalısından. Dur, bak... Şu kocaman pasta neli? Mae, pastayı çıkardı ve kokladı:

— Kreması ananaslı, dedi.

— Peki, büyük bir parça kes öyleyse.

Arabalar 66'da son süratle vınlayıp geçiyor.

ON ALTINCI BÖLÜM

Joadlarla Wilsonlar bir olmuşlar, batıya doğru akıp gidiyorlardı: El Reno ve Bridgeport, Cliston, Elk City, Seyre ve Texola. Ve işte sınır, Oklahoma arkada kalmıştı. Ve o gün otomobiller Panhandle of Texas'ı geçtiler. Shamrok ve Alanreed, Groom ve Yarnell. Sonra akşamüstü Amerillo'dan geçiyorlar. Bütün gün sürdüler arabaları, akşamüstü alaca karanlıkta konaklıyorlar. Yorgundular. Toz içinde kalmışlardı. Sıcaktan bitkindiler. Büyükânaya sıcaktan ürpermeler gelmişti. Kamyon durduğu zaman, hiç hali kalmamıştı.

O gece Al, bir çit demiri çaldı, kamyonun üzerine çadır direği yaptı. Çadırı her iki yanından gerdi. O gece kızarmış, soğumuş ve katılaşmış, kahvaltıdan kalma peksimetlerden başka bir şey yemediler. Şiltelerinin

üzerinde yorgun yattılar ve elbiseleriyle uyudular. Wilsonlar çadır bile kurmadılar.

Joadlar ve Wilsonlar, Panhandle boyunca, eski sel yataklarının çizdiği ve kestiği gri toprağı izleyerek, kaçıp durdular. Oklahoma'dan kaçmışlardı, Texas'ı geçiyorlardı. Kaplumbağalar tozların içinde sürüne sürüne yürüyorlar; güneş, toprağı kamçılıyor; akşamları sıcaklık gidiyor, yerden bir sıcaklık dalgası yayılıyor.

İki aile iki gündür durmadan kaçmıştı. Ama üçüncü gün memleket onlara o kadar büyük geldi ki, sonunda yeni bir yaşama tekniği bulmak zorunda kaldılar; yol onların evi, hareket anlatım aracı oldu. Yavaş yavaş yeni bir hayata başlamışlardı. Önce Ruthie ile Winfield, sonra Al, sonra Connie ile Rose of Sharon, ve sonunda daha yaşlılar bu hayata alıştılar. Toprak büyük, durgun bir dalga gibi önlerinde yuvarlanıp gidiyordu. Wildorado ve Vega, Bosie ve Glenrio;

Texsas'ın sonu. New Mexico ve dağlar. Uzaklarda, dalga dalga göğe yükselmiş duruyor. Arabaların tekerlekleri gıcırdayarak dönüyor, motorlar kızgın, radyatör kapaklarının kenarından buhar fışkırıyor. Pecos nehrine indiler, nehri Santa Rosa'da geçtiler. Yirmi mille gidiyorlardı.

Otomobili Al Joad sürüyordu. Yanında anası ile Rose of Sharon vardı, önde kamyon. Kızgın hava toprağın üzerinde dalgalanıyor, dağlar sıcakta titreşiyorlar. Al, arkasına dayanarak oturuyor, kamburu çıkmış, direksiyon simidinin çubuklarını gevşek gevşek tutmuş, aldırmadan otomobili kullanıyor. Önü kıvrılmış ve bir horoz gagası biçimi almış olan gri şapkası gözlerinin üzerine kadar inikti. Otomobil kullanırken arada sırada yanına dönüyor, dışarıya tükürüyor.

Yanında oturan ana, ellerini kucağına kavuşturmuş, yorulmayacak şekilde oturuyordu. Kendisini olduğu gibi bırakmış,

otomobilin hareketiyle birlikte vücudunu ve başını sallıyordu. Dağlara baktıkça gözlerini kısıyordu. Rose of Sharon, otomobilin hareketine karşı koymak için sımsıkı tutunmuştu. Ayaklarını yerlere sıkı sıkıya basıyordu, sağ kolunu kapıya kenetlemişti. Yuvarlak yüzü de hareket karşısında sert bir hal almıştı, başı sert sert sallanıyordu. Çünkü boyun kaslarını sımsıkı germişti. Bütün vücudunu eğmeye ve kendini böylece karnındaki çocuğu sarsıntılardan koruyan sert bir kap haline getirmeye çalışıyordu.

Başını annesine çevirdi:

— Ana, dedi.

Ananın gözleri canlandı ve Rose of Sharon'la ilgilendi. Sert, yorgun, yuvarlak yüz üzerinde gözlerini gezdirdi ve gülümsedi.

Kız:

— Ana, dedi. Oraya vardığımız zaman hepiniz meyve toplayacak, artık orada kalacaksınız, değil mi?

Ana, biraz alaylı şekilde gülümsedi:

— Daha dur bakalım, oraya varmadık, dedi. Nasıl bir yer olduğunu bilmiyoruz, önce bir görelim.

Kız:

— Connie de, ben de artık köyde yaşamak istemiyoruz, dedi. Biz ne yapacağımızı şimdiden kararlaştırdık.

Ananın yüzünü hafif bir kaygı kapladı bir an:

— Bizimle kalmayacak mısınız., aile ile birlikte?., diye sordu.

— Biz bu konuyu çok konuştuk. Connie ile birlikte. Ana, biz şehirde oturmak istiyoruz.

Heyecanla devam etti:

— Connie bir dükkânda, ya da fabrikada iş bulacak. Sonra evde çalışacak. Belki radyoculuk öğrenecek, uzman olacak, belki, sonra kendisinin bir dükkânı da olur. Ara sıra sinemaya gideceğiz. Sonra, Connie diyor ki: "Çocuk doğarken yanında da bir doktor bulunur, çocuğun ne zaman doğacağını biliriz, belki de hastanede doğurursun" diyor. Sonra bir otomobilimiz olur, küçük bir otomobilimiz. Nedir ki, evde çalışacak, o kadar. Fena mı? Sadece Western Love Stories (Batı Aşk Hikâyeleri) adındaki dergiden bir sayfa koparacak, kurs görmek istediğini yazıp, bildirecek. Para, pul istemez. Zaten "Kuponu kesmek yeter" diye yazıyor. Bunlardan birini gördüm. Sonra kursu bitirince adama iş buluyorlar... Radyo işi!.. Güzel, temiz iş, ilerisi parlak. Sonra şehirde yaşayacağız, sinemalara gideceğiz... Bir de elektrik ütüm olur, bebeğe de yeni çamaşırlar alırız. Connie hep yeni eşya alırız, diyor., bembeyaz.

Sonra., çocuklara neler giydirdiklerini katalogda gördük. Tabiî Connie önce evde çalışırken kolay kolay bunları alamayız, ama.. elbette çocuk doğacağı sırada o da öğreneceğini öğrenmiş olur, başımızı sokacak bir yerimiz, küçücük bir evimiz olur. Biz kendimize lüks istemiyoruz ki, sadece çocuğumuz için...

Yüzü heyecandan parlıyordu:

— Sonra düşündüm... Evet, düşündüm, belki hepimiz de şehre gidebiliriz. Connie dükkânını açınca... Belki Al de onun dükkânında çalışır?..

Ana, kızın al al olmuş yüzünden gözünü hiç ayırmamıştı. Düşlerin nasıl büyüyüp geliştiğini görmüş, izlemişti.

— Bizden ayrılmanızı istemiyoruz, dedi. İnsanların birbirinden ayrılması doğru değil.

Al, söylendi:

— Ben, Connie'nin yanında mı çalışacakmışım?.. Connie gelip de benim yanımda çalışsın daha iyi eder!.. O, galiba geceleri çalışıp kurs öğrenecek kendisinden başka bir açıkgöz kalmadığını sanıyor!..

Ana, birdenbire bunun bir düş olduğunu anlar gibi oldu. Yeniden başını önüne döndürdü, vücudunu gevşetti, ama gözlerinin çevresinde küçük bir gülümseme kalmıştı:

— Büyükana, bugün nasıl acaba, merak ediyorum, dedi.

Al, direksiyona sıkı sıkıya yapıştı. Motorda küçük bir tıkırtı başlamıştı. Motoru hızlandırdı, tıkırtı da arttı. Ateşlemeyi rötar yaptı, dinledi, sonra bir süre yeniden hızını artırdı ve dinledi. Tıkırtı metal vuruşlar haline gelmişti. Al, korna çaldı ve arabayı yolun kenarına çekti. Öndeki kamyon da

durdu, sonra geri geri geldi. Batıya doğru üç araba geçti ve her biri korna çaldı, sonuncusunun şoförü başını dışarı uzatıp bağırdı:

— Ne biçim yerde duruyorsunuz ulan, Allahın belâları?

Tom, kamyonu geri geriye getirerek iyice yanaştırdı, sonra dışarı atladı; otomobile yaklaştı. Yüklü kamyonun üstünden başlar aşağıya doğru bakıyordu. Al yeniden rötar yaptı, rölantide çalışan motoru dinledi.

Tom sordu:

— Al, ne var?

Al, motoru hızlandırdı:

— Dinle, bak.

Tıkırtılı vuruşlar şimdi daha iyi işitiliyordu.

Tom, dinledi:

— Hafif hafif rölantide çalıştır bakalım, dedi.

Kapağı açtı ve başını içeri soktu:

— Şimdi gazla bakalım.

Bir süre dinledikten sonra, kapağı kapattı:

— Galiba haklısın Al, dedi.

— Piston kolu yatağı, değil mi?

Tom:

— Öyleye benziyor.

Al yakındı:

— Oysa içine çok yağ koymuştum.

— Daha bir şey yok. Yağsız kalmış, o kadar. Söküp atmaktan başka yapılacak bir iş yok. Şimdi, bana bak, ben önden gider arabayı çekecek düz bir yer bulurum. Sen de yavaş, yavaş gelirsin. Sakın karteri çıkarayım deme.

Wilson sordu:

— Durum kötü mü?

Tom:

— Oldukça, dedi.

Kamyona doğru yürüdü ve yavaş yavaş ileri aldı.

Al anlattı:

— Neden oldu bilmiyorum. Oysa içine dünya kadar da yağ koymuştum.

Al, kendisinin sorumlu olduğunu biliyor, suçunu anlıyordu.

Ana:

— Senin ne suçun var, dedi. Sen her şeyi doğru dürüst yaptın.

Ve sonra biraz çekine çekine sordu:

— Çok mu kötü?

— Tamiri güç, ya yeni bir piston kolu, ya da içindeki metalin eşini bulmak gerekiyor.

Derin derin içini çekti:

— İyi ki Tom burada. Ben şimdiye kadar hiç yatak koymadım yerine. Umarım Tom bu işi yapmıştır.

İleride, yolun kenarında, kocaman kırmızı bir reklam levhası duruyordu. Büyük dikdörtgen bir gölge şahnişti. Tom, kamyonu

yolun kenarına aldı, dar hendekten geçti, gölgeye çekti. Kamyondan dışarı atladı. Al'ın gelmesini bekledi.

— Dikkat et, diye seslendi: Yavaş yavaş, sonra makasları da kırarsın.

Al'ın yüzü hiddetten kıpkırmızı oldu. Motorun gazını kesti.

— Allah kahretsin! diye bağırdı. Bu yatağı ben yakmadım ya!.. Ne demek istiyorsun yani, makasları da mı kıracağım?

Tom gülümsedi:

— Dalga geçme, dedi. Ben sana bir şey demedim. Hendeği geçerken dikkat et dedim, o kadar.

Al, otomobili yavaş yavaş öte yana alırken söyleniyordu:

— Sakın bu yatağı Al yaktı diye kimseye söyleme.

Motor şimdi daha yüksek sesle tıkırdıyordu. Al, arabayı gölgeye çekti, motoru durdurdu.

Tom kapağı kaldırdı, dayadı:

— Soğumadan işe başlayamayız, dedi.

Her iki aile de arabalardan aşağı indiler, otomobilin çevresinde toplandılar.

Baba sordu:

— Berbat mı? dedi ve yere çömeldi.

Tom, Al'a döndü:

— Şimdiye kadar hiç motora bir şey takmadın mı?

Al:

— Hayır, dedi. Hiç takmadım. Ama söktüm.

Tom:

— Peki öyleyse, şimdi karteri söker, kolu dışarı çıkarırız, yenisini alıp zımparalar, düzeltir, uydururuz. Bu iş bir gün sürer. Parçayı almak için yeniden geçtiğimiz yere, Santa Rosa' ya gitmek gerek. Albuquerque buradan yetmiş beş mil uzakta... Vay anasını, yarın da pazar! Bir şey alamayız.

Aile ses çıkarmadan duruyordu. Ruthie sokuldu, kırılan parçayı görmek için açık kapağın içine başını soktu.

Tom, yumuşak bir sesle devam etti:

— Yarın pazar. Pazartesi parçayı alır, belki salı günü yerine koyarız. Parçayı kolayca yerine koymaya yarayacak takımlarımız da yok, epey zor olacak.

Bir şahinin gölgesi kayıp geçti yerden ve ailede herkes başını kaldırdı, havada kayıp giden siyah kuşa baktı.

Baba:

— Benim korktuğum şu: Ya paramız biter de Kaliforniya'ya varamazsak, dedi. Herkes bir yandan yemek yiyor, oysa benzin almak, yağ almak da lâzım. Paramız kalmazsa ne yaparız, bilmiyorum.

Wilson:

— Bütün bunlar benim yüzümden. Bu Allanın belâsı hurda bütün yol boyunca benim canıma okudu. Sizler bize çok iyilik ettiniz. Şimdi siz eşyanızı alın da yolunuza devam edin. Sairy ile ben burada kalır, bir çaresini buluruz. Size bir ziyanımız dokunmasını istemeyiz.

Baba ağır ağır:

— Öyle şey olur mu, dedi. Biz artık hemen hemen akraba sayılırız. Büyükbaba sizin çadırınızda öldü.

Sairy yorgun yorgun:

— Biz sizin başınıza dert olduk, hem nasıl dert, dedi.

Tom, bir sigara sardı, baktı ve yaktı. Eskimiş kasketini çıkardı, alnını sildi.

— Benim aklıma bir şey geldi, dedi. Belki kimsenin hoşuna gitmeyecek ama, söylüyorum: Biz Kaliforniya'ya yaklaştıkça para suyunu çekiyor. Bu otomobil, kamyondan bir kat daha hızlı gidiyor. Ben şöyle düşünüyorum: Kamyondakilerin bir kısmını alırsınız, sonra papazla benden başka hepiniz kamyona binersiniz. Casy ile ben burada kalır, otomobili tamir ederiz, sonra otomobile biner, gece gündüz yol alırız, size yetişiriz. Size yolda rastlamasak bile hiç olmazsa siz işe

başlamış olursunuz. Eğer sizde de bir arıza olursa yolun kenarına çeker, bizi beklersiniz. Böyle bir, şey olmaz da, arızasız yolu bitirirseniz, hemen çalışmaya başlarsınız. Böylece iş de kolaylaşır. Casy otomobilin tamirinde bana yardım eder, sonra işimizi bitirince hemen yola çıkarız.

Toplanmış olan aile bu öneriyi düşündü. John Amca da babanın yanına çökmüştü.

Al:

— Piston kolunu takmak için bana ihtiyacın olmaz mı? dedi.

— Daha demin, şimdiye kadar bu işi yapmadığını kendin söyledin.

Al hak verdi:

— Doğru, dedi. Senin kuvvetli bir adamdan başkasına ihtiyacın yok. Ama belki papaz kalmak istemez.

— Eh... Kim isterse o kalsın... Bana ne, dedi.

Baba, şehadet parmağı ile kuru toprağı kazdı.

— Tom doğru söylüyor gibi geliyor bana, dedi. Hepimizin burada kalmasında bir yarar yok. Karanlık basmadan önce elli, belki de yüz mil almış oluruz.

Ana kuşkulanmıştı:

— Bizi nasıl bulacaksınız?

Tom:

— İkimiz de aynı yolda değil miyiz? dedi. 66 ikimizin de yolu. Bakersfield denilen bir

yere geleceksiniz. Bendeki haritada gördüm. Doğruca oraya varacaksınız.

— İyi ama, Kaliforniya'ya varınca bu yolu bırakacağız, o zaman ne olacak?..

Tom:

— Merak etme, diye anayı yatıştırmaya çalıştı. Biz sizi buluruz. Kaliforniya dünya kadar büyük değil ya.

Ana:

— Haritada kocaman bir yer gibi duruyor, dedi.

Baba, John'a danıştı:

— John, sen ne düşünüyorsun? Bir diyeceğin var mı?

John:

— Yok, dedi.

— Mister Wilson, otomobil sizin. Oğlumun arabayı tamir ettikten sonra getirmesine bir diyeceğiniz var mı?

Wilson:

— Ben diyecek bir şey bulamıyorum, dedi. Siz elinizden gelen bütün iyilikleri yapıyorsunuz. Ben ne diye sizin oğlunuza kolaylık göstermeyeyim.

Tom:

— Biz size yetişemezsek bile siz çalışır, biraz para artırırsınız, dedi. Bir de burada kaldığımızı düşünün. Burada su yok, sonra otomobili işletemiyoruz. Oysa hepiniz Kaliforniya' ya gider de çalışmaya başlarsanız, paranız da olur. Belki başınızı sokacak bir ev de bulursunuz. Ne dersin Casy?.. Benimle kalıp, bana yardım etmek ister misin?

Casy:

— Ben size elimden gelen yardımı yapmak isterim, dedi. Siz beni arabanıza aldınız ve taşıdınız. Ben ne isterseniz yaparım.

Tom:

— Ama, burada kalırsan, arka üstü yere yatacaksın, yüzün gözün yağlara bulanacak, dedi.

— Daha iyi.

Baba:

— Peki, o halde yola devama razı olursanız, yola çıkalım. Belki yüz mil daha alırız.

Ana, babanın önüne geçti:

— Ben gitmiyorum.

— Gitmiyorum ne demek? Sen de gideceksin. Bize kim bakacak?

Baba, bu baş kaldırma karşısında şaşırıp kalmıştı.

Ana otomobile ayağını attı, arkadaki oturacak yerin döşemesine elini uzattı. Bir demir manivela aldı, elinde dengeledi.

— Ben gitmiyorum!., dedi.

— Sana söylüyorum. Gideceksin!.. Biz kararımızı verdik.

Ananın ağzı kenetlenmişti. Yumuşak bir sesle:

— Beni ancak döverek götürebilirsiniz, dedi.

Yeniden demiri yavaş yavaş salladı.

— Seni utandıracağım. Bende dövülecek, ağlayacak, yalvaracak göz yok. Senin canına okurum, beni dövemezsin. Eğer beni tutarsan yemin ediyorum; arkanı dönünceye kadar ya da oturuncaya kadar bekler, o zaman kovayı kafanın ortasına yerleştiririm, İsa'nın aşkına yemin ederim ki yaparım.

Baba çaresiz, gruba baktı:

— Şirret karı, dedi. Ben onun bu kadar şirretleştiğini hiç görmedim.

Ruthie ince sesiyle kıkır kıkır güldü.

Ana, elindeki manivelayı korkutur gibi sallıyordu:

— Haydi göreyim seni, dedi. Mademki kafana koydun, gel de bana vur bakalım. Ah, bir elini kaldırsan... İşte ben gitmiyorum. Zaten gitsem de seni uyku tutmaz ki, çünkü başında bekleyip dururum, sen uyumak için

gözlerini kapar kapamaz odunu kafana indiririm.

Baba:

— Şirret karı, dedi. Sözüm ona, yaşını başını da almış.

Bütün grup bu başkaldırmayı seyrediyordu. Babaya bakıyor, onun öfkelenmesini, bağırıp çağırmasını bekliyorlardı. Gevşek duran elinin yumruk haline gelmesini bekliyorlardı. Ama baba, öfkelenmedi, elleri yanına sarkık kaldı, bir an içinde grup, ananın kazandığını anladı. Ana da anladı bunu.

Tom:

— Ana, neden gitmiyorsun? Niye böyle yapıyorsun? Neyin var? Bize niye böyle kızıyorsun?

Ananın yüzü yumuşadı, ama gözleri hâlâ sertti:

— Bu işe iyice düşünmeden karar verdiniz, dedi. Dünyada nemiz kaldı? Kendimizden başka... Bizimkilerden başka... Daha yola çıkar çıkmaz büyükbaba öteki dünyaya gitti. Bunu bildiğiniz halde şimdi de, aileyi darmadağın etmek istiyorsunuz...

Tom bağırdı:

— Ana, biz size yetişeceğiz! Çok gecikmeyiz!..

Ana, elindeki demiri salladı:

— Tut ki biz bir yerde konakladık, siz de bizi görmeden geçip gittiniz. Ya da biz Kaliforniya'ya vardık... Sizi kimden sorup bulacağız, siz bizi kime soracaksınız? dedi. Yolculuk kötü gidiyor. Büyükana hasta, kamyonda, onun da bir küreklik canı kaldı.

Bitkin. Önümüzde uzun ve kötü bir yolculuk var.

John Amca:

— Ama hiç olmazsa biraz para kazanabiliriz. Biraz da artırabiliriz. O zamana kadar da ötekiler gelmiş olur, dedi.

Bütün ailenin gözleri yeniden anaya döndü. O, bir güçtü. Yönetimi eline almıştı.

— Para kazanacağız da ne olacak? dedi. Asıl iş, aileyi dağıtmamakta. Çevrede kurt dolaştığı zaman inekler nasıl birbirlerine sokulurlar. Hepimiz sağ olarak burada bulunduğumuz zaman gönlüm rahat. Ama ailemizin dağılmasına gönlüm razı olmuyor. Wilsonlar da, papaz da burada, bizim yanımızda bulunuyorlar. Onlar gitmek isterlerse onlara bir diyeceğim yok. Ama bizimkiler dağılmak isterlerse elimdeki şu demirle kıyameti koparırım.

Sesi soğuk ve kesindi.

Tom, anasını yola getirmeye çalıştı:

— Ana, hepimiz burada konaklayamayız. Burada su yok. Doğru dürüst gölge de yok. Büyükanaya gölge lâzım.

Ana:

— Peki, dedi. Mademki öyle; biz yolumuza devam ederiz. İlk rastladığımız gölgelikte, su bulunan bir yerde dururuz. Sonra, kamyon geri döner, sizi alır şehre gider. Orada alacağınızı alır, gerisin geriye dönersiniz. Sen de güneşte yürümemiş, ben de seni yalnız bırakmamış olurum. Yoksa, yakayı ele verirsen sana kim yardım eder?

Tom dudaklarıyle dişlerini kapattı, sonra açtı. Kollarını bitkin bir halde bıraktı, elleri iki yanına çarptı:

— Baba, dedi. Anaya bir yandan sen, öte yandan da ben saldırsak, ötekiler de üstüne çullansalar, büyükana da kamyondan atlasa, belki onu yakalayabiliriz, ama bir ikimiz de şu demirin altında can verir. Eğer kafanın tuzla buz olmasını istemiyorsan, ananın partiyi kazandığını kabul et. Hey Yarabbim! Kafasına bir şey koymuş olan bir tek insan, öteki bir sürü insanı da önüne katıp yola getiriyor! Ana, kazandın; kimsenin bir yanını kırmadan şu demiri elinden at.

Ana şaşkınlıkla elindeki demir çubuğa baktı. Eli titriyordu. Silâhını yere bıraktı. Tom demiri özenle alarak yeniden otomobilin içine koydu.

— Baba, şimdi kalk bakalım. Al, sen milleti al git, onlara kamp kur. Sonra kamyonu buraya getir. Biz papazla karteri çıkarırız. Tamir edebilirsek, Santa Rosa'ya gider, yatak ararız. Cumartesi gecesidir, belki buluruz. Hemen işe başlayalım ki çabuk gidelim. Dur,

İngiliz anahtarıyle kıskacı kamyondan alalım.

Arabanın altına uzandı ve yağlı karteri yokladı:

— Aaa, sahi unutuyordum, bana bir teneke ver, ya da şu kovayı ver, içine yağ akıtırım. Ziyan etmeye gelmez.

Al kovayı Tom'a verdi, Tom arabanın altına koydu, yağ kapağını bir kıskaçla gevşetti. Tom kapağı çevirerek çıkarırken siyah yağ kolundan aşağı, sonra oradan da siyah bir derecik halinde ve sessizce kovaya akmaya başladı. Kova yarı yarıya dolduğu sırada Al da aileyi kamyona yükledi. Şimdiden yüzü yağa bulanmış olan Tom, tekerleklerin arasından baktı:

— Çabuk dön! diye bağırdı.

Kamyon yavaşça bir hendeği geçti ve uzaklaştı. Bu sırada Tom, karterin cıvatalarını gevşetmeye uğraşıyordu. Tom bir cıvatayı bir kere döndürüyor, contalara bir ziyan vermemek için her yanını düzenle gevşetiyordu.

Papaz tekerleklerin yanına diz çöktü:

— Ben ne yapabilirim?

— Şimdi senin yapacağın bir şey yok. Bütün yağ boşaldıktan sonra, şu cıvataları da iyice gevşetince, bana yardım edersin, karteri çıkarırız.

Tom arabanın altında yılan gibi kıvranıp duruyor, İngiliz anahtarıyle cıvataları gevşetip sonra parmaklarıyle çeviriyordu. Karter düşmesin diye uçlardaki cıvataları gevşek olarak yerinde bıraktı.

— Burada bile toprak hâlâ sıcak, dedi.

Sonra:

— Casy, son birkaç günden beri hiç sesin çıkmıyor, dedi. Neden Allahını seversen? Seninle birlikte ilk olarak çiftliğe gelirken aşağı yukarı yarım saatte bir vaiz veriyordun. Oysa birkaç günden beri ağzından on kelime bile çıkmadı. Neden, canın mı sıkılıyor?

Casy arabanın altına yüzükoyun uzanmış, altına bakıyordu. Dimdik seyrek kılların kapladığı çenesini elinin arkasına dayamıştı. Şapkasını o kadar geriye atmıştı ki, ensesi görünmüyordu.

— Papazken o kadar çok söz söyledim ki, ömrümün sonuna kadar yeter, dedi.

— Evet ama, doğru söylediğin de oldu.

Casy:

— Her zaman tedirginim de ondan, dedi. Vaiz verdiğim zamanlar bile bunun farkına varmamıştım. Ama o zaman da çevrede yine zamparalık yapmaktan kendimi alamıyordum. Eğer ben artık vaiz vermeyeceksem, evlenmeliyim. Tom, ben ete düşkün bir adamım.

Tom:

— Ben de, dedi. Mac Alester'den çıktığım gün sigaramı tellendirdim, doğru bir karıya, bir orospuya koştum, bir tavşan gibiydi. Başıma geleni anlatamam. Başıma gelenleri kimseye söyleyemem.

Casy güldü:

— Ben başına gelenleri biliyorum. Ben bir zamanlar itikâfa çekilmiştim. Oradan döndüğüm zaman aynı şey benim de başıma geldi.

Tom:

— Allah belâsını versin! dedi. Ama ben para vermedim. Kızı başımdan defettim. Beni deli sandı. Gerçi kıza parasını vermeliydim ama, yanımda beş dolar kalmıştı. Kız da para istemem, dedi zaten. Şuraya uzan, tut şunu. Ben vurarak gevşetirim. Senin taraftaki cıvatayı sen çıkar, ben de benim taraftaki cıvatayı çıkarırım, kolayca aşağı alırız. Contaya dikkat et. Görüyor musun, tek parça olarak çıkıyor. Bu eski Dodge' larda yalnız dört silindir vardır. Bir zamanlar bir tanesini çıkarmıştım. Ana yatağı nah kocaman bir kavun kadar vardı. İyi... Şimdi bırak aşağı gelsin., tut. Elini uzat da contayı yapıştığı yerden çıkar., tamam. İşte oldu!..

Yağlı karter, ikisinin arasında, yerde duruyordu ve karterin çukur yerlerinde hâlâ bir parça yağ vardı. Tom ön çukurlardan birine elini uzattı, kırılmış bir yatak metal parçası çıkardı.

— İşte, dedi.

Metali parmaklarında çevirdi.

— Kol yukarıda. Arkaya bak, oradadır. Al, sana dur deyinceye kadar kolu çevir.

Casy ayağa kalktı, kolu buldu, yerine soktu.

— Hazır mısın?

— Tamam... Haydi, iyi... Biraz daha. Biraz... Biraz daha. Daha... Tamam.

Casy diz çöktü, arabanın altına bir daha baktı. Tom, kranka çarpan piston kolu yatağını tıkırdattı...

— İşte hastalık burada.

Casy:

— Neden olmuş dersin? diye sordu.

— Bilmem! Bu moloz on üç yıldan beri çalışmış bir makine. Kilometre saatinde altmış bin mil varmış diyorlar. Bu, yüz altmış bin mil demektir. Hem, kimbilir kaç kere numaraları geri çevirmişlerdir. Makine kızmış., kimbilir belki de birisi yağını çalmıştır., yağı bitmiş...

Somun pimlerini çekti, İngiliz anahtarını yatak somununa yerleştirdi. Somunu çevirmeye çalıştı, anahtar kaydı. Elinin arkasında uzun bir çizgi hâsıl oldu. Tom çizgiye baktı; yaradan durmadan kan akıyor, kan yağla karışıyor ve kartere damlıyordu.

Casy:

— Kötü oldu be, dedi. İstersen ben yapayım da sen elini sar.

— Yok, yok olmaz! Bir yerimi kesmeden ömrümde bir motor tamir ettiğimi

hatırlamıyorum. Artık olan oldu, üzülecek bir şey kalmadı.

Anahtarı yeniden somuna yerleştirdi.

— Sabit anahtar olsaydı iyi olurdu, dedi.

Somunlar gevşeyinceye kadar eliyle anahtara vurdu. Somunları çıkardı, karterdeki cıvataların yanına koydu, somun pimleri de oradaydı. Yatak somunlarını gevşetti ve pistonu dışarı aldı. Pistonla piston kolunu kartere koydu.

— Oh, tamam!..

Arabanın altından kıvrıla kıvrıla, karteri de beraber sürükleyerek çıktı. Elini bir çuval parçasına sildi, kesilen yerini inceledi.

— Kötü kanıyor namussuz, dedi. Ben onu durdurmasını bilirim.

Toprağa işedi, sidiği içen topraktan bir avuç aldı, yaranın üzerine bastırdı. Kan bir süre daha sızdı, sonra durdu.

— Kanı durdurmanın en iyi yolu, dedi.

Casy:

— Örümcek ağı da iyi gelir, dedi.

— Biliyorum ama, çevrede örümcek ağı yok. Oysa, insan her zaman işeyebilir.

Tom otomobilin basamağına oturdu, kırık yatağı inceledi:

— Şimdi 25 modeli Dodge bulur da, kullanılmış bir piston koluyla yatak alabilirsek, her şey yoluna girer. Al kimbilir hangi cehenneme gitti.

Reklam tabelasının gölgesi şimdi iki metre daha uzamıştı. İkindi vakti geçiyordu. Casy,

otomobilin basamağına oturdu, batıya doğru baktı:

— Bundan sonra dağlara tırmanacağız, dedi. Bir iki dakika sustu.

Sonra:

— Tom! dedi.

— Ne var?

— Yoldan giden otomobilleri, geçtiğimiz otomobilleri, bizi geçen otomobilleri gördüm. Yoldan gözümü ayırmadım.

— Hangi yoldan?

— Tom, bizim gibi yüzlerce aile batıya gidiyor. Dikkat ettim. İçlerinden hiç doğuya giden yoktu... Yüzlercesi de batıya gidiyordu. Sen buna dikkat ettin mi?

— Evet, dikkat ettim.

— Sanki., tıpkı askerlerden kaçıyorlarmış gibi; sanki bütün memleket ayağa kalkmış.

Tom:

— Evet, dedi. Bütün memleket ayaklanmış. Memleket kaynıyor. Biz de kaynıyoruz.

— Peki ama, ya bunlar, ya herkes., orada iş bulamazsa ne olacak?

Tom:

— Bırak Allahını seversen! diye bağırdı. Ben ne bileyim. Ne yaparlarsa yapsınlar, bana ne? Ben şimdi kendi işime bakıyorum. Ben, Mac'ta da dört yıl aynı şeyi yaptım. Hücreye girdim, hücreden çıktım, yemeğe gittim, yemekten çıktım. Hey gidi hey!.. Hapishaneden çıkınca bambaşka bir hayata kavuşacağımı sanmıştım. Hapishanede başka türlü düşünemezdim. Yoksa rahatım

kaçardı. Şimdi burada da başka türlü düşünemezsin.

Casy'ye döndü:

— Bu yatak kırılmış, sen ona bak. Biz bu yatağın kırılacağını nereden bilirdik. Onun için bunu düşünmüyordum bile. Şimdi yatak hapı yutmuş, tabiî tamir edeceğiz. İşte her şey böyle! Onun için aldırmıyorum. Elden bir şey gelmez ki. İşte küçük bir demir parçası ve yatak. Görüyorsun değil mi?.. Gördün değil mi? İşte şimdi dünyada tek düşündüğüm şey bu. Ulan, Al da nerede kaldı be?..

Casy:

— Tom, dinle beni şimdi. Hay Allah kahretsin! Bir şey anlatmak da ne kadar güç.

Tom elindeki çamuru sıyırıp toprağa attı. Yaranın etrafını pislik çevirmişti. Papaza baktı.

— Galiba bir vaiz vermeye niyetleniyorsun, dedi. Peki öyleyse, başla bakalım. Ben vaizi çok severim. Bizim gardiyan da boyuna söylev verirdi. Bize bir zararı olmazdı zavallının. Demeç vermek çok hoşuna giderdi. Eee, şimdi ne yumurtlayacaksan söyle bakalım.

Casy yumru yumru uzun parmaklarını çıtlattı.

— Giden eşyalar ve bir şeyler yapmaya çalışan insanlar var. Senin dediğin gibi yalnız kendi işine bakan insanlar, senin dediğin gibi, nereye gittiklerini de düşünmüyorlar... Ama hepsi de aynı yere gidiyorlar. Eğer dinlersen, kulağına, kıpırtı, sürünme, hışırtı sesleri gelecek... ve tedirginlik sesleri duyacaksın. Bu insanların yaptıklarından bir şey çıkacak ama, onlar bunu da bilmiyorlar... ve hâlâ da bilmiyorlar. Bu insanların batıya gitmelerinden., çiftliklerini bırakıp

gitmelerinden bir şey doğacak. Öyle bir şey doğacak ki, bütün memleket bu yüzden değişecek.

Tom:

— Ben hâlâ ayak ayak üstüne atmışım, vızgelir bana, dedi.

— İyi ama, önüne bir engel çıkarsa o zaman bu engeli aşmak zorunda kalırsın.

Tom:

— Önüme çıktığı zaman aşarım, dedi.

Casy içini çekti:

— Doğrusu da budur. Sana hak veriyorum. Ama engelden engele fark vardır. Sonra benim gibi, daha gerilmemiş telleri bile atlamayı beceremeyenler var... Elde değil.

Tom sordu:

— Şu gelen Al mı?

— Galiba. Benziyor.

Tom ayağa kalktı. Piston kolunu ve yatak metalinin her iki yarısını bir çuval parçasına sardı.

— Aynını bulurum belki, dedi.

Kamyon yolun kenarına yanaştı. Al pencereden dışarı sarktı.

Tom:

— Amma da uzattın ha! Nerelere gittin?

Al içini çekti.

— Kolu çıkardın mı?

— Evet.

Tom, sarılı çuvalı uzattı:

— Metal kırılmış.

Al:

— Benim suçum yok, dedi.

— Tabiî yok. Bizimkileri nereye götürdün?

Al:

— Sorma başımıza gelenleri, dedi. Büyükana avazı çıktığı kadar bağırmaya başladı. Onu gören Rosasharn'ın da aklı başından gitti, o da bağırdı. Başını şiltenin altına soktu da öyle bağırdı. Ama büyükana, çenesini dayamış, köpek gibi uluyordu. Büyükana şimdi aklını kaçırmış gibi. Küçük çocuğa benziyor. Kimseyle konuşmuyor. Kimseyi tanımıyor sanki. Sadece büyükbabaya bir şeyler söylüyormuş gibi, boyuna konuşup duruyor.

Tom tekrarladı:

— Sen nerede bıraktın onları?

— Bir kampa rastladık. Gölge de, su da var. Bir günlüğü yarım dolarmış. Ama herkes o kadar yorgun, o kadar bitkin ki, çaresiz orada konaklamak zorunda kaldık. Anam, "Burada kalalım, büyükana çok yorgun, hali yok" dedi. Wilsonların çadırını kurduk. Çadır bezini de çıkardık. Büyükana kaçırdı galiba.

Tom ufka inmekte olan güneşe baktı:

— Casy, dedi. Otomobilin yanında bir kimsenin kalması gerek. Yoksa söküp götürürler. Sen kalır mısın?

— Tabiî kalırım.

Al, kamyonun şoför yerinden bir kese kâğıdı çıkardı:

— Bunun içinde biraz ekmekle et var. Anam gönderdi. Burada da bir parça su var.

Casy:

— Kimseyi de unutmaz, dedi.

Tom, Al'ın yanına girdi.

— Bana bak, dedi. Elimizden geldiği kadar çabuk döneceğiz. Ama ne kadar süreceğini bilmeyiz.

— Ben buradayım.

— Peki. Sakın kendi kendine vaiz verme. Haydi gidelim Al.

Kamyon yola çıktığı zaman, akşam oluyordu.

— Çok iyi adam, dedi. Her zaman, her şeyi düşünür durur.

— Tabiî, sen de papaz olsaydın aynı şeyi yapardın. Baba bir ağacın altında konaklamak için elli sent verilmesine öyle kızıyor ki.

Gözü hiç kimseyi görmüyor. Boyuna durup durup küfrediyor. "Yarın da bakacaksın, adama bir fıçı hava satacaklar!" diyor. Ama, anam, "Büyükana için gölgelik, su bulunan bir yer lâzım" diyor.

Kamyon şose boyunca takırdaya takırdaya gidiyordu. Üstünde yük yoktu artık; kamyonun her parçası ayrı ayrı takırdıyor ve birbirine çarpıyordu. Yan tahtalar oynayıp duruyordu. Kamyon hafiflemişti, ama yine de güçlükle yol alıyordu. Al hızı saatte otuz sekiz mile çıkardı; motor korkunç şekilde gürültü çıkarıyor, yanan yağın mavi dumanı kamyonun alt tahtalarının arasından çıkıyordu.

Tom:

— Biraz kes, dedi. Kamyonu dingil kapaklarına kadar yakacaksın. Büyükananın nesi var?..

— Bilmiyorum. Unuttun mu, iki günden beri zaten mızmızlığı üstünde, kimseyle konuşmuyor. Şimdi de, bağırıp çağırıyor. Boyuna konuşuyor. Yalnız büyükbabaya bir şeyler söylüyor. Büyükbabaya bağırıyor. Aklını oynatmış gibi; büyükbaba gelmiş de her zamanki gibi büyükanaya bağırıyormuş sanki. Büyükana da onu sanki görüyor, ona küfürler savuruyor. Haa! Babam bana yirmi dolar verdi, sana verilmek üzere. Ne kadar lâzım bilmiyor. Hiç anamın bugünkü gibi direndiğini gördün mü?

— Hatırlamıyorum. Ben de kefaletle tahliye edilecek zamanı tam bulmuşum. Akşama kadar gezer, sabahları geç kalkar, eve gelince bol bol yemek yerim diye düşünüyordum. Dans edecek, kız yakalayacaktım. Oysa şimdi, hiçbir şey yapacak zamanımız yok.

Al:

— Haa, unuttum, dedi. Anam bir sürü şeyler tembih etti. Bir şey içmeyin, kimseyle ağız kavgası etmeyin, kavga çıkarmayın, dedi. Çünkü senin yakalanıp yeniden geri gönderilmenden korkuyor.

Tom:

— Kendi işi başından aşkın. Benimle uğraşacağına, kendi işlerine baksa daha iyi eder, dedi.

— Ama ne de olsa iki çift bira içeriz yine. Öyle değil mi? Bira diye deli oluyorum.

Tom:

— Bilmiyorum, dedi. Babam kıyameti koparır bira içersek!

— Bana bak, Tom. Bende altı dolar var. Birlikte bir iki tek atarız, sonra bara gideriz.

Bende altı dolar olduğunu kimse bilmiyor. Oh, güzelce bir eğleniriz.

Tom:

— Paranı harcetme, dedi. Deniz kıyısına varır varmaz birlikte harcar, eğleniriz. Belki de çalıştığımız zaman...

Oturduğu yerde döndü:

— Ben senin bara gittiğini sanmıyordum. Sadece, bu işlerin lafıyle geçiniyor, diyordum.

— Eee, tabiî ne yaparsın, buralarda kimseyi tanımıyorum ki. Böyle boyuna dolaşıp durursak evlenmek zorunda kalacağım galiba. Kaliforniya'da iyice eğleneceğim.

Tom:

— Belki, dedi.

— Artık sen hiçbir şeyden kesinlikle söz etmiyorsun.

— Tabiî, çünkü hiçbir şeye güvenim yok da ondan.

— Herifi öldürdüğün zaman hiç, hiç sonunu düşünmedin mi? Başına geleceklerden korkmadın mı?

— Hayır.

— Hiç pişman olmadın mı?

— Oldum. Çocukcağızın ölmesine çok üzüldüm.

— Kendinde hiçbir suç görmedin mi?

— Hayır. Ben cezamı çektim, kendi cezamı...

— Orası... Orası çok kötü, berbat bir yer mi?

Tom sinirli sinirli:

— Bana bak Al, dedi. Ben cezamı çektim ve artık ceza falan kalmadı. İkide birde bu konuyu deşmek istemiyorum. Önümüzdeki nehri, sonra da şehri görüyor musun? Şimdi biz kendimize bir piston kolu bulalım, gerisine boş ver.

Al:

— Anam sana düşkün, dedi. Gittiğin zaman öyle kederlendi ki, kendini yiyip bitirdi. Sanki boğazına bir şeyler tıkanmış gibiydi. Ama biz, onun ne düşündüğünün farkındaydık.

Tom kasketini gözlerinin üzerine indirdi.

— Bana bak Al, sen başka laf bilmez misin?

— Canım ben sana sadece, anamın yaptığını anlatıyorum.

— Biliyorum... Biliyorum, ama., bilmesem daha iyi olur. Ben sadece kendi işime bakarım, başkalarından bana ne?..

Al, azarlanmış gibi sustu. Bir süre sonra:

— Sana diyecektim ki...

Tom, Al'a baktı. Al gözünü yoldan ayırmıyordu. Hafifleyen kamyon, gürültüyle takırdayarak yol alıyordu. Tom'un uzun dudakları dişlerinin üzerinden çekildi, hafifçe güldü:

— Biliyorum, Al. Ne demek istediğini biliyorum. Belki ben fazla işkilliyim. Ben sana bir gün bunlardan söz ederim.. Senin de zaten öğrenmek istediğin bu. Merak edilecek şey doğrusu. Ama bende tuhaf bir düşünce var: Eğer bir süre bunları unutursam, daha iyi olur diyorum. Belki bir zaman sonra geçer. Ama şimdi aklıma geldikçe içim burkuluyor, midem bulanıyor gibi oluyor. Beni dinle Al, sana bir şey söyleyeceğim:

Hapishane, insanı yavaş yavaş deli eden bir yerdir. Anlıyor musun? Hapishanedekiler yavaş yavaş akıllarını yitirirler ve sen onların kaçırdıklarını görür, işitirsin; biraz sonra kendinin de kaçırıp kaçırmadığının farkına varamazsın. Bazen geceleyin mahpusların çığlıklarını işittiğin zaman, sanki sen bağırıyormuşsun gibi gelir... Bazen sen de bağırırsın.

Al:

— Peki! Bir daha bu konuya girmem Tom, dedi.

Tom:

— Hapisliğin otuz günü iyi geçer, dedi. Yüz seksen günü de iyi geçer. Ama bir yılı geçti mi... O zaman iş değişir. Öyle bir şeydir ki o, dünyada hiçbir şey ona benzemez. Saçma bir şey. İnsanların kilit altında tutulması saçmadır. Allah belâsını versin! Hiç sözünü

etmek istemiyorum. Sen, camın üstünde pırıl pırıl yanan güneşe bak.

Kamyon bir servis istasyonuna yaklaşmıştı. Yolun sağında hurda deposu vardı; dört yanı yüksek dikenli telle çevrilmiş bir dönümlük bir arsa. Önünde oluklu saçtan bir sundurma; yığın yığın kullanılmış lastikler üzerlerinde fiyatları yazılı. Sundurmanın arkasında eski tahta ve teneke parçalarından yapılmış bir kulübe. Pencereler, duvara çakılmış otomobil camları... Otlar bürümüş arsada hurda otomobiller., eğrilip bükülmüş, radyatörleri içeri girmiş, var olmayan tekerleklerden yana yatmış, paramparça otomobiller. Toprağın üzerinde ve sundurmanın karşısında paslanıp duran motorlar. Kocaman bir hurda yığını; kamyon kenarları, tekerlekler ve akslar. Bütün arsada bir çürüme, bir dağılma ve paslanma. Eğri büğrü demirler, içi dışına çıkmış motorlar, kalıntı yığınları.

Al kamyonu sundurmanın önündeki yağlı toprağa kadar çekti. Tom dışarı fırladı, karanlık kapıdan içeri doğru baktı.

— Kimseyi göremiyorum... dedi ve bağırdı: Kimse yok mu burada?.. Belki 25 modeli bir Dodge vardır.

Sundurmanın arkasında bir kapı çarptı. Karanlık içinden bir insan hayali belirdi: Sıska, pis, ipince kaslarına yağlı derisi yapışmış bir adam. Bir gözü yoktu, sağlam gözü oynadıkça göz kaslarıyle birlikte, kaba bir şekilde yapılmış, dışarı fırlamış bir kabarcık da olmayan gözünde sağa sola oynayıp duruyordu. Tulumu ve gömleği yağdan koyulaşmış, parlıyordu; elleri çatlamış, çizilmiş ve kesilmişti. Kocaman somurtkan alt dudağını bir şeye kızmış gibi sarkıtmıştı.

Tom sordu:

— Patron sen misin?

Tek gözlü canlandı:

— Ben patronun adamıyım. Ne istiyorsunuz?

— Hurda bir 25 model Dodge'unuz var mı? Bize bir piston kolu lâzım.

— Bilmiyorum. Patron burada olsaydı size söylerdi. Şimdi burada değil, evine gitti.

— Biz bakıp, arayabilir miyiz?

Adam burnunu avucuna sümkürdü, elini pantolonuna sildi.

— Siz buralı mısınız?

— Doğudan geliyoruz. Batıya gidiyoruz.

— Peki öyleyse, bakın arayın. İsterseniz bütün depoyu ateşe verin, bana vız gelir.

— Galiba patronla aran iyi değil?..

Adam sallana sallana yaklaştı, tek gözü heyecandan parlıyordu. Hafif bir sesle:

— Allah belâsını versin onun, dedi. Pezevenkten tiksiniyorum!.. Şimdi eve gitti. Kendi evine gitti.

Kelimeler ağzından dökülüyordu:

— Gitti... Tavladığı birisinin anasını bellemeye gitti, pezevenk!.. On dokuz yaşında bir kız buldu, güzel. Bana diyor ki: "Kızla evlenmek ister misin?" Bunu bana söylüyor. Bu akşam da dedi ki: "Bu akşam dans var. Gitmek ister misin?" Bunu da bana söylüyor!..

Gözlerinde yaşlar belirdi; kırmızı takma gözünün kenarından yaşlar damladı.

— Bir gün, bir gün inşallah. Cebime bir mengene koyacağım. Yine gözüme baka baka, böyle şeyler söylemeye kalktığı zaman,

bu mengeneyle kafasını parça parça edeceğim!..

Kızgınlıktan sık sık soluyordu:

— Parça parça edip, boynundan keseceğim!..

Güneş dağların arkasında kaybolmuştu.

Al, depodaki otomobillere baktı:

— Bak şuraya Tom. Ya 25, ya 26 modeli.

Tom, tek gözlü adama döndü:

— Gidip baksak bir şey der misin?

— Yok yahu! İstediğinizi alıp gidin.

Ölmüş otomobillerin arasında dolaşa dolaşa, düz lastiklerin üzerine yaslanmış, paslanan bir otomobile doğru yürüdüler

Al:

— Dediğim gibi, 25 modeli! diye bağırdı. Karterini çıkarabilir miyiz bayım?

Tom diz çöktü ve otomobilin altına baktı:

— Zaten karteri de yok. Bir piston kolu da alınmış. Bir tanesi daha gitmiş gibi.

Kıvrıla kıvrıla arabanın altına girdi.

— Bir kol al da krankı çevir, Al.

Piston kolunu ana miline doğru oynattı:

— Yağdan sıkışmış.

Al, krankı yavaş yavaş çevirdi.

Tom:

— İyi. Dur!., diye bağırdı.

Yerden uzunca bir tahta parçası aldı, yatağın ve yatak somunlarının üzerindeki yağı sıyırdı.

Al sordu:

— Nasıl, işe yarar mı?

— Biraz bol ama, ziyanı yok.

— Nasıl, aşınmış mı?

— Bir sürü metal var. Hepsini almamışlar. Evet. Tamam. Şimdi biraz daha çevir. Aşağı doğru, biraz geriye, tamam. Kamyona git de takımları getir.

Tek gözlü adam:

— Ben size bir takım sandığı getireyim, dedi.

Paslanmış arabalar arasından sıyrıldı, sonra teneke bir takım sandığı ile geri geldi. Tom bir somun anahtarı çıkardı, Al'a verdi:

— Piston kolunu çıkar. Sakın metalleri kaybetme. Somunlar da kaybolmasın, pimleri de kırmamaya dikkat et. Haydi, çabuk ol. Ortalık kararıyor.

Al, otomobilin altına girdi:

— Bizim de bir takım somun anahtarımız olmalı, dedi. İngiliz anahtarıyle hiçbir iş olmuyor.

Tom:

— Yardım istediğin zaman bağır, dedi.

Tek gözlü adam ne yapacağını bilmez durumda orada durup duruyordu.

— İsterseniz ben de size yardım edeyim? dedi. Bu pezevengin yaptıklarını bir bilsen!..

Yanıma gelir; üstünde de beyaz pantolon, "Haydi gel seninle kotrama gidelim" der. İnşallah günün birinde canına okuyacağım ya!..

Soluyordu:

— Gözümü kaybettiğimden beri hiçbir kadınla yatmadım. Oysa herif, gelip bana böyle sözler söylüyor.

Burnunun kenarındaki toz dolu çizgilerden kocaman yaş damlaları akıyordu.

Tom sabredemedi:

— Niye bırakıp gitmiyorsun? Seni burada hapsetmediler ya!..

— Evet, bunu söylemek kolay. Ama iş bulmak o kadar kolay değil... Hele tek gözlü bir adam için.

Tom, adama döndü:

— Bak, beni dinle dostum. Şu gözün evinden fırlamış; pissin, leş gibisin. Demek, canın böyle olmak istiyor. Kaşınıyorsun. Kendi kendine acımayı seviyorsun. Elbette, şu evinde dönen patlak gözünle kadın yakalayamazsın. Gözünü bir şeyle kapat, yüzünü yıka. O zaman kimseyi mengeneyle öldürmeye lüzum kalmaz.

Adam:

— İnanın bana, tek gözlü bir adam için yaşamak çok zor, dedi. Hiçbir şeyi öteki insanların gördüğü gibi göremezsin. Bir şey ne kadar uzaktadır, kestiremezsin. Her şey sanki dümdüzdür.

Tom:

— Senin, için geçmiş arkadaş, dedi. Tek ayaklı bir orospu vardı. Kerhanede, yirmi sent alırdı. Yoo, pardon ayrıca bir yarım dolar fazla alırdı. "Şimdiye kadar kaç kere

tek ayaklı kadınla yattın?" diye sorardı. "Hiç, değil mi?" derdi. "Peki öyleyse, sen burada görülmemiş bir şey gördüğün için yarım dolar daha vereceksin!" derdi. Alırdı da yani!.. Sonra odadan da çıkanlar, talihimiz varmış, derlerdi. Kadın: "Ben uğurlu kadınım!" derdi. Bir de böyle bir kambur tanırım., benim bulunduğum bir yerdeydi. Uğur gelmesi için herkese kamburunu sıvazlatarak para kazanır, geçinirdi. Hele bak, senin de tek gözünün biri yok. Bundan ne çıkar?..

Adam şaşırmıştı:

— Ama insan, başkalarının kendisinden uzaklaştığını görür de nasıl dayanır?

— Allah belânı versin, kapat öyleyse!.. Yine dönüp dolaşıp aynı yere geliyorsun. Kör değneğini bellemiş gibi, aynı şeyi bellemişsin. Kendine acımak senin hoşuna gidiyor. Yoksa, senin hiçbir şeyin yok. Kendine

beyaz bir pantolon al. Sen, garanti, kendi kendine sarhoş olup yatağında ağlıyorsundur. Al, yardıma geleyim mi?

Al:

— Hayır, dedi. Ben yatağı gevşettim. Pistonu aşağı almaya çalışıyorum.

Tom:

— Bir yerini incitme, dedi.

Tek gözlü adam, hafif sesle:

— Ne dersin, acaba hoşlanan olur mu., benden?..

Tom:

— Tabiî olur, dedi. Gözlerimi kaybettiğimden beri tokmağım büyüdü dersin.

— Siz nereye gidiyorsunuz?

— Kaliforniya'ya. Bütün aile gidiyoruz. Orada iş bulup çalışacağız.

— Acaba benim gibi bir adama da orada iş var mıdır? Gözüme siyah bir bağ da bağlarım.

— Niye olmasın, elin ayağın tutuyor, rahat filan değilsen.

— Peki., acaba sizinle birlikte gelsem olur mu?

— Yoo! İmkânı yok. Kıpırdanacak yerimiz kalmadı. Senin için başka bir çare var: Şu külüstür otomobillerden birini tamir et, kendi başına yola çık.

Tek gözlü adam:

— İnşallah bir gün yaparım, dedi.

Bir metal parçasının çarpışı işitildi.

Al:

— Çıkardım!., diye seslendi.

— Peki, ver de bakalım.

Al, Tom'a piston kolunu ve yatağın alt yarısını uzattı.

Tom, metalin üstünü sildi, içine baktı:

— Fena değil, dedi. Elimizde bir fener olsaydı. Biz bu gece otomobili yapardık.

Al:

— Tom, bana bak, dedi. Aklıma bir şey geldi. Segman tutacak şeyimiz yok. Segmanları sokmak, hele aşağıdan sokmak çok güç olacak.

Tom:

— Bir zamanlar birisi, "Segmanı tutmak için çevresine pirinçten bir tel sararsın" demişti.

— Peki ama, sonra teli nasıl çıkarırsın?

— Senin çıkarmana lüzum yok. O, kendi kendine hiçbir ziyan vermeden, eriyip gidermiş.

— Bakır tel sarılırsa daha iyi olur.

Tom:

— Kuvvetli olmaz, dedi.

Tek gözlü adama döndü:

— Temiz bir pirinç telin var mı?

— Bilmiyorum. Bir yerde bir kangal olacak. Tek gözlü adamların taktığı şu bağlar nerede satılır acaba, biliyor musun?

Tom:

— Bilmiyorum, dedi. Bakalım şu teli bulabilir miyiz?

Saç sundurmadaki bir sürü sandıkların içine baktılar, sonunda bir kangal tel buldular. Tom, pistonu bir mengeneye sıkıştırdı, segmanları yataklarına iterek teli iyice segmanların çevresine doladı, tellerin kıvrılmış yerlerini de çekiçle vura vura düzeltti, sonra pistonu tersine çevirdi, telin iyice pistonun sırasına gelmesi için tele hafif hafif vurdu. Segmanlarla telin, piston kenarı ile tam bir düzeye gelip gelmediğini anlamak için parmaklarını yukarı aşağı gezdirdi. Ambarın içi kararmak üzereydi. Tek gözlü adam, bir cep feneri getirdi, fenerin ışığını iş yapılan yere tuttu.

Tom:

— İşte oldu! dedi. Bu fenere ne istersin?

— İyi bir fener değil. On beş sent vererek yeni bir pil almak lâzım. Bunu sana., otuz beş sent ver, vereyim.

— Peki. Eee, bu piston koluyla pistona ne vereceğiz? Tek gözlü adam elinin tersiyle alnını ovaladı ve bir kir tabakası çıkardı.

— Ne bileyim ben, bayım. Patron burada olsaydı, yedek parça defterine gider, bakar; yenisinin ne kadar ettiğini bulur, siz orada çalışırken bu parçaya ne kadar ihtiyacınız olduğunu, yanınızda ne kadar para bulunduğunu kestirir, sonra; meselâ yedek parça katalogunda yenisi sekiz dolarsa; sizden beş dolar ister. Eğer kafa tutarsanız üç dolara alırsınız. Kabahati bana buluyorsunuz, ama gerçekten bu adam namussuz herifin biridir. Parçaya ne kadar ihtiyacınız olduğunu hesabeder. Bir dişliyi, otomobile verdiği paradan fazlaya sattığını gördüm.

— Peki!.. Bunlara ne vereceğiz sen onu söyle?

— Bir dolar ver, yeter.

— Peki... Yirmi beş sent de bu anahtara veriyorum. Bununla iş daha kolay oluyor.

Tom, gümüş parayı uzattı.

— Teşekkür ederiz. Sonra, şu pis gözünü örtmeyi de unutma.

Tom ile Al kamyona bindiler. Karanlık iyice bastırmıştı. Al, motoru çalıştırdı, farları yaktı.

Tom:

— Hoşça kal!., diye bağırdı. İnşallah Kaliforniya'da görüşürüz!

Asfalta girdiler, geldikleri yere doğru gitmeye başladılar.

Tek gözlü adam arkalarından bakakaldı; sonra saç sundurmadan geçerek arkadaki kulübesine girdi. İçerisi karanlıktı. El yordamıyle yerdeki döşeğini buldu, döşeğin üzerine uzandı, hüngür hüngür ağlamaya başladı. Asfalttan vızır vızır geçen otomobiller sadece yalnızlığının duvarlarını kuvvetlendirmeye yarıyordu.

Tom:

— Bunları bulacağımızı, hem de bu gece bulacağımızı söyleseydin, sen delirmişsin derdim, dedi.

Al:

— Arabayı iyice tamir ederiz, dedi. Ama sen yaparsın. Çünkü çok sıkı yaparsam yanar, çok gevşek olursa çarpar diye korkarım.

Tom:

— Ben yaparım, dedi. Yeniden bozulursa bozulur ne yapayım. Bir şey kaybetmiş olmam.

Al, alaca karanlığı gözlüyordu. Işıklar zifirî karanlıkta hiçbir şeye çarpmıyordu. Yalnız yolun ilerisinde bir yabanî kedinin gözleri ışıkları yansıtarak yeşil yeşil parladı.

Al:

— Herife dersini verdin, dedi. Başını hangi taşa çarpması gerektiğini anlattın.

— Ama kerata, hak etti yani!.. Bir gözüm yok diye dövünüp duruyor. Bütün suçu tek gözünde buluyor. Pis, tembel, eşeğin biri. Belki insanların kendisine iyi davrandıklarını anlarsa bu kuruntulardan kurtulur dedim.

Al:

— Tom, şu yatağın yanmasında benim hiçbir suçum yok, dedi.

Tom bir an sustuktan sonra:

— Artık senin gagana yapacağım, Al!.. Vazgeç şu fiyakacılıktan artık. Biri seni suçlu çıkaracak diye ödün kopuyor. Ben dalgayı anlıyorum. Biliyorum; gençler belâlı olurlar. Her zaman kafa tutmak isterler. Ama Al, boş ver, seninle uğraşan kimse bulunmadıkça kendini korumaya kalkışma. O zaman rahat edersin.

Al cevap vermedi. Dosdoğru, ilerisine bakıyordu. Kamyon yolun üzerinde takırdaya takırdaya gidiyordu. Yolun kıyısından bir kedi fırladı. Al, kediye çarpmak için direksiyonu kırdı, ama tekerlekler dokunmadı, kedi otların içine atladı.

Al:

— Ah, kaçırdım, dedi. Tom, bana bak. Connie'nin geceleri çalışmak istediğini işittin mi? Ben de geceleri bir şeye çalışsam diyorum. Radyo, televizyon, dizel motorları... Ne olursa. İnsan böyle çalışmaya başlamalı.

Tom:

— İyi olur, dedi. Ama şunu bil ki, dersten önce seni nasıl kazıklayacaklarını düşünürler. Sonra derslere çalışıp çalışamayacağını da düşün. Mac Alester'de mektupla ders alanlar vardı. Hiçbirinin kursunu bitirdiğini görmedim. Hepsi bıkıp, dersleri serdilerdi.

— Bak şimdi, görüyor musun; yiyecek bir şey almayı unuttuk.

— Anam birçok yiyecek göndermişti. Papaz hepsini yiyemez ya. Elbette biraz bize de kalmıştır. Kaliforniya'ya ne kadar zamanda varacağız dersin?

— Ben de bilmiyorum. Şimdi bunu düşünme.

İkisi de sustular. Karanlık bastırmıştı; yıldızlar parlak ve duruydu gökyüzünde.

Kamyon durduğu sırada Casy, Dodge'un arkasından çıktı, yolun kıyısına geldi.

— Bu kadar çabuk döneceğinizi ummadım, dedi.

Tom, yerdeki çuval parçasının içine motor parçalarını topladı.

— Talihimiz varmış, dedi. Bir cep feneri de bulduk. Şimdi otomobili tamir edeceğiz.

Casy:

— Yemeğini yemeyi unuttun, dedi.

— İşimi bitireyim de, yerim. Al, şimdi sen biraz daha yoldan ayrıl da gel, bana feneri tut.

Tom, doğruca Dodge'a gitti ve yere sürünerek sırt üstü altına yattı. Al da yüzükoyun altına girdi ve cep fenerinin ışığına yön verdi.

— Gözüme tutuyorsun, şöyle yukarı tut.

Tom, pistonu kıvıra kıvıra ve döndüre döndüre silindire sokmaya çalışıyordu. Pirinç tel silindir kenarına biraz dayandı; kuvvetlice itince segmanları içeri soktu.

— Allahtan gevşek, yoksa kompresyonda tutardı. Her halde motor iyi çalışacak.

Al:

— Tel, segmanları sıkıştırmasa bari, dedi.

— İşte ben de bunun önüne geçmek için teli iyice, bura bura düzelttim. Yerinden bile oynamaz. Her halde kendi kendine eriyecektir. Belki de silindir kenarlarına pirinçten bir kat yapar.

— Kenarları çizmez mi?

Tom güldü:

— Amma da yaptın ha, kenarlar bozulur mu hiç? Silindire oluk gibi yağ akar. Öyle ufak tefek şeylerden bozulmaz.

Piston kolunu kranka doğru çekti ve kolun yarısının uyup uymadığına baktı.

— Biraz metal lâzım, dedi. Casy!..

— Ne var?

— Ben buradaki yatağı yerine koyacağım. Şu kolu al da sana söylediğim zaman hafif hafif çevir.

Cıvataları sıkıştırdı.

— Şimdi, çevir yavaşça!

Köşeli krank dönerken yatağı yerine koydu.

— Çok geldi, dedi. Casy dur.

Cıvataları çıkardı, her iki yandan ince metalleri aldı, cıvataları yeniden yerine koydu.

— Çevir bakalım bir daha Casy.

Yeniden piston kolunun durumuna baktı.

— Daha bol. Biraz daha metal çıkarırsam bu sefer de çok sıkı olur diye korkuyorum. Bakalım, bir deneyelim.

Yeniden cıvataları aldı, bir çift ince metal çekip çıkardı.

— Şimdi çevir bakalım, Casy!..

Al:

— Ziyansız, dedi.

Tom:

— Eskisinden daha mı zor çevriliyor, Casy?.. diye seslendi.

— Hayır, sanmıyorum. Eskisi gibi.

— İyi, herhalde iyice oturdu. Takımsız metal konur mu hiç. Allahtan şu anahtar var da o, biraz işi kolaylaştırıyor.

Al:

— Deponun sahibi bu boyda anahtar arayıp bulamayınca kimbilir nasıl küplere binecek.

Tom:

— Tamam galiba, dedi.

Al, otomobile atladı, marşa bastı. Motor bir kükremeyle aldı. Egzoz borusundan mavi duman çıkıyordu.

Tom:

— Gazı biraz kıs! diye bağırdı. Tel kopuncaya kadar yağ yakar. Şimdi azalmaya başladı.

Motor çalıştıkça dikkatle dinliyordu.

— Avansı yap, rölantiye ver.

Yeniden dinledi.

— Tamam, oldu Al. Kapa artık. Galiba yaptık. Şu et nerede bakalım?

Al:

— Sen iyi bir tamirci olmuşsun, Tom?., dedi.

— Tabiî. Tamirhanede bir yıl çalıştım. Birkaç yüz mil yavaş götürmeli. Motoru alıştırmalı.

Yağa bulanmış ellerini otlara sürdüler, sonra pantolonlarına sildiler. Açlıktan gözleri kararmıştı. Söğüşün başına çöktüler, şişedeki suyu kana kana içtiler.

Al:

— Açlıktan ölmüşüm, dedi. Şimdi ne yapacağız? Kampa mı döneceğiz?

Tom:

— Bilmem, dedi. Belki bizim için de yarım dolar daha isterler. Gidelim de bizimkilerle konuşalım. Otomobili tamir ettiğimizi söyleyelim. Eğer bizim için fazla bir para

isterlerse, o zaman başka bir yere gideriz. Bizimkiler merak ederler. İyi ki anam bugün bizi durdurdu. Al, feneri al da çevreye bak. Bir şey unutmuş olmayalım. Anahtarı al, yine lâzım olur.

Al cep feneriyle yeri araştırdı:

— Bir şey görmüyorum.

— Peki o halde. Ben otomobili götürürüm. Sen kamyonu sürersin, Al.

Tom motoru işletti. Papaz otomobile atladı. Tom yavaş yavaş hareket etti. Otomobili aşağı viteste götürüyordu. Al kamyonla arkadan geliyordu. Aşağı vitesle dar hendeği geçti.

Tom:

— Bu Dodge'lar aşağı vitesle bir evi bile çeker doğrusu. Otomobilin hızı şimdi biraz

azaldı. Daha iyi, yoksa yatak kolayca kırılabilirdi.

Dodge şosede yavaş yavaş ilerliyordu. 12 voltluk fenerler asfalt yolun üzerine küçük sarıca bir ışık fırlatıyordu.

Casy, Tom'a döndü:

— Aşkolsun, nasıl da otomobili tamir ettiniz. İçine bir ışık tuttunuz, yaptınız. Ben imkânı yok bir otomobil tamir edemem. Nasıl yapıldığını şimdi gördüm, ama yine de yapamam.

Tom:

— Bu işin içinde küçükten pişmeli, dedi. Öğrenmek yetmez. Daha başka şeyler ister. Şimdi çocuklar bile gözleri kapalı otomobili sökebiliyorlar.

Projektörde bir tavşan göründü. Büyük kulaklarını her sıçrayışında çarparak, sağa sola yalpa vura vura koşuyordu. İkide birde yolun dışına çıkmak istiyor, ama karanlığın duvarına çarparak geri dönüyordu. Taa uzakta parlak otomobil projektörleri göründü, bu projektörler onlarınkini bastırdı. Tavşan şaşırdı, sindi sonra döndü ve Dodge'un zayıf ışığına sığındı. Tekerleklerin altına girer girmez, otomobil hafifçe kalkıp indi. Arkadan gelen otomobil hişş diye geçti.

Casy:

— Ezdik, dedi.

Tom:

— Bazıları, yoldaki hayvanları ezmeye bayılırlar. Ama bu iş her zaman ürperti verir bana. Otomobil iyi gidiyor. Segmanların üzerindeki teller herhalde gitmiştir. Artık kötü kötü kokular çıkmıyor.

Casy:

— Gerçekten aşkolsun sana, dedi.

Küçük ahşap bir ev, kamp alanına bakıyor. Evin sahanlığında bir lüks lambası hışırtı ile yanıyor, büyük bir daire halinde parlak bir ışık veriyor. Evin yakınlarında birçok çadırlar kurulmuş; çadırların yanında otomobiller duruyor. O gece yenecek yemekler pişirilmiş, ama kamp ateşlerinin kömürleri kamp yerlerinde hâlâ kor olarak yanıyor. Lambanın yandığı sahanlıkta bir erkek grubu toplanmıştı. Şiddetli beyaz ışık altında adamların yüzleri sert ve kaslı görünüyordu. Alınlarına ve gözlerine şapkalarının kara gölgeleri düşüyor, çenelerini dışarı fırlatıyordu. Basamaklara oturmuşlardı. Bir kısmı yerde ayakta durmuş, dirseklerini sahanlığın döşeme tahtalarına dayamıştı. Mal sahibi olan asık suratlı, uzun boylu bir adam sahanlıkta bir sandalyeye oturmuştu. Sandalyesini duvara dayamıştı, parmaklarını dizine vurup

duruyordu. Evin içinde bir gaz lambası yanıyordu. Ama lüks lambasının parlak ışığı gaz lambasının ışığını boğmuştu. Toplanan adamlar mal sahibinin çevresini sarmışlardı.

Tom, Dodge'u yolun kıyısına çekti ve orada bıraktı. Al, kamyonla kampın içine girdi.

Tom:

— İçeriye çekmeye lüzum yok, dedi.

Otomobilden atladı ve kapıdan geçerek lambanın beyaz ışığına doğru yürüdü.

Mal sahibi, iskemlesinin ön ayaklarını döşemeye indirdi, ileri doğru eğildi:

— Burada konaklamak mı istiyorsunuz?

Tom:

— Hayır, dedi. Burada ailemiz var da. Hey, baba!..

En alt basamakta oturan baba:

— Bir hafta sürer diyordunuz. Tamir ettiniz mi? dedi.

Tom:

— Talihimiz varmış, dedi. Karanlık basmadan bozulan parçaları bulduk. Yarın sabah hemen yola çıkabiliriz.

Baba:

— Çok iyi, çok iyi, dedi. Ananın da canı çok sıkılıyordu. Büyükananın durumu kötü.

— Evet, Al söyledi. Şimdi nasıl?

— Bilmem?.. Uyuyor.

Mal sahibi:

— Eğer arabalarınızı buraya çekerek konaklarsanız yarım dolar verirsiniz,

dedi. Size kamp kuracak bir yer, su ve odun veririz. Sizi kimse rahatsız etmez.

Tom:

— Ne münasebet, dedi. Biz yolun kenarındaki hendeğin içinde besbedava yatar, uyuruz.

Mal sahibi parmaklarını dizine vurup duruyordu.

— Muhtar geceleyin gelir. Sonra başınız belâya girer. Bu devlet dahilinde dışarıda, açıkta yatmak, yasaktır. Serserilere karşı kanun var.

— Demek sana yarım dolar verirsem, serserilikten kurtuluyorum, öyle mi?

— Evet.

Tom'un gözleri parladı, kızmıştı:

— Muhtar sakın senin kayınbiraderin olmasın?..

Mal sahibi ileri doğru eğildi:

— Hayır, değil. Şunu da bil ki, buralılar daha sizin gibi pis dilencilerden lakırdı işitecek kadar düşmediler.

— Sen bizim yarım dolarımızı almaya sıkılmıyorsun ama. Sonra ne diye dilenci oluyormuşuz? Biz senden bir şey istedik mi? Hepimiz dilenciyiz demek? Biz bir insandan durup dinlenmesi için para almayız.

Sahanlıktaki adamlar sert, hareketsiz ve sessizdiler. Yüzlerinde hiçbir hareket yoktu. Şapkalarının gölgeleri altında kalan yüzleri mal sahibinin yüzüne doğru dönmüştü gizlice.

Baba söylendi:

— Tom, vazgeç, bırak.

— Tabiî bırakacağım.

Erkekler sessiz sessiz basamakta oturuyorlar, sahanlığa dayanıyorlardı. Gözleri lüksün çiğ ışığında parlıyordu. Yüzleri, sert ışığın altında sert bir anlatım kazanmıştı ve kıpırtısızdı. Söz söyleyenlere yalnız gözleri dönüyor, yüzleri anlatımsız ve hareketsiz duruyordu. Bir pervane lambaya gelip çarptı, karanlığa düşüp kayboldu.

Çadırların bulunduğu yerde bir çocuk ağlıyor, bir kadının yumuşak sesi bu çığlığı yatıştırmaya çalışıyor ve ses hafif bir ninni halini alıyor: Güzel güzel uyu, ninni; güzel güzel uyu, ninni. Mesih, geceleri gelir sever seni ninni. Geceleri seni görür, ninni. Uyu yavrum ee, ee ee eeh.

Lamba sahanlıkta hışırdıyordu. Mal sahibi, gömleğinin V şeklindeki açık

yakasından görünen beyaz kıllı göğsünü kaşıdı. Çevresindekilerden gözünü ayırmıyor, tetikte duruyordu. Gruptaki adamlara bakıyor, bir şeyler sezmeye çalışıyordu. Ve onlar hiç kıpırdamadılar.

Tom uzun bir süre sesini çıkarmadı. Koyu gözleri yavaş yavaş kalktı, mal sahibine baktı:

— Kavga çıkarmak istemiyorum, yoksa... dedi. Dilenci sözü, pek yenilir yutulur bir laf değil.

Soğukkanlılıkla devam etti:

— Sakın korktuğumu sanma. Bir yumrukta senin de, muhtarının da canına okurum!.. Hem de şimdi burada. Ama bir yararı yok bunun.

Adamlar kıpırdadılar, durumlarını değiştirdiler. Parlayan gözler yavaşça mal

sahibinin ağzına döndü, dudakların oynamasını bekledi. Mal sahibi, memnundu. Kazandığını, ama parayı alacak kadar kesin bir zafer kazanmadığını anlıyordu.

— Yarım dolarınız yok mu? diye sordu.

— Yoo, var ama bana lâzım. Uyumak için harcayacak param yok.

— İyi ama, biz de geçineceğiz.

Tom:

— Evet doğru, dedi. Ama, başkasının cebindeki parayı almadan geçinmenin yolunu bulsan, daha iyi edersin.

Adamlar yeniden durumlarını değiştirdiler.

Baba dedi ki:

— Biz sabah karanlığı yola çıkacağız. Şimdi beni dinleyin bayım: Biz paramızı verdik. Bu delikanlı bizim ailemizden. Bizimle kalamaz mı? Parasını vermişiz.

Mal sahibi:

— Otomobil başına yarım dolar, dedi.

— Peki öyleyse. Otomobili yok. Otomobili yolun orada.

Mal sahibi:

— Ama otomobille geldi ya, dedi. Öyle olsa, herkes otomobilini dışarıda bırakıp içeri girer, benim arsamı bedava kullanır.

Tom:

— Biz yolun ötesine arabaları çekeriz, dedi. Sabahleyin buluşuruz. Biz sizi bekleriz. Al isterse kalsın, John Amca bizimle gelsin...

Mal sahibine baktı:

— Buna da bir diyeceğin yok ya?

Mal sahibi çarçabuk bir karara vardı. İzin verecekti.

— Eğer kalacak kimselerin sayısı değişmezse mesele yok... Aynı parayla olur.

Tom, tütün paketini çıkardı; paket yumuşak, koyu renk bir paçavra olmuştu; dibinde azıcık tütün tozu kalmıştı. İnce bir sigara sardı, paketi fırlatıp attı.

— Biraz sonra gideriz, dedi.

Baba, çevresine doğru konuşmaya başladı:

— İnsanların, yerlerini yurtlarını bırakıp gitmeleri kadar kötü bir şey yok. Bizlerin hepimizin toprağı ve evi vardı. Tembel değildik. Traktörler bizi sürüp atıncaya kadar çiftlik sahipleriydik.

Alnı güneşten yanmış, zayıf bir genç, yavaşça başını çevirdi:

— Rençber miydiniz? diye sordu.

— Evet, ortakçıydık. Ama çiftliğimizin sahibiydik.

Genç adam yeniden döndü:

— Tıpkı bizim gibi, dedi.

Baba:

— Allahtan, bu durum çok sürmeyecek, dedi. Şimdi batıya gidiyoruz. İş bulacağız. Bereketli bir toprak alacağız. İçinde suyu da olacak.

Sahanlığın kenarına yakın bir yerde, üstü başı yırtık bir adam duruyordu. Siyah paltosu yol yol parçalanmış, sarkık, bir bayrağa benziyordu. Dizleri, pantolonundan gözüküyordu. Yüzü tozdan siyahlaşmış,

terlerin aktığı yerlerde çizgiler olmuştu. Başını babaya doğru çevirdi:

— Epeyce paranız var öyleyse?..

Baba:

— Yok canım ne gezer, dedi. Ama biz kalabalığız, hepimiz de çalışkan insanlarız. Orada epey para alacağız. Kazandıklarımızı bir araya getireceğiz. İşimizi yoluna koyacağız.

Baba bunları anlatırken, yırtık elbiseler içindeki adam da babaya bakıyordu. Sonra gülmeye başladı; daha sonra katılırcasına güldü. Yüzler ona döndü. Adamın kahkahası büsbütün arttı, sonunda öksürük halini aldı. Kendini tutabildiği sırada gözleri kıpkırmızı kesilmiş ve sulanmıştı.

— Demek oraya gidiyorsunuz?.. Hay Allah!..

Adam yeniden kıkır kıkır gülmeye başladı:

— Demek oraya gidiyorsunuz, ha?!.. İyi para alacaksınız ha?!.. Hey Allahım!..

Durdu ve kurnazca sordu:

— Portakal toplayacaksınız, değil mi? Yoksa şeftali mi toplayacaksınız?..

Baba, sesine gururlu bir hava vererek:

— Ne varsa onları toplayacağız. Orada dünya kadar yapılacak iş var.

Paçavralar içindeki adam, için için gülüyordu.

Tom kızarak döndü:

— Bunda gülecek ne var be?..

Paçavralar içindeki adam ağzını kapadı ve suratını asarak sahanlığın tahtalarına baktı.

— Korkarım hepiniz de Kaliforniya'ya gidiyorsunuz.

Baba:

— Oraya gittiğimizi söyledim ya, dedi. Yeni bir şey keşfetmiş değilsin.

Paçavralar içindeki adam, ağır ağır:

— Ben... Ben oradan geliyorum, dedi. Kaliforniya'daydım.

Yüzler hemen adama döndü. Adamlar sinir olmuştular. Lambanın hışırtısı kesilmiş, hafif bir soluk olmuştu. Mal sahibi iskemlenin ön ayaklarını indirdi, ayağa kalktı; yeniden keskin ve yüksek bir hışırtı çıkıncaya kadar lambayı pompaladı. Yeniden iskemlesine oturdu, ama iskemlesini arkaya dayamadı.

Üstü başı yırtık adam, yüzlere döndü:

— Aç kaldım, geriye dönüyorum. Ölürsem, bari kendi toprağımda ölürüm.

Baba:

— Sen ne diyorsun be yahu? dedi. Bende bir ilân var, içinde yazıyor. İyi para veriyorlarmış, daha biraz önce başka bir ilân gördüm. Meyve toplayacak insanlar arıyorlar.

Paçavralar içindeki adam, babaya döndü:

— Memleketinizde gidecek bir yeriniz var mı?

Baba:

— Hayır, dedi. Bizi dışarı attılar. Evimizin üzerinden traktör geçirdiler.

— Demek ki dönemezsiniz, öyle mi?

— Elbet dönemeyiz.

Paçavralar içindeki adam:

— Öyleyse sizi yolunuzdan döndürmeyeyim, dedi.

— Beni zaten yolumdan döndüremezsin. İlân elimde. Adam arıyorlar. Adam aramasalar ne diye ilân versinler? İlân bastırmak parayla olur. Adamlara ihtiyaçları olmasa ilânları dağıtırlar mıydı?

— Sizi yolunuzdan döndürmek istemem.

Baba kızgınlıkla:

— Eşeklik ediyorsun ama!., dedi. Sözünün arkasını kesme. Elimdeki ilânda işçi aranıyor diyor. Oysa sen gülüyorsun; iş yok diyorsun. Söyle öyleyse, kim yalan söylüyor?

Paçavralar içindeki adam, babanın kızgın gözlerine baktı. Kederli görünüyordu.

— İlânlar doğru söylüyor, dedi. İş var.

— Peki, o halde ne diye gülerek bizi kızdırdın?

— Çünkü, onların nasıl adamlar aradıklarını bilmiyorsunuz.

— Ne demek istiyorsun?

Paçavralar içindeki adam, kararını vermişti:

— Bana bak, dedi. İlânlarda ne kadar adam lâzım diye yazılı?

— Sekiz yüz. O da küçük bir yerde.

— Bunlar, turuncu ilânlar mı?

— Haa... Evet.

— Altında posta başı filan falan diye bir isim de var mı?

Baba cebine elini soktu, bükülmüş ilânı çıkardı:

— Var, nereden biliyorsun?

Adam:

— Bana bak, dedi. Akıl erer gibi değil... Adama sekiz yüz kişi lâzım ya. O şeylerden beş bin tane bastırıyor ve belki de yirmi bin kişi onları görüyor. Bunu gören iki, üç bin kişi yola çıkıyor. Zaten yola çıkanlar da, felâket içinde bunalmış insanlar...

Baba, bağırdı:

— Ama akıl ermez bu işe.

— Bu ilânı çıkaran herifi görünce, anlarsın. O herifi ya da o herifin adamını gidip görürsünüz. Bir çukurun kenarında konaklamışsınızdır; elli aileyle birlikte... Sonra herif gelip, çadırınızın içine başını sokar,

yiyecek bir şeyiniz kalıp kalmadığına bakar. Eğer yiyeceğiniz kalmadıysa: "İş ister misiniz?" der. Siz de: "Tabiî bayım" dersiniz. "Bana bir iş verirseniz çok memnun olurum." O da der ki: "Siz benim işime yararsınız." Siz de: "Ne zaman başlayayım?" diye sorarsınız. Sonra o da size nereye gideceğinizi, ne zaman işe başlayacağınızı söyler, basıp gider. Olsa olsa iki yüz kişi lâzımdır ona, ama beş yüz kişiyi çağırır. Onlar da başkalarını çağırır. İşyerine gittiğiniz zaman bir de bakarsınız ki, bin kişi toplanmış. O zaman adam der ki: "Ben saatine yirmi sent veriyorum." Belki gelenlerin yarısı bırakıp gider. Ama hâlâ orada beş yüz kişi vardır ve açlıktan anaları ağlamıştır. Peksimet bile verseler çalışacaklar. Herif müteahhit, şeftali toplamak, ya da pamuk çapalatmak için imzalanmış sözleşme herifin elinde. Şimdi anlıyor musunuz işi? Ne kadar çok adam toplarsa, adamlar ne kadar çok olursa o kadar az para veriyor. Sonra daha çok çocukları almak

ister, çünkü... Hay Allah! Bakın sizin aklınızı çelmeyecektim.

Çevresindeki suratlar adama soğuk soğuk bakıyorlardı. Gözler adamın sözlerini tartıyordu. Paçavralar içindeki adam kendini toparladı:

— Ben sizi yolunuzdan döndürmeyeceğime söz verdiğim halde şimdi sözümde durmuyorum. Yolunuz açık olsun. Sakın geriye dönmeyin.

Sahanlığa derin bir sessizlik çöktü. Işık hışırdıyor, kelebekler fenerin çevresinde dönüp duruyor.

Paçavralar içindeki adam, sinirli sinirli devam etti:

— İşçi isteyen adamı gördüğünüz zaman ona ne söyleyeceğinizi size anlatayım. Kaç para vereceğini ona sorun. Vereceği parayı

kâğıda yazmasını isteyin. Bunu ondan ille isteyin. Bana bakın, size söyleyeyim; eğer böyle yapmazsanız, sizi kazıklar.

Mal sahibi, paçavralar içindeki pis adamı daha iyi görebilmek için iskemlesinde ileri doğru uzandı. Göğsündeki kırçıl kılları kaşıdı. Soğuk soğuk:

— Sakın sen de şu bozguncülardan olmayasın?.. Hani şu işçileri kışkırtanlardan?..

Paçavralar içindeki adam bağırdı:

— Yok, Tanrı sizi inandırsın ki, değilim!..

Mal sahibi:

— Çünkü onlardan çok var, dedi. Her yanda bulunuyor, kavga çıkarmaya bakıyorlar. Halkı baştan çıkarıyorlar. Halkın içine sızıyorlar. Çok var onlardan. Onların, o bozguncuların canlarına okuyacağımız günler

gelecek ya, dur bakalım. Namussuzları memleketten kovacağız. Halk çalışmak istiyor, pekâlâ. Eğer çalışmazlarsa... Allah belâlarını versin! Bu bozgunculara fırsat vermeyeceğiz!..

Paçavralar içindeki adam doğruldu:

— Size dilimin döndüğü kadar anlatmaya çalıştım, dedi. Bütün bunları ancak bir yılda öğrenebildim. Bu ders bana, iki çocuğumun ve karımın ölümüne mal oldu. Ama anlatamam size. Ah, keşke önceden bilseydim. Kimse önüme çıkıp da bana anlatmadı ki. Anlatamam size, çocukların nasıl bağırsakları dışarı fırlaya fırlaya çadırda yattıklarını, nasıl bir deri bir kemik kaldıklarını, nasıl köpek yavruları gibi titreyip inlediklerini, benim nasıl para kazanmak, gündelik almak için değil, iş bulmak için didindiğimi...

Bağırdı:

— Allahım, sadece bir fincan un bir kaşık yağ alabilmek için nasıl her yana başvurduğumu... Sonra hükümet doktoru geldi. "Çocuklar kalp yetersizliğinden ölmüş." dedi. Bir kâğıda yazdı. Çocuklar orada, bağırsakları domuzların sidik keseleri gibi dışarı fırlamış yatıyor, titreşiyorlardı.

Grupta çıt çıkmıyordu; ağızlar hafif aralanmıştı. Adamlar ağır ağır soluk alıyorlar, bakınıp duruyorlardı.

Paçavralar içindeki adam çevresine bakındı, sonra döndü ve çarçabuk karanlığın içinde kayboldu. Karanlık yuttu onu. Ama adam, gözden kaybolduktan sonra bile asfaltta sürünen ayaklarının sesi bir süre işitildi; bir otomobil göründü; paçavralar içindeki adamın, başını önüne eğmiş, elleri siyah paltosunun cebinde, asfalt boyunca yürüdüğü projektörlerin ışığında görüldü.

Adamların rahatları kaçmıştı. İçlerinden biri:

— Eh., geç oldu artık. Gidip yatmalı.

Mal sahibi:

— Belki bir serseriydi, dedi. Şimdi yollarda serseri o kadar çoğaldı ki.

Sonra sustu. Sandalyesini yeniden duvara dayadı, boğazını elledi.

Tom:

— Gideyim de bir kere anamı göreyim, sonra basıp gideriz, dedi.

Joadlar uzaklaştılar.

Baba:

— Acaba doğru mu söylüyor, bu adam?., dedi.

Papaz cevap verdi:

— Gerçeği söylüyor. Doğrudur... Ona göre gerçek odur. Uydurduğu bir şey yok.

Tom:

— Peki, ya bize göre?., diye sordu. Bizim için de gerçek o mu?

Casy:

— Bilmem, dedi.

Baba:

— Bilmem, dedi.

Çadıra doğru yürüdüler. Çadır, gerilmiş bir ipin üzerine atılmış bir bezden ibaretti. İçerisi karanlık ve sessizdi. Yaklaştıkları zaman kapının yanında koyu renk bir yığın kıpırdadı, bir insan boyunca yükseldi. Ana, gelenleri karşılamak üzere dışarı çıkıyordu.

— Hepsi uyuyorlar, dedi. Büyükana da sonunda biraz uyur gibi oldu.

Sonra, konuştuğu insanın Tom olduğunu anladı.

Heyecanla:

— Nasıl geldin buraya? diye sordu. Kavga falan çıkarmadın ya?..

Tom:

— Otomobili tamir ettik, dedi. Dinlendikten sonra yola çıkacağız.

Ana:

— Tanrıma çok şükürler olsun, dedi. Gitsek diye can atıyorum. Zengin ve yeşillik yerlere gitmek istiyorum. Bir an önce onlara kavuşmak istiyorum.

Baba boğazını temizledi:

— Şimdi herifin biri diyordu ki...

Tom, babasının kolunu yakaladı ve çimdikledi.

— Acayip şeyler söyledi herif canım, dedi. Yollarda çok adam varmış.

Ana karanlığın içini gözetledi. Çadırın içinde Ruthie öksürdü; uykusunda horluyordu.

Ana:

— Yıkadım onları, dedi. İlk olarak şöyle bol bir su bulduk. Siz de yıkanırsınız diye kovaları dışarı bıraktık. Yolda her şey leş gibi oluyor.

Baba sordu:

— Herkes çadırda mı?

— Yalnız Connie ile Rosasharn yok. Açıkta uyumaya gittiler. Çadırın içi onlara çok sıcak gelmiş.

Babanın canı sıkılmıştı:

— Bu Rosasharn da miskin, mızmız bir şey oldu!..

Ana:

— Daha ilk çocuğu, dedi. Connie ile birlikte çocuk için bir sürü şeyler tasarlayıp duruyorlar. Sen de aynı şeyi yaptındı, unuttun mu?

Tom:

— Artık gidelim, dedi. Otomobili biraz ileride yolun kıyısına çekeriz. Belki biz sizi göremeyiz. Dikkatli olun. Biz arabayı yolun sağına çekeriz.

— Al kalıyor mu?

— Evet. John Amca bizimle gelsin. İyi geceler ana.

Uyuyan kampın içinden geçiyorlardı. Bir çadırın önünde sönük bir ateş yanıp sönüyor, bir kadın sabahleyin erkenden kahvaltı etmek için kaynattığı tencerenin başında bekliyordu. Kaynayan fasulyelerin kuvvetli, keskin bir kokusu vardı.

Tom çadırın önünden geçerken kibarca:

— Ah, bir tabak olsa da yesem, dedi.

Kadın, gülümsedi:

— Daha pişmedi, yoksa verirdim, dedi. Gün ağarırken gel de ye.

Tom:

— Teşekkür ederim madam, dedi.

Casy, John Amca ile birlikte sahanlığın önünden geçiyordu. Mal sahibi hâlâ sandalyesinde oturuyordu. Lamba hâlâ hışırdıyor ve yanıyordu. Üçü de geçerken başını çevirdi.

Tom:

— Gazın bitecek, dedi.

— Evet, artık kapatmalı.

Tom:

— Artık yoldan bir yarım dolar daha gelmez bu saatten sonra, dedi.

Sandalyenin ayakları yere vurdu:

— Benimle uğraşma. Ben seni mimledim, sen de o bozguncülardan birisin.

Tom:

— Bak bunu iyi buldun doğrusu, dedi. Ben komünistim be!

— Zaten sizin gibi serseriler her yanda çoğaldı.

Kapıdan çıkarken Tom güldü, Dodge'a atladı. Bir toprak parçası aldı, lambaya fırlattı. Toprak parçasının eve çarptığını duydular, mal sahibinin fırlayıp ayağa kalktığını, karanlığı gözetlediğini gördüler. Tom arabayı çalıştırdı, yola çıktı. Bu sırada motorun sesini, vuruşlarını dikkatle dinliyordu. Arabanın zayıf ışıkları altında yol güçlükle seçiliyordu.

ON YEDİNCİ BÖLÜM

Göçen halkın otomobilleri ara yollardan, yurdu boydan boya kesen büyük karayoluna çıkıyor ve batıya giden göçmen yoluna giriyor. Gündüzleri böcekler gibi batıya doğru kaçışıyorlar; geceleri de böcekler gibi sığınacak bir yere ve suya üşüşüyorlar. Yalnız ve şaşkın oldukları için; bir keder, bir acı ve bir yenilgi yurdundan geldikleri için; ve hepsi de yeni, bilmedikleri bir yurda gittikleri için, birbirlerine sokuluyorlar; birbirleriyle konuşuyorlar; yaşamlarını, yiyeceklerini ve yeni diyarda umdukları şeyleri paylaşıyorlar. Bu olay belki şöyle oluyordu: Bir aile bir su başında konaklıyor, başka bir aile de orada su ve arkadaş bulunduğu için, konaklıyor ve bir üçüncü de, iki aile o yeri seçtiği ve oradan memnun kaldığı için onlar da konaklıyor. Güneş battığı zaman, orada yirmi aile ve yirmi otomobil toplanmıştır artık.

Akşamleyin, garip bir olay: Yirmi aile tek aile oluyor; çocuklar, hepsinin çocukları. Yurdunu kaybedişler, tek kaybediş, batıdaki parlak günler bir tek rüya oluyor. Hasta bir çocuk yirmi ailenin, yüz kişinin yüreğini sızlatabiliyor. Şuradaki bir çadırda yapılan doğum, yüz kişiyi bütün gece bekletebiliyor, meraklandırabiliyor ve sabahleyin yüz kişiyi doğum sevincine boğuyor. Bir gece önce kederli ve şaşkın olan bir aile, yeni doğan çocuğa bir armağan bulmak için eşyalarını karıştırıyor. Yirmi kişi akşamleyin ateşlerin çevresinde oturduğu zaman, bir kişi oluyor. Kamp birlikleri, akşam birlikleri ve gece birlikleri oluyorlar. Bir battaniyenin içinden bir gitar çıkarılıyor ve akort ediliyor., şarkılar, herkesin bildiği türküler, geceleri söyleniyor. Erkekler türküleri sözleriyle söylüyor, kadınlar melodileri mırıldanıyorlar.

Her gece bir dünya, bütün ayrıntılarıyla yaratılıyor... Dostluklar kuruluyor,

düşmanlıklar yerleşiyor. Palavracılarıyle, korkaklarıyle, sessiz adamlarıyle alçakgönüllüleriyle, terbiyeli adamlarıyle, tam bir dünya... Her gece her sabah bu dünya bir sirk gibi dağılıyor.

Aileler dünyalar yoğurmak ve kurmak konusunda çekingendiler önce, ama yavaş yavaş dünyalar kurmak tekniği onların tekniği oldu. Sonra liderler çıktı ortaya. Kanunlar yapıldı, töreler kondu. Ve bu dünyalar batıya doğru yürüdükçe daha yetkinleşti ve daha oturdu; çünkü onları kuranlar, kurmakta daha ustalaştılar.

Aileler ne gibi haklara baş eğmek gerektiğini öğrendiler: Çadırda rahatsız edilmemek hakkı; geçmişi kalplerin derinliklerine saklamak hakkı; konuşmak ve dinlemek hakkı; yardım istememek ya da yardım kabul etmek, yardım etmek ya da etmemek hakkı; oğlun kıza kur yapması ve kıza kur yapılmak

hakkı; açın beslenmek hakkı; gebenin ve hastanın öteki hakların üstüne çıkmak hakkı.

Ve aileler, kendilerine kimse bir şey söylemediği halde, hangi hakların kötü olduğunu ve yok edilmek gerektiğini öğrenmişlerdir: Aile gizliliğine burnunu sokmak hakkı, kamp uyuduğu sırada gürültü etmek hakkı, ırza geçmek ve zor kullanmak hakkı, zina ve hırsızlık etmek ve adam öldürmek hakkı. Bu haklar eziliyor, çünkü bu gibi haklar var olursa, bu küçük dünyalar bir gece bile yaşayamazlar.

Ve bu dünyalar batıya doğru ilerledikçe, ailelere kimse bir şey söylemediği halde, kurallar kanun oldu. Kampın civarını pisletmek yasaktır; içilen suyu pisletmek yasaktır; aç bir adamın yanında, aç adamı çağırmadan, güzel, iyi bir yemek yemek yasaktır.

Ve kanunlarla birlikte cezalar da ortaya çıktı... Bu cezalar sadece iki tane... Ya

birdenbire korkunç bir dövüş ya da kovma. Cezaların en kötüsü kovulma. Çünkü, kanunlara baş eğmeyenin adı ve adiyle birlikte suratı herkesçe bilinir, onun bir daha, nerede kurulursa kurulsun, dünyaların hiçbirinde yeri olmaz.

Bu dünyalarda sosyal kurallar değişmez, kesindir. Bir adama selâm verildiği zaman, o adamın da, "Merhaba" demesi gerekir. Bir erkek bir kızla yattığı zaman erkek, çocukları seven ve onları koruyan biri ise, kızı alabilir. Ama erkek, bir gece bir kızla, ertesi gece başka bir kızla arkadaşlık edemez çünkü bu durum, bu dünyaların varlığını tehlikeye sokar.

Aileler batıya doğru ilerliyorlar ve dünyalar kurmak tekniği de o kadar gelişiyor ki, halk kendisini kendi dünyalarının sınırları içinde tehlikeden uzak görmeye başlıyor; bu dünyanın biçimi o kadar kesinlikle çizilmiştir ki, bir aile, kurallara uyarken bunlara

uymanın en güvenli bir yol olduğunu artık bilmektedir.

Dünyalarda önderleri, yaşlıları olan hükümetler meydana çıkmıştır. Akıllı bir adam her kampta kendi aklına ihtiyaç olduğunu anlamıştır; zaten budala olan bir adamı bu dünya değiştirmemiştir. Bu kamp gecelerinde bir çeşit güven, bir çeşit sigorta ortaya çıkmıştır: Yiyeceği olan, aç olana veriyor, böylece kendini açlığa karşı sigortalamış oluyor. Ve bir çocuk öldüğü zaman, çadır kapısının önünde bir yığın para toplanıyor, ömründe bir şey görmedi, bari törenle gömülsün diye. İhtiyarlar basbayağı bir çukura gömülebilir, ama çocuklar gömülemez.

Bir dünyanın kurulması için belirli fiziksel koşullar gerektir: Su, bir nehir kıyısı, bir dere, bir kaynak, sahipsiz bir musluk da olur. Çadır kurmak için oldukça düz bir yer, ateş yakmak için çalılık ya da fundalık

gerektir. Yakınlarda bir çöplük olursa daha iyi olur. Çünkü orada öteberi bulunabilir: Soba kapakları, ateşi korumak için eğrilmiş bir teneke ve içinde yemek pişirilip yenilecek kaplar.

Ve bu dünyalar akşamleyin kurulmaktadır. Asfalttan gelen halk bu dünyaları, çadırlarıyle, kalpleri ve kafalarıyle kurmaktadırlar.

Sabahleyin çadırlar bozuluyor, çadır bezleri duruluyor, çadır direkleri otomobil basamaklarına bağlanıyor, yataklar otomobillerdeki yerlerine konuyor, tencere ve tabaklar da yerlerine giriyor. Aileler batıya doğru ilerledikçe her akşamüstü bir ev kurup sabah ışıkla birlikte bozma tekniği belirli, değişmez oluyor. Durulmuş çadır aynı yere konuyor, tabaklar, tencereler de aynı sandıkta, aynı yerlere yerleştirilmiştir. Otomobiller batıya doğru ilerledikçe ailenin her üyesi kendi görevinin başına geçiyor. Bundan ötürü,

ihtiyar ve genç, herkesin otomobilde bir yeri var; yorgun, sıcak akşamlarda arabalar kamp yerlerine çekildiği zaman herkesin bir görevi var, herkes görevini söylemeden yapar: Çocuklar, odun toplarlar, su taşırlar; erkekler, çadırları kurarlar, yatakları getirirler; kadınlar, akşam yemeğini hazırlarlar ve aileye yemek yerken, hizmet ederler. Ve bütün bunlar, emirsiz yapılır. Eskiden, geceleyin evlerden ve gündüzün çiftliklerden oluşan aile sınırları şimdi değişmiştir. Uzun süren yakıcı ışık altında batıya doğru yavaş yavaş ilerleyen otomobillerinde ses çıkarmadan otururlar, ama geceleyin buldukları herhangi bir grupla kaynaşıverirler.

Böylece sosyal yaşamlarını da değiştirmişlerdir... Zaten evrende bu değiştirmeyi yapmak gücü yalnız insanda vardır. Artık onlar bir çiftçi değiller, birer göçmendirler. Ve düşünceler, düşler, uzun uzun susup düşünmeler şimdi artık tarlalar için değil, yollar, uzaklık ve batı içindir.

Eskiden kafası dönümlerle sınırlandırılmış olan adam, şimdi dar, kilometrelerce uzun asfalt yol şeridi üzerinde yaşamaktadır. Derdi ve düşüncesi, artık yağmur, rüzgâr, toz ve ürünün kaldırılması değildir. Şimdi gözler, lastikleri kollamakta, kulaklar motorun tıkırtısını dinlemekte, kafalar yağı, benzini, yolla hava arasında boyuna aşınmakta olan lastiği düşünmektedir. Artık felâket, kırılan bir dişlidir.

Özlenen şey, akşamleyin bir su ve ateş üzerinde bir yemek bulmaktır ve gerekli olan, dayanacak yapı, dayanacak güç, dayanacak yürektir. İstemler, önlerindeki batıdadır. Ve bir zamanlar kuraklık ya da sel korkusuyle titreyen yürekler, şimdi batıya doğru gidişi durduracak herhangi bir şeyin önlerine çıkmasından korkmaktadır.

Kamplar artık belirleşmiştir: Kampların arasında bir günlük mesafe vardı.

Ve yolda bazı aileler paniğe uğramışlardı. Gece gündüz otomobil sürüyorlar, otomobilde uyuyorlar ve yoldan, hareketten kaçarcasına otomobillerini batıya sürüyorlardı. Bu, o kadar hırslı bir istekti ki, gözlerini batıya dikmişler, yolların üzerinde patırdayan motorlarını zorluyor, durmadan batıya doğru otomobillerini sürüyorlardı.

Ama, ailelerin çoğu değişmiş, yeni yaşama çabucak girmişlerdi. Ve güneş batmaya başladığı zaman...

Şimdi konaklayacak bir yer aramalı.

Haa.. bakın, ileride çadırlar görünüyor.

Araba yoldan ayrıldı ve durdu. Ötekiler oraya önceden geldikleri için, bunlara karşı belirli bir naziklik göstermek zorundadırlar. Ve adam, ailenin başkanı, arabadan başını uzatıyor:

Arabayı buraya çekip, geceleyebilir miyim?

Tabiî, memnun oluruz, siz hangi devlettensiniz?

Arkansas'tan geliyoruz.

Burada da Arkansaslılar var. Dördüncü çadırda.

Gerçek mi?

En önemli şey: Su nasıl?

Eh, pek o kadar güzel değil ama, bol.

Peki, teşekkür ederiz.

Bana teşekkür etmeyin.

Ama terbiye bunu gerektiriyor. Araba son çadıra doğru sürüklendi ve durdu. Sonra arabadan yorgun insanlar tutuna tutuna indiler, katılaşmış vücutlarını gerdiler. Sonra yeni

çadır birdenbire fışkırdı sanki. Çocuklar su almaya gittiler, büyük çocuklar çalı ya da funda kestiler. Ateşler yanmaya başladı. Akşam yemeği kaynıyor, ya da kızarıyor. Önceden gelmiş olanlar, yanaşıyorlar, herkes nereden geldiğini söylüyor, ahbaplar ve bazen de akrabalar bulunuyor.

Oklahoma ha? Hangi yanından?

Cherokee'den.

Aaa, orada bizim akrabalar var. Allenleri tanır mısınız? Cherokee'de bir sürü Allenler var. Willisieleri tanır mısın?

Tabiî, nasıl tanımamam.

Ve artık, yeni bir birlik kurulmuştur. Akşamın alaca karanlığı bastırmıştır, ama karanlık büsbütün basmadan yeni aile kampın malı olmuştur. Her aileye söylenmiştir. Yabancı değiller; iyi insanlar.

Ben, Allenleri çok eskiden beri tanırım. Simon Allen, ihtiyar Simon, ilk karısıyle başı belâdaydı. Kadın kızılderili meleziydi. Çok güzeldi... Siyah bir tay kadar güzel.

Evet, Simon'un oğlu, Rudolphlardan bir kızla evlendiydi, değil mi? Ben de öyle biliyorum. Enid'de oturmak üzere gitmişlerdi, iyi yaptılar., doğrusu iyi yaptılar.

Allenlerin içinde tek aklı başında o çıktı. Şimdi garajı var.

Su taşındıktan, odun kesildikten sonra çocuklar utana utana, çekine çekine çadırlar arasında geziniyorlar. Arkadaşlık etmek istediklerini davranışlarıyle belli ediyorlar. Bir çocuk, öteki çocuğun yanında duruyor, bir taşı inceliyor, taşı alıyor, evirip çeviriyor, üzerine tükürüyor. Sonra temizliyor, karşısındakini istetinceye kadar taşı inceliyor. Nedir o?

Sanki gelişigüzel: Bir şey değil. Taş.

Peki öyleyse, ne diye öyle bakıp duruyorsun?

İçinde altın var gibi geldi bana da.

Nereden anladın? Altın, altın renginde değildir ki, taşta kara durur.

Tabiî. Herkes bilir bunu.

O yalancı altındır. Sen de altın sandın.

Hiç de öyle değil, babam benim altın çıkarmıştır. Bana altının nasıl olduğunu anlatmıştı.

Kocaman bir altın çıkarsan ne yaparsın?

Hey!.. Koskocaman, kimsenin görmediği kadar koskocaman bir şeker alırım.

Yemin etmiyeyim ama, hani ben de aynı şeyi yaparım.

Ben de. Haydi suyun başına gidelim.

Ve genç kızlar da birbirlerini buluyorlar, utana utana çevrelerinde ne kadar sevildiklerini, ne planlar kurduklarını koltukları kabara kabara anlatıyorlar. Kadınlar, ateşlerin yanında, ailenin midesine bir an önce yemek yetiştirmek için çalışıyor... Paralı olanlarda; domuz, patates, soğan, bazlama, ya da mısır ekmeği ve üzerine yemek suyu, but, ya da pirzola, bir teneke kutusu acı ve koyu kaynamış çay. Parası az olanlarda; yağda kızarmış çörek[12], kızarmış, buruşmuş ve koyulaşmış, üzerlerine yağ dökülmüş çörekler.

Zengin, ya da para şımarığı olan aileler; bezelye konservesi, şeftali konservesi, kâğıda sarılı ekmek, fırından alınmış kekler yiyorlar. Ama bunları çadırlarında gizli gizli yiyorlar. Çünkü bu gibi güzel şeyleri herkesin içinde

yemek, doğru olmazdı. Sonra da, kızarmış çöreklerini yiyen çocuklar, ısınan bezelyelerin kokularını alıyorlar, üzülüyorlardı.

Akşam yemeği bittikten sonra tabaklar yıkanır ve kurulanırken karanlık basmıştır; erkekler oturmuşlar, konuşuyorlar.

Arkalarında bıraktıkları yurtlarını anlatıyorlar. Bunun sonu nereye varacak? diyorlar. Yurdumuz mahvoldu!..

Belki eski durumunu yine bulacak ama, biz orada olmayacağız.

Belki, diye düşündüler, bir günah işledik de, bilmiyoruz.

Hükümet memuru olacak herif, bana dedi ki: "Hükümet sizi yerinizden bile bile attı." Hükümet memuru dediğim herif: "Eğer bütün toprağınızı sürseydiniz hükümet, sizi atamazdı." dedi. Hepsini sürmek kısmet oldu

mu ya! Sonra yeni patron da toprağın hepsini sürmüyor ki. Dört mil uzunluğunda bir yol açıyor, durmadan yürüyor, her yanını dolaşmıyor bile.

Ve tatlı tatlı yurtlarını anlatıyorlar. Yel değirmenlerinin altında küçük bir mahzen vardı. Orada karpuzları, tereyağ yapılacak süt saklardık. Gün ortası, en sıcak bir zamanda içine girsen yine de serindi, istediğin kadar serin. Bir karpuz kesip yesen dişlerin donar, o kadar soğuk tutar. Depodan su damlardı.

Gördükleri felâketleri anlatıyorlar: Charley isminde bir kardeşim vardı. Saçları mısır püskülü gibi sapsarı. Kocaman delikanlı olmuştu. İyi de akordeon çalardı. Bir gün topraktan tırmık geçiriyordu, geçtiği çizgilerin doğru olup olmadığına bakıyordu. Birdenbire bir çıngıraklı yılan önüne çıkıverdi, hayvanlar ürktü, tırmık Charley'nin üstünden geçti, tırmıkların uçları midesine,

bağırsaklarına girdi. Yüzünü de alıp götürdü. Sonra... Ah Allahım!..

Geleceği anlatıyorlar, acaba nasıl yer orası?

Evet, resimleri pek güzel ama... Bir resimde gördüm, sıcak ve güzel bir memleket, bol bol ceviz ağaçları, yemiş ağaçları. Ve arkasında ensesine yapışmış gibi, yüksek, üstü karlı dağlar. Görülecek şey doğrusu.

İş bulursak ne iyi olacak. Kışın soğuk da olmuyormuş. Çocuklar okula giderken soğuktan donmayacaklar. Çocukların okulsuz kalmamasına çalışacağım. Ben iyice okuyabilirim, ama okumaya alışmış bir adamla birlikte bulunmayı hiç sevmem.

Ve belki de bir adam gitarını çadırının önüne çıkarmıştır. Çalmak için bir sandığın üzerine oturuyor, kapılarında duranlar, yavaş yavaş ona doğru yaklaşıyor gibi,

herkesi çekiyor. Birçok kimseler gitar çalabilir. Ama belki bu adam hepsinden iyi çalıyordur? İşte bir şey çalmaya başladı. Melodi adım adım teller üzerinde koşarken, derin basolar vurup durmakta. İri, sert parmaklar perdeler üzerinde koşmakta. Adam gitar çaldıkça halk da yavaş yavaş çevresine toplanıyor. Çevresinde kapalı, sık bir daire meydana geliyor. Sonra adam şarkı söylemeye başlıyor: «Ten cent Cotton and Forty cent Meat» (On sent pamuk ve kırk sent et)... Ve halk da onunla birlikte hafif hafif söylüyor. Sonra, «Why Do you cut your hair, Girls?» (Kızlar, niçin saçlarınızı kesersiniz?) şarkısını söylüyor ve çevresindekiler de onunla birlikte söylüyor. Şarkı söyleyen adam, «I'm Leaving old Texas!» (Texas, sana elveda!) yı kederli kederli söyledi. Bu şarkı, İspanyollar gelmeden önce söylenen korkunç bir şarkıydı. Yalnız o zaman, sözler kızılderililerin sözleriydi.

Ve artık grup bir tek şey, tek bir birlik halinde birbirine kaynamıştır. Karanlıkta halk kendi içine kapanmıştır. Akılları başka zamanlarda. Kederleri bir dinlenme, bir düş gibi... Şarkı söyleyen adam «Mac Alester Bleues» ü ve sonra ihtiyarları da memnun etmek için, «Jesus Calls me to his side» (Mesih beni yanına çağırıyor) u söyledi. Şarkıdan çocukların uykuları geldi... Çadırlarına uyumaya gittiler, şarkılar düşlerine girdi. Az sonra gitarlı adam ayağa kalktı, gerindi: İyi geceler millet, dedi.

Ve onlar da ona: Sana da, diye mırıldandılar.

Herkes içinden: "Keşke ben de gitar çalsaydım!" dedi. Gitar çalmak iyi bir şey. Sonra herkes yatağına gitti ve kamp sessiz kaldı. Baykuşlar tepelerinde dolaşıyor, köpekler uzaklarda uluyor, kamptaki sansarlar yiyecek aramaya geliyorlar... Paytak

paytak, kabara kabara yürüyen, hiçbir şeyden korkmayan sansarlardı bunlar.

Gece geçti ve tanyerinin ilk çizgisiyle birlikte kadınlar çadırlardan çıktılar, ateşleri yaktılar, ateşlerin üzerine kahve koyup, kaynattılar. Sonra erkekler dışarı çıktı ve gün ışırken aralarında alçak sesle konuştular.

Colorado nehrini geçerken orada çöl vardır diyorlar. Çölde dikkatli olmak gerekir. Sonra çölün ortasında kalırsınız. Ne olur ne olmaz, yanınıza çok su alın.

Ben çölü gece geçeceğim.

Ben de. Ama, adamın canına okunur.

Aileler çabuk çabuk yediler, tabaklar yıkandı, silindi. Çadırlar bozuldu. Herkes çabucak gitmek istiyor. Ve güneş doğduğu zaman kamp yeri bomboş; arkalarında sadece bir süprüntü bırakmışlar. Kamp, başka

bir gece kurulacak, başka bir dünya için hazır.

Öte yandan, göçmen halkın arabaları yolda böcekler gibi sürünüp gidiyor, önlerinde dar, uzun asfalt şerit...

ON SEKİZİNCİ BÖLÜM

Joad ailesi yavaş yavaş batıya doğru ilerliyordu. New Mexico dağlarına tırmandı, yaylanın tepelerini ve piramitlerini geçti. Yüksek Arizona bozkırına tırmandılar, bir boğazın aşağısında uzanıp giden çöle baktılar. Bir sınır muhafızı Joadları durdurdu:

— Nereye gidiyorsunuz?

Tom:

— Kaliforniya'ya, dedi.

— Arizona'da ne kadar kalacaksınız?

— Geçip gideceğiz, çok kalmayacağız.

— Yanınızda fidan var mı?

— Yok.

— Bir arayalım bakalım.

— Sana bizde fidan falan yok dedik ya.

Muhafız, camın üzerine küçük bir kâğıt yapıştırdı:

— Tamam, dedi, geçin. Ama sakın durayım demeyin.

— Peki. Zaten niyetimiz yok.

Yamaçları tırmandılar. Alçak, eğri büğrü ağaçlar yamaçları örtmüştü. Holbrook. Joseph City, Winslow. Sonra yüksek ağaçlar başladı. Otomobiller buhar çıkararak yamaçları zar zor tırmanıyordu. İşte Flagstaff; en yüksek nokta. Flagstaff tan büyük ovaya iniliyor ve yol uzaklarda kayboluyor. Su kıt, su para ile alınacak, galonu beş sent. On sent. On beş sent. Güneş, kuru ve kayalık memleketi büsbütün kurutmuş. İlerilerinde oyulmuş, çatlamış tepeler. Arizona'nın batı

sınırları. Ve şimdi aileler güneşten, kuraklıktan kaçıyorlardı. Bütün gece otomobili sürmüşler, geceleyin dağlara varmışlardı. Geceleyin bozulmuş, taşlık rampalardan geçtiler; hafif ışıkları yolun soluk duvarları üzerinde titreyip duruyordu. Yolun en yüksek noktasını karanlıkta geçtiler, sabaha karşı Oatman adındaki dağınık ve çatlak kayalıkların arasından yavaş aşağı doğru inmeye başladılar. Gün ağarmaya başlarken aşağılarda Colorado nehrini gördüler. Topock'a doğru otomobilleri sürdüler; köprüye geldikleri zaman otomobillerini kenara çektiler, bir muhafız, camın üzerindeki kâğıdı çıkarıp aldı. Köprüden sonra taşlık bir çöle girdiler. Çok yorgundular ve sabah sabah sıcak da artmaya başlamıştı; öyle olduğu halde, durdular.

Baba bağırdı:

— İşte geldik!.. Artık Kaliforniya'dayız!..

Güneşin altında parlayan çatlak kayalara, nehrin arkasındaki Arizona'nın korkunç rampalarına baktılar.

Tom:

— Çöle geldik, dedi. Su kenarına varıp dinlenmeliyiz.

Yol nehre paralel gidiyordu. Suyu kaynayan motorların Needles'e sabahleyin varmaları iyiydi. Çünkü burada kamışlar arasından hızlı hızlı akan bir nehir vardı.

Joadlar ve Wilsonlar, otomobillerini nehrin yanına çektiler, otomobillerinde oturdukları yerden, akıp giden güzel nehre, akıntıyle birlikte yavaş yavaş sallanan yeşil kamışlara baktılar. Nehrin kenarında kamp kuracak pek az yer kalmıştı; suyun yanında on iki çadır vardı ve yer, bataklık bir çayırdı. Tom, kamyonun penceresinden dışarı sarktı:

— Burada biraz mola verebilir miyiz?

Bir leğende çamaşır çitileyen iri yarı bir kadın, başını kaldırdı:

— Burası bizim değil ki bayım. Ne isterseniz yapın. İsterseniz kalın. Üstelik göz kulak olacak bir polis de var burada.

Kadın, çitilemeye devam etti.

İki otomobili çayırda boş bir yere çektiler. Çadırlar indirildi. Wilson'un çadırı kuruldu, Joadların çadır bezi gergin bir ip üzerinden sarkıtıldı.

Winfield ve Ruthie söğütler arasından geçerek yavaş yavaş kamışlığa doğru yürüdüler. Ruthie heyecanını tutmaya çalışarak:

— Kaliforniya!.. Burası Kaliforniya, biz de Kaliforniya'dayız şimdi!., diye bağırdı.

Winfield bir saz kırdı, büktü, sazın beyaz özünü ağzına soktu, çiğnedi. Suyun içine doğru yürüdüler, sonra hiç kımıldamadan durdular. Su, baldırlarına kadar gelmişti.

Ruthie:

— Daha önümüzde çöl var, dedi.

— Çöl ne demek?

— Bilmiyorum. Bir resimde görmüştüm. Her yanda kemikler vardı.

— İnsan kemikleri mi?

— Evet, belki ama, çoğu inek kemiklerine benziyordu.

— Bu kemikleri biz de görecek miyiz?

— Belki. Bilmiyorum. Çölü geceleyin geçeceğiz. Tom söyledi. Gündüz geçersek yanıp kavrululuruz, diyor.

Winfield:

— Ne güzel, serin, dedi ve ayaklarını suyun dibindeki kuma batırdı.

Ananın bağırdığını işittiler:

— Ruthie! Winfield! Gelin buraya bakayım!..

Döndüler, kamışların ve söğütlerin arasından yavaş yavaş yürüyerek geri geldiler. •

Öteki çadırlarda hiçbir hareket yoktu. Otomobiller geldiği sırada bir an birkaç çadırın arasından başlar uzanmış, içeri çekilmişti. Şimdi ailenin çadırları kurulmuş, erkekler toplanmışlardı.

Tom:

— Ben yıkanmaya gidiyorum. Uyumadan önce, güzelce bir yıkanayım. Büyükana çadırda nasıl acaba?

Baba:

— Bilmiyorum, dedi. Uyanacağa benzemiyor.

Başını çadıra doğru uzattı. Çadırın altından, inleyen, hırıltılarla karışık bir ses çıktı. Ana, hemen çadıra girdi.

Noah:

— Uyandı, iyi, dedi. Bütün gece kamyonda hırıldadı durdu. Hiç kendini bilmedi.

Tom:

— Zavallı kadın! Çok halsiz. Biraz dinlenmezse ölür. Benimle gelen var mı? Ben yıkanmaya gidiyorum. Ondan sonra, gidip bir gölgede yatacağım... Bütün gün...

Yürümeye başladı, hepsi de onun arkasından gittiler. Söğütlerin altında elbiselerini çıkardılar, sonra suya girdiler ve oturdular. Topuklarını kuma gömdüler, sudan yalnız başlarını çıkardılar, uzun bir süre o durumda kaldılar.

Al:

— Ne kadar da istiyordu canım, dedi.

Suyun dibinden bir avuç kum aldı, vücudunu ovdu. Suya uzandılar, uzaklarda Needles denilen sivri tepeleri, Arizona'nın beyaz kayalık dağlarını seyrettiler.

Baba, şaşkın şaşkın:

— Biz buralardan geçtik, ha!., dedi.

John Amca başını suyun içine daldırdı:

— Eh, şimdi geldik ya. Burası, Kaliforniya ama, ben öyle zengin bir yer göremiyorum.

Tom:

— Daha önümüzde çöl var, dedi. Çöl bombokmuş diyorlar.

Noah:

— Bu gece mi geçmeye çalışacağız? diye sordu.

Tom, babasına döndü:

— Baba, sen ne dersin?

— Bilmem doğrusu… Biraz dinlensek fena olmaz. Hele büyükananın ille dinlenmesi lâzım. Bana kalırsa ben hemen bir an önce çölü geçip işe başlamak isterim. Cepte yalnız kırk dolar kaldı. Hepimiz çalışsak da biraz para toplamaya başlasak, iyi olacak.

Herkes suda oturmuş, akıntının itişini duyuyordu. Papaz kollarını ve ellerini suyun üstüne bırakmıştı. Vücutlar boyunlara ve

bileklere kadar bembeyazdı; eller ve yüzler simsiyah yanıktı, göğüslerde V biçiminde bir çizgi vardı. Vücutlarını kumla ovaladılar.

Noah, tembel tembel:

— Burada oturmaya bayıldım. Burada bütün ömrümce yatmak isterim. Hiç acıkmam, hiç üzülmem. Ömrümün sonuna kadar tembel tembel yatarım.

Tom, nehrin ötesindeki dağınık dağlara ve ilerisindeki, Needles'e bakarak:

— Hiç bu kadar dik dağlar görmedim. Burası korkunç bir memleket. Burası memleketin kemikleri. İnsanların canını dişine takmadan rahat rahat ekmek parası kazandıkları bir yer görebilecek miyiz acaba? Resimlerde gördüğümüz o Kaliforniya dümdüz, yemyeşil bir memleket. Anamın dediği beyaz küçük evlerden var orada. Anam beyaz

evin özlemini çekip duruyor zavallı. İnsanın inanası gelmiyor. Ama resimlerde öyle.

Baba:

— Kaliforniya'ya gelelim de, görürsün. Kimbilir ne kadar güzel memlekettir!., dedi.

— Amma yaptın baba!.. İşte burası Kaliforniya.

Üzerlerinde tulum ve terli birer mavi gömlek bulunan iki adam söğütlerin arasından geçerek geldiler ve çıplak adamlara baktılar:

— Niye yüzmüyorsunuz? diye bağırdılar.

Tom:

— Yüzme bilmiyoruz ki, dedi. Hiç denemedik. Burada oturmak bize yeter. Çok hoşumuza gidiyor.

— Biz de gelip otursak, bir şey der misiniz?

— Dere bizim değil ya, siz de gelin yıkanın.

Adamlar pantolonlarını çekip çıkardılar, gömleklerini sıyırdılar, suya girdiler. Bacaklarını dizlerine kadar toz kaplamıştı. Ayakları terden yumuşamış ve morarmıştı. Tembel tembel suya girdiler ve bir uçta, onlara aldırmadan, yıkandılar. Güneşten yanmış bir baba ile oğuldu bunlar. Suyun içinde homurdanıyor ve bağırıyorlardı.

Baba, kibarca sordu:

— Siz de batıya mı gidiyorsunuz?

— Hayır. Biz, oradan geliyoruz. Yurdumuza dönüyoruz. Orada ekmeğimizi çıkaramadık.

Tom sordu:

— Nerelisiniz?

— Panhandleli, Pampa'ya yakın.

Baba sordu:

— Orada geçinebilecek misiniz?

— Hayır ama, hiç olmazsa tanıdıklarımız arasında açlıktan öleceğiz. Hiç olmazsa orada açlıktan ölmemizi isteyen insanlar yok.

Baba:

— Tuhaf, bize bunları söyleyen ikinci adamsınız. Neden oradakiler açlıktan ölmenizi istiyorlar? diye sordu.

Adam:

— Bilmiyorum, dedi.

Bir avuç su aldı. Burnuna çekti, yüzünü yıkadı. Çamurlanan su, saçlarından akarak boynundan doğru süzüldü.

Baba:

— Bu işi iyice anlamak istiyorum, dedi.

— Ben de, diye ekledi Tom. Bu batıdaki insanlar sizden ne istiyorlar? Neden sizi sevmiyorlar?

Adam, Tom'a dikkatli dikkatli baktı:

— Siz, batıya mı gidiyorsunuz?

— Evet, batıya.

— Kaliforniya'da eskiden hiç bulunmadınız mı?

— Hayır, bulunmadık.

— Öyleyse benim sözlerime kanmayın, gidip kendi gözlerinizle görün.

Tom:

— Evet, göreceğiz, dedi. Ama ne de olsa insan görmeden önce merak ediyor; gideceği

yerin nasıl bir yer olduğunu öğrenmek istiyor.

Peki, mademki öğrenmek istiyorsunuz, suç benden gitti. Siz bana sordunuz, ben de söylüyorum. Kaliforniya güzel memleket. Ama çok zaman önce bu memleketi çalmışlar. Çölü geçtikten sonra Bakersfield dolaylarında memlekete girersiniz. Ömrünüzde bu kadar güzel yer görmemişsinizdir... Her yanda bağlar, bahçeler, dünyanın en güzel memleketi. Toprak dümdüz. Nerede istersen on metre kaz, orada su çıkar. Ama toprak ekilmemiş. Bir parçasını bile alıp işleyemezsin. Hepsi Toprak ve Hayvan Ürünleri Şirketi'nin malı. Eğer şirket sürmek islemezse toprak da öylece bomboş kalıyor. Bir boş toprağa girip de bir parça mısır ekmek istersen, hemen kodesi boyluyorsun.

— Dediğine bakılırsa, madem toprak iyi, niye işlemiyorlar?

— Evet, toprak çok güzel, ama işlemiyorlar? Evet bayım. Bu işe siz de şaşacaksınız ama, bir şey anlayamayacaksınız. Ora halkı, sizin gözünüzün içine bakacak ve davranışlarıyle şunu söylemek isteyecek: "Biz sizi istemiyoruz, hayvan oğlu hayvanlar!.." Muhtarın adamları gelip sizi yerlerinizden atacaklar. Yolun kenarında konaklarsanız sizi gelip oradan sürecekler. Sizi nasıl sevmediklerini halkın yüzünden okuyacaksınız. Bakın size bir şey söyleyeyim: Sizi sevmiyorlar, çünkü sizden korkuyorlar. Sonra biliyorlar ki aç bir adam, isterse yiyecek bulabilir. Sonra biliyorlar ki toprağı boş bırakmak günahtır. Ve bir gün biri gelip toprağı ellerinden alacaktır. Ah, ah! Siz şimdiye kadar hiç kendinize "Okie" denildiğini işittiniz mi?

— Okie mi? O da ne demek?

— Oklahoma'dan gelenlere "Okie" derler. Okie demek, sen pis bir hayvansın demektir.

Okie demek, sen aşağılıksın demektir. Bu kelimenin bir anlamı yok ama, onlar bu anlamda kullanırlar. Artık size başka bir şey söyleyemem. Oraya bir kere gidin. Bizim taraflardan üç yüz bin kişi varmış orada diyorlar... Hepsi köpek gibi yaşıyorlar. Çünkü Kaliforniya'da her şeyin bir sahibi var. Sahipsiz hiçbir şey kalmamış. Ve bu her şeye sahip olanlar, mallarına öyle yapışmışlar ki, ellerinden çıkarmamak için bütün dünyayı öldürmeye hazırlar. Sonra işin aslı, korkuyorlar; bu yüzden de kudurmuş gibidirler. Siz de görüp işiteceksiniz ya. Dünyada daha bundan güzel bir memleket görmemişsinizdir. Ama insanları, bize karşı kötü davranırlar. Öyle korkak, öyle işkillidirler ki, birbirlerine karşı bile kötü davranırlar.

Tom, suyun içine baktı, ayaklarını kumun içine batırdı:

— Bir insan iş bulup da para artırsa, biraz toprak alamaz mı dersin?

İhtiyar adam güldü ve oğluna baktı, ses çıkarmayan oğlu biraz memnun bir halde gülümsedi.

Adam dedi ki:

— Sürekli bir iş bulamazsınız ki. Her gün ekmeğini çıkarmak için iş aramak zorundasın. İşi de, seni hayvan gibi gören adamlardan alacaksın. Pamuk toplarsın, garanti tartı yanlıştır. Doğru tartılar da yok değil ama, insan her tartının bile bile bozulduğunu düşünür, hangisinin doğru olduğunu anlamaz. Elinden de bir şey gelmez.

Baba ağır ağır sordu:

— Orasının hiç güzel bir yanı yok mu?

— Tabiî var. Yalnız bu güzelliklere bakıp içini çekersen. Hiçbirini elde etmeye imkân yok. Sarı sarı portakal bahçeleri var... Ağaçların başında da silâhlı bekçi bekler,

elini bir tanesine sürecek olursan, seni öldürmeye hazırdır. Birisi varmış, gazeteciymiş. Denize yakın olan yerlerde bir milyon dönüm toprağı varmış...

Casy hemen başını kaldırdı:

— Bir milyon dönüm mü dedin? Bir milyon dönüm, insanın ne işine yarar?

— Ne bileyim ben. Herif almış işte. İçinde bir iki hayvan otlatıyor. İçeri kimse girmesin diye her yana bekçi koymuş. Toprağın çevresinde kurşun işlemez bir otomobil devriye gezer. Herifin resmini gördüm. Şişman bir adam. Küçük, pis gözleri, eşek götü gibi bir ağzı var. Öleceğim diye korkuyormuş. Bir milyon dönüm toprağı var da, yine ölmekten korkuyor.

Casy sordu:

— Bu bir milyon dönüm toprak ne işe yarar Allahını seversen?.. Ne diye almış bu kadar toprağı?

Adam, beyazlanan ve buruşan ellerini sudan çıkardı; kollarını açtı. Alt dudağını sımsıkı kapadı, başını bir omzuna doğru eğdi:

— Bilmem ki, dedi. Belki de delidir. Her halde deli olmalı. Ben resmini gördüm. Deliye benziyordu. Deli ve aşağılık bir adam.

Casy sordu:

— Ölümden mi korkuyormuş dedin?

— Evet. Ben öyle işittim.

— Demek, Allahın kendisini yanına çağırmasından korkuyor ha?..

— Bilmiyorum. Korkuyormuş işte.

Baba:

— Ne diye korkuyor yani? dedi. Galiba yaşamaktan hiç tat aldığı yok?..

Tom:

— Oysa büyükbaba ölümden korkmazdı, dedi. Büyükbabanın en çok eğlendiği, zaman, en çok ölüme yaklaştığı zamanlardı. Bir ara büyükbaba, yanında birisiyle birlikte geceleyin Navajo'da bir meyhaneye saldırmış. Az kalsın öteki dünyaya gidiyorlarmış, ama Allah korumuş, bir şey olmamış.

Casy:

— Gerçekten de öyle olur. Eğlenen, dünyadan tat alan kimse hiçbir şeye metelik vermez. Ama ahlâksız, yalnız kalmış, ihtiyar, hayata küsmüş bir adam., ölümden korkar!..

Baba sordu:

— Peki ama, insanın bir milyon dönüm toprağı olduktan sonra, neden hayata küssün?

Papaz gülümsedi ve hayretle baktı. Elini suya vurarak, suda yüzen bir böceği kaçırdı:

— Bir insan ki, kendini zengin görmek için bir milyon dönüm toprağa ihtiyaç duyar, bana göre o insanın gönlü çok fakirdir. Bir insanın gönlü fakir olduktan sonra, milyonlarca dönüm toprak almış, neye yarar, yine de fakirdir. Belki de bütün buna karşılık kendini bir türlü zengin duymadığı için, hayata küser... Wilson'un çadırını büyükbabaya verdiği zamanki zenginliği o adam hiçbir zaman bulamaz. Vaiz vermiş olmayayım ama, hayata küsmüş bir adamın köstebek gibi harıl harıl mal toplamadığını ben şimdiye kadar görmedim.

Gülümsedi:

— Bu sözler de vaıza benzedi, değil mi?

Güneş şimdi yakıyordu.

Baba:

— Suya dalmalı, dedi. Yoksa güneş adamı kavuracak.

Suya girdi, su, boyunun çevresinde yavaş yavaş akıp gidiyordu.

— Bir insan, çalışmak isterse, önleyebilirler mi? diye sordu.

Adam ayağa kalktı, babaya döndü:

— Bana bakın bayım. Ben size her şeyi biliyorum demedim. İnşallah siz oraya gidip sürekli bir iş bulursunuz da ben yalancı çıkarım. Eh, iş bulamazsanız, bari ben size söylemiş olayım. Size şunu diyebilirim ki, halkın çoğu orada berbat durumda.

Kendini suya bıraktı:

— İnsan her şeyi bilemez, dedi.

Baba, başını döndürdü, John Amcaya baktı:

— Zaten çok konuşmazsın, biliyorum, dedi. Ama ne olurdu Allahım, yola çıktığımızdan beri bir çift söz söyleseydin! Sen ne dersin bunlara?

John Amca kaşlarını çattı:

— Bir şey demem. Oraya gidiyoruz değil mi? Hiçbir söz bizi geriye çeviremez. Oraya gidince görürüz. İş bulursak çalışırız. İş bulamazsak kıçımızın üstüne otururuz. Bu sözleri burada konuşmanın yararı yok.

Tom arka üstü yattı, ağzına su doldurdu, havaya fışkırttı ve güldü:

— John Amca ağzını açmaz ama, bir defa da açtı mı, doğru söz eder. Evet, doğru söyledi!.. Bu gece mi gidiyoruz baba?

— Bu gece gitsek iyi olur. Çölü bir an önce geçelim.

— Peki, ben gölgeliğe, uyumaya gidiyorum.

Tom ayağa kalktı, kumsala çıktı. Elbiselerini ıslak vücuduna geçirdi; elbiselerin sıcaklığı altında ürperdi. Ötekiler de onu izledi.

Suda kalan adamla oğlu, Joadların gözden kayboluşuna baktılar.

Çocuk:

— Onları altı ay sonra görmek isterdim, dedi.

Adam işaret parmaklariyle gözlerinin uçlarını sildi:

— Söylememeliydim, dedi. Ama insan her zaman akıllı görünmek, herkese her şeyi anlatmak istiyor.

— Amma da yaptın baba! Kendileri sordular, anlamak istediler.

— Evet, doğru. Ama o adamın dediği gibi: Bir defa yola çıkmışlar. Gidecekler. Onlara ne söylesen para etmez. Kendileri gidip o sefaletin içine girsinler, o zaman akılları başlarına gelir.

Tom, söğütlerin arasında yürüdü, küçük bir gölgeliğin içine sürünerek girdi, yere uzandı. Noah da onu izledi.

Tom:

— Şurada bir uyuyayım, dedi.

— Tom!..

— Ne var?

— Tom, ben buradan öteye gitmiyorum!

Tom kalkıp oturdu:

— O da ne demek?

— Tom, bu sudan ayrılmak istemiyorum. Bu suyu tutturup, gideceğim.

Tom:

— Sen delirmişsin, dedi.

— Kendime bir olta bulurum. Balık avlarım. İnsan güzel bir suyun yanında hiçbir zaman aç kalmaz.

— Peki, ya ailen? Ya anan?..

— Ne yapayım? Bu sudan ayrılamam.

Noah'ın birbirinden ayrık gözleri yarı kapalıydı.

— Tom, sen beni bilirsin. Herkesin beni nasıl sevdiğini bilirsin. Ama doğrusunu ararsan, onların bana pek aldırdıkları yoktur.

— Sen delirmişsin.

— Hayır, delirmedim. Ben kendimi biliyorum. Biliyorum, onlar zaten kederli. Ama... Evet, ben gitmiyorum. Sen anama söylersin, olmaz mı Tom?

Tom:

— Şimdi bak, beni dinle... diye söze başladı.

— Hayır, hiç üzerime düşme. Faydasız. Ben bir kere şu suya girdim mi girmedim mi, suyu bırakamam artık. Ben hemen yola çıkıyorum. Suyun aktığı yana doğru. Balık avlarım, ne yaparım yaparım, ama suyu bırakamam. Bırakamam!., dedi.

Söğütlerin arasından çıktı:

— Sen anama söylersin, dedi ve yürümeye başladı.

Tom, onu suyun kıyısına kadar izledi:

— Beni dinle Allahın belâsı!..

Noah:

— Bırak, dedi. Ben de istemiyorum ama, ne yapayım. Gideceğim.

Birdenbire döndü ve kıyıyı izleyerek nehrin aktığı yöne doğru yürümeye başladı. Tom, Noah'ı izlemeye başladı. Sonra durdu. Noah'ın çalılıklar arasında kaybolduğunu, sonra yeniden meydana çıktığını, kıyıyı izlediğini gördü. Noah suyun kıyısında gittikçe küçüldü, sonunda söğütlerin arasında kayboldu. Tom, kasketini çıkardı,

başını kaşıdı. Söğütlerin arasındaki gölgeliğine döndü, yattı, uyudu.

Büyükana ipin üstüne atılmış çadır bezinin altındaki şiltede yatıyordu. Ana da yanına oturmuştu. Havada boğucu bir sıcak vardı; çadırın altındaki gölgede sinekler vızıldayıp duruyorlardı. Büyükana, uzun, pembe bir örtünün altında çırılçıplak yatıyordu. İhtiyar başını boyuna bir yandan öte yana çeviriyor, mırıldanıyor, ikide birde tıkanıyordu. Ana yerde, yanına oturmuş, bir mukavva parçasıyle sinekleri kovuyor, gerilmiş ihtiyar yüzü yelpazeliyerek sıcak bir hava akımı sağlıyordu. Rose of Sharon da öteki yana oturmuş, annesine bakıyordu.

Büyükana, büyük bir çaba göstererek bağırmaya çalıştı:

— Will! Will!.. Gel buraya, Will!..

Gözleri açıldı, yabancı yabancı çevresine bakındı:

— Söyleyin, çabuk buraya gelsin, dedi. Keratayı yakalayıp saçlarını yolacağım.

Gözlerini kapattı, başını ileri geri oynattı. Uzun uzun mırıldandı. Ana, elindeki mukavva ile büyükanayı yelpazeliyordu.

Rose of Sharon, ihtiyar kadına acıyarak baktı. Yumuşak bir sesle:

— Çok hasta zavallı, dedi.

Ana gözlerini kızın yüzüne doğru kaldırdı. Ananın gözlerinden sabır okunuyordu. Ama alnında da çektiği sıkıntının çizgileri vardı. Elindeki mukavva ile boyuna yelpazeleyip duruyordu. Sinekler mukavva parçasından korkup, yaklaşamıyorlardı.

— İnsan genç olduğu zaman, Rosaharn; olup bitenle ilgilenmez. Her şey kendi başına bir olaydır. Bilirim. Hatırlıyorum Rosasharn.

Kızının adını söylemekten hoşlanıyordu.

— Yazında çocuğun olacak Rosasharn, bu da sadece seni ilgilendiren bir iş olacaktır. Canın acıyacak ama, sadece senin canın acıyacak. Sonra buradaki çadır da, dünyada yapayalnız, kendi başına bir çadırdır, Rosasharn.

Vızıldayan iri bir sineği dışarı atmak için havayı kamçıladı, kocaman parlak sinek, çadırda iki kere döndükten sonra vızıldayarak sert güneşin içine daldı.

Ana devam etti:

— Sonra bir zaman gelir, insan değişir, her şeyi bambaşka görür. Bundan sonra insan için ölüm, bütün ölümlerin bir parçası,

gebelik bütün gebeliklerin bir parçası, gebelikle ölüm, aynı şeyin iki parçası olur. Artık her şey insana ayrı ayrı şeyler gibi gelmez. O zaman bir acı, insana fazla keder vermez. Çünkü artık acının tek bir acı olmadığını bilir, Rosasharn... Sana bunları anlatıp, öğretmek isterim ama, anlatamam ki.

Sesi o kadar tatlı, o kadar sevgiyle doluydu ki, Rose of Sharon'un gözlerinde yaşlar birikti, gözlerinden aşağı doğru aktı, çevresini göremez oldu.

Ana:

— Biraz de sen al, büyükanayı yelpazele, dedi.

Mukavvayı kızına verdi:

— Böyle şeyler yapmak iyidir. Sana bunları anlatıp, öğretmek isterdim.

Büyükana, kaşlarını kapalı gözlerinin üstüne indirerek kekeledi:

— Will! Pis herif!.. Seni hiç temiz görmeyecek miyim?

Küçük, buruşuk elleri harekete geldi, yanağı kaşıdı. Kırmızı bir karınca örtünün üstüne çıktı, ihtiyar kadının boynundaki gevşek derinin kıvrımları arasında yürümeye başladı. Ana hemen uzandı, karıncayı yakaladı, baş parmağı ile işaret parmağı arasında ezdi, parmaklarını entarisine sildi.

Rose of Sharon, mukavva yelpazesini sallıyordu. Başını kaldırarak anaya baktı:

— Büyükana?..

Kelimeler boğazını kurutmuştu.

Büyükana bağırdı:

— Ayaklarını sil, Will!.. Domuz oğlu domuz!

Ana:

— Bilmem, dedi. Belki serince bir yere götürsek daha iyi olur. Ama bilmiyorum. Sıkılma, Rosasharn, soluk alman gerektiği zaman al, vermen gerektiği zaman ver.

Yırtık siyah bir entari giymiş, iri yarı bir kadın, çadırdan içeri başını uzattı. Gözleri dalgın, belirsiz bir yere bakıyordu; derisi gerdanından ayrılmış küçük küçük kanatlar halinde sarkıyordu. Dudakları sarkmıştı. Üst dudağı dişlerini bir perde gibi örtmüş, alt dudağı kendi ağırlığıyla dışarı doğru kıvrılmıştı, diş etleri görünüyordu.

— Günaydın, madam, dedi. Tanrı iyilikler versin.

Ana çevresine bakındı.

— Günaydın, dedi.

Kadın çadırın içine uzandı. Büyükanaya baktı:

— Burada Mesih'e katılacak bir canımız bulunduğunu duyduk. Ya Allah!.. .

Ananın yüzü gerildi, gözleri keskinleşti:

— Yorgun, sadece. Başka bir şeyi yok, dedi. Yol ve sıcak zavallıyı çok yordu. Yorgunluktan başka bir şeyi yok. Biraz dinlenirse bir şeyi kalmaz.

Kadın, büyükananın yüzüne eğildi. Neredeyse kadını koklayacaktı. Sonra anaya döndü, hızlı hızlı başını salladı, dudakları da sallandı ve gerdanından sarkan deriler titredi.

— Aziz bir can, Mesih'e katılacak, dedi.

Ana bağırdı:

— Hayır!..

Kadın başını salladı. Yalnız, bu sefer biraz daha yavaş sallamıştı. Kadın, büyükananın alnına tombul elini koydu. Ana eli çekmek için uzandı. Ama birdenbire kendini tuttu.

Kadın:

— Evet, hemşire! dedi. Bizim çadırda altı mümin var. Gideyim çağırayım, burada bir ayin yapalım... Dua edelim. Hepsi Jehovite'tir. Benimle birlikte altı kişiyiz. Çağırayım da geleyim.

Ananın her yanı gerilmişti.

— Hayır... Hayır, dedi. Büyükana sadece yorgun, o kadar; ayin istemez.

Kadın:

— Dua istemiyor musun? Mesih'in tatlı nefesini istemiyor musun? Sen neler diyorsun, hemşire?

Ana:

— Hayır! Burada olmaz, dedi. Şimdi çok yorgun.

Kadın, azarlar gibi anaya baktı:

— Sen mümin değil misin, madam?

Ana:

— Ben hiçbir zaman imandan ayrılmadım, dedi. Ama büyükana yorgundur, bitaptır, bütün gece yol gittik. Sizi rahatsız etmek istemiyoruz.

— Rahatsızlık ne demek? Eğer gerekiyorsa, biz Mesih'e uçup gidecek bir ruha seve seve ayin yaparız.

Ana dizlerine dayanarak kalktı. Soğuk soğuk:

— Teşekkür ederiz, dedi. Bu çadırda bir ayin yapılmasını istemiyoruz.

Kadın, anaya uzun uzun baktı:

— Bir hemşiremizin bu dünyadan ufak bir dua almadan gitmesine müsaade edemeyiz. O halde biz de ayinimizi kendi çadırımızda yaparız madam, katı yüreğinizin günahını da kendinize bağışlarız.

Ana yeniden oturdu, yüzünü büyükanaya çevirdi. Hâlâ soğuk ve sertti:

— Büyükana yorgun, dedi. Yorgunluktan başka bir şeyi yok!..

Büyükana başını ileri geri salladı ve için için mırıldandı. Şişman kadın çadırdan

kaskatı çıktı. Ana hâlâ ihtiyar yüze bakmakta devam ediyordu.

Rose of Sharon mukavvasını sallıyor, kızgın havayı bir akım haline getiriyordu.

— Ana!., dedi.

— Ne var?

— Niye ayin yapmalarına izin vermedin?

— Bilmem, dedi. Jehoviteler iyi insanlardır. Bağırırlar ve zıplarlar. Bilmiyorum. Bana bir şey oldu işte. Dayanamam gibi geldi, sanki eriyecekmişim gibi oldu.

Az öteden başlayan ayinin, öğüt şarkılarının sesleri geliyordu. Kelimeler anlaşılmıyordu, yalnız müziği vardı. Sesler yükseliyor, alçalıyor, her yükselişte bir önceki yükselişten biraz daha fazla oluyordu. Şimdi susmadan sonra, karşılık başlamıştı. Öğüt

bir zafer tonu halinde yükseliyordu. Sese bir güç homurdanışı gelmişti. Duruyor, yükseliyordu. Karşılık da, bir homurtu halini almıştı. Şimdi yavaş yavaş öğüt cümleleri kısalmaya, homurtular gibi keskinleşmeye başlamıştı, karşılıklara da bir yakınma tonu gelmişti. Ritmin hızı artmaktaydı. Kadın ve erkek sesleri aynı tonları almışlardı. Ama şimdi, karşılığın ortasında bir kadın sesinin çığlığı yükseldi, yaban ve yırtıcı bir ses... Hayvan sesi gibi... Onun yanında daha derin bir kadın sesi yükseldi, bir erkek, bir kurdun ulumasına benzeyen sesler çıkardı. Öğüt durdu, şimdi çadırdan hırçın bir uluma ve bu ulumayla birlikte, toprağa vuruşlar işitilmeye başladı. Ana ürperdi. Rose of Sharon kesik kesik soluyordu. Uluma korosu gırtlaklar patlayıncaya kadar devam etti.

Ana:

— Sinirlerim bozuldu. Bana bir şeyler oluyor, dedi.

Tizden çıkan ses şimdi bir isteri olmuştu: Sırtlan çığlıklarına benziyordu. Vuruşlar şimdi daha yüksek perdeden çıkıyordu. Sesler çatladı, bozuldu, sonra bütün koro bir çığlık, bir hırıltı, insan etlerinin toprağa çarpışları ve vuruşları haline geldi; sonunda çığlıklar, yemek tabağına üşüşen köpek yavruları gibi, bir inilti halini aldı.

Rose of Sharon sinirinden sessiz sessiz ağlıyordu. Büyükana yamrı yumru birer değneğe benzeyen morarmış bacaklarının üzerindeki örtüyü ayaklarına doğru fırlatıp attı. Büyükana da uzaktan işitilen inlemeyle birlikte inlemeye başladı. Ana örtüyü yerine çekti. Sonra büyükana, derin derin solumaya başladı. Soluk, düzenini buldu, rahatlaştı; kapalı göz kapakları artık oynamıyorlardı. Büyükana derin bir uykuya daldı, ağzı yarı açık, horlamaya başladı. Uzaktan gelen iniltiler hafifledikçe hafifledi, sonunda işitilmez oldu.

Rose of Sharon, anaya baktı, gözleri yaşla doluydu.

— İyi geldi... Büyükanaya çok faydası dokundu. Uyuyor.

Ananın başı önüne sarkmıştı. Yaptığından utanıyordu.

— Galiba iyi insanlara kötü davrandım. Büyükana uyuyor.

Kız:

— Mademki bir günah işledin, niçin papazı çağırmıyorsun? diye sordu.

— Çağıracağım ama... Bilmem ki, o da garip bir adam. Belki de onların buraya gelmesini istemeyişim onun yüzünden. Papaz, halkın yaptığı her şeyin doğru olduğunu söylüyor.

Ana ellerine baktı, sonra:

— Rosasharn, dedi. Biz de yatalım. Bu gece yola çıkacaksak, biz de uyuyalım.

Şiltenin yanında toprağa uzandı.

Rose of Sharon sordu:

— Büyükanayı kim yelpazeleyecek?

— Şimdi artık uyudu. Sen de yatıp uyuyabilirsin.

Kız yakındı:

— Connie de nerelerde bilmem ki? Epeydir onu da ortalıkta görmedim.

Ana:

— Hişış... Yat da biraz uyu, dedi.

— Ana, Connie geceleri çalışıp adam olacak.

— Evet, biliyorum. Önce de söyledindi. Şimdi yat da biraz uyu.

Kız, büyükananın yattığı şiltenin bir kenarına yattı.

— Connie'nin şimdi başka bir planı daha var. Bugünlerde boyuna düşünüp duruyor. Elektrikçiliği öğrenince kendine bir dükkân açacak. Sonra bizim nemiz olacak, biliyor musun?

— Bilmiyorum. Neniz olacak?

— Buzumuz., istediğimiz zaman elimizde buz olacak. Bir buzdolabı alacağız. Her şeyi içine koyacağız. Yiyecek, buza konursa bozulmuyor.

Ana:

— Connie zaten boyuna düşünür durur, diye bıyık altından güldü. Sen biraz yatıp uyusan, iyi edersin.

Rose of Sharon, gözlerini kapadı. Ana arka üstü döndü, ellerini çaprazlayarak başının altına koydu. Büyükananın ve kızının soluk alışlarını dinledi. Alnından bir sineği kovmak için elini salladı. Kamp, sert, boğucu sıcak altında sessizdi.

Ağustosböceklerinin sesleriyle sineklerin vızıltısı bu sessizliği bozmayacak kadar hafifti. Ana derin derin soluk aldı, sonra esnedi, gözlerini kapadı. Tam uykuya daldığı sırada, birtakım ayak seslerinin yaklaştığını duydu; bir erkek sesi işitir işitmez uyandı.

Ana hemen kalkıp oturdu. Esmer yüzlü bir adam, eğildi, çadırın içine baktı. Ayaklarında botlar, bacaklarında hâkî pantolon ve üzerinde apoletli hâkî bir gömlek vardı. Manevra kayışı üzerinde bir tabanca kılıfı asılıydı.

Gömleğinin sol yanına küçük bir gümüş yıldız iğnelenmişti. Başında arkaya doğru itilmiş üstü geniş bir asker kasketi vardı. Çadırın üzerine eliyle vurdu, gergin çadır bezi bir davul gibi ses çıkardı.

Adam:

— Kim var burada? diye yeniden sordu:

Ana, cevap verdi:

— Ne istiyorsunuz bayım?

— Ne mi istiyorum? Burada kim var, onu bilmek istiyorum.

— İşte, burada üç kişi varız. Ben, büyükana, bir de kızım.

— Erkekleriniz nerede?

— Bilmiyorum... Yıkanmaya gittiler. Bütün geceyi yolda geçirdik de.

— Nereden geliyorsunuz?

— Sallisaw civarından, Oklahoma'dan.

— Peki öyleyse, ama burada kalamazsınız.

— Bu gece kısmetse yola çıkacağız, çölü geçeceğiz bayım.

— İyi edersiniz. Eğer yarın bu vakit sizi burada görürsem, canınıza okurum! Sakın burada kalayım demeyin!..

Ananın yüzü hiddetten kıpkırmızı oldu. Yavaş yavaş ayağa kalktı. Çanak çömlek sandığına uzandı; saç bir tava yakaladı:

— Bayım, dedi. Senin teneke nişanın, tabancan var. Ama ben, nereden gelmiş olursam olayım, lafını doğru et!..

Elinde tava ile adama doğru yaklaştı. Adam tabancasını kılıfını açtı.

Ana:

— Haydi, vur bakalım, dedi. Kadınlara el kaldırmak ha! Dua et ki erkekler burada değiller. Seni paramparça ederlerdi. Bizim memlekette sizin gibilere biz ağız açtırmayız.

Adam iki adım geri çekildi:

— Ama şimdi, kendi memleketinizde değilsiniz. Kaliforniya'da bulunuyorsunuz ve biz, sizin gibi Allahın belâsı Okie lerin memleketimizde yerleşmesini istemiyoruz.

Ana olduğu yerde durdu. Şaşkın şaşkın bakındı, yavaşça:

— Okieler mi dedin? Okieler ha?

— Evet, Okieler! Sabahleyin gelir de sizi burada görürsem kolunuzdan tuttuğum gibi atarım.

Döndü, başka bir çadıra gitti, eliyle çadıra vurdu:

— Kim var burada? dedi.

Ana yavaş yavaş çadır bezinin altına girdi. Tavayı sandığa koydu, yavaşça oturdu. Rose of Sharon, anasını gizliden gizliye seyrediyordu. Rose of Sharon, anasının uykuyla savaştığını görünce, gözlerini kapadı, uyuyormuş gibi yaptı.

Güneş ikindiye doğru alçaldı, ama sıcaklık hiç azalmadı. Tom, söğütlerin altındaki yerinde uyandı; ağzı kurumuş, vücudu terden sırsıklam olmuştu. Uykudan sersemlemişti. Sendeleye sendeleye ayağa kalktı, suya doğru yürüdü. Elbiselerini sıyırdı, suya daldı. Biraz sonra su, her yanını sarmış ve susuzluğunu gidermişti. Sığda uzandı; vücudu kendiliğinden yüzüyordu. Dirseklerini kuma dayayarak kendini bırakıyor, suyun yüzüne çıkan ayaklarına bakıyordu.

Zayıf, küçük bir çocuk, bir hayvan gibi kamışların arasından birdenbire çıktı ve elbiselerini çıkardı. Balık gibi suya daldı. Yine balık gibi yüzmeye başladı. Yalnız gözleriyle burnu suyun yüzündeydi. Sonra birdenbire Tom'un başını gördü, kendisine baktığının farkına vardı. Oyunu bıraktı, ayağa kalkıp oturdu.

Tom:

— Merhaba, dedi.

— Merhaba!..

— Balık gibi yüzmeye çalışıyorsun galiba?

— Öyle yüzerim de.

Çocuk yavaş yavaş kıyıya yaklaştı. Birdenbire hızlandı, sudan dışarı sıçradı, elbiselerini koltuğunun altına alıp söğütlerin arasında kayboldu.

Tom istifini bozmadan güldü. Sonra, adının çağrıldığını işitti.

— Tom!.. Hey, Tom!..

Tom suda oturdu, ağzıyla keskin bir ıslık çaldı; ıslık biterken titredi. Söğütler sallandı, sonra Ruthie'yi karşısında buldu.

Ruthie:

— Anam seni istiyor, dedi. Tom'a söyle, hemen gelsin diyor.

— Peki.

Tom ayağa kalktı, suda yürüye yürüye kıyıya çıktı. Ruthie, Tom'un çıplak vücuduna ilgiyle ve şaşkınlıkla bakıyordu. Tom, Ruthie'nin gözlerinin baktığı yeri farkedince:

— Defol oradan, git!., dedi.

Ruthie kaçtı. Uzaklaşırken Winfield'i heyecanlı heyecanlı çağırıyordu. Tom, güneşte ısınmış elbiselerini, serinlemiş, ıslak vücuduna giydi; söğütlerin arasından çadıra doğru yürüdü.

Ana, kuru söğüt dallarından bir ateş yakmıştı, ateşin üzerinde bir tencere su kaynıyordu. Ana, Tom'u görünce, rahatladı.

Tom:

— Ne var ana? diye sordu.

— Korktum, dedi. Buraya bir polis geldi. Siz burada kalamazsınız, dedi. Korktum, acaba seninle de gelip konuştu mu diye. Eğer seninle konuştuysa, herife yumruğu indirmişsindir diye düşündüm.

Tom:

— Ne diye polise yumruk indirecekmişim? dedi.

Ana gülümsedi:

— Ay., öyle edepsiz bir konuşması vardı ki... Az kalsın ben bile kafasına bir şey indirecektim.

Tom, anasının kolunu yakaladı, yavaşça sarstı, güldü; sonra yere oturdu. Hâlâ gülüyordu.

— Hay Allah iyiliğini versin, ana. Ben senin nazik zamanını bilirim de. Sana ne oldu Allahını seversen?

Ana ağırbaşlı bir tavırla baktı:

— Bilmiyorum Tom.

— Birkaç gün önce üzerimize demirle yürüdün, şimdi de polisi dövmeye kalkıyorsun.

Tom, tatlı tatlı güldü, uzandı, anasının çıplak ayağına hafif hafif vurdu:

— Ah seni gidi, seni, dedi.

— Tom!..

— Ne var?

Ana uzun bir süre durakladı:

— Tom, buraya gelen polis bize ne dedi, biliyor musun?.. Okieler dedi. Biz sizin gibi Allahın belâsı Okielerin burada kalmasını istemiyoruz, dedi.

Tom, anasını inceden inceye süzdü; eli hâlâ çıplak ayağının üzerindeydi.

— Adamın biri, bunu bize söyledi zaten, dedi. Bize ne dediklerini söyledi o adam.

Tom bir süre düşündü:

— Ana, Allahını seversen doğru söyle, ana; ben kötü bir adam mıydım? Böyle hapse atılacak bir adam mıydım?

Ana:

— Hayır, dedi. Sen biraz., hayır, hayır, değildin. Peki ama, ne diye sordun bunu?

— Bilmiyorum. Ama ben de olsaydım, polisi döverdim.

Ana şaşkınlıkla gülümsedi:

— Keşke sana haber verseydim. Az kalsın tavayı kafasına indirecektim.

— Ana, ne diye burada kalamazmışız?

— Pis Okielerin burada yerleşmesini istemiyorlarmış ondan. Yarın sabah burada görürse bizi, atarmış.

— Ama biz polisler tarafından atılmaya alışmış insanlar değiliz.

Ana:

— Ben de ona öyle söyledim, dedi. Bana: "Siz kendi memleketinizde değilsiniz artık!" dedi. Biz, artık Kaliforniya'daymışız. İstediklerini yaparlarmış bize.

Tom yerinde duramayarak:

— Ana, sana bir şey söylemek istiyorum... dedi. Noah.. derenin aşağılarına doğru gitti. Bizimle gelmekten vazgeçti.

Ana bir süre durumu kavramaya çalıştı.

— Neden? diye yavaşça sordu.

— Bilmem. Balık tutacakmış.

Ana, uzun bir süre hiç sesini çıkarmadı.

— Ailemiz dağılıyor, dedi. Anlayamıyorum. Artık kafam almıyor galiba!. Düşünemiyorum artık. Bu kadarını düşünemiyorum. Bu kadarı fazla.

Tom, ezile büzüle:

— Ona bir şey olmaz, ana, dedi. Bilirsin, garip bir adamdır zaten.

Ana, donuk gözlerini nehre çevirdi:

— Artık hiçbir şey düşünemiyorum.

Tom sıra sıra çadırlara baktı, Ruthie ile Winfield'in bir çadır önünde durup, içindeki biriyle terbiyeli terbiyeli konuştuklarını gördü. Ruthie, etekliğini elinde bükerken Winfield de toprakta ayağıyle bir çukur kazıyordu.

Tom bağırdı:

— Heyy, Ruthie!..

Ruthie başını kaldırdı, Tom'u gördü; ona doğru gelmeye başladı. Winfield de arkasından geliyordu. Tom'un yanına geldikleri zaman, Tom:

— Sen git de bizimkileri çağır. Söğütlerin altında uyuyorlar. Gelsinler. Sen de Winfield, git Wilsonlara, yola çıkmaya hazırlandığımızı söyle.

Çocuklar, verilen görevleri yapmak üzere fırlayıp gittiler.

Tom:

— Büyükana nasıl oldu? dedi.

— Bugün adamakıllı uyudu. Her halde biraz daha iyileşmiştir. Hâlâ da uyuyor.

— İyi, iyi... Ne kadar etimiz kaldı?

— Çok kalmadı. Bir domuzun dörtte biri kadar.

— Peki öyleyse. Öteki fıçıyı suyla dolduralım. Yanımıza su almalıyız.

Ana, söğüt dallarını ateşe sürdü; değnekler, islenmiş tencerenin çevresini çıtırdattı.

— Allaha dua ediyorum. İnşallah bize şöyle bir rahat yüzü göstersin artık. İsa'ya da dua ediyorum: Bize güzel bir yerde yatmak nasip olsun.

Güneş batının kuru ve çatlak tepelerine doğru inmişti. Ateşin üzerindeki tencere fıkır fıkır kaynıyordu. Ana, çadırın altına girdi, bir kucak dolusu patatesle dışarı çıktı. Patatesleri kaynayan suya döktü.

— Allaha dua ediyorum; size, çamaşırlarımızı yıkamak nasip etsin. Hiçbir zaman bu kadar kirlenmemiştik. Patatesleri bile yıkamadan suya atıyoruz. Acaba neden bu

duruma düştük? Sanki içimizde yürek diye bir şey kalmamış gibi.

Erkekler söğütlerin altından doğru, hep bir arada geliyorlardı. Gözlerinden uyku akıyordu. Yüzleri gündüz uykusundan kıpkırmızı olmuş, şişmişti.

Baba:

— Ne var? dedi.

Tom:

— Yola çıkacağız, dedi. Polis buradan gidin, demiş. Buradan bir an önce basıp gitsek iyi olur. Erken yola çıkarsak, kolayca çölü geçeriz. Aşağı yukarı üç yüz mil daha yolumuz var.

Baba:

— Burada biraz dinleniriz diyordum.

Tom:

— İyi ama, olmaz. Buradan gitmemiz gerek baba, dedi. Noah bizimle birlikte gelmiyor. Derenin aşağısına doğru gitti.

— Gelmiyor muymuş? Ona da ne oldu?..

Sonra baba hatırladı. Canı sıkkın:

— Suç benim, dedi. Bu çocuğun bütün yaptıkları benim yüzümden.

— Hayır.

— Artık ondan söz etmeyin. Ama., suç benim.

Tom:

— Hadi bakalım, yola çıkmalıyız, dedi.

Wilson, sözün sonuna yetişmişti.

— Biz yola çıkamayız, dedi. Sairy bitkin. Dinlenmesi gerek. Çölü geçerken ölüverir.

Bu söz üzerine sustular, sonra Tom:

— Yarın sabaha kadar buradan gitmezsek polis gelip bizi atacakmış, dedi.

Wilson başını salladı. Gözlerinde bir kaygı belirdi. Esmer teni soluverdi:

— Atsın bakalım da görelim!.. Sairy yola çıkamaz. Bizi hapsederlerse ederler, ne yapalım. Sairy'nin dinlenmesi, kendini toparlaması gerek.

Baba:

— Onları da beklesek de hep birlikte gitsek, daha iyi olur, dedi.

Wilson:

— Olmaz, dedi. Siz bize çok iyilik ettiniz, çok dostça davrandınız, ama siz burada kalamazsınız. Siz bir an önce gidip,

iş bulmalı ve çalışmalısınız. Bizim yüzümüzden burada kalmayın.

Baba heyecanlanmıştı:

— Ama yanınızda ne paranız, ne bir şeyiniz var?..

Wilson gülümsedi:

— Bizi birlikte aldığınız zaman da yanımızda bir şeyimiz yoktu. Bu, sizi ilgilendirmez. Beni kızdırmayın. Yolunuza gidin, yoksa kafam kızacak, haa!..

Ana, babaya işaret ederek onu çadır bezinin altına çağırdı, yavaşça bir şeyler söyledi.

Wilson, Casy'ye döndü:

— Sairy seni istiyor.

Papaz:

— Peki, geliyorum, dedi.

Papaz, Wilson'un küçük ve gri çadırına geldi; çadır kapaklarını açtı, içeri girdi. İçerisi karanlıkça ve çok sıcaktı. Yere bir şilte serilmişti. Beraberlerinde getirdikleri şeyler, sabahleyin otomobilden çıkarıldığı gibi, öylece dağınık duruyordu. Sairy, şiltenin üstünde yatıyordu. Gözleri fal taşı gibi açık ve parlaktı. Casy ayakta durarak Sairy'ye baktı. Kocaman başı eğilmiş, boynunun ip ip kasları meydana çıkmıştı. Sonra şapkasını çıkardı, elinden tuttu.

— Kocam size, yola çıkamayacağımızı söyledi mi?

— Evet, söyledi.

Güzel ve tatlı ses devam etti:

— Ben de gitmek isterdim. Ama öte yana canlı olarak geçemeyeceğimi biliyorum. Ama kocam, nasıl olsa geçer. Oysa o, gitmiyor. Bilmiyor. Sanıyor ki iyi olacağım. Bilmiyor.

— Zaten, gitmem diyor.

Kadın:

— Biliyorum, dedi. İnatçıdır. Dediğinden dönmez. Sizin gelip bana dua etmenizi rica etmiştim.

Casy, yumuşak bir sesle:

— Ben papaz değilim, dedi. Benim duam hiçbir işe yaramaz.

Kadın dudaklarını ıslattı:

— İhtiyar öldüğü zaman ben yanındaydım. O zaman dua etmiştiniz ya.

— O dua değildi ki.

— Hayır, duaydı, dedi.

— O, bir papazın söyleyeceği dua değildi.

— Ama iyi bir duaydı. Bir tane de benim için söylemenizi rica ediyorum.

— Ne söyleyeceğimi bilmiyorum ki.

Kadın bir an gözlerini kapadı. Ve sonra yeniden açtı:

— İstediğinizi söyleyin. Kelime de kullanmayın isterseniz. Bana yeter.

Casy:

— Ben Allaha inanmıyorum, dedi.

— Siz Allaha inanıyorsunuz. Allanın ne olduğunu bilmemeniz önemli değil.

Papaz başını eğdi. Kadın, papazı anlayışla seyretti. Casy, yeniden başını kaldırdığı zaman, kadın ferahlamıştı.

— Oldu, dedi. İstediğim de buydu. Bir insan, bana yakın., dua edebilen bir insan.

Casy, kendine gelmek ister gibi başını salladı:

— Ama bütün bunlar niçin, anlamıyorum, dedi.

Kadın cevap verdi:

— Evet., ama biliyorsunuz değil mi?

Casy:

— Biliyorum, dedi. Biliyorum ama, anlamıyorum. Belki birkaç gün dinlenirseniz bir şeyiniz kalmaz.

Kadın başını yavaş yavaş salladı:

— Ben tepeden tırnağa bir acıyım. Ne olduğunu biliyorum, ama kocama söylemem; çok üzülür. Ne yaptığını bilmez, sonra. Belki geceleyin, uyurken., uyandığı zaman, görünce o kadar dokunmaz.

— İsterseniz ben gitmeyeyim, sizinle kalayım?..

Kadın:

— Olmaz, dedi. Olmaz... Ben küçükken şarkı söylerdim; beni dinleyenler benim Jenny Lind kadar güzel şarkı söylediğimi iddia ederlerdi. Ben şarkı söylediğim zaman herkes durup beni dinlerdi ve., onlar dururken., ben şarkı söylerken nasıl birbirimizin olurduk, anlayamazsınız. Çok sevinirdim. O kadar ferahlık, o kadar yakınlık duyan insanlar görmedim. Önümde durup şarkımı dinlerlerdi. Sahnede söylemeyi düşündüm. Ama kısmet olmadı. Oysa ben mutluyum. Onlarla benim aramda bir üçüncü araç yoktu ve işte

bunun için sizden dua etmenizi rica ettim. Sözünü ettiğim yakınlığı bir daha tatmak istemiştim. Şarkı söylemek ve dua etmek aynı şeydir. Benim şarkımı dinlemenizi ne kadar isterdim.

Casy, kadına; kadının gözlerine baktı:

— Hoşça kalın, dedi.

Kadın başını ağır ağır ileri geri salladı, ağzını sımsıkı kapattı. Papaz loş çadırdan keskin ışığa çıktı.

Erkekler kamyonu yüklüyorlardı. John Amca kamyonun tepesindeydi. Ötekiler eşyaları ona veriyorlar, o da yerleştiriyor ve düzeltiyordu. Ana bir fıçının dörtte birinde kalan tuzlu eti bir tencereye boşalttı. Tom ile Al da iki fıçıyı alarak dereye götürdüler ve yıkadılar; getirip kamyonun basamağına bağladılar, fıçıları doldurmak üzere kovalarla su taşıdılar. Sonra suyun dışarı sıçramaması

için fıçıların üstlerini bezle örttüler. Şimdi dışarıda yalnız çadır beziyle büyükananın şiltesi kalmıştı.

— Bu yükün altında bu eski araba, suyu çabucak kaynatacak, dedi. Yanımıza çok su almalıyız.

Ana, haşlanan patatesleri dağıttı, çadırdan yarım torba daha patates getirip et tenceresinin içine boşalttı. Aile ayakta duruyor, zıplayarak ve patatesleri elden ele atarak soğutuyordu.

Ana, Wilsonların çadırına gitti, orada on dakika kadar kaldı, sonra durgun durgun dışarı çıktı.

— Artık yola çıkmalı, dedi.

Erkekler çadırın altına girdiler. Büyükana hâlâ uyuyordu. Ağzı iyice açılmıştı. Şilteyi olduğu gibi kaldırdılar, kamyonun üstüne

koydular. Büyükana sıska bacaklarını çekti, uykusunda kaşlarını çattı, ama uyanmadı.

John Amca ile baba, çadırı çarmıhın üzerine bağladılar. Yüklerin üzerinde gergin bir çadır yaptılar. Çadırı kenar tahtalarına doğru fırlattılar. Artık hazırdılar. Baba, para kesesini çıkardı, içinden buruşuk iki dolar aldı. Wilson'un yanına gitti, parayı uzattı:

— Rica ediyoruz. Bunu alınız, sonra da...

Etle patatesleri işaret ederek:

— Bunları da alınız.

Wilson başını önüne eğdi, sert sert salladı:

— Hayır, alamam, dedi. Sizin de çok bir şeyiniz yok zaten.

Baba:

— Bizim kendimize yetecek kadar öteberimiz var, dedi. Hepsini size vermiyoruz. Sonra biz çalışmaya gidiyoruz. Bunu da düşünün.

Wilson:

— Hayır, almam, kabul etmem, dedi. Eğer dayatırsanız kafam kızar, karışmam!..

Ana, iki doları babanın elinden aldı. İyice katladı ve yere bıraktı, et tenceresini de üzerine koydu:

— İşte burada duruyor, dedi. Eğer siz almazsanız, başka birisi gelir alır.

Hâlâ başı önüne eğik duran Wilson döndü ve çadırına doğru gitti. Çadırına girdi; kapakları arkasından kapandı.

Aile bir iki dakika bekledi, sonra Tom:

— Haydi, yola çıkalım artık, dedi. Saat dörde geliyordur.

Aile kamyonun üstüne tırmandı. Ana kamyonun üzerinde büyükananın yanında oturuyordu. Tom, Al ve baba şoför yerinde, Winfield de babasının kucağındaydı. Connie ile Rose of Sharon şoför yerinin arkasında kendilerine bir yuvacık yapmışlardı. Papaz, John Amca ve Ruthie eşyanın aralıklarında oturuyorlardı.

Baba bağırdı:

— Hoşça kalın, Mister ve Misis Wilson!..

Çadırdan hiçbir cevap çıkmadı. Tom motoru işletti, kamyon hareket etti. Needles'e giden bozuk asfaltta ilerlerken ana, geriye baktı. Wilson, çadırın önünde duruyor, arkalarından bakıyordu. Şapkası elindeydi. Güneş tam yüzüne vurmuştu. Ana kolunu salladı, ama adam karşılık vermedi.

Tom, bozuk yol üzerinde makasları kırmamak için kamyonu ikinci vitesle götürüyordu. Needles'e geldikleri zaman kamyonu bir servis istasyonuna çekti, eskimiş lastiklerin hava kaçırıp kaçırmadığına, arkada yedeklerin yerinde olup olmadığına baktı. Benzin deposunu doldurttu. İki tane beş galonluk benzinle iki galonluk yağ aldı. Radyatörü doldurttu. Bir harita istedi ve haritayı inceledi.

Servis istasyonundaki beyaz üniformalı delikanlı para verilinceye kadar yerinde duramadı:

— Aşkolsun size! dedi.

Tom başını haritadan kaldırdı:

— Ne demek istiyorsun? diye sordu.

— Yani böyle bir hurda makineyle çölü geçmeye kalkıyorsunuz da, onun için aşkolsun dedim.

— Sen hiç geçtin mi?

— Elbette, çook. Ama böyle külüstür arabayla değil.

Tom:

— Motorun bir yeri bozulursa yoldan geçen birisi yardım eder, ne yapalım, dedi.

— Evet, belki ama., yolcular pek geceleyin yolda durmak istemezler de. Ben olsam, böyle bir arabayla çölü geçmeye kalkmam. Sinirlerim bu işe dayanmaz.

Tom gülümsedi:

— Başka çaren kalmasın da bak bakalım sinirlerin dayanır mı, dayanmaz mı?.. Eh, hoşça kal, gidelim bakalım.

Kamyona atladı, uzaklaştı.

Beyaz elbiseli delikanlı saç binaya girdi. İçeride arkadaşı fatura defterine bir şeyler yazıyordu.

— Vay anasını! Ne yaman herifler!..

— Şu Okieler mi? Onların hepsi öyledir.

— Ben olsam, böyle külüstür arabayla imkânı yok çölü geçmeye kalkmazdım.

— İyi ama, senin benim aklım var. Oysa bu sersem Okielerde akıl filan ne gezer?.. İnsan değil ki onlar. İnsan olan, onlar gibi yaşar mı? İnsan bu kadar pisliğe, bu kadar sefalete dayanır mı?.. Onların gorillerden ne farkları var?

— Ne olursa olsun, iyi ki bir Hudson Super-Six'le çölü geçmeye kalkmış değilim.

Duydun, değil mi? Otomobil, kahve değirmeni gibi ses çıkarıyordu.

Öteki delikanlı, fatura defterine eğildi. Kocaman bir ter tanesi parmağından aşağı yuvarlanarak pembe faturaların üzerine düştü:

— Görmemişler, ne yapsınlar. Ne kadar tehlikeli bir şey olduğunun farkında değiller. Daha iyisini bilmiyorlar ki... Ne diye üzülüyorsun?

— Üzüldüğüm filan yok canım. Yalnız onların yerinde olsaydım, bu işe kalkmazdım, diyorum.

— Çünkü sen daha iyisini biliyorsun. Onlar görmemişler, bilmiyorlar.

Ter damlasını koluyla faturanın üzerinden sildi.

Kamyon yola girdi. Çatlamış, dökülmüş kayalar arasından geçen uzun yamacı tırmanıyorlardı. Motor az sonra kaynamaya başladı. Tom motoru yavaşlattı ve zorlamamaya çalıştı. Beyazlaşmış ve grileşmiş ölü toprakta, uzun bir sırtın üstünden kıvrıla kıvrıla giden yokuş boyunca hiçbir yaşam izi yoktu. Tom, motorun soğuması için birkaç dakika durdu, sonra yeniden yoluna devam etti. Tepedeki viraja vardıkları zaman, güneş henüz batmamıştı. Çöle baktılar: Uzaklarda kömür gibi kapkara dağlar ve kül rengi çöle vuran sapsarı güneş... Küçük sıska otlar, adaçayları ve pazılar[13] kum ve kaya parçaları üzerine sert gölgeler salmışlardı. Parlayan güneş, tam önlerindeydi. Tom, çevresini görebilmek için elini gözünün üstüne siper etti. Tepeyi geçtiler, motoru soğutmak için kamyonu yokuş aşağı koyuverdiler. Çöle inen uzun bayırı, motoru işletmeden indiler. Vantilatör dönerek radyatörü soğutuyordu. Şoför yerinde oturan

Tom, Al, baba ve babanın dizindeki Winfield, batan parlak güneşe bakıyorlardı. Gözlerinde sert bir anlatım vardı, yanık yüzleri terden sırsıklam olmuştu. Kavruk toprak ve kömür gibi simsiyah tepeler uzayıp giden düzlüğü bozuyor, batan güneşin kırmızılaşan ışığı altında korkunçlaştırıyordu.

Al:

— Aman Yarabbi, ne biçim yer! İnsan yürüyerek geçebilir mi dersiniz? dedi.

Tom:

— Geçenler olmuş, dedi. Birçok kimseler yürüyerek geçmiş. Onlar geçtikten sonra biz neden geçemeyelim?..

Al:

— Her halde çoğu ölmüştür, dedi.

— Bizden de ölen olmadı değil.

Al bir süre sesini çıkarmadı. Kızıllaşan çöl yanlarından geçip gidiyordu.

— Acaba Wilsonlari bir daha görebilecek miyiz? diye sordu.

Tom yağ saatine bir göz attı:

— İçime öyle doğuyor ki, artık Misis Wilson'u bir daha göremeyeceğiz. Bana öyle geliyor, bilmem.

Winfield:

— Baba, ben inmek istiyorum, dedi.

Tom, Winfield'e baktı:

— Gece yolculuğa başlamadan önce dursak da, herkes aşağı inip işini görse.

Arabayı yavaşlattı ve durdurdu. Winfield kendini dışarı attı, yolun kenarına işedi.

Tom pencereden başını uzatarak bağırdı:

— Başka inmek isteyen varsa, insin!...

John Amca:

— Biz çişimizi oraya kadar tutarız! diye bağırdı.

Baba:

— Winfield, sen yukarı çık. Dizimde otura otura bacağım uyuştu.

Küçük çocuk, tulumunun düğmelerini ilikledi. Babasının sözünü dinleyerek kamyonun arkasına tırmandı, ellerine ve dizlerine dayana dayana büyükananın yattığı şiltenin üzerinden geçti, Ruthie'ye yaklaştı.

Kamyon akşam üstü yeniden yola düştü. Güneşin kenarı, girintili çıkıntılı ufka değmiş ve çölü kıpkırmızı bir renge boyamıştı.

— Seni orada oturtmadılar ya, oh ya! dedi.

— Kendim oturmak istemedim. Orası o kadar güzel bir yer değil ki. İnsan uzanamıyor. Hep dimdik duracaksın.

Ruthie:

— Mademki buraya geldin, dır dır edip benim rahatımı bozma, dedi. Ben uyuyacağım. Gözümü açtığım zaman bir de bakacağım ki, oraya gelmişiz. Tom öyle demedi mi: Güzel bir memleketi görünce apışıp kalır insan, dedi.

Güneş batmış, gökte büyük bir hale bırakmıştı. Çadırın altı kapkaranlık olmuştu. Her iki yanı açık olan bu uzun mağarada, yalnızca düz bir ışık üçgeni vardı.

Connie ile Rose of Sharon kamyon sandığına dayanmışlardı; çadırdan giren kızgın hava enselerine vuruyor, çadır bezi de

başlarının üzerinde patırtıyle çarpıp duruyordu. Alçak sesle birbirleriyle konuşuyorlardı. Çadır bezinin patırtısından kimse konuştuklarını işitemiyordu. Connie bir şey söylemek istediği zaman, başını çeviriyor, Rose of Sharon'un kulağına bir şeyler söylüyordu. Rose of Sharon da aynı şeyi yapıyordu.

— Boyuna yol gitmekten başka bir şey yapmıyoruz. Yoruldum, bittim, dedi.

Connie ağzını Rose of Sharon'un kulağına dayadı:

— Belki sabaha karşı varırız. Şimdi canın yalnız kalmak istemiyor mu?

Alaca karanlıkta eli harekete geldi, Rose of Sharon'un kalçasını okşadı.

Rose of Sharon:

— Yapma, dedi. Beni kudurtacaksın. Yapma Allahını seversen.

Connie'nin vereceği cevabı işitmek üzere başını çevirdi.

— Ne dersin... Herkes uyuduktan sonra?..

— Eh... dedi. Uyuyuncaya kadar bekleyelim. Ama sen beni böyle kudurtursan, onlar da uyumazlar sonra.

Connie:

— Ne yapayım, dayanamıyorum, dedi.

— Biliyorum. Ben de dayanamıyorum. Oraya vardığımız zaman bunları konuşuruz. Şimdi sen beni kudurtmadan şöyle uzaklaş bakalım.

Connie biraz geriledi.

— Ama ben geceleri çalışacağım, dedi.

Rose of Sharon derin derin içini çekti.

Connie:

— Bir kupon kesip gönderdim mi o kitaplardan biri bana da gelecek.

— Ne kadar sürecek dersin?

— Ne, ne kadar sürecek?

— Yani ne kadar sonra para kazanıp buz alabileceğiz?

Connie sözlerine önem vererek:

— Bilinmez, dedi. Kesin olarak bilinmez. Her halde Noel'e kadar iyice çalışmak gerek.

— Sen iyice çalıştıktan sonra, hemen buzları filan alabiliriz desene.

Connie gülümsedi:

— Sıcak başına vurdu, dedi. Noel'de buzu ne yapacaksın?

Rose of Sharon fıkırdadı:

— Orası doğru. Ama ne olursa olsun, ben her zaman buzu severim... Aaaa.. yapma ama. Beni azdıracaksın.

Alaca karanlık, karanlığa dönmüş, durgun gökyüzünde yıldızlar görünmeye başlamıştı, ufak tefek ışıklar içinde pırıldayan sert yıldızlar... Ve gökyüzü kadife gibiydi. Isı değişmişti. Güneş varken sıcaklık yakıcı ve sertti, ama şimdi sıcaklık aşağıdan, yerden geliyordu; ağır ve boğucuydu. Kamyonun ışıkları yanmıştı, yolun önündeki küçük bir parçayla her iki yandaki çölün bir kısmını aydınlatabiliyordu. Ara sıra ışığın ilerisindeki gözler parlıyor, ama hayvanlar görünmüyordu. Çadır bezinin altı şimdi zifiri karanlıktı. John Amca ile papaz, kamyonun ortasında dirseklerine dayanarak dört büklüm

olmuşlar, çadırın çerçevelediği arka üçgenden dışarı bakıyorlardı. Önlerindeki iki tümsek, ana ve büyükanaydı. Ananın arada sırada hareket ettiğini, zaman zaman kolunu dışarı doğru uzattığını görüyorlardı.

John Amca, papazla konuşmaya başladı:

— Casy, dedi. Sen, insanın ne yapması gerektiğini bilen bir adamsın.

— Ne için ne yapması?

John Amca:

— Bilmiyorum, dedi.

Casy:

— Eee.. öyleyse ben nereden bileyim! dedi.

— Ama sen papaz değil miydin?

— Bana bak, artık herkesin benim papazlığımdan söz etmesinden bıktım. Papaz, insandan başka bir yaratık değil ya!

— Evet, ama., papazlar başka türlü insanlardır. Zaten başka türlü olmasalar papaz olamazlardı. Sana şunu sormak istiyorum: Acaba bir insan, başkalarına uğursuzluk getirebilir mi?

Casy:

— Bilmiyorum, dedi. Bilmem.

— Bak anlatayım sana... Ben evlendim... Karım, güzel, iyi bir kızdı. Bir gece karnı ağrımaya başladı. Bana doktor çağırsan iyi edersin, dedi. Ben de, bir şeyin yok, biraz çokça yemişsindir, ondandır dedim.

John Amca, elini Casy'nin dizine koydu, karanlıkta yüzünü seçmeye çalıştı:

— Bana şöyle bir baktı, o kadar. Sonra sabaha kadar inledi, ertesi gün ikindi üzeri öldü.

Papaz bir şeyler mırıldandı.

John devam etti:

— Anladın ya, dedi. Ben karımı öldürdüm. O zamandan beri bunu unutmaya çalışıyorum. Çocukları onun yerine koydum. İyi insan olmaya çalıştım, ama olamadım. Sarhoş oldum, bağırıp çağırdım.

Casy:

— Herkes bağırır, çağırır, dedi. Ben de yaparım.

— Evet ama, senin ruhunda benim gibi bir günah yok.

Casy nazik bir şekilde:

— Elbet benim de günahlarım var, dedi. Herkesin günahları var. Günah bir türlü anlayamadığın bir şeydir. Her şeyden kesinlikle söz edenler ve günahları olmadığını söyleyenler de var... Evet, öyle eşşekler de var. Eğer ben Tanrı olsaydım, bu hayvanların götüne birer tekme atar, cennetten kovardım. Ben böyle insanları hiç sevmem.

John Amca:

— Bende öyle bir duygu var ki, sanki ben aileye uğursuzluk getiriyormuşum gibi, dedi. İçimden öyle geliyor ki, şunları, yarı yolda bırakıp gideyim diyorum. Bu düşünceler beni üzüyor.

Casy hemen:

— Anlıyorum, dedi. İnsan ne yapmak istiyorsa, onu hemen yapmalı. Ben sana ne yapılması gerektiğini söyleyemem. Anlatamam. Ben, uğur ve uğursuzluk diye bir şey

olduğunu sanmıyorum. Bu dünyada inandığım bir tek şey varsa, o da bir insanın başka bir insanın hayatına karışmaya hakkı olmadığıdır. İnsan dilediğini, istediğini yapmalı. Evet, belki bir insan başkasına yardım eder, ama ne yapması gerektiğini söyleyemez.

John Amca, hayal kırıklığına uğramıştı:

— Demek ki, bilmiyorsun?

— Bilmiyorum.

— Karımı ölümün kucağına atmam bir günah değil mi?

Casy:

— Eh! dedi. Bu, başkalarına göre bir hatadır. Ama eğer sen bunu bir günah olarak görüyorsan... O halde günahtır. İnsan, kendi günahlarını hiç yoktan kendi kendine yaratır.

John Amca:

— En iyisi bunu unutmalı, dedi.

Ve arka üstü döndü, bacaklarını toplayarak yattı.

Kamyon kızgın toprakta gidiyor, saatler geçiyordu. Ruthie ile Winfield uyumuşlardı. Connie eşyaların arasından bir battaniye çekti, kendisinin ve Rose of Sharon'un üstüne örttü. Sıcak yerin içinde kıpırdayıp durdular, soluklarını tutmaya çalıştılar. Bir süre sonra Connie, battaniyeyi attı, çadırın içinden esen kızgın rüzgâr, terli vücutlarını serinletti.

Ana, kamyonun arkasında, şiltenin üstünde, büyükananın yanında yatıyordu. Büyükanayı görmüyor, ama onun çırpınıp duran vücudunu ve kalbini duyuyor, kulağının dibinde sık sık soluk alışını işitiyordu.

Ana, ikide birde:

— İyi, iyi... Bir şeyi kalmayacak, deyip duruyordu.

Kısık sesle kendi kendine:

— Biliyorsun, aile çölü geçmeli, diyordu. Biliyorsun.

John Amca seslendi:

— Nasılsın?

Ana bir süre sonra:

— İyiyim. Galiba biraz dalmışım, dedi.

Az sonra büyükananın çırpınması durdu. Ana, yanında gepgergin yatıyordu.

Gecenin saatleri geçti. Kamyon zifirî karanlıklara dalmıştı. Arada sırada batıya giden otomobiller yanlarından geçiyor, bazen

de batıdan kocaman kamyonlar gelip doğuya doğru gürültüyle gidiyorlardı. Ve batı ufkuna doğru yıldızlar, yağmur gibi yavaş yavaş yağıp duruyordu. Muayene memurlarının bulunduğu Daggett'e yaklaştıkları sırada vakit, gece yarısına geliyordu. Yol burada projektörlerle aydınlanmıştı; aydınlık bir levha üzerinde şunlar yazılıydı:

«YOLUN SAĞINA ÇEK, DUR!»

Memurlar büroda oturmuş laflıyorlardı. Tom, kamyonu yolun kenarına çektiği zaman dışarı çıktılar, uzun bir sundurmanın altında durdular. Memurlardan birisi kamyonun numarasını kaydetti, motorun kapağını kaldırdı.

Tom, sordu:

— Ne bakıyorsun?

— Tarım muayenesi yapıyorum. Eşyanızı arayacağız. Yanınızda hiç sebze, ya da tohum var mı?

Tom:

— Hayır, yok, dedi.

— Peki öyleyse, eşyalarınızı araştıracağız. İndirin eşyalarınızı bakalım.

Bu sırada ana, zar zor kamyondan aşağı indi. Yüzü allak bullak olmuştu, sert sert bakıyordu:

— Bana bakın bayım. Yanımızda hasta, ihtiyar bir kadın var. Bir an önce doktora yetiştirmek gerek. Bekleyecek zamanımız yok.

Kavga çıkarmaya hazır gibiydi:

— Bizi bekletemezsiniz.

— Yaa? Ama sizi araştırmamız gerekir.

Ana:

— Size yemin ederek söylüyorum, yanımızda aradıklarınızdan hiçbiri yok!., diye bağırdı. Yemin ediyorum. Büyükanamız ölüm halinde hasta.

Memur:

— Sen de pek o kadar sağlam görünmüyorsun ya! dedi.

Ana müthiş bir güçle kendisini yukarı çekerek, kamyonun üstüne tırmandı.

— Bakın, dedi.

Memur, büzülmüş ihtiyar yüze bir cep feneri tuttu.

— Vay., gerçekten hasta var, dedi. Yanınızda tohum, meyve, sebze, mısır, portakal olmadığına yemin eder misiniz?

— Yok, yok. Yemin ediyorum, yok.

— Peki o halde, gidin bakayım. Barstow'da doktor bulabilirsiniz. Buradan yedi mil sürer. Haydi çekin.

Tom kamyona girdi ve sürdü.

Memur, arkadaşına döndü:

— Bekletemezdim.

Öteki:

— Belki yalandı, dedi.

— Yok, vallahi imkânı yok. İhtiyar kadının yüzünü görseydin korkardın. Yalan değildi.

Tom, Barstow'a yaklaşırken kamyonun hızını artırdı, küçük kasabaya girer girmez durdu, dışarıya atladı. Kamyonun arkasına yürüdü.

Ana dışarı sarktı:

— Bir şey yok, dedi. Orada durmak istemedim. Çölü geçmeye izin vermezler diye korktum.

— Yaa?.. Büyükana nasıl?

— İyi., iyi, bir şeyi yok. Sen kamyonu sür. Hayırlısıyle bir an önce çölü geçelim!..

Tom başını salladı, gerisingeriye döndü:

— Al, dedi. Ben kamyonu benzin almaya götürüyorum; sonra sen sürersin.

Geceleri açık bulunan bir benzin istasyonuna kamyonu çekti. Benzin deposunu, radyatörü ve karteri doldurdu. Sonra

direksiyona Al geçti. Tom kenara oturdu, babaları ortadaydı. Yeniden karanlığa daldılar ve Barstow dolaylarındaki küçük tepeleri arkada bıraktılar.

Tom:

— Anama ne oluyor anlamıyorum. Kulağına pire kaçmış köpek gibi, homurdanıp duruyor. Eşyaları muayene etmek uzun sürmezdi ki!.. Sonra, büyükana hasta diyor. Şimdi de bir şeyi yok diyor. Anlamıyorum. Ben durumunu hiç beğenmiyorum. Galiba yol onu zıvanadan çıkardı.

Baba:

— Anan kızken de böyleydi zaten, dedi. Çok yabanîydi. Hiçbir şeyden korkmazdı. Bir sürü çocuğu olursa, işe de gö-mülürse yola gelir diyordum ama, hiç de öyle olmadı. Aman Allahım! Hele o demiri orada eline

geçirdiği zaman, ödüm koptu. Ben, doğrusu elinden alamazdım.

Tom:

— Nesi var anlayamıyorum, dedi. Belki de çok yorulmuştur.

Al:

— Çölü kolaylıkla geçiyoruz, dedi. Aşkolsun şu kamyona.

Tom:

— Çok iyi bir araba seçmişsin, aferin sana. Kamyon büyük bir arıza yapmadı doğrusu, dedi.

Bütün gece kızgın karanlığı delip durdular. Tavşanlar projektörlerin önünden sıçraya sıçraya kaçıp gittiler. Mojave'nin ışıklarını gördükleri sırada, arkalarında şafak söküyordu. Fecrin ışığında batıdaki dağlar

belirmişti. Mojave'de su ve yağ doldurdular ve dağlara tırmanmaya başladılar. Fecrin ışıkları artık her yana yayılmıştı.

Tom:

— Oh Yarabbi! İşte çölü geçtik. Baba, Al, bakın, Allahınızı severseniz bakın, çölü geçtik!..

Al:

— Öyle yorgunum ki, hiçbir yana bakacak halim yok.

— İstersen direksiyona ben geçeyim?

— Yok, biraz sonra geçersin.

Sabahın alaca karanlığında Tehachapi'den geçtiler. Sonra arkalarında güneş doğdu; ve birdenbire aşağılarında büyük bir ova gördüler. Al frene bastı, yolun ortasında durdu:

— Aman Allahım! Bakın! dedi. Bağlar, bahçeler, büyük, düz bir ova. Yeşil, güzel bir vadi, sıra sıra ağaçlar, çiftlikler!..

Baba:

— Yarabbi çok şükür sana! dedi.

Uzakta şehirler, bahçeler arasında küçük kasabalar ve ovanın üzerinde altın gibi parlayan sabah güneşi... Arkalarında bir otomobil vank vank etti. Al, kamyonu yolun kenarına park etti.

— Biraz seyretmek istiyorum.

Sabah ışığında altın gibi parlayan ekin tarlaları, sıra sıra söğütler, okaliptüsler...

— Hiç böyle bir şey göreceğimi sanmamıştım.

Şeftali ağaçları, cevizlikler, koyu yeşil portakal bahçeleri... Ağaçlar arasında kırmızı damlar ve ambarlar... Zengin ambarlar.

Al kamyondan çıktı, bacaklarını gerdi:

— Ana!.. Gel de bak. Geldik!., diye bağırdı.

Ruthie ile Winfield tutuna tutuna kamyondan indiler ve yere basınca kalakaldılar. Büyük ovayı görünce şaşırmışlardı. Uzaklar hafif bir sis altında kaybolup gidiyor, uzaklar birbirine karışıyordu. Bir değirmen güneş altında parlıyor, dönen kanatları, uzaklardan tutulan bir aynaya benziyordu. Ruthie ile Winfield manzaraya baktılar.

Ruthie fısıldadı:

— Kaliforniya.

Winfield, heceleri söylemeden sadece dudaklarını oynattı.

Sonra yüksek sesle:

— Yemiş yiyeceğiz, dedi.

Casy ile John Amca, Connie ile Rose of Sharon yere indiler. Hepsi bir süre ses çıkarmadan bakıp durdular. Rose of Sharon saçını taramaya başlamıştı, ama vadiyi görür görmez iki eli de yanına sarktı.

Tom:

— Anam nerede? dedi. Gelsin de bu manzarayı görsün. Ana bak! Gel de gör!

Ana, yavaş yavaş, tutuna tutuna, güçlükle yere iniyordu.

Tom, anasını görünce:

— Aaa!.. Ana, sen hasta mısın? dedi.

Yüzü gerilmiş, gözleri kafasının derinliklerine gömülmüş gibiydi; gözlerinin

kenarları yorgunluktan kıpkırmızı kesilmişti. Ayakları yere değince düşmemek için kamyonun kenarına dayandı.

Anadan boğuk bir ses çıktı:

— Çölü geçtik mi?

Tom büyük ovayı gösterdi:

— İşte, bak!

Başını çevirdi ve ağzı hafifçe açıldı. Parmakları boğazına gitti, boynundan küçük bir deri parçası yakaladı ve yavaşça büktü.

— Çok şükür Allahıma! dedi. Ailemiz de burada.

Dizleri büküldü, basamağa oturdu.

— Hasta mısın, ana?

— Hayır, yorgunum sadece.

— Hiç uyumadın mı?

— Hiç.

— Büyükana çok mu hastaydı?

Ana, yorgun âşıklar gibi, kucağında yan yana yatan ellerine baktı.

— Daha bekleyeyim de söylemeyeyim diyordum. Her şey yolunda gitsin istiyordum... ne olurdu.

Baba:

— Demek büyükana çok hasta, dedi.

Ana başını kaldırdı ve ovaya baktı:

— Büyükana öldü. .

Hepsi anaya baktılar.

Baba sordu:

— Ne zaman?

— Geceleyin, bizi durdurmalarından az önce.

— Demek onun için muayene etmelerini istemedin?..

Ana:

— Çölü geçemeyiz diye korkuyordum, dedi. Büyükanaya yardım edemeyeceğimizi söyledim. Ailenin çölü geçmesi gerekiyordu. Kendisine bunları anlattım. Ölmezden önce söyledim. Çölde duramazdık, çocuklar var... Rosasharn da gebe. Bunları hep ona anlattım.

Ellerini yüzüne koydu, bir an yüzünü kapattı.

— Şimdi güzel, yeşil bir yere gömülecek.

Yumuşak bir sesle:

— Her yanda ağaçlar. Güzel bir yer hiç olmazsa. Başını Kaliforniya toprağına koyacak, dedi.

Aile, anaya bakıyordu, onun gücü karşısında biraz korkmuş gibiydiler.

Tom:

— Vay canına! Demek bütün gece ölünün yanında yattın, ha!..

Ana bitkin:

— Ailenin çölü geçmesi gerekti, dedi.

Tom anasına yaklaştı, elini omuzuna koymak istedi.

Ana:

— Dokunma bana, dedi. Ancak bana dokunmazsan kendimi tutabilirim, yoksa boşanırım sonra.

Baba:

— Eh, artık yolumuza devam edelim. Ovaya ineceğiz, dedi.

Ana başını kaldırarak babaya baktı:

— Önde., ön tarafta oturabilir miyim? Çok yorgunum, dedi. Müthiş yorgunum.

Yeniden eşyaların üzerine tırmandılar, bir yorgana sarılmış, başı bile sarılıp örtülmüş, uzun kaskatı insana dokunmamaya çalıştılar. Herkes yerine geçti ve cesede bakmamaya çalıştı. Yorganın üzerindeki tümsekliğin büyükananın burnu ve aşağı inen kısmın da çenesi olduğu anlaşılıyordu. Gözlerini o yana çevirmemeye çalıştılar, ama başaramadılar. Ruthie ile Winfield, cesetten ellerinden geldiği kadar uzak, bir köşeye çekilmişler, büzülmüşler, birbirlerine sarılmışlar, cesede bakıyorlardı.

Ruthie fısıldadı:

— Bak, büyükana orada, ölü.

Winfield büyük bir adam gibi başını salladı:

— Hiç soluk almıyor... Amma da ölmüş ha!..

Rose of Sharon, tatlı bir sesle Connie'ye:

— Kadın ölüyormuş, biz şey yaparken... dedi.

Connie, Rose of Sharon'u yatıştırdı.

— Nereden bilelim?

Al, anaya şoför yerinde yer açmak için geriye geldi, eşyaların üstüne tırmandı. Kederden biraz sallanıyordu. Casy ile John Amcanın yanına kayarak indi.

— İhtiyardı zaten, dedi. Eceli gelmiş. Hepimiz de eninde sonunda ölecek değil miyiz?

Casy ile John Amca gözlerini anlamsızca Al'a çevirdiler, sanki garip bir şeyden söz ediyormuş gibi Al'a baktılar.

Al:

— Öyle değil mi? diye sordu.

Ve gözler, uzaklara döndü, Al'ı şaşkın ve sarsılmış bir durumda bıraktı.

Casy hayret içindeydi:

— Bütün gece yapyalnız onunla yattı... dedi. John, bu kadar büyük bir sevgisi olan kadın görmedim... Beni korkutuyor. Korkuyorum ve utanıyorum.

John sordu:

— Bu yaptığı günah mıydı? Bu işin bir günah yanı var diyebilir misin?

Casy hayretle John Amcaya döndü:

— Günah mı? Hayır, bu işte günaha benzer hiçbir şey yok.

John:

— Oysa ben, şimdiye kadar günahsız bir şey yaptığımı hatırlamıyorum, dedi.

Ve sarılmış uzun cesede baktı.

Tom, ana ve baba önde oturuyorlardı. Tom kamyonu yokuştan aşağı bırakmıştı. Kompresyon başlamıştı. Ağır kamyon hırlaya zırlaya, takırdaya tukurdaya, hoplaya zıplaya yokuştan aşağı iniyordu. Güneş arkalarında kalmıştı. Önlerindeki ova pırıl pırıl ve yemyeşildi.

Ana başını bir yandan öbür yana yavaş yavaş salladı:

— Ne güzel yermiş, dedi. Ne olurdu sağ olup da görselerdi.

Baba:

— Ben de ne kadar isterdim, dedi.

Tom direksiyona vurdu:

— Çok ihtiyardılar, dedi. Zaten bir şey göremeyeceklerdi. Büyükbaba gençken kızılderilileri ve boş araziyi görmüş. Büyükana ilk yapılan evde çalıştığını hatırlıyordu. Çok ihtiyardılar. Buranın asıl tadını Ruthie ile Winfield çıkaracak.

Baba:

— Tommy'ye bak, büyük adam gibi laf ediyor, papaz gibi konuşuyor, dedi.

Ana acı acı gülümsedi:

— Tabiî ya. Tommy artık koca adam oldu... Birçok işlerde ona ben bile yetişemiyorum.

Ara sıra ovayı gözden kaybederek, sonra yeniden görerek, kıvrılarak, dönerek dağlardan aşağıya gürültü ile iniyorlardı. Ovanın nefis sıcak yeşillik kokuları, reçine ve adaçayı kokuları onlara kadar geliyordu. Yol kenarından çekirgelerin sesleri işitiliyordu. Yoldan bir çıngıraklı yılan geçti. Tom, yılana çarptı, yılan yolun üstünde kıvrılakaldı.

Tom:

— Önce bir belediye doktoru bulmalıyız. Büyükanayı usulüyle gömelim. Baba, ne kadar paramız kaldı?

Baba:

— Kırk dolar kadar bir şey, dedi.

Tom güldü:

— Hey Allahım, şimdi her şeye yeniden başlayacağız! Buraya on parasız geldik demektir.

Bir an gülümsedi, sonra yüzü birdenbire ciddileşti. Kasketinin güneşliğini gözlerinin üzerine kadar indirdi. Kamyon dağdan iniyor ve büyük ovaya giriyordu.

ON DOKUZUNCU BÖLÜM

Kaliforniya, bir zamanlar Meksika'nın, Kaliforniya toprakları da Meksikalılarındı. Sonradan bir sürü aç, serseri Amerikalı Kaliforniya'ya akın etti. Bunlar toprağa susamış insanlardı. Sutter'in, Guerrero'nun topraklarını çaldılar, kendilerine kiralanan topraklara sahip çıktılar, bu toprakları parçaladılar, bu topraklar için birbirleriyle hırlaştılar ve kavga ettiler. Bu kudurmuş, aç adamlar; çaldıkları toprakları silâhlarıyle korudular; üzerlerinde evler ve ahırlar yaptılar. Toprağın altını üstüne getirdiler, ekin ektiler. Ve bu ekinler maldı ve mal, mülkiyet demekti.

Meksikalılar güçsüzdüler ve toktular. Karşı koyamadılar, çünkü dünyada hiçbir şeyi Amerikalıların toprağı özlediği kadar hırsla özlemiyorlardı.

Toprağa yerleşenler, zamanla, birer göçmen olmaktan çıktılar, mal sahibi oldular. Çocukları büyüdü, sonra bu toprak üzerinde onların da çocukları oldu. Onlarda açlık, yabansı açlık, insanın içini parçalayan, ısıran, yeşil ve verimli bir toprak açlığı, su açlığı ve üzerinde güzel bir gökyüzü açlığı, fışkıran yeşil ot açlığı, şişkin kökler açlığı artık kalmamıştı. Bütün bu şeyler o kadar bol bol vardı ki, artık bunların farkında bile değillerdi. Zengin bir toprak için, bu toprağı sürecek pırıl pırıl pulluk ve bu toprağa serpilecek tohum için, kanatları havada dönecek bir yeldeğirmeni için mideyi koparırcasına duyulan hırstan artık iz kalmamıştı. Sabahleyin uyanan kuşların cıvıltısını duymak için, ya da sevgili topraklarının üzerinde parlayacak ilk ışığı beklerken, evin çevresinde esen sabah rüzgârını dinlemek için artık karanlıkta kalkmıyorlardı. Bütün bunlar geçmişte kalmıştı. Ve ürün, artık dolarla hesaplanıyordu. Toprak da konulan para ile elde edilen

kâra göre değerlendiriliyordu. Ürün daha ekilmeden alınıp satılıyordu. Artık kötü bir ürün yılı, kuraklık, sel felâketi, yaşamın birer küçük ölümü olmaktan çıkmıştı: Bunlar, yalnızca birer para kaybıydı. Bütün sevgileri para ile birlikte ufalmış, hırsları faiz halinde damla damla süzülmüştü. Ve sonunda birer çiftçi olmaktan çıkmışlardı. Artık küçük küçük birer ürün esnafı, yapmadan satmak zorunda bulunan birer tüccardılar. Sonra, iyi esnaf olmayan çiftçiler, topraklarını kaybettiler. Bu toprakları iyi esnaf olanlar aldı. Bir adamın toprağı ve ürünü tanıma konusunda ne kadar zekâsı olursa olsun, toprağı ve ürünü ne kadar severse sevsin, iyi bir esnaf olmadığı süre, yaşamasına olanak yoktu. Yıllar geçtikte çiftliklere tüccarlar sahip oldular ve çiftçiler büyüdü, sayıları da azaldı.

Şimdi artık çiftçilik bir sanayi olmuştu. Çiftliklerin sahipleri bilmeyerek, eski Roma'nın yolundan gidiyorlardı. Onlar da dışarıdan tutsak getiriyorlardı. Ama bunlara

tutsak demiyorlardı; bunların adı, yalnızca Çinli, Japon, Meksikalı, Filipinliydi. Tüccarlara göre, bu adamlara pirinç ve fasulye yeterdi. Bunlar, fazla bir besine muhtaç değillerdi. Fazla gündelik verilince ne yapacaklarını şaşırıyorlardı. İnanmazsan işte bak. Yediklerine bak. Eğer biraz kafa tutmaya başlarlarsa., sürüp atarsın kerataları, olur biter.

Zaman geçtikçe çiftlikler büyüdü ve sahiplerinin sayısı azaldı. Ve toprakta çok az çiftçi kaldı. Dışarıdan getirilen tutsaklar dövülüyor, korkutuluyor, aç bırakılıyordu. Ve sonunda içlerinden bazıları yeniden yurtlarına dönmek zorunda kaldı. Bir kısmı da yabanlaştı; bunlar, ya öldürüldü, ya da memleketten atıldı. Ve çiftlikler büyüdükçe büyüdü, sahipleri azaldıkça azaldı.

Ürünler de değişti. Meyve ağaçları ekin tarlalarının yerini aldı; toprağa bütün dünyayı besleyecek kadar sebzeler yayıldı;

marul, karnabahar, enginar, patates; yumuşak saplı ürünler yetiştirildi. İnsan bir tırpanı, bir pulluğu, bir beli ayakta kullanabilir. Ama marul sıraları arasında böcek gibi sürünmesi, pamuk sıralarının arasında eğilerek uzun torbasını taşıması, karnabaharların önünde bir günahkâr gibi diz çökmesi gerekir.

Ve öyle bir zaman geldi ki, toprak sahipleri artık çiftliklerinde çalışmaz oldular. Çiftçiliklerini kâğıt üzerinde yapıyorlardı: Toprağı, toprağın kokusunu, duygusunu unutmuşlardı; ve yalnızca toprağa sahip olduklarını, yalnızca topraktan kazanıp kaybettiklerini hatırlıyorlardı. Kimi çiftlikler o kadar büyümüştü ki, bir adamın bu kadar büyük bir çiftliği kavraması imkânsız olmuştu; o kadar büyümüştü ki, faizleri, kâr ve zararları hesap etmek için sürü sürü muhasebeci kullanmak gerekmişti. Toprağı incelemek, gücünü artırmak için kimyagerler tutulmuştu; sıralar arasında çalışan adamların

vücutlarındaki maddelerin dayanabileceği kadar süratle hareket edip etmediklerini kontrol edecek adamlar vardı. Böylece esnaf haline gelen çiftçi, çiftliğini gerçekten bir dükkân işletir gibi işletmeye başladı: Çalıştırdığı adamlara para veriyor, onlara yiyecek satıyor, böylece verdiği parayı yine geriye alıyordu. Sonra sonra artık işçilerine de para vermemeye başladı. Böylece muhasebe masraflarından da tasarruf ediyordu. Bu çiftliklerde kredi ile yiyecek satılıyordu. Çalışan bir insan, ancak kendisini besleyebilmekteydi ve iş bittiği zaman şirkete borçlu olduğunu görüyordu. Ve çiftlik sahipleri, yalnız çiftliklerinde çalışmamakla kalmıyorlar, birçokları çiftliklerini görmüyorlardı bile ömürleri boyunca.

Ve sonra mallarını kaybedenleri çekti batı... Kansas'tan. Oklahoma'dan, Texsas'tan, New Meksiko'dan; Nevada ve Ar-kansas'tan, tozun ve traktörün yerlerinden atıp sürdüğü aileler, kabileler geldiler. Kamyonlar dolusu,

kervanlar halinde, yersiz, yurtsuz ve aç. Yirmi bin, elli bin, yüz bin ve iki yüz bin kişi. Dağlardan aşağı aktılar. Aç ve tedirgindiler. Karıncalar gibi tedirgindiler; bir iş bulmak, bir iş yapmak... Herhangi bir şeyi, herhangi bir yükü kaldırmak, çekmek, itmek, toplamak, kesmek için, bir lokma ekmek için didinip duruyorlardı. Çocuklar açtılar. Başımızı sokacak bir yerimiz yok. İş ve yiyecek bulmak için ve bunların hepsinin üstünde, toprak için, karıncalar gibi, koşuşup duruyorlardı. Biz yabancı değiliz. Yedi göbek Amerikalıyız; ondan önceki kuşaklarımız da İrlandalı, İskoç, İngiliz, Alman. Bizlerden biri, Devrim'de[14] bulunmuştur. İç Savaş'ta[15] da bizden birçok adamlar vardı, her iki yanda da. Amerikalıyız...

Açtılar, aç kurt gibiydiler. Bir yurt bulacaklarını ummuşlar, oysa tiksintiyle karşılaşmışlardı. Okieler!.. Mal sahipleri onlardan hoşlanmıyorlardı; çünkü kendilerinin

yumuşak, Okielerin güçlü olduklarını, kendilerinin rahat içinde ve tok, Okielerin ise aç olduklarını biliyorlardı. Belki de, mal sahipleri, gözüpek, aç ve silâhlı insanların yumuşak insanlardan toprağı ne kadar kolayca alacağını büyükbabalarından dinlemişlerdi. Mal sahipleri, Okieleri sevmiyorlar ve şehirlerdeki dükkân sahipleri de onlardan hoşlanmıyorlardı; çünkü Okielerde harcayacak para yoktu. Bir dükkâncının nefretini kazanmak için bundan daha iyi bir neden olamazdı, onların hayranlığını ve takdirini kazanmak için, insanın cebinde parası olması gerekirdi. Şehirliler, küçük bankacılar da Okielerden hoşlanmıyorlardı; çünkü Okielerden bir kâr çıkarmak mümkün değildi. Okielerin hiçbir şeyleri yoktu. Ve çalışan halk da Okieleri sevmiyor; çünkü aç bir adam, çalışmak zorundadır ve muhakkak çalışması gerektiğine göre, elbette ki ona az gündelik verilecektir ve o zaman hiç kimse yüksek gündelik alamayacaktır.

Ve iki yüz elli bin, üç yüz bin yoksul göçmen, Kaliforniya'ya akın etti. Arkalarından toprağa yeni traktörler geliyor ve ortakçıları topraktan atıyor. Yeni bir dalga, yeni bir malsız ve yersiz yurtsuzlar dalgası... Yeni bir dik kafalı, gözüpek, tehlikeli insanlar dalgası geliyor.

Kaliforniyalılar, para ve mal biriktirmek, toplumda başarıya ulaşmak, eğlenmek, lüks içinde yaşamak, garip bir banka teminatı elde etmek gibi bir sürü şeyler istedikleri halde, yeni barbarlar yalnızca iki şey istiyorlardı: Toprak ve yiyecek. Ve onlar için bu iki şey bir tek şeydi. Kaliforniyalıların istekleri hayalî ve belirsiz olduğu halde, Okielerin istekleri çok belirli, elle tutulacak, gözle görülecek kadar canlıydı, yolların kenarlarında, elini uzatsan alıverecekmişsin gibi, oracıkta durup duruyordu: İçinden su çıkarılmayı bekleyen güzel tarlalar, güzel yeşil tarlalar, elde ufalanıp muayene edilecek topraklar, koklanacak otlar, boğazda keskin

bir tatlılık bırakıncaya kadar ağızda çiğnenecek yabanî yulaf sapları. İnsan boş bırakılmış bir toprağa baktığı zaman, eğilen bir belin, gergin kolların nasıl lahanalar ve sapsarı mısırlar, turp ve havuçlar yaratacağını görür gibi oluyor.

Arabasında, karısı yanında, sıska çocukları arkada, yoldan geçen yersiz yurtsuz kalmış aç adam, kâr değil, gıda yetiştirebilecek, ekilmemiş tarlalara bakar; bu adam, toprağı boş bırakmanın ne kadar büyük bir günah, ekilmeyen bir toprağın sıska çocuklara karşı işlenmiş nasıl bir cinayet olduğunu bilir. Ve bu adam, otomobilini yolda sürdükçe her tarlanın çağrısını duyar; bu adam, tarlaları almak, tarlayı, çocuklarını güçlendirmek, karısına biraz oh dedirtmek özlemini duyar. İstek, çağrı, her zaman gözünün önündedir. Tarlalar onu dürtmektedir; içinde güzel suların aktığı, şirketlerin malı olmuş hendekler, onu dürten birer değnektir sanki.

Ve güneyde, ağaçlar üzerinde sallanan sapsarı portakalları, koyu yeşil ağaçlarda sallanan küçücük, sapsarı portakalları görür. Bir kimsenin, sıska çocuğuna bir portakal koparmaması, fiyatlar düştüğü zaman denize dökülecek olan bu portakalları çalmaması için her sırada eli silâhlı bir adam nöbet beklemektedir.

Külüstür otomobilini bir kasabaya sokar. Çiftliklerde iş arar. Bu gece nerede yatacağız?

Nehrin kıyısında Hooverville diye bir yer var. Bir sürü Okieler orada.

Hurda otomobilini Hooverville'e çeker. Bir daha; burası nedir? diye sormaz, çünkü her kasabanın kenarında bir Hooverville vardır.

Bu harap kasabalar suya yakındırlar; evler, çadırlardan, otlardan yapılmış, çardaklar ve mukavvalardan oluşmuş, büyük birer hurda yığınıdır. Adam, ailesini buraya sokar ve

onlar da Hooverville'in bir vatandaşı olurlar. Elden geldiği kadar suya yakın bir yere kurar çadırını. Eğer çadırı yoksa, kasabanın çöplüğüne gider. Oradan mukavvalar alıp getirir, oluklu mukavvalardan bir ev yapar. Ve yağmur yağdığı zaman ev erir, evi alıp götürür. O, artık Hooverville'de yerleşmiştir, iş bulmak için boyuna çiftlikleri taramaktadır ve elinde kalan az bir parası da iş aramak için harcadığı benzine gider. Akşamları erkekler toplanır, hep birlikte çömelirler, konuşurlar; gördükleri toprakları anlatırlar.

Orada, buranın batısında otuz bin dönüm toprak var. Orada öylece durup duruyor. Ah Yarabbi! Bunun beş dönümü benim olsaydı, neler yapmazdım. Bütün yiyeceğimi oradan çıkarırdım.

Bir şeye dikkat ettin mi? Çiftliklerde ne sebze, ne tavuk, ne de domuz var. Tek şey yetiştiriyorlar... Meselâ, yalnız pamuk, ya da şeftali, ya da marul. Bir de bakıyorsun, başka

bir yerde yalnız tavuk besleniyor. Bahçelerinde yetiştirebilecekleri şeyleri dışarıdan alıyorlar.

Ah Yarabbi, iki domuzum olsaydı, bak ne yapardım!

İyi ama, o senin değil, senin de olmayacak.

Peki, biz ne yapacağız? Çocuklar bu gidişle büyüyemeyecekler.

Kamplarda bir fiskostur gidiyor: Shafter'de iş varmış. Geceleyin otomobillere eşya yüklenecek, yollar otomobillerle ve kamyonlarla dolacak... İşe hücum var... Halk, Shafter'e yığılacak, işe gerekenden beş misli insan. İşe hücum var. Geceleyin gizlice hırsızlar gibi yola çıkmışlar. İş diye deli oluyorlar ve yol kenarlarında çağıran, besin yetiştirilecek tarlalar bomboş.

Onun sahibi var. Bizim değil.

Eh, belki küçük bir parçası bizim olabilir. Belki., küçücük bir parçası. Şuracıkta. Küçücük bir parsel. Şimdi üstünde otlar bitmiş. Ah, ah, şu küçücük toprak parçasında bütün ailemi geçindirecek patates yetiştirebilirim.

Bizim değil. Ne yapalım, üstünde otlar bitecek.

Arada sırada bir adam çıkıp dener; topraktan küçük bir zenginlik çalmaya çalışan bir hırsız gibi toprağa girer, otu temizler. Otların arasında gizli bahçeler. Bir paket havuç tohumu ve birkaç turp... Patates kabukları ekilmiştir. Geceleri gizlice gidip toprak çapalanır.

Tarlanın kenarında otları, yoncaları olduğu gibi bırak..! Kimse yaptığımızı görmesin. Ortasında da bir parça yonca bırak, uzunlarından.

Akşamları yapılan gizli bahçıvanlık. Paslı tenekelerle su taşınıyor.

Bir gün muhtar görür: Sen ne yapıyorsun orada bakayım?

Bir şey yapmıyorum.

Ben deminden beri seni gözetliyorum. Burası senin toprağın değil. Başkasının malına tecavüz ediyorsun!

Toprak, sürülmemişti ve ben toprağa bir zarar vermiyorum.

Allahın belâsı göçmenler! Bu işe göz yumayım da üç gün sonra bu toprak benimdir deyin, değil mi? Aklınız, başınıza gelsin. Siz bu toprağı kendi toprağınız mı sandınız? Defolun buradan bakalım!

Ve küçük küçük baş veren havuçlar çiğneniyor, havuçların yaprakları eziliyor. Sonra

otlar yeniden büyümeye başlıyor. Ama polis haklı. Bir ürünün yetişmesi., mülkiyet demektir. Toprak çapalanıyor ve sonra havuçlar bitiyor... İnsan kendisine yiyecek veren bir toprak için dövüşebilir. Çabuk defedin bunları! Sanki kendi toprağı. Bu adam şu küçücük ot bürümüş toprak parçası için bile dövüşerek ölebilir.

Turpları çiğnediğin zaman herifin yüzünü gördün mü? Suratına bakan, bir adamı rahat rahat öldürebilir sanır. Bu adamları buralara sokmamalıyız. Yoksa memleketi ellerine geçirirler. Memleketi ellerine geçirirler.

Yabanın ayıları...

Evet, gerçi onlar da bizim dilimizi konuşuyorlar ama, onların dili bizimkinin aynı değil. Bak nasıl yaşıyorlar. Biz hiç onlar gibi yaşayabilir miyiz? Asla!

Akşamları çömelmeler ve konuşmalar. Heyecanlanmış bir adam konuşuyor: Niçin, meselâ yirmimiz bir olup bir toprağı ele geçirmiyoruz? Silâhlarımız da var. Toprağa el koyalım, sonra da: "Sıkıysa bizi buradan atın!" diyelim. Niçin bunu yapmıyoruz?

Bizi köpek gibi temizlerler.

Peki ama, hangisi daha iyi, ölmek mi, burada böyle yaşamak mı? Toprağın altında mı, yoksa çuval parçalarından yapılmış bir kulübede yatmak mı? Çocuklarımızın şimdi ölmesiyle iki yıl sonra «gıdasızlık» denilen hastalıktan ölmesi arasında ne fark var? Bütün bir hafta ne yediğimizi biliyor musunuz? İçyağında pişmiş ısırgan otuyla kızarmış bazlama!.. Bazlamanın ununu nereden bulduk, biliyor musunuz? Bir marşandiz vagonunun döşemesini süpürmüştük, oradan.

Kamplarda konuşmalar, sonra koca göbeklerine asılı tabancalarıyle şişman, koca götlü muhtarların gelerek kamplarda dolaşması: Bunların akıllarını başlarına getirmeli. Onlara hiç göz açtırmaya gelmez, yoksa başımıza belâ olurlar. Ah, siz onları bilmezsiniz. Güneydeki zenciler kadar tehlikeli yaratıklardır. Eğer, birleşecek olurlarsa, onları kimse durduramaz.

Not: Lawrenceville'de bir muhtar, bir göçmeni başkasının malından çıkarıp atmak istedi. Göçmen karşı koyunca memur şiddet kullanmak zorunda kaldı. Göçmenin on yaşındaki oğlu, 22'lik bir silâhla ateş ederek muhtarı vurdu.

Yılanlar! Bu yılanlara göz açtırmaya gelmez, eğer kafa tutmaya kalkarlarsa hemen ateş edeceksin! Küçücük bir çocuk, muhtarı vurursa, büyükleri ne yapmaz? Aklınızda olsun, siz onlardan daha sert

davranmalısınız. Onlara sert davranmalı. Onları korkutmalı.

Peki, ya korkmazlarsa? Ya karşı koyar, ilk ateşi onlar açarlarsa?.. Bu adamlar daha çocukken silâh kullanmasını öğrenirler. Silâh onların eli ayağı gibi olmuş artık. Ya korkmazlarsa? Ya Lombardların İtalyan topraklarına, Almanların Gal'e ve Türklerin Bizans'a yürüdükleri gibi, onlar da topraklarımıza yürürlerse? Onlar toprağa susamış serseri sürüleri, jandarmalar[16] onları durduramazlar. Onları kesmekle veya terörle durduramayız. Açlığı, yalnız kendi büzülmüş midesinde değil, çocuklarının da büzülmüş karınlarında duyan bir adamı nasıl korkutabilirsiniz? Onu sindiremezsiniz. Çünkü o, her korkuyu aşan bir korkuyu tatmıştır.

Hooverville'deki adamlar konuşuyorlar: Büyükbabamız toprağını kızılderililerden almıştı.

Ama şimdi doğru olmaz bunu yapmak!.. Söz aramızda: Senin söylediğine düpedüz hırsızlık derler. Ben hırsız değilim.

Değil misin? Daha geçen akşam bir sundurmadan bir şişe süt çaldın. Sonra bakır tel çaldın da bir parça et almak için satmadın mı?

Evet. Doğru. Ama çocuklar açtı.

Ne olursa olsun, çaldın ya.

Fairfield çiftliğinin nasıl alındığını sen biliyor musun? Bak anlatayım sana: O zamanlar arazi hükümetindi ve dağıtılacaktı. Fairfield, San Francisco barlarına gitti, yüz kadar ipten kazıktan kopma serseri topladı. Bu serseriler toprağa yerleştiler. Fairfield onları yiyecek ve viskiyle besledi. Toprak onlara geçer geçmez, Fairfield de toprağı ellerinden aldı. Fairfield toprağının kendisine dönüm başına bir şişe içkiye mal

olduğunu söylerdi. Bu, hırsızlık değil de nedir?

Evet, yaptığı iş doğru değildi, ama bundan dolayı hapse de girmedi.

Doğru, bundan dolayı hapse atılmadı. Bakarsın bir adam, sandalı arabaya yükler de, alıp giderken sandal battı diye rapor verir. Bundan ötürü de hapse girmez. Milletvekillerine, kanun yapıcılara para yedirir, yine hapse girmez.

Bütün Kaliforniya içinde, Hoorville'de hep bu sözler.

Ve sonra akınlar., silâhlı muhtarların göçmen kamplarına hücumları: Defol! Sağlık müdürlüğünün emri var. Bu kamp sağlığa aykırı.

Nereye gidelim?

Bize ne! Nereye giderseniz gidin! Emir aldık, sizi buradan atacağız! Yarım saat sonra kampı ateşe vereceğiz!

Bu taraflarda tifo var. Her yana tifo mikrobunu yaymak mı istiyorsunuz?

Emir aldık. Sizi buradan atacağız. Haydi! Yarım saat sonra kamp ateşe verilecek.

Yarım saat sonra mukavva evlerin, ot çardakların dumanları göğe yükseliyor; halk başka bir Hooverville aramak üzere otomobil ve kamyonlarla yollara dökülüyor.

Ve Kansas'ta, Arkansas'ta, Oklahoma'da, Texas ve New Mexico'da traktörler toprağa saldırıyor, ortakçıları yerlerinden atıyor.

Kaliforniya'da üç yüz bin kişi var ve daha da geliyor. Ve Kaliforniya yolları, çekmek, itmek, kaldırmak, çalışmak için karıncalar gibi oradan oraya koşuşan tedirgin halkla dolu.

Bir adamın kaldıracağı bir yükü kaldırmak için beş çift kol uzanıyor; bir mideye yetecek yiyecek için, beş ağız açılıyor.

Ve herhangi bir ayaklanma halinde topraklarını kaybedecek olan büyük mal sahiplerinin tarihe bakacak, tarihi okuyacak ve şu büyük gerçeği öğrenecek gözleri de var: Mal, birkaç kişinin elinde birikti mi, ellerinden alınır. Başka bir gerçek daha: Halkın büyük bir kısmı aç ve çıplak olunca, istediğini zorla alır. Ve bütün tarih boyunca haykıran küçücük bir gerçek daha: Baskı, ancak baskı altındakileri güçlendirir ve birbirine bağlar. Büyük mal sahipleri, tarihin bu üç haykırışına kulaklarını tıkamışlardır. Toprak birkaç kişinin eline düşüp de topraksızların sayısı arttı mı, büyük mal sahiplerinin her çabası, baskıya doğru yönelir. Ellerindeki paraları, büyük malikânelerini koruyacak silâhlar ve gazlar almak için harcarlar; isyan mırıltılarının önüne geçmek için her yana casuslar gönderirler. Ekonomik gelişme,

reform projelerine kulak asan olmaz; baş kaldırmanın nedenleri kaldığı halde, yalnızca baş kaldırmanın bastırılması düşünülür.

İnsanları işlerinden eden traktörler, yükleri taşıyan transmisyon kayışları, üretimi yapan makineler., bütün bunlar boyuna çoğalıyor; her gün biraz daha çok aile büyük yollara dökülmekte, büyük holdinglerden atılacak ekmek kırıntılarını aramakta, yolların kenarındaki toprakları özlemektedir. Büyük mal sahipleri kendilerini korumak için birlikler, dernekler kurmakta ve korkutma, öldürme, gaz atma usullerini konuşmak üzere toplanmaktadırlar. Ve hep bir sayının korkusu al-tındalar: Üç yüz bin., hele bir önder bulurlarsa... O zaman tamam. Üç yüz bin aç ve sefil; eğer bunlar kendilerinin ne kadar güçlü olduklarını anlarlarsa toprak onların olur ve dünyanın bütün gazları, silâhları bir araya gelse onları durduramaz. Ve malları yüzünden hem insandan üstün ve hem insandan aşağı bir duruma gelmiş olan

büyük mal sahipleri, kendi yıkımlarını hazırlıyorlar, kendilerini eninde sonunda yok edecek çarelere başvuruyorlar. Her küçük tedbir, her şiddet, Hooverville'e yapılan her akın, sefil bir kampta muhtarın her dolaşışı, o günü biraz daha uzaklaştırmakta, ama bu sonu daha kaçınılmaz hale getirmektedir.

Adamlar. Sert yüzlü, açlıktan ve açlığa karşı koymaktan sıskalaşmış, dalgın bakışlı, sert çeneli adamlar, çömelmişler. Çevrelerinde zengin bir toprak var.

Şu ileride, dördüncü çadırdaki çocuğun başına geleni işittin mi?

Hayır, daha şimdi geldim.

Çocuk uykusunda bağırıp çağırıyor, debeleniyormuş. Anası babası, çocukta solucan var sanmışlar. Müshil vermişler. Çocuk öldü. Oysa çocuğun dili kapkaraymış. Pellagra olmuş dediler. Bu hastalık açlıktan olurmuş.

Zavallı yavrucak.

Evet ama, ailesi çocuğu gömemiyor. Belediye mezarlığına götürülmesi lâzım.

Hay Allah kahretsin!

Ve eller ceplere gidiyor, bozukluklar çıkıyor. Çadırın önünde küçük bir gümüş yığını birikiyor ve aile, parayı orada bulup alıyor.

Bizim halkımız iyidir. Bizim halkımız iyi yüreklidir. Tanrıya dua edelim, iyi insanların yoksul olmayacağı günler gelsin. Tanrıya dua edelim, çocuklarımız bir gün yiyecek bulabilsin.

Ve mal sahipleri, dernekleri bir gün gelip duanın da sona ereceğini biliyorlar.

İşte o zaman tamam, tamam...

YİRMİNCİ BÖLÜM

Yüklerin üstünde oturan aile, çocuklar, Connie, Rose of Sharon ve papaz büzülmüşler, kaskatı oturuyorlardı. Bakersfield'de baba, ana ve John Amca, belediye doktorunun dairesine girdikleri zaman da orada sıcağın altında yine öyle oturmaktaydılar. Sonra binadan dışarı bir sedye çıkarıldı ve uzun sargı, kamyondan aşağı indirildi. Muayene yapıldı; ölüm nedeni bulundu ve sonunda, gömme izni imzalandı. Bu sırada onlar sıcakta yine aynı durumda oturmaktaydılar.

Al ile Tom cadde boyunca yürüdüler. Dükkân vitrinlerine baktılar, yabancı bir halkın kaldırımlardaki yürüyüşünü seyrettiler.

Sonunda baba, ana ve John Amca daireden dışarı çıktılar; üzgün ve sessizdiler. John

Amca yükün üzerine tırmandı. Baba ile ana da eski yerlerine geçtiler. Tom ile Al da geri döndü. Tom direksiyona geçti, sesini çıkarmadan durdu; bir emir bekliyordu. Baba, ileriye doğru bakıyordu. Koyu renk şapkasını gözüne indirmişti. Ana, parmaklarıyle ağzının kenarını ovaladı, gözleri uzaklara dalmıştı. Yorgunluktan ölüyordu.

Baba derin derin içini çekti:

— Başka ne yapabilirdik, dedi.

Ana:

— Biliyorum, dedi. Ama zavallı kadın, güzel bir cenaze töreni yapılmasını ne kadar isterdi, keşke yapabilseydik.

Tom gözlerinin ucuyla onlara baktı:

— Belediye mi kaldırıyor? diye sordu.

— Evet.

Baba, kafasındaki bir kâbustan kurtulmak ister gibi, çabuk çabuk başını salladı:

— Paramız yetişmezdi, dedi. Törenle kaldıramazdık.

Anaya döndü:

— Üzülme. Ne kadar çalışsak, ne yapsak elimizden bir şey gelmez. Yalnızca tören yok, ne yapalım. Yoksa yıkama, kefen, papaz olacak, mezarlıkta da bir yeri bulunacak, cenaze için yanımızdaki paranın on katı gerek. Biz, elimizden geleni yaptık.

Ana:

— Biliyorum, dedi. Yalnız, hani güzel bir cenaze töreni yapsaydık ne iyi olurdu, hiç aklımdan çıkmıyor. Aldırma, unut.

Derin derin içini çekti, ağzının kenarını ovaladı:

— İçerideki iyi adamdı. Çok kendini beğenmişti ama, fena adam değildi.

Baba:

— Evet, dedi. Bize doğrusunu söyledi, iyi adam.

Ana saçlarını eliyle arkaya doğru attı. Dişini sıktı:

— Çekip gitmeli, dedi. Oturacak bir yer bulmalı. İş bulup bir yere yerleşmeliyiz. Çocukları aç komasak iyi olur. Büyükana hiç böyle şeylerden hoşlanmazdı. Cenaze zamanı bile yemeğini iyice yer, karnını doyururdu.

Tom sordu:

— Nereye gidiyoruz?

Baba şapkasını kaldırdı, saçlarının arasını kaşıdı.

— Konaklamaya, dedi. Kalan paramızı da iş buluncaya kadar yemeyelim. Şehirden çıkalım.

Tom otomobili işletti, caddelerden geçtiler, kırlara çıktılar. Köprünün kenarında bir sürü çadırlar, kulübeler gördüler.

Tom:

— Burada dursak fena olmaz, dedi. Bakalım ne yapıyorlar? Nerede iş varmış, anlayalım.

Otomobili dik ve pis bir hendekten indirdi, kampın kenarında durdu.

Kampta hiçbir düzen yoktu: Küçük gri çadırlar, kulübeler, otomobiller her yana gelişigüzel dağılmıştı. İlk kulübe, anlatılır gibi değildi: Güneye bakan yanı üç tane paslanmış oluklu sac, doğu yanı iki tahta arasına gerilmiş delik deşik bir halı, kuzeyi

bir dam kâğıdı parçasıyle lime lime bir yelken bezi, batısı ise altı çuval parçasından yapılmıştı... Bu dörtköşe çerçevenin üzerinde yontulmamış söğüt dalları vardı; onun da üstüne otlar, serilmemiş, yığılmıştı. Çuvallarla kapatılmış olan yandaki kapıda bir sürü eşya vardı. Beş galonluk bir gaz tenekesi soba işini görüyordu. Teneke yana yatmış, bir yanından paslı bir soba borusu çıkarılmıştı. Duvara doğru bir kova yanlamasına oturtulmuştu. Çevrede oturmak için, üzerinde yemek için bir sürü sandıklar, kutular duruyordu. Kulübenin yanında eski bir T modeli Ford ile arkasında iki tekerlekli römork vardı. Her yana gelişigüzel bir keder çökmüştü.

Kulübenin yanında küçük bir çadır vardı. Çadırın rengi, kullanılmaktan solmuştu, ama çok özenilerek kurulduğu belliydi. Dışarıdaki sandıklar çadırın kenarına yerleştirilmişti. Çadırın kapısından bir soba borusu uzatılmış, önündeki pislikleri süprülüp atılmıştı.

Sandıkların birinin üstünde bir kovalık ıslak çamaşır duruyordu. Kamp, temiz ve düzgündü. Çadırın yanında A modeli bir taksi arabasıyle ev yapısı küçük bir yatak römorku duruyordu.

Ve onun yanında, koskocaman bir çadır vardı; eski püskü, pul pul yırtılmış ve yırtıkları tel parçalarıyle kapatılmıştı. Kapısının kanatları açıktı, içeride yere dört geniş şilte serilmişti. Çadırın bir yanına gerilmiş olan ipe, pembe basma entariler ve bir sürü tulumlar asılıydı. Kırk çadır ve kulübe vardı. Her konutun yanında başka çeşit bir otomobil duruyordu. İleride birtakım çocuklar durmuş, yeni gelen kamyona bakıyorlardı. Sonra yavaş yavaş kamyona doğru yürümeye başladılar. Bunlar, tulum giymiş, çıplak ayaklı, saçları tozdan grileşmiş küçük çocuklardı.

Tom, kamyonu durdurdu ve babasına baktı:

— Güzel bir yere benzemiyor, dedi. Başka bir yere gitsek mi dersiniz?

Baba:

— Nerede bulunduğumuzu bilmeden hiçbir yere gidemeyiz, dedi. Bir kere iş var mı, yok mu, onu soralım.

Tom, kamyonun kapısını açtı, dışarıya çıktı. Aile de eşyanın üstünden indi. Tuhaf tuhaf bakındılar. Ruthie ile Winfield yolculuktan kalma bir alışkanlıkla kovaları alıp, suyun bulunabileceği yere, söğütlerin altına doğru gitmeye başladılar; çocuk dizisi onlara yol açmak üzere ikiye ayrıldı ve sonra yeniden kapandı.

İlk kulübenin kapakları ikiye ayrıldı, dışarıya bir kadın başı uzandı. Ağarmış saçları örülüydü; üzerinde çiçekli pis bir basma entari vardı. Yüzü sıska ve

donuktu. Renksiz gözlerinin altında derin koyu çukurlar vardı, ağzı sarkık ve gevşekti.

Baba:

— Biz de kamyonumuzu bir yere çekip, kamp kurabilir miyiz? dedi.

Baş, kulübenin içine çekildi. Bir an süren durgunluktan sonra kapaklar yanlara açıldı, gömlek giymiş sakallı bir adam kulübeden çıktı. Kadın arkasından bakıyor, ama kulübeden çıkmıyordu.

Sakallı adam:

— Hoş geldiniz, dedi.

Tedirgin koyu gözleri aile üyesinin birinden ötekine atladı; onlardan kamyona, sonra da eşyaya sıçradı.

Baba:

— Kadınınıza sormuştuk, eşyayı bir yere indirsek olur mu diye, dedi.

Sakallı adam, sanki baba çok önemli bir şey söylemiş de, düşünmek gerekiyormuş gibi dikkatle baktı:

— Burada bir yere mi yerleşmek istiyorsunuz? diye sordu.

— Evet. Buranın sahibi var mı, yerleşmeden önce gidip görelim.

Sakallı adam bir gözünü kapatacak kadar yumdu ve babayı dikkatle süzdü:

— Burada kamp kurmak mı istiyorsunuz?

Baba kızmıştı. Ak saçlı kadın, çuvaldan yapılmış kulübeden bakıyordu.

Baba:

— Ne dediğimi anlamıyor musunuz? dedi.

— Mademki burada kamp kurmak istiyorsunuz, neden kurmuyorsunuz? Ben size, kurmayın diyor muyum?..

Tom güldü:

— Sonunda anladı.

Baba kendini toparladı:

— Buranın bir sahibi olup olmadığını öğrenmek istedim. Buraya para vermek gerekir mi?

Sakallı adam çenesini ileri doğru uzattı.

Baba arkasını döndü:

— Hay Allah belâsını versin! dedi.

Kadının başı hemencecik içeri çekildi. Sakallı adam korkutur gibi ileri doğru yürüdü:

— Buranın sahibi kim olabilir? diye sordu. Bizi buradan kim atabilir? Söylesenize bana!

Tom, babasının önüne geçti:

— Sen gidip biraz uyusan iyi edersin, dedi.

Sakallı adamın ağzı açık kaldı ve alt diş etlerine pis parmağını dokundurdu. Bir an düşünceli düşünceli Tom'a baktı, sonra topuğunun üstünde döndü, kır saçlı kadının arkasından kulübeye daldı.

Tom, babasına döndü:

— Bu da nesi? diye sordu.

Baba omuzlarını silkti. Kampın ilerisine bakıyordu: Bir çadırın önünde eski bir Buick duruyordu. Otomobilin motor kapağı açıktı. Genç bir delikanlı supap alıştırıyor, aletin üzerinde ileri geri, ileri geri gittikçe, Joadların kamyonuna bakıyordu. Joadlar bu

delikanlının kendi kendine güldüğünü gördüler. Sakallı adam içeri girince işini bıraktı, sallana sallana o yana doğru yaklaştı:

— Hoş geldiniz.

Mavi gözleri alaycı alaycı bakıyordu:

— Bizim Belediye Başkanıyle konuştuğunuzu gördüm de...

Tom:

— Nedir Allah aşkına o herifin durumu? diye sordu.

Genç adam kıkır kıkır güldü:

— O da senin benim gibi kaçığın biri. Eh, belki de benden biraz daha kaçık!.. Bilmem ya.

Baba:

— Bir şey demedim ki, buraya yerleşip yerleşemeyeceğimizi sordum, dedi.

Delikanlı, yağlı ellerini pantolonuna sildi:

— Elbette yerleşebilirsiniz. Neden yerleşemeyecekmişsiniz? Yeni mi geliyorsunuz?

Tom:

— Evet, dedi. Daha bu sabah geldik.

— Hiç şimdiye kadar Hooverville'de bulundunuz mu?

— Hooverville de neresi?

— İşte burası.

Tom:

— Ha, evet, dedi. Daha şimdi geldik.

Winfield ile Ruthie birlikte bir kova su taşıyarak döndüler.

Ana:

— Haydi kampımızı kuralım. Yorgunluktan ölüyorum. Hepimiz dinlenmeliyiz.

Baba ile John Amca çadırı ve yatakları indirmek üzere kamyonun üstüne tırmandılar.

Tom, delikanlıya yaklaştı; çalıştığı arabaya doğru birlikte yürüdüler. Parçalanmış motorun üzerine bir supap alıştırıcı briz ve benzin tenekesinin üzerine de sarı bir supap alıştırma macunu tenekesi konulmuştu.

Tom sordu:

— O sakallı ihtiyar herifin durumu neydi öyle? Delikanlı brizini aldı, çalışmaya koyuldu. İleri geri giderek, supabı supap yatağına alıştırmaya başladı.

— Belediye Başkanı mı? Kimbilir?.. Belki coplanmıştır?

— Ne demek "coplanmış"?

— Kimbilir, belki polislerden o kadar dayak yemiştir ki, hâlâ kendine gelememiştir.

Tom sordu:

— Ne diye bir insana dayak atıyorlar?

Delikanlı durdu, Tom'un gözlerinin içine baktı:

— Kimbilir, dedi. Siz yeni geldiniz. Belki siz bunun nedenini öğrenirsiniz. Her kafadan bir ses çıkıyor; kimi şöyle, kimi böyle diyor. Bir yerde kamp kurun, fazla kalın da görürsünüz, nasıl hemen muhtar gelip, insanı atıyor.

Bir supap tutup çıkardı ve macunu supap yatağına sürdü.

— Peki ama, niye?..

— Dedim ya, bilmiyorum. Kimileri, bizim oy vermemizi istemiyorlar da ondan bizi bir yerde oturtmuyorlar, diyor. Kimileri de, yardım almayalım diye yapıyorlar, diyor. Kimileri de, bir yerde yerleşirsek örgütleniriz diye korkuyorlar, diyor. Ben asıl nedenini bilmiyorum doğrusu. Bildiğim bir şey varsa o da, boyuna yolda olduğumuz. Bekleyin, siz de görürsünüz.

Tom hâlâ direniyordu:

— Peki ama, başıboş serseri insanlar değiliz ki!.. Biz, iş arıyoruz. Ne iş olsa yaparız.

Delikanlı supap ağzına brizi yerleştirirken biraz durdu. Tom'a hayretle baktı:

— İş mi arıyorsunuz? diye sordu. Demek iş arıyorsunuz? Herkes burada başka bir şey mi arıyor sanki?.. Elmas madeni mi arıyoruz biz?.. Ben neden boku yedim böyle sanıyorsun?..

Brizi ileri geri döndürüyordu.

Tom, kirli çadırlara, hurda takımlara, eski otomobillere, güneşe serilmiş şişkin şiltelere, herkesin yemek pişirdiği kararmış çukurların üzerindeki isli teneke kutulara baktı.

Soğukkanlılıkla sordu:

— İş yok mu?

— Bilmiyorum. Olması gerekir. Burada artık ürün kalmadı. Daha üzüm toplama mevsimine zaman var. Pamuk toplama mevsimine de girmedik. Bu supapları alıştırınca hemen yeniden yola çıkacağız. Ben, karım ve çocuklarım. Kuzeyde iş varmış

diyorlar. Kuzeye doğru gideceğiz. Salinas taraflarına doğru.

Tom, John Amca ile babanın papazla birlikte çadır direklerini çaktıklarını, üzerine çadırı gerdiklerini ve ananın çadırın içinde şilteleri yere serdiğini gördü. Çevrede toplanan bir sürü çocuk, sessiz sedasız durmuş, yeni gelen ailenin yerleşmesini seyrediyordu. Bunlar, ayakları çıplak, yüzleri kir içinde çocuklardı.

Tom:

— Bizim oralara birçok adamlar gelip ilân dağıttılar... Sarı renkli ilânlar. Buralarda ürünleri toplamak için birçok insan gerektiği yazılıydı.

Genç güldü:

— Burada üç yüz bin kişi varmış diyorlar. Kafamı keserim ki, her aile, o namussuz ilânları okumuştur.

— Peki ama, mademki burada adama ihtiyaçları yok, ne diye bu ilânları basıp dağıtmak zahmetine katlanıyorlar?..

— Biraz kafanı yorsan olmaz mı?

— Evet ama, öğrenmek istiyorum.

Genç adam:

— Bak! dedi. Bir iş için sana bir adam gerekse ve bir de iş isteyen bir tek adam bulunsa. O zaman sen bu adamın istediğini vermek zorunda kalmaz mısın? Ya, bir de yüz adam olursa, bir düşün...

Takımını bıraktı. Gözleri sertleşmiş, sesi keskinleşmişti:

— Bir de yüz adamın iş istediğini düşün. Düşün ki çocukları da var, bu çocuklar da aç. Düşün ki bir pis on sentle çocuklara ancak bir kutu konserve alınabilir; düşün ki beş sentle bile çocuklara hiç olmazsa bir şeyler alınabilir. Karşında da yüz adam var. Sen de onlara beş sent verebilirsin. Zavallılar bu beş senti bile almak için birbirlerini öldürürler. Son çalıştığım işte bana ne veriyorlardı, biliyor musun? Saatte on beş sent. Bir buçuk dolar almak için on saat çalışıyordum. Sonra da orada yatıp kalkamazsın. Üstelik her gün işe gitmek için benzin yakacaksın...

Hiddetten soluyor, gözlerinden tiksinti fışkırıyordu:

— İşte bunun için o el ilânlarını bastırıyorlar. Tarlalarda bir insanı saatte on beş sente çalıştırarak elde edeceğin kârla, o ilânlardan yüz binlercesini bastırırsın, anlıyor musun?

Tom:

— Allah belâlarını versin! dedi.

Genç adam acı acı güldü:

— Siz daha buraya yeni geldiniz. Sonra anlarsınız nereye geldiğinizi.

Tom:

— Ama, iş olması gerek! diye dayattı. Aman Yarabbi!.. O etraftaki yeşillik; bağlar, bahçeler, sebzeler... Hepsini gözlerimle gördüm. Elbette adama ihtiyaçları vardır. Gözlerimle gördüm.

Otomobilin yanındaki çadırda bir çocuk ağlamaya başladı. Genç adam çadıra girdi; çadırın içinden hafif sesler işitildi. Tom, brizi aldı, supap yatağına dayadı, elini ileri geri göçtürerek düzeltmeye başladı. Çocuğun ağlaması durdu. Genç adam dışarı çıktı. Tom'u seyre daldı.

— Sen de yapabilirsin, dedi. İyi bir araç. Sana da yarar.

Tom yeniden başladı:

— Sözüme ne diyorsun? Ben burada her yanda bir sürü şeyler yetiştiğini gördüm.

Genç adam çömeldi. Soğuk soğuk:

— Bak, sana söyleyeyim... dedi. Kocaman bir şeftali bahçesinde çalışıyordum. Çiftlikte bütün yıl sürekli olarak yalnız dokuz kişi çalışıyor...

Sözünün etkisini artırmak için durdu.

— Oysa, şeftaliler olur olmaz iki hafta içinde bahçede üç bin kişinin çalışması gerek. Şeftaliler hemen toplanmalı. Yoksa çürür. Peki, bu durumda ne yapsınlar?.. Her yana şu bilinen ilânları dağıtıyorlar. Üç bin kişi gerektiği halde, altı bin kişi toplanıyor.

Çünkü, istedikleri ücreti vermek istiyorlar. Sen verdikleri ücreti kabul etmezsen, yolun açık olsun. Senin yerine çalışacak binlerce adam var. Böylece şeftali toplarsın ve iş de biter. Memleketin her yanı şeftali bahçeleriyle dolu. Hepsi birden olurlar. Sen, bulunduğun bahçenin işini bitirdin mi, bütün bahçelerde de toplama işi bitmiştir. Bu namussuz memlekette yapılacak başka bir iş de yoktur. Artık mal sahipleri de senin buralarda bulunmanı istemezler. Anladın mı? Üç bin kişi. İş de bitmiş. Artık ya çalacaksın, ya içeceksin, ya da kavga çıkaracaksın. Oysa, para edecek eşyan da kalmamıştır., pis çadırlarda yaşaya yaşaya... Burası güzel bir memleket ama, sen bu memleketi kirletiyorsun. Onlar senin buralarda bulunmanı istemezler. Onun için seni her zaman bulunduğun yerden atarlar, sürerler. İşte şimdi aklın erdi mi?

Joadların çadırına doğru bakan Tom, yorgunluktan güçlükle ve yavaş yavaş hareket

eden anasının çalı çırpı ile küçük bir ateş yaktığını, tencereleri alevin üstüne koyduğunu gördü. Çevredeki çocuklar da yaklaşmışlardı, çocukların büyük ve durgun gözleri ananın ellerinin her hareketini büyük bir merakla izliyordu. Kamburu çıkmış, çok ihtiyar bir adam, çadırın birinden çıktı, havayı koklaya koklaya kedi gibi yaklaştı, sokuldu. Kollarını arkasına kavuşturmuştu. O da anayı seyreden çocuklar arasına karıştı. Ruthie ile Winfield de ananın yanında duruyorlar; yabancılara düşmanca bakıyorlardı.

Tom, hiddetle:

— Bu şeftalilerin hemen toplanması gerekir, değil mi, tam oldukları zaman!., dedi.

— Evet, tabiî.

— Peki, halk birleşse ve "Öyleyse bırak çürüsün!" dese, hemen gündelikler birdenbire yükselmez mi?

Genç adam gözünü supaplardan ayırdı, Tom'a gülümseyerek baktı:

— Demek, düşüne düşüne bir şey buldun sonunda, ha!.. Bunu kendin buldunsa aşkolsun sana!..

Tom:

— Çok yorgunum, dedi. Bütün gece otomobil sürdüm. Seninle tartışacak durumda değilim. Öyle yorgunum ki, söylemek istediğimi kolayca söyleyemeyeceğim. Benimle uğraşma. Ben, yalnızca sana soruyorum.

Delikanlı güldü:

— Yanlış anladın. Siz burasını bilmiyorsunuz. Senin düşündüğünü düşünemediler

değil. Bu söylediğin, şeftali bahçelerinde çalışanların da aklına geldi. Bak, eğer halk birleşirse, bir önder ortaya çıkar. Çıkması gerekir. Başka türlü olamaz... Yani, söz söyleyecek bir adam. Bu adam, daha ağzını açar açmaz onu yakaladıkları gibi kodese atarlar. Başka biri daha çıkarsa, onu da kodese atarlar.

Tom:

— Eh, ne olur, kodeste aç kalmaz ya! dedi.

— İyi ama, çocukları aç kalır. Sen içeride keyif çatarken çocuklarının açlıktan ölmesine gönlün razı olur mu?

Tom:

— Hayır, dedi, olmaz.

— Sonra başka bir şey daha var... Sen kara listenin ne olduğunu biliyor musun?

— O da neymiş?

— Halkı birleşmeye çağırmak için ağzını açarsan ne olduğunu anlarsın. Resmini alırlar, her yana dağıtırlar. Artık sana hiçbir yerde iş vermezler. Hele çocukların da varsa...

Tom kasketini çıkardı, elinde buruşturdu:

— Demek ki, ya verileni kabul edeceğiz, ya da açlıktan öleceğiz? Ses çıkarırsak yine aç kalmaya mahkûmuz.

Genç adam eliyle yarım daire çizdi, eli eski püskü çadırları ve paslı otomobilleri kapattı.

Tom yeniden anasına doğru baktı. Anası oturmuş, patates soyuyordu. Ve çocuklar, anaya daha çok yaklaşmışlardı.

Tom:

— Ben, verdiklerini almayacağım! dedi. Allah belâlarını versin, benim ailem hayvan değil!.. Birisinin beynini patlatırım, akılları başlarına gelir!..

— Polis gibi yapacaksın, öyle mi?

— Yoo. Herkesin yaptığı gibi yapacağım.

Genç adam:

— Sen deli misin? dedi. Seni hemen yokederler. Ne ismin ne cismin kalır. Ağzın burnun kan içinde, hendekte bulurlar seni. Gazetede bir tek satır çıkar... Ne yazar bilir misin? «Bir serseri, ölü olarak bulundu.» Böylece her şey olmuş bitmiş olur. Gazetelerde böyle bir sürü yazılar göreceksin: «Bir serseri, ölü bulundu».

Tom:

— O serserinin yanında başka bir ölü daha bulunur ama!., dedi.

Genç adam:

— Sen delisin, dedi. Bundan bir şey çıkmaz.

— Peki, sen olsan ne yaparsın?

Tom, benek benek yağlanmış yüze bakıyordu. Genç adamın gözlerine bir perde inmiş gibiydi.

— Hiç... Nereden geliyorsunuz?

— Biz mi? Sallisaw civarından. Oklahoma'dan.

— Yeni mi geldiniz?

— Daha bugün geldik.

— Burada çok kalacak mısınız?

— Bilmiyorum. Nerede iş bulursak orada kalacağız. Neden sordun?

— Hiç.

Ve gözlerine yeniden perde iner gibi oldu.

Tom:

— Uyumalı, dedi. Yarın sabah iş aramaya çıkacağız.

— Arayın bakalım.

Tom döndü, kendi çadırlarına doğru yürümeye başladı. Genç adam supap macunu kutusunu aldı, parmağını içine daldırdı:

— Heyy! diye bağırdı.

Tom döndü:

— Ne var?

— Sana bir şey söylemek istiyorum.

Macunlu parmağını sallıyordu:

— Sana şunu söylemek istiyorum: Sakın kavga çıkarayım deme. O coplanmış adamın hali gözünün önüne geliyor mu?

— Şu demin çadırdan çıkan adam mı?

— Evet. Hani, aptal gibi... Aklını kaybetmiş gibi duran adam.

— Peki, ne olmuş?

— Polisler geldiği zaman, —polisler sık sık gelirler ha!— sen de öyle olacaksın, aptalmış gibi görüneceksin... Hiçbir şey bilmeyeceksin. Söyleneni anlamayacaksın. Polisler, bizi böyle görmek isterler. Sakın polise vurmaya kalkma. Bu, kendi kendini öldürmek demektir. Anlıyor musun? Boş vereceksin. Aldırmayacaksın. Dangalak olacaksın.

— Demek, o namussuz polisler bana saldıracaklar da, ben bir şey yapmayacağım, öyle mi?

— Evet, yapmayacaksın. Ben bu akşam sana gelirim de konuşuruz. Ben belki yanlış düşünüyorum. Siviller burada hep dolaşırlar. Ama ben, bir yolunu bulur gelirim, çocuklarım da var ama. Senin için gelirim. Polis görür görmez, sen ahlâksız, aptal Okie olacaksın, anladın mı?

Tom:

— Bir suçumuz olsa, söylediğin doğru, dedi.

— Sen aldırma. Biz nasıl olsa bir suç işliyoruz. Yalnız başımızı bu belâdan kurtaramıyoruz. Dikkat et, çocuklar açlığa dayanamazlar, iki üç gün içinde yuvarlanıp giderler.

Yeniden işine başladı; macunu supap yatağına sürdü, eli brizde yeniden hızla ileri geri gitmeye başladı. Yüzüne bir donukluk, bir aptallık gelmişti.

Tom yavaş yavaş çadırlarına doğru geldi. Kendi kendine hafif hafif:

— Coplanacağız ha!., diyordu.

Baba ile John Amca da çadıra doğru yaklaştılar. Kucakları kuru söğüt dallarıyle doluydu. Dalları ateşin yanına attılar, yere çömeldiler.

Baba:

— Epeyce topladık, dedi. Oldukça uzaklara gittik ama.

Bakınıp duran çocuklara baktı:

— Allah Allah, şunlara bakın, dedi. Siz neden geldiniz buraya?

Bütün çocuklar bile bile başlarını eğdiler.

Ana:

— Galiba yemeğin kokusunu aldılar, dedi. Winfield, ayağımın altından çekil!

Winfield'i önünden itti.

— Biraz et pişirsek fena olmaz, dedi. Yola çıktığımızdan beri taze et pişirip yemedik. Baba, sen şuradaki dükkâna git de biraz gerdan al. Güzel bir et pişirelim.

Baba kalktı, sallana sallana uzaklaştı.

Al, otomobilin ön kapağını açmış, yağlı motora bakıyordu. Tom yaklaştığı sırada başını kaldırdı:

— Mutlu bir halin var, işini tıkırına koymuş gibisin.

Tom:

— Hayır, ilkbaharda yağmura tutulmuş kurbağa gibiyim, dedi.

Al:

— Motora bak, dedi. Bir şey yok, değil mi?

Tom motora baktı:

— Yok gibi.

— Yalnız bir şeyi yok değil. Yaman bir motormuş de. Ne yatağı tıkandı, ne bir şey oldu.

Bujilerden birini döndürerek çıkardı, parmağını deliğe tıkadı:

— Biraz kararmış, ama kuru, ziyanı yok.

Tom:

— Çok güzel bir motor seçmişsin doğrusu. Bana bunu mu söyletmek istiyorsun? dedi.

— Doğrusu bütün yol boyunca öyle korktum ki, ya bozulursa, ya bir şey olursa diye, çünkü bunun suçu bana yüklenecekti.

Tom:

— Hayır. Sen işini hakkıyle yaptın. Şimdi biraz temizle yeter, çünkü yarın iş aramaya çıkacağız.

Al:

— Kamyonda bir şey yok, çıkarız, dedi. Sen merak etme. Bir çakı çıkardı, bujinin tırnaklarını kazıdı.

Tom, çadırın çevresini dolaştı; Casy toprağa oturmuş, çıplak ayaklarından birine düşünceli düşünceli bakıyordu. Yanına çöktü:

— İşe yarar mı diye düşünüyorsun?

Casy:

— Ne yarar mı?

— Ayakların.

— Haa. Yok canım, sadece düşünüyorum.

Tom:

— Sen zaten düşünmeyince rahat edemezsin.

Casy kocaman ayaklarından birini üste, ötekini alta getirdi, yavaşça gülümsedi:

— Bir insanın yapacağı şeyi, düşünüp karar vermesi kolay değil.

Tom:

— Kaç gündür bir şey yumurtlamadın, dedi. Boyuna düşünüyor musun?

— Evet: Boyuna düşünüyorum.

Tom, artık pislenmiş, berbat olmuş, güneşliği kırılmış kasketini çıkardı. İçindeki terli deriyi dışarı çevirdi, derinin arasına koymuş olduğu bükülmüş gazete parçasını çıkarıp attı, yerine yenisini koydu.

— Öyle terlemişim ki kâğıt, sucuk gibi olmuş, dedi.

Casy'nin oynayan ayaklarına baktı:

— Düşünmeyi bırakıp da beni dinler misiniz biraz?

Casy, armut sapma benzeyen boynunu çevirdi:

— Biraz değil, her zaman dinlerim. Zaten bunun için boyuna düşünüyorum ya. Halkın konuştuğunu dinleyince onların neler duyduğunu da anlıyorum. Her zaman onlarla olmak ne iyi şey. Onları duyuyorum, hissediyorum, onların kafesteki kuşlar gibi

çırpındıklarını, dışarı çıkmak istedikçe nasıl tellere çarparak kanatlarını kırdıklarını görüyorum.

Tom gözlerini açmış, Casy'ye bakıyordu. Sonra döndü, altı metre uzaktaki gri çadıra baktı. Çadırın iplerine kurumak üzere tulumlar, gömlekler, entariler asılmıştı.

Tom, tatlı bir sesle:

— Ben de sana bunları söyleyecektim. Sen, benden önce farkına varmışsın, dedi.

Casy:

— Evet, dedi. Biz tam bir sürüyüz, boyunlarımızdaki boyunduruğa kadar.

Başını eğdi, elini yavaş yavaş alnına, oradan saçlarına götürdü.

— Her yerde bunu gördüm, dedi. Her durduğumuz yerde bunu gördüm, insanlar

bir lokma ekmeğin peşindeler ve buldukları da, onları beslemiyor. Aç kaldıkları zaman dayanamıyorlardı. Benden dua istiyorlardı. Ben bazen dua ediyordum.

Ellerini dizlerinin çevresinde kavuşturdu, bacaklarını gövdesine doğru çekti:

— Duanın açlığı unutturacağını sanıyordum, dedi. Duayı ederdim ve bütün dertler de sineklerin sinek kâğıdına yapışması gibi, bu duaya yapışır kalırdı. Sonra da dua, bütün dertlerle birlikte kaybolup giderdi. Ama, artık bu da işe yaramaz oldu.

Tom:

— Dua hiçbir zaman bir lokma ekmek getirmez, dedi. Tersine, bir lokma ekmek getireceğim diye elindeki somunu da alır gider.

Casy:

— Evet, dedi. Tanrı hiçbir zaman gündelikleri yükseltmemiştir. Burada herkes kendi halinde yaşamak ve çocuklarını da yaşatmak istiyor; yaşlandığı zaman da evinin kapısı önünde oturup, batan güneşi seyretmek istiyor. Gençler; dans etmek, çalışmak istiyorlar. İstedikleri topu topu bu kadar... Şu kör olası kaslarını işletmek ve yorulmak istiyorlar. Hey Tanrım! Neler söylüyorum ben be?..

Tom:

— Bilmiyorum, dedi. Güzel şeyler söylüyorsun ama. Eee, söyle bakalım, ne zaman düşünmeyi bırakıp çalışmaya başlıyorsun? İş bulmalıyız. Para suyunu çekmek üzere. Büyükananın mezar çevresini kapatacak boyalı bir tahta parçası için beş dolar verdi babam. Paramız çok az kaldı.

Sıska, soyu belirsiz bir köpek, toprağı koklaya koklaya çadırın yanına geldi. Çok ürkek bir köpekti; hemen kaçmaya hazırdı. İki

adamın orada bulunduğunun farkına varmayarak yaklaştı; sonra başını kaldırınca onları gördü, yana doğru sıçradı, kulaklarını ve kuyruğunu kısarak kaçtı.

Casy, köpeğin bir çadırın arkasına saklandığını gördü. İçini çekti:

— Ben kimseye yaramıyorum, dedi. Ne kendime, ne de başkasına. Alıp başımı gitsem, diyorum. Sizin yemeklerinizi yiyorum, yerinizi işgal ediyorum. Buna karşılık size bir şey verdiğim yok. Sürekli bir iş bulsam da bana verdiğiniz şeylerin bir kısmını ödeyebilsem.

Tom ağzını açtı, çenesini ileri doğru uzattı. Alt dişlerini kuru bir süpürge çöpüyle karıştırdı. Gözlerini kampın, gri çadırların, ot, teneke ve mukavvadan yapılmış kulübelerin üzerinde gezdirdi.

— Ah, bir paket tütünüm olsaydı, dedi. Epeydir sigara tüttüremedim. Mac Alester'de tütüne alışmıştım. Yine oraya dönesim geliyor.

Yeniden dişlerini karıştırdı ve hemen papaza döndü:

— Hiç hapse girdin mi sen?

Casy:

— Hayır, dedi, hiç girmedim.

Tom:

— Öyleyse, bizden ayrılıp gitmeye kalkma, dedi. Daha zamanı değil.

— Ne kadar çabuk iş aramaya başlarsam o kadar çabuk iş bulabilirim.

Tom, yarı kapalı gözleriyle Casy'yi süzdü, sonra yeniden kasketini başına geçirdi:

— Bana bak, dedi. Burası papazların deyimiyle, bir cennet değil. Burada, kötü bir durum var. Buranın halkı batıdan gelenlerden çekiniyor; onun için bizi korkutarak buradan sepetlemek istiyorlar, polisler tutmuşlar.

Casy:

— Evet, dedi, biliyorum. Peki ama, ne diye benim hapse girip girmediğimi sordun?

Tom, yavaş yavaş:

— Hapse girseydin, dedi, öğrenirdin., koku almayı. Oradakilerin toplanıp konuşmalarına izin vermezler... Ancak iki kişi konuşabilir. Öyle, bir arada toplanıp konuşmak yoktur. İnsan böylece her şeyin kokusunu almasını öğrenir. Meselâ, bir olay olacaksa... Birisi bir olay çıkaracak, ya da bir süpürge sopasını gardiyanın kafasına indirecekse.. anlıyor musun? Kokusunu çok daha önceden alırsın.

Bir kavga, ya da bir isyan çıkacaksa kimse sana bir şey söylemez... Ama sen, kokusunu alırsın. Anlıyor musun?

— Eee?!..

Tom:

— Onun için bir yere ayrılma, dedi. Yarın sabaha kadar bir yere gitme. Bir şeyler olacak gibi geliyor bana. Yola yakın bir yerde çocuğun birisiyle konuşuyordum. Bir tilki kadar sinsi ve kurnazdı; hem de fazlasıyle kurnaz. Tilki, kendi işine bakar, kimseye aldırmıyormuş gibi yapar... Ama yakınında bir horoz vardır, garanti.

Casy, Tom'u ilgiyle dinledikten sonra, bir şey sormak istedi; sonradan vazgeçerek, ağzını sımsıkı kapadı. Yavaş yavaş ayaklarını uzattı, dizlerini birbirinden ayırdı, ayağına baktı.

— Evet, dedi. Şimdi daha gitmemeliyim.

Tom:

— Kimsenin bir şeyden haberi olmadığı zaman, iyi insanlar her şeyden habersizken., garanti bir şey olur, dedi.

Casy:

— Peki, burada kalıyorum, dedi.

— Yarın hepimiz yollara düşüp, iş arayacağız.

Casy:

— Peki, dedi.

Ayaklarını aşağı yukarı salladı, uzun uzun inceledi. Tom olduğu yerde yan dönerek dirseklerine dayandı, gözlerini kapadı. Çadırın içinden Rose of Sharon'un sesi, mırıltıları, Connie' nin cevapları işitiliyordu.

Çadırın altı koyu gölgeydi; iki yanından görülen üçgen şeklindeki ışık, parlak ve keskindi. Rose of Sharon şiltenin üzerinde yatıyordu. Connie de yanına çömelmişti.

Rose of Sharon:

— Anama yardım etmeliyim, dedi. Anama yardım etmek istiyorum. Ama her zaman midem bulanıyor, fena oluyorum.

Connie dalgındı:

— Eğer ben böyle olduğunu bilseydim, gelmezdim. Geceleri evde traktör derslerine çalışır, kendime üç dolarlık bir iş bulurdum. İnsanın eline günde üç dolar geçerse rahat rahat yaşar, hem her gece de sinemaya gider.

Rose of Sharon durumunu anlıyormuş gibi baktı:

— Geceleri radyo derslerine çalışacaksın, dedi.

Connie uzun bir süre cevap vermedi.

Rose of Sharon sordu:

— Öyle değil mi?

— Evet, elbet çalışacağım. Hele bir işimiz yoluna girsin. Biraz paramız olsun.

Rose of Sharon dirseklerine dayanarak döndü:

— Sakın o işten vazgeçme, dedi.

— Yoo.. yoo.. hayır. Ne münasebet. Ama., böyle yerlerde yaşayacağımızı hiç aklıma getirmemiştim.

Kızın gözleri sertleşmişti. Durgun durgun:

— Çalışman gerek, dedi.

— Tabiî, tabiî. Biliyorum. Hele bir kendime geleyim bakayım. Biraz paramız olsun. Evde kalıp da traktörlere çalışsaydım, belki daha iyi olurdu. Traktörde çalışanlar üç dolar alıyorlar. Onlara üstelik fazla para da veriyorlar.

Rose of Sharon gözleriyle Connie'yi izliyordu. Connie, Rose of Sharon'a baktığı zaman karısının, gözleriyle kendisini ölçüp biçtiğini, kendisini süzdüğünü farketti:

— Çalışacağım, dedi. Hele bir kendime geleyim.

Rose of Sharon, sert sert:

— Çocuğumuz doğmadan başımızı bir eve sokmalıyız. Çocuğu çadırda büyütemeyiz.

Connie:

— Tabiî, dedi. Hele biraz işimiz yoluna girsin.

Çadırdan çıktı. Ananın çalı çırpı ile yaktığı ateşin üzerine eğilmiş, çalıştığını gördü. Rose of Sharon arka üstü döndü, çadırın tepesine bakarak, düşünceye daldı. Sonra ses çıkarmamak için baş parmağını ağzına soktu, sessizce ağladı.

Ana, ateşin yanında diz çökmüş, et tenceresinin altındaki ateşi söndürmemek için dal kırıyordu. Ateş parlıyor, sönüyor, parlıyor, sönüyordu. Çocuklar, on beş çocuk, ses çıkarmadan durmuşlar, seyrediyorlar. Pişen etin kokusunu aldıkları zaman hafif hafif oynuyordu burunları. Tozdan boz rengini almış, saçlarının üzerinde güneş parlıyordu. Çocuklar orada durmaktan sıkılıyorlar, ama oradan da ayrılıp gidemiyorlardı. Ana, ağzının suyu akan çevrenin ortasındaki küçük bir kızla yavaşça bir şeyler konuşuyordu. Bu kız, hepsinin büyüğüydü. Bir

ayağının üzerinde duruyor, ayağının arkasını çıplak tabanıyle okşuyordu. Ellerini arkasına kavuşturmuştu. Değişmeden bakan küçük yeşil gözlerle seyrediyordu anayı.

— Eğer isterseniz, size biraz çalı çırpı kırayım, madam? dedi.

Ana başını işinden kaldırdı:

— Yemek mi isteyeceksin?

Kız, değişmeyen bakışlarla:

— Evet, madam, dedi.

Ana dalları tencerenin altına sürdü ve alev yeniden çıtırdadı.

— Kahvaltı etmedin mi?

— Hayır, madam. Bu yanlarda iş yok. Babam benzin almak için eşyamızı satıyor da öyle geçiniyoruz.

Ana baktı:

— Buradakilerin hiçbiri kahvaltı etmemiş midir?

Çocuklar sinirli sinirli kımıldandılar, gözlerini kaynayan tencereden uzaklaştırdılar.

Küçük bir çocuk, kabara kabara:

— Ben yedim, dedi. Ben de, kardeşim de yedik. O ikisi de yedi, gördüm. Biz çok yedik. Bu gece güneye gidiyoruz.

Ana gülümsedi:

— Demek siz aç değilsiniz? Zaten burada size yetişecek kadar yemek de yok ya!

Küçük çocuk, dudaklarını sarkıttı:

— Biz çok yedik, dedi. Sonra döndü, koşarak gitti, bir çadıra girdi.

Ana arkasından uzun uzun baktı. Sonra büyük kız, kendisini hatırlattı:

— Ateş sönüyor, madam. İsterseniz ben bakayım, hiç söndürmem.

Ruthie ile Winfield, çocukların çevirdiği dairenin ortasında, soğuk ve kibardılar. Çekingendiler, aynı zamanda mal sahibiydiler. Ruthie, küçük kıza soğuk ve kızgın gözlerle baktı. Anasına değnek kırmak için çömeldi.

Ana, tencerenin kapağını açtı, eti bir değnekle karıştırdı.

— Elbette hepiniz aç değilsiniz. Meselâ deminki çocuk aç değilmiş.

Kız, alay edercesine:

— O mu?., dedi. Attı. Hem de öyle bir attı ki... Yemek yemediği zaman... Dün akşam

yaptığını bir bilseniz? Dün akşam gelip bize tavuk yedik, dedi. Oysa ben, yemek yerlerken gözetledim, herkes gibi kızarmış bazlamadan başka bir şey yemediler.

— Yaaa!..

Ana, küçük çocuğun girdiği çadıra baktı. Sonra yeniden küçük kıza döndü:

— Ne zamandan beri Kaliforniya'dasınız? diye sordu.

— Ooo! Altı ay kadar oluyor. Bir süre hükümet kampında oturduk, sonra kuzeye gittik. Döndüğümüz zaman kampta yer kalmamıştı. O kamp öyle güzel bir yerdi ki...

Ana:

— Nerede bu kamp? diye sordu.

Ruthie'nin elinden dalları alarak ateşe attı. Ruthie büyük kıza tiksintiyle bakıyordu.

— Weedpatch taraflarında. Güzel apteshaneleri, hamamları var; çamaşırlar bir teknede yıkanabiliyor. Elinin altında her zaman su bulunuyor. Hem de içilir, güzel su. Geceleri herkes müzik çalar, cumartesi akşamları da dans edilir. Ah, böyle güzel şey görmemişsinizdir. Çocuklar için oyun yeri var, apteshanelerinde kâğıt var. Bir ipi çektiniz mi apteshaneye su dökülüyor, sonra polisler akıllarına estiği zaman gelip çadırlara girmiyorlar. Kampı yöneten adamlar öyle nazik ki, her zaman insanı gelir yoklarlar, konuşurlar; yalan da söylemezler. Ah, bir daha oraya gidebilsek!..

Ana:

— Hiç bu yeri işitmedim, dedi. Benim için en önemlisi, çamaşır yıkanacak bir tekne olması.

Kız heyecanlı heyecanlı devam etti:

— Yaaa. Borulardan sıcak su da geliyor, duşun altına girdin mi sıcak su akmaya başlıyor. Böyle yer görmemişsinizdir.

Ana:

— Yer yok mu dedin orada? diye sordu.

— Evet. Son defa başvurduğumuzda, "Yer yok!" dediler.

Ana:

— Herhalde çok pahalıdır?

— Evet, biraz para vermek gerekiyor. Ama paranız yoksa, orada çalışıyorsunuz... Haftada iki üç saat; meselâ, ortalığı süpürüp, süprüntüleri atıyorsunuz. Böyle işler yaptırıyorlar. Geceleri de müzik var; herkes toplanıp konuşuyor; borularda sıcak su. Böyle güzel bir yer şimdiye kadar görmemişsinizdir.

Ana:

— Keşke biz de oraya gidebilsek, dedi.

Ruthie dayanmaya çalışıyordu. Sonunda patladı:

— Büyükanamız kamyon üstünde öldü bizim.

Kız bir şey anlamayarak Ruthie'ye baktı.

Ruthie:

— Yaa.. dedi, sonra belediye doktoru gelip aldı.

Dudaklarını sımsıkı kapattı ve birkaç küçük dal kırdı.

Winfield hücuma katıldı:

— Yaa!.. Tam kamyonun üstünde, diye tekrarladı. Belediye doktoru, onu kocaman bir sepete koydu.

Ana:

— Susun bakayım, ikiniz de! dedi. Susmayacaksanız, gidin buradan!..

Ana yeniden ateşle uğraşmaya başladı.

Al, başkalarının nasıl supap alıştırdıklarını görmek için kampın aşağılarına doğru gitmiş, dolaşıyordu.

— Artık işin bitiyor galiba, dedi.

— Daha iki tane var.

— Bu kampta hiç kız var mı?

Genç adam:

— Ben evliyim, dedi. Kızların arkasından koşacak zamanım yok.

Al:

— Ben nasıl olsa kızların arkasından koşacak zaman bulurum, dedi. Ben başka bir şeyle uğraşmam zaten.

— Biraz aç kalırsan, anlarsın.

Al güldü:

— Belki. Ama ben, şimdiye kadar hiç bu huyumdan vazgeçmedim.

— Biraz önce benimle konuşan sizin aileden değil miydi?

— Evet, ağabeyim Tom'du. Onunla uğraşmazsan iyi edersin. O, bir adam öldürdü.

— Yaa, öyle mi? Neden öldürmüş acaba?

— Kavga ederken ölmüş. Adam, Tom'a bıçak çekmiş. Tom onun kafasına kürekle vurmuş.

— Yaaa!.. Demek öyle. Mahkeme ne karar vermiş?

Al:

— Kavga olduğu için, ceza vermemiş, dedi.

— Oysa hiç de kavgacı bir adama benzemiyor.

— Evet, gerçekten değildir. Ama kimseye de kendini ezdirmez.

Al'ın sesinde bir övünme vardı, devam etti:

— Tom sessizdir ama., sen onun öyle göründüğüne bakma.

— Evet. Onunla ben konuştum. Hiç de fena bir adama benzemiyor.

— Evet, fena adam değildir. Yalnız damarına basmamalı. Sonra., karışmam haa!..

Genç adam, son supabı düzeltiyordu.

— Supapları yerine koyarken istersen sana yardım edeyim?

— İyi olur. Yalnız, başka işin yoksa.

Al:

— Uyuyacaktım ama, dedi. Allah kahretsin, sökülmüş bir motora burnumu sokmadan duramam. İlle elimi sürmeliyim.

Genç adam:

— Yardımın beni çok sevindirecek, dedi. Benim adım Floyd Knowles.

— Benimki, Al Joad.

— Memnun oldum.

Al:

— Ben de, dedi. Aynı contayı mı kullanacaksın?

Floyd:

— Tabiî, ne yaparsın, dedi.

Al çakısını çıkardı, silindir gövdesini kazımaya başladı.

— Ah! dedi. Dünyada bir motorun içi kadar sevdiğim bir şey yoktur.

— Ya kızlar?

— Aaa.. bak onlara da dayanamam!.. Bir Rolls Royce'u söküp yeniden takmak ne kadar hoşuma gider. Bir defa it modeli Cadillac'in kapağını kaldırıp bakmıştım; inan ki ömründe bu kadar güzel şey görmemişsinizdir!.. Sallisaw'daydı... Bir lokantanın önünde duruyordu. Motorun kapağını kaldırmış bakarken, lokantadan bir herif

çıktı: "Heyy, ne halt ediyorsun orada be?" dedi. Ben de: "Bakıyordum. Hoşuma gitti de!" dedim. Herif orada aptal aptal duruyordu. Garanti bir defa merak edip motoruna bakmamıştır. Öylece aptal aptal duruyordu. Hasır şapkalı zengin bir adamdı. Çizgili gömleği ve gözlükleri vardı. Ne o, ne de ben bir şey söylüyorduk. Yalnızca birbirimize bakıyorduk. Biraz sonra, "Arabayı sürmek ister misin?" dedi.

Floyd:

— Vay canına! dedi.

— Yaa... "Arabayı sürmek ister misin?" dedi. Oysa üzerimde tulum vardı... Leş gibi pis bir tulum... Ben, "Arabayı kirletirim." dedim. "Aldırma!" dedi. "Şurada bir tur yap bakalım." dedi. Yaa!.. Direksiyona geçtim, yedi defa tur yaptırdım. Hey Allahım, hey!..

Floyd sordu:

— Çok mu güzeldi?

— Ne diyorsun be! dedi, onu sökmek için., her şeyimi., her şeyimi verirdim.

Floyd kolunun hareketini yavaşlattı. Son supabı da yatağından kaldırdı, baktı:

— Sen külüstür otomobilleri kullanmaya alış, dedi. Çünkü bütün ömrünce 16 modeli otomobil kullanamayacaksın.

Brizini otomobilin basamağına koydu, silindir gövdesindeki kabukları atmak için eline bir keski aldı. Başları açık, ayakları çıplak, iri yarı iki kadın yanlarından geçti. Başları açık, ayakları çıplak iki şişman kadın, birlikte bir kova bulanık su taşıyorlardı. Kova ağırdı. Eğilerek yürüyorlar, hep önlerine bakıyorlardı. İkindi olmak üzereydi.

Al:

— Bakıyorum, için geçmiş senin, bir şeye düşkünlüğün yok, dedi.

Floyd keskiyle daha sert kazımaya başlamıştı:

— Altı aydan beri buradayım, dedi. Çalışacak esaslı bir iş bulmak için bu devletin her yanını allak bullak ettim. Kendime, karıma, çocuklarıma bir parça et, bir parça patates bulabilmek için dört bucağı dolaştım. Fare gibi girmediğim delik, başvurmadığım yer kalmadı. Yine de bir şey yapamadım. Yine de doğru dürüst yiyecek bir şey bulamadım. Artık bana bıkkınlık, yılgınlık, yorgunluk gelmeye başladı. İşte bütün iş burada. Öyle yorgunum ki, ayakta uyuyorum... Ve yine de ne yapmak gerektiğini bilemiyorum.

Al sordu:

— Burada sürekli bir iş bulunamaz mı?

— Hayır, burada sürekli iş yok.

Keski ile silindirin pisliklerini sıyırıp attı, yağlı bir paçavra ile mat madeni sildi.

Paslı bir otomobil kampa girdi, içinde esmer ve sert yüzlü dört adam vardı. Otomobil yavaş yavaş kampın çadırları arasından geçti.

Floyd bağırdı:

— Nasıl, bir şey buldunuz mu?

Otomobil durdu. Direksiyondaki adam:

— Dünyanın yerini dolaştık, dedi. Bu koskaca memlekette bir kişilik bile iş yok. Buradan gideceğiz, çaresiz.

Al:

— Nereye? diye bağırdı.

— Neresini gözümüz görürse. Buradan boyumuzun ölçüsünü aldık.

Adam debriyajı bıraktı, otomobil, kampın aşağısına doğru uzaklaştı.

Al, arkasından baktı:

— İş aramaya teker teker gitmek daha doğru değil mi? İnsan nerede iş bulursa, hemen orada işe başlar.

Floyd keskiyi bıraktı, acı acı gülümsedi:

— Bir türlü anlamıyorsunuz, dedi. Dolaşıp iş aramak benzinle olur. Benzinin galonu on beş sent. Senin dediğin gibi olsa dört kişiye dört otomobil gerekir. Her biri on sent koyuyor da benzin alıp öyle iş aramaya gidiyorlar. Bunu öğren.

— Al!..

Al, yanında duran Winfield'e başını çevirip baktı. Winfield'de büyük bir adam hali vardı.

— Anam eti dağıtıyor. Al'a söyle de gelsin, yesin, dedi. Al, ellerini pantolonuna sildi.

Floyd'a:

— Bugün ağzımıza bir şey koymadık daha, dedi. Yemekten sonra gelir sana yardım ederim.

— Canın istemiyorsa bırak, gelme.

— Yok!.. Canım istemez olur mu?

Al, Winfield'in arkasından Joadların kampına doğru yürüdü.

Tencerenin çevresi kalabalıktı. Yabancı çocuklar et tenceresine şimdi o kadar yaklaşmışlardı ki, ana çalıştıkça dirsekleriyle çocuklara çarpıyordu. Tom ile John Amca, ananın yanında duruyorlardı.

Ana, çaresiz:

— Ne yapacağımı şaşırdım, dedi. Bizimkileri doyurmak gerekiyor. Bu çocuklarla başım belâda. Ne yapacağım bilmem ki?

Çocuklar taş gibi duruyorlar, anaya bakıyorlardı. Yüzleri anlamsız ve sertti. Gözleri tencere ile ananın elinde tuttuğu çinko tabaklar arasında mekik dokuyordu. Bu gözler, tencereden tabağa giden kaşığı, ve ana tabağı John Amcaya verdiği zaman, dumanı tüten tabağı izledi. John Amca kaşığını yemeğe daldırdı ve sıra sıra gözler kaşıkla birlikte kalktı. John'un ağzına bir patates parçası girdi. Sıra sıra gözler yüzüne bakıyor, John'un lokmaya tepkisinin ne olacağını merak ediyorlardı. Acaba iyi mi karşılayacaktı? Acaba hoşuna gidecek miydi?

John Amca, bu bakışların sanki ilk defa farkına varmıştı. Yavaş yavaş çiğniyordu.

— Tom, istersen sen ye, dedi. Ben acıkmadım.

Tom:

— Peki ama, bugün bir şey yemedin ki?., dedi.

— Biliyorum ama, biraz karnım ağrıyor da. Acıkmadım daha.

Tom, usulca:

— Tabağını al da git, çadırda ye, dedi.

John Amca direndi:

— Acıkmadım. Çadıra da girsem görürüm.

Tom, çocuklara döndü:

— Haydi, dedi. Basın buradan, gidin!..

Sıra sıra gözler et yemeğinden ayrıldı ve Tom'un yüzüne tuhaf tuhaf baktı.

— Haydi, haydi, basın gidin buradan bakalım!.. Burada işiniz yok! Size de yetecek kadar yemek yok burada!..

Ana çinko tabaklara kepçe ile birer parça et koydu ve tabakları yere bıraktı.

— Çocukları kovamam, dedi. Ne yapacağımı şaşırdım. Tabaklarınızı alıp çadıra gidin. Ben kalanı onlara veririm. Şu tabağı da Rosasharn'a götürün.

Ana, çocuklara bakarak gülümsedi:

— Bana bakın yumurcaklar, dedi. Sizler de gidip birer düz tahta bulun. Kalanı da size vereceğim. Kavga etmek yok haa!..

Grup, ölgün ve sessiz bir çabuklukla dağıldı. Çocuklar tahta bulmaya,

çadırlarından kaşık almaya koştular. Daha ana tabaklara yemekleri boşaltmadan döndüler. Seslerini çıkarmıyorlar, aç kurtlar gibi bakıyorlardı.

Ana başını salladı:

— Doğrusu şaşırdım kaldım. Çoluğumdan, çocuğumdan ayırıp da size veremem ya.

Önce kendi çoluğumu çocuğumu beslemeliyim... Ruthie, Winfield, Al!., diye bağırdı sert sert. Çabuk tabaklarınızı alın da gelin!.. Çabuk çadıra girin!

Özür diler gibi çocuklara baktı:

— Yeterince yok. Tencereyi burada bırakacağım, hepiniz bir parça tadına bakarsınız. Ama ne olacak sanki.

Biraz durakladı:

— Ne yapayım, size vermemezlik edemem. Tencereyi kaldırdı, toprağa koydu.

— Bekleyin biraz. Çok sıcak, dedi.

Ve görmemek için hemen çadıra koştu. Bütün aile, ellerinde birer tabak, yere oturmuştu; dışarıda çocukların tahta parçaları ile, kaşıklar ve paslı tenekelerle tencerenin dibini kazıdıklarını işitiyorlardı. Tencere, bir yığın çocuğun ortasında kaybolmuştu. Konuşmuyorlardı. Kavga gürültü de etmiyorlardı. Hepsinde durgun bir istek, hepsinde bir odun sertliği vardı. Ana, manzarayı görmemek için arkasını döndü.

— Bir daha bunu yapamayız, dedi. Yemeğimizi başkalarına veremeyiz.

Tencereden kazıma sesleri geliyordu. Sonra çocuk yığını dağıldı; çocuklar uzaklaştılar ve dibi kazınmış tencereyi toprağın üstünde bıraktılar.

Ana, boş tabaklara baktı:

— Hiçbiriniz doymadınız, dedi.

Baba ayağa kalktı, hiçbir şey söylemeden çadırdan çıktı. Papaz, kendi kendine gülümsedi; toprağa sırt üstü uzandı, ellerini başının altına koydu.

Al ayağa kalktı:

— Otomobilini yapan adama yardım etmeye gidiyorum.

Ana tabakları topladı, yıkamak için dışarı götürdü.

— Ruthie! diye bağırdı. Winfield, çabuk bana bir kova su getirin!..

Kovayı çocuklara verdi, çocuklar dereye doğru istemeye istemeye gittiler.

İriyarı, kuvvetli bir kadın yaklaştı. Entarisi toz içindeydi. Üzerinde mazot lekeleri vardı. Azametle çenesini havaya kaldırmıştı. Biraz ileride durdu, anaya düşmanca baktı. Sonunda yaklaştı.

Soğuk soğuk:

— Hoş geldiniz, dedi.

Ana:

— Hoş bulduk, dedi ve dizlerinin üzerinde doğruldu, bir sandık uzattı.

— Buyurmaz mısınız?

Kadın daha yaklaştı:

— Hayır, oturmayacağım.

Ana, hayretle baktı:

— Bir şey mi istiyorsunuz?

Kadın ellerini kalçalarına dayadı:

— Bir şey istemiyorum, yalnız, sizin kendi çocuklarınızla ilgilenmenizi, başkalarının çocuklarına karışmamanızı istiyorum.

Ana gözlerini fal taşı gibi açtı:

— Ben bir şey yapmadım ki... diye söze başladı.

Kadın kaşlarını çattı:

— Çocuğumun ağzı et kokuyordu geldiği zaman. Eti ona siz vermişsiniz, bana söyledi. Et pişirerek çevreye kurum satmaya kalkmayın. Zaten benim kendi derdim kendime yetiyor, bir de siz derdime dert katmayın. Çocuk, demin gelip ne dedi biliyor musunuz? "Bize neden et yemeği yapmıyorsunuz?" dedi.

Kadının sesi hiddetten tir tir titriyordu.

Ana yaklaştı:

— Oturun biraz, dedi. Oturun da söyleyeceğinizi söyleyin.

— Hayır, oturmayacağım. Ben kendi çoluğumu çocuğumu beslemeye çalışıyorum. Bir de siz gelip et vererek onları baştan çıkarıyorsunuz.

Ana:

— Oturun, dedi. Zaten iş bulana kadar et pişirecek değiliz artık... Siz et pişirseniz de bir sürü çocuk gelip çevrenizde yalansa, ne yapardınız? Biz de yeterince yiyemedik, ama ne yaparsınız, çocuklar insana böyle bakarlarken onlara bir şey vermemezlik edilemez ya!..

Kadın ellerini kalçalarından indirdi. Bir an gözleriyle anayı inceledi. Sonra döndü, hızla uzaklaştı. Çadırına girdi, arkasından

kapaklarını kapattı. Ana bakakaldı, sonra yeniden dizlerini bükerek tabak yığınının yanına çömeldi.

Al, koşa koşa geldi.

— Tom!., diye bağırdı. Ana, Tom çadırda mı?

Tom, çadırdan başını uzattı:

— Çabuk benimle gel. Birlikte uzaklaştılar.

Tom sordu:

— Ne var?

— Biraz bekle. Şimdi görürsün.

Al, Tom'u sökülmüş otomobilin yanma götürdü.

— Arkadaşın adı Floyd Knowles, dedi.

— Evet. Ben kendisiyle görüştüm. Ne var?

Floyd:

— Ne olacak, motoru takıyoruz işte, dedi.

Tom parmağını silindir gövdesi üstünde gezdirdi:

— Al, ne oldu Allahını seversen, söylesenize?

— Floyd şimdi bana ne anlattı biliyor musun? Floyd, anlatsana bir daha.

Floyd:

— Söylemeseydim keşke!.. Ama... Evet sana da anlatayım öyleyse: Buraya gelenler kuzeyde iş olduğunu söylüyorlar.

— Kuzeyde mi?

— Evet, kuzeyde, Santa Clara vadisi yakınında bir yerde. Tam kuzeye düşüyor.

— Yaa? Acaba nasıl bir iş?

— Erik, armut toplama ve konservecilik işi. İş neredeyse başlayacakmış.

Tom sordu:

— Buradan ne kadar uzak acaba?

— Kimbilir? Belki de iki yüz mil.

Tom:

— Çok uzak, dedi. Peki ama, oraya vardığımız zaman hemen iş bulacağımız nereden belli?

— Ben de bilmiyorum, dedi. Ama burada iş yok. Buraya gelen adam, kardeşinden mektup almıştı. Şimdi yoldadır. "Kimseye söyleme" dedi bana, "sonra çok adam dolar".

Bu gece hemen bizim yola çıkmamız gerekiyor. Oraya gidip iş bulmalıyız.

Tom, Floyd'u inceledi:

— Peki, niçin biz buradan gizlice sıvışalım?

— Çünkü, herkes oraya üşüşürse kimseye iş kalmaz da ondan.

Tom:

— Çok uzak orası, dedi.

Floyd'un canı sıkılmış gibiydi.

— Ben size bir ipucu veriyorum, o kadar. Siz yine istediğinizi yapın. Hani kardeşiniz burada bana yardım etti de ben de ona bir karşılık olsun diye bunu söyledim.

— Burada iş olmadığına emin misin?

— Bak, ben burayı üç haftadır allak bullak ettim, dolaşmadık yer bırakmadım, en ufak bir iş, bir tek iş bile bulamadım. Yok, eğer siz de bir denemek, bol bol benzin yakarak iş aramak istiyorsanız, meydan açık. Benim sizden bir şey istediğim yok. Oraya ne kadar az adam giderse benim için o kadar iyi.

Tom:

— Benim seni suçladığım yok, ama orası cehennemin bucağı, diyorum. Buraya gelirken iş bulacağımızı, başımızı sokacak bir ev kiralayacağımızı ummuştuk.

Floyd sabırla:

— Biliyorum. Siz buraya daha yeni geldiniz, dedi. Burada çok şey öğreneceksiniz. Eğer benim sözlerimi dinleyecek olursanız, şimdiden çok kazancınız olur. Yok, eğer beni dinlemezseniz kafanıza dank ettiği zaman, anlarsınız. Burada yerleşemezsiniz, çünkü

sizin burada yerleşmenizi sağlayacak bir iş yok. Günleriniz yarı aç yarı tok iş aramakla geçecek. İşte işin aslını şimdi anladınız mı?

Tom, sinirli sinirli:

— Ben önce bir denemek isterim kendi kendime, dedi.

Bir otomobil kampa girdi, yanlarındaki çadırın önüne geldi ve durdu. Tulum ve mavi gömlek giymiş bir adam indi otomobilden.

Floyd, adama bağırdı:

— Bir iş buldunuz mu?

— Bu namussuz memlekette boğaz tokluğuna bile iş yok, pamuk toplama mevsimine kadar...

Ve adam yırtık çadıra girdi.

Floyd:

— Gördünüz mü? dedi.

— Evet, gördüm. Ama bir de iki yüz mili düşün. Vay babam vay!..

— Ama bir yerde çok kalamayacaksınız. Bunu bilin.

Al:

— Gitsek daha iyi olur, dedi.

Tom sordu:

— Buralarda ne zaman işler açılır?

— Eh! Bir ay sonra filan pamuk işi başlar. Eğer çok paranız varsa, pamuk mevsimini beklersiniz.

Tom:

— Anam yerinden kıpırdamak istemiyor, dedi. Zavallının adım atacak hali yok.

Floyd omuzlarını silkti:

— Ben sizi kuzeye zorla götürecek değilim. Kendiniz bilirsiniz. Ben size duyduğumu söyledim, o kadar. Yağlı contayı otomobilin basamağından aldı. Silindir gövdesinin üstüne dikkatle koydu ve bastırdı.

Al'a:

— Şimdi, dedi, istersen yardım et de silindir kapağını yerine koyayım.

Silindir kapağını cıvataların üzerine yavaş yavaş koydular, her yanını dümdüz oturttular. Tom, onları seyrediyordu.

— Bir konuşalım aramızda, bakalım, dedi.

Floyd:

— Sizinkilerden başka kimsenin bu işi duymasını istemiyorum. Yalnız siz bilin, o

kadar. Eğer kardeşin bana yardım etmemiş olsaydı size de haber vermezdim.

Tom:

— Evet. Bunu bize haber verdiğin için sana çok teşekkür ederiz, dedi. Biz bu konuyu hele bir düşünelim. Belki biz de gideriz.

Al:

— Bana bak, dedi. Ötekiler ister gitsin, ister gitmesinler, ben gider orada bir baltaya sap olurum.

Tom sordu:

— Demek bizi bırakacaksın?

— Tabiî, neden bırakmayayım? Ceplerim para dolu olarak döndükten sonra, neden gitmeyecekmişim?

Tom:

— Bilirsin anam böyle şeyleri sevmez, dedi. Sonra babam da böyle şeylerden hoşlanmaz.

Floyd somunları koydu, parmağıyle döndürebildiği kadar döndürdü.

— Ben de karımla birlikte bütün ailemi alarak yola çıkmıştım, dedi. Yola çıkarken birbirimizden ayrılacağımız hiçbirimizin aklından geçmiyordu. Aklımıza bile getirmiy-orduk. Kuzeydeyken hepimiz bir aradaydık, ama sonra ben buraya geldim, onlar yürüyüp gittiler. Şimdi kimbilir neredeler? Nereye varsam hep onları arayıp soruyorum.

Anahtarı motorun üstündeki somunlara soktu, hepsini birer kere çevirerek aynı yöne, sıra ile döndürdü.

Tom otomobilin yanına çömelmiş, gözleri yarı kapalı çadırlara bakıyordu. Çadırların

arasındaki otların bir kısmı basılmış, yere yatmıştı.

— Hayır efendim, olmaz, dedi. Anam senin gitmeni istemez.

— Bana kalırsa bir adam tek başına daha kolayca iş bulur.

— Belki, ama anam böyle şeyden hoşlanmaz.

İş bulmaktan umudunu kesmiş adamlarla dolu iki araba kampa girdi. Floyd başını kaldırdı, ama bu kez iş bulup bulmadıklarını sormadı. Tozlu yüzleri keder içinde ve kararlı görünüyordu. Güneş şimdi batıyordu; sarı ışığı Hooverville'e ve arkasındaki söğütlere vurmuştu. Çocuklar çadırlardan çıkarak kampta dolaşmaya başlamıştılar; kadınlar da çadırlardan çıkmışlar, küçük ateşlerini yakıyorlardı. Erkekler çömelmiş, küçük gruplar kurmuşlar, çene çalıyorlardı.

Yeni bir Chevrolet spor otomobili şoseden çıkarak kampa doğru geldi. Kampın ortasında durdu.

Tom:

— Kim bunlar? dedi. Bunlar buranın insanları değil.

Floyd:

— Bilmem, dedi. Belki polislerdir.

Otomobilin kapısı açıldı. Bir adam dışarı çıktı, otomobilin yanında durdu. Arkadaşı içeride oturuyordu. Şimdi bütün çömelenler yeni gelenlere bakıyor, alçak sesle aralarında konuşuyorlardı. Ateşlerini yakmakta olan kadınlar yan gözle pırıl pırıl otomobile bakıyorlardı. Çocuklar büyük büyük eğriler çizerek otomobilin çevresine yaklaşıyorlardı.

Floyd anahtarını bıraktı. Tom ayağa kalktı. Al ellerini pantolonuna sildi. Üçü de Chevrolet'e doğru sallana sallana yürümeye başladılar. Otomobilden çıkan adamın üzerinde hâki pantolon ve flanel bir gömlek vardı. Başına geniş kenarlı bir şapka giymişti. Gömleğinin cebinde, dolma kalem ve sarı kalemlerin arkasında, bir deste kâğıt duruyordu; pantolonunun arka cebinden de madenî kapaklı bir not defteri fırlamıştı. Çömelmiş oturan gruplardan birine yaklaştı. Adamlar ses çıkarmadan, kuşkuyla başlarını kaldırıp baktılar. Geleni seyrediyorlar, yerlerinden kımıldamıyorlardı. Gözlerinin akları gözüküyordu; adamlar, başlarını kaldırmıyorlardı bile!.. Tom, Al ve Floyd daha çok yaklaştılar.

Adam:

— Çalışmak istiyor musunuz? dedi.

Hâlâ kımıldanmadan ve kuşkuyla bakıyorlardı. Bütün kamptaki erkekler yaklaştılar.

Çömelmiş adamlardan biri, sonunda bir söz söyledi:

— Elbette çalışmak istiyoruz. Nerede çalışacağız?

— Tulare'de meyveler olmaya başladı. Toplayacak adam lâzım.

Floyd söze karıştı:

— İş götürü mü aldın? Adam mı topluyorsun?

— Evet. Ben müteahhidim.

Şimdi adamlar birbirlerine daha çok sokulmuşlardı. Tulum giymiş bir adam siyah şapkasını çıkardı; uzun siyah saçlarını parmaklarıyle arkaya itti:

— Ne veriyorsun? diye sordu.

— Daha şimdiden kesin olarak söyleyemem ama, galiba., şöyle böyle otuz senti bulur.

— Niye söylemiyormuşsun? Anlaşma elinde değil mi?

Hâki pantolonlu adam:

— Evet, doğru, dedi. Ama anlaşma fiyata bağlı. Biraz aşağı biraz yukarı olabilir.

Floyd ileri atıldı. Rahat bir havayla:

— Ben gidiyorum, bayım, dedi. Müteahhit olduğunuza göre, elinizde vesikanız da vardır. Önce gösterin vesikanızı. Sonra bizim nerede, ne zaman çalışacağımızı, ne kadar gündelik alacağımızı bildiren bir iş emri verin, altını da imzalayın, hemen gidelim.

Müteahhit kaşlarını çatarak döndü:

— Sen bana kendi işimi mi öğretiyorsun?

Floyd:

— Sizin için çalışacağız, dedi. Ama iş aynı zamanda bizim de işimiz.

— Bana kendi işimi öğretme! Bana adam lâzım, dedim size, o kadar!..

Floyd kızmıştı:

— Kaç adam lâzım söylemedin! Kaç para vereceksin, söylemedin!..

— Söyledim ya size, daha bilmiyorum diye.

— Mademki bilmiyorsun, ne diye adam tutmaya kalkıyorsun!..

— Ben işimi istediğim gibi yönetirim! Eğer siz burada, kıçınızı yayıp oturmak istiyorsanız; oturun, bana ne. Ben Tulare için

adam topluyorum. Çok adama ihtiyacımız var.

Floyd, adamlara döndü. Şimdi adamlar ayağa kalkmışlar, ses çıkarmadan bir Floyd'a, bir müteehhide bakıp duruyorlardı.

Floyd:

— Ben iki kez bu kazığı yedim, dedi. Bu adama belki bin kişi lâzım; oysa oraya beş bin kişi toplayacak; sonra da saatine on beş sent verecek. Aç olduğunuz için, siz zavallılar da kabul edeceksiniz. Mademki adam tutmak istiyor, tutsun. Bir kâğıda kaç kuruş vereceğini yazsın. İsteyin bakalım, vesikasını göstersin. Vesikası yoksa, adam tutması da yasaktır.

Müteahhit, Chevrolet'e döndü ve bağırdı:

— Joe!..

Arkadaşı başını otomobilden uzattı. Sonra otomobilin kapısını açtı, dışarıya çıktı. Ayağında kilot pantolon ve uzun bot vardı. Belinin çevresindeki fişeklikten kocaman bir tabanca sarkıyordu. Kahverengi gömleğinin üstüne muhtarların yıldız işaretini iğnelemişti. Ağır ağır yürüyordu. Yüzünde hafif bir gülümseme vardı.

— Ne var?

Tabanca, kalçasının üzerinde ileri geri gidip geliyordu.

— Joe, bu herifi görmüşlüğün var mı?

Muhtar sordu: .

— Hangisini?

Müteahhit, Floyd'u gösterdi.

— Şunu.

Muhtar, Floyd'a bakarak gülümsedi.

— Ne halt etti?

— Komünist propagandası yapıyor, herkesi kışkırtıyor.

Muhtar, Floyd'un profilini görmek için çevresinde şöyle bir dolaştı. Floyd'un yüzü kıpkırmızı kesilmişti.

Floyd bağırdı:

— Görüyor musunuz? Eğer herifin niyeti bozuk olmasaydı, yanına polis alır mıydı?

Müteahhit diretti:

— Eskiden hiç görmüşlüğün yok mu?

— Haa, gördüm gibi geliyor bana. Galiba geçen hafta kullanılmış otomobil deposundaki olayda gördüm. Galiba bu da oradaydı. Evet, evet! Bu adam o olmalı.

Birdenbire muhtarın yüzündeki gülümseme kayboldu:

— Gir şu otomobile! dedi.

Ve otomatik tabancasının kılıfını açtı.

Tom:

— O size bir şey yapmadı ki, dedi.

Muhtar topuklarının üzerinde döndü:

— Sen de onunla birlikte gitmek istiyorsan ağzını bir daha aç!.. Zaten burada o olayla ilgili iki kişi olacak.

Tom:

— Geçen hafta ben Kaliforniya'ya bile girmemiştim, dedi.

— Yaa, demek ki sen de başka yerin şüpheli adamısın! Ağzını kapa diyorum sana, işte o kadar!

Müteahhit, adamlara döndü:

— Bu namussuz kızılları dinlemeyin. Bunlar kışkırtıcıdırlar. Sizin başınızı belâya sokarlar. İşte söylüyorum size; hepinize Tulare'de iş verebilirim.

Adamlar karşılık vermediler. Muhtar, adamlara döndü:

— Gitseniz iyi edersiniz, dedi.

Yüzüne yeniden o hafif gülümseme gelmişti.

— Sağlık Dairesi bu kampı kapayın diyor bize. Hele burada kızılların da olduğu duyulursa., aklınız başınıza gelir. Tulare'e gitseniz fena olmaz. Görüyorsunuz buralarda iş yok.

Size dostça söylüyorum: Buradan çekip gitmezseniz belki de yarın öbür gün sopalı adamlar sizi buradan atarlar.

Müteahhit:

— Size söyledim, dedi. Bana adam lâzım. Yok, eğer çalışmak istemiyorsanız, o da sizin bileceğiniz iş.

Muhtar gülümsedi:

— Çalışmak istemeyenlere bu memlekette yer yok. Onları kollarından tuttuğumuz gibi atmasını da biliriz.

Floyd, muhtarın yanında dimdik duruyordu. Baş parmaklarını kemerine geçirmişti. Tom, Floyd'a bir göz attı, sonra gözlerini yere indirdi.

Müteahhit:

— Söyleyeceklerim bu kadar, dedi. Tulare'de çalışacak adam lâzım, iş çok.

Tom yavaşça başını kaldırarak Floyd'un ellerine baktı; bileklerindeki damarların, derinin altından fışkırmış olduğunu gördü. Tom'un da elleri beline çıktı, işaret parmakları kemerine kenetlendi.

— Evet, işte hepsi bu kadar. Yarın sabah burada hiçbirinizi görmeyeceğim!..

Müteahhit Chevrolet'e girdi. Muhtar, Floyd'a:

— Sen de, dedi. Gir bakalım otomobile!

İri elini uzattı ve Floyd'un sol kolunu yakaladı. Floyd birden döndü, yaylandı. Yumruğunu koskoca suratına indirdi ve aynı hızla çadırın aşağısına doğru koşarak uzaklaştı. Muhtar yerinde şöyle bir sallandı ve Tom, muhtarı yere düşürmek için çelme

taktı. Muhtar olduğu yere düştü, yuvarlandı. Bir yandan da tabancasını çıkarmaya çalışıyordu. Floyd, çadırların arasında gözden kaybolmuştu. Muhtar yattığı yerden ateş etti. Çadırlardan birinin önünde duran bir kadın çığlığı bastı ve mafsalsız kalan ellerine baktı. Parmakları sinirlerinin ucunda sallanıyordu. Paramparça et, beyaz ve kansızdı. Kampın aşağısındaki söğütlerin arkasına doğru koşan Floyd birden göründü. Yerde oturan muhtar yeniden tabancasını kaldırdı; sonra birdenbire saygıdeğer papaz Casy, adamların arasından fırladı. Muhtarın enseSine tekmeyi indirdi; geri çekildi, iriyarı adam kendinden geçti.

Chevrolet'in motoru gürledi, toz kaldırarak uzaklaştı. Yola çıktı ve kayboldu. Çadırın önündeki kadın hâlâ parçalanmış eline bakıyordu. Yaradan kanlar akmaya başlamıştı. Boğazında bir titreme, her solukta yükselen ve artan iniltili bir gülüş...

Muhtar yan yatmış, ağzı toza bulanmıştı.

Tom, muhtarın tabancasını aldı, şarjörünü çıkardı, çalıların arasına fırlattı, yatağına sürülmüş olan mermiyi de aldı.

— Böyle adamların tabanca taşımaya hakları yok, dedi.

Sonra tabancayı yere attı.

Eli parçalanan kadının çevresinde bir kalabalık toplanmıştı. Kadının siniri gittikçe bozulmuş, gülüşü bir çığlık halini almaya başlamıştı.

Casy, Tom'a yaklaştı:

— Kaç, dedi. Söğütlerin arkasına saklan, orada bekle. Benim kafasına tekme attığımı görmedi ama, senin çelme taktığını gördü.

Tom:

— Benim kaçıp saklanmaya niyetim yok, dedi.

Casy başını daha yaklaştırdı. Kulağına fısıldadı:

— Parmak izini alırlar. Sonra kefaletle bırakıldığın halde sözünde durmadığın anlaşılır. Seni yeniden geldiğin yere gönderirler.

Tom, ağır ağır içini çekti:

— Vay anasını! Bak bunu unuttum.

Casy:

— Çabuk kaç, dedi. Herif kendine gelmeden kaç.

Tom:

— Tabancasını ister misin?

— Yok, istemem. Tehlike kalmayınca ben sana dört ıslık çalarım.

Tom, sallana sallana yürümeye başladı; ama kalabalıktan çıkınca adımlarını sıklaştırdı; derenin kıyısını çeviren söğütlerin arasında kayboldu.

Al, yerde yatan muhtarın üstünden atladı.

Hayran hayran:

— Vay anasını! Doğrusu çocuğun canına okudun, neme lâzım! dedi.

Adamlar, kendinden geçen muhtarı seyretmeye devam ettiler. O sırada uzaklardan bir alarm düdüğü işitildi. Sonra durdu, bir süre sonra yeniden işitildi, bu kez ses daha yakından gelmişti. Adamlar birdenbire sinirlendiler. Bir an ayak değiştirdikten sonra, uzaklaştılar; herkes kendi çadırına girdi. Ortada yalnız Al ile papaz kalmıştı.

Casy, Al'a döndü:

— Haydi git buradan, dedi. Haydi git!.. Çadıra gir! Senin dünyadan haberin yok!..

— Neden? Sen ne yapacaksın burada?

Casy gülümsedi:

— Suçu üzerine alacak biri gerek. Benim çoluğum çocuğum yok; bana yapacakları şey en çok, beni hapse atmaktır. Zaten burada oturmaktan başka bir şey yaptığım var mı?

Al:

— Ama ortada bir suç yok ki!., dedi.

Casy, sert sert:

— Haydi diyorum sana, dedi. Çabuk, buradan git!

Al, ayak diredi:

— Ben kimseden emir almaya alışık değilim!

Casy, tatlı bir sesle:

— Eğer sen bu olaya karışırsan, bütün ailenin başı belâya girer. Seni düşündüğüm yok. Ama anan, baban. Zavallıların başı belâya girer. Hatta belki de Tom'u yeniden Mac Alester'e gönderirler.

Al bu sözleri bir an düşündü:

— Peki öyle ise, dedi. Ama ben yine de senin budala bir adam olduğunu düşünüyorum.

Casy:

— Evet, dedi. Belki de doğrudur.

Alarm düdüğü bir daha, bir daha öttü; her defasında daha çok yaklaşıyordu. Casy, muhtarın yanına diz çöktü; muhtarı çevirdi. Adam inledi, gözlerini kırpıştırdı ve çevresini

görmeye çalıştı. Casy, muhtarın dudaklarındaki tozu sildi. Ailelerin hepsi çadırlarına girmişti; çadırların kapıları kapanmıştı. Batan güneş havayı kızıllaştırmış, çadırları tunç rengine boyamıştı.

Lastikler asfaltta gıcırdadı, açık bir otomobil hızla kampa girdi. Silâhlı dört adam otomobilden atladı. Casy ayağa kalktı, gelenlere yaklaştı.

— Ulan, ne oluyor burada?

Casy:

— Ben, muhtarınızı patakladım.

Silâhlı adamlardan biri, muhtara doğru yürüdü. Muhtarın aklı başına gelmişti, kalkmaya çalışıyordu.

— Ne oldu?

Casy:

— İşte anlatıyorum, dedi. Kafa tuttu, ben de vurdum. Ateş etmeye başlamıştı...

Şurada bir kadına kurşun geldi. Ben de bunu görünce yeniden vurdum.

— Peki, önce kavga neden çıktı?

Casy:

— Muhtara karşılık verdim de ondan, dedi.

— Gir şu otomobile!

Casy:

— Tabiî gireceğim, dedi.

Otomobilin arkasına geçip oturdu: İki adam, dayak yiyen muhtarı yerden kaldırdılar. Muhtar başını güçlükle oynatabiliyordu.

Casy:

— Şu sıranın ilerisinde bir kadın var, yarasından kan akıyor, ölebilir.

— Biz sonra bakarız ona. Mike, sana vuran bu mu? Gözleri kamaşan adam sersem sersem Casy'ye baktı:

— Pek ona benzemiyor.

Casy:

— O adam benim, dedi. Yanlış birini yakalamayın.

Mike başını yavaşça salladı.

— Ben seni o adama pek benzetemiyorum. Allah kahretsin, hastalanıyorum galiba!..

Casy:

— Korkmayın, ben karşı koyacak değilim. Siz şu kadına bir baksanız, fena olmaz.

— Nerede o kadın?

— Şuradaki çadırda.

Muhtarların önderi elinde silâhla çadıra doğru yürüdü, çadırın dışında bir süre konuştuktan sonra, içeri girdi. Biraz sonra çadırdan çıktı, geri geldi. Bir parça gururla:

— Vay anasını. 45'lik amma iş görüyormuş ha!.. Kolunu sıkarak kanı durdurmuşlar. Biraz sonra bir doktor göndeririz.

İki muhtar yardımcısı Casy'nin iki yanına geçip oturdu. Önderleri korna çaldı. Kampta hiçbir hareket görünmüyordu. Çadırların kapakları sımsıkı kapalıydı, halk içerde oturuyordu. Motor çalıştı ve otomobil dönerek, kamptan çıktı. Casy, muhafızların arasında kabara kabara oturuyor, başını dimdik tutuyordu. Boynunun tel tel kasları dışarı fırlamıştı. Dudaklarında hafif bir gülümseme,

yüzünde garip, zafer kazanmış bir bakış vardı.

Muhtar gittikten sonra halk çadırlarından çıktı. Güneş ufka inmişti, kampta hafif mavi bir akşam ışığı vardı. Doğuda güneş ışığı vuran dağlar daha sapsarıydı. Kadınlar, sönen ateşlerinin başına dönmüştüler. Erkekler, toplanmışlar, çömelmişler, alçak sesle konuşmaya başlamıştılar.

Al, Joadların çadırından sürünerek dışarı çıktı. Tom'a ıslık çalmak üzere söğütlere doğru yürüdü. Ana da dışarı çıktı, dalları toplayıp küçük ateşini yaktı.

— Çok bir şey yapmayacağım. Zaten geç yedik.

Baba ile John Amca çadırın yanında duruyorlar. Ananın patatesleri soyuşuna ve yağ dolu tavaya doğrayışına bakıyorlardı.

Baba:

— Papaz bu işi neden yaptı acaba? dedi.

Ruthie ile Winfield, konuşulanları duymak için sürüne sürüne yaklaştılar, yere uzandılar.

John Amca, uzun, paslı bir çiviyle toprağı kazıyordu.

— Papaz günahın ne demek olduğunu biliyordu. Ben ona günahın ne olduğunu sormuştum da, anlatmıştı. Ama haklı mıydı, değil miydi, bilmiyorum. "Bir insan, eğer günah işlediğini sanıyorsa, günah işlemiş sayılır." demişti.

John Amcanın gözleri yorgun ve mahzundu:

— Bütün ömrümce gizli kapaklı işler yaptım, dedi. Kimseye anlatmadığım birçok işler becerdim.

Ateşin önünde duran ana başını çevirdi:

— Sakın anlatmaya da kalkma John. Hepsini Tanrıya anlatırsın. Günahlarını anlatıp başkalarını sıkma. Doğru değil.

John:

— Ama bütün bunlar beni kurt gibi yiyip bitiriyor, dedi.

Ana:

— Ne olursa olsun, anlatma. Dereye in, başını suya sok, sırlarını dereye söyle, dedi.

Baba, ananın sözlerini başıyle doğruladı:

— Doğru söylüyor, dedi. İnsan içindekileri söyleyince rahatlar, ama günahını da başkalarına yaymış olur.

John Amca, güneşin altın gibi parlattığı dağlara baktı; dağlar gözlerinde yansıyordu.

— Keşke bütün sırlarımı dökebilsem, dedi. Ama elimde değil, beni yiyip bitiriyor.

Rose of Sharon, John Amcanın arkasındaki çadırdan sersem sersem çıktı, sinirli bir halde:

— Connie nerede? diye sordu. Connie nerelerde? Bir süredir ortalıkta görünmüyor. Nereye gitti acaba?

Ana:

— Ben de görmedim, dedi. Görürsem senin aradığını söylerim.

Rose of Sharon:

— Ben iyi değilim, dedi. Connie beni bırakmamalıydı.

Ana başını kaldırdı, kızın şişmiş yüzüne baktı:

— Sen ağlamışsın, dedi.

Rose of Sharon'un gözlerinden yeniden yaşlar boşanmaya başladı.

Ana, sert sert sözüne devam etti:

— Kendine gel. Bak, hepimiz buradayız. Kendini topla. Gel de şu patatesleri soy. Kendi kendine kuruntu ediyorsun.

Kız yeniden çadıra girmeye hazırlandı. Anasının sert gözlerinden kaçmaya çalıştı, ama ananın gözleri onu zorla ateşin yanına çekti.

— Buradan uzaklaşmamalıydı, dedi.

Ama artık göz yaşları kesilmişti.

Ana:

— Çalışmalısın, dedi. Çadırın içinde oturunca, işte böyle kuruyorsun. Şimdiye kadar seninle uğraşacak zaman bulamadım. Şimdi sen şu bıçağı al bakalım da, patateslere giriş.

Kız diz çöktü, söz dinledi. Şiddetle:

— Gelsin de ben ona gösteririm! dedi.

Ana yavaşça güldü:

— Belki de tokadı sen yersin. Zaten boyuna mızmızlandığın için bunu hak ediyorsun. Eğer sana bir tokat atar da aklını başına getirirse, doğrusu sevinirim.

Kızın gözlerinde bir küskünlük pırıltısı belirdi, ama sesini çıkarmadı.

John Amca, elindeki paslı çiviyi iri işaret parmağı ile toprağa soktu.

— Dayanamayacağım, söyleyeceğim, dedi.

— Peki öyleyse, Allah kahretsin, söyle bakalım; kimi öldürdün?

John Amca işaret parmağını mavi tulumunun saat cebine daldırdı, katlanmış pis bir para çıkardı. Açtı ve gösterdi:

— Beş dolar, dedi.

Baba sordu:

— Çaldın mı?

— Hayır, zaten yanımda duruyordu. Saklamıştım.

— Senin kendi paran değil mi?

— Evet, evet ama, bu parayı saklamaya hakkım yoktu.

Ana:

— Ben bunda pek günahlık bir şey görmüyorum, dedi. Para senin kendi paran.

John Amca ağır ağır:

— Ben bu parayı yalnız saklamakla kalmadım, dedi. Niyetim, içip sarhoş olmaktı. Bir gün kafayı çekmek gerekeceğini, kendimi içkiye verecek kadar efkârlanacağımı biliyordum. Daha bunun zamanı değil diyordum. Ama sonra... Papaz gitti, Tom'u kurtarmak için kendini harcadı.

Baba başını aşağı yukarı sallıyor, daha iyi işitmek için başını uzatıyordu. Ruthie bir köpek gibi, dirseklerinin üzerinde sürüne sürüne yaklaşmış, Winfield de onu taklit etmişti. Rose of Sharon, elindeki bıçağın ucu

ile patateste derin bir delik açmıştı. Akşam karanlığı bastırmış, ortalık daha mavileşmişti.

Ana keskin ve kesin bir sesle:

— Papazın Tom için kendini harcaması yüzünden neden sarhoş olacakmışsın, anlayamadım? dedi.

John, mahzun mahzun:

— Anlayamadın demek!., dedi. İçim fena oldu. Papaz ne kolayca harcadı kendini. İleri atıldı ve, "Ben yaptım" dedi. Gelenler de onu alıp götürdüler. Ben de şimdi gidip içeceğim.

Baba hâlâ başını sallıyordu:

— Neden bunları bize söylediğini anlayamıyorum, dedi. Ben senin yerinde olsaydım, mademki canım istedi, gider içerdim.

John Amca üzüntü içinde:

— Bir gün ben de bir şey yapıp, büyük günahımı ruhumun üstünden atacağım, dedi. Büyük hata işledim, onu kurtarmadım., öldü. Bana bakın; şimdi paranız var mı? Bana iki dolar verin.

Baba, istemeye istemeye cebine elini soktu ve bir meşini kese çıkardı.

— Sarhoş olmak için yedi dolar mı gerek? Şampanya içecek değilsin ya?..

John Amca elindeki parayı uzattı:

— Al bu parayı da, bana iki dolar ver. Bana içki için iki dolar yeter. Boş yere para harcayıp da günaha girmeyeyim.! Ben cebimde ne varsa harcarım. Biliyorsun.

Baba, pis kâğıt parayı aldı, John Amcaya iki gümüş dolar verdi.

— Al, dedi. Herkes istediğini yapar. Kimsenin başkasına akıl verecek hali yok.

John Amca paraları aldı.

— Sakın darılmayın! Siz de biliyorsunuz, içmezsem olmaz.

Baba:

— Evet, evet, dedi. Sen de biliyorsun, içmezsen olmaz.

John Amca:

— Bu geceyi başka türlü geçiremem, dedi ve anaya döndü: Bana kızmazsın değil mi?

Ana başını kaldırıp bakmadı. Yumuşak bir sesle:

— Hayır, dedi, hayır... Git, istediğin gibi iç.

John Amca ayağa kalktı; akşam karanlığında garip garip yürüdü. Asfalta çıktı, karşıya, kaldırıma geçti, bakkal dükkânına geldi. Tel kapının önünde şapkasını çıkardı, tozun içine attı, kendi benliğini ezer gibi şapkayı ezdi. Ezilmiş, pislenmiş siyah şapkasını orada bıraktı. Dükkâna girdi, raflara doğru ilerledi; viski şişeleri tel bir kafesin içinde duruyordu.

Baba, ana ve çocuklar John Amcanın uzaklaşmasını seyrettiler. Rose of Sharon üzüntüsünden başını patateslerden kaldırmadı.

Ana:

— Zavallı John, dedi. İçkinin bir yararı olur mu, bilmem?.. Hayır, sanmam... Ben bu kadar dertli adam görmedim.

Ruthie tozda yuvarlandı. Başını Winfield'in başına yaklaştırdı, kulağını ağzına getirdi:

— Bak, ben de sarhoş olacağım, dedi.

Winfield homurdandı, ağzını eliyle sımsıkı kapattı. İki çocuk da soluklarını tuta tuta sürüklenerek uzaklaştılar. Kahkahalarını zorla tuttukları için yüzleri pembeleşmişti. Çadırın çevresinde yerde sürüne sürüne dolaştıktan sonra, ayağa kalktılar. Bir çığlık atarak koşup gittiler. Söğütlere yaklaşınca zorla tuttukları kahkahalarını salıverdiler. Ruthie gözlerini şaşı yaptı, eklemlerini gevşetti. Aksak adımlarla, sallana sallana, dilini dışarı çıkara çıkara dolaştı.

— Ben sarhoşum, dedi.

Winfield bağırdı:

— Bana bak, bana; ben şimdi John Amcayım. Kollarını kavuşturdu, ofladı, sonra sersemleyinceye kadar döndü.

Ruthie:

— Yoo, dedi. Öyle değil. Bak, böyle. John Amca benim. Zil zurna sarhoşum.

Al ile Tom, söğütlerin arasında ses çıkarmadan yürüyorlardı; çocukların deli gibi sallanıp döndükleri yere gelmişlerdi. Ortalık oldukça kararmıştı.

Tom durdu, baktı:

— Bunlar, Ruthie ile Winfield değil mi? Ne yapıyorlar Allahını seversen?

Daha yaklaştılar. Tom sordu:

— Delirdiniz mi siz?

Çocuklar durdular, şaşırmışlardı.

Ruthie:

— Biz mi? Oynuyorduk, dedi.

Al:

— Böyle delice oyun mu olur? dedi.

Ruthie küstahça:

— Sanki herkesin yaptıkları daha mı akıllıca? dedi.

Al yürüdü. Tom'a:

— Ruthie'nin canı dayak istiyor, dedi. Kaç zamandır kaşınıyor zaten. Yakında dayağı yiyecek.

Ruthie, Al'ın arkasından yüzünü buruşturdu, parmaklarıyle ağzını dışarı doğru çekti ve Al'ı kızdırmak için ne gerekirse yaptı, ama Al arkasına dönüp bakmadı. Ruthie yeniden oyuna başlamak için Winfield'e

baktı, ama oyun bozulmuştu bir kere. Her ikisi de bunu biliyorlardı.

Winfield:

— Suya inelim de başlarımızı daldıralım, dedi.

Söğütlerin arasından geçtiler, suya indiler, Al'a çok kızmışlardı.

Al ile Tom alaca karanlıkta ses çıkarmadan yürüdüler.

Tom:

— Casy bu işi yapmamalıydı, dedi. Aklıma da gelmiyor değildi. Çünkü boyuna, "Size bir yararım dokunmuyor" deyip duruyordu. Casy tuhaf bir adamdı Al. Boyuna düşünüp dururdu.

Al:

— Bu da papaz olmasından, dedi. Bilirsin ya, papazlar hep işleri karıştırırlar zaten.

— Connie nereye gidiyordu acaba?

— Galiba aptes etmeye.

— İyi ama, neden o kadar uzaklara gitti?

Çadırların aralarından yürüdüler. Çadırlardan uzaklaşmamaya çalışıyorlardı. Floyd'un çadırından çıkan hafif bir ses, onları durdurdu. Kapısının önüne geldiler ve çömeldiler.

Floyd çadırı biraz araladı:

— Gidecek misiniz?

Tom:

— Bilmem, gidelim mi dersin? dedi.

Floyd acı acı güldü:

— Namussuzun söylediğini duydun, değil mi? Buradan gitmezsek gelip kampı yakacaklar. Eğer bu dayaktan sonra heriflerin bir daha buraya gelmeyeceğini düşünüyorsan, aptal derim sana. Bu gece bir sürü it gelip çadırımızı yakacak, bizi açıkta bırakacak.

Tom:

— Öyleyse şimdiden yola çıkmalı, dedi. Sen nereye gidiyorsun?

Floyd:

— Önce söylediğim gibi: Kuzeye!

Al:

— Biri bana, bu yakınlarda bir hükümet kampı var, dedi. Nerede bu kamp?

— Haa, evet, ama yer bulunmaz ki.

— Peki nerede, sen onu söyle?

— 99 yolunda. Güneye doğru on iki, on dört mil kadar gidersin, sonra saparsın. Weedpatch yolunu tuttururursun. Biraz gidince oradadır. Ama yer yoktur herhalde.

Al:

— Güzel yermiş, öyle diyorlar, dedi.

— Elbet güzel. İnsanı köpek yerine koymazlar orada; insana insan gibi bakar-lar. Polis yoktur. Ama yer bulunmaz ki.

Tom:

— Bu gelen polisin neden bu kadar ters davrandığını anlamadım ben. Sanki kavga çıkarmak istiyordu; sanki birisi kafa tutsun diye bekliyordu, dedi.

Floyd:

— Ben buraların durumunu pek iyi bilmiyorum, dedi. Kuzeydeyken bu

adamlardan biriyle dost olmuştum. İyi adamdı. Bana muhtar yardımcılarının adam yakalamak zorunda olduklarını söyledi. Her muhtar, tutuklu başına günde yetmiş beş sent alıyormuş. Yirmi beş senti ile de aldığı tutukluyu beslermiş: Bana bunları söyleyen adam, bir haftadır kimseyi yakalamadığını, bu yüzden muhtarın kendisine adam yakalayıp getirmezse, üniformasını geri alacağını söylediğini anlattı. Bugün gelen herif de ne olursa olsun adam yakalamaya çıkan heriflerden biriydi.

Tom:

— Hemen yola çıkmalıyız, dedi. Hoşça kal Floyd.

— Güle güle. Belki yine görüşürüz. Belli olmaz.

Al:

— Hoşça kal, dedi.

Karanlıkta Joadların çadırına doğru yürüdüler.

Tava, ateşin üzerinde cızırdayıp duruyordu. Ana, kalın patates dilimlerini kaşıkla karıştırıyordu. Baba, onun yanında oturmuş, dizlerini kollarının arasına almıştı. Rose of Sharon çadırın altında oturuyordu.

Ana:

— Tom geldi! diye bağırdı. Çok şükür Allahıma, geldi!..

Tom:

— Hemen pılıyı pırtıyı toplayıp buradan gitmeliyiz, dedi.

— Şimdi de ne var?

— Floyd bu gece kampı yakarlar, diyor.

Babası:

— Neden? diye sordu. Biz bir şey yapmadık ki.

— Polis dövmek yeter, daha ne istiyorsun?

— Polisi biz dövmedik ki.

— Bugün gelen polis, bizi buradan atmak istediklerini söylemedi mi?

Rose of Sharon sordu:

— Connie'yi gördünüz mü?

Al:

— Evet, dedi. Derenin yukarılarına doğru gidiyordu. Güneye doğru.

— Kaçıyor muydu?.. Kaçtı mı acaba?

— Bilmiyorum.

Ana, kızına döndü:

— Rosasharn, sen çok garipleştin. Connie sana ne dedi?

Rose of Sharon sersemleşmişti.

— "Evde kalıp traktörcülüğü öğrenseydim daha iyi ederdim" dedi.

Hiç ses çıkarmadılar. Rose of Sharon ateşe baktı, gözleri ateşin ışığında parladı. Patatesler tavada çatırdıyordu. Kız burnunu çekti, elinin tersiyle kaşıdı.

Baba:

— Connie iyi bir insan değildi, dedi. Ben çoktan beri bunu anlıyordum. Korkak, ciğeri beş para etmez bir herifti. Kendisini bir bok sanıyordu.

Rose of Sharon yeniden kalktı, çadıra girdi, şilteye yüzükoyun uzandı ve başını kollarının arasına gömdü.

Al:

— Gidip yakalasak bir yararı olmaz herhalde, dedi.

Baba, cevap verdi:

— Hayır, istemez. Mademki iyi bir insan değil, onun bize bir yararı olmaz.

Ana çadıra baktı. Rose of Sharon şilteye kapanmış, yatıyordu.

— Hişt! Böyle şeyler söylemeyin, dedi.

Baba diretti:

— Evet. İyi insan değildi. Boyuna, şöyle yapacağım, böyle yapacağım der dururdu. Hiçbir şey de yaptığı yoktu. Haydi

buradayken sesimi çıkarmadım. Ama şimdi, burada yokken de mi...

Ana, yavaşça:

— Hişt!.. dedi.

— Peki ama, neden Allahını seversen? Neden hişt diyorsun? Herif kaçıp gitti değil mi artık?..

Ana elinde kaşık, yeniden tavaya yanaştı, karıştırmaya başladı; yağ çatlayıp duruyordu. Ateşe yeni dallar attı, alevler yeniden canlandı, çadırı aydınlattı.

Ana:

— Rosasharn'ın yakında çocuğu olacak. Çocuk yarı yarıya Connie'nindir. Bir çocuğu, babası kötü bir adamdı diyerek büyütmek doğru değildir, dedi.

Baba:

— Yalan söylemek daha mı iyi?

Ana, sözünü kesti:

— Hayır. O da doğru değil. Baban öldü deriz, olur biter. Çünkü Connie ölseydi arkasından söz etmeyecektiniz.

Tom atıldı:

— Hem siz ne yapıyorsunuz Allah aşkına?.. Connie iyiymiş, fenaymış bize ne? Sözle geçirecek zamanımız yok. Hemen çabucak yemeğimizi yiyelim de, yola çıkalım.

— Yola mı çıkalım? Daha bugün geldik buraya.

Ana, ateşin aydınlattığı karanlığın içinden Tom'a bakıyordu.

Tom uzun uzun anlattı:

— Ana, bu gece kampı ateşe verecekler. Eşyamız yanarken karşısına geçip seyredemem ya. Bilirsiniz; ne babam, ne de John Amca buna dayanamazlar. Elde olmayarak kavga çıkarırız. Nitekim bugün çıkan kavgaya az kalsın karışacaktım. Papaz kendini feda etmeseydi, halim dumandı.

Ana, kızgın yağda kızaran patatesleri çeviriyordu. Kararını vermişti.

— Peki, haydi bakalım!., diye bağırdı. Çabucak şunları tıkınalım da yola çıkalım.

Çinko tabakları yaydı.

Ana:

— John ne olacak? dedi.

Tom:

— John Amca nerede?

Ana ile baba bir an seslerini çıkarmadılar, sonra baba:

— Kafayı çekmeye gitti, dedi.

Tom:

— Hay Allah belâsını versin! dedi. Amma da zamanını buldu ha!.. Nereye gitti acaba?

Baba:

— Bilmem, dedi.

Tom ayağa kalktı:

— Bana bakın, dedi. Siz yemeğinizi yiyin, eşyayı yükleyin. Ben gidip John Amcaya bakayım. Yolun ötesindeki dükkâna girmiştir.

Tom çabucak uzaklaştı. Çadırların ve kulübelerin önünde küçük ateşler yanıyordu. Yırtık pırtık elbiseler içindeki erkeklerin ve

kadınların, yüzükoyun uzanmış çocukların, yüzlerine ışık vurmuştu. Birkaç çadırın içinde gaz lambası yandığı anlaşılıyor, çadırların üzerine içerdekilerin kocaman gölgeleri vuruyordu.

Tom tozlu yolu yürüdü. Beton asfaltı geçerek küçük bakkal dükkânına vardı. Tel kapı önünde durdu, içeri baktı. Pos bıyıklı, gözleri yaşlı, ufak tefek, kır saçlı bir adamdı dükkân sahibi. Tezgâhın üzerine eğilmiş, gazete okuyordu. Zayıf kolları çıplaktı; üzerinde uzun bir önlük vardı. Çevresi, arkasında konserve yığınları ve piramitleriyle kaplıydı. Tom içeri girdiği zaman, başını kaldırdı, nişan alır gibi gözlerini kıstı:

— Buyurun, dedi. Bir şey mi arıyorsunuz?

Tom:

— Amcamı arıyorum, dedi. Bir yere mi gitti ne oldu bilmem.

Kır saçlı adam şaşkın şaşkın ve korka korka baktı aynı zamanda. Elini yavaşça burnunun tepesine götürdü. Bir sivilce koparmak istiyordu.

— Siz de, her zaman içinizden birisini kaybedersiniz, dedi. Günde belki on kere, belki de daha çok, buraya gelip: "Filan filan adlı adamı gördünüz mü?" diye sorarlar ve "Görürseniz bizim kuzeye gittiğimizi söyler misiniz?" derler. Ya da bunun gibi birtakım sözler.

Tom güldü:

— Peki, o halde, Connie adlı, sivri burunlu, biraz kurdu andıran birisini görürseniz, ona cehennemin dibine gitmesini söyleyin. Biz güneye gidiyoruz. Ama aradığım adam o değil. Aşağı yukarı altmış yaşında, siyah pantolonlu, biraz kır saçlı bir adam buraya gelip viski aldı mı?

Kır saçlı adamın gözleri parladı:

— Evet, aldı! Ben ömrümde böyle adam görmedim. Kapının önünde durdu, şapkasını yere attı, üzerine çıkıp çiğnedi. İşte, şapkasını alıp ben şuraya koydum.

Tezgâhın altından ezilmiş, tozlu şapkayı çıkardı. Tom şapkayı elinden aldı:

— Evet, onun şapkası.

— İki şişe viski aldı, bir şey söylemedi. Şişenin mantarını açtı, şişeyi başına dikti. "Burada içki içmek yasaktır! Burada içme, dışarı çık!" dedim. Bunun üzerine dışarı çıktı. Dört dikişte şişeyi bitirdi, yere attı, sonra kapıya dayanıp durdu, gözleri kaymıştı; sonra, "Teşekkür ederim bayım'" dedi ve gitti. Ömrümde böyle sarhoş olmak görmedim.

— Demek gitti. Ne yana doğru? Kendisini bulmalıyım.

— İşte olay, size anlattığım gibi. Ben ömrümde böyle içki içmek görmedim, onun için nereye gittiğini merak edip arkasından baktım. Kuzeye doğru gidiyordu. O sırada bir otomobilin projektörü yandı. Kendini hemen hendeğe attı. Bacakları titriyordu. Öteki şişeyi açmış, içmeye başlamıştı. Her halde pek uzaklarda değildir... Gidememiştir.

Tom:

— Peki öyleyse, teşekkür ederim. Ben onu bulurum.

— Şapkayı almak istemiyor musun?

— Haa, evet. Amcama lâzım elbet. Teşekkür ederim. Kır saçlı adam sordu:

— Nesi var o adamcağızın? İçtiği zehir oldu adama.

— Bir şeyi yok, biraz keyifsiz. Sonra o serseri Connie'yi görecek olursanız, bizim güneye gittiğimizi söylersiniz.

— Bir sürü şeyler söylenecek o kadar çok adam var ki, kime ne söylenecek ben de şaşırıp kaldım.

— Sıkma canını o kadar ahbap.

John Amcanın tozlu, siyah şapkasını elinde tutarak tel kapıdan çıktı. Asfaltın ötesine geçti, kıyısından yürüdü. Aşağısında ölü bir alan, Hooverville görünüyordu. Küçük ateşler kıvılcım haline gelmiş, çadırların içinde lambalar yanmıştı. Kampın bir yerinden bir gitar sesi geliyordu; birbiriyle ilgisiz, yavaş yavaş çalınan, acemi notalardan oluşmuş bir gitar sesi... Tom durdu, kulak verdi, sonra yeniden yavaş yavaş yoluna

devam etti; her adımda yeniden biraz durup dinleniyordu, bir iki yüz metre gitmeden aradığı ses kulağına geldi. Hendeğin aşağılarından kalın, ahenksiz, kaypak bir şarkı duydu. Tom, daha iyi işitmek için başını ileri doğru uzattı.

Şarkının sözleri güçlükle anlaşılıyordu:

«Ben kalbimi İsa'ya verdim; Al İsa beni yurduma götür. Ben ruhumu İsa'ya verdim, İsa beni yurduma götür.»

Şarkı, mırıltı haline geldi, sonra durdu. Tom hendekten aşağı, şarkının geldiği yere doğru indi. Biraz sonra durdu ve dinledi. Bu sefer ses daha yakından geliyordu. Aynı ağır, ahenksiz ses yeniden şarkı söylemeye başlamıştı:

«Ah, Maggie öldüğü gece

Beni yanına çağırdı.

Maggie giydiği kırmızı fanila donu

Bana verdi, dizleri çıkmıştı...»

Tom çekine çekine yürüdü. Siyah şeklin yerde oturduğunu gördü. Sessizce yanına yaklaştı, oturdu. John Amca, şişeyi başına dikti; içki, şişenin ağzından lık lık ederek boğazından aşağı aktı.

Tom, heyecanlanmadan:

— Heyy, dur bakalım, dedi. Bize de biraz bırak.

John Amca başını çevirdi:

— Kimsin sen?

— Beni unuttun galiba? Sen dört yudum içiyordun, ben bir yudum içiyorum, bilmiyor musun?

— Yok, Tom., beni aldatmaya kalkma. Burada benden başka kimse yoktu. Sen burada değildin.

— Peki öyleyse, şimdi buradayım ya. Bana bir yudum vermez misin?

John Amca yeniden şişeyi dikti ve viski yine lık lık etti. Şişeyi salladı. Boştu.

— Kalmadı, dedi. Canım öyle ölmek istiyor ki. Ölmeyi çok istiyorum. Biraz ölmek istiyorum. Ölmeliyim. Uykuda gibi. Biraz ölmek istiyorum. Çok yorgunum. Belki de., artık uyanmam.

Sesi hırıltı halinde çıkıyordu.

— Başıma taç giyeceğim, altından bir taç...

— Beni dinle John Amca?.. Biz yola çıkıyoruz. Benimle birlikte gel, eşyanın üstünde rahat rahat uyursun.

John başını salladı:

— Hayır, sen git. Ben gitmiyorum. Burada kalıyorum. Yeniden içinize dönmenin bir yararı yok. Kimseye yararı yok. İyi insanlar arasında günahlarımı boklu donlar gibi sürüklemekten başka ne yapıyorum?.. Hayır, gitmeyeceğim!..

— Haydi gidelim, sen gelmeden yola çıkamayız.

— Haydi git diyorum sana! Benim bir yararım yok. Ben bir işe yaramıyorum. Sadece günahlarımı sürükleyip duruyorum, başkalarını da kirletiyorum.

— Herkesin senin kadar günahı var, korkma.

John başını yaklaştırdı. Bir gözünü kurnazca yumdu. Tom yıldızların ışığında John'un yüzünü hayal meyal seçebiliyordu.

— Benim günahlarımı kimse bilmez. İsa'dan başka kimse bilmez... Yalnız, o bilir.

Tom dizlerine dayanarak uzandı. Elini John Amcanın alnına koydu. Ateş gibi yanıyordu. Terli değildi. John, Tom'un elini acemice itti.

Tom diretti:

— Haydi John Amca, kalk gidelim.

— Ben gitmeyeceğim, yorgunum. Burada kalıp dinleneceğim. Burada işte.

Tom, John Amcaya çok yakındı. Yumruğunu John Amcanın tam çenesinin karşısına getirdi; uzakta bir iki kere çevirdikten sonra omzunu ileri atarak çenesine güzel ve yumuşak bir yumruk indirdi. John'un çenesi çarpıldı, arkaya doğru irkildi, yeniden kalkmaya çalıştı. Ama Tom üzerine eğilmişti. John, dirseklerine dayanarak

kalkmaya uğraşırken Tom, bir yumruk daha indirdi. John Amca kıpırdamadan boylu boyunca yere uzandı.

Tom ayağa kalktı, paçavra haline gelmiş olan vücudu eğilerek kaldırdı, omzuna attı. Vücudun ağırlığı altında biraz sallandı. Hendekten yukarı doğru yavaş yavaş oflayarak çıkarken, John'un sarkan kolları arkasına çarpıyordu. Bir ara yoldan geçen bir otomobil, Tom'la omzunda sallanan adamı, projektörünün içine aldı. Otomobil bir an yavaşlar gibi oldu, sonra yeniden gürleyerek uzaklaştı.

Tom yoldan çıktı. Hooverville'e girdi. Joadların kamyonuna geldiği zaman soluyordu. John yavaş yavaş kendine geliyordu; hafif hafif kıpırdanmaya başlamıştı. Tom, John'u yavaşça yere bıraktı.

Kamp bozulmuştu. Al denekleri kamyona taşıyordu. Eşyanın üzerine çadır bezi örtülmüştü bile.

Al:

— Çabuk döndü, dedi.

Tom özür diledi:

— Yumruğu indirip bayılttım da öyle getirdim. Zavallı adamcağız.

Ana:

— Bir yerine bir şey olmadı ya? diye sordu.

— Sanmam. Zaten kendine geliyor.

John Amca yerde hasta gibi yatıyor, sık sık soluk alıyordu. Hep kusacak gibi oluyordu.

Ana:

— Tom, sana bir tabak patates sakladım, dedi.

Tom gülümsedi. .

— Şimdi hiç yiyecek durumda değilim.

Baba bağırdı:

— Al, haydi!.. Tamam! Çadırı bağla!

Kamyon yüklenmişti, yola çıkmaya hazırdı. John Amca uykuya dalmıştı. Tom ile Al, John'u yakalayarak eşyanın üstüne koyarlarken Winfield de kamyonun arkasında kusma taklidi yapıyor, Ruthie ise bağırmamak için eliyle ağzını kapıyordu.

Baba:

— Herkes hazır mı? dedi.

Tom sordu:

— Rosasharn nerede?

Ana:

— Orada işte, dedi. Haydi Rosasharn, gidiyoruz!..

Kız, başı önüne düşmüş, hiç kımıldamadan oturuyor. Tom, kıza yaklaştı:

— Haydi, dedi.

— Ben gitmiyorum.

Başını kaldırmadı.

— Gideceksin!..

— Ben Connie'yi isterim. O gelmeden bir yere gitmem.

Kamp eşyaları ve insanlarla dolu üç eski otomobil kamptan çıktı, asfalta yollandı. Otomobiller asfalta çıktılar ve uzaklaştılar.

Yol boyunca solgun projektörleri görünüyordu.

Tom:

— Connie bizi bulur, dedi. Ben, nereye gittiğimizi dükkâna söyledim. O gelirse bizi bulur.

Ana, Rose of Sharon'un yanına geldi. Tom'un yanında durdu, yumuşak bir sesle:

— Haydi, kalk, Rosasharncığım, dedi. Haydi kalk yavrum.

— Ben onu beklemek istiyorum.

— Bekleyemeyiz.

Ana eğildi, kızı kolundan tuttu, ayağa kaldırdı.

Tom:

— O bizi bulur, dedi. Sen merak etme. O bizi bulur. İkisi de kızın birer koluna girmişti.

Rose of Sharon:

— Belki de kitaplarını almaya gitmiştir? dedi. Belki de bize bir sürpriz yapacak?..

Ana:

— Gerçekten yaptı sürprizini, dedi.

Rose of Sharon'u kamyona götürdüler, eşyaların üstüne çıkardılar. Kız, çadırın altına girdi, karanlık kovuğun içinde kayboldu.

Bu sırada ottan kulübede oturan sakallı adam, korka korka kamyona yaklaştı. Kolları arkasında kenetlenmiş, biraz bekledi, sonunda:

— İşe yarayacak bir şey bırakmıyor musunuz? diye sordu.

Baba:

— Yok, bırakmıyoruz, dedi. Bırakacak bir şeyimiz kalmadı ki.

Tom sordu:

— Sen gitmiyor musun?

Sakallı adam uzun bir süre Tom'a baktı.

Sonunda:

— Hayır, dedi.

— Ama gelip burayı ateşe verecekler.

Tedirgin gözler yere dikildi:

— Biliyorum. Bunu önce de yaptılar.

— Peki, öyleyse ne diye çıkıp gitmiyorsun?

Korku içindeki gözler bir an yukarı baktı, sonra yeniden aşağıya indi; sönmekte olan ateşin kırmızı rengi adamın gözüne vuruyordu.

— Bilmem. Eşyayı toplamak uzun sürüyor.

— Peki ama, yakarlarsa hiçbir şeyin kalmayacak ya!

— Biliyorum. İşe yarayacak bir şey bırakıyor musunuz siz?

Baba:

— Hiçbir şey bırakmıyoruz. Her şeyi topladık, dedi.

Sakallı adam kararsız, uzaklaştı.

Baba:

— Bu herifin nesi var Allahını seversen? diye sordu.

Tom:

— Polisin, işi, dedi. O çocuk söyledi. Adamı coplamışlar. Kafasına cop vurmuşlar.

Bir saniye sonra bir kafile daha kamptan çıktı. Yolu tırmandı ve uzaklaştı.

— Haydi baba, gidelim. Beni dinle baba: Sen, ben ve Al önde otururuz, ana arkaya geçer. Olmaz, olmaz... Ana aramızda otursun. Al!..

Tom, elini şoför yerinin altına soktu, büyük bir İngiliz anahtarı çıkardı:

— Al, sen arkaya git. Şunu da al. Kamyonun arkasına otur. Asılmak isteyen olursa, vurursun.

Al anahtarı aldı, kamyonun arkasına tırmandı, elinde anahtarla bağdaş kurup oturdu. Tom, şoför yerinin altından başka bir anahtar aldı, fren pedalının altına koydu.

— Tamam, dedi. Geç ortaya ana.

Baba:

— Benim elimde bir şey yok, dedi.

Tom:

— Uzanıp önündeki anahtarı alırsın, dedi. Belki de gerekmez!

Marşa bastı, volan döndü, motor aldı ve sonra durdu; sonra yeniden aldı. Tom farları yaktı ve aşağı vitesle kamptan çıktı. Sönük yanan projektörler yolu sinirli sinirli tarıyordu. Asfalta çıktılar, güneye döndüler.

Tom:

— Bu gidişle galiba başım belâya girecek, dedi.

Ana atıldı:

— Tom, verdiğin sözü unutma. Bana söz verdin, unutma.

— Biliyorum ana. Ben de elimden geldiği kadar çalışıyorum. Ama şu muhtarlar...

Hepsinde koskoca birer kıç; götlerini sallaya sallaya, tabancalarını oynata oynata fiyaka satmaları yok mu? Kanunu uygulasalar, ne diye onlara kafa tutalım? Ama onlar nerede, kanun nerede? Onların istediği, bizim ruhumuzu ezmek. Bizi bir köpek gibi süründürmek, sindirmek. Bizi dağıtmak. Ana, galiba bir gün gelecek, insan namusunu korumak için polise dayak atmaktan başka çaresi kalmayacak. Onlar, bizim namusumuzla oynuyorlar.

Ana:

— Söz verdin, sözünü unutma Tom, dedi. Pretty Boy Floyd da aynen böyle olduydu. Annesini bilirim. Oğlanı mahvettiler.

— Ben elimden geleni yapmaya çalışıyorum ana. Sana yemin ediyorum ana!.. Ama sen de benim bir köpek gibi yerde sürünmemi istemezsin herhalde, değil mi?

— Ben dua ediyorum. Senin böyle işlere burnunu sokmaman gerekir Tom. Ailemiz dağılıyor. Sen böyle işlerden uzak kalmalısın.

— Uzak kalmaya çalışıyorum ana, ama o koca götlüler üzerime geldikleri zaman kendimi güç tutuyorum. Kanunu uygulasalar bir şey değil. Ama kamp yakmak, kanununda yazılı mı?

Kamyon, yukarı aşağı inip kalkıyordu. Önlerinde bir sürü kırmızı fener göründü.

Tom:

— Her halde dönemece geldik, dedi.

Kamyonu yavaşlattı, durdurdu; hemen kamyonun çevresini bir sürü adam sardı. Ellerinde kalın polis sopaları ve tüfekler vardı. Bazıları başlarına miğfer, bazıları da Amerikan lejyonlarının şapkalarını geçirmişlerdi. İçlerinden biri, pencereden içeri sarktı; başından önce viski kokusu girdi içeriye.

— Nereye gidiyorsunuz, ulan?

Kırmızı yüz, Tom'a yaklaştı. Tom taş kesildi. Eli aşağıya doğru kaydı ve anahtarı buldu. Ana, Tom'un kolunu yakaladı, sımsıkı tuttu.

Tom:

— Ha! dedi.

Sonra sesi dalkavukça bir iniltiye dönüştü:

— Biz buranın yabancısıyız, dedi. Tulare denilen bir yerde iş olduğunu işittik de, oraya gidiyoruz.

— Allah belânızı versin! Yanlış yere gidiyorsunuz. Biz, şehrimize pis Okielerin girmesini istemiyoruz.

Tom'un omuzları ve kolları kaskatı kesilmişti, her yanı tir tir titriyordu. Ana koluna yapışmıştı. Silâhlı adamlar otomobilin önünü çevirmişlerdi. İçlerinden bazıları kendilerine asker süsü vermek için asker gömleği giymiş, manevra kayışı takmışlardı.

— Ne yana gideceğiz, efendim? dedi.

— Sola dönün, doğru kuzeye gidersiniz. Pamukları toplama zamanı gelmeden sakın buraya döneyim demeyin!..

Tom titriyordu:

— Başüstüne efendim, dedi.

Arabayı geri vitese taktı, manevra yaptı, döndü. Geldiği yöne doğru gitmeye başladı. Ana, Tom'un kolunu bıraktı yavaş yavaş okşadı. Tom boğulacak gibiydi. Kendini zor tutuyordu.

Ana:

— Aldırma, dedi. Aldırma.

Tom pencereden dışarı sümkürdü, ceketinin kolu ile gözlerini sildi.

— Orospu çocukları!..

Ana yumuşak:

— Çok iyi davrandın, dedi, çok doğru yaptın.

Tom toprak bir yola saptı, yüz metre kadar gitti. Sonra fenerleri söndürdü ve motoru durdurdu. Otomobilden atladı. Elinde İngiliz anahtarı vardı.

Ana sordu:

— Nereye gidiyorsun?

— Çevreye bakmaya gidiyorum. Biz kuzeye gidecek değiliz.

Kırmızı ışıklar yolun ilerisine doğru ilerledi. Tom, kırmızı ışıkların toprak yolun dönemecini geçtiğini ve yollarına devam ettiğini gördü. Birkaç dakika sonra birtakım bağırıp çağrışmalar işittiler, sonra Hooverville tarafından bir alev yükseldi. Alev büyüdü, yayıldı ve yanan şeylerin çatırdısı uzaklardan bile işitilmeye başladı. Tom

yeniden kamyona girdi. Manevra yaptı, toprak yolda lambaları yakmadan kamyonu sürdü. Asfalta gelince yeniden güneye döndü ve fenerleri yaktı.

Ana, korka korka sordu:

— Nereye gidiyoruz, Tom?

— Güneye gidiyoruz, dedi. Bu namussuz piçlerin bizi kovalamayacakları bir yere gitmeliyiz. Şehrin dışından geçmeliyiz.

— Peki, anladık ama, nereye gidiyoruz? ..

Baba ilk olarak söz söylüyordu:

— Anlamak istiyorum, nereye gidiyoruz?

Tom:

— Şu hükümet kampını bulmaya, dedi. Muhtarlar oraya giremezlermiş, dediler. Ana,

ben bu adamlardan kaçmalıyım, korkuyorum, birisini öldüreceğim.

Ana:

— Kızma Tom, diye onu yatıştırıyordu. Kızma Tommy. Bir kere kendini tuttun, başka zaman da tutabilirsin.

— Evet! Böyle giderse namusumuzdan eser kalmayacak.

Ana:

— Kızma, dedi. Sabırlı ol. Ne kızıyorsun Tom?.. Öteki insanlar yok olup gittikleri zaman bizler, yani halk, yine yaşamakta devam edeceğiz. Tom, yaşayan halk biziz, onlar bizi yok edemezler. Halk biziz... Biz yaşamakta devam edeceğiz.

— Her zaman da dayak yiyen biziz ama.

Ana gülümsedi:

— Biliyorum. Belki de bu, bizi daha sert, daha dayanıklı yapmaya yarıyor.

Zenginler türerler ve ölürler, çocukları iyi insanlar olmaz, ölüp giderler. Ama Tom, biz yaşamakta devam ederiz. Korkma Tom. Yepyeni bir çağa giriyoruz.

— Nereden biliyorsun?

— Neredenini bilmiyorum.

Şehre girdiler. Tom şehrin ortasından geçmemek için kenar caddelerden birine saptı. Elektrik ışıklarının altında anasına baktı. Durgun bir yüzü ve gözlerinde tuhaf bir bakış, yüzünde bir sfenksin zamanla ilgili olmayan görünüşü vardı. Tom sağ elini kaldırdı, annesinin omzuna dokundu. İçinden gelmişti. Sonra elini çekti.

— Hiç senin böyle şeyler söylediğini işitmemiştim, dedi.

Anası:

— O zamanlar söylemek gerekmiyordu da ondan, dedi.

Kamyon, caddelerin ve sokakların arasından geçip, şehirden çıktı. Sonra yeniden yola girdi. Yol ağzında duran bir levhada «99» u okudu. Yol güneye gidiyordu; saptı.

Tom:

— Bizi kuzeye gönderemediler işte, dedi. Bize boyun eğdirdiler sanki, oysa biz yine istediğimiz yere gidiyoruz, yine bildiğimizi okuyoruz.

Geniş karanlık asfaltın ilerisinde sönük ışıklar parlıyordu.

YİRMİ BİRİNCİ BÖLÜM

Yollarda dolaşan, araştıran halk, şimdi göçmendir. Küçük bir toprak parçası ile geçinen, kırk dönümün üzerinde yaşayıp ölen, kırk dönümden çıkardığı ürünü yiyen ve yine o toprakta aç kalan aileler, şimdi bütün batıyı taramaktadır. İş bulmak için dört dönmektedirler; ve asfaltlar halkın aktığı nehirlerdir, hendek kenarları halkın sıralandığı yerler. Onların arkalarından yenileri geliyor. Büyük asfalt halkla dolup taşıyor. Orta ve güneybatıda basit bir halk yaşıyordu. Bunlar, makinelerin verdiği biçimi almamış, ya da makinelerin özel ellerde bulunmasından doğan gücü ve tehlikeyi anlamamış, sanayiin daha değiştiremediği insanlardı. Onlar, sanayiin saçmalıkları, aykırılıkları içinde yetişmemişlerdi daha. Sanayi hayatının saçma yanlarını görecek kadar keskindi zekâları.

Ve sonra birdenbire makineler onları yerlerinden, yurtlarından attı ve asfaltlara doğru kovdu. Göçebelik onları değiştirdi: Asfaltların, yolların yanında kurulan kamplar, açlık korkusu ve açlığın kendisi, onları değiştirdi. Yemeksiz çocuklar, bitip tükenmeyen hareket, onları değiştirdi. Onlar artık göçmendirler. Ve onlara gösterilen düşmanlık da onları değiştirmiş, birbirleriyle kaynaştırmış, birleştirmiştir. Bu düşmanlık öyle bir düşmanlıktı ki, kasabaları sanki bir istilâcıyı kovar gibi bir araya getirmiş, silâhlandırmış, onlara eli sopalı taburlar düzenlettirmiş, memurların ve esnafın eline tüfekler verdirmiş, dünyalarını kendi halkına karşı korundurmuştu.

Büyük asfaltlarda göçmenler çoğaldıkça, batıda panik başladı. Mal sahipleri mallarına bir şey olacak diye, korkmaya başladılar. Ömürlerinde açlığı görmemiş olanlar, açların gözlerini gördüler. Ömürlerinde hiçbir şeye hırsla yapışmamış olanlar, göçmenlerin

gözlerinde bu hırsın alevini gördüler. Şehir ve şehir dolaylarının insanları, kendilerini korumak için bir araya geldiler; her insanın çarpışmaya girişmeden önce yaptığı gibi, kendilerinin iyi, istilâcıların kötü olduklarına kendilerini inandırdılar. Dediler ki: Bu Allahın belâsı Okieler pis ve cahil insanlardır. Yozlaşmış, seks düşkünü heriflerdir. Bu Allahın belâsı Okieler hırsızdırlar. Gördükleri herhangi bir şeyi çalarlar. Onlarda mülkiyet kavramı yoktur.

Bu son söz doğruydu: Çünkü malı olmayan bir adam, mülkiyetin büyük tasasını nasıl bilebilirdi? Ve kendisini savunan halk diyordu ki: Bu adamlar hastalık, pislik getiriyorlar memleketimize... Biz onları okullarımıza sokmayız. Onlar yabancıdırlar. Kızkardeşinizin bu heriflerin çocuklarıyle arkadaş olmasını ister misiniz?

Yerli halk yabanlaştı. Sonra taburlar, ekipler kurdular; ekipleri silâhlandırdılar.

Ellerine coplar, gazlar ve tüfekler verdiler. Memleket bizimdir. Okieleri başıboş bırakamayız. Silâhlı insanların toprakları yoktu, kendilerini topraklara sahip sanıyorlardı. Geceleri asker talimleri yapan memurların malları yoktu ve küçük esnaf da bir defter dolusu alacaklardan başka bir şeye sahip değildi. Ama bir borç bile bir şeydir, hatta bir iş bile bir şeydir. Ve memur şöyle düşünüyordu: Ben haftada on beş dolar alıyorum. Ya bir kör olası Okie on iki dolara çalışırsa? Küçük esnaf da şöyle düşünmekteydi: Borçsuz bir adamla nasıl rekabet edebilirim?

Ve göçmenler asfaltlarda akıp durdular. Açlıkları gözlerinden okunuyor, ihtiyaçları gözlerinde görünüyordu. Onların ne bir iddiaları, ne bir rejimleri vardı. Onların yalnızca sayıları ve ihtiyaçları vardı. Bir adamlık iş olduğu zaman, on kişi iş için kavga ediyor, az gündelik almak için çarpışıyorlardı. O adam otuz sente çalışırsa, ben yirmi beşe çalışırım.

O yirmi beşe çalışırsa, ben o işi yirmiye yaparım.

Hayır, olmaz; ben açım. Ben on beşe çalışırım. Boğaz tokluğuna çalışırım. Çocuklarım var. Görün çocuklarımı. Çıban gibi bir şeyler çıkarıyorlar, yürüyecek halleri yok. Dökülen yemişlerden verdim, ayakta duracak halleri kalmadı. Ben, bir lokma ekmek için çalışırım.

Çok iyi bir şeydi bu, çünkü gündelikler düştü ve fiyatlar aynı yükseklikte kaldı. Büyük mal sahipleri memnundu ve bu taraflara, daha fazla halk çekmek için yeniden ilânlar bastırıp dağıttılar. Gündelik düştükçe düştü ve fiyatlar yüksek kaldı. Bir süre sonra yeniden serflik çağı başlayacaktı.

Bu sırada büyük mal sahipleri ve kumpanyalar dâhice bir usul buldular: Büyük mal sahibi, bir konserve fabrikası satın alıyor ve şeftalilerle armutlar olduğu zaman meyvenin

fiyatını meyveyi yetiştirme maliyetinin altına düşürüyordu. Böylece, konserve fabrikasının sahibi olmak dolayısıyle meyveyi düşük fiyattan satın almış oluyor, konserve fiyatlarını yüksek tutarak bundan doğan kârı kazanıyordu. Konserve fabrikası açacak kadar parası olmayan küçük çiftçiler, çiftliklerini elden çıkardılar. Bu çiftlikler büyük mal sahiplerinin, bankaların ve konserve fabrikalarına sahip şirketlerin eline geçti. Bağımsız çiftçilerin sayısı gitgide azaldı. Çiftçiler bir süre şehirlere göç ettiler, orada kredilerini, dostlarını ve akrabalarını harcayıp; yitirdiler. Onlar da yollara döküldüler. Yollar iş bulmak için birbirini yiyen, birbirini öldüren insanlarla doldu.

Ve şirketler, bankalar böylece kendi kuyularını kazmış oldular, ama bunun farkında değillerdi. Tarlalar verimliydi, ama yollarda aç adamlar dolaşıyordu. Ambarlar doluydu, ama yoksul çocukların hepsinde kemik hastalığı vardı ve her taraflarında pellagra

çıbanları çıkıyordu. Büyük şirketler açlık ile öfke ve kızgınlık arasında kıl kadar bir pay olduğunu bilmiyorlardı. Gündeliklere eklenmesi gereken para; gaza, silâha, hafiyelere, kara listelere ve talimlere harcanıyordu. Yollarda halk karıncalar gibi dolaşıp duruyor, iş ve ekmek arıyor. Ve öfkesi gittikçe artmaya başlıyordu.

YİRMİ İKİNCİ BÖLÜM

Tom Joad, Weedpatch kampını bulmak için dar bir yolda otomobilini sürerken gece bir hayli ilerlemişti. Tarlaların ilerisinde ufak bir iki ışık görünüyordu. Bakersfield'in gökyüzüne vuran aydınlığı arkada kalmıştı. Motor yavaş yavaş çalışıyor, kamyonun önünden yabani kediler kaçışıyordu. Bir kavşakta beyaz tahtalardan yapılmış bir sürü binalar ördüler.

Ana, oturduğu yerde uyuyor, baba uzun süreden beri sesini çıkarmıyordu.

Tom:

— Nerede acaba? Galiba birisine sormak için sabahı beklemek gerekecek, dedi.

Bir sokak levhasının altında durdu; başka bir otomobil de dörtyol ağzında stop etti. Tom, pencereden başını uzattı:

— Heyy bayım, büyük kampın nerede olduğunu biliyor musunuz?

— Dosdoğru gidin, ileride.

Tom karşı yola geçti. Birkaç yüz metre ilerledikten sonra durdu. Yolun karşısında yüksek, kafesli bir tel vardı, geniş bir kapıdan içeri giriliyordu. Kapının biraz ilerisinde, küçük bir kulübe vardı; penceresinden ışık sızıyordu. Tom, kapıdan içeri doğru girmeye çalıştı. Koskoca kamyon birden havaya sıçradı ve tekrar indi.

Tom:

— Vay anasını! dedi. Tümseği görmedim.

Bir bekçi, kulübenin önüne çıktı, otomobile doğru yaklaştı, kenarına dayandı:

— Çok fena çarptın, dedi. Bir daha dikkat et.

— O tümsek nedir Allahını seversen?

Bekçi güldü:

— Burada çocuklar oynar. Onun için kaç kere söyledik, buradan yavaş geçin diye. Ama akıllarında kalmıyor ki. İşte böyle tümseğe çarpınca akılları başlarına geliyor, bir daha unutmuyorlar.

— Yaa! İnşallah bir şey kırılmamıştır. Burada bize yer var mı acaba?

— Bir yer var. Kaç kişisiniz?

Tom parmaklarıyle saydı:

— Ben, babam, annem, Al, Rososharn, John Amca, Ruthie ve Winfield. Son ikisi çocuktur.

— Belki bir şey yapabiliriz. Kamp eşyanız var mı?

— Büyük bir çadır beziyle yataklarımız var.

Bekçi, otomobilin basamağına bastı.

— Bu yolun sonuna doğru çek, sağa dön. Yeriniz, 4 Numaralı Sağlık Tesisi.

— O da ne?

— Helanın, duşların ve çamaşırhanenin bulunduğu yer demek.

Ana sordu:

— Çamaşır teknesi de var mı? Suyu da akıyor mu?

— Tabiî.

Ana:

— Oh, şükür Allaha! dedi.

Tom sıra sıra uzun karanlık çadırların aşağılarına doğru otomobili sürdü. Sağlık tesisinde hafif bir ışık yanıyordu.

Bekçi:

— Burada yerleşin, dedi, güzel yerdir. Burada oturanlar daha yeni gittiler.

Tom kamyonu durdurdu.

— Burada mı?

— Evet. Ben sizin adlarınızı yazayım, siz de eşyalarınızı indirin. Yatın. Kamp komitesi yarın sabah sizi çağırır, işleminizi yapar.

Tom yere bakıyordu.

— Polis mi onlar? diye sordu.

Bekçi güldü:

— Burada polis yoktur. Bizim kendi polislerimiz var. Buradakiler kendi polislerini kendileri seçerler. Haydi rahatınıza bakın.

Al kamyondan atladı, çevreyi dolaştı:

— Burada mı kalacağız?

Tom:

— Evet, dedi. Ben büroya gidiyorum, sen babamla eşyayı indiriver.

Bekçi:

— Biraz yavaş olun, dedi, herkes uyuyor.

Tom, karanlığın içinde bekçinin arkasından gitti, büronun merdivenini çıktı, küçük bir odaya girdi. İçeride eski bir masa ile bir sandalye vardı.

— Adınız?

— Tom Joad.

— Yanınızdaki babanız mıydı?

— Evet.

— Adı?

— Onunki de Tom Joad.

Sorular birbirini kovaladı. Nereden geldikleri, Kaliforniya' da ne kadardan beri bulundukları, ne iş yaptıkları soruldu.

Bekçi başını kaldırıp baktı:

— Özel işlerinize burnumu sokmak istemem, ama formalite böyle, ne yapalım.

Tom:

— Tabiî, dedi.

— Peki, paranız var mı?

— Pek az.

— Muhtaç durumda mısınız?

— Biraz. Neden sordun?

— Kampta kalabilmek için haftada bir dolar vermek gerekir. Ama isterseniz, bu parayı çalışarak ödeyebilirsiniz. Çöpleri taşımak, kampı temizlemek gibi işler yapabilirsiniz.

Tom:

— Peki, çalışırız öyleyse, dedi.

— Yarın sabah komite ile görüşürsünüz. Onlar size kampta nasıl oturacağınızı söylerler, kampın düzenini anlatırlar.

— Bu komite de ne oluyor? Komite dediğin nasıl şey?

Bekçi arkasına dayandı:

— Çok iyi çalışan bir komite. Burada beş sağlık tesisi vardır. Her biri Merkez Komitesine bir adam seçer. Bu komite de buradaki düzeni korur. Sözlerine herkes uyar.

Tom:

— Peki, ya sert emirler verirlerse? dedi.

— Eh, o zaman da istersen komiteyi nasıl seçtinse, yine öyle düşürebilirsin. Çok iyi çalışırlar. Yaptıkları işin hesabını verirler. Hani, halkın arkasından koşan, halka vaiz verip halktan para toplayan papazları bilirsin, değil mi? İşte onlar bu kampa girip vaiz vermek istediler. İhtiyarların çoğu bunları kampa almak istedi. Merkez Komitesi son kararı verecekti. Toplandılar ve kararlarını verdiler. Dediler ki: "Herhangi bir kimse bu kampta vaiz verebilir. Ama, kimse burada para, toplayamaz!" İhtiyarlar bu kararı beğenmediler, çünkü o günden sonra ortada papaz kalmadı.

Tom güldü, sonra sordu:

— Yani kampı yönetenler namuslu insanlar mı demek istiyorsun?

— Tabiî, öyledir.

— Buranın polisleri de var dedin...

— Merkez Komitesi düzeni korur ve kanunlar çıkarır. Sonra bir Kadınlar Komitesi vardır. Onlar da annenle görüşeceklerdir. Bu kadınlar, çocuklara bakarlar, sağlık tesisinin temizliğini kontrol ederler. Eğer annen başka bir yerde çalışmıyorsa, çalışan kadınların çocuğuna bakar. O da çalışmaya giderdi ise.. başkaları bulunur. Dikiş dikerler. İçlerinden biri dikiş dikmeyi öğretir. İşte hep bu gibi şeyler yaparlar.

— Yani burada polis yok mu?

— Hayır efendim, yok. Hiçbir polis, elinde tevkif müzekkeresi olmadan buraya giremez.

— İyi ama, ya biri çıkıp da kafa tutmaya kalkarsa, ya da sarhoş olur, kavga çıkarırsa, o zaman ne olur?

Bekçi, yazı kalemini kurutma kâğıdına sildi:

— Merkez Komitesi birincisinde ihtar eder, ikincisinde şiddetle ihtar eder, üçüncüsünde kamptan atar.

— Allah Allah, inanamıyorum. Bu gece muhtarlarla kafaları kapelâlı bir sürü hergele gelip, derenin kenarındaki kampı yaktılar.

Bekçi:

— Onlar buraya giremezler, dedi. Bazı geceler, bizim çocuklarımız tel örgünün

kenarında nöbet beklerler, özellikle dans olduğu akşamlar...

— Dans olduğu akşamlar mı dedin? Allah Allah!

— Bu eyaletin en güzel dansları her cumartesi akşamı burada yapılır.

— Peki, ne diye her yerde böyle kamplar kurmuyorlar?

Bekçi dalgın görünüyordu:

— Bunun nedenini sen kendin bulursun. Sen git de şimdi, biraz uyu bakalım.

Tom:

— İyi geceler, dedi. Anam bu yeri çok sevecek. Epey zamandır insan muamelesi görmedi zavallı.

Bekçi:

— Sana da iyi geceler, dedi. Git de biraz uyumaya bak. Kamp çok erken uyanır.

Tom iki yanı, sıra sıra çadır bir yoldan yürüdü. Gözleri yıldızların ışığına alışmıştı. Çadırlar dümdüz bir sıra halinde kurulmuştu; çevrede çerçöp ve pislik yoktu. Yolun üstü tertemiz süprülmüş, üzerine kum dökülmüştü. Çadırlardan uyuyanların horultuları geliyordu. Bütün kamp arılar gibi vızıldıyor, horulduyordu. Tom, yavaş yavaş yürüyordu. 4 Numaralı Sağlık Tesisine yaklaştı; boyasız, alçak, kaba binaya merakla baktı. Çevresi açık bir damın altında dizin dizin çamaşır tekneleri duruyordu. Kendi kamyonlarının biraz ileride durduğunu gördü, ses çıkarmadan kamyona doğru yürüdü. Çadır yapılmıştı. Çıt çıkmıyordu. Kampa yaklaşırken kamyonun gölgesinde bir karaltı belirdi; gölge Tom'a doğru yaklaştı.

Ana tatlı bir sesle sordu:

— Tom, sen misin?

— Evet.

Anası:

— Hişt, dedi. Herkes uyuyor. Yorgunluktan bittiler.

Tom:

— Ama sen de uyumalısın, dedi.

— Peki, ben seni merak ettim. Nasıl?

Tom:

— Çok iyi, dedi. Ben sana anlatmayacağım, yarın sabah onlar sana anlatacaklar. Her halde çok beğeneceksin.

Ana fısıldadı:

— Sıcak suyu da varmış.

— Evet. Sen şimdi git yat. Ne zamandan beri uyuduğun yok.

Ana yalvardı:

— Ne diye bana anlatmıyorsun?

— Hayır, anlatmam. Haydi gidip yat.

Sanki ana birdenbire bir genç kız oluvermişti:

— Ama anlatmazsan, beni hiç uyku tutar mı?

Tom:

— Öyle ise düşünme işte, dedi. Sabahleyin ilk iş olarak başka bir entari giy, sonra., sonrasını görürsün.

— Aklım bir şeye takılırsa, dünyada beni uyku tutmaz.

Tom sevinçle gülümsedi:

— Uyumalısın, dedi. Uyuman gerek.

Ana, yumuşak:

— İyi geceler, dedi.

Eğildi ve karanlık çadırın altına kaydı.

Tom, kamyonun arkasına tırmandı. Tahtanın üstüne sırt üstü yattı; kollarını çaprazlayarak yastık gibi başının altına koydu ve kulaklarına bastırdı. Gecenin serinliği daha da artmıştı. Tom, ceketini ilikledi, yeniden uzandı. Başının üzerindeki yıldızlar duru ve parlaktı.

Tom uyandığı zaman ortalık daha karanlıktı. Kulağına gelen hafif vurgular, onu uykusundan uyandırmıştı. Tom dinledi, bir demirin arka arkaya başka bir demire vuruşunu işitti. Güçlükle kımıldadı ve sabahın

ayazında titredi. Kamp hâlâ uyuyordu. Tom, ayağa kalktı, kamyonun kenarından baktı. Doğudaki dağlar lacivert bir renge boyanmıştı. Tom çevresine bakınırken, dağların arkasından hafif bir ışık belirdi, kenarları kırmızı oldu, sonra bu ışık başının üstünden doğru daha soğuk, daha gri, daha koyu bir renk alarak batı ufkunda son kalan gece ile kaynaştı. Uzaklarda vadinin toprakları, gün doğuşundaki eflatun rengini almıştı.

Demirin sesi yeniden işitildi. Tom, çadır dizilerine baktı. Çadırlar artık belli oluyordu. Bir çadırın yanında duran eski demir sobanın çatlaklarından turuncu bir ışık sızdığını gördü. Kalın soba borusundan koyu bir duman çıkıyordu.

Tom, kamyonun kenarından aşağıya atladı. Sobaya doğru yaklaştı. Bir genç kızın, sobanın yanında iş gördüğünü, bükülmüş kolunda bir çocuk taşıdığını, çocuğun gömleğin altında meme emdiğini gördü. Kız,

boyuna gelip gidiyor, ateşe dallar atıyor, daha iyi hava akımı sağlamak için paslı soba kapaklarını oynatıyordu. Bu arada çocuk, meme emmekteydi; annesi çocuğu arada sırada dikkatle bir kolundan ötekine alıyordu. Çocuk, annesinin işine ve hoş hareketlerine engel olmuyordu. Turuncu ateş ışığı sobanın çatlaklarından sızıyor, çadırların üzerine titrek görüntüler aksettiriyordu.

Tom, daha yaklaştı. Kızaran etin ve fırınlanan ekmeğin kokusunu aldı. Doğuda ışık hızla artıyordu. Tom, sobaya yaklaştı, ellerini uzattı. Kız, Tom'a baktı, saçının iki örgüsünü fırlatarak başını salladı.

— Günaydın, dedi.

Ve tavada kızaran ete baktı.

Çadırın kapağı kalktı, genç bir adam dışarı çıktı. Onu ihtiyar bir adam

izledi. Üzerlerinde mavi keten tulumlar ve keten ceketler vardı. Hepsi kolalıydı. Pirinç düğmeler pırıl pırıl parlıyordu. Sert yüzlü adamlardı ve birbirlerine çok benziyorlardı. Genç adamın fırça gibi siyah, ihtiyarın da yine fırça gibi beyaz bir sakalı vardı. Başları ve yüzleri ıslaktı, saçlarından sular akıyordu ve damlayan sular sert sakallarında tane tane duruyordu. Yanakları ıslaklıktan parlıyordu. Her ikisi de ışıyan doğuya ses çıkarmadan baktılar. Birlikte esnediler, tepelerin kenarlarındaki ışıkları seyrettiler. Sonra dönünce Tom'u gördüler.

Yaşlısı:

— Günaydın, dedi.

Yüzlerinde ne dostluk, ne de düşmanlık vardı.

Tom:

— Günaydın, dedi.

Genci de:

— Günaydın, dedi.

Yüzlerindeki su yavaş yavaş kuruyordu. Sobaya yaklaştılar, ellerini ısıttılar.

Kız işine devam etti. Bir ara çocuğunu yere bıraktı, örgülerini bir sicimle başının arkasına bağladı; çalıştıkça örgüleri fırlıyor ve sallanıyordu. Büyük bir sandığın üzerine çinko sahanları, çinko tabakları, bıçakları ve çatalları koydu. Sonra bol yağın içinden eti kepçe ile aldı, tavaya bıraktı. Et büzülürken cızırdıyordu. Kız paslı fırın kapağını açtı, bir tava dolusu koca koca peksimet çıkardı.

Peksimetlerin kokusu havaya yayılınca her iki adam da bu kokuyu içlerine çektiler.

Genç tatlı bir sesle:

— Oh, dedi.

İhtiyar adam, Tom'a:

— Kahvaltı ettiniz mi? dedi.

— Hayır, daha etmedim. Ama, bizimkiler şuracıkta. Daha uyanmadılar. Çok uykusuz kaldılar da.

— Peki öyleyse, otur da birlikte yiyelim, ekmeğimiz çok Allaha şükür.

Tom:

— Teşekkür ederim, dedi. O kadar nefis kokuyor ki, hayır diyemeyeceğim.

Genç adam:

— Çok nefis değil mi? diye sordu. Ömründe bu kadar güzel koku duydun mu?

Sandığın yanına yaklaştılar, çevresine çömeldiler.

Genç sordu:

— Bu yanlarda mı çalışıyorsunuz?

Tom:

— Hayır, çalışmak istiyoruz, dedi. Daha dün akşam geldik. Çevrede iş aramaya vakit bulamadık ki.

Genç:

— Biz on iki günden beri çalışıyoruz, dedi.

Kız, bir yandan sobanın yanında çalışırken:

— Yeni elbise bile aldılar, dedi.

Her iki adam da, mavi elbiselerine baktılar, daha sertliklerini kaybetmemişti

elbiseleri; biraz utanarak gülümsediler. Kız, bir sahan et, esmer büyük peksimetler ve bir kâse et suyu, bir de kahve koydu. Kendisi de sandığın yanına geçip çömeldi. Çocuk hâlâ meme emiyordu, başı hâlâ kızın gömleğinin altındaydı.

Tabaklarını doldurdular, peksimetlerin üzerine et suyu döktüler, kahvelerine şeker attılar.

Yaşlı adam ağzına yemek doldurdu, çiğnedi, çiğnedi, yutkundu ve yuttu.

— Çok güzel olmuş, dedi.

Ve bir kere daha ağzını doldurdu.

Genci:

— On iki günden beri yiyoruz, dedi. On iki günden beri, hiçbir övünü kaçırmadan yedik.

Hepimiz, herkes çalışıyor. Gündeliklerimizi alıyoruz ve yiyoruz.

Yemeğin üstüne kudurmuşcasına eğildi, yeniden tabağını doldurdu. Kaynamış kahvelerini içtiler, telvelerini yere döktüler, yeniden doldurdular.

Işık renklenmişti artık, kırmızımtırak aydınlık bir renk almıştı. Baba ile oğul yemeklerini bitirdiler. Doğuya baktılar; gün doğuşu aydınlatmıştı yüzlerini. Dağların şekli ve ışıklı kenarı gözlerinde yansıyordu. Sonra fincanlarındaki telveleri yere döktüler ve birlikte ayağa kalktılar.

Yaşlısı:

— Yola çıkmalı, dedi.

Genci, Tom'a döndü:

— Bana bak, dedi. Biz birtakım borular döşüyoruz. Bizimle gelirsen belki sana da iş çıkar.

Tom:

— Çok iyi insanlarsınız, dedi. Kahvaltıya çok teşekkür ederim.

İhtiyar:

— Tanıştığımıza çok memnun oldum, dedi. İstersen sana da bir iş bulmaya çalışalım.

Tom:

— Tabiî isterim, dedi. Bir dakika bekleyin de bizimkilere haber vereyim.

Hızlı hızlı Joadların çadırına gitti. Eğildi, içeri baktı. Çadırın altındaki loşluğun içinde uyuyan birtakım insan yığınları gördü. Yorganların altında hafif bir hareket başladı. Ruthie yılan gibi kıvrıla kıvrıla dışarı çıktı.

Saçları gözlerinin üstüne düşmüştü, entarisi kıvrılmış ve buruşmuştu. Yavaş yavaş sürünerek çıktı ve ayağa kalktı. Gri gözleri uykudan duru ve durgun bir hal almış, gözlerinde yaramazlık izi kalmamıştı. Tom çadırdan uzaklaştı, Ruthie'ye kendisini izlemesini işaret etti. Arkasını dönünce Ruthie başını kaldırıp ona baktı.

Tom:

— Ooo, amma da boy atmışsın ha! dedi.

Ruthie, anî bir heyecanla başını başka yanlara çevirdi.

Tom:

— Bana bak, dedi. Sakın kimseyi uyandırayım deme. Herkes kalkıncaya kadar bekle. Kalktıkları zaman, elime bir çalışma fırsatı geçtiğini, bunun için gittiğimi söylersin. Buradaki komşuların biriyle sabah

kahvaltısı ettiğimi de anama söyle. Anladın mı?

Ruthie başını salladı ve öteye çevirdi. Genç bir kız olmuştu sanki.

Tom bir daha uyardı:

— Sakın kimseyi uyandırayım deme.

Koşa koşa yeni dostlarının yanına gitti. Ruthie çekinerek sağlık tesisine yaklaştı, açık kapısından içeriyi gözetledi.

Tom döndüğü zaman, her iki adam da kendisini bekliyordu. Genç kadın, dışarıya bir şilte çıkarmış, çocuğunu üstüne

yatırmıştı. Kadın bulaşıkları yıkarken çocuk da orada yatıyordu.

Tom:

— Bizimkilere nereye gittiğimi söyleyecektim ama, onlar hâlâ uyuyorlar, dedi.

Her üçü de çadırların arasındaki yolda yürümeye başladılar.

Kamp canlanıyordu. Kadınlar yeni yaktıkları ateşlerin başında uğraşıyorlar, et kesiyorlar, sabaha ekmek hazır etmek için bazlama yoğuruyorlardı. Ve erkekler çadırların, otomobillerin çevresinde dolaşıp durmaktaydılar. Şimdi gökyüzü bir gül pembeliğini almıştı. Büronun önünde zayıf, ihtiyar bir adam toprağı tırmıklıyordu. Tırmığı çekerken, dişlerin düz ve derin çizgiler çizmesine dikkat ediyordu.

Her üçü de büronun önünden geçerlerken, genç adam:

— Bu sabah erken kalkmışsın, baba, dedi.

— Eh, ne yaparsın, kirayı ödemek gerek.

Genç:

— Kira mı? Laf, dedi. Geçen cumartesi akşamı kör kütük sarhoş olmuştu. Bütün gece sabaha kadar çadırda şarkı söyledi. Komiteden angarya olarak ona bu işi verdiler.

Yolun kıyısından gidiyorlardı. Yanında bir sıra ceviz ağaçları vardı; üzeri yağ içindeydi. Güneş, dağların üzerinde görünmüştü.

Tom:

— Garip, dedi. Yemeğinizi yedim de, adımı söylemedim size, siz de adlarınızı söylemediniz... Benim adım, Tom Joad.

Yaşlı adam, Tom'a baktı, hafifçe gülümsedi:

— Her halde buraya geleli çok olmadı?

— Yoo. Olmadı. Ancak bir iki gün...

— Anlamıştım zaten. Çünkü sen adını söylemek huyunu daha bırakmamışsın da ondan. Benim adım Timothy Wallace. Bu da oğlum Wilkie'dir.

Tom:

— Tanıştığımıza memnun oldum, dedi. Siz buraya geleli çok oldu mu?

Wilkie:

— On ay oldu, dedi. Geçen yıl yağmurlar başladığı zaman geldik. Off., ne günler geçirdik, başımıza neler gelmedi. Az kaldı açlıktan ölüyorduk.

Yağlı yolun üstünde hışırtılar çıkararak yürüyorlardı. Yanlarından bir kamyon dolusu adam geçti; hepsinin suratları asıktı. Hepsi kamyona yapışmış, kaşlarını çatmış, bakıyorlardı.

Timothy:

— Gaz şirketine çalışmaya gidiyorlar, dedi. Güzel iş doğrusu.

Tom:

— Keşke bizim kamyonu alsaydık!

— Olmaz.

Timothy yere eğildi, yerden yeşil bir ceviz aldı. Baş parmağı ile kırmayı denedi, ama sonra vazgeçip direklerin üzerine konmuş bir karatavuğa fırlatıp attı. Kuş uçtu, ceviz kuşa vurmadan, altından geçti, sonra kuş tele kondu, gagasıyle siyah parlak tüylerini düzeltti.

Tom sordu:

— Sizin otomobiliniz yok mu?

Baba ile oğul ağızlarını açıp cevap vermediler; yüzlerine bakan Tom, sıkıldıklarını anladı.

Wilkie:

— Çalıştığımız yer uzak değil ki, bir mil ötede, dedi.

Timothy kızmıştı:

— Hayır, otomobilimiz yok. Sattık. Vardı. Yiyeceğimiz bitti, hiçbir şeyimiz kalmadı. İş de bulamamıştık. Her hafta bu taraflara birtakım adamlar gelir, otomobil satın alırlar. Bakarlar, aç olursan arabanı satarsın elbet. Aç olduğun için de on para vermezler. İşte biz de böyle aç kalmıştık. Otomobilimize on dolar verdiler.

Yola tükürdü. Wilkie durgun:

— Ben geçen hafta Bakersfield'deydim. Bizim otomobili gördüm. Kullanılmış otomobil deposunda duruyordu... Üzerine yetmiş beş dolar fiyat konmuştu.

Timothy:

— Ne yaparsın, satmak zorunda kaldık, dedi. Zaten ya onlar bizden bir otomobil çalacaklar ya biz onlardan bir şey çalacağız. Daha bir şey çalmadık ama, galiba bu gidişle onu da yapacağız.

Tom:

— Biliyor musunuz, yola çıkmadan önce, burada çok iş olduğunu duymuştuk, dedi. El ilânlarında adam lâzım deniyordu.

Timothy:

— Evet. Biz de gördük o ilânları ama, işe gelince., çok iş yok. Gündelikler de

durmadan düşüyor. Nasıl geçineceğim diye düşünmekten anam ağlıyor.

Tom:

— Peki ama, işte şimdi işiniz var, ne düşünüyorsunuz? dedi.

— Evet ama, bu iş uzun sürmez. Patron iyi bir adam. Ufak bir yeri var. Bizimle birlikte çalışır. Allah kahretsin!.. Çok sürmez, biter!..

Tom:

— Öyleyse beni ne diye sürüklüyorsunuz? dedi. Ben de çalışırsam iş daha çabuk biter. Neden kendi bindiğin dalı kesiyorsun?

Timothy yavaşça başını salladı:

— Bilmiyorum. Belki de akılsızım da ondan. Başımıza birer şapka alalım dedik de, onu bile bu gidişle alamayacağız galiba. İşte,

al sana iyi bir iş!.. Saatine otuz sent alıyoruz. Patron da iyi bir adam.

Asfalttan çıktılar, küçük bir bahçenin çakıllı yolundan geçtiler. Ağaçların arkasında küçük beyaz bir çiftlik evi, birkaç gölgelik ağaç, bir samanlık göründü. Samanlığın ötesinde bir bağ ve bir pamuk tarlası vardı. Üç adam evin yanından geçtikleri sırada tel bir kapının çarptığını duydular. İri-yarı, güneş yanığı bir adam, mutfağın basamaklarından indi. Başında mukavvadan yazlık bir şapka vardı ve bahçeden geçerken kollarını sıvıyordu. Güneşten sararan kocaman kaşları çatıkmış gibi aşağıya düşmüştü. Yanakları birer biftek gibi kıpkırmızıydı, güneşten yanmıştı.

Timothy:

— Günaydın Mr. Thomas, dedi.

Adam, sinirli sinirli:

— Günaydın, dedi.

Timothy:

— Bu arkadaşın adı Tom Joad, dedi. Kendisine de acaba iş verebilir misiniz diye düşündük de!..

Thomas, Tom'a bakarak kaşlarını çattı, sonra hafifçe güldü. Kaşları hâlâ çatıktı:

— Aaa, tabiî veririm. Ona da iş veririm, herkese de iş veririm. Bu gidişle galiba yüz kişi çalıştıracağım.

Timothy:

— Yok, hani yalnızca aklımıza öyle geldi de!., diye özür dilemeye başladı.

Thomas, Timothy'nin sözünü kesti:

— Benim de aklıma geldi...

Topuklarının üzerinde döndü, karşılarında dikilip durdu:

— Size söyleyeceklerim var. Ben sizin saatinize otuz sent veriyorum, öyle değil mi?

— Evet, otuz sent veriyorsunuz Mr. Thomas... Ama...

— Ve ben de sizden otuz sentlik iş alıyorum...

İri, sert elleri birbirini kavradı:

— Biz de bütün gün elimizden geldiği kadar size yararlı olmaya çalışıyoruz.

— Sen şimdi bırak orasını, bu sabahtan itibaren saatine yirmi beş sent alacaksınız. Ya buna razı olursunuz, ya da işi bırakıp gidersiniz.

Adamın kırmızı yüzü, öfkeden kıpkırmızı kesildi. Timothy:

— Biz iyi çalışıyorduk. Bunu siz de söylemiştiniz, dedi.

— Biliyorum, ama anlaşılıyor ki artık bundan sonra kendime istediğim gibi adam tutamayacağım.

Yutkundu:

— Bana bakın, dedi. Benim burada altmış beş dönümlük bir toprağım var. Siz hiç Çiftçiler Birliği diye bir şey duydunuz mu?

— Tabiî duyduk.

— Öyleyse bakın size söyleyeyim: İşte ben de bu birlik üyelerindenim. Dün gece toplantımız vardı. Çiftçiler Birliğini kimin yönettiğini biliyor musunuz? Bakın onu da size söyleyeyim: Batı Bankası. Bu ovanın büyük bir kısmı bankanın elindedir. Başkalarının mallarına ait senetler de ondadır. Dün gece bankada birisi bana dedi

ki: "Siz saatine otuz sent verip adam çalıştırıyormuşsunuz. Bunu yirmi beşe indirseniz fena olmaz!" Ben de dedim ki: "Benim adamlarım iyidir. Saatte otuz sent vermeye değer". O da: "Mesele bu değil" dedi. '"Şimdi ücretler yirmi beş senttir. Eğer siz otuz sent verirseniz, bu durum çevremizde gerginlik yaratır. Sonra bundan başka..." dedi, "gelecek yıl yine tohumluk için borç almayacak mısınız?"

Thomas durdu. Soluyordu:

— Anladınız ya?.. Gündelik artık yirmi beş senttir. Bunu kabul etmek zorundasınız!..

Timothy ne söyleyeceğini şaşırmıştı.

— Ama biz iyi çalışıyorduk, dedi.

— Hâlâ anlamadın mı? Koca göbekli banka hazretlerinin iki bin adamı, benim ise üç tanecik adamım var. Ödemem gereken

senetlerim var. Şimdi eğer siz buna karşı bir çare düşünebiliyorsanız söyleyin, yapayım. Elimi kolumu bağladılar.

Timothy başını salladı:

— Ne söyleyeceğimi bilmiyorum.

— Siz burada bekleyin biraz.

Thomas çabucak eve girdi. Kapı, arkasından çarptı. Biraz sonra döndü, elinde bir gazete vardı.

— Bunu gördünüz mü? Size okuyayım da dinleyin: "Vatandaşlar kızıl tahrikçilere kızarak göçmenlerin kampını yaktılar. Birtakım vatandaşlar, mahallî bir göçmen kampında süregelen tahriklere kızarak çadırları yakıp kül etmişler ve tahrikçilerin eyaletimizden çıkarılmasını istemişlerdir.»

Tom:

— Ama ben... diye söze başladı ve sonra kesti, bir daha sesini çıkarmadı.

Thomas gazeteyi dikkatle katladı, cebine soktu. Yeniden soğukkanlılığını ele almıştı. Sakin sakin:

— Bu adamları birlik gönderdi. İşte ben size işin içyüzünü anlatıyorum. Eğer benim bunu size söylediğimi işitirlerse, gelecek yıl benim çiftliğin yerinde yeller eser.

Timothy:

— Ben ne diyeceğimi şaşırdım, dedi. Ama işin içinde tahrikçiler olduğuna göre, neden kızdıkları anlaşılıyor.

Thomas:

— Ben bu işi bilirim, dedi. Gündeliklerin indirilmesi gerektiğinde her zaman bakarsın kızıl tahrikçiler ortaya çıkar. Her zaman mı

her zaman. Allah belâsını versin, elimi kolumu bağladılar. Eee, şimdi kararınız ne? Yirmi beş senti kabul ediyor musunuz?

Timothy başını eğdi:

— Ben çalışacağım, dedi.

Wilkie:

— Ben de, dedi.

Tom:

— Ben galiba uğursuz geldim, dedi. Evet, ben de çalışırım. Çalışmam gerek.

Thomas üst cebinden bir mendil çıkardı, ağzını ve çenesini sildi:

— Bu ne zamana kadar böyle sürer bilmem. Aldığınız para ile ailenizi nasıl geçindireceksiniz, aklım ermiyor?!..

Wilkie:

— Çalışırsak geçiniriz, dedi. İş olmazsa, o zaman halimiz duman.

Thomas saatine baktı:

— Eh, haydi bakalım çocuklar, gidelim de hendek kazmaya başlayalım. Haa! dedi. Bakın size bir şey söyleyecektim: Siz hükümet kampında oturuyorsunuz, değil mi?

— Evet efendim.

— Her cumartesi gecesi sizin orada dans var, öyle değil mi?

Wilkie gülümsedi:

— Evet, tabiî var.

— Eee, öyle ise önümüzdeki cumartesi akşamı dikkatli olun.

Birdenbire Timothy doğruldu, Thomas'ın yanına yaklaştı:

— Ne demek istiyorsunuz? Ben, Merkez Komitesindenim. Bu işi bilmeliyim.

Thomas, onun bu halini anlamış gibi baktı:

— Kimseye söylemeyeceksin ama. ,

Timothy sordu:

— Peki, ne var? Ne olacakmış?

— Birlik, hükümet kamplarını istemiyor. Çünkü muhtar yardımcıları bu kamplara giremiyorlar. Duyduğuma göre, oradaki halk, kendi kanunlarını kendileri yapıyormuş; tevkif müzekkeresi olmadan kimse tevkif edilemiyormuş. Ama büyük bir kavga çıkar da silâh patlarsa., o zaman muhtarlar içeri girip kampı dağıtabilirlermiş.

Timothy bozulmuştu. Dimdik duruyordu, gözleri soğuk soğuk bakmaktaydı:

— Peki, ne olacak?

Thomas sinirli sinirli:

— Nereden duyduğunuzu söylemeyeceksiniz ama, dedi. Cumartesi gecesi kavga çıkarılacak. Olay çıkar çıkmaz içeri girmek üzere çevrede muhtar yardımcıları bekleyecek.

Tom sordu:

— Peki ama, neden? Kamptakiler kimseye dokunmuyorlar, kimseyi rahatsız etmiyorlar ki...

Thomas:

— Ha, anlatayım size nedenini... dedi. Kamptakiler, insan muamelesi görmeye

alışıyorlar. Yeniden göçmen kamplarına döner dönmez onları yönetmek güç oluyor.

Thomas yüzünü bir daha sildi:

— Haydi bakalım şimdi iş başına. Çiftlik işlerinden başka konularda size fazla açılmamam gerekirdi ama, ne yapalım; sizleri, halkı seviyorum.

Timothy, Thomas'ın önüne doğru bir adım attı. Sert kemikli bir el uzandı. Thomas eli sıktı.

— Kimin haber verdiğini kimse bilmeyecek. Teşekkür ederiz. Kavga çıkarmayacağız.

Thomas:

— Haydi bakalım iş başına, dedi. Saati yirmi beş sent, ona göre.

Wilkie:

— Ziyanı yok, kabul ediyoruz, dedi. Sizin hatırınız için.

Thomas eve doğru yürüyordu:

— Ben biraz sonra gelirim, dedi. Siz işe başlayın.

Tel kapı arkasından çarparak kapandı.

Üç adam, beyaz badanalı evi geçtiler, bir tarla kenarından yürümeye başladılar. İnce uzun bir hendeğe geldiler. Hendeğin kenarında beton borular vardı.

Wilkie:

— İşte, burada çalışıyoruz, dedi.

Wilkie'nin babası samanlığı açtı, iki kazma ile üç kürek çıkardı. Tom'a:

— İşte, bu da senin malın dedi.

Tom, kazmayı tarttı:

— Vay anasını! Bari ağırlık vermese.

Wilkie:

— Daha dur bakalım, dedi. Hele saat on bir olsun da, görürsün nasıl ağırlık verdiğini.

Hendeğin ucuna doğru gittiler. Tom ceketini çıkardı, toprak yığınının üstüne attı. Kasketini geriye itti, hendeğin içine atladı. Sonra avuçlarına tükürdü. Kazma havaya kalktı, indi. Tom yavaşça hınkladı. Artık kazma kalkıp iniyor, kazmanın toprağa saplanışında bir hınklama çıkıyor, toprak kabarıyordu.

Wilkie:

— Baba bak, dedi. Tom iyi bir kazmacı. Sanki herif kazmacı doğmuş.

Tom:

— Ben eski bir kazmacıyım elbet (hınk). Çok kazma salladım (hınk). Kazma sallamaya bayılırım (hınk).

Önündeki toprak kabarmıştı. Meyve ağaçları güneşin altında artık iyice belirmişti. Asmaların üzerindeki yapraklar pırıl pırıl yeşildi. Tom iki metre uzunluğunda bir hendek kazdi, kenara çekildi, alnını sildi. Wilkie arkasından geliyordu. Kürek inip kalkıyor, uzun hendeğin yanındaki toprak yığınına toprağı fırlatıyordu.

Tom:

— Bu Merkez Komitesini ben de duydum, dedi. Demek sen de onlardan birisin?

Timothy:

— Evet, bayım, dedi. Merkez Komitesine girmek, sorumluluk yüklenmek demektir. Bütün oradaki halkın sorununu taşımak

demektir. Biz elimizden geldiği kadar çalışıyoruz. Kampta oturan halk da elinden geleni yapıyor. Büyük çiftçilerin bize böyle saldırmalarını doğrusu istemezdim. Bu olmamalıydı.

Tom yeniden hendeğe girdi. Wilkie dışarı çıkıp kenarda durdu.

Tom sordu:

— Bu adamın haber verdiği (hınk), dansta olacak kavga nedir? (hınk). Neden kavga çıkarmak istiyorlar?

Timothy, Wilkie'nin arkasından geliyor, küreğiyle hendeğin dibini düzeltiyor, hendeği boru döşenebilecek duruma getiriyordu.

Timothy:

— Bizi oradan atmak istiyorlar, dedi. Belki de örgütleniriz diye korkuyorlar. Belki de

hakları var. Bu kamp, bir örgüt demektir. Halk kendi kendini yönetiyor. Bu çevrenin en iyi cazı bizim kamptadır. Aç olanlara kamta az bir miktar hesap açılır. Beş dolar kadar... İstersen bu kadarlık yiyecek alabilirsin. Kampta insana kolaylık gösterirler. Bizim bugüne kadar kanunsuz bir davranışımız görülmemiştir. Galiba büyük çiftçiler bu yüzden üç buçuk atıyorlar. Bizi hapse tıkamıyorlar... Neden? Çünkü bu örgüt onları korkutuyor. Tabiî düşünüyorlar ki, biz kendi kendimizi yönetmeyi öğrenirsek, belki başka şeyler de yaparız.

Tom hendekten atladı, gözlerinin üstündeki teri sildi.

— Gazetenin Bakersfield kuzeyindeki kışkırtıcılar üzerine yazdığını duydun mu?

Wilkie:

— Evet, duydum, dedi. Bunlar olağan işler.

Tom:

— Ben oradaydım. Kışkırtan filan yoktu. Bu kızıllar dedikleri de ne oluyor? Boyuna bir kızıl lafıdır gidiyor, bu da ne demek Allahınızı severseniz?

Timothy, hendeğin dibinde küçük bir tümseği düzeltti. Tepedeki güneş ak sakalını parlatıyordu.

— Herkes kızılların ne olduğunu anlamak istiyor...

Güldü:

— Bizim çocuklardan biri, bunun cevabını buldu.

Yığılmış toprağın üstüne vurdu kürekle:

— Burada Hines isminde bir adam var. Herifin otuz bin dönüm şeftali bahçesiyle, üzüm bağı olduğu gibi, bir de şaraphanesi ve konserve fabrikası da var. Bu adam, boyuna: "Namussuz kızıllar!" deyip dururdu. "Bu namussuz kızıllar memleketi mahvediyorlar!" derdi. "Bu piç kızılları memleketten atacağız!" derdi. Aramızda, batıdan gelme bir genç vardı. Bir gün yine adamın sözlerini dinlerken başını kaşıdı ve "Mr. Hines" dedi. "Ben buraya yeni geldim. Bu namussuz kızıllar dediğiniz kimlerdir, bilmiyorum?" Hines de: "Kızıl dediğimiz kimseler, yirmi beş senti kabul etmeyip otuz sent isteyen orospu çocuklarıdır!" dedi. Genç çocuk, iyice düşündü, kafasını kaşıdı, sonra: "Demek öyle, Mr. Hines. Ben orospu çocuğu değilim, ama eğer kızıl dediğiniz adamlar böyle kimselerse... Eh, ben de saatine otuz sent almak istiyorum. Yalnız ben değil, herkes de istiyor. Vay anasını, Mr. Hines, demek biz hepimiz kızılız!.."

Timothy küreği hendeğin dibine sürdü, küreğin kestiği toprak parçası parlıyordu.

Tom güldü:

— Galiba ben de kızılım!..

Kazması havaya kalkıp indi ve toprak kazmanın altında çatırdadı. Ter damlaları Tom'un alnından burnundan aşağıya yuvarlanıyor, boynunda parlıyordu:

— Hey Allahım hey!., dedi. Kazma iyi bir araçtır, (hınk) ama kazma ile kavgaya kalkmazsan (hınk). Kavga etmemek için de insanların anlaşmaları, elele verip çalışmaları yeter (hınk).

Üç adam ardarda sırayla çalıştılar, hendek uzadıkça uzadı. Güneş, gün ilerledikçe kızgın kızgın üzerlerinde parlıyordu.

Tom gittikten sonra, Ruthie sağlık tesisi pavyonunun kapısından içeri şöyle bir baktı. Winfield olmadan içeri girmeye pek cesaret edemiyordu. Çıplak ayağını betona bastı, sonra çekti. Biraz öteden çadırın birinden bir kadın çıktı, sac bir kamp sobasında ateş yaktı. Ruthie o yöne doğru iki adım attı, ama pavyondan bir türlü ayrılamıyordu. Joadların çadırına doğru süzüldü. İçeri baktı. John Amca toprağın üstünde ağzı açık, boğazındaki tükrüğü gürüldete gürüldete uyuyordu. Ana ile baba, üstlerine yorganı örtmüşlerdi, ışıktan korunmak için başlarını yorganın altına sokmuşlardı. Al, John Amcanın öte yanında yatıyordu. Kolunu gözlerinin üstüne kapatmıştı. Rose of Sharon ile Winfield, çadırın önüne yakın bir yerde yatıyorlardı; Winfield'in yanında Ruthie'nin yeri boştu. Ruthie çömeldi, çadırın içine baktı. Gözleri Winfield'in sapsarı başına takıldı kaldı. Ruthie, Winfield'e baktığı sırada oğlanın gözleri açıldı, Ruthie parmağını

dudaklarına götürdü, öteki eliyle Winfield'e "gel" işaretini verdi. Winfield, Rose of Sharon'a baktı. Rose of Sharon'un pembe yüzü hemen yanındaydı; ağzı bir parça da açıktı. Winfield, yavaşça battaniyeyi kaldırdı, içinden sıyrıldı. Ses çıkarmamaya, kimseye çarpmamaya çalışarak çadırdan sürünüp çıktı, Ruthie'nin yanına gitti.

— Sen ne zaman kalktın? diye fısıldadı.

Ruthie, gereken özenle Winfield'i oradan uzaklaştırdı, kimsenin duymayacağına emin oldukları bir yere gelince:

— Ben bu gece hiç yatmadım, dedi. Bütün gece ayaktaydım.

Winfield:

— Haydi canım atma, dedi. Pis yalancı, sen de!.

Ruthie:

— Peki, öyle olsun, dedi. Mademki ben yalancıyım, ben de sana bu gece olanları anlatmam. Ne adamın sivri bir bıçakla öldürüldüğünü, ne de bir ayının gelip küçük bir çocuk çalıp gittiğini sana söylemeyeceğim işte!..

Winfield yerinde duramıyordu:

— Haydi canım sen de, ne ayı geldi, ne bir şey oldu, dedi.

Saçını parmaklarıyle düzeltti, bacaklarını açarak tulumunu aşağı çekti.

Ruthie, alaycı alaycı:

— Peki, peki... Ayı filan gelmedi, dedi. Sonra kataloglarda gördüğümüz tabaklara benzeyen o beyaz şeylerden de yok.

Winfield, Ruthie'ye ciddî ciddî baktı. Sağlık tesisini gösterdi:

— Orada mı? diye sordu.

Ruthie:

— Ben, pis bir yalancıyım, dedi. Sana ne diye anlatayım?

Winfield:

— Haydi gidip de bakalım, dedi.

Ruthie:

— Ben gördüm, dedi. Üstlerine de oturdum. Dahası, birisine çişimi bile ettim.

Winfield:

— Atıyorsun, dedi.

Birlikte pavyona gittiler. Ruthie artık korkmuyordu. Cesaretle yol gösteriyordu. Büyük bir yerde bir sıra alafranga apteshane vardı. Apteshaneler kapılı bölmeler içindeydi. Porselen alafranga helalar beyaz beyaz parlıyordu. Karşı duvarda da musluklar diziliydi. Başka bir duvarda, dört tane duş bölmesi vardı.

Ruthie:

— İşte bak, dedi. İşte apteshaneler. Kataloglarda resimlerini gördüktü.

Çocuklar bir apteshanenin yanına yaklaştılar. Ruthie büyük bir gösterişle eteğinin arkasını kaldırdı ve oturdu.

— Sana demedim mi ben, buraya geldim, diye! dedi.

Ve söylediklerini ispat etti; alafranga helânın çukurunda bir su şırıltısı işitildi.

Winfield şaşırmıştı. Eli, yukarda sallanan sapı yakaladı. Birden bir su gürültüsü koptu. Ruthie havaya sıçradı ve oradan kaçtı. Winfield ile birlikte pavyonun ortasında durmuşlar, apteshaneye bakıyorlardı. Hâlâ içinden suyun sesi işitiliyordu.

Ruthie:

— Sen yaptın işte, dedi. Sen kırdın. Ben gördüm.

— Vallahi ben yapmadım, ben yapmadım.

Ruthie:

— Ben gördüm, dedi. Sana zâten hiçbir şey göstermeye gelmez ki, hemen kırar, bozarsın.

Winfield başını önüne eğmişti. Ruthie'ye baktı, gözleri yaşla doldu. Çenesi titriyordu. Ruthie, yaptığına pişmandı:

— Haydi korkma, dedi. Ben söylemem. Zaten eskiden kırıkmış deriz. Sanki buraya hiç girmemiş gibi yaparız.

Winfield'i binanın dışına çıkardı.

Güneş, şimdi dağların arkasından çıkmış, beş Sağlık Pavyonunun oluklu saçtan damları ile, kampın gri çadırları üzerinde parlıyor, çadırların arasındaki yolların üzerini yalıyordu. Kamp uyanıyordu. Gaz tenekelerinden ve teneke parçalarından yapılmış kamp sobalarında ateş yanıyordu. Hava duman kokuyordu. Çadır kapakları arkaya atılmıştı ve halk yollarda gidip geliyordu. Ana, Joadların çadırı önünde duruyor, yolun ilerisine bakıyordu. Çocukların geldiklerini gördü, onlara doğru ilerledi.

Ana:

— Ben de sizi merak etmeye başlamıştım, dedi. Neredeydiniz?

Ruthie:

— Ortalığı dolaşıyorduk, dedi.

— Tom nerede? Hiç gördünüz mü?

Ruthie büyük adam tavrı takındı:

— Evet, madam. Tom beni uyandırdı ve size söyleyecek şeyi bana söyledi.

Önemini belirtmek için bir an durdu.

Ana:

— İyi... Peki, ne dedi? diye sordu.

— Size şunu söylememi rica etti ki...

Yeniden durdu, Winfield'in kendi durumunu anlayıp anlamadığına baktı. Ana, elini kaldırdı. Elinin arkası Ruthie'ye dönüktü.

— Eeee?..

Ruthie çabuk çabuk:

— İş bulmuş, dedi. Çalışmaya gitti.

Havaya kalkan elin ne anlama geldiğini Ruthie anlamıştı. Ele bakıyordu. El yeniden indi, sonra Ruthie'ye uzandı. Ana, Ruthie'nin omuzlarına anî bir hararetle sarıldı ve sonra bıraktı.

Ruthie, şaşkın şaşkın yere bakıyordu, konuyu değiştirdi:

— İleride apteshaneler var, dedi. Beyaz apteshaneler...

Ana sordu:

— Siz girdiniz mi içine?

— Winfield ile birlikte girdik, dedi.

Sonra verdiği söze ihanet ederek:

— Winfield apteshaneyi bozdu, dedi.

Winfield kıpkırmızı oldu. Ruthie'ye kızarak baktı. O da ona karşılık:

— O da bir tanesine işedi, dedi.

Ana durumu anlamıştı:

— Ne yaptınız bakayım? Gösterin bana.

Çocukları önüne katarak pavyonun kapısına geldi, içeri girdi.

— Ne yaptınız bakayım? Gösterin bana.

Ruthie gösterdi:

— İçinden bir hışş sesi geliyordu, şimdi durmuş.

Anaları:

— Ne yaptığınızı gösterin bana bakayım, dedi.

Winfield istemeye istemeye apteshaneye yaklaştı:

— Çok çekmedim, ana, dedi. Şöylece biraz tuttum, sonra...

Su hışırtısı yeniden başladı. Winfield geri-ye sıçradı. Ana başını arkaya atarak güldü. Ruthie ile Winfield de bu sırada üzgün üzgün analarına bakıyorlardı.

Anaları:

— Bu böyle çalışır zaten, dedi. Ben biliyor-um, gördüm. İşini bitirince bunu çekersin.

Çocuklar cehaletlerinden utanmışlar, yerin dibine geçmişlerdi. Kapıdan çıktılar, yola doğru yürüdüler, kalabalık bir ailenin sabah kahvaltısını nasıl yediğini, durup seyrettiler.

Ana, onların kapıdan çıktıklarını gördükten sonra pavyona göz gezdirmeye başladı. Duş yerlerine gitti, içine baktı. Muslukların önündeki el yıkayacak yerlere baktı, parmağını beyaz porselenlerin üstünde gezdirdi. Musluğu bir parça açtı, parmağını akarsuya tuttu, su sıcak akmaya başlar başlamaz hemen elini çekti. Bir an el yıkayacak yere baktıktan sonra, orada duran kapağı deliğe kapattı, bir parça sıcak, bir parça soğuk su ile doldurdu. Ilık su ile ellerini sonra da yüzünü yıkadı. Parmaklariyle saçlarını ıslattığı sırada beton döşemede bir ayak sesi işitti, hemen döndü. İhtiyar bir adam, yüzünde, haklı bir hayretle ona bakıyordu.

Kaba bir sesle:

— Buraya neden girdiniz? dedi.

Ana yutkundu, yüzündeki suların çenesinden damladığını ve entarisini ıslattığını hissediyordu.

— Affedersiniz, bilmiyordum, diye özür diledi. Ben burasını herkes kullanabilir sanmıştım da.

İhtiyar adam, kaşlarını çattı. Sert sert:

— Burası erkekler için!., dedi.

Kapıya doğru yürüdü, kapının üzerindeki levhayı gösterdi; levhanın üzerinde ERKEKLERE diye yazılıydı.

Adam:

— Bakın, dedi. Nasıl, bu yazıyı görmediniz mi?

Ana, utanarak:

— Hayır, dedi. Görmedim. Benim girebileceğim bir yer yok mu?

Adamın kızgınlığı geçmişti. Daha yumuşak:

— Yeni mi geldiniz? diye sordu.

Ana:

— Dün gece yarısı, dedi.

— Demek daha Komite ile görüşmediniz?

— Ne Komitesi?

— Kadınlar Komitesi.

— Hayır, görüşmedim.

Adam gururlanarak:

— Komite biraz sonra sizi çağırır, işleminizi yapar, dedi. Biz, buraya gelen herkesi

memnun etmeye çalışırız. Şimdi kadınlar apteshanesini arıyorsanız, bu binanın öte yanına gidin. Orası sizindir.

Ana sabırsızlanıyordu:

— Kadınlar Komitesi mi dediniz? Bizim çadıra mı gelecekler? diye sordu.

Adam başıyle doğruladı:

— Evet, biraz sonra gelirler.

Ana:

— Teşekkür ederim, dedi.

Hemen dışarı fırladı, hızlı hızlı sanki koşarak, çadıra geldi.

— Heyy Tom!., diye bağırdı. John! Haydi kalkın bakayım! Sen de Al. Çabuk kalkıp yıkanın.

Uykulu gözler anaya şaşkınlıkla bakıyordu.

Ana bağırıyordu:

— Çabuk, hepiniz! Hepiniz çabuk kalkın, yüzünüzü yıkayın! Saçlarınızı tarayın!..

John Amca sararmıştı, hasta gibi bakıyordu. Çenesinde kırmızı bir şişkinlik vardı.

Baba sordu:

— Ne oluyoruz?

Ana bağırıyordu:

— Komite gelecek, Komite!.. Burada Komite varmış. Kadınlar Komitesi gelip bizi yoklayacaklarmış. Haydi kalkın diyorum size. Gidin, yıkanın bakayım. Biz horul horul uyurken Tom kalkmış da, iş bulup çalışmaya bile başlamış. Haydi kalkın, çabuk!..

Uykulu uykulu çadırdan çıktılar. John Amca biraz sallandı. Yüzü ağrıyordu.

Ana:

— Şu kulübeye gidin, iyice yıkanın! diye emir verdi. Çabucak kahvaltımızı edelim, Komiteyi karşılamaya hazır olalım.

Kampın deposunda duran küçük bir çalı çırpı yığınına doğru gitti. Bir ateş yaktı ve tencereleri ateşin üzerine koydu.

Kendi kendine:

— Mısır ekmeği yapmalı, dedi. Mısır ekmeğiyle biraz yemek suyu. Çabuk olur. Acele etmeli.

Boyuna kendi kendine konuşuyordu, yanında duran Ruthie ile Winfield şaşkın şaşkın analarına bakıyorlardı.

Sabah ateşlerinin dumanları bütün kampı sarmıştı, her yandan mırıltılar, sesler geliyordu.

Rose of Sharon saçı başı darmadağın, uykulu uykulu sürünerek çadırdan çıktı. Ana, avucuyla ölçerek yemeğe mısır unu koyarken başını çevirdi; kızın buruşmuş pis entarisine, taraz taraz olmuş, taranmamış saçına baktı, içi içine sığmayarak:

— Çabuk temizlen!., dedi. Şuraya git, yıkan. Senin temiz bir entarin olacak. Ben yıkamıştım. Saçını da tara. Gözlerin den çapakları sil.

Ana heyecanlanmıştı.

Rose of Sharon, dalgın dalgın:

— Bir fenalığım var. Keşke Connie bizimle birlikte gelseydi. Connie olmayınca elimi bir işe sürmek istemiyorum.

Elleri ve bilekleri sarı mısır ununa bulanmıştı ananın. Kızının karşısına dikildi. Sert sert:

— Rosasharn, dedi. Kalk ayağa, artık yeter, vızıldanma! Hanımlar Komitesi gelecek; onlar geldiği zaman ailemiz tertemiz, çiçek gibi olmalı.

— Ama, benim bir fenalığım var.

Ana, kızına doğru ilerledi. Unlu ellerini uzattı:

— Haydi, dedi. İnsan her zaman içindekilerini açığa vurmamalı, biraz da kendinde saklamalı.

Rose of Sharon:

— Kusacağım, diye inledi.

— Peki, git kus. Kusacaksın elbette. Herkes kusar. Haydi git de ne yapacaksan yap,

temizlen. Bacaklarını yıka, ayakkabılarını giy.

Ana yeniden dönerek, işine başladı.

— Saçını da ör, dedi.

Tavanın içindeki yağ, ateşin üzerinden sıçramaya başladı. Ana, mısır hamurunu kaşıktan döktüğü zaman, yağ çatladı ve cızırdadı. Başka bir sahanda una yağ kattı, üzerine su ve tuz ekledi, sonra hamuru karıştırdı. Kahve, benzin tenekesinde kaynamaya başlamıştı. Çevreye güzel bir kahve kokusu yayılıyordu.

Baba, sağlık tesisinden doğru sallana sallana geldi, ana başını kaldırarak kusur bulmaya hazırlandı.

Baba:

— Tom iş mi buldu? dedi.

— Evet efendim. Biz uyanmadan kalkıp gitmiş. Şimdi aç şu sandığı da kendine temiz bir tulumla bir gömlek çıkar. Benim, görüyorsun, çok işim var. Ruthie ile Winfield'in kulaklarını sil. Sıcak su var. Tamam mı? Kulaklarının altını, boyunlarını iyice sil. Pembe pembe olsun, pırıl pırıl parlasın.

Baba:

— Hiç seni bu kadar canlı görmedimdi, dedi.

Ana bağırdı:

— Ailemizin kendisini göstereceği zaman geldi. Yolda hiç yüzümüz gülmedi. Şimdi talihimiz açılabilir. Kirli tulumunu çadırın içine at. Sonra ben yıkarım.

Baba, çadırın içine girdi. Bir süre sonra üzerinde yıkanmış, soluk mavi bir tulum ve bir gömlekle dışarı çıktı. Yerlerinde

duramayan mahzun çocukları pavyona götürdü.

Ana, arkasından bağırdı:

— Kulaklarının arkasını da iyice sil!

John Amca erkekler bölmesinin kapısına geldi, arkasına baktı, sonra yeniden geri döndü ve uzun bir süre apteshanede oturdu. Ağrıyan başını ellerinin içine almıştı.

Ana, yanındaki toprağa gölge düştüğü sırada bir tava dolusu mısır hamuru hazırlamış, başka bir tavanın içindeki yağa kaşık dolusu bazlamalar atmaya başlamıştı. Göz ucuyle yanına baktı. Yanında, beyazlar giymiş, kısa boylu bir adam duruyordu: Zayıf, ince uzun yüzlü, gözlerinin içi gülen bir adam... Dal gibi zayıftı. Beyaz, temiz elbisesinin dikiş yerleri eskimişti.

Anaya bakarak gülümsedi:

— Günaydın, dedi.

Ana, adamın beyaz elbiselerine baktı; yüzü, içinden gelen bir şüphe ile, sertleşti.

— Günaydın.

— Siz, Bayan Joad musunuz?

— Evet.

— Ben, Jim Rawley'im, kampın yönetim müdürü. Bir şeye ihtiyacınız olup olmadığını öğrenmeye geldim. Her şeyiniz tamam mı?

Ana, adamı kuşku ile gözden geçirdi:

— Tamam, dedi.

Rawley:

— Siz dün gece geldiğiniz zaman ben, uykudaydım, dedi. Neyse ki yerimiz vardı.

Adamın sesi cana yakındı.

Ana, kısaca ve basit olarak:

— Çok güzel yer burası. Hele çamaşır tekneleri o kadar güzel ki.

— Kadınlar çamaşıra başlayıncaya kadar bekleyeceksiniz. Birazdan başlarlar. Ömrünüzde bu kadar gürültü işitmemişsinizdir. Toplantı gibi olur. Dün ne yaptılar, biliyor musunuz, Bayan Joad?.. Hep bir ağızdan şarkı söylediler. Bir yandan ilâhi söylediler, bir yandan da çamaşırlarını yıkadılar. Görülecek şeydi doğrusu. .

Ananın yüzündeki kuşku yavaş yavaş kayboluyordu:

— Öyle olsa gerek. Siz buranın patronu musunuz?

Adam:

— Hayır, ben buranın patronu değilim, dedi. Buradaki halk bana bu işi verdi. Kampı onlar temizler. Kampın düzenini onlar korur, her şeyi halkın kendisi yapar. Ben, böyle çalışkan insanlar görmedim. Toplantı yerinde elbise dikerler. Oyuncak yaparlar. Dedim ya; ben böyle insanlar görmedim ömrümde.

Ana, üzerindeki kirli elbiselere baktı:

— Daha temizlenmedik, dedi. İnsan yolda o kadar kirleniyor ki.

Adam:

— Bilmez miyim, dedi ve havayı kokladı. Bu kadar güzel kokan şey, sizin kahveniz mi?

Ana gülümsedi:

— Kokusu o kadar güzel mi? Her halde uzaktan öyle geliyor.

Ve biraz gururla:

— Bizimle birlikte kahvaltı ederseniz bize şeref verirsiniz!, dedi.

Adam ateşe yanaştı, çömeldi. Anada direnmeden en ufak bir iz bile kalmamıştı.

— Çok memnun oluruz, dedi. Pek o kadar güzel şeylerimiz yok ama, Allah ne verdiyse...

Kısa boylu adam, anaya bakarak gülümsedi:

— Ben kahvaltımı ettim. Ama bir fincan kahvenizi içmek isterim. Kokusu çok güzel.

— Tabiî, tabiî, buyurun.

— Siz işinize bakın, acele etmeyin.

Ana, küçük benzin tenekesinden bir maşrapa kahve boşalttı.

— Daha şeker almadık, dedi. Bugün belki de biraz bulur, alırız. Şekerle içmeye alışkınsanız, size fena gelecek.

Adam:

— Hiç şeker kullanmam, dedi. Şeker, kahvenin tadını bozar.

Ana:

— Ben biraz şeker koyarım, dedi.

Birdenbire adama yakından baktı; onun bu kadar çabuk ve bu kadar yakına nasıl olup da sokulduğunu anlamak istiyordu; adamın yüzünde bu davranışın nedenini aradı ve dostluktan başka hiçbir şey göremedi. Sonra beyaz ceketinin eskimiş dikiş yerlerini gördü. İçi rahat etti.

Adam, kahvesini yudumladı:

— Bu sabah kadınlar sizi görmeye gelirler herhalde, dedi.

Ana:

— Daha pisliğimizi atamadık, dedi. Bari temizlenmeden gelmeseler.

Yönetim müdürü:

— Onlar durumdan anlarlar, dedi. Onlar da buraya aynı şekilde geldiler. Yok, üzülmeyin. Bu kamptaki bütün Komiteler iyidir, çünkü onlar da aynı yoldan geçmişlerdir.

Kahvesini bitirdi, ayağa kalktı:

— Eh, artık gitmeliyim. İstediğiniz bir şey var mı? Bir şeye ihtiyacınız olursa, büroya gelin. Ben, her zaman oradayım. Kahve nefisti. Teşekkür ederim.

Adam maşrapasını öteki maşrapaların yanına koydu, elini salladı, çadırların

aşağısına doğru yürüdü. Ana, adamın yürürken çevresindekilerle konuştuğunu işitiyordu. Başını eğdi, içindeki ağlamak isteğini yenmeye çalıştı.

Baba, çocukları önüne katmış, geliyordu; çocukların gözleri, kulak ovmanın verdiği acının etkisiyle hâlâ yaşlıydı. Silinmişlerdi, yüzleri gözleri parlıyordu. Winfield'in burnunun üstündeki güneş yanığı esmer deri ovulmaktan soyulmuştu.

Babaları:

— Oğlanın suratı öyle pisti ki, dedi. Deri yüzülmeden kiri çıkmadı. Bir türlü rahat durmadılar. Ama benden de dayağı yediler.

Ana, çocukları beğendi:

— Bak ne güzel olmuşlar... dedi. Haydi bakalım, mısır ekmeği ile salçadan yiyin. Şunları toplayalım, çadırın içini düzeltelim.

Baba, çocuklarına tabakları verdi, bir tane de kendisine aldı.

— Tom acaba nerede kendisine iş buldu?

— Bilmiyorum.

— O, iş bulduğuna göre, demek biz de bulabileceğiz.

Al, heyecanlı heyecanlı çadıra geldi:

— Ne güzel yer, dedi.

Tabaklardan birini aldı, maşrapasına kahve boşalttı.

— Adamın biri ne yapıyor, biliyor musun? Kendisine tekerlekli bir ev yapıyor. Şurada, ileride, çadırların arkasında. İçinde yatakları da, sobası da var. Her şeyi tamam. İşte insan yaşayınca böyle yaşamalı. İstediğin yerde durur, orada yaşarsın.

Ana:

— Benim küçük bir evim olsa daha iyi olur, dedi. Paramız olur olmaz küçük bir ev isterim.

Baba:

— Al, dedi. Yemeğimizi yedikten sonra sen, ben, John Amca kamyona binelim de iş aramaya gidelim.

Al:

— Olur, dedi. Ben bir garajda iş bulsam da çalışsam. O işden hoşlanıyorum. Kendime küçük bir Ford bulurum. Sarıya boyar, caka satarım. Yolda güzel bir kız gördüm. Göz kırptım, öyle güzeldi ki...

Baba, sert sert:

— Zamparalık edeceğine, önce kendine bir iş bulsan daha iyi edersin, dedi.

John Amca apteshaneden çıktı, yavaş yavaş çadıra yaklaştı. Ana onu görünce suratını astı.

— Yıkanmamışsın!., diye söze başladı;

Ama, sonra John' un ne kadar hasta, takatsiz ve canının sıkkın olduğunu gördü:

— Çadıra gir de yat, dedi. Sen hastasın.

John Amca başını salladı:

— Hayır, dedi. Ben günah işledim, günahımın cezasını çekmeliyim.

Mahzun mahzun çömeldi, maşrapasına kahve doldurdu. Ana, tavada kalan mısır ekmeklerini de aldı. Sözgelişiymiş gibi yaparak:

— Kampın Yönetim Müdürü geldi, dedi. Oturdu, kahve içti.

Baba, yavaşça başını çevirdi:

— Yaa?!.. Sabah karanlığı neden böyle damlamış acaba?

Ana, ağzı kulaklarına vararak:

— Hiç... Vakit geçirmeye gelmiş, dedi. Oturup kahve içti. Epeydir iyi kahve içmediği için, bizim kahvenin kokusu hoşuna gitmiş.

Baba yeniden sordu:

— Ne istiyor acaba?

— Hiçbir şey istediği yoktu. Bizim bir şeye ihtiyacımız olup olmadığını anlamaya gelmiş.

Baba:

— İnanmam, dedi. Belki bizi yoklamaya, ne biçim insanlar olduğumuzu anlamaya gelmiştir?..

Ana, kızarak bağırdı:

— Hayır!.. Ben yoklamaya gelen adamı daha yüzüne bakar bakmaz anlarım.

Baba maşrapasındaki kahve telvesini silkip yere döktü.

Ana:

— Bu huyundan vazgeç, dedi. Burası temiz yer.

Baba kıskanmıştı:

— Tabiî, burası tertemiz olmazsa o herif burada nasıl oturur?., dedi. Haydi kalk Al, gidip iş arayalım.

Al ağzını sildi:

— Haydi, ben hazırım, dedi.

Baba, John Amcaya döndü:

— Sen de geliyor musun?

— Evet, ben de geliyorum.

— Ama sen, biraz hasta gibisin?..

— Evet, hasta gibiyim ama, geleceğim.

Al kamyona girdi.

— Benzin almalı, dedi.

Motoru işletti. Babası ile John, çıkıp yanına oturdular; kamyon yolun aşağılarına doğru uzaklaştı.

Ana, onların uzaklaşmasına baktı. Sonra bir kova aldı, sağlık tesisinin dışındaki çamaşır teknelerine doğru yürüdü. Kovasına sıcak su doldurdu, kampın arkasına taşıdı. Rose of Sharon geldiği zaman ana, kovada tabakları yıkıyordu.

Ana:

— Ben senin yemeğini ayırdım, dedi.

Sonra kızını gözden geçirdi: Saçları ıslaktı ve taranmıştı. Cildi pırıl pırıldı; pembeleşmişti. Küçük küçük beyaz çiçekli basma entarisini giymişti. Ayağında topuklu gelinlik terlikleri vardı. Annesinin baktığını görünce, kızardı.

Ana:

— Hamamda yıkandın galiba? dedi.

Rose of Sharon kalın, boğuk bir sesle konuşmaya başladı:

— Ben oradayken bir kadın geldi, yıkandı. Gördüm; muslukları çeviriyorsun, insanın tepesinden doğru sular akmaya başlıyor... Sıcak su istersen sıcak su, soğuk su istersen soğuk su. Canın hangisini isterse... İşte, ben de öyle yaptım.

Ana:

— Aman ben de gidip yıkanayım, dedi. Burada işimi bitireyim de... Sen bana nasıl kullanıldığını gösterirsin.

Kız:

— Ben her gün gidip yıkanacağım, dedi. Orada bir kadın vardı dedim ya. İşte o kadın, karnımı gördü, sonra ne dedi biliyor musun? "Buraya her hafta ebe gelir." dedi. Geldiği zaman gidip göreceğim, çocuğumun güçlü olması için ne yapmak gerekiyor, bana söylesin. Kadın, "Burada herkes çocuğunu ona gösterir." dedi. Ben de göstereceğim.

Kelimeler ağzında takılıp kalıyordu sanki:

— Sonra... Biliyor musun? Geçen hafta bir çocuk doğmuş da kampta eğlence düzenlenmiş; çocuğa elbiseler, çamaşırlar almışlar... Dahası, çocuğa bir de beşik almışlar... Beşik yeni değilmiş ama, üzerine bir kat boya vurunca yeni gibi olmuş. Çocuğa bir de ad

koymuşlar, ayrıca büyük bir pasta da yapmışlar... Ah, Yarabbi!..

Sustu, derin derin soluyordu.

Ana:

— Allaha şükür, dedi. Sonunda kendi milletimizin bulunduğu yere geldik. Ben de yıkanmak istiyorum.

Kız:

— İyi edersin ana, dedi.

Ana tabakları sildi, birbiri üzerine koydu.

— Bize Joad ailesi derler, dedi. Biz, kimseye şimdiye kadar boyun eğmemişiz. Büyükbaba tam bir büyükbabaydı. İç savaşa karışmış bir adamdı. Biz de borca girinceye kadar çiftçiydik. Sonra onlar... O herifler bize bir şeyler yaptılar. Her gelişlerinde sanki kafama bir yumruk indiriyorlar

gibi gelirdi bana... Hepimiz aynı şeyi duyardık!.. Ya o Neeldles'deki polis... Onu görünce, bana bir şey oldu, beynim attı. Kendimden utandım. Şimdi artık utanma duymuyorum. Buradakiler bizimkiler; bizim kendi milletimiz, bizim halkımız. Ya şu buraya gelen, oturup kahve içen kamp müdürü... Bana hep, "'Şu şöyledir Bayan Joad", "Bu böyledir Bayan Joad", "Nasılsınız Bayan Joad?" dedi.

Ana durdu, içini çekti.

— Şimdi yeniden insan olduğumu anlamaya başlıyorum.

Son tabağı da ötekilerin üstüne koydu. Çadıra girdi. Elbise sandığında ayakkabılarını ve temiz entarisini aradı. Küçük bir kâğıt parçası eline geçti. İçinde küpeleri sarılıydı.

Rose of Sharon'un yanından geçerken:

— Kadınlar gelirse, benim hemen geleceğimi söylersin, olmaz mı? dedi ve sağlık tesisinin bir köşesinde kayboldu.

Rose of Sharon kendini sandığın üzerine bıraktı, gelinlik ayakkabılarına, üzeri pul pul işlemeli siyah rugan topuklu terliklerine baktı. Ayak parmaklarını ovdu, sonra parmaklarını etekliğinin içine sildi. Eğilmesiyle birlikte büyüyen karnına bir basınç bindi, doğruldu; parmaklarıyle kendini yokladı ve bunu yaparken biraz gülümsedi.

İriyarı bir kadın yoldan geçiyordu. Elindeki elma sandığının içinde kirli çamaşırlar vardı. Çamaşırı teknelere götürüyordu. Yüzü güneşten yanmıştı, gözleri siyah ve bakışları sertti. Kareli entarisinin üzerinde, pamuk çuvalından yapılma büyük bir önlük, ayaklarında sarı bir erkek ayakkabısı vardı. Rose of Sharon'un kendi kendini okşadığını, kızın yüzünde küçük bir gülümseme olduğunu gördü.

— Hayırlı olsun!., diye bağırdı ve zevkle güldü. Erkek mi, kız mı?

Rose of Sharon kızardı, yere baktı, sonra başını kaldırarak karnını süzdü. Kadının küçük parlak gözleriyle karşılaştı.

— Bilmem, diye mırıldandı. Kadın, elma sandığını yere bıraktı.

— Oldukça büyümüş, dedi.

Bir tavuğun gıdaklamasına benzer sesler çıkardı.

— Sen ne dersin bakayım? diye sordu.

— Bilmem... Erkek galiba. Her halde., erkek.

— Siz buraya yeni geldiniz, değil mi?

— Evet. Dün gece geldik., geç vakit...

— Kalacak mısınız?

— Bilmem. İş bulursak kalacağız galiba.

Kadının yüzünden hafif bir gölge geçti; küçük siyah, gözleri sertleşti.

— Evet, iş bulursanız. Hepimiz aynı şeyi söylüyoruz.

— Ağabeyim bu sabah iş buldu.

— Yaa?.. Belki sizin bahtınız açıktır. Bu, talih işi. Talihe de güven olmaz ki.

Kadın yaklaştı:

— Herkesin bir şeyde talihi vardır da, başka bir şeyde talihi yoktur.

Kadın sert sert:

— Sen herhalde iyi bir kızsın, dedi. İyi bir kız olmalısın. Eğer sen de günah işlersen, çocuğuna dikkat et.

Rose of Sharon'un önüne çömeldi.

Kötü kötü:

— Bu kampta neler neler olur, ah bir bilsen, dedi. Her cumartesi akşamı danslar edilir; iş, yalnız dansla kalmaz. Sarmaş dolaş olurlar. Gözlerimle gördüm.

Rose of Sharon çekine çekine:

— Ben de dans etmeyi severim, dedi ve saf saf ekledi:

— Ben de öteki işi hiç yapmam.

Esmer kadın başını korkunç bir şekilde eğdi:

— Ama bazıları yapıyor. Tanrı bu gibi durumlara göz yummaz, öyle değil mi?

Kız, tatlı bir sesle:

— Evet, madam, dedi.

Kadın, Rose of Sharon'un dizine esmer buruşuk bir el koydu; kız bu değmeden, ürperdi.

— Bak, söz aramızda... Artık bütün insanların inancı azaldı. Her cumartesi akşamı çalgı toplanıyor. Hep bir ağızdan şarkılar söyleniyor, sarmaş dolaş olup, dönüyorlar... Evet, dönüyorlar. Gözlerimle gördüm. Ben yanlarına gitmedim. Allah korusun, hiç gider miyim? İşte söylüyorum sana; birbirlerine sarılmış olarak. Hiç böyle olur mu?

Sözlerine önem vermek üzere biraz durdu, kaba bir fısıltı halinde:

— Ah, ah, yalnız orada kalsalar. Daha daha neler yapmıyorlar. Tiyatro oynuyorlar, dedi.

Geri çekildi, başını uzattı, Rose of Sharon'un bu açıklamayı nasıl karşılayacağını anlamaya çalıştı.

Kız, korkarak:

— Aktörler mi var? dedi.

Kadın atıldı:

— Yoo, ne gezer. O kör olası aktörler yok burada. Kendi adamlarımız oynuyor. Kendi insanlarımız oynuyor. Aralarında küçük çocuklar da var. Zavallıların hiçbir şeyden haberleri yok. Başka başka kılıklara giriyorlar. Ben yanlarına gitmedim. Oynadıkları şeyleri işittim ama. Şeytan, bu kampa kollarını sallaya sallaya giriyor.

Rose of Sharon dinledi; gözleri ve ağzı açıktı.

— Biz de okuldayken dinsel bir oyun oynamıştık: İsmi de Noel'di.

— Ben tiyatro iyidir, ya da kötüdür demedim. İyi insanlar dinsel oyunları beğenirler. Ama., elbette ben de. Ama buradaki dinsel oyun değil ki kızım. Burada oynanan şey, günah. Şeytan işi. Sanki başka insanlarmış gibi dolaşıyorlar, yürüyorlar, konuşuyorlar, dans ediyorlar, birbirlerine sarılıyorlar.

Rose of Sharon içini çekti. Esmer kadın devam etti:

— Bunları yapan birkaç kişi olsa, canım yanmaz. Bu iş hemen hemen bütün zavallı masum insanlara kadar yayıldı. Sakın bu günahkârları günah işlerken Allahı hatırlarına getirdiklerini sanma. Hayır, asla. Günah

üstüne günah işliyorlar ve onlar günah işledikçe Allah da onlardan elini ayağını çekiyor. Ama Tanrı görüyor, ben de görüyorum. Zaten Allah bir ikisinin de cezasını verdi ya!..

Rose of Sharon soluk soluğa:

— Gerçek mi?

Esmer kadının sesi, şiddetini artırıyordu:

— Gözlerimle gördüm. Senin gibi karnında çocuğu olan bir kız vardı. O da tiyatro oynadı, sarmaş dolaş olup, dans etti. Sonra...

Sesi boğuk ve korkutucu bir hal almıştı:

— Zayıfladı, bir deri bir kemik kaldı... Çocuğunu da düşürdü.

— Vah, vah!..

Kız sararmıştı.

— Kanlı kanlı ve ölü olarak düşürdü. Tabiî artık kimse onunla konuşmadı. Buradan gitmek zorunda kaldı. İnsan, durduğu yerde günaha girmez ya!.. Başka birisinin de başına aynı felâket geldi. O da bir deri bir kemik kaldı. Sonra... Ne oldu biliyor musun? Bir gece bir yere gitti. İki gün sonra dönüp geldi ve doktora gittiğini söyledi. Ama., döndüğü zaman, karnında çocuğu yoktu. Benim de aklıma ne geldi, biliyor musun? Galiba kamp müdürü onu doktora götürüp çocuğunu aldırdı? Bu adam günaha inanmaz. Bana kendisi söyledi. "Günah dediğiniz şey, açlıktır" dedi, "soğuktur" dedi. Vallahi kendi ağzıyle söyledi bunu. İşte ben de sana söylüyorum... "Bu gibi işlerle Allahın ilgisi yok." dedi. Kızlar iyi beslenmedikleri için bir deri bir kemik oluyorlarmış. Ben de ona dersini verdim ama!

Ayağa kalktı, geriye doğru adımını attı. Gözleri keskin keskin bakıyordu. Rose of Sharon'ın yüzüne dimdik parmağını uzattı:

— "Haydi çekil karşımdan!" dedim. "Şeytanın bu kampta dört döndüğünü biliyorum. Ben şeytanın kim olduğunu şimdi anladım. Çekil karşımdan, herif!.." dedim. Vallahi sesini bile çıkarmadan geri çekildi. Tir tir titriyordu. Sinmişti. "Rica ederim" dedi. "Rica ederim. Buradaki insanları bedbaht etmeyiniz" dedi. "Bedbaht mı dediniz?" dedim, "Buradaki insanların ruhu zaten bedbaht olmamış mı? Ya şu ölü doğan çocuklara, tiyatro oynayarak günaha giren zavallılara ne dersiniz?" dedim. Yalnızca şöyle bir baktı, kötü kötü gülümsedi, uzaklaşıp gitti. İsa'nın gerçek bir müridine rastladığını anladı. "Ben İsa'nın bütün bu olup bitenleri seyretmesine yardım ediyorum. Siz de, öteki günahkârlar da, onun elinden kurtulamayacaksınız!" dedim.

Kirli çamaşırlarını yerden alarak:

— Sen de dikkat et. Sana haber veriyorum. Karnındaki çocuğa acı da, günah işlememeye bak.

Kabara kabara uzaklaştı; gözleri erdemli bir şekilde parlıyordu.

Rose of Sharon, kadının arkasından baktı, sonra başını ellerinin arasına aldı, hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı. Yanında tatlı bir ses işitti. Utana utana başını kaldırıp baktı. Beyaz elbiseli, ufak tefek Yönetim Müdürüydü bu.

— Üzülmeyin, dedi. Üzülmeyin.

Kız gözlerindeki yaşlardan çevresini göremiyordu.

— Ama bu günahı yaptım, dedi. Ben de dans ettim. Kadına söylemedim ama, Sallisaw'dayken dans ettim. Connie ile dans ettim.

Yönetim Müdürü:

— Üzülmeyin, dedi.

— Ama ne diyor? Çocuğunu düşürürsün diyor.

— Evet, o söyler. Ben onu hiçbir zaman gözümün önünden ayırmam. Kendisi iyi bir kadındır. Ama, buradaki insanları bedbaht ediyor.

Rose of Sharon burnunu çekti:

— İki kadının burada çocuklarını düşürdüğünü gözleriyle görmüş.

Yönetim Müdürü, genç kadının önünde çömeldi:

— Bana bakın. Beni dinleyin... Ben ikisini de bilirim. Her ikisi de aç ve bitkindiler. Çok çalışıyorlardı. Kamyonlarla gidip

geliyorlardı. Kamyon sarsıyordu onları. Hastalanmışlardı. Onların ne günahı var?..

— Ama kadın dedi ki...

— Yok, yok, üzülmeyin. O kadın boyuna ortalığı karıştırmak ister.

— Ama o, sizin şeytan olduğunuzu söylüyor.

— Evet, biliyorum söylediğini. Çünkü onun buradaki insanları zehirlemesine izin vermiyorum.

Kızın omzuna vurdu:

— Üzülmeyin. O yaptığını bilmiyor. Ve hızla uzaklaştı.

Rose of Sharon arkasından baktı: Müdürü yürüdükçe omuzları ileri geri gidip geliyordu. Kız, adamın zayıf şekline bakarken ana geldi. Temizlenmiş, yanakları pembe pembe

olmuştu. Saçları taranmış ve ıslaktı; arkaya topuz yapılmıştı. Üzerine çizgili entarisini giymiş, ayaklarına eski çatlak ayakkabılarını geçirmişti. Kulaklarında küçük küpeler vardı.

— Yıkandım, dedi. Ayakta durdum, tepemden sıcak su aktı. Orada bir kadın vardı: "İsterseniz her gün yıkanabilirsiniz" dedi. Şu, şey.. Kadınlar Komitesi geldi mi?

Kız:

— Iıh!.. dedi.

— Burada oturdun da elini bir şeye sürmedin, değil mi?

Ana bir yandan tabakları toplamaya başlamıştı.

— Kendimize bir çeki düzen vermeliyiz, dedi. Haydi, kalk bakalım. Şu çuval parçasını al da yeri süpürüver.

Ana çanak çömleği topladı, tavaları, tencereleri sandığa, sandığı da çadıra koydu.

— Yatakları düzelt! diye emretti. Şu sudan hoşlandığım kadar, hiçbir şeyden hoşlanmadım.

Rose of Sharon aldırmadan emirleri yapıyordu.

— Connie bugün artık geri döner mi dersin, ana?

— Belki gelir; belki gelmez. Ne bileyim ben.

— Burasını bulabilir mi dersin?

— Tabiî bulur.

— Ana... Ne dersin?.. Kampı yaktıkları zaman onu da öldürmesinler?..

Ana, kendisine güvenir bir sesle:

— Ona bir şey olmaz, dedi. İstediği yere gider... Yıldırım gibi koşar, izini bile belli etmez.

— Ah, bir gelse.

— Hoş geldi, safa geldi.

— Ana...

— Sen işine baksana.

— İnsan dans edince, tiyatro oynayınca günaha girip çocuğunu düşürür mü?

Ana durdu, ellerini kalçasına dayadı:

— Sen ne diyorsun, Allahını seversen?!.. Sen hiç ömründe tiyatro oynadın mı ki?

— Ama buradakiler oynuyormuş. Bir kız, çocuğunu düşürmüş.. ölü olarak... Kanlı kanlı. Bu da günahının kefareti olmuş.

Ana, kızına baktı:

— Sana bunları kim söyledi?

— Buraya gelen kadın. Sonra, o beyaz elbiseli adam yok mu? O da geldi: Öyle değil, dedi.

Ana kaşlarını çattı:

— Rosasharn, dedi. Kendini dinlemekten vazgeç artık. İkide bir ağlayıp duruyorsun. Anlamıyorum, ne oldu sana. Ben bizim ailede böyle şey görmedim: Bizimkiler, başlarına ne gelirse gelsin, ağlamazlardı. Bu huyu sana Connie aşıladı galiba. Zaten ona erkek demeye de bin şahit isterdi ya!..

Sonra sert sert ekledi:

— Rosasharn... Sen, en sonunda bir tek insansın. Burada bir sürü başka insanlar da var. Haddini bil. Bazı kimseler günahı

gözlerinde büyütüp dururlar; İsa'yı görmenin çok önemli bir şey olduğunu sanırlar...

— Ama, ana...

— Sus haydi!.. Kapa çeneni de işine bak. Sen daha Allah işlerini düşünecek yaşa gelmedin; daha doğrusu, aklın o işlere ermez. Eğer böyle kuruntu etmekte devam edersen, sana elimin tersini bir gösteririm, aklın başına gelir.

Sobanın üzerindeki külleri ocağın içine doğru süpürdü; kenarındaki küçük taş parçacıklarını attı. Bu sırada Komitenin yoldan doğru geldiğini gördü.

— Çabuk çalışmaya başla, dedi. İşte bayanlar geliyor. Çabuk bir işe başla da benim de koltuklarım kabarsın.

Kadınların geldikleri yana bir daha bakmadı, ama Komitenin yaklaşmakta olduğunu biliyordu.

Komite herhalde buydu. Temiz elbiseler giymiş, temiz üç kadın... Bunlardan biri siyah saçlı, gözlerinde madenî çerçeveli gözlük, saygıdeğer bir kadın; öteki kıvırcık kır saçlı, güzel küçük ağızlı, ufak tefek, güçlü bir kadın; üçüncüsü de bir boğa kadar iriyarı, kocaman göğüslü, kadana kaslı, kuvvetli, kendinden emin iri bir dev. Komite, kendine özgü bir ciddilikle yoldan doğru geldi.

Ananın arkası dönüktü. Sanki geldiklerinin farkında değildi. Kadınlar durdular, sıralandılar.

İriyarı kadın gürledi:

— Günaydın, bayan Joad. Nasılsınız?

Ana habersiz yakalanmış gibi yaparak birden döndü:

— Aaa... Evet... İyiyim. Benim adımı nereden biliyorsunuz?

İriyarı kadın:

— Biz Komiteyiz, dedi. 4 Numaralı Sağlık Tesisinin Kadınlar Komitesiyiz. Adınızı bürodan öğrendik.

Ananın yüzü pembe pembe olmuştu:

— Daha kendimizi toparlayamadık. Size kahve ikram etmeyi ne kadar isterim.

Komitedeki yumuk yüzlü kadın:

— Bayan Joad'a adlarımızı söyleyelim: Başkan Jessie... diye başladı.

Jessie, ağır başlı:

— Bayan Joad, bu bayanın adı Annie Littlefield; bu bayanınki Ella Summers'tir. Benimki ise Jessie Bullitt.

Ana:

— Sizinle tanıştığıma çok memnun oldum, dedi. Oturmaz mısınız?

Sonra ekledi:

— Daha oturacak bir yerimiz yok. Ama, size bir kahve yapayım.

— Yok, yok, dedi. Zahmet etmeyiniz. Biz sizinle tanışmaya ve sizi görmeye, size hoş geldiniz demeye geldik.

Jessie Bullitt ciddî bir tavır takınarak:

— Benim başkan olduğumu hatırlarsanız, memnun olurum.

— Aaa, tabiî. Ama gelecek hafta başkan benim.

— O halde gelecek haftaya kadar bekleyiniz.

Sonra anaya açıkladı:

— Biz her hafta değişiriz.

Ana şaşkın şaşkın sordu:

— Hiç olmazsa bir parça kahve için, dedi.

Jessie atıldı:

— Yok, teşekkür ederiz, dedi. Biz size, önce sağlık tesisini göstermek, sonra da Kadınlar Kulübünde bir kâğıt imzalatmak ve size ödev vermek istiyoruz. Tabiî isterseniz kulübe girmeyebilirsiniz de.

— Çok mu., çok mu pahalı?

Annie söze karıştı:

— Hiçbir ücret ödemeyeceksiniz. Yalnız, çalışacaksınız. İşinizin ustası olunca, bizim Komiteye de seçilebilirsiniz. Jessie bütün kampı yöneten komitedendir. Büyük Komitenin kadın üyesidir.

Jessie koltukları kabararak gülümsedi:

— Oy birliği ile seçildim, dedi. Bayan Joad, sanırım artık kampın nasıl yönetildiğini size anlatmanın zamanı geldi.

Ana:

— Size, kızım Rosasharn'ı tanıtayım, dedi.

Kadınlar:

— Nasılsınız? dediler. Siz de benimle birlikte gelin.

Son sözü iriyarı Jessie söylemişti; durumunda bir saygı ve şefkat anlatımı vardı. Nutuk verir gibi konuşuyordu.

— Sakın sizin özel işlerinize burnumuzu sokmak istediğimizi sanmayın, Bayan Joad. Bu kampta herkesin birlikte yararlandığı bir sürü şeyler vardır. Burada kendi kurduğumuz bir düzene bağlıyız. Şimdi pavyona gidelim. Herkesin pavyonun bozulmamasma, kırılmamasına dikkat etmesi gerekir.

Pavyonun üstü açık bölümüne doğru yürüdüler. Burada, yirmi çamaşır teknesi vardı. Sekizinin üzerine kadınlar eğilmiş, çamaşır çitiliyorlardı. Temiz, beton yere çamaşırlar yığılmıştı.

Jessie:

— Burasını istediğiniz zaman kullanabilirsiniz, dedi. Yalnız tekneyi sonradan temiz bırakmalısınız.

Çamaşır yıkayan kadınlar, ilgi ile başlarını kaldırınca Jessie, yüksek sesle:

— İşte size Bayan Joad ve Bayan Rosasharn'ı tanıtıyorum. Burada bizimle birlikte oturmaya gelmişler, dedi.

Hepsi bir ağızdan, anayı selâmladılar. Ana, iri vücuduyle hafifçe eğildi ve:

— Tanıştığımıza memnun oldum, dedi.

Jessie Komiteyi apteshaneye ve duş yerlerine soktu.

Ana:

— Ben biraz önce buraya girdim, dedi. Yıkandım.

Jessie:

— Zaten bunlar herkes yıkansın diye yapılmış, dedi. Burada da aynı kural var:

Yıkandıktan sonra temiz bırakmak gerek. Her hafta buranın gündelik temizliğini yapmak için yeni bir Komite ayrılır. Belki siz de bu Komiteye girersiniz. Yalnız temizlikte kendi sabununuzu kullanmanız şarttır.

Ana:

— Gidip de sabun almalıyız, dedi. Sabunumuz bitti.

Jessie'nin sesinde hemen hemen saygılı bir ton vardı:

— Bu şekildeki helaları hiç kullandınız mı? diye sordu ve apteshaneleri gösterdi.

— Evet madam, bu sabah kullandım.

Jessie içini çekti:

— İyi.

Ella Summers:

— Geçen hafta... diye söze başladı.

Jessie, Ella'nın sözünü şiddetle kesti:

— Bayan Summers!.. Ben anlatırım.

Ella sesini kesti:

— Haa, evet, dedi.

Jessie:

— Geçen hafta, siz başkanken bol bol konuşma hakkınızı kullandınız. Bu hafta bana fırsat verirseniz, memnun olurum.

Ella:

— Peki öyleyse, kadının yaptığını anlat, dedi.

Jessie:

— Evet, dedi. Gerçi boş sözlerle zamanı geçirmek bu Komitenin ödevi değildir... Ama, ben isim vermeden anlatayım: Geçen hafta, buraya gelen bir kadın, Komite kendisini görmeden, kocasının pantolonunu alır apteshaneye getirir; "Amma da alçak, amma da küçük yapmışlar ha!.. İnsanın beli kopacak" der. "Sanki biraz daha yüksek yapamazlar mıydı?"

Komite ne garip şey, der gibi gülümsedi.

Ella yeniden atıldı:

— "... Pantolonu bir kerede yıkamaya imkân yok." der.

Ella, Jessie'nin sert bakışları altında sindi.

Jessie:

— Tuvalet kâğıdı ile başımız dertte, dedi. Buranın düzenine göre kimsenin buradan bir şey almaya hakkı yoktur.

Dilini şiddetle şapırdattı:

— Kâğıdın parasını bütün kamptakiler ödüyor. Bir an sustu ve sonra açıkladı:

— 4 numara hepsinden çok tuvalet kâğıdı kullanıyor. Bir çalan var. Kadınlar genel toplantısında da görüşüldü ve 4 numaralı pavyonun kadınlar yani çok kâğıt kullanmaktadır, denildi. Bu iş genel toplantıya kadar getirildi.

Ana konuşmayı soluk almadan izliyordu:

— Çalıyorlar mı?.. Ne diye çalıyorlar?

Jessie:

— Evet, dedi. Bu iş daha önce de başımıza geldi. O zaman küçük kızlar tuvalet

kâğıtlarını kesip kesip bebek yapıyorlardı. Ama, yakaladık sonra. Bu sefer bir türlü suçluyu bulamıyoruz. Bir makara kâğıt çabucak bitiveriyor. Genel toplantıya kadar getirildi bu olay. Kadınların biri, "Kâğıt makarasına bir çıngırak bağlayalım, her dönüşte çalsın" dedi. "Böylece bir insanın ne kadar kâğıt kullandığını anlayabiliriz" dedi.

Jessie başını salladı:

— Bilmem ki, dedi. Bütün hafta bu işle uğraşıyorum, 4 numaralı pavyonun tuvalet kâğıdını biri çalıyor, ama kim?

Kapı tarafından bir inilti işitildi:

— Bayan Bullitt!..

Komite döndü.

— Bayan Bullitt, söylediklerinizi işittim.

— Kapıda yüzü kızarmış, terleyen bir kadın duruyordu.

— Toplantıda anlatamadım. Bayan Bullitt, elimden gelmedi. Ya gülerlerdi, ya da bir şey derlerdi.

Jessie ilerledi:

— Ne demek istiyorsunuz?

— Evet... Bizdik... Yani, hepimiz. Ama çalmadık Bayan Bullitt.

Jessie kadına yaklaştı; kıpkırmızı kesilen suçlu kadın, iri iri ter taneleri döküyordu.

— Ne yapalım, Bayan Bullitt?

Jessie:

— Hadi söyle! dedi. Bu tesis, bu tuvalet kâğıdı yüzünden bütün kampa kepaze oldu.

— Bütün hafta Bayan Bullitt, bütün hafta. Ne yapalım. Beş kızım var biliyorsunuz.

Jessie bir önsezi ile:

— Tuvalet kâğıdını ne yapıyorlar? dedi.

— Kullanıyoruz. İnanın kullanıyoruz. Başka bir şey yapmıyoruz.

— Ama hakları yok. Dört beş parça yeter. Fazlasını ne yapıyorlar?

Kadın kekeledi:

— Amel oldular. Beşi de amel oldu. Paramız kalmamıştı. Koruk yedik. Beşi de fena halde amel oldu. On dakikada bir taşınıyorlar. Ama çalmıyorlar.

Jessie içini çekti: .

— Ama söylemeniz gerekirdi, dedi. Söylemeliydiniz. İşte işin aslını

söylemediğiniz için, 4 numaralı tesis, ötekilerinin yanında kötü duruma düştü. Her insan amel olabilir.

Yumuşayan ses inledi:

— Koruk yemeyin, dedim bin kere. Gün günden beter oluyorlar.

— Yardım merkezi var. Yardım merkezine başvurmalıydınız, dedi.

Jessie:

— Ella Summers, dedi. Size son olarak söylüyorum. Başkan değilsiniz!..

Yüzü kızaran ufak tefek kadına döndü:

— Paranız yok mu, Bayan Joyce?

Kadın, utana utana başını eğdi:

— Hayır yok. Ama, herhalde iş bulacağız.

Jessie:

— Başınızı kaldırın, dedi. Parasız olmak bir suç değildir. Şimdi hemen Weedpatch'teki bakkala gidin, kendinize öteberi alın. Kampın bu dükkânda 20 dolar kredisi var. Siz de kendinize beş dolarlık öteberi alabilirsiniz. İş bulduğunuz zaman bedelini Merkez Komitesine ödersiniz.

Jessie sertleşmişti:

— Bayan Joyce, siz bunu biliyordunuz, dedi. Niçin kızlarınızı aç bıraktınız?

Joyce:

— Biz şimdiye kadar kimsenin sadakasına muhtaç olmadık, dedi.

Jessie kızmıştı:

— Bu, sadaka değil, siz bunu da biliyorsunuz, dedi. Hepimiz aynı yoldan geçtik. Bu

kampta sadaka ve acımanın yeri yok. Kimseye acımak istemiyoruz. Şimdi, hemen gidip bakkaldan öteberi alın ve kuponu bana getirin!

Bayan Joyce, çekine çekine:

— Ya ödeyemezsek? dedi. Uzun zamandan beri iş bulamadık.

— Ne zaman paranız olursa o zaman ödersiniz. Eğer paranız olmazsa da veremezseniz, ne yapalım? Siz de bir şey yapamazsınız. Buradan giden birisi, gittikten iki ay sonra borcunu göndermişti. Bu kampta kızlarınızı aç bırakmaya hakkınız yok.

Bayan Joyce sinmişti:

— Başüstüne, madam, dedi.

Jessie:

— Kızlarınıza biraz peynir alın, dedi. Amellerine iyi gelir.

— Başüstüne, madam. Bayan Joyce kapıda yok oldu.

Jessie hiddetinden Komiteye döndü:

— Kendini beğenmeye hakkı yok!.. Bizden olanların bize karşı büyüklük taslamaları doğru değil!..

Annie Littlefield:

— Kampa geleli daha çok olmadı, dedi. Belki de bilmiyordur. Belki de önce yardıma başvurmuştur da ondan... Jessie beni susturmaya çalışma, dedi. Sanırım ki hiç olmazsa bir iki söz söylemek hakkımdır.

Anaya dönerek sözüne devam etti:

— İnsan bir yerden sadaka aldı mı acısı içinden çıkmaz. Lanet eder. Ama burada

verilen şey sadaka değil, yardım yapılıyor. İnsan, yapılan yardımı hiçbir zaman unutmaz. Yemin ederim, Jessie hayatında hiçbir zaman hiçbir yerden sadaka almamıştır.

Jessie:

— Hayır, almadım, dedi.

Annie:

— Oysa ben aldım. Geçen kış, aç kalmıştık... Ben, kocam ve çocuklarımız açtık. Yağmur şakır şakır yağıyordu. «Salvation Army»[17] ye başvurmamızı söylediler...

Annie'nin gözlerinde bir sertlik belirmişti:

— Açtık... Yemeğimizi vermek için bizi yerlerde süründürdüler. Benliğimizi yok ettiler. Onlar... Onlardan tiksiniyorum!.. Belki Bayan Joyce buradaki yardımın o biçim olmadığını bilmiyordur? Bayan Joad, bu

kampta kimsenin bu şekilde davranmasına izin vermiyoruz. Bir kimsenin başka bir kimseye herhangi bir şey vermesine izin vermiyoruz. İsterse kampa verebilir; kamp, verilecek şeyleri dağıtır. Burada acımanın ve sadakanın yeri yoktur.

Sesi kaba ve acıydı:

— Ben o heriflerden tiksinirim, dedi. Ben, kocamın dövüldüğünü ömrümde görmedimdi. Ama onlar; Salvation Army, bu işi yaptı.

Jessie başını salladı, yumuşak bir sesle:

— Evet, yaptıklarını ben de işittim, dedi. Duydum. Bayan Joad'u dolaştırmalıyız.

Ana:

— Memnun olurum, dedi.

— Dikimevine gidelim. İki makinemiz var. Dikiş dikiliyor, elbise yapılıyor. Belki siz de orada çalışmak istersiniz?

Komite, ana ile konuşmaya başladığı sırada, Ruthie ile Winfield, kimseye sezdirmeden gözden kaybolmuşlardı.

Winfield sordu:

— Niye onlarla birlikte gidip de konuşmalarını dinlemiyoruz?

Ruthie, Winfield'in kolunu yakaladı.

— Hayır, gitmeyelim, dedi. Zaten o orospular yüzünden bizi yıkamadılar mı? Ben gitmem.

Winfield:

— Sen benim apteshanede yaptığımı anlattın. Ben de bayanlara dediğini söyleyeyim de sen de gör, dedi.

Ruthie'nin gözünden bir korku gölgesi geçti:

— Yapma, söyleme. Ben apteshaneyi bozmadığını bildiğim için söyledim.

Winfield:

— Peki, söylemedin öyleyse.

Ruthie:

— Haydi, gel gidelim, çevreyi dolaşalım, dedi.

Çadırların hepsinin içine baka baka ve bile bile aptal görünerek aşağıya doğru inmeye başladılar. Tesisin sonundaki bir düzlükte kroket oyunu[18] için bir alan ayrılmıştı. Beş altı çocuk, uslu uslu oynuyorlardı. Bir çadırın önünde ihtiyar bir kadın, bankın üstüne oturmuş, çocukları seyrediyordu. Ruthie ile Winfield hemen atıldılar.

Ruthie:

— Biz de oynayalım! diye bağırdı. Haydi, biz de oyuna girelim!..

Çocuklar, başlarını kaldırıp baktılar.

Saçları örülmüş bir kız:

— Bir dahaki oyuna girersiniz, dedi.

Ruihie bağırdı:

— Ben şimdi oynamak istiyorum!

— Şimdi oynayamazsınız. Bir dahaki oyuna girersiniz.

Ruthie, kafa tutarcasına oyun alanının ortasına girdi:

— Ben oynayacağım!

Uzun saçlı kız, çekicini sımsıkı yakaladı. Ruthie, kızın üzerine atıldı. İtip kaktı, sonunda çekici elinden aldı. Bir zafer kazanmış gibi:

— Ben sana demedim mi oynayacağım diye!., dedi.

İhtiyar kadın, ayağa kalktı, oyun yerine geldi. Ruthie hiddetle kaşlarını çattı, çekici sımsıkı yakaladı.

Kadın:

— Bırakın kendi başına oynasın... Hani geçen hafta Ralph'a nasıl yapmıştınız.

Çocuklar çekiçlerini bıraktılar, oyun yerinden çıktılar. Biraz ötede durup, donuk gözlerle baktılar. Ruthie çocukların uzaklaştıklarını gördü. Sonra topun birine vurdu ve arkasından koştu.

— Haydi Winfield, sen de bir sopa al da gel! diye bağırdı.

Bir de ne görsün? Winfield, Ruthie'yi seyreden çocuklara katılmamış mı? O da Ruthie'yi donuk gözlerle seyretmiyor mu? Ruthie, inadına yeniden topa vurdu. Yerden toz kaldırdı. Çok eğleniyormuş gibi yaptı. Çocuklar kenarda durmuş, seyrediyorlardı. Ruthie iki topu yanyana koydu ve ikisine de birden vurdu, kendisini seyreden gözlere arkasını döndü. Birdenbire elindeki çekiçle çocukların üzerine doğru yürüdü.

— Gelin de oynayalım, dedi.

Çocuklar, onun yaklaştığını görünce arkalarını çevirdiler. Ruthie bir süre çocuklara baktı, sonra çekici yere fırlatarak çadıra doğru ağlaya ağlaya koşup gitti. Çocuklar oyun alanına girdiler.

Uzun örgülü kız, Winfield'e:

— Gelin de öteki oyunu birlikte oynayalım, dedi.

Nezaretçi kadın, çocuklara hatırlattı:

— Eğer o kız yeniden gelip uslu uslu oynamak isterse, aranıza alın. Sen de kıza iyi davranmadın Amy.

Oyun devam ederken, Ruthie, Joadların çadırında hıçkıra hıçkıra ağlıyordu.

Kamyon, güzel yollarda ilerliyor, şeftalileri kırmızılaşan bahçelerin, donuk ve yeşil salkımlı bağların arasından, dalları yolun yarısına kadar uzanmış ceviz ağaçlarının altından geçiyordu. Al, her kapının önünde kamyonu yavaşlatıyordu.

Her kapının önünde şu levha vardı:

«ADAMA İHTİYAÇ YOK. GİRMEYİN!..»

Al:

— Meyveler olunca iş bulacağız, baba, dedi. Garip memleket... İş istemeden insana, iş yok diyorlar.

Kamyonu sürdü.

Baba:

— Evet, hiç olmazsa bir yere girip, nerede iş var, biliyor musunuz? diye sorsak. Fena olmaz.

Yolun kenarında, mavi tulum ve mavi yelek giymiş bir adam yürüyordu. Al kamyonu adamın yanına yaklaştırdı.

— Heyy, bayım! dedi. İşçi isteyen bir yer biliyor musunuz?

Adam durdu ve gülümsedi. Ön dişlerinin yeri boştu.

— Hayır, dedi, bilmiyorum. Siz biliyor musunuz? Bir haftadan beri yollarda sürünüyorum. İş bulamadım.

Al sordu:

— Şuradaki hükümet kampından mısın?

— Evet.

— Peki öyleyse, atla arabaya, hep birlikte arayalım. Adam kamyonun kenar tahtalarına tırmandı, içine atladı.

Baba:

— Bana, iş bulamayacağız gibi geliyor, dedi. Ama arayalım. İşi nerede arayalım, onu bile bilmiyoruz.

Al:

— Keşke kamptaki adama sorsaydık, dedi. Nasılsın şimdi John Amca?

John Amca:

— Ağrıyor, dedi. Her yanım ağrıyor. Kendim açtım başıma bu derdi. Aileme ziyanım dokunmayacak bir yere başımı alıp gitmeliyim.

Baba, elini John Amcanın dizine koydu:

— Bana bak, dedi. Sakın bir yere gideyim deme. Yeter. Zaten boyuna insan kaybedip duruyoruz. Büyükbaba ile büyükana öldüler. Noah ile Connie kaçtılar, papaz da., hapiste.

John Amca:

— İçimden öyle geliyor ki, biz papazı yine bir gün göreceğiz, dedi.

Al, vites kolunun topunu yakaladı:

— Sen, içinden gelenleri söyleyecek durumda değilsin, dedi. Boş ver. Biz şimdi geriye dönelim de, nerede iş bulabiliriz onu

anlayalım. Bak, boyuna akıntıya kürek çekiyoruz.

Kamyonu durdurdu. Pencereden uzandı, arkaya doğru seslendi:

— Heyy, bana bak!.. Biz kampa dönüyoruz, nerede iş bulabileceğiz, onu soracağız. Boş yere benzin yakmayalım.

Adam kamyonun kenarından sarktı:

— Eee, ben de giderim, dedi. Ayaklarımda derman kalmadı. Hiç olmazsa küçük bir iş bulsaydım, canım yanmazdı.

Al, yolun ortasından döndü, kamyonu geldiği yöne doğru sürmeye başladı.

Baba:

— Ananın canı sıkılacak biraz, dedi. Hele Tom'un bu kadar çabuk iş bulduğunu da biliyor.

Al:

— Belki o da iş bulmuş değildir? dedi. Belki o da bizim gibi iş arıyordur?.. Ah, bir garajda iş bulabilsem, tamirciliği çabucak öğrenirim. Severim bu işi.

Baba homurdandı. Hiç konuşmadan kampa doğru yol aldılar.

Komite gittikten sonra ana, çadırlarının önünde bir sandığın üstüne kendini bıraktı, dertli dertli Rose of Sharon'a baktı:

— Hey gidi hey!., dedi. Hey gidi hey!.. Bana bu kadar nazik davranan insanlar görmedim. Ne iyi insanlar, değil mi?

Rose of Sharon:

— Ben de çocuk yuvasında çalışmak isterim, dedi. Bana onlar söylediler. Orada çocukların nasıl bakılacağını görür, öğrenirim.

Ana hayretler içindeydi, başını salladı:

— Bir de erkekler iş bulsalar, ne iyi olur, değil mi? diye sordu. Onlar da çalışsa da elimize biraz para geçse.

Gözleri uzaklara daldı:

— Onlar çalışsa. Biz de burada çalışsak, ne iyi olur. Buradakiler iyi insanlar. İlk olarak küçük bir mutfak sobası alacağım... Güzel bir soba. Pahalı olmasın. Sonra bir de çadır alırız, büyük bir çadır, bir de kullanılmış somya. Bu çadırı da yemek yiyeceğimiz yerin üzerine gereriz. Cumartesi akşamları dans etmeye, eğlenmeye gideriz. İstediğiniz kimseleri çağırabilirsiniz, diyorlar. Keşke bizim de çağıracak tanıdıklarımız olsa. Belki erkeklerin vardır...

Rose of Sharon yolu gözledi:

— O kadın, çocuğunu düşürürsün... diye başladı.

Ana kızdı:

— Kes artık bu lakırdıyı!..

Rose of Sharon, yumuşak bir sesle:

— Gördüm, dedi. Buraya doğru geliyor galiba. Evet, evet. İşte geliyor. Ana, gelmesin o buraya!..

Ana döndü ve yaklaşana baktı.

Kadın:

— Nasılsınız? dedi. Adım Bayan Sandry'dir. Lisbeth Sandry. Bu sabah kızınızla konuştum.

Ana:

— Biz iyiyiz, siz nasılsınız? dedi.

— İnşallah buradan memnun kalmışsınızdır.

Ana:

— Eh, memnunuz, dedi.

— Günahınız yok ya?

— Yok.

Ana tetikteydi, bekliyordu.

Lisbeth:

— Memnun oldum öyleyse, dedi. Burada çok günahkâr var. Berbat bir yere geldiniz. Her yanı fenalık dolu. İnsanları fena. Sağlam bir Hıristiyan bunlara asla dayanamaz. Her yanı günahkârlar kaplamıştır.

Ananın yüzü biraz kızarır gibi oldu, ağzını sımsıkı kapattı. Kısaca:

— Buradakiler iyi insanlara benziyor, dedi.

Bayan Sandry gözlerini dikmiş, bakıyordu:

— İyi mi?!., diye bağırdı. Dans edip birbirlerine sarıldıkları zaman görseniz, bakalım iyi insanlar der misiniz onlara?.. İşte size açıkça söylüyorum ki, burada sizin temiz kalbinizin barınacağı en ufak bir yer yok. Dün akşam Weedpadch'teki vaıza gitmiştim. Biliyor musunuz papaz ne dedi: "Bu kampta fenalık kol geziyor" dedi. "Fakirler, zengin olmaya çalışıyorlar." dedi. "Ve günahları için ağlayıp sızlayacakları yerde, birbirlerine sarılıp dans ediyorlar." dedi ve, "Burada vaıza gelmeyen herkes günahkârdır, kâfir oğlu kâfirdir!" dedi. Papazı dinleyince, insan rahat ediyor. Neyse ki bizim günahımız yok. Biz dans etmedik.

Ananın yüzü kıpkırmızı kesilmişti. Yavaş yavaş ayağa kalktı ve Bayan Sandry'nin karşısına dikildi:

— Defol! dedi. Çabuk defol gözümün önünden, beni günaha sokma. Nereye gidersen git. Orada istediğin kadar ağla sızla.

Bayan Sandry'nin ağzı açık kaldı. Geri çekildi. Sonra birdenbire sertleşti:

— Ben de seni Hıristiyan sanmıştım.

Ana:

— Biz Hıristiyanız, dedi.

— Hayır, değilsiniz. Siz cehennemlik günahkârlardansınız. Hepiniz de öyle. Bunu da dinsel toplantıda söyleyeceğim. Senin ruhun kararmış. Şu kızın karnındaki masum çocuk da günahınızın kefaretini çekecek, cayır cayır yanacak.

Rose of Sharon'un dudaklarından bir çığlık çıktı. Ana eğildi, yerden kocaman bir odun parçası kaptı. Kesin bir dille:

— Defol!., dedi. Bir daha buraya ayak bastığını görmeyeyim! Ben senin gibileri çok gördüm. Başkalarına acı çektirmek hoşuna gidiyor, değil mi?

Ana, Bayan Sandry'nin üzerine yürüdü.

Kadın uzaklaştı, sonra birdenbire başını arkaya attı ve uludu. Gözleri döndü, omuzları ve kolları iki yanına sarktı, ağzından iplik iplik koyu salyalar akmaya başladı. Sonra bir daha, bir daha uludu; uzun uzun ve bir hayvan gibi... Çevrelerindeki çadırlardan erkekler ve kadınlar fırladılar. Kadının yanına yaklaştılar... Bu manzarayı korka korka ses çıkarmadan seyrediyorlardı. Kadın yavaş yavaş diz çöktü. Uluması, titreyen ve köpüren bir inilti halini aldı. Yanlamasına düştü, kolları ve bacakları kısıldı. Açık duran

göz bebeklerinin altından akları gözüküyordu.

Adamın biri, hafifçe:

Ana ayakta durmuş, büzülen vücuda bakıyordu.

Ufak tefek Müdür, rastgele oradan geçiyordu.

— Bir şey mi var? diye sordu.

Kalabalık yol verdi. Müdür, kadına baktı:

— Çok fena, dedi. İçinizden biri kadını çadıra götürebilir mi?

Çevredekiler kıpırdandılar. İki adam eğildi, kadını tuttu, biri kollarının altından, öteki ayaklarından yakaladı, kaldırdı. Götürdüler. Arkalarından bir kalabalık geliyordu. Rose of Sharon çadırın altına girdi, yattı ve başını battaniyenin altına soktu.

Müdür, anaya ve ananın elindeki oduna baktı. Yorgun yorgun gülümsedi:

— Bu odunla vurdunuz mu? diye sordu.

Ana, uzaklaşan insanların arkasından baktı. Ağır ağır başını salladı:

— Hayır, vurmadım... Ama vurabilirdim. Bugün iki kere kızıma musallat oldu.

Müdür:

— Sakın vurmaya kalkmayın, dedi. Hasta bir kadındır. Ne yapsın, hasta.

Sonra yumuşak bir sesle ekledi:

— Ah, bu kadın da, ailesi de buradan gitseler iyi olacak. Onun çıkardığı gürültüyü bütün kamptakiler bir araya gelse çıkaramaz.

Ana kendini toparladı:

— Yeniden gelirse, kafasına bir şey indirebilirim. Belki kendimi tutamam. Kızımı daha fazla rahatsız etmesine göz yumamam.

Müdür:

— Üzülmeyin, Bayan Joad, dedi. Bir daha yüzünü göremezsiniz. O, daima yeni gelenlere musallat olur. Bir daha gelmez, merak etmeyin. O, sizin günahkâr olduğunuzu sandı.

Ana:

— Evet, günahkârım, dedi.

— Tabiî günahkârsınız. Herkes günahkâr, ama onun anladığı gibi değil. Kusuruna bakmayın, hasta, Bayan Joad.

Ana memnun memnun, Müdüre baktı ve seslendi:

— İşitiyor musun Rosasharn? Hastaymış, deliymiş!..

Kız, başını kaldırmadı.

Anası:

— Size önceden haber vereyim, dedi. O kadın yeniden buraya gelirse. Kendimi belki tutamam, kafasına odunu indiririm.

Müdür, dudağının bir ucuyle güldü:

— Sizi anlıyorum, dedi. Ama, böyle bir şey yapmamaya çalışın. Çok rica ederim. Kendinizi tutun.

Müdür, Bayan Sandry'nin kaldırıldığı çadıra doğru yavaş yavaş yürüdü.

Ana çadıra girdi, Rose of Sharon'un yanına oturdu:

— Başını kaldır da bana bak, dedi.

Kız hiç kıpırdamadı. Ana battaniyeyi kızın yüzünden yavaşça çekti.

— Bu kadın delinin biri, dedi. Söylediklerinin hiçbirine inanma.

Rose of Sharon dehşet içinde fısıldadı:

— "Cayır cayır yanacak!" deyince, içim sanki yandı.

Ana:

— Söylediği şeyler doğru değil, dedi.

Kız:

— Bıktım artık, dedi. Bütün bu işlerden bıktım. Uyumak istiyorum. Uyumak.

— Mademki uyumak istiyorsun, uyu. Burası güzel bir yer. Canının istediği kadar uyu.

— Ya yine gelirse?..

Ana:

— Gelmez, dedi. Ben dışardayım. Buraya sokmam. Sen şimdi dinlen biraz; biliyorsun ya sonra, bakımevinde çalışmaya başlayacaksın.

Ana güçlükle yerinden kalktı, dışarı çıktı. Bir sandığın üzerine oturdu. Dirseklerini dizlerine, çenesini avuçlarına dayadı. Kamptaki kaynaşmayı seyrediyor, çocukların bağrışlarını dinliyor, demir parçasına vurulan bir çekicin çıkardığı sesi işitiyordu. Ama gözleri, uzaklara dalmıştı.

Yolun ilerisinden doğru gelmekte olan baba, anayı bu durumda buldu, yanına çömeldi.

Ana yavaşça başını çevirip baktı:

— İş buldun mu? diye sordu.

Baba:

— Hayır, dedi.

Utanıyordu.

— Aramadık değil.

— Al nerede? John nerede? Kamyon nerede?

— Al kamyonun bir yerini tamir ediyor. Takım lâzım oldu; adam takımları dışarı vermedi. "Burada yap" dedi.

Ana, efkârlı efkârlı:

— Güzel yer burası, dedi. Burada kalırsak biraz daha rahat yüzü göreceğiz.

— Ama iş bulursak.

— Evet, iş bulursanız.

Baba, karısının yüzündeki üzüntüyü seziyor, yüzünü inceliyordu.

— Senin bir dalgınlığın var, neden? Bu kadar güzel bir yer bulmuşsun da, daha ne diye düşünüp duruyorsun?

Ana, kocasına baktı, gözlerini yavaşça kapadı.

— Gerçekten garip. Günlerce hiç durmadan yol aldık. O zaman hiçbir şey düşünmüyordum, şimdi buradaki insanlar bana karşı bu kadar iyi davrandıkları halde., ben ne yapıyorum biliyor musun? Kötü şeyler düşünüyorum. Büyükbabanın ölümü, onu gömdüğümüz yer aklıma geliyor. O zamanlar hep aklım yoldaydı. Bir hay-huydur gidiyordu. Fena değildi. Ama şimdi, buraya gelince iş değişti. Daha fena oldu. Büyükana... Sonra, başını alıp giden Noah! Onun dere boyunu tutturup gidişi. Bütün bunlar o yolculuğun birer parçasıydı; ama

şimdi, hepsi de birer birer geri geliyor. Büyükananın bir dilenci gibi gibi gömülüşü. Bunlar şimdi insanı perişan ediyor, mahvediyor. Ya Noah'ın suyun boyunca basıp gidişi?.. Oranın neresi olduğunu bilmiyordu. Bunu bilmeye bile lüzum görmedi. Sonra biz de bilmiyoruz. Noah'ın hayatta mı, değil mi olduğunu... Hiçbir zaman da bilmeyeceğiz. Bir daha hiç ondan haber alamayacağız. Connie'nin usulca sıvışması. Önce bunlara kafamda hiç yer vermiyordum. Ama şimdi, hepsi sürü sürü akın ediyor. Oysa, memnun olmak gerek; güzel bir yerdeyiz...

Baba, karısının yüzüne bakıyordu. Ananın gözleri kapalıydı:

— Şimdi dağlar gözümün önüne geliyor, Noah'ın boyunca yürüdüğü derenin kenarındaki o sivri, sarp dağlar gözümün önüne geliyor. Büyükbabayı gömdüğümüz toprağın mezar olduğunu belli etmemeye nasıl

çalıştığımız gözümün önüne geliyor. Evimizdeki et tahtası... Üzerinde yapışıp kalmış bir tüy... Bıçaklarla yol yol olmuş, üzeri tavuk kanlarıyle siyahlanmış et tahtamız gözümün önüne geliyor.

Babanın da sesi karısının sesindeki tonu almıştı:

— Bugün yaban ördekleri gördüm, dedi. Güneye akın ediyorlardı... Yüksekten uçuyorlardı. Yorgun bir halleri vardı. Telgraf tellerinin üzerinde karatavuklar, tel örgülerin üzerinde güvercinler gördüm.

Ana gözlerini açtı, babaya baktı. Baba devam etti:

— Küçük bir su pervanesi gördüm. Tarlanın ortasında dönüp duran bir adama benziyordu. Yabanî ördekler de aşağı doğru, güneye doğru ok gibi kayıp gidiyorlardı.

Ana gülümsedi:

— Hatırlıyor musun? dedi. Evimizdeyken ne derdin, yaban ördeklerinin uçtuğunu görünce: "Bu yıl kış erken gelecek" derdin. Oysa kış yine eskisi gibi, geleceği zaman gelirdi. Ama biz, her zaman bu yıl kış erken gelecek derdik. Bu sözle ne demek isterdik bilmem.

Baba:

— Telgraf tellerinin üzerinde karatavuklar gördüm, dedi. Yanyana. Sonra o küçük pervane. Bir insan kadar. Bir insan gibi tarlanın ortasında oynayıp duruyordu, Büyük adamlara benzeyen küçük insanlar çok hoşuma gider benim.

Ana:

— Keşke evimiz oradaki hayatımız aklıma gelmeseydi, dedi. Artık orası bizim

yurdumuz, evimiz değil. Keşke unutmuş olsaydım... Noah'ı bile,

— Zaten çocuk doğru bir iş yapmadı ki ömründe... Şey.. Evet. Suç bende.

— Sana kaç kere söyledim, bana bunu hatırlatma diye. Belki de ölürdü.

— Keşke bu işi biraz daha iyi bilseydim.

Ana:

— Bırak kes, dedi. Noah garip bir çocuktu. Belki de suyun kenarında daha iyi bir ömür sürer. Belki de daha iyi oldu. Tasalanmayalım. Burası güzel bir yer, belki de yakında iş bulursunuz.

Baba göğü gösterdi:

— Bak... Yaban ördekleri geçiyor. Ne kadar da çok. Yaa, ana, "Kış bu yıl çabuk gelecek!"

Ana güldü:

— Öyleyse yapılacak işlerin var ve bunları niçin yapman gerektiğini bilmiyorsun.

— İşte John da geliyor, dedi. John, gel otur.

John Amca da aralarına katıldı. Ananın önüne çömeldi:

— Bir yere gidemedik, dedi. Bir parça dolaştık, o kadar. Al, seni görmek istiyor. Dış lastik gerekecek diyor, dış lastiğin bir tek katı kalmış.

Baba da ayağa kalktı:

— Allah vere de ucuzunu bulsa. Paramız kalmadı gibi bir şey. Al nerede?

— Orada. İkinci kavşaktan sola sap, bulursun. Dış lastik almazsak iç lastiği patlatır, berbat ederiz, diyor.

Baba yavaş yavaş uzaklaştı; gözleriyle yaban ördeklerinin havaya çizdikleri kocaman V biçimini izliyordu.

John Amca, yerden bir taş aldı, yere bıraktı, sonra yine aldı. Anaya bakmıyordu.

— İş yok, dedi.

Ana:

— Her yana bakmadınız ama, dedi.

— Evet, bakmadık. Ama levhalarda yazılı: İş yok.

— İyi ama, Tom herhalde iş bulmuş olacak?.. Geri dönmedi.

John Amca, düşüncesini söyledi:

— Kim bilir belki o da kaçmıştır?.. Connie gibi, Noah gibi.

Ana, John Amcanın yüzüne dik dik baktı, sonra gözleri yumuşadı:

— İnsanın bildiği birtakım şeyler vardır, dedi. İnsanın güvendiği birçok şeyler vardır. Tom iş bulmuştur. Ve bu akşam buraya dönecektir. Bu böyledir.

Ana memnunlukla gülümsedi:

— Tom çok iyi çocuktur, dedi. Çok iyi kalpli çocuktur, Tom.

Otomobillerle kamyonlar kampa gelmeye başlamıştı, adamlar sağlık tesisine doğru yürüyorlardı. Hepsinin elinde temiz birer tulum, birer gömlek vardı.

Ana, kendisini toparladı:

— John, git babayı bul. Bakkala gidin, fasulye ile şeker alın. Bir parça kızartmalık etle havuç alın... Herhangi bir şey... Ama, iyi bir

şey olsun... Bu gecelik. Bu gece... İyi bir gece geçirelim istiyorum.

YİRMİ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İş arayıp duran, yaşamak için didinen, çırpınan göçmen halk, eğlenmek de istiyor; eğlence arıyor, eğlence yaratıyor. Neşeye, gülmeye, eğlenmeye aç bu insanlar. Neşe, bazen sözlerde; şakalarla yaşamlarına karışıyor. Ve bu neşe bazen kampta yollar boyunca, dere kenarlarında, söğütlerin altında; hikâye anlatan bir adam. Halk, yetenekli kimseleri dinlemek için sönük bir ateşin çevresinde toplanmış. Halk, hikâyeler anlatılırken dinler; halkın katılması bu hikâyelere bir destan havası verir.

Ben, Kızılderili Geronimo'ya karşı yürüyen orduda askerdim...

Ve halk dinliyor. Durgun gözlerinde sönen ateşin pırıltıları yansıyor.

Kızılderililer çok kurnaz insanlardır... Ses çıkarmadan yürürler. Yılan gibi. Kuru

yaprakların üzerinde yürürler de, en ufak bir hışırtı bile duyulmaz. Bir deneyin bakın, siz yapabilir misiniz?

Ve halk dinliyor, ayaklarının altında kuru yaprakların hışırtısını duyuyor.

Mevsim kışa yaklaşıyordu, gökte bulutlar vardı. Yanlış zaman seçilmişti. Zaten hangi ordunun doğru bir iş yaptığı görülmüştür. Ordunun eline on kere fırsat geçse, yine de foslar. Yüz cesur adamla üç alay zor başa çıkar. Her zaman bu, böyledir.

Ve halk dinliyor, dinledikleri için yüzlerinde hiç bir hareket yok. Hikâye anlatanlar, hikâyelerine herkesin dikkatini çekiyor, büyük büyük kelimelerle anlatıyorlar; önemli hikâyeler anlattıklarından, önemli kelimeler kullanıyorlar ve bu kelimelerin büyüsüne kapılan dinleyicilere de bir büyüklük geliyor.

Cesur bir adam, sırtta duruyor, güneş arkasında parlıyor. Mahsus orada duruyor. Kollarını da açmış. Çırılçıplak, sabah gibi çıplak. Belki deli, dedik. Bilmiyorum. Orada kollarını put gibi açmış, duruyordu. Bizden dört yüz metre uzakta. Askerler başlarını kaldırdılar, parmaklarıyle rüzgârın yönünü yokladılar. Yerde öylece yatıyorlar. Ateş etmiyorlardı. Bu kızılderilinin bildiği bir şey vardı belki. Belki de bizim, kendisine ateş edemeyeceğimizi biliyordu. Biz orada, yalnız silâhlarımız tetikte, yatıyor, omuzlarımıza bile dayamaya lüzum görmüyorduk. Yalnızca kızılderiliyi seyrediyorduk. Başında bir kurdele, üzerinde bir tek tüy. Her yanı görünüyordu. Güneş kadar çırılçıplaktı. Uzun bir süre orada, öylece yattık; o hiç kımıldamadı. Sonunda yüzbaşının tepesi attı: "Ateş etsenize eşşoğlu eşşekler!.. Ateş edin diyorum size!" diye bağırdı. Biz hâlâ kıpırdamadan yatıyorduk. Yüzbaşı: "Beşe kadar sayacağım, ateş etmezseniz, adlarınızı alacağım" dedi.

Bunun üzerine, efendiye söyleyeyim, biz de ağır ağır silâhları omzumuza yerleştirdik, herkes başkasının daha önce ateş etmesini bekliyordu. Ömrümde bu kadar fena olduğumu hatırlamıyorum. Sonra kızılderilinin göbeğine nişan aldım. Çünkü, bir kızılderiliyi başka bir yerinden vuramazsın... Ve... Sonra... Dumba, yere düştü, iki kat olup sırttan aşağı yuvarlandı. Sonra sırta çıktık. İriyarı bir adam değilmiş. Oysa, bizim gözümüze o kadar kocaman görünmüştü ki... Sırtının her yanı paramparça olmuştu. Ufak tefek bir adam. Siz hiç erkek sülün gördünüz mü; tüyleri dimdik ve güzeldir. Her tüyün üstünde bir şekil ve bir boya vardır. Gözleri bile güzel bir renge boyanmıştır. Ve sonra, bomm!.. Adamcağızı tutup kaldırıyorsunuz... Kan içinde, büzülmüş. Ve sen, senden daha iyi olan bir şeyi yok etmişsindir... Ve onu yok etmek seni sevindirmez, çünkü sen böylece, kendi içindeki bir şeyi de yok etmişsindir, artık onu yerine koyamazsın.

Ve halk başını eğiyor, sözleri onaylıyor; belki de ateş, az bir ışık fırlatmakta, içlerine çevrilmiş gözleri aydınlatmakta.

Güneşe arkasını vermiş, kollarını açmış. Koskoca görünüyordu. Tanrı gibi.

Ve belki de içlerinden birisi, yiyeceğinden eğlence için yirmi sent artırabilmiş, Marsysville, ya da Tulare, Ceres ya da Mountain View'deki sinemaya gitmiştir. Ve kafası bir sürü anılarla dolu, hendekteki kampına dönüyordur. Şimdi belki de filmi anlatıyor:

Zengin bir herif var. Kendini fakir gösteriyor. Zengin bir kız da var, o da onun gibi fakir görünmeye çalışıyor. Bir lokantada tanışıyorlar.

Neden acaba?

Ne bileyim ben?.. Öyle işte.

Neden fakir görünmek istiyorlar acaba?

Eh, kim bilir, belki zengin olmaktan bıkmışlardır?

Yok, devenin başı!..

Arkasını dinleyecek misin, dinlemeyecek misin?

Peki canım, sen anlat. Ben dinlerim, ama ben zengin olsaydım, zengin olsaydım, yüzlerce domuz pirzolası alırdım... Çevreme yığardım, odun yığar gibi. Sonra yiye yiye içinden çıkardım. Eee, sen anlat, ben dinliyorum.

İşte böyle. İkisi de birbirlerini fakir sanıyorlar. Sonra ikisi de yakalanıp hapse atılıyorlar. Her ikisi de kendisinin zengin olduğunu öteki bilmesin diye hapisten çıkmıyor. Sonra gardiyan da onların zengin olduklarını bilmediği için, onlara kötü davranıyor.

Gardiyanın, bunların zengin olduklarını anladığı zaman, yüzünün ne biçime girdiğini bir görmeliydiniz. Az kalsın bayılacaktı. Yaa!..

Peki ne diye hapse atıyorlar?

Onları solcu bir mitingde yakalıyorlar. Ama onlar solcu değil. Rastgele orada bulunuyorlar. İkisi de para için evlenmek istemiyor, anladınız mı?

Demek, namussuzlar birbirlerine madik atmaya kalkıyorlar, öyle mi?

Evet, ama sinemada böyle şeyler hoş kaçıyor. Bütün bunları bize hoş görünmek için yapıyorlar, anlıyorsun ya!

Ben bir kere sinemaya gitmiştim. Kendimi gördüm; kendimi kendimden daha büyük gördüm. Kendi yaşantımı gördüm, kendi

yaşantımdan daha başka bir yaşantıyı gördüm, her şey o kadar büyüktü ki.

Bırak canım, benim derdim bana yetiyor. Ben derdimi unutmaya bakıyorum.

Öyle ama, gördüklerine inanabilirsen.

Uzun sözün kısası, evleniyorlar. Kendilerine kötü davranmış olanlar, onların zengin olduklarını anlıyorlar. Hele bir dalkavuk vardı, görseydiniz zavallıyı; adamın silindir şapkayla geldiğini görünce, az kalsın bayılıyordu. Sonra dünya haberlerinde ayaklarını fırlatarak yürüyen Alman askerleri vardı. Serseri midirler nedirler?

İnsanın eline biraz para geçti mi sarhoş olur. Yaşamının pürüzleri kaybolur, yerine bir sıcaklık gelir. Yalnızlık denen şeyden iz kalmaz; çünkü insan, kafasını dostlarınınkiyle tokuşturabilir, düşmanlarını bulabilir ve yok edebilir. Hendekte oturan bir

adama altındaki kuru toprak yumuşak gelir. Başarısızlıklar unutulur, gelecekten korkulmaz. Ve açlık, insanın içinde sinsi sinsi dolaşmaz; dünya artık tatlı ve rahattır. Ve bir insan, ilk başladığı yere dönebilir. Yıldızlar elle tutulacakmış gibi yaklaşırlar insana; gök harikulade tatlı ve yumuşaktır. Ölüm bir dosttur ve uyku, ölümün kardeşi. Eski günler geri geldi... Ayakları güzel bir kız vardı, evimizde bir gün dansetmişti... Bir at. Eskiden, çok eskiden. Bir at ve bir eyer. Ve eyer işlemeli. Bütün bunlar ne zamandı? Bir kız bulup da dertleşmeli. İyi olur. İnsan kızla yatabilir de. Ama burası sıcak ve yıldızlar da o kadar yakın ki, kederle tat da o kadar birbirine benziyor ki, gerçekten birbirinin aynı. Ah, her zaman sarhoş olsam, sarhoşluk fenadır diye kim demiş? Kimin dili varmış bunu söylemeye? Papazlar... Ama onların da kendilerine göre bir sarhoşlukları yok mu? Sıska, kısır kadınlar. Zaten onlar bunu anlayacak durumda değiller. Reformcular., ama

onlar da yaşamı bilecek kadar derine inememişler ki. Hayır... Yıldızlar yakındır, sevimlidir ve ben evrenin kardeşliğiyle tek vücut oluyorum. Ve orada her şey kutsal; her şey, hatta ben bile!..

Ağız armonikasının taşınması kolaydır. Pantolonunun arka cebinden çıkarırsın, avcuna vurarak pislikleri, cebindeki kırpıntıları, tütün parçalarını silkersin. Armonika hazırdır. İstediğini çal. İstersen ince bir flüt sesi, ya da akorlar, ya da ritim akorlariyle birlikte melodiler çıkarabilirsin. Elini açıp kapayarak müziğe biçim verebilirsin; borulu sazların çığlıklarını ve haykırışlarını, orgun yumuşak ve tok seslerini çıkarabilirsin; bir kaval gibi yanık yanık çalabilirsin. Ve armonikayı çaldıktan sonra yeniden cebine koyabilirsin. O. hep seninledir, hep cebindedir. Armonikayı çaldıkça yeni yeni oyunlar, tonlara yeni yeni biçim vermeler, dudaklarla tonları sıkıştırmalar öğrenirsin, kimse öğretmez, kendi kendine öğrenirsin.

Bütün bunları çalmak için yer kollarsın... Bazen öğle üzeri bir gölgenin altında yapayalnız, bazen akşam yemekten sonra kadınlar bulaşıkları yıkarken, çadırın kapısında. Ayakların yavaş yavaş yere vurur. Kaşların tempo ile birlikte inip kalkar. Armonikayı kırarsan, ya da kaybedersen, ne çıkar? Büyük bir şey kaybetmiş olmazsın, yirmi beş senti verdin mi yenisini alırsın.

Gitara gelince; daha değerli bir enstrümandır o. Gitar çalmasını öğrenmek başlı başına bir iştir. Sol elin parmak uçları nasır bağlamalı, sağ elin parmakları tırnak gibi olmalı. Sol elin parmakları gerilmeli. Perdeler üzerine sıkı sıkıya basmak için parmakları örümcek ayakları gibi uzatıp germeli.

Babamın gitarı bu. Bana ilk olarak do sesini öğrettiği zaman ben, daha küçücük bir piç kurusuydum. Ben de onun kadar çalmasını öğrendiğim zaman o, çalmaktan vazgeçti. Kapıda oturup benim çaldıklarımı dinler,

ayağıyle tempo tutardı. Ben biraz dinlenmek isterim, o ise ben parçayı iyice çalıncaya kadar kaşlarını çatıp oturur, sonunda hoşuna gidince, arkasına dayanır, başını sallar, "Ha, böyle çal!" derdi. "İyi çal!" Güzel bir gitar. Bak, başı ne kadar yıpranmış. Kim bilir kaç milyon şarkı bu tahtayı eskitmiş. Belki bir gün bir yumurta gibi kırılıp içine çökecek. Ama sakın tamir etmeye kalkmayın, sesini kaybeder. Akşamlan çalın. Öteki çadırlarda da armonika çalan biri var. İkisi birlikte ne hoş gider.

Keman, az rastlanan bir şey. Öğrenmesi zor. Perdeleri yok. Öğreten de bulunmaz.

İhtiyarı dinle, öğrenmeye çalış. Sana nasıl dublor yapıldığını söylemez. "Sırdır" der. Ama ben, iyice baktım. Nasıl yapıyor sana göstereyim.

Sesi rüzgâr gibi keskin kemanın: Aceleci, sinirli ve tiz.

Bir keman için çok değil. İki dolar ver de al. Adam diyor ki, dört yüz yıllık kemanlar varmış, kemanın da sesi, eskidikçe tatlılaşırmış, şarap gibi. Elli altmış bin dolar edermiş. Bilmiyorum. Bana yalan gibi geliyor. Hınzır, kaltak! Dans etmek mi istiyorsun? Reçine süreyim yaya, öyle. Yaa! O zaman sesi çok iyi çıkar. Bir mil öteden işitirsin.

Akşamüstü bu üç saz: Armonika, keman ve gitar. Bir dans havası tutturmuşlar. Dansa uyarak tempo tutuyorlar ve gitarın uzun telleri bir yürek gibi atıyor, armonika keskin akorlarını, keman ince tiz sesini çıkarıyor. Halk toplanıyor. Ellerinde değil, ne yapsınlar. Şimdi «Chicken Reel» çalınıyor. Ayaklar tempo tutuyor ve genç, hafif yakışıklı bir delikanlı, çabuk çabuk üç adım atıyor, kolları sarkık. Meydan doluyor, dans başlıyor. Çıplak yerde ayaklar, sessiz sessiz yere vurmakta, toprağa çarpmakta. Eller yanlardan sallanmakta. Saçlar karmakarışık. Soluk soluğa. Şimdi yan doğru yanaş.

Şu Texaslı delikanlıya bak; uzun bacakları ne kadar da kıvrak; her attığı adımda dört kere ayağını yere vuruyor. Hiç böyle danseden delikanlı görmedim. Şu kızılderili kızlar yaman. Kızın yanakları al al olmuş. Ayaklarının parmakları dışarı fırlamış. Kızın pantolonuna bak, göğsüne bak. Yorulmuş mu sanıyorsun? Artık şaşırıyor mu? Hayır, hayır. Texaslı delikanlı saçlarını gözlerinden itti. Ağzı açık, zorla soluk alıyor, ama yine de her adımda dört kere ayağını vuruyor ve kızılderili kızla dans etmekten vazgeçmiyor.

Keman cızır cızır, gitar tın tın. Armonikacı kıpkırmızı. Texaslı delikanlı ile kızılderili kız köpekler gibi soluyor. Ve toprağa vuruyorlar. İhtiyarlar ayakta, ellerini çırparak tempo tutuyorlar. Yüzlerinde biraz gülümseme. Ayaklarıyle yere vuruyorlar.

Yeniden yurda dönüyoruz... Okuldaydık. Ay koskocaman, batıya doğru kayıp gidiyor. Ve biz yürüyorduk, o ve ben... Biraz daha

yürüdük. Konuşmuyorduk. Çünkü her ikimizin de boğazına sanki bir şey tıkanmıştı. Hiç konuşmuyorduk. Biraz sonra bir ekin yığını gördük. O yana gittik ve orada yattık. Texaslı delikanlı ile kızın dans ede ede karanlıklarda kaybolduğunu gördüm de aklıma geldi... Sanki kimse onların gittiğini görmedi?.. Hey Allahım! Keşke ben de Texaslı delikanlı ile birlikte gitseydim. Biraz sonra ay çıkacak. Kızın babası gelip onları durdurmaya çalışacak ve durduramayacak. O da biliyor zaten durduramayacağını. Sonbaharın gelmesine engel olsana. Ağaçlara su yürümesinin önüne geçsene. Biraz sonra ay çıkacak.

Çalın, çalın... Hikâyeler anlatan şarkılar çalın... «As I Walked Through the Strees of Laredo» (Laredo Sokaklarında- Gezerken) şarkısını çalın.

Ateş söndü. Yeniden yakmak istemez. Az sonra ay çıkacak.

Sulama hendeğinin yanında bir papaz, ödevini yapıyor ve halk, ağlıyordu. Papaz bir kaplan gibi yavaş yavaş yürüyor, sesiyle halkı kamçılıyor; halk yerde yüzükoyun sürünüyor ve inliyor. Papaz onları ölçüp biçti, biçime soktu; onlarla oynadı ve halk yerde kıvrım kıvrım kıvranmaya başladığı zaman eğildi, o koskoca gücüyle hepsini birer birer kollarına alarak yerden kaldırdı, bağırdı: "Ey İsa, onları al, sana gönderiyorum!" Ve hepsini birer birer suya attı. Göğüslerine kadar suya girdiler ve korku içinde papazlarına baktılar. Bu sırada papaz, suyun kenarında diz çöktü, onlar için dua etti. Ve bütün erkeklerle kadınların yerde yüzükoyun sürünerek inlemesi için dua etti. Erkekler ve kadınlar, üzerlerinden sular damlaya damlaya, elbiseleri vücutlarına yapışmış, papaza baktılar, sonra ayakkabılarından sular fışkıra fışkıra kamptaki çadırlarına döndüler. Ve hayretler içinde yavaş yavaş söyleniyorlardı:

«Artık kurtulduk» diyorlardı. «Kar gibi tertemiz olduk, artık günah işlemeyelim.»

Ve çocuklar, uslanmış ve korkunç olan çocuklar, birbirlerine fısıldıyorlardı:

«Kurtulduk, artık günah işlemeyelim.»

Günahların hepsini bilseydim keşke, hepsini işlerdim.

Göçmen halk yollarda kendine göre bir eğlence arıyordu.

YİRMİ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Cumartesi sabahı çamaşır teknelerinin başları tıklım tıklımdı. Kadınlar, entarilerini, pembe geceliklerini, çiçekli basmalarını yıkıyorlar, güneşe asıyor ve çarşafları çekerek düzeltmeye çalışıyorlardı. İkindiye doğru bütün kamp acele etmeye başladı, halk heyecana geldi. Çocuklara ateş bastı, her zamankinden çok gürültü çıkarmaya başladılar. İkindiden sonra çocuk yıkama işi başladı. Her çocuk birer birer yakalanıp yola getirildikçe ve yıkandıkça, oyun yerlerindeki gürültü yavaş yavaş azaldı. Saat beşe varmadan bütün çocuklar iyice ovalanıp yıkanmış, bir daha kirlenmemeleri söylenmişti. Temiz elbiseleri içinde titiz olmanın felâketine uğrayan çocuklar, şimdi çevrede kabara kabara dolaşıp duruyorlardı.

Açık hava dans yerinde bir Komite çalışıyordu. Elektrik tellerinin her bir parçası

şuradan buradan toplanmıştı. Tel bulmak için şehrin çöplüğü taranmış, takım sandıklarından gereken şeyler alınmıştı. Tamir edilmiş, eklenmiş teller, dans yerinin çevresine gerilmişti. Şişe boyunları izolatör olarak kullanılmıştı. Bu gece dans yeri ilk olarak aydınlatılacaktı. Saat altıya doğru erkekler işlerinden, ya da iş aramaktan dönmüş, yeniden bir yıkanmadır başlamıştı. Saat yedide yemek yenmiş, erkekler bayramlık elbiselerini giymişlerdi: Yeni yıkanmış tulumlar, temiz mavi gömlekler, bazen de basit siyah elbiseler. Kızlar, ütülenmiş, temiz basma entarilerini giymişler, saçlarını örerek kurdele bağlamışlardı. Telâşlı kadınlar, bir yandan bulaşıklarını yıkıyorlar, öte yandan çoluk çocuğa göz kulak oluyorlardı. Platformda caz, akort yapıyor. Çevrelerini iki sıra çocuk çevirmiş. Herkes dikkat ve heyecan içinde.

Merkez Komitesinin beş üyesi; Başkan Ezra Huston'un çadırında toplanmıştı. Uzun boylu, zayıf, yüzü rüzgârdan kararmış bir

adam olan Huston, birer küçük boncuğu andıran keskin gözleriyle her sağlık tesisini temsil eden Komiteye şunları söylüyordu:

— İyi ki dansta hır çıkarmak istediklerini önceden haber aldık.

3 Numaralı Tesisin ufak tefek küp gibi delegesi söz aldı:

— Biz onların canlarına okur, onlara günlerini gösteririz!

Huston:

— Hayır, dedi, onların istedikleri işte bu. Hayır efendim. Eğer burada bir kavga olursa polislere başvurur, burada düzen ve disiplin olmadığını söylerler. Bu işi önce de kaç kere yaptılar; başka yerlerde.

2 Numaralı Tesisten gelen asık yüzlü esmer delikanlıya döndü:

— Tel örgünün çevresinde dolaşıp, kimsenin içeri girmemesine dikkat edecek adamları buldun mu?

Asık yüzlü delikanlı, başını eğdi:

— Evet, on iki kişi buldum. Kimseyi dövmemelerini, yalnız yakaladıklarını dışarı atmalarını söyledim.

Huston:

— Dışarı çıkıp Willie Eaton'u bulur musunuz? dedi. Willie Eğlence Kolu Başkanıdır, değil mi?

— Evet.

— Kendisini görmek istediğimizi söyle.

Delikanlı dışarı çıktı, biraz sonra sipsivri bir Texaslı ile geri döndü. Willie Eaton'un uzun, ince bir çenesi ve sapsarı bir saçı vardı. Kolları ve ayakları uzun, gevşekti.

Panhandle'in güneşinden kızarmış gri gözleri vardı. Dişlerini gıcırdatarak ve ellerini sinirli sinirli bileklerinden döndürerek bir süre çadırda durdu.

Huston:

— Bu gece ne olacağından haberin var mı? dedi.

Willie dişlerini gıcırdattı:

— Evet.

— Hazırlık yaptın mı?

— Evet.

— Ne yaptın bakalım, anlat.

Willie Eaton memnun memnun gülümsedi:

— Efendim, her zamanki Eğlence Komitesi beş kişidir. Ben yanıma yirmi kişi daha aldım... Hepsi de güçlü, kuvvetli çocuklar. Dans edecekler, gözlerini ve kulaklarını dört açacaklar. İlk işarette... Herhangi bir söz ya da tartışma oldu mu, kavga çıkarmak isteyeni, sarıverecekler. Çok iyi davranacaklar. Adam hiçbir şeyin farkında olmadan, çocuklarla birlikte kendini dışarda bulacak.

— Söyleseydin, adama bir şey yapmasınlar.

Willie keyifli keyifli güldü:

— Söyledim.

— Sakın unutmasınlar, iyice söyleseydin.

— Söyledim, biliyorlar. Beş kişi de kapıda, girenlere bakacak. Kavgadan önce kimlerin kavga çıkarmaya niyeti olduklarını bulmaya çalışacaklar.

Huston ayağa kalktı. Çelik renkli gözleri sertti:

— Şimdi bana bak Willie. Bu adamların canlarını yakmak istemiyoruz. Büyük kapının önünde muhtarın adamları olacak. Eğer herhangi şekilde kan dökülürse, polisler üzerinize çullanırlar.

Willie:

— Bunu da hesaba kattım, dedi. Herifleri arka kapıdan tarlaya salıvereceğiz. Çocukların biri de herife yol gösterecek.

Huston, kuşkulu kuşkulu:

— Evet, güzel, dedi. Ama dikkat et, bir olay çıkmasın, Willie. Sorumlu sensin. Adamların hiçbir yanına bir şey olmamalı. Ne sopa, ne bıçak, ne de bunlara benzer bir şey kullanmamalısınız.

Willie:

— Hayır, hayır, dedi. Hiçbir şey yapmayız.

Huston kuşkuluydu:

— Sana güvenmek isterim, Willie. Eğer onların canına okumak istiyorsan, bunu kansız ve bıçaksız bir şekilde yapmalısın.

Willie:

— Başüstüne efendim, dedi.

— Adamlarından emin misin?

— Evet efendim.

— Peki, eğer herhangi bir aksilik çıkarsa, ben şuracıktayım. Dans yerinin şu yanında.

Willie gülerek selâm verdi, dışarı çıktı.

Huston:

— Bilmiyorum, dedi. Allah vere de Willie'nin adamları kimseyi haklamasalar. Muhtarın adamları ne diye kampa kötülük etmek isterler?.. Ne diye bizi kendi halimize bırakmazlar?

2 Numaralı Tesisten gelen asık yüzlü delikanlı:

— Ben; Sunlan, Land and Cattle Cattle Company'de çalıştım. Her on kişi için bir polis konmuştu. Beri yandan hemen hemen yüz kişiye bir musluk düşüyordu.

Küp gibi adam:

— Hey Yarabbi, dedi. Bana mı söylüyorsun? Ben de oradaydım. Bir sürü kulübeler vardı... Uzunlamasına otuz beş, enlilemesine on beş kulübe. Bütün kamp için on beş hela çukuru yapılmıştı. Kampın pis kokuları on mil öteden insanın burnuna çarpıyordu. Polislerden biri bana, bir gün dert yandı. Ne

dedi bilir misiniz? "Şu hükümet kamplarının Allah belâsını versin!" dedi. "Milleti sıcak suya alıştırıyorlar. Millet de sıcak su arıyor." dedi. "Suyu bol apteshanelere alıştırıyorlar. Millet de öylelerini arıyor." dedi. "Kör olası Okieleri bir kere böyle şeylere alıştırdın mı, artık onlarla başın dertte." dedi. "Hükümet kamplarında kızıllar da varmış, boyuna toplantılar yapıyor, hükümet yardımı işini konuşuyorlarmış." dedi.

— Kimse çıkıp herifin ağzının payını vermedi mi?

— Hayır. Yalnız ufak tefek birisi vardı. O da, "Yardım da nedir?" diye sormuştu. Polis: "Yardım demek., vatandaşların ödediği vergilere sizin gibi namussuz Okielerin konması demektir!" demişti. O ufak tefek adamcağız: "Biz de tüketim vergisi, gaz vergisi, tütün vergisi ödüyoruz." dedi. "Çiftçiler hükümetten bir kilo pamuk başına dört sent alıyorlar... Bu yardım değil mi?" dedi. "Tren ve

vapur kumpanyaları ödenek alıyorlar... Bu, yardım değil de nedir?" dedi. Muhtarın adamı da karşılık olarak: "Onlar yapılması gereken bir iş görüyorlar." dedi. Ufak tefek adam sözünün altında kalır mı? O da: "Peki ama, biz olmasak sizin pis ürünlerinizi kim toplar?" dedi.

Küp gibi adam çevresine bakındı.

Huston sordu:

— Polis ne dedi?

— Bu söz üzerine polisin tepesi attı: "Siz namussuz kızıllar her zaman her yerde bir bokluk çıkarırsınız!" dedi. "Sen gel bakalım benimle!" dedi. Ufak tefek adamı alıp gitti. Adamcağıza serserilikten dolayı altmış gün hapis verdiler.

Timothy Wallace:

— İş güç sahibi bir adamı nasıl serserilikten yatırırlar? diye sordu.

Küp gibi adam güldü:

— Sen daha iyisini bilirsin, dedi. Serseriler demek, polisin kızdığı adam demektir. Polisler bu kampa neden kızıyorlar? Bu kampa hiçbir polis giremez de ondan. Burası Birleşik Devletlerdir. Kaliforniya değil.

Huston içini çekti:

— Burada kalmayı çok istiyoruz. Oysa, çok sürmeden yol gözükecek. Ben bu kampı seviyorum. Herkes birbirine karşı saygılı. Hey Yarabbim, bizi sefil bir durumda tutacakları, hapse atacakları yerde, rahat bıraksalar daha iyi olmaz mı? Bizim başımıza belâ olmaktan vazgeçseler. Yemin ederim ki sonunda bize kavga çıkartacaklar.

Sonra sesini yükseltmeden:

— Sükûnetimizi bozmamalıyız, diye hatırlattı. Komitenin soğukkanlılığı elden bırakmaması gerekiyor.

3 Numaralı Tesisten gelen küp gibi adam:

— Bu Komitenin her şeyi düzelteceğini sananlar, yanılırlar, dedi. Bu sabah benim Tesisimde bir kavga çıktı... Kadınlar arasında. Küfür filan derken, birbirlerine süprüntü atmaya başladılar. Kadınlar Komitesi başa çıkamadı, bana başvurdu. Kavgayı, Komitede görüşmemi istedi. Ben onlara, aralarındaki kavgaları kendilerinin yatıştırmalarını gerektiğini söyledim. Bu Komite, süprüntü kavgaları ile mi uğraşacak?

Huston doğruladı:

— İyi yapmışsın, dedi.

Ortalık kararmaya başlamıştı ve karanlık bastıkça da cazın egzersizleri daha da yüksek perdeden çıkıyordu sanki. Işıklar yandı, iki adam dans yerine gelen ekli elektrik tellerini gözden geçirdi. Çalgıcıların çevresindeki çocuklar, kalabalıklaşmıştı. Bir delikanlı, elindeki gitarla kendi sesini akort ederek kendi kendine, «Down Home Blues» şarkısını söylüyordu. İkinci nakaratta kendisine üç armonika ile bir de keman katıldı. Erkekler mavi tulumlar, kadınlar entarileriyle çadırlardan doğru akın etmeye başlamışlardı. Cazın bulunduğu yere geldikleri zaman, yüzleri ışık altında parlıyordu; hepsi dikkat kesilmişler, bekliyorlardı.

Koruma altına alınan kampın çevresinde yüksek bir tel örgü vardı; bu tel örgü boyunca, on beş metrelik aralıklarla muhafızlar yere oturmuş, bekliyorlardı.

Konukların otomobilleri gelmeye başlamıştı; küçük çiftçiler ve aileleri, öteki

kamplardaki göçmenler. Her konuk kapıdan girerken kendisini çağıranın adını veriyordu.

Caz bir hava tutturmuş, yüksek perdeden çalıyordu. Artık egzersizler bitmişti. İsa'nın müminleri, çadırlarının önünde oturmuş, olup bitenleri seyrediyorlardı. Yüzlerinde sert bir anlatım ve tiksinti vardı. Kimse konuşmuyordu. Günahı bekliyorlardı; yüzlerindeki çizgilerden, bütün bu olup bitenleri onaylamadıkları anlaşılıyordu.

Joad ailesinin çadırında Ruthie ile Winfield, akşam yemeklerini çiğnemeden yutmuşlar, caz yerine doğru yürümeye başlamışlardı. Ana bu sırada onları geri çağırdı. Her ikisi de çenelerinin altına ellerini dayıyarak başlarını havaya kaldırdılar. Ana, burunlarının içine baktı; kulaklarını çekerek içine baktı ve ellerini yeniden bir daha yıkatmak üzere sağlık tesisine gönderdi. Çocuklar, binanın arkasından dolaşarak caz yerine doğru yürüdüler. Cazın

çevresinde dolaşan çocukların arasına katıldılar.

Al, akşam yemeğini bitirdikten sonra, Tom'un jileti ile yarım saatte tıraş oldu. Al'ın vücuduna sımsıkı yapışan yün bir elbisesi ve çizgili bir gömleği vardı. Yıkandı, temizlendi, düz saçlarını arkaya taradı. Yıkanma yeri bir an boş kaldığı sırada aynada fiyakalı bir şekilde kendi kendine güldü, sonra başını çevirdi, güldüğü zaman profilinin ne durum aldığını görmeye çalıştı. Mor renkli kol bandını çıkardı, dar ceketinin koluna geçirdi. Sonra sarı ayakkabılarını bir apteshane kâğıdıyle sildi. Bu sırada yıkanmaya geç kalmış birisi geldi ve Al hemen dışarı çıktı, kayıtsızca caza doğru yürümeye başladı. Gözleriyle kızları süzüyordu. Dans yerinin yakınında bir çadırın önünde güzel, sarışın bir kızın oturduğunu gördü. Yan yan yaklaştı, gömleğini göstermek üzere ceketini açtı.

— Bu gece dans edecek misiniz? diye sordu.

Kız uzaklara baktı, cevap vermedi.

Al yeniden sordu:

— Sizinle bir iki kelime konuşamaz mıyım? Birlikte dans etsek olmaz mı?

Ve ilgisizce ekledi:

— Ben vals bilirim.

Kız, çekine çekine gözlerini kaldırıp baktı ve:

— Bu, büyük bir şey değil ki; herkes vals yapmasını bilir, dedi.

Al:

— Ama kimse, benim yaptığım valsi yapamaz, dedi.

Müziğin sesi yükselmişti. Al bir ayağıyle tempo tutuyordu.

— Haydi dans edelim, dedi.

Çok şişman bir kadın çadırdan başını uzattı. Al'a bakarak kaşlarını çattı. Sert sert:

— Yoluna git bakalım, dedi. O, senin bildiğin kızlardan değil. Yakında evlenecek, nişanlısı neredeyse gelir.

Al, çapkınca kıza göz kırptı; müziğin temposuna göre ayaklarını yere çarpa çarpa, omuzlarını ve kollarını sallaya sallaya uzaklaştı. Kız, arkasından bakakaldı.

Baba, elindeki tabağı bıraktı, ayağa kalktı:

— Haydi John, dedi.

Anaya durumu açıkladı:

— Birisi ile iş için konuşmaya gidiyoruz.

Baba ile John Amca, Müdürün evine doğru yürüdüler.

Tom bakkaldan alınan ekmeği tabağındaki et suyuna batırarak yiyip bitirmişti. Tabağı anasına uzattı. Ana tabağı sıcak su ile dolu kovaya soktu, yıkadı ve silmek üzere Rose of Sharon'a verdi.

— Sen dans etmeyecek misin? diye sordu.

Tom:

— Tabiî edeceğim. Ben Komitedenim. Bazı kimseleri eğlendireceğiz.

Ana:

— Demek bir Komiteye girdin, dedi. İş buldun da ondan galiba?..

Rose of Sharon tabağı koymak üzere döndü. Tom, Rose of Sharon'u göstererek:

— Ooo! Epeyi büyümüş, dedi.

Rose of Sharon kızardı; başka bir tabak daha aldı anadan.

Ana:

— Tabiî ya ne sandın? dedi.

Tom:

— Kız gittikçe de güzelleşiyor, dedi.

Kız daha çok kızardı, başını eğdi, yavaşça:

— Kes artık, dedi.

Ana:

— Tabiî güzelleşecek, dedi. Çocuklu kadınlar her zaman güzel olurlar.

Tom güldü:

— Karnı biraz daha büyürse, taşımak için bir el arabası gerekecek.

Rose of Sharon:

— Eee, sus artık! dedi.

Ve çadırın içine girerek gözden kayboldu.

Ana güldü:

— Kızın canını sıktın.

Tom:

— Sen bakma, onun hoşuna gider, dedi.

— Biliyorum, hoşuna gider ama, canı da sıkılır. Hâlâ Connie'yi düşünüp duruyor.

— Artık vazgeçip unutmalı. Kim bilir belki Connie, şimdi Amerika Cumhurbaşkanı olmaya çalışıyordur.

Ana:

— Kızın canını sıkma, dedi. Şaka kaldıracak durumda değil.

Willie Eaton yaklaştı ve gülümsedi:

— Siz, Tom Joad musunuz? diye sordu.

— Evet.

— Ben, Eğlence Komitesinin Başkanıyım. Size ihtiyacımız var. Bana sizden sözettiler.

Tom:

— Sizinle birlikte çalışmaya hazırım, dedi. Anamı tanıştırayım size.

Willie:

— Nasılsınız efendim? dedi.

Ana:

— Teşekkür ederim.

Willie:

— Önce sizi kapıya koyacağız, sonra dans yerine geleceksiniz. Millet içeri girerken birer birer bakar, onları bulmaya çalışırsınız. Sizin yanınızda başka birisi de olacak. Sonra dans etmeye gelir, çevreyi kollarsınız.

Tom:

— Peki. Bu işi çok iyi yaparım, dedi.

Ana, meraklanarak sordu:

— Kavga filan çıkmaz ya?

Willie:

— Hayır, efendim, dedi. Siz merak etmeyin, kavga filan çıkmayacak.

Tom:

— Hiçbir şey olmayacak, dedi. Ana, ben bir aralık fırsat bulursam, gelir nasıl dans ettiğine bakarım.

İki genç adam hızla büyük kapıya doğru yürüdüler. Ana tabakları bir sandığın üstüne yığdı.

— Dışarı çık!., diye seslendi.

Cevap alamayınca:

— Rose of Sharon, sana söylüyorum, dışarı çık!., diye tekrar seslendi.

Kız çadırdan çıktı, yeniden tabakları silmeye başladı.

— Tom sana şaka yaptı, ne kızıyorsun.

— Biliyorum. Ben de bir şey demedim ki; yalnız herkesin bana bakması hoşuma gitmiyor.

— Buna çare var mı? Elbet herkes bakacak. Ama bir kızı böyle çocuk annesi görmek, insanların hoşuna gider... Hemen hemen keyiflenirler. Sen dans etmeyecek misin?

— Eskiden dans ederdim... Ama şimdi bilmem ki... Ah, Connie burada olsaydı.

Sesini yükseltti:

— Ana, Connie'nin burada olmasını ne kadar istiyorum. Hasretine dayanamıyorum. Elimde değil.

Ana, kızına yaklaşarak baktı:

— Ben halden anlarım, dedi. Ama Rosasharn; bizleri utandırma.

— Ana, ben sizleri utandırmak istemiyorum.

— Kızım, bizi utandırma. Zaten derdimiz başımızdan aşmış, bir de bizi utandıracak şeyler yapma.

Kızın dudakları titredi.

— Ben... Ben dans etmeyeceğim ana. Edemem... Ana... Bana acıyın.

Oturdu ve kollarıyle yüzünü gizledi.

Ana tabak bezine ellerini kuruladı; kızının önüne çömeldi. İki elini Rose of Sharon'un başının üstüne koydu:

— Sen iyi bir kızsın, dedi. Sen zaten her zaman iyi bir kızdın. Sana yardım edeceğim. Korkma.

Sesine daha duygulu bir hava verdi:

— Seninle ne yapacağız biliyor musun? Dans yerine gidip orada oturacağız, dans edenleri seyredeceğiz. Eğer birisi gelip de

seni dansa kaldıracak olursa... Senin biraz rahatsız olduğunu söylerim; dans edecek durumda değil derim. Sen daha iyisi, müziği dinler, çevreyi görürsün.

Rose of Sharon başını kaldırdı:

— Beni dansa kaldırmalarına izin vermeyeceksin, değil mi?

— Hayır, vermeyeceğim.

— Sonra, kimse de bana elini dokundurmasın.

— Dokundurtmam.

Kız içini çekti, mahzun mahzun:

— Ne yapacağımı bilmiyorum, ana, dedi. Bilmiyorum. Bilmiyorum.

Ana, kızın dizine vurdu:

— Bana bak, dedi. Bana bak, yüzüme bak... Ben, sana ne yapacağını anlatacağım. Bir süre sonra bu fenalığın geçecek. Yakın zamanda. İnan bana, doğru söylüyorum. Haydi şimdi gel, gidip elimizi yüzümüzü yıkayalım, temiz entarilerimizi giyelim. Gidip dans edilen yere oturalım.

Kızı sağlık tesisine doğru götürdü.

Baba ile John Amca, Müdüriyet bürosunun önündeki sahanlıkta, bir sürü adamla birlikte yere çömelmiş, oturuyorlardı.

Baba:

— Bu sabah az kaldı iş buluyorduk, dedi. Bir iki dakika geç kalmışız. Bizden önce iki kişi almışlar. Garip şey değil mi, efendim?..

Oradaki kolbaşı dedi ki:

"Biz yirmi beş sente adam çalıştırıyorduk. Tabiîdir ki yirmi sente çalışanları seçeriz. Yirmi sente çalışan insanlara iş veririz. Siz kampınıza gidin. Yirmi sente iş vereceğimizi söyleyin. İsteyen gelsin."

Çömelmiş adamlar sinirli sinirli kıvrandılar. Yüzü siyah bir şapkanın gölgesi altında kalan geniş omuzlu bir adam, avucuyle dizine vurdu:

— Biliyorum. Allah belâsını versin! diye bağırdı. İş verecekler. Aç adamlara iş verecekler. Saatine yirmi sent alarak aileni geçindiremeyecek, ama ne verirlerse kabul edeceksin. Seni boyuna getirip götürecekler. Onlar bir işi eksiltmeye koyuyorlar, bunun anlaşılmayacak yanı yok. Hey Yarabbi! Herifler neredeyse bize iş vermek için bizden üste para bile isteyecekler.

Baba:

— Biz, adamların verdiği işe başlayacaktık, dedi. İşsiziz. Ne yapalım? Ama bizden önce adam almışlar. Onlar dik dik yüzümüze bakıyorlardı. Biz de işlerini ellerinden almaya korktuk doğrusu.

Kara şapkalı:

— İnsan düşündükçe deli olacak, dedi. Ben birisinin yanında çalışıyordum. Herif, ürününü toplatamıyordu. Ürünü toplamak, ona ürünü yetiştirmekten pahalıya mal oluyordu. Ne yapacağını bilemiyordu.

Baba:

— Bana kalırsa... dedi ve durdu. Herkes susmuş, onu dinliyordu.

— Hani şimdi aklıma geldi de söylüyorum. Bize bir dönümlük toprak verecek birisini bulsak; karım ondan bir kamyon dolusu ürün çıkarmasını, üzerinde iki domuzla bir

sürü piliç yetiştirmesini bilir. Biz de gider, orada çalışırız. Sonra yine buraya döneriz. Çocuklar da belki okula gidebilir. Buradaki okulları başka hiçbir yerde görmedim.

Kara şapkalı adam:

— Bu okullar bizim çocuklarımızın hoşuna gitmez, dedi.

— Neden? Ne güzel okullar...

— Yaa!.. Üstü başı yırtık, ayaklarında ayakkabı olmayan çocuklarımızla çoraplı, güzel pantolonlu çocuklar, "Okieler" diye alay eder. Benim oğlanı bir ara okula göndermiştim. Her gün kavga ediyordu. Her gün üstü yırtılmış, ağzı burnu kan içinde eve dönerdi. Üstelik anasından da bir güzel dayak yerdi. Anasının oğlanı dövmesine engel oluyordum. Zavallı oğlan hem okulda, hem de evde dayak yiyecek değil ya! Ama o da çocukların birçoklarının canına okurdu

ya... O güzel pantolonlu piçlerin. Anlamıyorum, anlamıyorum.

Baba sordu:

— Peki, ben ne yapacağım? Paramız kalmadı. Çocuklarımdan biri kısa sürecek bir işte çalışıyor. Ama bu da bizi beslemez. Ben gidip, verilen yirmi senti kabul edeceğim. Ne yaparsın, ister istemez.

Kara şapkalı, başını kaldırdı, tıraşlı çenesi ve ince boynu ışığın altında göründü; kılları kürk gibiydi. Acı acı:

— Evet, dedi. İster istemez. Ben yirmi beş sent alan birisiyim. Yirmi sente çalışan sen, gelip benim işimi alacaksın. Ben aç kalacağım, sonradan gelip on beş sente çalışarak yeniden eski işimi alacağım. Peki, öyle ise git, verdiğini kabul et, çalış.

Baba:

— Peki, ben ne bok yiyeyim? diye sordu. Sen yirmi beş sent alacaksın diye, ben açlıktan geberecek değilim ya.

Kara şapkalı yeniden başını eğdi, çenesi yeniden gölgede kayboldu.

— Bilmiyorum, bilmiyorum işte. Günde on iki saat çalış, sonra aç biilâç kal, üstelik de her zaman düşün dur. Çocuklarım doğru dürüst beslenemiyorlar. Artık düşünemiyorum. Allah belâsını versin! İnsan delirir be!...

Çevresindeki insanlar sinirli sinirli ayaklarını değiştirdiler.

Tom kapıda durmuş, dans etmek için gelenlere bakıyordu. Gelenlerin yüzüne yukarıdan bir ışık vuruyordu.

Willie Eaton:

— Gözünü dört aç. Sana şimdi Jule Vitela'yı da göndereceğim. Jule'de kızılderili kanı vardır. İyi çocuktur. Gözünü dört aç. Bakalım, belki heriflerden birini yakalayabilirsin.

Tom:

— Peki, peki, dedi.

Çiftçi aileleri, saçları örülmüş kızlar, dans etmek için pırıl pırıl giyinmiş delikanlılar içeri giriyorlardı. Bu sırada Jule geldi, Tom'un yanında durdu:

— Ben geldim. Seninle birlikte çalışacağım, dedi.

Tom, Jule'un şahin gagasına benzeyen burnuna, çıkık esmer elmacık kemiklerine, içeri doğru çekik incecik çenesine baktı:

— Sende kızılderili kanı varmış. Oysa bana göre sen, tam bir kızılderilisin.

Jule:

— Hayır, dedi. Ben melezim. Keşke tam kızılderili olsaydım. O zaman bizim için korunan bir yerde toprağım olurdu. Saf kızılderililer şimdi rahat yaşıyorlar... Tabiî hepsi değil.

Tom:

— Gelenlere bakalım, dedi.

Konuklar, çiftliklerden gelen aileler, hendeklerdeki kamplardan gelen göçmenler ana kapıdan giriyorlar. Çocuklar bir an önce kurtulmak istiyorlar. Ama soğukkanlı anababalar, çocukları sımsıkı tutuyorlar.

Jule:

— Bu danslar hoş oluyor, dedi. Bizim milletin sunacak hiçbir şeyi yok. Onun için, dostlarından kampa gelip dans etmelerini istiyorlar. Bu iş kamptakilerin koltuklarını kabartıyor. Çalıştığım yerin sahibinin küçük bir toprağı var. Buraya bir kere dans etmeye geldi. Ben kendisinden rica ettim de öyle geldi. "Bu civarın en kibar dans yeri, sizin yeriniz, insan kızını da, karısını da alıp çekinmeden gelebilir" diyorlar. Hişt!.. Bak, bak.

Jule:

— Bu adamlara dikkat etmeli, dedi.

Kapıdaki görevlinin yanına gitti. "Bu üç kişi kimin adını verdi?" diye sordu.

— 4 Numarada Jackson'un.

Jule yeniden Tom'un yanına geldi:

— Galiba aradıklarımız bunlar.

— Nasıl anladın?

— Nasıl olduğunu bilmiyorum. İçime öyle geliyor. Biraz çekingen kimselerdi. Onları izle de Willie'ye göster. Bakalım 4 Numaradaki Jackson'a mı geliyorlar, anlarsın. Ben buradayım.

Tom, üç gencin arkasından yollandı. Gençler dans yerine doğru yürüdüler. Sessizce kalabalığa sokuldular. Tom, cazın yanında Willie'yi gördü, işaret etti.

Willie sordu:

— Ne istiyorsun?

— Şuradaki üç kişiyi görüyor musun?

— Evet.

— 4 Numarada Jackson adında birinin kendilerini çağırdığını söylemişler.

Willie boynunu uzattı. Huston'u gördü ve çağırdı.

— Şurada üç kişi var, dedi. 4 Numaradaki Jackson'u bulalım da soralım.

Huston, topuklarının üzerinde döndü ve uzaklaştı. Bir iki dakika sonra zayıf, sıska bir Kansaslı ile döndü.

Huston:

— İşte Jackson, dedi. Bak Jackson, şu üç genci görüyor musun?

— Evet, görüyorum.

— Sen onları çağırdın mı?

— Hayır.

— Tanımıyor musun onları?

Jackson, yeniden gençleri süzdü:

— Tanıyorum. Gregorio'da birlikte çalıştıktı.

— Demek adını oradan biliyorlar.

— Tabiî. Yanyana çalışıyorduk.

Huston:

— Öyleyse, dedi. Sakın yanlarına gitme. Terbiyeli terbiyeli durdukları süre dışarı atmaya niyetimiz yok. Teşekkür ederim Mister Jackson; Tom'a dönerek:

— İyi, dedi. Galiba bu herifler.

Tom:

— Jule anladı, dedi.

Willie:

— Şaşmam, dedi. Ondaki kızılderili kanı, hemencecik kokusunu alır. Peki, ben onları çocuklara gösteririm.

Kalabalığın içinden on altı yaşlarında bir delikanlı çıkageldi. Huston'un önünde soluk soluğa durdu:

— Mister Huston, dedi. Sizin söylediğiniz gibi yaptım. Orada, okaliptüs ağacının altında bir otomobil duruyor. İçinde altı kişi var. Kuzey tarafındaki yolda da başka bir araba duruyor. Onun da içinde dört kişi var. Kibrit ister gibi yaptım. Silâhları da var. Gözlerimle gördüm.

Huston'un gözleri sert ve acımasızca bakıyordu:

— Willie, dedi. Her şey hazır mı? Emin misin?

Willie memnun memnun gülümsedi:

— Üzülmeyin Mister Huston. Hiçbir olay çıkmayacak, görürsünüz.

— Aman, sakın bir yanlarına bir şey olmasın. Sakın unutma. Elden geldiği kadar nazik davranın, göreyim sizi. Ben çadırdayım.

Willie:

— Biz elimizden geleni yapacağız.

Dans henüz resmen başlamamıştı. Bu sırada Willie cazın yanına çıktı:

— Herkes grubunu seçsin!., diye bağırdı.

Müzik durdu. Delikanlılar ve kızlar, genç erkekler ve kadınlar büyük meydanda sekiz ayrı grup oluncaya kadar koşuştular, sonra durup beklemeye başladılar. Kızlar ellerini önlerinde kavuşturmuş, parmaklarını oynatıyorlardı. Delikanlılar sinirli sinirli

ayaklarını yere vuruyorlardı. Alanın çevresinde ihtiyarlar hafifçe gülümseyerek oturuyor, meydana çıkmasınlar diye çocukları tutuyorlardı. Uzakta, İsa'nın âşıkları sert, tiksinen yüzleriyle oturmuş, bu ahlâksızlığı seyrediyorlardı.

Ana ile Rose of Sharon da bir sıraya oturmuş, bakıyorlardı. Delikanlılar gelip Rose of Sharon'u dansa kaldırmak istedikçe, anası:

— Rahatsızdır, diyordu.

Rose of Sharon kızarıyor ve gözleri pırıl pırıl parlıyordu.

Dansı yöneten delikanlı, platforma çıktı ve ellerini kaldırdı:

— Hazır mısınız?.. Başlayın!

Müzik «Chicken Reel» i çalmaya başladı. Tiz ve pürüzsüz bir müzik. Keman

gıygıylıyor, armoniklerin keskin ve genizden çıkan sesleri işitiliyor, gitarlar baso teller üzerinde bom bom ediyor. Dansı yöneten, dönüşleri söylüyor, gruplar ona göre hareket ediyorlar. "İleri, geri, halka olun, damınızı çevirin!.."

Dansı yöneten, deli gibi ayağını yere vurarak tempo tutuyor, kabara kabara ileri geri gidiyor, hem bağırıyor, hem de çiftlerin arasında dolaşıyor:

— Damlarınızı yavaşça çevirin. Ellerinizi dolayın, uzaklaşın.

Müzik yükselip alçalıyor, platformda tempo tutan ayakların çıkardığı sesler davul sesi gibi.

— Sağa dönün, sola dönün, ayrılın... Şimdi... Tam arka arkaya verin...

— Arka arkaya...

Dans edenler yüksek titreşimli monoton bir şarkı tutturmuştu. Artık kızların saçlarındaki özenli taranıştan iz kalmamıştır. Delikanlıların alınlarında ter damlaları birikmiştir. Dans ustaları zor dönüşler göstermekte. Ve çevrede duran ihtiyarlar dansın ritmine uymuşlar, avuçlarını ve ayaklarını vura vura tempo tutmaktalar. Hafif hafif gülümsemekte ve tanıdıklarının gözleriyle karşılaşınca, başlarıyle selâm vermekteler.

Ana, başını Rose of Sharon'un kulağına doğru eğdi:

— Belki sen hatırlamazsın. Baban gençliğinde öyle güzel dans ederdi ki.

Ana gülümsedi:

— Eski günlerimi hatırlıyorum, dedi.

Seyredenlerin yüzlerindeki gülümsemeler de eski günlerden kalmaydı.

— Muskogee civarında. Yirmi yıl önce. Kör bir kemancı vardı...

— Ben bir atlayışta topuklarını dört kere yere vuran birini gördümdü.

— Dakota'daki İsveçliler yok mu... Onlar arada sırada ne yaparlar bilir misin? Yere biber serperler... Damlarının gömleklerini kaldırırlar, kadınlar da öyle bir sekerler ki... Hani baharda seken taylar gibi... İsveçliler bu oyunları arada sırada yaparlar.

Uzakta İsa âşıkları miskin çocuklarına bakıyorlar.

— Bakın, işledikleri günaha bakın, diyorlar. Onlar dörtnala cehenneme gidiyorlar. Allahını seven kimse için bu manzarayı seyretmek bile günah.

Onların çocukları sessiz ve sinirlidir.

Dansı yöneten:

— Bir tur daha, ondan sonra biraz dinlenme!., diye bağırıyor. Daha hızlı, çünkü hemen sonra duracağız.

Kızlar terlemiş, yüzleri al al, ağızları açık, yüzleri ciddî. Delikanlılar saçlarını geriye atıyorlar ve sıçrıyorlar. Ayaklarını uzatıyorlar, topuklarını çarpıyorlar. Gruplar içeri girip çıkıyor. Bölünüyorlar, arka arka gidiyorlar, dönüyorlar ve müzik çalıyor.

Sonra dans birdenbire durdu. Dans edenler durdular, yorgunluktan soluk soluğa idiler. İhtiyarların ellerinden kurtulan çocuklar, alana koştular. Birbirlerini kovaladılar, koştular, kaydılar, birbirlerinin şapkalarını kaptılar, saçlarını çektiler. Dans edenler oturmuştu. Elleriyle yüzlerini yelpazeliyorlardı. Caz çalanlar ayağa kalktılar.

Gerindiler, yeniden oturdular. Gitar çalanlar telleriyle yavaş yavaş oynadılar.

Bu sırada Willie, yeniden bağırdı:

— Şimdi isterseniz başka bir grubu seçin!..

Dans edenler zorlukla kalktılar. Damlara yeni kavalyeler bulundu. Tom üç gencin yanında duruyordu. Bu üç gencin bütün meydan boyunca, herkesi ite ite, gruplara doğru kendilerine yol açtıklarını gördü. Willie'ye elini salladı ve Willie, kemancıya bir şeyler fısıldadı. Kemancı yayını teller üzerinde cıyak cıyak bağırtmaya başladı. Yirmi genç sallanarak yavaş yavaş meydana doldular. Üç genç, gruba yaklaşmıştı. Bir tanesi:

— Ben bununla dans edeceğim! dedi.

Sarışın bir genç, şaşkınlıkla baktı:

— O benim damım.

— Ulan, eşşoğlu eşşek!..

Karanlığın içinde tiz bir ıslık sesi işitildi. Üç gencin çevresi hemen sarılmıştı. Her biri bir sürü elin kendilerini sımsıkı yakaladığını anladı. Sonra insandan duvar arasında platformdan dışarı yavaş yavaş çıktılar.

Willie bağırdı:

— Başlıyoruz!..

Müzik başladı. Dansı yöneten, aynı sözleri söylüyor, ayaklar piste sürtüp duruyordu.

Kapıya bir otomobil dayanmıştı. Şoför bağırıyordu:

— Açın kapıyı! Burada kargaşalık varmış!..

Görevli, durumunu hiç bozmadı:

— Burada kargaşalık filan yok. Müziği işitmiyor musunuz? Siz kimsiniz önce?

— Muhtar yardımcılarıyız.

— Tevkif müzekkereniz var mı?

— Kargaşalık çıkınca, gerekmez.

Kapıdaki görevli:

— Bizim burada kargaşalık filan yok, dedi.

Otomobildeki adamlar müziğe ve dans yöneticisinin sözlerine kulak verdiler; sonra otomobil yavaşça uzaklaştı, bir süre yol ağzında durarak bekledi.

Üç genç, yürümekte olan müfreze içinde sımsıkı yakalanmışlardı; her birinin ağzında bir el vardı. Karanlığa girdikleri zaman, grup açıldı.

Tom:

— Çok güzel oldu, dedi.

Avının iki elini de arkasına getirmiş, sımsıkı tutuyordu.

Willie, dans yerinden koşa koşa geldi:

— Mükemmel, dedi. Şimdi burada altı kişi kalsın yeter. Huston herifleri görmek istiyor.

Bu sırada Huston da karanlığın içinden çıkageldi:

— Bunlar mı?

Jule:

— Evet, dedi. Hemen kavga çıkarmaya çalıştılar ama, bir şey yapamadılar.

— Bakalım, bir görelim.

Tutsaklar, Huston'un karşısında silkindiler. Başlarını eğmişlerdi. Huston, her somurtkan yüze bir kez fenerini tuttu:

— Ne diye kavga çıkarmak istiyordunuz? diye sordu.

Cevap yok.

— Bunu size kim söyledi?

— Bırakın Allahınızı severseniz. Biz bir şey yapmıyorduk ki. Dans etmek istiyorduk. O kadar.

Jule:

— Hayır, isteğiniz dans etmek değildi, dedi. O çocuğa dayak atmak istiyordunuz.

Tom:

— Mister Huston, dedi. Bu adamlar harekete geçer geçmez, birisi ıslıkla işaret verdi.

— Haa! Biliyorum. Bu ıslık üzerine polisler hemen kapıya dayandılar.

Arkasını döndü:

— Biz size bir kötülük yapacak değiliz. Şimdi söyleyin bakalım; buraya gelip de dansımızı bozmanızı size kim söyledi?

Cevap bekledi.

— Siz bizdensiniz, dedi. Bizimlesiniz. Nasıl oldu da bu işe karıştınız? Biz bütün olayları biliyoruz, diye ekledi.

— Bırak, Allah belâsını versin, şu gırtlak yok mu?

— Peki, sizi buraya kim gönderdi? Size kim para verdi?

— Biz para ile tutulmadık.

— İnanmayız. Para alınmayınca kavga çıkarılmaz. Doğru değil mi söylediğim?

Kıskaç içine alınan adamlardan biri:

— İstediğinizi yapın, bizden bir laf alamazsınız! dedi.

Huston başını bir an öne eğdi. Sonra yavaşça:

— Peki, madem istemiyorsunuz, anlatmayın. Ama bana bakın: Kendinizden olanlara vurmayın. Biz, kendi halimizde işimize bakıyor, eğleniyor ve düzeni koruyoruz. Bu huzuru bozmaya çalışmayın. Bir kere aklınızı başınıza toplayın da düşünün... Siz, kendi kendinize kötülük ediyorsunuz. Peki çocuklar, bu adamları telin ötesine geçirin. Sakın bir yanlarına bir şey olmasın. Onlar ne yaptıklarını bilmiyorlar.

Müfreze, kampın arkasındaki tel örgüye doğru yürüyordu. Huston arkalarından bakıyordu.

Jule:

— Hiç olmazsa heriflerin kıçlarına iyice bir tekme yerleştireyim, dedi.

Willie:

— Hayır, olmaz, dedi. Ben, bir şey yapmayacağıma söz verdim.

Jule:

— Şöyle hafif bir tekme, diye yalvardı. Telin ötesine atmak için.

Willie diretti:

— Hayır, olmaz.

Jule:

— Bana bakın ulan, dedi. Bu kerelik kılınıza dokunmadan bırakıyoruz. Ama bakın, işte yemin ediyorum: Eğer bir daha bu boku yemeğe kalkarsanız, kim gelirse gelsin dayağı yersiniz. Bütün kemiklerinizi birer

birer kırarız. Bakın, işte ona göre. Huston bizdensiniz diyor., belki bizdensiniz. Ama bunu aklıma bile getirmek istemiyorum.

Tele yaklaşmışlardı. Yere oturmuş olan nöbetçilerden ikisi kalktı ve yaklaştı.

Willie:

— Burada, evlerine çabuk dönmek isteyen bir iki kişi var. dedi.

Üç adam telin ötesine atladı, karanlıklar içinde kayboldu.

Ve müfreze, çabucak dans alanına döndü. Cazdan «Ol Dan Tucker» parçasının iniltileri geliyordu.

Müdürlük binasının yanında adamlar çömelmiş konuşuyorlardı; keskin müzik sesleri onlara kadar geliyordu.

Baba:

— Bir değişiklik olacak, dedi. Bu değişikliğin ne olduğunu bilmiyorum. Belki bizler bunu görmeyeceğiz, ama elbette bu değişiklik yaklaşıyor. Ortada bir tedirginlik var. İnsanlar hiçbir şey düşünemiyor; sinirleri çok gergin.

Kara şapkalı adam yeniden başını kaldırdı. Yüzünün sert sakallarına ışık vurdu. Yerden birkaç tane küçük taş topladı ve baş parmağiyle birer birer fırlattı.

— Bilmiyorum. Senin dediğin gibi, değişiklik zamanı yaklaşıyor. Geçenlerde Ohio'da Akron'da olanları birisi bana anlattı. Lastik kumpanyalarında olmuş. Köylerden gelenler az para ile çalıştığı için kumpanya dünyanın adamını toplamış, sonradan bu adamlar sendikaya girivermişler. Eh, bunun üzerine bir kıyamettir kopmuş. Dükkâncılar, lejyonlar ve buna benzer bir sürü halk: "Bu adamlar, kızıldır!" diye bağırıp çağırmaya başlamışlar. Akron'da sendikaların

yaşamasını istemiyorlarmış. Papazlar, sendikanın fenalığı hakkında vaızlar vermişler, gazeteler bar bar bağırmışlar, lastik kumpanyaları, adamların ellerine cop vermiş, gaz bombaları satın almışlar. Doğudan gelenler sanki şeytan!..

Durdu, yerden taş toplayıp atmaya başladı.

— Sonra... Geçen mart ayında bir pazar günü, bu dünya kadar beş bin kişi, şehrin dışında sürek avına çıkmışlar. Beş bin kişi şehrin içinden silâhlarıyle geçmişler. Avlanmışlar, sonra geri dönmüşler. Bütün yaptıkları bu. Yaa, işte o günden sonra bir daha kimse gık diyememiş. Vatandaş Komiteleri copları geri vermiş, dükkâncılar dükkânlarında rahat rahat oturmuşlar. Kimse coplanmamış, kimsenin canı acımamış, burnu bile kanamamış.

Uzun bir sessizlik oldu, sonra kara şapkalı adam:

— Burada da gemi azıya almaya başladılar, dedi. Şu kampı yakıp milleti dövdüler. Hani diyorum ki, biz de birer tüfek alsak da, hani biz de bir avcı kulübü kurup, her pazar ava gitsek, nasıl olur acaba?

Adamlar başlarını kaldırıp kara şapkalı adama baktılar. Sonra yeniden başlarını önlerine eğdiler. Ayaklarını sinirli sinirli oynatıyorlar, vücutlarının ağırlıklarını bir bacaktan ötekine aktarıyorlardı.

YİRMİ BEŞİNCİ BÖLÜM

Kaliforniya'nın baharı güzel olur. Kokulu, pembe, beyaz meyve çiçekleri açan vadiler sığ birer denizdir. Yamrı yumru ihtiyar asmalardan ilk çıkan üzüm filizleri aşağıya sarkmış, kütükleri örtmüştür. Yemyeşil tepeler yuvarlak ve yumuşaktır, birer göğüs gibi. Dümdüz sebze tarlalarında, açık yeşil marullar, ince uzun küçücük karnabaharlar, gri yeşil, garip enginar sıraları uzayıp gider.

Sonra ağaçlardan yapraklar çıkar; meyve ağaçlarının çiçekleri dökülür; yeri pembe ve beyaz bir halı kaplar. Tomurcukların ortaları şişer, büyür ve renklenir; kirazlar, elmalar, şeftaliler ve armutlar, çiçeği meyvesinin içinde kalan incirler... Bütün Kaliforniya'da ürün birdenbire olur; meyveler ağırlaşır; dallar meyvelerin ağırlığı altında öyle bel verir ki, altlarına destek koymak gerekir.

Bu meyve bolluğunun arkasında işinin ehli, bilgili, çalışkan insanlar vardır. Tohumlar üzerinde deneyler yapan, köstebek, böcek, güneş, sam gibi milyonlarca düşmana karşı köklerin dayanmasını artırmak ve daha fazla ürün almak için tekniklerini durmadan ilerleten insanlar vardır. Bu insanlar; tohumları, kökleri ıslah etmek için özenle durmadan çalışmaktadırlar. Bundan başka, ağaçları hastalıktan korumak için ilâç püskürten, üzümlere kükürt serpen, mikropları, çürükleri, mildiyöleri ve hastalıkları yok eden kimya adamları da vardır. Koruyucu doktorlar, sınırlardan meyve böceklerinin girmemesine dikkat eden adamlar, hasta ağaçları karantinaya alan, köklerinden çıkaran, yakan adamlar, bilgili insanlar vardır. Genç ağaçları, küçük asma fidanlarını aşılayanlar bunların en beceriklileridir. Çünkü onların işi bir operatörün işi kadar ince ve nazik bir iştir. Ağacın kabuğunu yarmak, aşı koymak, yarayı sarmak, yarayı hava

etkilerinden korumak için bu adamlarda bir operatör eli ve operatör yüreği olmalıdır. Bunlar, büyük adamlardır.

Dizilerin arasında bahçıvanlar geziniyor, ilkbaharda çıkan otları koparalarak toprağı güçlendiriyor, toprağın suyu tutması için çevresini kabartıyor, toprakta küçük su yolları açıyor, ağaçların suyunu emecek zararlı otları yok ediyorlar.

Bu sırada meyveler şişer, asmalardaki uzun salkımlar üzerindeki çiçekler açar. Ve ürün, mevsim boyunca ısı arttıkça çoğalır, yapraklar koyu yeşil bir renk alır. Erikler küçük birer yeşil kuş yumurtası kadar büyür, dallar dayandıkları desteklere doğru bel verir ve katı küçük armutlar biçim alırlar, şeftalilerin üzerinde tüyler çıkmaya başlar. Üzüm çiçekleri minicik petallerini atarlar. Küçücük sert yeşil tesbih taneleri birer düğme olur. Ve bu düğmeler, ağırlaşmaya başlar. Tarlalarda çalışanlar, küçük bahçe sahipleri ürüne bakıp

bakıp düşünmektedirler. Bu yıl ürün çok. İnsanlar gurur duymaktalar; çünkü bilgileri sayesinde bu yıl çok ürün alınmıştır. Bilgileriyle dünyayı değiştirmişlerdir. Kısa, sıska buğday, büyük ve verimli bir ürün olmuştur. Küçük ekşi elmalar büyük ve tatlı birer meyve haline gelmiştir. Ağaçların arasında büyüyerek minimini meyvesiyle kuşları besleyen şu eski yabanî üzümden kırmızı, siyah, yeşil, açık pembe, erguvan ve sarı binlerce çeşit üzüm çıkmıştır. Her çeşidin de kendine göre bir tadı vardır. Örnek ve araştırma çiftliklerinde çalışan insanlar, meyveler de yaratmışlardır: «Nectarines» ler, kırk çeşit erik, ince kabuklu cevizler. Ve bu insanlar seçme yaparak, aşılayarak, değiştirerek, kendilerini ve toprağı zorlayarak, durmadan çalışmaktadırlar.

İlk kirazlar olmuştur. Libresi bir buçuk sente. Aman Yarabbi! Bu gidişle kirazları toplayamayız. Vişneler, olgun ve tatlı. Kirazların ve vişnelerin yarısını kuşlar yedi

ve kuşların açtıkları deliklere eşek arıları dadandılar. Çekirdekler yere düştü, üzerlerinde siyah parçalar sallanıyor; kurumuş.

Kırmızı erikler yumuşadı, tatlılaştı. Hey Allahım, hey!.. Erikleri toplayıp kurutamayacağız. Kükürtleyemeyeceğiz. Gündelik ne kadar ucuz olursa olsun, o kadarını bile verecek durumda değiliz. Ve kırmızı erikler yeri kaplıyor, önce eriklerin kabuğu buruşuyor, sonra sinek akını başlıyor ve vadiyi tatlı bir çürüme kokusu kaplıyor. Eriğin etli kısmı siyahlaşıyor, ürün toprağın üstünde kuruyup kalıyor.

Armutlar da sararıyor, yumuşuyor. Beş dolara bir ton. Kırk adet elli librelik sandık beş dolara: Ağaçları buda, ilâçla, bahçe yetiştir... Meyveleri topla, sandıklara koy, kamyonlara yükle, meyveleri konserve fabrikasına ver... Sonra kırk sandığına beş dolar al. Bunun altından kalkamayız. Ve sarı meyveler olduğu gibi yerlere dökülüyor,

yerde patlıyor... Eşek arıları meyvenin yumuşak etine giriyorlar, çevreye bir ekşime, çürüme kokusu yayılıyor.

Sonra üzümler oldu... Biz güzel şarap yapamayız. Halk güzel şarap alamaz. Kütüklerden üzümleri, güzel üzümleri, çürümüş üzümleri, arı yemiş üzümleri kes. Saplarıyle, pislikleriyle birlikte bastır, çürüsün.

Ama teknelerde mildiyö ve asit formik var.

Öyleyse kükürtle tanen asidi kat.

Mayalanmadan çıkan bu koku, şarabın zengin kokusu değil, çürüyüşün ve kimya maddelerinin kokusu.

Canım, ne olursa olsun, içinde alkol var ya. Sarhoş olurlar ya.

Küçük çiftçiler, borçların üzerlerine bir deniz dalgası gibi saldırdığını gördüler.

Ağaçlara ilâç serpmişler, ürünü satamamışlardı. Ağaçları budamış, aşılamıştılar ve ürünü toplayamamışlardı. Ve bilginler çalıştılar, düşündüler, bu sırada meyveler yerlerde çürüyordu, şarap teknelerinde çürüyen sıvı, havayı zehirliyordu. Şarabın tadına gelince... Şu kadarcık bile şarap tadı yoktu, sadece kükürt, tanen asidi ve alkoldü.

Bu küçük bahçe, gelecek yıl büyük bir kumpanyaya ait toprağın bir parçası olarak, borç sahibini boğacak.

Bu bağ, bankanın olacak. Büyük mal sahipleri yaşayabilecek yalnız, çünkü onların konserve fabrikaları da var. Dört armut soyulsa ve yarılsa da pişirilip konserve yapılsa, yine on beş sente mal olacak. Ve konserve yapılan armut bozulmaz. Yıllarca durur.

Çürüme, Kaliforniya devletinin her yanına yayılıyor; bu tatlı koku, memlekette büyük

bir acı yaratıyor. Ağaçları aşılamasını, tohumları yeşertmesini, büyütmesini bilen insanın, aç halkın kendi ürününü yiyebilmesine bir çare bulamıyor. Dünyada yeni meyveler yaratmasını bilen insanlar, meyvelerinin yenmesini sağlayacak bir sistem yaratamıyorlar ve bu başarısızlık, devletin üzerine büyük bir felâket gibi çöküyor, kalıyor.

Asma köklerinin, ağaç köklerinin yarattığı ürünler, fiyatları düşürmemek için yok edilecek. Ve işte bu hepsinden acı, hepsinden berbat... Kamyonlar dolusu portakal yere dökülüyor. Halk meyveleri toplamak için kilometrelerce uzaklardan geliyor. Ama halk, portakalları toplarsa, sonra nasıl gider de düzinesi yirmi sente portakal alır?.. Ve adamlar portakalların üzerine hortumlarla gaz fışkırttılar. Yaptıkları bu cinayete ve meyveleri toplamaya gelen halka kızıyorlardı. Milyonlarca halk aç, halka meyve

lâzım... Dağlar gibi yükselen sapsarı yığınlara gaz püskürtülüyor.

Ve çürüme kokusu bütün ülkeyi kaplıyor.

Kahveyi gemilerde yakıt olarak kullanın. Isınmak istiyorsanız mısır yakın, çok ısıtır. Derelere patates boşaltın, aç halkın patatesleri avlamaması için derelerin kenarına adamlar koyun. Domuzları öldürün, gömün; dünyanın üzerine pis bir koku çöksün.

Kanunun suç saymadığı bir cinayet bu. Göz yaşlarıyle belirtilemeyecek bir keder. Bütün başarısızlıklarımızı hiçe indiren tam bir iflâs. Bereketli toprak, dümdüz ağaç dizileri, güçlü ağaç gövdeleri ve olgun meyveler. Ve pellagra hastalığına yakalanan çocuklar ölecek. Çünkü portakal, kâr getirmiyor. Belediye doktorları gömme kâğıtlarını dolduradursunlar... «Gıdasızlıktan ölmüştür.» diye... Ama gıdanın çürümesi, çürütülmesi gerek.

Halk patates toplamak için balık ağlarını alıp, derelerin kenarına gitti, muhafızlar onları derelerin kenarına bile yaklaştırmadı. Hurda otomobilleriyle yerlere atılmış portakalları toplamaya geldiler; ama üzerlerine gaz dökülmüştü. Ve öylece durup, patateslerin derenin akıntısıyle birlikte nasıl sürüklendiğine baktılar. Hendeklerde öldürülen ve sönmemiş kireçle üzerleri örtülen domuzların böğürtülerini dinlediler. Portakal yığınlarının ilâçlı çamur içinde gittikçe çöküşünü seyrettiler; insanların bakışlarında bir şaşkınlık vardı ve açların gözlerinde de artan bir kızgınlık, bir gazap... Halkın ruhunda büyüyen gazap üzümleri olgunlaşıp ağırlaşıyor ve bağbozumunu hazırlıyordu.

YİRMİ ALTINCI BÖLÜM

Weedpatch kampında, akşam üzeri, batan güneşin üstünde yol yol bulutlar dizilmiş ve güneş bu bulutların kenarını parlatmıştı. Bu sırada Joad ailesi yemeklerini bitirmiş, oturuyordu. Ana tabakları yıkamaya başlamadan önce biraz duraksadı:

— Artık bir şeyler yapmak zamanı geldi, dedi.

Winfield'i gösterdi: Hepsi çocuğa bakarken, ana sözüne devam etti:

— Uykusunda sıçrayıp duruyor. Rengine bakın bir kere, dedi.

Aile üyeleri yeniden utanarak gözlerini yere indirdiler.

Ana:

— Boyuna kızarmış mısır ekmeği ye dur, dedi. Bir aydır buradayız. Tom beş gün bir yerde çalıştı, o kadar. Sizler her gün, her yanı dolaşıp duruyorsunuz, bir iş bulamadınız. Söylemeye çekiniyorum, paramız kalmadı. Bu konuyu açmaktan korkuyorsunuz. Her gece yemeklerinizi yedikten sonra dolaşmaya gidiyorsunuz. Bu konuyu açamıyorsunuz. Ama bu işi konuşmak gerek. Rosasharn'ın vakti yaklaşıyor, kızın rengine bakın. Evet, konuşmak gerek. Bir şey düşünüp karar vermeden bu gece kimse bir yana ayrılmasın. Bir günlük yağımız, iki günlük unumuz, on tane patatesimiz kaldı. Şimdi oturup düşünün bakalım.

Yere bakıyorlardı. Baba, kalın tırnaklarını çakısıyle temizliyordu. John Amca üzerine oturduğu sandıktan kıymık koparıyordu. Tom alt dudağını ısırdı, sonra çekti. Dudağı serbest kalınca, hafif bir sesle:

— Arıyoruz ana, dedi. Benzin biteli yürüyerek dolaşıyoruz. Boyuna iş arıyoruz. Hiçbir şey çıkmayacağını bile bile yine her kapıya başvuruyor, her eve soruyoruz. İnsana ne ağır geliyor, biliyor musunuz? Bir şey çıkmayacağını bile bile aramak, ne kötü şey!..

Ana, sert:

— Umudunuzu kırmamalısınız!., dedi. Bu aile çöküyor! Umudunuz kırılamaz!..

Baba, kazıdığı tırnağı inceledi.

— Buradan gitmemiz gerek, dedi. Gerçi biz, gitmek istemiyoruz. Burası çok güzel bir yer, insanları iyi... Ama korkarım, yine gidip o bildiğimiz Hooverville'lerden birinde yaşamamız gerekecek.

— Eh, öyle gerekiyorsa öyle yaparız... Ama önce şu gırtlağımızın bir çaresine bakalım.

Al atıldı:

— Kamyonda bir depo dolusu benzin var. Bu benzini herkesten sakladım.

Tom gülümsedi:

— Aşkolsun Al, hergelesin ama, işini de biliyorsun.

Ana:

— Şimdi aklınızı başınıza toplayıp düşünün, dedi. Kollarımı kavuşturup ailenin açlıktan öldüğünü görmeye niyetim yok benim. Bir günlük yağımız daha var. Hepsi bu kadar. Rosasharn'ın vakti yaklaşıyor, beslenmesi gerek. Bakın, ona göre düşünün.

Baba:

— Burada sıcak su var, apteshane var... diye söze başladı.

— Apteshane karın doyurur mu?

Tom:

— Bugün Marysville için adam isteyen birisi gelmişti, dedi. Meyve toplanacakmış.

Ana sordu:

— Peki, ne diye Marysville'e gitmiyoruz?

Tom:

— Bilmem, dedi. Bana, doğru gibi gelmedi. Herif çok iştihalıydı. Ne vereceğini söylemedi. «Kesin olarak bilmiyorum.» dedi.

Ana:

— Öyleyse Marysville'e gidiyoruz, dedi. Ne verirlerse versinler, gidiyoruz.

Tom:

— İyi ama, buradan çok uzak, dedi. Benzin alacak paramız yok. Oraya kadar gidemeyiz. Ana, sen bize oturun düşünün, diyorsun. Zaten bütün gün düşünmekten başka ne halt ettiğimiz var ki?

John Amca:

— Birisi, kuzeyde, Tulare denilen bir yerin dolaylarında pamuk işi başlayacak, dedi. Adamın dediğine göre, buradan da uzak değilmiş.

— Ne olursa olsun, yola çıkmalıyız. Hem de hemen çıkmalıyız. Artık burada durmam. Burası ne kadar güzel olursa olsun, duramam.

Ana, kovasını aldı, sıcak su doldurmak üzere sağlık tesisine doğru yürüdü.

Tom:

— Anam kızmaya başlıyor, dedi. Şimdiden bile biraz tepesi atmış, için için kaynıyor.

Baba ferahlamış gibiydi:

— İyi yaptı da işi ortaya döktü, dedi. Bu iş geceleri benim de aklımı kurcalayıp duruyor. Şimdi herhalde konuşmamız iyi olacak.

Ana, bir kova kaynar suyla geldi:

— Eee... diye sordu, bir şey aklınıza geldi mi?

Tom:

— Yok... Daha düşünüyoruz, dedi. Şimdi pamuk işinin olduğu yere doğru yola çıkalım. Burayı gördük. Burada iş yok. Pilimizi pırtımızı toplayıp kuzeye doğru yola çıkalım. Burada pamuk toplama zamanı gelince buraya döneriz. Pamuk toplamayı severim. Depo dolu mu Al?

— Hemen hemen... Dört parmak aşağıda.

— Bizi oraya kadar götürür.

Ana bir süre, bir tabağı kovanın içinde tuttu:

— Eee, peki ne olacak?., diye sordu.

Tom:

— Kazandın ana, dedi. Yola çıkacağız gibi. Ne dersin, baba?

Baba:

— Herhalde öyle olacak, dedi.

Ana:

— Ne zaman? diye sordu.

— Eh, beklemeye ne lüzum var. Sabahleyin yola çıksak fena olmaz.

— Yarın sabah yola çıkmalıyız. Sana, yanımızda ne kaldığını söyledim... Sakın benim gitmek istediğimi sanma. İki haftadır kursağıma doğru dürüst bir lokma yemek gitmedi. Gerçi, nefsimizi körlettik ama, içime sinmedi.

Ana tabağı kovaya daldırdı:

— Yarın sabah gideceğiz, dedi.

Baba burnunu çekti. Acı acı gülerek:

— Dünya değişti galiba, dedi. Eskiden yapılacak şeyleri erkekler söylerdi, şimdi bu iş kadınlara geçti. Galiba yakında sopayı ele almak gerekecek.

Ana, suları damlayan temiz tabağı sudan çıkararak bir sandığın üzerine koydu. Yaptığı işe o da gülüyordu.

— Sopan elinde, dedi. Yiyecek ve oturacak bir yerimiz olduğu zaman, istediğin gibi sopanı kullanır, kendini korursun. Ama şimdi, ödevini yapamıyorsun... Ne bir şey düşünüyorsun, ne de çalışıyorsun. Eğer sen bunları yaparsan, sopayı da eline almaya hakkın olur. O zaman kadınlar da kuyruğunu kısıp, ağzını kapar. Ama, şimdi sopayı eline alsan sana kim pabuç bırakır. Sen şimdi kavgaya kalkıyorsun. Çünkü neden? Bu sefer sopayı ben ele aldım diye, öyle değil mi?

Baba şaşkın şaşkın gülümsemeye çalıştı:

— Küçük çocukların yanında böyle sözler söylemek doğru mu ya? dedi.

Ana:

— Küçük çocuklara neyin doğru olup olmadığını söyleyeceğine, zavallıların kursaklarına bir lokma et koysan daha iyi edersin, dedi.

Baba lanet okuyarak ayağa kalktı ve uzaklaştı. John Amca da onu izledi.

Ananın elleri suyun içinde meşguldü, ama baba ile John Amcanın gidişlerine baktı, sonra övünerek Tom'a dedi ki:

— Yola geldi. Bana vurup hıncını alamadı. Üstüme yürüsen beni dövebilirdi.

Tom güldü:

— Zavallı adamcağızı eziyorsun.

Ana:

— Tabiî ezeceğim, dedi. Bir adam düşün ki, boyuna kumru gibi düşünüp duruyor, kendi kendini yiyor. Böyle bir adam az zaman sonra yatağa düşer, ölür gider. Ama insan böyle bir adamı kızdırırsa, adamın aklı başına gelir. Şimdi çok bir şey söylemedi,

ama kızdı. Görürsün bak, aklı başına gelmiştir artık.

Al, ayağa kalktı:

— Ben biraz aşağıya doğru dolaşmaya gidiyorum, dedi.

Tom:

— Kamyonun her şeyi tamam mı, değil mi? Bir kere baksan iyi edersin, diye uyardı.

— Kamyonun her şeyi tamam.

— Eğer bir şey noksansa, anamı başına musallat ederim, bak karışmam.

— Her şey tamam dedim ya canım...

Al, sıra sıra çadırların arasından sallana sallana uzaklaştı.

Tom içini çekti:

— Bana da bir bezginlik gelmeye başladı ana. Beni de kızdırsan fena olmayacak. Ne dersin?

— Tom, sen aklı başında bir çocuksun. Seni kızdırmaya lüzum yok. Ben sana dayanıyorum. Ötekiler... Ötekiler ise hep bana yabancı., senden başka. Sen umudunu kesemezsin, Tom.

Şimdi iş, Tom'un omuzlarına yüklenmişti.

— Ben bu durumu beğenmiyorum, dedi. Ben de Al gibi gidip gezmek istiyorum. Babam gibi kızmak istiyorum. John Amca gibi sarhoş olmak istiyorum.

Ana başını salladı:

— Hayır Torn, sen bunları yapamazsın. Bilirim seni. Seni taa çocukluğundan beri bilirim, yapamazsın. Kendinden başka hiçbir şey düşünmeyen insanlar vardır: Örneğin,

Al. Al kızların arkasından koşan çapkın bir delikanlıdır, o kadar. Oysa sen, hiçbir zaman ona benzemedin, Tom.

Tom:

— Yok, ben de onun gibiydim ya, dedi. Hâlâ da öyleyim.

— Hayır, değilsin. Sen her zaman başından büyük işlere kalkardın, Tom. Hapse atıldığın zaman ben bunun nedenini anlamıştım. Sen, her zaman kendini göstermek istersin.

— Ana, bu konuyu kapat. Söylediklerin saçma. Bunların hepsi senin kendi kuruntun.

Ana bıçakları ve çatalları tabakların üstüne yığdı.

— Belki... Belki bunlar benim kendi kafamın kuruntusu. Rosasharn şunları kurula da, yerlerine koy!..

Kız soluk soluğa ayağa kalktı, şişkin karnı önünde sallanıyordu. Sandığa doğru tembel tembel yaklaştı, eline yıkanmış bir tabak aldı.

Tom:

— Kızın vücudu öyle gergin ki, gözleri sanki evlerinden fırlamış, dedi.

Ana:

— Alaya başlama yine, dedi. Kızın durumunda alay edilecek bir şey yok. Sen git de Allahaısmarladık diyeceğin kimseler varsa, de.

Tom:

— Peki, dedi. Hem gideyim de oranın ne kadar uzakta olduğunu öğreneyim.

Ana, kızına:

— Tom, kötü niyetle söylemiyor, dedi. Ruthie ile Winfield nerede?

— Babamın arkasından gittiler. Gördüm.

— Peki öyleyse, ne cehenneme giderlerse gitsinler.

Rose of Sharon tembel tembel işini görüyordu. Ana, yan gözle kızına bakıyordu.

— Sen nasılsın bakalım? Yanakların biraz çökmüş.

— Tabiî, söyledikleri gibi süt içmiyorum ki.

— Biliyorum. Ne yapalım, sütümüz yok.

Rose of Sharon dalgın dalgın:

— Connie beni bırakıp gitmeseydi, şimdi belki de küçücük bir evimiz olurdu. Evinde çalışır, derslerini öğrenir, her şeyi alırdı. Bana istediğim kadar süt getirirdi. Benim de

güzel bir çocuğum olurdu. Şimdi, karnımdaki çocuk güzel olmayacak ki. Bana süt gerek.

Elini önlüğünün cebine soktu, bir şey alarak ağzına attı.

Ana:

— Bir şey çiğniyorsun. Nedir o? dedi.

— Bir şey değil.

— Bana bak, söyle nedir bakayım o çiğnediğin?

— Bir kireç parçası. Çöplükte buldum.

— Sen âdeta pislik yemeğe başladın.

— Ne yapayım, canım çekiyor.

Ana susuyordu. Dizlerini açtı, arasına etekliğini sıkıştırdı. Sonunda:

— Bilirim, dedi. Ben de bir kere gebeyken kömür yemiştim. Kocaman bir kömür parçası yemiştim. Büyükana, "Yeme" demişti. Çocuğa öyle fena şeyler yorma. Böyle şeyleri aklına bile getirme.

— Ne kocam var, ne içecek sütüm.

— Bu durumda olmasaydın, sana öyle güzel bir şaplak indirirdim ki, görürdün gününü, dedi. Hem de tam suratının ortasına.

Ayağa kalktı ve çadıra girdi. Sonra yeniden dışarı çıktı ve Rose of Sharon'un karşısına dikildi, kızın ellerini tuttu:

— Bak...

Elinde küçük altın küpeler duruyordu:

— Al, bunlar senin olsun.

Bir an kızın gözleri parladı, sonra başını çevirdi:

— Kulağım delik değil ki.

— Peki, ben onları delerim öyleyse.

Ana çadıra koştu. Eteğinde bir mukavva kutu ile döndü. Acele acele bir iğneye iplik geçirdi, ipliği iki kat yaptı, üzerine birçok ilmikler düğümledi. Bir ikinci iğneye daha iplik geçirdi ve ipliği düğümledi. Kutuda bir mantar parçası buldu.

— Acıyacak... Acıyacak.

Ana, kıza yaklaştı, mantarı kulak memesinin arkasına dayadı ve iğneyi kulaktan geçirerek mantara sapladı. Kız debeleniyordu:

— Battı, acıyor.

— Geçer şimdi, geçer.

— Tabiî geçer.

— Peki, şimdi gelelim ötekine.

Mantarı öteki kulağına koydu ve kulağı deldi.

— Acıyor.

Ana:

— Sus, dedi. Bitti işte.

Rose of Sharon, şaşkın şaşkın anasına bakıyordu. Ana iğneleri çıkardı, her iki tirenin düğümünü kulak memelerinden geçirdi.

— Tamam, dedi. Her gün bir düğüm çekeriz, bir iki hafta içinde açılır, sen de küpeleri takarsın. Al bunlar senin işte.! Kaybetme.

Rose of Sharon yavaşça kulağını tuttu ve parmaklarında kalan küçük kan lekelerine baktı.

— Fazla acımadı. Pire ısırdı gibi oldu, o kadar.

Ana:

— Senin kulağını eskiden delmeliydik, dedi.

Kızının yüzüne baktı ve zafer kazanmışcasına gülümsedi.

— Şimdi şu tabakları yıka, kaldır. Çocuğun güzel olacak, merak etme. Az kalsın kulakların delinmeden çocuk anası olacaktın... Şimdi artık korku kalmadı.

— O söz doğru mudur, ana?..

— Tabiî doğru ya, dedi. Tabiî doğru.

Al yolun aşağısında, dans yerine doğru yürüyordu. Temiz, küçük bir çadırın yanına geldiği zaman usulca ıslık çaldı ve yeniden yol boyunca yürümeye devam etti. Toprak

yolun kenarına doğru yürüdü, otların üzerine oturdu.

Batıdaki bulutların kızıl kenarları kalmamıştı. Bulutlar kararmıştı. Al ayaklarını toparladı ve akşam göğüne doğru baktı.

Birkaç dakika sonra sarışın bir kız yaklaştı. Güzel, ince yüzlü bir kızdı bu. Al'ın yanına, yere oturdu ve konuşmadı. Al, elini kızın beline doladı, parmaklarını belinin çevresinde gezdirmeye başladı.

Kız:

— Yapma, dedi. Gıdıklanıyorum.

Al;

— Yarın gidiyoruz, dedi.

Kız heyecanlanarak Al'a baktı:

— Yarın mı? Nereye?

Al ilgisizce:

— Kuzeye, dedi.

— Peki ama, hani evlenecektik?

— Eee, elbet bir gün evleniriz.

Kız kızgınlıkla bağırdı:

— Hani sen, yakında evleniriz, dedindi.

— Yine öyle. O yakın zaman gelsin, yine evleniriz.

— Ama sen söz vermiştin.

Al parmaklarını biraz daha ileride gezdirmeye başlamıştı.

Kız:

— Haydi, çekil şuradan! diye bağırdı. Sen ne dedindi?

— Yine de sözümde duruyorum.

— Ama gidiyorsunuz.

Al sordu:

— Senin nen var, Allahını seversen? Gebe misin?

— Yoo, hayır.

Al güldü:

— Desene, vaktimi boşuna geçirmişim.

Kız çenesini ileri uzattı, ayağa kalktı:

— Çekil, git yanımdan! Çekil git Al Joad! Seni gözüm görmesin artık!..

— Ooo, ne oluyoruz bakalım.

— Demek sen., demek gidiyorsun ha!

— Bak, beni biraz dinle.

— Benim de seninle birlikte gideceğimi mi sanıyorsun. Hayır Al, ben bir yere gitmem. Bana burada kısmet çok.

— Dinle beni, bak...

— Hayır, hayır... Defol git!

Al birdenbire sık sık soluk almaya başladı. Kızı bileğinden yakaladı, kız sendeledi. Kızı düşerken yakaladı, elini kızın hiddet püsküren ağzına kapadı. Kız, Al'ın avucunu ısırmaya çalıştı. Al, elini kızın ağzının üstünde çukurlaştırdı, öteki kolu ile kızı aşağı aldı. Bir an kız kıpırdamadan yattı, biraz sonra her ikisi de kuru otların üzerinde oynaşıyorlardı.

Al:

— Çok geçmeden döneriz, dedi. Cebim para ile dolu olur. Hollywood'a gider, sinema seyrederiz.

Kız arka üstü yatıyordu. Al, kızın üstüne doğru eğilmişti. Kara bulutların kızın göğündeki yankısını gördü.

— Trene biner gideriz, dedi.

Kız sordu:

— Ne kadar sürer dersin?

Al:

— Eh, belki bir ay sürer, dedi.

Akşam karanlığı bastığı sırada baba ile John Amca, öteki ailelerin başkanları ile birlikte müdürlük bürosunun dışında çömelmiş, oturuyorlardı. Geceyi ve geleceği düşünüyorlardı. Ufak tefek müdür, eski ve temiz, beyaz elbiseleriyle, dirseklerini

sahanlığın tırabzanına dayamış, duruyordu. Suratı asık ve yorgundu.

Huston, başını kaldırıp müdüre baktı:

— Gidip uyusanız.

— Evet, fena olmaz. 3 Numarada dün gece bir çocuk doğdu. Ben galiba bu gidişle iyi bir ebe olacağım.

Huston:

— İnsan her şeyi bilmeli, dedi. Hele evli adam, her şeyden anlamalı.

Baba:

— Yarın sabah gidiyoruz, dedi.

— Yaa! Öyle mi? Ne yana?

— Biraz kuzeye doğru gidelim, diyoruz. İlk pamuk ürününe yetişelim, diyoruz. İş bulamadık. Yiyeceğimiz kalmadı.

Huston sordu:

— İş var mıymış acaba? Biliyor musunuz?

— Hayır, bilmiyoruz. Ama burada iş yok, onu biliyoruz.

Huston:

— Biraz sonra başlar, dedi. Biz dayanacağız.

Baba:

— Biz gitmek istemiyoruz, dedi. Buradakiler çok iyi insanlar. Apdeshaneler var, hepsi var. Ama bize yiyecek de gerek. Bir depoluk benzinimiz kaldı. Bu sayede bir parça gidebileceğiz. Burada her gün yıkanıyorduk. Hayatımda bu kadar temiz

gezmemiştim. Garip şey: Haftada bir yıkanırdım da yine de kokmazdım. Oysa şimdi burada bir gün yıkanmasam kokmaya başlıyorum. Her gün yıkanmak insanı böyle mi yapar?

Müdür:

— Belki önceden kokun burnuna gelmiyordu, dedi.

— Belki. Ben burada kalmayı çok istiyorum.

Ufak tefek müdür, şakaklarını avcuna almıştı:

— Bu gece bir çocuk daha doğacak galiba, dedi.

Baba:

— Bizim ailede de yakında bir çocuk doğacak, dedi. O sırada burada bulunsak ne iyi olurdu... Ne iyi olurdu.

Tom, Willie, kızılderili melez Jule dans pistinin kenarında oturmuşlar, ayaklarını sallıyorlardı.

Jule:

— Al sana bir paket tütün, dedi. Sigara içer misin?

Tom:

— Elbette içerim, dedi. Ne zamandan beri sigara tellendirmedim.

Koyu renk sigarayı titizlikle sardı, tütünün dökülmemesine dikkat etti.

Willie:

— Yaa!.. Siz gidiyorsunuz diye canımız sıkılıyor, dedi. Siz, iyi insanlardınız.

Tom, sigarasını yaktı:

— Benim de canım sıkılıyor. Hey Allahım hey, burada kalsam ne iyi olurdu.

Jule tütün paketini geri aldı:

— Çok kötü, dedi. Benim küçük bir kızım var. Buraya gelirken kızcağızı okula gönderirim diyordum. Ama, bir yerde uzun zaman kaldığımız yok ki. Boyuna bir yerden bir yere sürüklenip gidiyoruz.

Tom:

— Şu Hooverville denen yerlere bir daha düşmek istemem, dedi. Orada ödüm koptu.

— Sizi polisler mi attılar?

Tom:

— Birisini öldüreceğim diye ödüm koptu, dedi. Orada pek fazla kalmadık ama, ben yine kendimi yedim. Muhtarın adamları geldiler, bir arkadaşımızı alıp götürdüler. Neden? Çünkü söz söylemiş de ondan. Oradayken boyuna içim içimi yedi.

Willie sordu:

— Hiç grevde bulundun mu?

— Hayır.

— Benim bir konu zihnimi kurcalıyor. Muhtarın adamları neden buraya gelip de her yerde yaptıkları kepazeliği yapamıyorlar? Onları bizim müdüriyet bürosundaki adam mı durduruyor dersin? Yoo.

Jule sordu:

— Peki, kim durduruyor?

— Bak, ben anlatayım sana: Çünkü biz, hepimiz bir arada çalışıyoruz. Muhtarın adamı gelip de bu kamptan bir kimseyi alıp götüremez. Bütün kampı götürmesi gerek. Buna da cesaret edemez. Biz bir bağırdık mı, iki yüz kişi ayağa kalkar. Geçen gün sendikacının biri, yolda nutuk veriyordu: "Herhangi bir yerde sendika kurabilirsiniz..." diyordu. "Yalnız, birlik olmalı." İki yüz kişiye karşı el kaldıramazlar, onlar adamları teker teker yakalar, götürürler.

Jule:

— Peki ama, dedi. Düşün ki, bizim de bir sendikamız oldu. O zaman tabiî bir başkan da bulunacak. Onlar da gelir başkanı yakalarlar. Senin sendikan ne olur o zaman?

Willie:

— Evet, dedi. İşin bu yanını da düşünmeli. Ben bir yıldır buradayım. Gündelikler

boyuna düştükçe düşüyor. Artık insan aldığı gündelikle ailesini geçindiremez duruma geldi. Gün günden beter oluyor. Boyuna oturup düşünmenin, aç kalmanın bir yararı yok. Ne yapmalı bilmem?.. Örneğin, insanın bir çift atı olsa. Atlar çalışmadığı zaman bile hiç sesini çıkarmadan gider, onların yemini, samanını verirsin. Ama bir insanın kendisi için çalışan adamları oldu mu, onlara aldırmaz. Atlar, insanlardan herhalde çok daha değerli. Aklım ermiyor, ne dersen de!..

Jule:

— En iyisi, hiç düşünmemeli, dedi. Ama gel de düşünme. Bu benim küçük kız. Ne kadar da güzel kızdır bilirsin. Bir hafta, hani kampta güzellik ödülü kazanmıştı. Şimdi zavallı ne hale geldi biliyor musun? İğne ipliğe döndü. Gördükçe yüreğim sızlıyor. Ne güzel kızdır. Artık dayanamayacağım, çileden çıkacağım.

Willie sordu:

— Ne yapacaksın? Ne yapmak niyetindesin?.. Bir şey çalıp hapse mi gireceksin? Yoksa, birisini öldürüp asılmaya mı niyetlendin?

Jule:

— Bilmiyorum, dedi. Düşündükçe aklım zıvanadan çıkıyor. Delireceğim.

Tom:

— Artık buradaki danslara hasret kalacağım, dedi. Dünyada burada oynanan danslar kadar güzel dans görmedim. Eh, ben gidiyorum. Hoşça kalın. Elbet bir gün buluşuruz.

Ellerini sıktı.

Jule:

— İnşallah, dedi.

— Hoşça kal.

Tom, karanlığın içine daldı.

Joadların çadırında, karanlıkta; Ruthie ile Winfield şiltenin üstünde yatıyorlardı. Ana da yanlarında. Ruthie, anasının kulağına fısıldıyor:

— Ana!

— Ne var? Hâlâ uyumadın mı sen?

— Ana... Gittiğimiz yerde kroket oyunu var mı?

— Bilmiyorum. Sen uyu bakalım. Yarın sabah erken kalkacağız.

— Ana, burada kalsaydık, daha iyi olurdu. Gideceğimiz yerde kroket var mı, yok mu bilmiyoruz.

Anası:

— Sus, dedi.

— Ana, Winfield bu akşam bir çocuğu dövdü.

— Dövmemeliydi.

— Biliyorum. O kadar da söyledim. Ama o, yine çocuğun burnuna yumruğu indirdi. Ah, sorma!.. Çocuğun burnundan bir kan, bir kan aktı ki.

— Böyle sözler istemem. Sus bakayım.

Winfield döndü. Hiddetli bir sesle:

— Ama çocuk bize, "Okieler" dedi. O, Okie değilmiş, çünkü Oregon'dan gelmiş. Biz, pis Okielermişiz. Ben de tabiî yumruğu indirdim.

— Sus. Dayağa kalkışmamalıydın. O söylerse söylesin, ne çıkar.

Winfield sert sert:

— Ben söyletmem, dedi.

— Sus. Uyu bakalım.

Ruthie:

— Görsen kanlar nasıl akıyordu... Bütün elleri kan içinde kaldı.

Ana elini battaniyenin altından çıkardı. Ruthie'nin yanağına parmağıyle bir fiske indirdi. Küçük kız bir an kaskatı kesildi, sonra burnunu çekmeye başladı, sessizce ağlıyordu.

Baba ile John Amca, sağlık tesisinde birbirlerine bitişik apteshanelerde oturmuşlardı.

Baba:

— Son kere bir tadını çıkarmalı, dedi. Ne güzel değil mi? Hani ilk gün geldiğimiz zaman su şarr diye akmıştı da, çocuklar korkmuştu.

John Amca:

— Ben de kolay kolay alışamadım, dedi.

Tulumunu dizlerine kadar iyice çekti.

— Ben niyeti bozuyorum, dedi. Günah işlemek istiyorum.

Baba:

— Korkma, şimdi günah işleyemezsin artık, dedi. Paran yok. Kuyruğunu kısıp oturacaksın. Günah işlemek için en aşağı iki dolar gerek. Hepimizdeki parayı toplasan iki dolar çıkmaz.

— Evet. Doğru ama, ben günah işlemeyi kafama koydum.

— Eh, mesele yok. Sen yine günah işlemeyi kafana koy dur. Zarar yok.

John Amca:

— Ama bu da onun kadar fena bir şey, dedi.

Baba:

— Canım ne olursa olsun, daha ucuz ya sen ona bak, dedi.

— Sakın benim günahımı kimseye söyleme.

— Yok, söylemem. Sen işine bak. Sen zaten ne zaman işler kötü gitse, o zaman günaha girersin.

John Amca:

— Biliyorum, dedi. Ne yapayım, huy. Ben kimseye yalan söylemem.

— O halde hiç söyleme.

— Bu güzel apteshaneler beni günaha sokuyor.

— Öyleyse, çık git çalıların içinde et. Haydi, haydi, çabuk pantolonunu çek de gidip biraz kestirelim.

Baba tulumunun askılarını çekti ve ilmiğini geçirdi. Apteshanenin ipini çekti, suyun apteshanenin içine akışına efkârlı efkârlı baktı.

Ana, aile üyelerini uyandırdığı zaman ortalık daha karanlıktı. Sağlık tesisinin açık kapılarında hafif gece ışıkları görünüyordu. Çadırlardan kamp halkının düzenli horultuları işitilmekteydi.

Aria:

— Haydi bakalım. Kalkın. Yola düzülelim. Neredeyse gün ağaracak, dedi.

Fenerin gıcırtılı şişesini kaldırdı, fitili yaktı:

— Haydi, kalkın hepiniz, bakalım.

Çadırın tabanında kıpırtılar oldu. Battaniyeler, yorganlar arkaya atıldı, uykulu gözler ışığın karşısında kısıldı. Ana yatakta giydiği iç çamaşırının üzerine entarisini geçirdi.

— Kahvemiz yok, dedi. Birkaç peksimet var. Onları da yolda yeriz. Şimdi kalkın bakalım da kamyonu yükleyelim. Haydi, haydi. Sakın gürültü etmeyin. Komşuları uyandırırsınız.

Birkaç dakika sonra hepsi ayaktaydılar. Ana, çocuklara:

— Sakın bir yerlere kaybolmayın, dedi.

Herkes çabucak giyinmişti. Erkekler çadırı söktüler, kamyona yüklediler.

Ana:

— Doğru dürüst koyun!., diye uyardı.

Şilteleri eşyanın üstüne koydular, çadırı direk yerinden bağladılar.

Tom:

— Ana, tamam, dedi. Hazırız.

Ananın elinde bir tabak kuru peksimet vardı.

— Peki... Buraya gelin. Hepiniz birer tane alın. Bundan başka yok.

Ruthie ile Winfield peksimetleri yakaladılar, eşyanın üstüne tırmandılar.

Üstlerine bir battaniye çektiler, uykuya daldılar. Sert, pişmemiş peksimetler hâlâ ellerinde duruyordu. Tom şoför yerine geçti, marşa bastı. Marş bir süre vınladı, sonra durdu.

— Hay senin Allah belânı versin!.. Al, diye bağırdı. Akümülatör boşalmış.

Al bağırdı:

— Motoru çalıştıracak benzin olmayınca ben akümülatörü nasıl dolu tutabilirim.

Tom, birdenbire güldü:

— Bilmem, nasıl tutarsan tut. Ama bu, senin suçun. Kolu al da çevir.

— Bana bak, bu benim suçum değil.

Tom kalktı, oturduğu yerin altında kolu buldu.

— Benim suçum öyleyse, dedi.

Al:

— Ver şu kolu bana, diyerek kolu yakaladı. Marşa basma da kolum kopmasın.

— Peki. Haydi, çevir bakalım.

Al, yavaş yavaş kolu çevirdi, çevirdi. Motor aldı. Tom gaza bastıkça motor gürledi. Makineyi avansa verdi ve gazı biraz kapattı.

Al, öte yana çıkıp oturdu.

— Babamla John Amca yukarı çıkmışlar, yeniden uyuyacaklar, dedi.

Ana, Tom'un yanına tırmandı.

— Yeniden uyurlar.

Tom arabayı ana kapıya doğru sürdü. Müdüriyet bürosundan bekçi çıktı, cep fenerini kamyona tuttu.

— Durun biraz.

— Ne istiyorsun?

— Temelli mi gidiyorsunuz?

— Evet.

— Öyleyse adınızı sileyim.

— Peki, sil.

— Nereye böyle yolculuk?

— Bakalım, bir de kuzey taraflarını deneyeceğiz. Bekçi:

— Eh, Allah rast getirsin, dedi.

— Eyvallah. Hoşça kal.

Kamyon büyük tümsekten yavaşça geçti, yola girdi. Tom eskiden geçtiği yolda arabayı sürdü. Weedpatch'i geçti. 99 numaralı ana yola gelinceye kadar batıya doğru sürdü. Sonra kuzeye saptı, Bakersfield'e giden parke yola girdi. Şehrin dış mahallelerine vardığı zaman gün ağarıyordu.

Tom:

— Her yan lokanta dolu, dedi. Hepsinde de kahve var. Bak şu bütün gece açık duran lokantaya. İçeride garanti on galon kahve vardır, hem de kaynar, kaynar.

Al:

— Kes Allahını seversen, dedi.

Tom, Al'a bakarak gülümsedi:

— Eee, bir kız yakalamıştın hani.

— Peki, ne olmuş?

— Bu sabah Al'ın aksiliği üzerinde ana. Bahane arıyor.

Al hiddetle:

— Ben yakında, zaten kendi başımın çaresine bakacağım, dedi. İnsanın ailesi olmayınca, daha kolay para kazanır.

Tom:

— Dokuz ay sonra bir ailen olur, korkma, dedi. Ben gördüm, boyuna zamparalık edip duruyordun.

Al:

— Sersem, dedi. Ben bir garajda kendime iş bulacağım, yemeğimi lokantada yiyeceğim.

— Dokuz ay içinde de hem karın, hem çocuğun olur.

— Hayır, olmayacak işte.

Tom:

— Sen daha toysun Al, dedi. Kazığı yediğin zaman aklın başına gelir.

— Onu yapacak babayiğit isterim ben.

Tom:

— Her zaman böyle babayiğitler bulunur, merak etme, dedi.

— Sana öyle geliyor, çünkü sen...

Ana atıldı:

— Yeter, susun artık.

Tom:

— Zaten suç bende, dedi. Al'ı biraz kızdırayım dedim. Al, sana kötülük olsun diye söylemedim. Kızı bu kadar sevdiğini bilmiyordum.

— Benim kız filan sevdiğim yok.

— Öyleyse ne diye kızıyorsun? Ortada bir şey yok demektir.

Kamyon şehrin kıyısına gelmişti.

Tom:

— Şu kahvelere, lokantalara bak. Yüzlerce... dedi.

Ana:

— Tom, dedi. Artırdığım bir dolar var. Canın çok çekiyorsa, bu doları harca istersen.

— Hayır ana, ben öylesine söylüyordum.

— Gerçekten söylüyorum, canın çok çektiyse, harca.

— Hayır, olmaz.

Al:

— Öyleyse kes şu kahve lafını artık, dedi.

Tom bir süre bir şey söylemedi.

— Hiç aklımdan çıkmıyor. İşte o gece kaçıp saklandığımız yol.

Ana:

— Allah bir daha göstermesin, dedi. Ne korkunç bir gece geçirmiştik.

— Ben de çok fena olmuştum.

Sağ yanlarında güneş doğmuştu; kamyonun büyük gölgesi bu yolun kenarındaki çit kazıklarında zıplaya zıplaya onlarla birlikte gidiyordu. Yeniden kurulan Hooverville'in yanından geçtiler.

Tom:

— Bak, dedi. Yenileri gelmiş, sanki eskisinin aynı.

Al'ın sersemliği yavaş yavaş geçiyordu:

— Oradakilerden biri bana, buranın on beş yirmi kere yakıldığını söyledi. Söğütlerin arkasına saklanıyorlarmış, sonra yeniden çıkıp, tekrar ottan kulübeler yapıyorlarmış. Köstebekler gibi. Buna o kadar alışmışlar ki, artık kızmıyorlarmış bile. Fırtına koptu diyorlarmış, o kadar.

Tom:

— Gerçekten o gece de benim başımdan geçen bir fırtınaydı, dedi.

Geniş yola çıktılar. Güneşin sıcaklığı onları ürpertti.

Tom:

— Sabahları ayaz oluyor, dedi. Kış geliyor. Kış gelmeden önce bir parça para biriktirsek, diyorum. Kışın çadırda oturulmaz.

Ana içini çekti, sonra başını kaldırdı:

— Tom, dedi. Kışın bir eve başımızı sokmalıyız. Başka çare yok. Ruthie fena değil, ama Winfield zayıf. Yağmur mevsimi gelince muhakkak bir yere başımızı sokmuş olmalıyız. Çevrede yağmur dolaşmaya başladığını bile söyleyenler var.

— Ana, korkma bir ev buluruz. Sen üzülme. Bir eve başını sokarsın.

— Bir tavanı, bir de tabanı olsun. Hiç olmazsa, çocukları toprağın üstünde yatmaktan kurtaralım.

— Bir çaresine bakarız, ana.

— Şimdiden senin başını ağrıtmak istemem ama...

— Elbet bir çaresine bakarız, ana.

Ana:

— Bazen şaşırıveriyorum, dedi. Aklımı yitiriyorum.

— Ben senin aklını yitirdiğini hiç görmedim.

— Geceleri oluyor, ara sıra.

Kamyonun önünde bir fıs sesi işitildi. Tom direksiyonu sımsıkı yakaladı ve frene sonuna kadar bastı. Kamyon zınk diye durdu. Tom derin bir soluk aldı:

— Tamam! dedi.

Arkasına dayandı.

Al dışarı atladı, ön lastiğe bakarak:

— Kocaman bir çivi! diye bağırdı.

— Yamalık lastik var mı?

Al:

— Yok, dedi. Hepsini kullandık. Haa! Yamalık lastik var ama, solüsyon yok.

Tom, anasına döndü, acı acı gülümsedi:

— Şu senin doları söylemeyecektin, dedi. Biz bir çaresine bakardık.

Arabadan atladı, dümdüz olmuş lastiğe doğru yürüdü.

Al, lastikten fırlayan kocaman çiviyi gösterdi:

— İşte. Bu memlekette bir tek çivi olsa, biz gider gider kör gibi üstünden geçeriz.

Ana:

— Çok mu berbat! diye bağırdı.

— Yok. Çok bir şey değil. Yalnız yamamak gerekiyor. Aile kamyonun tepesinden aşağı döküldü.

Baba:

— Patladı mı? diye sordu ve sonra lastiğe baktı, sustu.

Tom, anasını oturduğu yerden kaldırdı. Koltuğun altındaki yama kutusunu aldı. Lastik yamayı açtı, solüsyon tüpünü çıkardı, yavaşça sıktı.

— Adamakıllı kurumuş, dedi. Ama daha çıkar. Al! Haydi. Sen arka tekerleklere taş koy. Kriko ile tekerleği kaldıralım.

Tom ile Al kan ter içinde çalışıyorlardı. Tekerleklerin arkasına taş koydular. Ön

aksın altına krikoyu yerleştirdiler. Bollaşmış lastiğin üstünden ağırlığı kaldırdılar. Dış lastiği çıkardılar. Deliği buldular. Benzin deposuna bir bez daldırdılar, iç lastikteki deliğin çevresini temizlediler. Sonra Al lastiği dizinin üstünde tuttuğu sırada Tom, solüsyon tüpünü ikiye parçaladı ve az kalmış yapışkan sıvıyı lastiğin üzerine çakısıyle hafifçe yaydı. Lastiği kazıdı.

— Ben yamayı keserken sen de kurut.

Mavi yamayı kesti, kenarını düzeltti. Al lastiği sımsıkı tutarken Tom da yamayı güzelce yerine yerleştirdi.

— İşte. Şimdi ben lastiğe hafif hafif vururken sen de onu basamağa getir.

Yamayı dikkatle bastırdı, sonra lastiği yaydı, yamanın kenarlarını muayene etti.

— Tamam, oldu artık, tutar. Janta sokalım da şişirelim. Hadi, yine doların cebinde kaldı ana.

Al:

— Bir tane yedek lastiğimiz olmalıydı, dedi. Bir yedek lastik almalıyız.

Tekerleğin üstünde şişirip takılmış, hazır olmalı. O zaman geceleyin bile lastik patlasa, korkmayız.

Tom:

— Paramız olduğu zaman, lastik alacak yerde, önce bir parça kahve ile biraz et alsak daha iyi olur, dedi.

Sabahın erken saatlerinde seyrek görünen otomobiller yanlarından vınlayarak geçip gidiyordu. Güneş yeni ısıtmaya başlamıştı ve parlaktı. Hafif rüzgâr güneyden doğru

aralıklarla esiyordu. Büyük vadinin her iki yanındaki dağlar donuk beyaz bir sisin arkasında seçilmez olmuştu.

Tom lastiği şişirirken kuzeyden doğru iki kişilik bir spor otomobil geldi, yolun ilerisinde durdu. Açık gri bir kostüm giymiş, esmer yüzlü bir adam otomobilden atladı, kamyona doğru gelmeye başladı. Başında şapka yoktu. Gülümsedi; dişleri, esmer yüzünde bembeyaz duruyordu. Sol elinin üçüncü parmağında şövalye bir nişan yüzüğü vardı. Yeleğinin cebinden sarkan ince bir zincirin ucunda küçük bir altın futbol topu sallanıyordu.

Neşeli neşeli:

— Günaydın, dedi.

Tom, lastiği şişirirken durdu, başını kaldırıp baktı.

— Günaydın.

Adam parmaklarını sert, kısa ve kır saçları arasında gezdirdi.

— İş mi arıyorsunuz?

— Evet, iş arıyoruz bayım. Nerede olursa olsun.

— Şeftali toplayabilir misiniz?

Baba:

— Şimdiye kadar hiç toplamadık, dedi.

Tom hemen:

— Her şey yaparız, dedi. Ne olursa olsun, toplarız.

Adam saat zincirindeki futbol topunu salladı:

— Kırk mil kadar kuzeyde dünya kadar iş var.

Tom:

— İşe memnunlukla başlarız, dedi. Oraya nasıl gidebileceğimizi siz bize söyleyin, biz hemen gideriz.

— Kuzeye doğru Pixley'e gidersiniz. Buradan otuz beş, otuz altı mil sürer. Oradan da altı mil kadar gidersiniz. Orada. Hooper çiftliği neredededir? diye kime sorsanız, size gösterir. Çiftlikte çok iş var.

— Gideriz.

— İş arayan başka kimselerin bulunduğu bir yer biliyor musunuz?

Tom:

— Elbet biliyoruz, dedi. Şurada, Weed-patch kampında iş arayan bir sürü adam var.

— Peki, oraya gideyim öyleyse. Birkaç tanesi elbet işimize yarar. Unutmayın, Pixley'de doğuya dönün, dosdoğru Hooper çiftliğine varırsınız.

Tom:

— Olur, dedi. Teşekkür ederim bayım. İşe çok ihtiyacımız vardı.

— Peki, peki. Siz hemen oraya gitmeye bakın.

Adam, yolun öte yanına geçti. Spor arabasına atladı ve güneye doğru çekti.

Tom pompaya bütün gücüyle bastı:

— Herkes yirmi kere pompalayacak! diye bağırdı. Bir... iki... üç... dört...

Yirmiye gelince pompayı Al aldı, sonra baba, sonra John Amca. Lastik hava ile

doldu, şişti ve düzeldi. Üç turdan sonra pompayı çıkardılar.

Tom:

— Krikoyu indir de görelim, dedi.

Al krikoyu indirdi, araba indi.

— İyice şişmiş, dedi. Hatta biraz da fazla. Takımları kamyona aldılar.

Tom:

— Haydi, gidiyoruz!., diye bağırdı. Sonunda iş bulacağız.

Ana yeniden iki oğlunun ortasında oturdu. Otomobili bu sefer Al sürüyordu.

— Yavaş götür. Lastikler kızmasın Al.

Sabah güneşi vuran tarlaların arasından geçtiler. Sis dağların üzerinden kalkmıştı;

şimdi dağlar koyu eflatun yollarıyle pırıl pırıl ve keskindi. Kamyon geçerken yabanî güvercinler çitlerden kalkarak uçuşuyorlardı. Al farkına varmadan otomobilin hızını artırdı.

Tom:

— Yavaş sür! diye uyardı. Sonra karışmam, yine patlar. Gideceğimiz yere varmamız gerek. Bugün bile işe başlasak, fena olmaz.

Ana coşkunlukla:

— Dört çalışan erkeğim olduktan sonra elbet bana veresiye öteberi verecek bulunur, dedi. Önce kahve alırım. Canım çok istiyor; sonra biraz un, karbonat, biraz da et. But almakta o kadar acele etmeyelim. Onu sonra düşünürüz. Belki cumartesi et alırız. Haa, sabun da lâzım. Sabun almalı. Nerede oturacağız acaba?

Ana boyuna mırıldanıyordu:

— Aaa, bak. Sütü unuttum. Rosasharn'a süt almalıyım. Ona süt lâzım. Hastabakıcı kadın ona süt vermelisiniz, dedi.

Güneşin altında kızan asfaltın üzerinden bir yılan kıvrılarak geçti. Al direksiyonu kırdı, yılanın üzerinden geçti, sonra yine yoluna devam etti.

Tom:

— Köstebek yılanıydı, dedi. Ezmemeliydin.

Al, neşeyle:

— Ben sevmem, dedi. Hiçbir yılandan hoşlanmam. Midemi bulandırır...

Yolda gidip gelen otomobiller gittikçe çoğalıyordu: Otomobillerinin kapılarında şirketlerinin adları yazılı, parlak kupa otomobilleri içinde satıcılar; arkalarında zincirleri

sürüklenen kırmızı ve beyaz benzin kamyonları, toptancı bakkalların mallarını taşıyan büyük, kara kapılı, kapalı kamyonlar... Yol kenarında, kırlar ne kadar zengin!.. Yaprak dolu genç meyve bahçeleri ve sıraların arasını kaplamış, uzun yeşil dalları ve yapraklarıyle bağlar. Kavun ve tahıl tarlaları. Yeşillikler arasında evler, üzerlerinde güller açmış... Ve güneş altın gibi; sıcak.

Kamyonun şoför yerinde ana, Tom ve Al mutluluktan kendilerini kaybetmişlerdi.

Ana:

— Uzun zamandır içim bu kadar ferahlamamıştı, dedi. Çok şeftali toplayabilirsek, belki bir ev de bulur, birkaç ay için kiralarız. Muhakkak başımızı bir eve sokmalıyız.

Al:

— Ben para biriktireceğim, dedi. Paramı biriktireceğim. Sonra şehre gidip bir garajda kendime iş bulacağım. Bir oda tutacağım, yemeğimi lokantalarda yiyeceğim. Her gece sinemaya gideceğim. Pahalı değil sinemalar. Kovboy filmlerini gidip göreceğim.

Direksiyonu daha çok sıkıyordu.

Radyatör fıkırdamaya, buhar çıkarmaya başlamıştı.

Tom:

— Suyunu iyice doldurdun mu? diye sordu.

— Evet. Rüzgâr arkamızdan geliyor da onun için kaynıyor.

Tom:

— Hava ne güzel, dedi. Mc Alester'de çalışırken, bir yandan da boyuna hapisten

çıktığım zaman ne yapacağımı düşünürdüm. Başımı alıp gider, hiçbir yerde durmam, derdim. Bana bunlar çok eskiden düşünülmüş şeyler gibi geliyor. Sanki ben Mc Alester'de yıllarca önce yatmışım gibi geliyor. Bir gardiyan vardı, adama cehennem ederdi orasını. Az kalsın çatışıyorduk. Galiba onun için üniforma görünce sinirleniyorum. Her poliste o surat var sanıyorum. Herifte kıpkırmızı bir surat vardı. Domuza benziyordu. Batıda bir kardeşi varmış diyorlardı. Mahpusları kardeşinin kefaletiyle bıraktırır, sonra da kardeşi mahpusları bedava çalıştırırmış. Kafa tutmaya kalkarlarsa, kefalete riayet etmedi diye geriye gönderirmiş. Oradakiler öyle derlerdi.

Ana:

— Artık unut orasını, diye yalvardı. Az sonra son kalan bir lokma yiyeceği de bitireceğiz. Hepsi birazcık un, biraz da içyağı, o kadar.

Tom:

— Orasını unutmasam daha iyi olacak, dedi. Ben ne kadar unutmaya çalışsam, yine de aklımdan çıkmıyor. Kafadan kontak bir herif vardı orada. Size hiç anlatmadım onu. Happy Hooligan'a benzerdi. Ziyansız bir adamdı. Aklı fikri hep kaçmaktaydı. Çocuklar ona "Hooligan" derlerdi.

Tom, sessiz sessiz güldü.

Annesi yalvardı:

— Düşünme artık bunları.

Al:

— Anlat, anlat, dedi. Şu adamı anlat, Allahını seversen.

Tom:

— Yok, zaten insanı üzecek bir şey değil, ana, dedi. Bu adam boyuna kaçmak isterdi. Planlar kurardı, ama duramaz, başkalarına söylerdi, hatta hapishane müdürü bile bilirdi kaçacağını. Daha kaçarken onu elleriyle koymuş gibi yakalarlar ve geri getirirlerdi. Bir kere yine kaçma planı hazırladı. Tabiî yine herkese söyledi, ama kimse ağzını açıp başkasına anlatmadı. O, herkese anlattığı halde kimse başkasına söylemedi. Sonunda bir yerden bir ip buldu. Duvarlardan sarkıttıktan sonra, aşağıya kaymaya başladı. Dışarıda altı gardiyan, büyük bir çuvalın ağzını açmış, bekliyordu. Bizimki de ipten kaya kaya doğru bu çuvalın içine girmez mi? Gardiyanlar çuvalın ağzını kapattılar, yeniden hapishaneye getirdiler. Arkadaşlarla hep birlikte bu olaya çok güldüktü. Ama bu olay Hooligan'a çok koydu. Ağlayıp durdu. Sersem sersem dolaştı. Sonra hastalandı. Çok berbat olmuştu. Bir iğne ile bileklerini kesti, kanları aka aka öldü gitti. Kalbi

kırılmıştı. İçinde hiçbir kötülük yoktu. Sen kaçık mı ararsın bu dünyada, çeşit çeşit.

Ana:

— Artık bırak şunu, dedi. Pretty Boy Floyd'un anasını tanırdım. O da fena bir oğlan değildi. Ama o duruma zorla getirildi.

Güneş öğleye yaklaşıyor, kamyonun gölgesi küçülüyor, tekerleklerin altına kaçıyordu.

Al:

— Yolun ilerisindeki Pixley olacak, dedi. Demin bir tabelâ gördüm.

Küçük şehre girdiler ve daha dar bir yoldan doğuya döndüler. Yolun her iki yanını bahçeler kaplamıştı.

Tom:

— Kolayca bulsak bari.

Ana:

— Adam, Hooper çiftliği, dedi. Kime sorsan gösterir, dedi. Yakınında bir bakkal olsa. Dört erkek var, herhalde veresiye bir şeyler alırız. Borca bir şeyler alırsak güzel bir yemek pişirir, yeriz; belki de büyük bir but kızartırız.

Tom:

— Kahveyi unutma, dedi. Biraz da kendime tütün alırım. Ne zamandan beri tütün aldığım yok.

Yolun ilerisini otomobiller tıkamış, kenarında beyaz motosikletler sıralanmıştı.

Tom:

— Bir kaza olmuş galiba, dedi.

Onlar yaklaşınca, çizmeli bir polis, geniş kenarlı şapkasıyle, son arabanın arkasından çıktı. Elini kaldırdı. Al durdu.

Polis, gizli bir şey söyleyecekmiş gibi otomobilin yanına eğildi:

— Nereye gidiyorsunuz?

Al:

— Adamın biri, bize buralarda şeftali toplama işi var, dedi. Oraya gidiyoruz.

— İş arıyorsunuz, öyle mi?

Tom:

— Elbette, dedi.

— Peki öyleyse. Biraz bekleyin burada.

Yolun kıyısına gitti, ileri doğru bağırdı:

— Bir tane daha geldi. Şimdi altı araba oldu. Bunları bir kere içeri alın bakalım.

Tom seslendi:

— Heyy! Ne oluyor! Biz de anlayalım?

Karakol bekleyen polis, tembel tembel geri döndü:

— İleride bir olay var. Aldırmayın. Siz yine yolunuza gidersiniz. Öndekileri izleyin.

Motosikletlerin pat-pat'ları başlamıştı. Otomobiller birbiri arkasından yürüyor, en arkadan Joad ailesinin arabası geliyordu. İki motosiklet yol açıyor, öteki ikisi de onları izliyordu.

Tom, yerinde duramayarak:

— Ne oluyoruz? dedi.

Al:

— Belki yol kapanmıştır, dedi.

— Dört polisin önümüze düşmesine ne lüzum var? Ben bu işi beğenmiyorum.

Öndeki motosikletler hızlarını artırmışlardı. Arkadan gelen eski püskü arabalar da hızlarını artırmıştı. Al, en sondaki arabanın arkasından ayrılmamaya çalışıyordu.

Tom:

— Bak, buradakiler hepsi bizim gibi insanlar, dedi. Ben bu işi beğenmiyorum.

Birdenbire önde giden polis, asfalttan çıkarak geniş çakıllı bir yola girdi. Eski arabalar da arkasından saptılar. Motosikletler motorlarını gürlettiler. Tom, yolun kenarındaki hendeğin üstünde birtakım adamların bağırır gibi ağızlarını açıp kapattıklarını, yumruklarını salladıklarını gördü.

Yüzlerinden, bir şeye kızdıkları anlaşılıyordu. İri bir kadın, otomobillere doğru koştu, ama pat-pat eden bir motosiklet, kadının önüne çıktı. Büyük bir tel kapı ardına kadar açıktı. Altı tane eski araba kapıdan girdi ve kapı arkalarından kapandı. Dört motosiklet geri döndü, geldikleri yandan çıkıp gittiler. Motosikletler gittikten sonra hendekteki adamların bağrışmaları işitilmeye başlamıştı. Çakıllı yolun yanında iki adam duruyordu. Her ikisinin elinde de tüfek vardı.

Bir tanesi:

— Haydi, haydi bakalım! diye bağırıyordu. Ne bekliyorsunuz burada?

Altı araba ilerledi, virajı döndü ve birdenbire şeftali kampına girdi. Elli tane küçük, dört köşe, üstü kapalı baraka vardı; hepsinde de birer kapı ve pencere. Bütün barakalar bir meydana bakıyordu. Kampın bir ucunda, yüksekte, bir su deposu görünüyordu. Öteki

ucunda küçük bir bakkal dükkânı vardı. Dört köşe barakaların her iki ucunda eli silâhlı iki adam duruyordu. Gömleklerine büyük yıldızlar iğnelenmişti.

Altı araba durdu. İki kâtip, araba araba dolaşmaya başladı.

— İş ister misiniz?

Tom sordu:

— Evet. Ama ne oluyoruz?

— Sen karışma! Sen iş ister misin, ona bak?

— Evet, isterim.

— Adın?

— Joad.

— Kaç erkeksiniz?

— Dört.

— Kaç kadın?

— İki.

— Çocuk?

— İki.

— Hepiniz de çalışabilir misiniz?

— Neden çalışmayalım? Her halde çalışırız.

— Peki. Altmış üç numaralı barakayı bulun. Ücret, sandık başına beş sent. Çürük olmayacak. Tamam, çekin bakalım. Hemen işe başlayın.

Otomobiller hareket etti. Her kırmızı barakanın üstüne birer sayı yazılmıştı.

Tom:

— Altmış, dedi. İşte altmışı bulduk. Bizimki aşağıda olacak. İşte altmış bir, altmış... iki... İşte bulduk.

Al, kamyonu küçük kulübenin kapısında durdurdu. Aile kamyonun tepesinden indi, şaşkın şaşkın çevreye bakındı. İki muhtar yardımcısı yaklaştı. Hepsinin yüzüne dikkatli dikkatli, baktılar.

— Adın?

Tom sabırsızlıkla:

— Joad, dedi. Eee! Ne oluyor burada?

Muhtar yardımcılarından biri, uzun bir liste çıkardı.

— Burada yok. Bunları hiç buralarda gördün mü? Otomobilin numarasına bak. Hayır, yok. Ziyansız kimseler galiba.

— Heey, bana bakın. Başımızı belâya sokmayın. Kendi işinize bakın. Kendi işinizden başka hiçbir işe burnunuzu sokmayın. O zaman kimse de size dokunmaz.

İki adam hemencecik döndü ve uzaklaştı. Tozlu yolun sonundaki iki sandığın üstüne oturdular. Bulundukları yer, yola bakıyordu.

Tom, arkalarından baktı:

— Bize iyilik etmek istiyorlar.

Ana, kulübenin kapısını açtı ve içeri adımını attı. Yer, yağ içindeydi. Bir tek oda. Odada paslı teneke bir soba vardı. Başka hiçbir şey yoktu. Teneke soba dört tuğla üzerinde duruyor, borusu damdan dışarı çıkıyordu. Oda ter ve yağ kokuyordu.

Rose of Sharon, ananın yanında durmuştu:

— Burada mı oturacağız?

Ana ses çıkarmadı. Sonunda:

— Elbette, dedi. Yıkayıp ovdun mu, bir şey kalmaz, merak etme.

Kız:

— Çadır daha iyiydi, dedi.

Ana:

— Buranın hiç olmazsa bir döşemesi var, dedi. Yağmur yağdığı zaman, tavan akmaz.

Kapıya döndü:

— Eşyayı indirsek, dedi.

Erkekler hiç ses çıkarmadan kamyondaki eşyayı indirdiler. Üzerine bir korku çökmüştü. Kulübelerin bulunduğu büyük meydanda da hiç ses seda yoktu. Yoldan bir

kadın geçti, ama başını çevirip bakmadı bile. Başını önüne eğmişti ve pis entarisinin etekleri parça parça yırtıktı.

Ruthie ile Winfield'e de bir isteksizlik gelmişti. Buranın nasıl bir yer olduğunu anlamak için gidip çevreyi dolaşmak istemiyorlardı. Kamyonun, ailelerinin yanından, ayrılmıyorlardı. Tozlu yola kederli kederli bakıyorlardı. Winfield bir balya teli buldu, kırıncaya kadar elinde ileri geri büktü. Telin kısa parçasından küçük bir motor kolu yaptı, elinde çevirdi durdu.

Tom ile baba, şilteleri eve taşıdıkları sırada bir kâtip göründü. Üzerinde hâki bir pantolon, mavi bir gömlek ve siyah bir boyunbağı vardı. Gözüne gümüş kenarlı bir gözlük takmıştı. Kalın gözlük camlarının arkasındaki gözleri zayıf ve kırmızıydı; gözbebekleri küçük birer boğa gözü gibi bakıyordu. Tom'a söz söylemek üzere ileri doğru eğildi.

— Sizi yazmaya geldim, dedi. Kaç kişi çalışacaksınız?

Tom:

— Dört kişi. Biz erkekler. İş ağır mı? dedi.

Kâtip:

— Şeftali toplayacaksınız, dedi. Ücret, parça başına. Sandığı beş sent.

— Küçükler de yardım edebilir herhalde?

— Tabiî. Dikkatli çalışırlarsa.

Ana kapıda duruyordu:

— Ben yerleşince gelir, size yardım ederim. Yiyeceğimiz kalmadı bayım. Şimdiden para çekebilir miyiz?

— Hayır. Peşin para yok. Ama alacağınıza karşılık kantinden öteberi alabilirsiniz.

Tom:

— Haydi yürüyün, dedi. Bu gece canım et, ekmek istiyor. Ne yana gideceğiz bayım?

— Ben de şimdi çalışacağınız yere gidiyorum. Benimle birlikte gelin.

Tom, baba, Al ve John Amca, adamla birlikte tozlu yol boyunca yürüdüler; bahçeye girdiler; şeftali ağaçlarının arasından yürüdüler. İnce, uzun yapraklar sararmaya başlamıştı. Şeftaliler sarı ve kırmızı birer küçük top halinde dallarda sallanıyordu. Ağaçların arasında yığın yığın boş sandık vardı. Şeftali toplayanlar çabuk çabuk gidip geliyor, dallardan topladıkları yemişleri kovalara dolduruyor, sonra şeftalileri sandıklara yerleştiriyor, sonunda dolu sandıkları tartı yerine götürüyorlardı. Kâtipler, şeftali sandıklarının kamyonlara yüklendiği yerde duruyorlar, toplayanların adlarının hizasına kaç sandık getirdiklerini yazıyorlardı.

Joad ailesini bahçeye getiren adam, başka bir kâtibe:

— Al sana dört kişi daha, dedi.

— Peki. Önce, hiç toplama işinde çalıştınız mı?

— Hayır, dedi Tom.

— Öyleyse dikkatli olun. Çürük, yere düşmüş şeftali kabul edilmez. Şeftalinin çürüğü, eziği sayılmaz. Alın size bir sürü kova.

Tom, üç galonluk bir kova aldı, içine baktı:

— Bunun dibinde bir sürü delik var.

Miyop kâtip:

— Elbette olacak, dedi. Millet, kovaları çalıp götürsün mü? Haydi bakalım... Şu kısma gidin. İşe başlayın.

Joad ailesinden dört erkek kovalarını aldılar ve bahçeye daldılar.

Tom:

— Vakit kaybetmek istemiyorlar, dedi.

Al:

— Ah, anasını sattığım! Ne olurdu, bir garajda iş bulsaydım.

Baba, bahçenin içinde başını eğmiş, yürüyordu. Birdenbire Al'a döndü:

— Yeter artık, dedi. Vızıldanıp durma, işine başla! Daha o kadar büyümedin bakalım; sonra alırım ayağımın altına, ha!

Al'ın yüzü hiddetten kıpkırmızı kesildi. Kafa tutmaya yeltendi. Tom, Al'ın yanına geldi. Sessizce:

— Haydi Al, dedi. Ekmeği, eti unutma. Yemek lâzım bize.

Meyveye uzandılar, kovalara doldurmaya başladılar. Tom işe girişti. Bir kova, sonra iki kova doldurdu. Bir sandığın içine boşalttı. Üç kova oldu. Sandık doldu.

Tom:

— Beş senti kazandım!., diye bağırdı.

Sandığı kaptığı gibi tartı yerine doğru hızlı hızlı yürümeye başladı.

Kâtibe:

— İşte sana beş sentlik yemiş, dedi.

Adam sandığa baktı, bir iki şeftaliyi evirip çevirdi.

— Şu yana koy, olmamış, dedi. Sana, ezik olmayacak demedim mi? Kovadan olduğu

gibi sandığa boşalttın, değil mi? Bak, bütün şeftaliler ezilmiş. Bu sandığı saymam. İşini yavaş yavaş, dikkatli dikkatli yapmazsan, hava alırsın.

— Ama... Hay Allah belâsını versin!..

— Şimdi git, dikkatle çalış. Şana işe başlamadan önce de söyledim.

Tom dalgın dalgın gözlerini indirdi.

— Peki, peki, dedi.

Hemen ötekilerin yanına döndü:

— Topladığını sandığa olduğu gibi boşaltmak kolay, dedi. Seninki de benimkinin aynı. Böylelerini almıyorlar.

Al:

— Eee, ne olurmuş sanki?

— Yavaş yavaş çalışacaksın. Yemişleri kovaya atmayacaksın. Birer birer dizeceksin.

Yeniden işe başladılar. Bu sefer meyveleri dikkatle kopardılar ve sandığa koydular. Sandıklar yavaş yavaş doluyordu.

Tom:

— Aklıma bir şey geliyor, dedi. Biz veririz, Ruthie ile Winfield, ya da Rosasharn sandıklara koyar. Böylelikle bir ekip oluruz.

Tom, en son doldurdukları sandığı tartı yerine götürdü:

— Bu iş beş sent eder mi dersin?

Kâtip sandığa bir göz attı. Bir iki sıraya elini daldırdı.

— İyi, dedi.

Sandığı işaret etti:

— Dikkatli çalışın, dedi.

Tom, koşa koşa döndü.

— Beş sent kazandım! diye bağırdı. Beş sent kazandım. Bir dolar almak için yirmi kere sandık götürmek gerek.

Bütün gün öğleden sonra durmadan çalıştılar. Bir süre sonra Ruthie ile Winfield de onları buldu.

Babaları:

— Siz de çalışın, dedi. Şeftalileri dikkatli dikkatli sandıklara koyun. Alın, birer birer koyun.

Çocuklar çömeldiler, dolu kovadan şeftalileri alıp sandığa koymaya başladılar. Önlerinde sıra sıra bir sürü kovalar duruyordu. Tom dolu sandıkları tartı yerine taşıyordu.

— Etti yedi, dedi. Etti sekiz... Kırk sent kazandık. Kırk sentle güzel bir et parçası alınır.

Gün geçiyordu. Ruthie bir iki kere kaçmak istedi.

— Yoruldum, diye inledi. Biraz dinleneyim.

Babası:

— Bir yere kıpırdayayım deme, dedi.

John Amca ağır ağır şeftali topluyordu. Tom, iki kova topluyorsa, o bir topluyordu. İstifini de hiç bozmuyordu.

İkindiyin ana, yorgun yorgun geldi:

— Daha önce gelecektim ama, Rosasharn bayıldı, dedi. Kendini kaybetti.

Çocukları gördü:

— Ay, siz şeftali mi yiyorsunuz? dedi. Hasta olacaksınız.

Ana, iriyarı vücuduyle çabuk çabuk çalışıyordu. Az sonra kovayı bir yana bıraktı. Şeftalileri önlüğüne toplamaya başladı. Güneş batmak üzere olduğu sırada, yirmi sandık şeftali toplamış bulunuyorlardı.

Tom yirminci sandığı yere bıraktı:

— Etti bir dolar, dedi. Daha ne kadar çalışabiliriz?

Kâtip:

— Karanlık basıncaya kadar, gözleriniz görmeyinceye kadar.

— Şimdi veresiye biraz bir şey alabilir miyiz? Anam gidip de yiyecek bir şey alsın.

— Tabiî, tabiî. Şana şimdi bir dolarlık bir kâğıt vereyim.

Bir pusla parçasına bir şeyler yazdı, Tom'a uzattı. Tom, kâğıt parçasını anasına götürdü.

— Al işte. Şimdi kantinden bir dolarlık istediğin şeyi alacaksın.

Ana, kovasını yere bıraktı, omuzlarını kaldırdı:

— Bu iş insanı başlangıçta çok yoruyor, değil mi?

— Evet. Biraz sonra hep alışacağız, korkma. Haydi, çabuk git de, bir şeyler al.

Ana:

— Ne istersiniz? dedi.

Tom:

— Et isterim. Et, ekmek ve bir büyük çaydanlık dolusu şekerli kahve. Et çok olsun.

Ruthie, çığlığı bastı:

— Ana, biz yorulduk.

— Peki öyleyse, benimle birlikte gelin.

Baba:

— İşe başladıkları zaman da yorulduk diyorlardı, dedi. Gün geçtikçe domuzlaşıyorlar. Ayağımızın altına almadan yola gelmeyecekler.

Ana:

— Yerleşir yerleşmez, onları okula göndereceğim, dedi.

Sallana sallana uzaklaştı. Ruthie ile Winfield de arkasından geliyorlardı.

Winfield:

— Her gün çalışacak mıyız böyle? diye sordu.

Ana durdu ve bekledi. Winfield'in elini tuttu, bırakmadan yürüdü.

— İş zor değil, dedi. Sizin için de iyi. Bize yardım ediyorsunuz. Eğer hepimiz çalışırsak biraz sonra güzel bir eve yerleşiriz. Hepimiz birbirimize yardım etmeliyiz.

— Ama ben, çok yoruldum.

— Biliyorum, haklısın. Ben de yoruluyorum. Hepimiz yoruluyoruz. Ama başka bir şey düşünmek gerek. Okula ne zaman gideceksiniz, onu düşünmeli.

— Ben okula gitmek istemiyorum. Ruthie de istemiyor. Okula o çocuklar gidiyor, ana. Pisler!.. Bize, "Okie" diyorlar. Gözlerimizle gördük. Ben okula gitmem.

Ana, çocuğun saman sarısı saçlarına acıyarak baktı:

— Başımıza şimdi bir dert çıkarmayın, Allahınızı severseniz, diye yalvardı. Biraz kendimize gelelim. O zaman ne isterseniz yaparsınız. Şimdi söz dinleyin. Başımızda dert çok.

Ruthie:

— Ben o şeftalilerden altı tane yedim, dedi.

— Öyleyse amel olursun. Oturduğumuz yerin yakınında da apteshane yok. Başımıza gelen!..

Şirketin kantini oluklu saçtan yapılmış, büyükçe bir kulübeydi. Vitrini yoktu. Ana tel kapıyı açtı, içeri girdi. Tezgâhın arkasında ufak tefek bir adam duruyordu. Başı tamamen çıplak ve mavi-beyaz renkteydi. Kocaman kumral kaşları, gözlerini öyle bir yarım

daire halinde örtmüştü ki, insan yüzüne bakınca bir şeye şaşırmış, ya da bir şeyden korkmuş sanırdı. Uzun, ince bir burnu vardı ve kartal gagası gibi kıvrılmıştı. Burun deliklerini açık kumral kıllar örtüyordu. Mavi gömleğinin üzerine siyah saten kolluklar takmıştı. Ana, dükkâna girdiği sırada tezgâha dirseklerini dayamış, duruyordu.

Ana:

— Akşamınız hayırlı olsun, dedi.

Adam, kadını ilgiyle gözden geçirdi. Gözlerinin üzerindeki yarım daire biraz daha yükseldi.

— Merhaba.

— Bir dolarlık pusla getirdim.

Adam:

— Öyleyse bir dolarlık öteberi alabilirsiniz, dedi ve kıkır kıkır güldü. Evet efendim, bir dolarlık ne isterseniz alabilirsiniz. Bir doları geçmeyecek.

Adam, elini mallara uzattı:

— Buyurun, alın. Kolluklarını iyice çekti.

Ana:

— Önce bir parça et alayım diyorum.

Adam:

— Her çeşit etimiz var, dedi. Salam ister misiniz? Libresi[19] yirmi sente.

— Çok pahalı değil mi? Son olarak on beş sente almıştım.

Adam:

— Evet, diyerek yavaşça güldü. Evet, pahalı. Ama bir yandan da pahalı değil. Bir iki libre salam almak için şehre gitmeye kalkarsanız, bir galon benzin yakarsınız. Görüyorsunuz ya, bunu hesaba katarsanız, pahalı değil.

Ana, düşünceli:

— Ama salamı buraya getirmek size bir galona patlamaz, dedi.

Adam keyifli keyifli güldü:

— Sen ters bir kadına benziyorsun, dedi. Biz mal almıyor, mal satıyoruz. Eğer satın alsaydık iş değişirdi.

Ana iki parmağını ağzına dayadı, düşünceli düşünceli kaşlarını çattı:

— Yalnız yağ ve sinir bu. Başka bir şey yok içinde.

Dükkâncı:

— Ben size pişeceğini garanti etmiyorum, dedi. Kendim de yerim demiyorum. Ama benim garanti etmeyeceğim daha bir sürü şeyler var, o da başka.

Ana bir an sert sert adama baktı. Sesine hâkim olmaya çalışıyordu:

— Daha ucuz etin yok mu?

— Çorbalık kemikler var, dedi. Libresi on sente.

Ana:

— Peki ama, sade kemik. Üstünde bir lokma et yok.

Adam:

— Ne yapalım, sade kemik işte, dedi. İyi çorba olur ama, sade kemik.

— Kaynatmak için sığır eti var mı?

— Tabiî var efendim. Çift libresi yirmi beş sent.

Ana:

— Galiba et almaktan vazgeçeceğim, dedi. Ama çocuklar da et istiyor. Et isteriz dediler.

— Herkes et ister. Herkese et lâzım. Bu salam iyi salamdır. Yağından yemek suyu yaparsınız. Çok güzel olur. Hiç atılacak bir yanı yok. Kemiği filan yok ki, atasınız.

— Peki... Peki. But kaça?

— Eee! Artık siz lükse kaçıyorsunuz. Bunlar Noellik Yahut Hindi Bayramı'nda[20] yemek için. Libresi otuz sent. Eğer hindim olsaydı size ondan daha ucuz verirdim.

Ana içini çekti:

— Bana iki libre salam ver.

— Başüstüne madam.

Adam soğuk eti yağlı bir kâğıt parçasının üzerine koydu.

— Başka?

— Biraz da ekmek istiyorum.

— Buyurun. Bu kocaman somun on beş sente.

— Ama bu, on iki sentlik ekmek.

— Doğru söylüyorsunuz, madam, öyle. Şehre gidin de on iki sente alın. Bir galon benzin yakın. Size başka ne verebilirim?.. Patates ister misiniz?

— Evet, isterim.

— Yirmi beş sente beş libresi.

Ana, adamın üzerine yürür gibi yaptı:

— Yine başlama! Şehirde kaça satıldığını biliyorum.

Ufak tefek adam bir süre ağzını açmadı:

— Öyleyse gidip şehirden alın.

Ana parmaklarına baktı:

— Bu senin yaptığın iş mi? diye yavaşça sordu. Bu kantin senin mi?

— Hayır, değil. Burada aylıkla çalışıyorum.

— Peki, ne diye benimle eğleniyorsun? Sana bir yararı var mı bunun?

Ana, pırıl pırıl parlayan buruşuk ellerine bakıyordu. Ufacık adam susmuştu.

— Bu dükkân kimin?

— Hooper Çiftlikleri Anonim Şirketinin, madam.

— Fiyatları onlar mı koyuyor?

— Evet madam.

Ana bir süre gülümseyerek baktı:

— Sen, benim gibi konuşan her insanı deli mi sanıyorsun?

Adam bir an durakladı:

— Evet madam...

— Bunun için mi herkesle eğleniyorsun?

— Ne demek istiyorsunuz?

— Sen, öyle pis bir iş yapıyorsun ki, sen bile yaptığından utanıyorsun. Onun için boyuna herkesle alay edip duruyorsun, öyle değil mi?

Ananın sesi tatlıydı. Memur, ananın etkisinde kalmıştı. Dikkatle bakıyordu. Cevap vermedi.

Ana son olarak:

— Yaaa! Böyle işte, dedi. Kırk sent et, on beş sent ekmek, yirmi beş patates. Etti seksen sent. Ya kahve kaça?

— En ucuzu yirmi sent madam.

— Bir dolar oldu, gitti. Yedi kişi çalışıyoruz, ondan sonra ancak bir yemek alabiliyoruz.

Ana, ellerini inceledi:

— Çabuk sar hepsini, dedi.

Adam:

— Başüstüne madam, dedi. Teşekkür ederiz.

Patatesleri bir kesekâğıdına koydu; kesekâğıdının üstünü dikkatle kapattı. Gözleri bir an anaya kaydı, sonra yeniden yaptığı işe bakarak, gözlerini gizledi. Ana, adamı seyrediyor ve gülümsüyordu.

Ana:

— Bu işi nereden buldun? diye sordu.

Adam:

— Ne yaparsın, gırtlak... dedi ve sonra daha ileri giderek: Karnını doyurmak her insanın hakkıdır, dedi.

Ana sordu:

— Hangi insanın ama?

Adam, dört paketi tezgâhın üstüne koydu:

— Et, dedi; patates, ekmek ve kahve. Hepsi bir dolar. Ana elindeki puslayı adama verdi.

Adam adını ve miktarını deftere işlerken ana da orfa bakıyordu.

Adam:

— Tamam, dedi. Hesap tamam.

Ana paketleri topladı:

— Aaa! dedi. Kahveye koyacak şeker yok. Oğlum var, Tom. Şeker istedi. Bak!

Görüyor musun? Çalışıyorlar orada. Sen bana biraz şeker ver. Ben sonra sana puslasını getiririm.

Ufacık adam uzaklara bakınmaya başladı. Gözünü anadan mümkün olduğu kadar uzaklaştırmaya çalışıyordu. Hafif bir sesle:

— Olmaz, dedi. Usûl böyle. Veremem. Başım belâya girer. Beni kapı dışarı ederler.

— Ama bak, işte tarlada hâlâ çalışıyorlar. Şimdi belki de on sentten fazla kazanmışlardır. Bana on sentlik şeker ver. Tom, kahve şekerli olsun, dedi. Söylemese neyse.

— Verememem, madam. Usûl böyle. Pusla olmayınca, mal yok. Patron belki yüz kere söyledi. Olmaz, verememem. Olmaz, verememem. Beni yakalarlar. Zaten, boyuna adam yakalayıp duruyorlar. Her gün mü her gün. Olmaz, verememem.

— On sentlik bile?

— Kaç sentlik olursa olsun, madam.

Özür diler gibi anaya baktı. Sonra yüzünden korku silindi. Cebinden on sent çıkardı ve kasa makinesini çınlattı:

— Buyurun alın, dedi ve rahat bir soluk aldı.

Tezgâhın altından küçük bir kesekâğıdı çıkardı, açtı. içine bir miktar şeker doldurdu. Kesekâğıdını tarttı. Bir parça daha şeker koydu:

— Buyurun, dedi. Tamam mı? Puslayı getirdiğiniz zaman on sentimi geri alırım.

Ana, adama dikkatle baktı. Eli kendiliğinden uzandı ve küçük şeker kâğıdını kolundaki paketlerin arasına koydu. Yavaşça:

— Teşekkür ederim, dedi.

Kapıya doğru yürümeye başladı. Kapıya vardığı zaman, döndü:

— İyi bir ders oluyor bana, dedi. Her gün, her zaman, aynı şeyi öğreniyorum. Bir derdin varsa, canın yanıyorsa, bir şeye muhtaçsan, fukaraya baş vur. Sana yalnız onlar yardım eder... Yalnız fukaralar...

Tel kapı, arkasından çarparak kapandı. Ufak tefek adam dirseklerini tezgâha dayadı ve ananın arkasından şaşkın şaşkın bakakaldı. Yumuk yumuk tekir bir kedi tezgâhın üstüne atladı; tembel tembel adama yanaştı. Yan yan koluna sürtündü. Adam elini uzattı, kediyi yanağına doğru çekti. Kedi mırıldanıyor, kuyruğunun ucu ileri geri gidip geliyordu.

Ortalık iyice kararmıştı artık. Tom, Al, baba ve John Amca bahçeden dönüyorlardı. Ayaklarını yolda güçlükle sürükleyebiliyorlardı.

Baba:

— Uzanıp, meyve koparmanın adamın sırtını bu kadar ağrıtacağı hiç aklıma gelmezdi, dedi.

Tom:

— Bir iki gün sonra alışırız, diye cevap verdi. Baba, yemekten sonra çıkıp bir dolaşayım da, bakayım kapıdaki o gürültü neymiş bir anlayayım. Boyuna zihnimi kurcalayıp duruyor. Sen de gelir misin?

Baba:

— Hayır, dedi. Biraz dinlenmek, hiçbir şey düşünmemek istiyorum. Uzun zamandan beri boyuna, durmadan düşünüyormuşum gibi geliyor bana. Hayır... Biraz oturup dinlenir, sonra yatarım.

— Al, sen gelir misin?

Al uzaklara baktı:

— Ben çevreyi bir dolaşayım diyorum, dedi.

— Tabiî John Amca da gelmez, biliyorum. Galiba ben kendi başıma gideceğim. Gerçekten çok merak ediyorum.

Baba:

— Benim de seninle birlikte gitmem için bu işi senin kadar merak etmem gerek... Zaten o polisler oradayken adamın başı belâya da girer.

Tom:

— Belki geceleyin giderler, dedi.

— Ne olursa olsun, benim gidip, olup bitenleri öğrenmeye niyetim yok. Nereye gideceğini sakın anaya söyleme. Sonra merak eder.

Tom, Al'a döndü:

— Sen ne olduğunu öğrenmek istemiyor musun?

Al:

— Ben kampı dolaşsam, daha iyi ederim, dedi.

— Kız arayacaksın, değil mi?

Al, sert sert:

— O benim bileceğim iş, dedi.

Tom:

— Ben kendi başıma giderim öyleyse, dedi.

Meyvelikten çıkarak kırmızı kulübeler arasındaki tozlu yola girdiler. Kapıların bazılarından sarı bir gaz lambası ışığı sızıyor, içerdeki yarı karanlıkta siyah insan şekilleri kımıldıyordu. Yolun ucunda silâhı hâlâ dizine dayalı bir muhafız duruyordu.

Tom, muhafızın yanından geçerken biraz durdu:

— Yıkanacak bir yer var mı bu yanlarda?

Muhafız, yarı karanlıkta Tom'u gözden geçirdi. Sonunda:

— Şu su deposunu görüyor musun?

— Evet.

— Orada bir su hortumu vardır.

— Sıcak su var mı?

— Vay anasını! Sen kendini ne sanıyorsun, ulan? J. P. Morgan[21] mısın, mübarek!..

— Yoo! dedi. Elbet değilim. Geceniz hayırlı olsun, bayım.

Muhafız hor görerek söylendi:

— Sıcak su istiyormuş beyefendi!.. Sonra da banyo arayacak galiba.

Muhafız, Joad ailesinin arkasından, suratı asık, baktı.

İkinci muhafız, en sondaki evin arkasından çıkıp geldi:

— Ne var? Ne olmuş, Mack?

— Ne olacak, şu serseri Okieler. "Burada sıcak su var mı?" diyorlar.

İkinci muhafız, silâhın dipçiğini yere dayadı:

— Ah! Hep bunlar, o hükümet kamplarının yüzünden, dedi. Garanti bu herif de hükümet kampında bulunmuştur. Bu kampları yeryüzünden kaldırmadıkça bize rahat, huzur yok. Neredeyse temiz çarşaf bile istemeye kalkacaklar.

Mack sordu:

— Kapıda ne var ne yok acaba?.. Bir şey duydun mu?

— Ne olacak, bütün gün bağırıp durdular. Devlet polisi işi ele aldı. O züppelerin burnundan getiriyor. Asıl fitili veren sıska bir itoğlu it varmış. Bu gece herifi ele geçiririz, sonra canına okuruz, diyorlar.

Mack:

— Bu iş çabuk biterse bize de yol verirler, dedi.

— Korkma, bize yine iş çıkar. Bu serseri Okieler sağ olsun. Sakın gözünü heriflerden ayırma. Baktık ki ortalık durulmaya başlıyor. Onları biraz kışkırtıverilriz, olur biter.

— Ücretler düşünce umarım yine kargaşalık çıkar.

— Tabiî, onu bilmeyecek ne var? Onun için sen işsiz kalır mıyız diye merak etme... Hooper'in çiftliği kapansa başkaları var.

Joadların kulübesinde bir ateşin yandığı görülüyordu. Salam parçaları yağda sıçrıyor, cızırdıyor, patatesler kaynıyordu. Ev duman içinde kalmıştı; sarı lamba ışığı duvarlara koyu siyah gölgeler fırlatıyordu. Ana, ateşin çevresinde acele acele çalışırken Rose of Sharon da öte yanda ağır karnını dizlerine dayamış, bir sandığın üstünde oturuyordu.

Ana sordu:

— Nasılsın şimdi?

— Yemek kokusu beni fena etti. Üstelik acıktım da.!.

Ana:

— Git, kapının orada otur, dedi. Ben şu sandığı parçalayayım.

Erkekler içeri girdiler.

Tom:

— Et var, Allaha şükür! dedi. Kahve de var. Kokusu tâ burnuma geliyor. Vay anasını, öyle acıktım ki... Bir sürü şeftali yedim ama, para etmedi. Ana, ellerimizi nerede yıkayacağız?

— Su deposuna kadar gidin. Orada yıkayın. Ruthie ile Winfield'i şimdi oraya gönderdim.

Erkekler yeniden dışarı çıktılar.

Ana emretti:

— Haydi Rosasharn, haydi bakayım!., dedi. Ya kapının eşiğine, ya yatağına, git otur! Ben sandığı kırıp parçalayacağım!

Kız ellerine dayana dayana kalktı. Ağır ağır şiltelerden birine doğru gitti, üzerine oturdu. Ruthie ile Winfield süklüm püklüm içeri girdiler. Ses çıkarmamaya ve göze görünmemek için duvara sokulmaya çalışıyorlardı.

Ana onlara bir göz attı:

— Odanın karanlık olması işinize geliyor, değil mi? dedi.

Winfield'e elini uzattı ve saçına baktı:

— Saçın ıslak ama, yine temizlenmemişsin.

Winfield:

— Sabun yok ki, ne yapayım? diye yakındı.

— Doğru söylüyorsun, haklısın. Yarın sabun alırım. Bugün yok, ne yapayım? Belki yarın sabun alabiliriz.

Ana yeniden sobanın başına döndü. Tabakları yaydı, yemeği dağıtmaya başladı. Adam başına iki parça salamla büyücek bir patates düşüyordu. Her tabağa üç dilim ekmek koydu. Tavada et kalmayınca, tavanın içinde kalan yağdan her tabağa bir parça döktü. Erkekler yıkanmaktan döndüler, yüzlerinden sular damlıyor ve ıslak saçları parlıyordu.

Tom:

— Haydi bakayım!., diye bağırdı.

Herkes tabağını aldı. Ses çıkarmadan, yutarcasına yiyorlar, ağızlarının kenarındaki yağları ekmekleriyle siliyorlardı. Çocuklar odanın bir köşesine çekilmişler, tabaklarını yere koymuşlar, yemeğin önünde küçük birer hayvan gibi, diz çökmüşlerdi.

Tom:

— Daha var mı, ana? diye sordu.

Anası:

— Hayır, dedi. Olanı biteni bu kadar. Bugün bir dolar kazandık, bir dolarlık yemek de bu işte.

— Bu ha?

— Evet, burada her şey pahalı. Elimiz değer değmez öteberiyi gidip şehirden almalıyız.

Tom:

— Ben doymadım, dedi.

— Yarın bütün gün çalışacağız. Yarın akşam... Daha çok yemeğimiz olur.

Al, tulumunun yeni ile ağzını sildi:

— Gideyim de biraz dolaşayım, dedi.

— Bekle, ben de geliyorum.

Tom, dışarıda Al'ın arkasından yürüyordu. Karanlıkta kardeşine yaklaştı:

— Gerçekten benimle gelmek istemiyor musun?

— Hayır, dedim ya! Ben, buralarda dolaşacağım.

Tom:

— Sen bilirsin, dedi.

Döndü ve yoldan doğru yürümeye başladı. Barakalardan çıkan dumanlar havada toprağa yakın çökmüş, duruyor ve lambalar, yola kapıların ve pencerelerin resimlerini fırlatıyordu. Kapı eşiklerinde insanlar oturmuşlar, karanlığa bakıyorlardı. Tom, yoldan geçerken, bu insanların kafalarını çevirerek gözleriyle kendisini izlediklerini görüyordu.

Yol bir süre sonra toprak oluyor, yeni biçilmiş bir tarlada, uzayıp gidiyor ve yıldız ışığında karanlık ot yığınları görünüyordu. Gökte, batıya doğru inmekte olan ince bir ay dilimi vardı ve tam yukarıda Samanyolu'nda, uzun bir bulut duruyordu. Biçilmiş sarı tarlanın yanında bir koyuluk halinde uzayıp giden tozlu yolda Tom' un ayakları hafif bir ses çıkarıyordu. Ellerini cebine sokmuştu. Büyük kapıya doğru sallana sallana yürüyordu. Yolun yakınında bir set vardı. Sulama kanalındaki suyun otlara çarpmasından çıkan ses duyuluyordu. Hendeğin üstüne çıktı, karanlık suya baktı, suda yıldızların dağınık akislerini gördü. İleride anayol vardı. Gelip geçen otomobillerin farlarından anlaşılıyordu. Tom yeniden yola doğru yürümeye başladı. Yıldız ışığı altında yüksek tel kapıyı görebiliyordu.

Birdenbire yolun kenarında bir karaltı kımıldadı. Bir ses:

— Heyy! Kim o? dedi.

Tom durdu ve kıpırdamadı.

— Kimsin?

Adam ayağa kalktı ve yaklaştı. Tom, adamın elinde silâh olduğunu gördü. Sonra yüzüne fener tutuldu:

— Nereye gidiyorsun bakalım?

— Çıkayım da biraz dolaşayım, dedim. Dolaşmak da yâsak mı?

— Başka taraflarda dolaşsan daha iyi edersin.

Tom sordu:

— Buradan da dışarı çıkamaz mıyım?

— Bu gece çıkamazsın. Geri dön, yoksa düdüğü çalıp yardım isterim, gelip seni alır, götürürler.

Tom:

— Vay anasını, dedi. Bana ne be yahu! Mademki bu kadar önemli, ben de boş veririm. İşte dönüyorum.

Adam yumuşadı. Feneri uzaklaştırdı.

— Bak, senin iyiliğin için söylüyorum: Azgın görevliler, sonra seni yakalarlar, karışmam.

— Ne görevlileri?

— O namussuz kızılların grev görevlileri.

Tom:

— Haa! dedi. Hiçbir şeyden haberim yok ki birader!..

— Kapıdan girerken bir sürü insan görmedin mi?

— Evet, sahi, bir sürü insan gözüme çarptıydı. Ama bir sürü de polis vardı, neden bilmem? Ben bir kaza olmuş sandım.

— Bana bak, sen geldiğin yola gitsene bakalım!

— Başüstüne, bayım.

Tom döndü ve geldiği yere doğru yürümeye başladı. Ses çıkarmadan yüz metre kadar yürüdü. Sonra durdu ve çevreyi dinledi. Sulama kanalının yakınında bir sincabın sürekli sesi işitiliyordu. Çok uzaklardan, bağlı bir köpeğin, azgın azgın, havladığı duyuluyordu. Tom, yolun kıyısına oturdu ve dinledi. Bir baykuşun yüksek ve yumuşak kahkahalarını, biçilmiş tarlada sürünen bir hayvanın gizli ve korkak hareketlerini duydu. Her iki yönün ufkunu

araştırdı. Her iki yön de karanlık birer çerçeveydi; hiçbir şey görünmüyordu. Kalktı, yavaş yavaş yolun sağına doğru yürümeye başladı. Biçilmiş tarlaya girdi. Eğilerek yürüyordu. Saman yığınları alçaldıkça o da boyunu kısıyordu. Yavaş yavaş yürüyor, arada sırada durup dinleniyordu. Sonunda tel örgüye gelmişti. Tel örgü beş sıra gergin telden yapılmıştı. Telin yanına, yere uzandı; başını en alt telin altından soktu, teli elleriyle kaldırdı, ayaklarıyla iterek altından sıyrıldı.

Tam kalkacağı sırada, yolun kenarında birtakım adamların yürüdüğünü gördü. Tom, onların uzaklaşmasını bekledi. Sonra ayağa kalktı ve adamları uzaktan uzağa izlemeye başladı. Yolun kenarında çadırlar olup olmadığına baktı. Bir iki otomobil geçti. Tarlaları bir dere kesiyor ve yol küçük bir beton köprü ile bu derenin üstünden geçiyordu. Tom, köprünün öte yanına baktı. Alçak bir düzlüğün dibinde bir çadır gördü. İçinde bir fener yanıyordu. Bir an çadıra baktı. Çadırın

bezlerine vuran insan gölgelerini seyretti. Tom bir çiti aştı ve çalılarla, bodur söğütler arasından geçerek düzlüğe doğru inmeye başladı. Düzlüğe geldiği zaman küçük bir derenin kıyısını izleyen bir patikaya rastladı. Çadırın önündeki sandığın üzerinde adamın biri oturuyordu.

Tom:

— Merhaba, dedi.

— Kimsin sen?

— Şey... demin... hani buradan geçiyordum da...

— Burada bir bildiğin var mı?

— Hayır. Canım, buradan geçiyordum, işte o kadar. Çadırdan bir baş uzandı.

Bir ses:

— Ne var? Ne olmuş? dedi.

Tom:

— Casy! diye bağırdı. Casy! Hay Allah! Ne arıyorsun burada?

— Vay canına, Tom Joad'muş?!.. Gel, gel, gir içeri Tommy. Gir, gir.

Çadırın önündeki adam sordu:

— Demek tanıyorsun bu adamı?

— Tanımak da söz mü? Elbette tanıyorum. Yıllardan beri tanıyorum. Batıya birlikte geldik. Gir içeri, Tom.

Casy, Tom'un kolundan sımsıkı yakaladı, çadıra soktu.

Üç kişi yerde oturuyorlardı. Çadırın ortasında bir fener yanıyordu. Adamlar başlarını kaldırıp kuşkulu kuşkulu baktılar.

Esmer yüzlü, kaşları çatık bir adam elini uzattı:

— Buluştuğumuza memnun oldum, dedi. Casy anlattıydı. Casy, sözünü ettiğin çocuk bu mu?

— Ya! Hay Allah be!.. Eee, çoluk çocuk nasıl bakalım? Ne arıyorsunuz burada?

Tom:

— Burada iş var diye geldik, dedi. Gelir gelmez bir sürü polis, bizi bu çiftliğe soktu. Öğleden beri şeftali toplayıp duruyoruz. İçeri girerken bir sürü insanın bağırdığını gördüm. Bana bunun nedenini söyleyen olmadı. Merak ettim, olup bitenleri öğrenmeye geldim. Ya sen, buralara nasıl geldin?

Papaz, ileriye baktı; geniş, soluk alnına sarı fener ışığı vuruyordu:

— Hapishane ilginç bir yer, dedi. Ben de bir zamanlar İsa gibi bir şey bulmak için çöle çıkmıştım. Hatta bazen aradığımı bulduğum oldu bile. Ama aradığımı asıl hapishanede buldum...

Gözleri keskin ve neşeli neşeli bakıyordu.

— Büyük bir koğuştaydık... İçeride her zaman bir sürü insan bulunurdu. Yeni yeni adamlar gelip gidiyordu. Tabiî ben de boyuna konuşup duruyordum.

Tom:

— Evet, bu senin eski marifetin, dedi. Boyuna konuşursun. İdam sehpasına götürseler bile yine oturup cellâtla çene yarıştırırsın. Ben senin kadar çenesi düşük adam görmedim ömrümde.

Çadırdaki adamlar güldüler. Buruşuk yüzlü, kupkuru bir adam dizine vurdu:

— Evet. Boyuna konuşur, dedi. Ama, herkes onu dinlemekten hoşlanıyor.

Tom:

— Tabiî, sende papazlık var, dedi. Papaz olduğunu size söyledi mi?

— Söyledi elbet.

Casy gülümsedi:

— Evet efendim, dedi. Ben işi anlamaya başlıyorum artık. Deliktekilerin çoğu sarhoş insanlardı. Çoğu da bir şey çaldıklarından deliğe tıkılmışlardı; çaldıklarının çoğu da muhtaç oldukları şeylerdi. Ve bunları başka türlü elde etmek imkânını bulamamışlardı. Anlıyor musun?., diye sordu.

— Hayır, anlamıyorum, dedi.

— Oradakiler iyi insanlardı. Anladın mı? İhtiyaç onları kötü insan yapmıştı ve o

zaman anlamaya başladım: Bütün bu gürültülerin nedeni, ihtiyaç... Ben bir türlü bunu bulamamıştım. Evet, bir gün bize ekşimiş fasulye vermişlerdi. İçimizden birisi bağırmaya başladı, tabiî bir şey olmadı. Ama avaz avaz bağırmakta devam etti. Mutemet gelip içeri baktı, gitti. Sonra başka biri bağırmaya başladı. Ondan sonra hepimiz bağırıp çağırmaya başladık. Hepimiz de aynı şekilde bağırıyorduk. Yani, mahpushane sanki temellerinden sarsılıyor, birbirine geçiyordu. Vay canına! Sonra ne oldu biliyor musun? Koşa koşa geldiler, bize başka yemek verdiler... Sonunda verdiler. Anlıyor musun?

Tom:

— Hayır, anlamıyorum, dedi.

Casy, çenesini ellerine yerleştirdi:

— Galiba ben meramımı anlatmasını beceremiyorum, dedi. Belki de sonucu senin düşünüp bulman gerek. Kasketin nerede?

— Ben kasketsiz geldim.

— Kız kardeşin nasıl?

— İnek gibi şişti. Garanti, ikiz doğuracak. Karnının altına bir araba koymalı. Şimdi karnını ellerine alıp öyle dolaşıyor. Casy, sen bana burada olup bitenleri anlatmadın...

Kupkuru adam:

— Grev yaptık, dedi. Burada grev vardı.

Tom:

— Evet. Gerçi sandık başına beş sent çok bir para değil ama, insan hiç olmazsa aç kalmaz ya, siz ona bakın.

Kupkuru adam:

— Beş sent ha?!., diye bağırdı. Beş sent! Demek şimdi size beş sent veriyorlar, öyle mi?

— Evet. Bugün hepimiz çalıştık da bir buçuk dolar kazandık.

Çadırda ağır bir sessizlik oldu. Casy, çadırın kapısından karanlığa doğru baktı. Sonunda:

— Bana bak, Tom!., dedi. Biz de sizin gibi buraya çalışmaya geldik. Beş sent vereceğiz, dediler. Çok kalabalıktık. İşe başladık, sonra iki buçuk sent vermeye kalktılar. Bu kadarcık para ile insan karnını bile doyuramaz. Kaldı ki çocukları da varsa... Biz de bu kadar paraya çalışmayız, dedik. Bizi dışarı attılar. Dünyanın polisini başımıza sardılar. Şimdi de size beş sent veriyorlar. Bu grev başarılmazsa... Yine size beş sent verirler mi sanıyorsun?

Tom:

— Bilmiyorum, dedi. Şimdi beş sent veriyorlar ya...

Casy:

— Beni dinle, dedi. Hep bir arada kamp yapmak istedik. Bizi domuz sürer gibi birbirimizden ayırdılar, dağıttılar. Birçoklarımızı dövdüler. Bizi domuz sürer gibi sürdüler. Domuzların üzerine saldırır gibi üzerimize saldırdılar. Buna daha çok dayanamayız. Birçokları iki günden beri ağzına bir lokma koymadı. Bu gece yerine dönecek misin?

Tom:

— Niyetim öyle, dedi.

— Peki öyleyse. Oradakilere durumu anlat. Onlara, bizim aç kaldığımızı ve onları da

arkadan vurmaya hazırlandıklarını anlat. Çünkü bizi buradan atar atmaz, hemen sandık başına verdikleri ücretleri iki buçuğa düşürecekler.

Tom:

— Ben durumu onlara anlatırım, dedi. Nasıl anlatacağım onu da bilmiyorum ya. Ben ömrümde bu kadar çok silâhlı insan görmedim. Benim söz söylememe müsaade ederler mi, etmezler mi, bilmem. Sonra laf dinleyecek bir dakikaları bile yok. Herkesin başı önüne eğik, nasılsın diyen bile yok.

— Tom, sen onlara anlatmaya çalış. Biz gider gitmez onlara da iki buçuk sent vermeye kalkacaklar. İki buçuk sentin ne demek olduğunu sen biliyor musun?.. Bir ton şeftaliyi bir dolara toplamak demek.

Başını eğdi:

— Hayır, bu kadar para ile çalışamazsınız... Karnınızı bile doyuramazsınız. Yiyecek alamazsınız.

— Ben herkese durumu anlatmaya çalışacağım.

— Anan nasıl?

— İyi... Zavallı, hükümet kampından pek hoşlandıydı. Hamam vardı, sıcak su vardı.

— Evet, öyleymiş, işittim...

— Çok güzel bir yerdi. Ne yazık ki iş bulamadık... Bırakmak zorunda kaldık.

Casy:

— Ben de bu kamplardan birine gitmek isterdim, dedi. Çok merak ediyorum. Orada polis yokmuş, öyle mi?

— Orada herkes birbirinin polisi.

Casy, heyecanlanarak başını kaldırdı:

— Hiç kavga gürültü olmuyor muydu? Dövüş, hırsızlık, sarhoşluk gibi?..

Tom:

— Hayır, dedi.

— Peki, tut ki biri kötülük yapmaya kalktı... Ona karşı ne yapıyorlar?

— Kamptan atıyorlar.

— Peki, böyle olaylar çok olmuyor mu?

Tom:

— Ne münasebet, dedi. Biz kampta bir ay kaldık, sadece bir tek olay çıktı, o kadar.

Casy'nin gözleri heyecanla parladı. Ötekilere döndü:

— Görüyor musunuz? diye bağırdı. Size söylemedim mi? Gürültüleri çıkaran daha çok polisler. Beni dinle Tom: Milletin bizimle birlik olmasına çalış. Çünkü, bir iki gün sonra nasıl olsa ücreti düşürecekler. Şeftaliler olmuştur. Onlara durumu anlat.

Tom:

— Anlamazlar ki, dedi. Şimdi beş sent alıyorlar, başka şeye kulak asmazlar.

— Ama grev kalktıktan hemen sonra artık onlara beş sent verilmeyecek.

— Bunu düşüneceklerini sanmıyorum. Şimdi beş sent alıyorlar. Gerisi onlara vız gelir.

— Peki, sen yine söyle canım.

Tom:

— Sözgelişi babam işi bırakmaz, dedi. Ben bilirim babamı. "Bana ne?" der, geçer.

Casy'nin canı sıkılmıştı:

— Evet. Doğru, dedi. Yumruğu yemeden aklı başına gelmez.

Tom:

— Bir lokma yiyeceğimiz yoktu, dedi. Bu akşam ağzımıza et koyduk. Çok değil!.. Babam hiç başkaları için etinden vazgeçer mi? Sonra, Rosasharn'a da süt lâzım. Kapının dışında bir sürü adam bağırıp çağırıyor diye anam hiç Rosasharn'ın karnındaki çocuğu aç bırakır mı?

Casy, kederli:

— Durumu anlamalarını ne kadar isterdim, dedi. Etlerini temin edecek tek yolun hangisi olduğunu anlamalarını ne kadar

isterdim... Ah, Allahım! Bazen canımdan bıkıyorum, beziyorum. Bir adam vardı, ben mahpustayken, getirmişlerdi. Sendika kurmaya çalışıyormuş. Bir tanesini kurmuş bile. Sonra o vigilant'lar[22] sendikayı dağıtmışlar. Nasıl olmuş, biliyor musunuz? Adamın yardım etmeye çalıştığı insanlar, kendi aleyhine kalkmışlar. Onunla ilgilerini kesmişler. Onun aralarında bulunmasından berkinmişler. "Defol git!" demişler. "Sen bizim için tehlikeli bir adamsın!" demişler. Tabiî bu hareket adamcağızı epeyce üzmüş. Hapishanedeyken derdi ki: "Bilgili adam böyle şeylere boş verir." derdi. "Fransız İhtilâline baksana... Devrimi yapanların sonradan birer birer kafası uçurulmadı mı? Bu, her zaman böyle olur." derdi. "Yağmurun yağması kadar doğal bir şey bu. Bu iş, çocuk oyuncağı değil. Böyle işlere kelleyi koltuğunun altına alanlar girer. O zaman artık sen davanın kendisi olursun. Washington'a bak..." derdi. "Devrimi yaptı, sonra öteki itoğlu itler, onun

aleyhine döndüler. Lincoln' ün başına da aynı şey geldi. Lincoln'ü alkışlayan aynı adamlar, onu öldürmeye kalktılar. Yağmurun yağması kadar doğaldır bu!.."

Tom:

— Gerçekten işin şakası yok, dedi.

— Tabiî yok ya. Mahpushanedeki o adam derdi ki: "Ama, insan elinden geleni yapmalı. Ve ne zaman bir adım ileri atsan, sonradan biraz gerilersin, ama büsbütün geriye gitmezsin. Bunu göz önünde tutarsan..." derdi, "her şey yoluna girer. Boş gibi görülse bile hiçbir eylem boş değildir."

Tom:

— Sadece konuşuyorsun, dedi. Boyuna konuşuyorsun, kardeşim. Sözgelişi bir kere Al'ı gözünün önüne getir. Al, boyuna kızların arkasından koşar durur. Dünyada başka

hiçbir şeye metelik vermez. Şu bir iki gün içinde bile bir kız daha tavlar; Bütün gün aklı fikri kızlarda, geceleri de onların kucaklarında. Onun ne yukarı, ne aşağı, ne de yana bir adım atacağı yok.

Casy:

— Evet, dedi. Ne yapsın?.. O da kendine göre bir yol tutturmuş gidiyor. Biz de onun gibi, kendimize göre bir yol tutturmuşuz, gidiyoruz.

Dışarıda oturan adam, çadırın kapısını açtı:

— Allah kahretsin, dedi. Etrafın hali hiç hoşuma gitmiyor.

Casy başını çevirerek adama baktı:

— Ne var, ne oldu?

— Bilmiyorum. Bir şey yok ama, pireleniyorum. Kedi gibi pireleniyorum.

— Peki, ne var?

— Bilmem. Kulağıma sesler gelir gibi oluyor. Kulak kabartıp dinliyorum, bir şey yok.

Kupkuru adam:

— Senin sinirlerin bozulmuş, dedi.

Kalktı ve dışarı çıktı. Biraz sonra çadırın içine bakarak:

— Şu yandan doğru büyük bir karabulut geliyor, dedi. Belki onun gök gürültüsüdür. Her halde onu pirelendiren de bu olacak... Havadaki elektrik.

Yeniden dışarı döndü. îki adam da ayağa kalktı ve dışarı çıktılar.

Casy, hafif bir sesle:

— Hepsi tetikte. Polisler nasıl canımıza okuyacaklarını ve buradan bizi nasıl atacaklarını düşünüp duruyorlar. Çok konuştuğum için beni de elebaşı sanıyorlar.

Kupkuru adam yeniden başını içeri uzattı:

— Casy, feneri söndür de dışarı çık. Ben de bir şeyler duyar gibi oluyorum.

Casy, lambanın düğmesini çevirdi. Alev küçüldü, pır pır etti, sonra söndü. Casy el yordamıyle dışarı çıktı. Tom da onu izledi.

Casy yavaşça sordu:

— Ne var?

— Bilmiyorum. Bak, dinle.

Çevrede sessizliği bozan kurbağa sesleriydi. Ağustosböceklerinin yüksek ve keskin ıslıkları işitiliyordu. Ama bu ses fonunun arasında başka sesler de vardı. Yoldan gelen

hafif ayak sesleri, yolun kenarındaki toprakların ezilişi, dereden doğru hafif su şırıltıları.

Casy:

— Duyuyorum, dersem yalan. Yanılıyorsunuz, sinirlisiniz, onun için, diye onları yatıştırmaya çalıştı. Hepimiz sinirliyiz. Neden bilmem. Sen bir şeyler duyuyor musun Tom?

Tom:

— Evet, duyuyorum, dedi. Evet, evet... Galiba sarıldık. Her yandan ayak sesleri geliyor. Buradan gidelim.

Kupkuru adam fısıldadı:

— Köprünün altına girelim. Şu yana... Çadırı da hiç bırakmak istemiyorum.

Casy:

— Haydi gidelim öyleyse, dedi.

Dere boyunca ses çıkarmadan yürüdüler. Karanlık köprü altı, önlerinde bir mağara gibi duruyordu. Casy eğildi ve altına girdi. Arkasından Tom girdi. Ayakları suya değiyordu. Otuz adım kadar yürüdüler. Köprünün tavanından solukları yansıyordu. Sonra köprünün öte yanına çıktılar ve doğruldular.

Keskin bir bağırış:

— İşte buradalar!..

Üzerlerine iki elektrik feneri tutuldu. Işık gözlerini aldı.

— Kıpırdamayın!..

Karanlığın içinden sesler geliyordu:

— İşte o!.. Başı parlayan namussuz! Ta kendisi!

Casy, kör kör ışığa doğru bakıyordu. Güçlükle soluk almaktaydı:

— Durun, dedi. Siz ne yaptığınızı bilmiyorsunuz. Çocukların aç kalmasına yardım ediyorsunuz.

— Sus ulan, kızıl köpek!..

Kısa boylu, iriyarı bir adam, ışığın içine atladı. Elinde yepyeni beyaz bir cop vardı.

Casy, sözüne devam ediyordu:

— Siz ne yaptığınızı bilmiyorsunuz...

İri adam, elindeki copla birlikte fırladı. Casy eğilerek coptan kaçmak istedi. Ağır cop, tok bir kemik ezilişinin sesini çıkararak başının bir yanını dağıttı. Casy, ışıktan dışarı, yana doğru yuvarlandı.

— Vay anasını, George; herifi öldürdük galiba!..

George:

— Feneri tut bakalım, dedi. Eşşoğlu eşek haketti ama. Fener ışığı alçaldı, yeri araştırdı ve Casy'nin dağılmış kafasını buldu.

Tom, papaza baktı. Işık, şişman adamın bacaklarını ve beyaz, yeni copunu kesiyordu. Tom, ses çıkarmadan atıldı. Copu kaptı. Önce vuramadığını, sonra bir omuza vurduğunu ve ikinci keresinde ezici vuruşun başı bulduğunu ve şişman adam yere düşerken de başına üç kere daha vurduğunu biliyordu. Sonra bağırma ve çağırmalar, koşuşan ayakların çıkardığı sesler, çalıların hışırtısı. Tom, upuzun yatan adamın başında duruyordu. Ve sonra başına ani bir sopa indi. Elektrik çarpmasına benzeyen bir vuruştu bu. Sonra, eğile eğile dere boyunca koşmaya başladı. Kendisini izleyen ayakların çıkardığı sesleri duyuyordu. Birdenbire döndü ve çalıların arasına girdi. Bir meşe fundalığına daldı. Kıpırdamadan yattı. Ayak sesleri

yaklaştı; ışıklar derenin dibini araştırıyordu. Tom, fundalığın içinden sürüne sürüne sırta tırmandı. Bir meyve bahçesine girdi. Hâlâ adamların bağırıştıklarını, derenin dibini araştırdıklarını işitiyordu. Eğile eğile sürülmüş toprağın üzerinde koştu; topraklar ayağının altında kayıyor ve yuvarlanıyordu. Karşısında, sulama kanalı boyunca uzanıp giden çalılık gördü. Burası tarlanın seriydi. Asma ve böğürtlen dalları arasına sıkışmış olan çalılığın içine kaydı. Sonra soluk soluğa yere uzandı. Elini duygusuzlaşan yüzüne ve burnuna götürdü. Burnu ezilmişti, çenesinden kan damlıyordu. Aklı başına gelinceye kadar hiç kıpırdamadan yüzükoyun yattı. Sonra yavaş yavaş sürünerek hendeğin kıyısına indi. Serin su ile yüzünü yıkadı, mavi gömleğinin ucunu yırttı, suya batırdı, yarılmış yanağına, burnuna bastırdı. Su, yaraya işledi, yaktı.

Yıldızların önünde siyah bir leke gibi duran karabulut gökten geçip gitmişti; gece yeniden sessizdi.

Tom, suya daldı, ayağının hendeğin dibinde kaydığını hissetti. Dereyi iki kulaçta geçti, karşı yakaya güçlükle çıktı. Elbiseleri vücuduna yapışmıştı. Silkindi ve bir hışırtı sesi çıkardı, ayakkabıları fış fış ediyordu. Sonra oturdu, ayakkabılarını çıkardı, suyunu boşalttı, pantolonunun paçalarını silkeledi, ceketini çıkardı, suyunu sıktı.

Hendekleri arayan projektörlerin yolda oynaştıklarını gördü. Tom, ayakkabılarını giydi ve biçilmiş tarlada dikkatle yürümeye başladı. Artık ayakkabıları fış fış etmiyordu. İçgüdü ile tarlanın öte yanına doğru yürüdü. Sonunda yola varmıştı. Çok dikkatle yürüyerek kulübelerin olduğu meydana yaklaştı.

Birdenbire bir ses işittiğini sanan muhafızlardan biri, bağırdı:

— Kim o?

Tom yere yattı ve yerde cansız gibi kıpırdamadan kaldı. Üzerinden bir projektör geçti. Tom sessizce, sürüne sürüne Joadların bulunduğu kulübeye doğru yaklaştı.

Kapının menteşeleri gıcırdadı. Ananın durgun ve aynı tondaki berrak sesi işitildi:

— Kim o?

— Benim, Tom.

— Hemen uyu, oğlum. Al daha gelmedi.

— Bir kız bulmuştur.

Ana alçak sesle:

— Oğlum uyu, dedi. Senin yerin penceren-in altında.

Tom yerini buldu, üzerindekilerin hepsini çıkardı. Battaniyesinin altına titreye titreye girdi. Yaralı yüzü duygusuzluktan kurtulmuştu, bütün kafası zonkluyordu.

Al, bir saat sonra geldi. Yavaşça yaklaştı ve Tom'un ıslak elbiselerine bastı.

Tom:

— Sus, ses çıkarma, dedi.

Al:

— Sen uyanık mısın? diye fısıldadı. Neden böyle ıslandın?

Tom:

— Sus, dedi. Sabahleyin anlatırım.

Baba arkası üstü döndü; horultusu bütün odayı kaplıyordu.

Al:

— Üşümüşsün, dedi.

— Sus. Sen uyumana bak.

Pencerenin küçük karesi odanın karanlığında gri kalıyordu.

Tom uyumadı. Yaralı yüzünün sinirleri yeniden canlanmış, zonkluyordu. Elmacık kemiği ağrıyordu. Kırık burnu, sanki bir şey kendisine vuruyormuş da sarsıyormuş gibi, büyük bir acıyla çarpıyor ve atıyordu. Küçük pencere karesini seyrediyor, yıldızların pencerenin içinden kayarak kaybolduklarını görüyordu. Arada sırada bekçilerin ayak seslerini duyuyordu.

Sonunda uzaklarda horozlar öttü ve pencere yavaş yavaş aydınlandı. Tom, şişmiş yüzünü parmaklarının uçlarıyle yokladı ve bu hareket Al'ı homurdattı. Al, uykusunda mırıldandı.

Artık ortalık ışımaya başlamıştı. Birbirine yakın kurulmuş kulübelerde hareket başlamıştı. Değneklerin kırıldığı, kap kacakların çarptığı işitiliyordu. Ana alaca karanlıkta birdenbire kalkıp oturdu. Tom, anasının uykudan şişmiş yüzünü görüyordu. Anası, uzun uzun pencereye baktı, sonra battaniyesini attı, entarisine uzandı. Oturduğu yerde entarisini başına geçirdi, ellerini havaya kaldırdı; entari kendiliğinden göğsüne kaydı. Ayağa kalktı, entarisini aşağı, dizkapaklarına kadar çekti. Sonra çıplak ayakla, ses çıkarmamaya dikkat ederek, pencereye yaklaştı; dışarı baktı. Bir yandan artan aydınlığı seyrederken, öte yandan alışık parmakları saçlarının örgüsünü çözdü, yollarını düzeltti, yeniden ördü. Sonra ellerini kavuşturdu, bir

süre bu durumda hareketsiz kaldı. Penceren-in kenarında yüzü iyice aydınlanmıştı. Döndü, şiltelerin arasından dikkatle basa basa geçti, feneri buldu. Şişesini gıcırdatarak kaldırdı, fitili yaktı.

Baba, olduğu yerde döndü, gözlerini kırpıştırarak anaya baktı.

Ana:

— Yanında para var mı? dedi.

— Ha?.. Ha?.. Evet. Pusulada altmış sent yazıyor.

— Peki. Kalk öyleyse, git de biraz unla içy-ağı al. Haydi, çabuk.

Baba esnedi:

— Peki ama, dükkân daha açılmamıştır belki?..

— Öyleyse açtır. Haydi, git de yiyecek bir şey getir. Sonra işe gideceksiniz.

Baba, tulumunu zar zor giydi. Üzerine tozlu ceketini geçirdi. Esneye, gerine, sersem sersem kapıdan çıktı.

Çocuklar uyanmışlar, battaniyelerinin altından çevreyi fare gibi gözetliyorlardı. Şimdi odayı donuk bir ışık kaplamıştı; güneşin doğmadan önceki renksiz ışığıydı bu. Ana, şiltelere bir göz attı. John Amca uyanmıştı. Al hâlâ mışıl mışıl uyuyordu. Gözleri Tom'a kaydı. Bir an dikkatle baktıktan sonra, birdenbire Tom'a yaklaştı. Tom'un yüzü şişmiş, mosmor olmuştu. Dudaklarında ve çenesinde kanlar kuruyup kalmıştı. Sıyrık, elmacık kemiğinin kenarları toplanmış ve büzülmüştü.

Anası:

— Tom, diye fısıldadı. Ne oldu sana?

Tom:

— Sus, dedi. Kimse duymasın. Dövüştük.

— Tom!..

— Ne yapayım ana, dayanamadım.

Anası, Tom'un yanına diz çöktü.

— Başına bir belâ mı geldi?

Tom, uzun uzun düşündükten sonra, cevap verdi:

— Evet, dedi. Başıma bir belâ geldi. Ben bugün işe gidemem. Saklanmalıyım.

Çocuklar, ellerinin ve dizlerinin üzerine basarak yaklaştılar, merakla bakmaya başladılar:

— Ana, Tom'a ne olmuş?

Ana:

— Susun, dedi. Haydi, gidip ellerinizi, yüzünüzü yıkayın bakayım.

— Sabun yok.

— Su var ya, yeter.

— Ana, Tom'a ne olmuş?

— Size susun dedim. Kimseye sakın bir şey söyleyeyim demeyin.

Döndüler, ilerideki duvarın kenarına gidip çömeldiler. Analarının her sabahki temizliğinden kurtulacaklarını anlamışlardı.

Ana:

— Çok mu kötü oldu? diye sordu.

— Burnum kırıldı, o kadar.

— Yok, yani, kavga çok mu kötüydü?

— Evet, korkunçtu.

Al gözlerini açtı, Tom'a baktı:

— Ooo! Vay canına! Ne olmuş sana?

John Amca:

— Ne oldu, anlatsana? dedi.

Baba, ayaklarını sürüyerek içeri girdi:

— Açıktı.

Sobanın yanına, yere küçük bir kesekâğıdı un ile bir paket yağ koydu.

— Ne o? Ne oldun böyle Tom? diye sordu.

Tom bir süre dirseğinin üstüne dayandı, sonra arka üstü yattı.

— Vay babasının canına!.. Bitkinim. Size bir kere anlatırım. Böylece, hepiniz meraktan kurtulmuş olursunuz. Çocukları ne yapacağız?

Ana, duvara sinmiş olan çocuklara baktı:

— Çabuk gidip yüzünüzü yıkayın.

Tom:

— Yok, gitmesinler, dedi. Onlar da duysunlar. Onlar da bilsinler. Sonra meraktan patlarlar.

Baba sordu:

— Peki, olay ne?

— Anlatacağım. Dün gece şu dünkü bağırıp çağırmaların ne olduğunu öğrenmeye gittim. Casy'ye rastladım...

— Papaza mı?

— Evet baba, papaza. Greve elebaşılık ediyormuş. Üzerine saldırdılar.

Babası sordu:

— Kimler saldırdı?

— Bilmiyorum. O gece bizi yoldan çeviren adamlara benzer herifler. Ellerinde polis copları vardı.

Durdu.

— Casy'yi öldürdüler. Kafasını parçaladılar. Ben de oradaydım. Gözüm karardı. Herifin elindeki copu yakaladım...

Bunları anlattığı sırada, yeniden geceyi, karanlığı, fener ışıklarını görüyor gibiydi.

— Ben de., ben de herifin kafasına indirdim copu.

Anasının sanki soluğu kesilmişti. Baba kaskatı olmuştu. Yavaşça sordu:

— Herifi öldürdün mü?

— Bilmiyorum. Gözüm kararmıştı. Ben herifi öldürmeye çalıştım, ötesini bilmiyorum.

Ana sordu:

— Seni gördüler mi?

— Bilmiyorum, bilmiyorum. Galiba gördüler. Üzerimize fener tutuyorlardı.

Ana bir an Tom'un gözlerine baktı:

— Baba, dedi. Git de biraz sandık kır. Kahvaltımızı edelim. İşe gitmeniz gerek. Ruthie, Winfield. Eğer bir kimse soracak olursa... Tom hastadır dersiniz. İşitiyor musunuz? Eğer söylerseniz... Ağabeyinizi

yeniden hapishaneye götürürler. İşitiyor musunuz?

— Evet efendim, işitiyoruz.

— John, gözlerini bunlardan ayırma. Kimse ile konuşmasınlar.

Baba, bir zamanlar mal taşımış olan sandıkları kırarken ana da sobaya tahtaları atıyordu. Un bazlamasını yaptı, kahveyi kaynatmaya başladı. Tahtalar ateş aldı, alevler bacada gürledi.

Baba, sandık kırma işini bitirdi. Tom'un yanına geldi.

— Casy.. iyi adamdı. Ne diye bu işlere burnunu sokmuş?

Tom dalgın dalgın:

— Sandığı beş sente, şeftali toplamaya gelmişler buraya, dedi.

— Peki, bizim aldığımız para da bu.

— Yaaǃ.. Biz buraya onların grevini bozmaya gelmişiz. Onlara iki buçuk sent vermeye kalkmışlar.

— İki buçuk sentle geçinilir mi?

Tom, bitkin bir halde:

— Biliyorum, geçinilmez, dedi. İşte zaten bunun için grev yapmışlar. Ah! Her halde dün gece grevin önüne geçmişlerdir. Belki biz de bugün iki buçuk sent almaya başlarız.

— Ne diyorsun, bu namussuzluk!..

— Evet baba, namussuzluk, anlıyor musun şimdi?.. Casy yine., iyi bir adamdı. Hay Allah kahretsin, gözümün önünden gitmiyor. Boylu boyunca yerde yatıyordu... Başı ezilmişti. Kanlar akıyordu. Aman Yarabbi!..

Elleriyle yüzünü kapadı.

John Amca sordu:

— Eee!.. Şimdi ne yapacağız bakalım?

Al ayağa kalkmıştı:

— Ben biliyorum yapacağımı. Artık bu belâdan kurtulacağım!..

Tom:

— Hayır, olmaz, dedi. Şimdi sana muhtacız. Gidecek olan benim. Ben artık sizin için tehlikeliyim. Ayağa kalkar kalkmaz, gideceğim.

Ana sobanın başında çalışıyordu. Konuşulanları işitmek için başını biraz yana çevirmişti. Tavaya yağı koydu; yağ, sıcaklığın etkisiyle cızırdamaya başlayınca, hamuru yağa kaşıkla boşalttı.

Tom sözüne devam etti:

— Al, senin burada kalman gerek. Kamyona kim bakar sonra?

— Bana ne? Artık kim bakarsa baksın.

— Olmaz Al, olmaz. Buradakiler senin yabancın değil, ailen. Onlara ancak sen yardım edebilirsin. Ben onlar için artık bir tehlikeyim.

Al, hiddetli hiddetli homurdandı:

— Anlamıyorum!.. Ne diye gidip bir garajda iş bulmuyorum?

— Sonradan bulursun belki.

Tom, gözünü Al'dan ayırdı, şiltenin üstünde yatan Rose of Sharon'u gördü. Kızın gözleri büyümüştü., evlerinden fırlamış gibi.

Tom:

— Merak etme, diye seslendi. Sen merak etme. Bugün sana süt alınacak.

Rose of Sharon yavaşça gözlerini kırpıştırdı, Tom'a cevap vermedi.

Baba:

— Tom, söyle... dedi. Adamı öldürdün mü?

— Bilmiyorum. Karanlıktı. Bir şey kafama tak diye indi. Bilmiyorum. İsterim ki herifi öldürmüş olayım. Umarım ki namussuz herif ölmüştür.

Ana:

— Tom!., diye seslendi. Böyle söyleme.

Sokaktan ağır ağır geçen otomobillerin sesleri geliyordu. Baba pencereye gitti ve dışarı baktı.

— Bir sürü yeni yeni insanlar geliyor, dedi.

Tom:

— Her halde grevin önüne geçmişlerdir, dedi. Galiba siz de iki buçuk sent almaya başlayacaksınız.

— Ama insan ne kadar çalışırsa çalışsın, bu kadar parayla aç kalır.

Tom:

— Bilmiyorum, dedi. Siz de yere düşen şeftalileri yersiniz. Ölmemeye çalışırsınız.

Ana bazlamayı çevirdi, kahveyi karıştırdı:

— Bana bakın, dedi. Bugün mısır unu alırım. Mısır unu çorbası içeriz. Benzin alacak paramız olur olmaz buradan çıkıp gideriz. Burası iyi bir yer değil. Sonra ben, Tom'u da yalnız başına bırakamam. Hayır, olmaz.

— Ana, olmaz. Size ne diyorum?.. Ben sizin için artık tehlikeli bir insanım.

Ana çenesini sıkıyordu:

— Bu böyle olacak. Çok laf istemem. Haydi, gelin şunları yiyin bakalım da işinizin başına gidin. Kapları yıkayayım, ben de gelirim. Para biriktirmek gerek.

Yağda kızarmış hamuru o kadar sıcak sıcak yediler ki, hamur hâlâ ağızlarında cızırdıyordu. Sonra kahveyi baş aşağı edip maşrapalarını doldurdular ve bol bol kahve içtiler.

John Amca tabağına bakıp bakıp başını salladı:

— Buradan çıkarsak, talihimiz düzelecek mi? Muhakkak bunlar benim günahlarım yüzünden!...

Baba:

— Eee, kes!., diye bağırdı. Şimdi senin günahlarınla uğraşacak zamanımız yok. Haydi bakalım. İş başına. Çocuklar, siz de gelip yardım edin. Ananın hakkı var... Buradan başımızı alıp gitmeliyiz.

Hepsi dışarı çıktıkları sırada, ana, bir tabak ve bir maşrapa aldı, Tom'a götürdü:

— Biraz bir şey yesen iyi olur.

— Yiyemem ana. O kadar canım yanıyor ki, çiğneyemeyeceğim.

— Biraz dayan.

— Hayır ana, yiyemem.

Ana, şiltenin kenarına oturdu:

— Anlat bana bakayım, dedi. Bakayım bir kere anlayayım. İşi iyice bileyim. Casy ne yapıyordu? Neden Casy'yi öldürdüler?..

— Üzerine ışık tutmuşlardı, orada duruyordu.

— Ne dedi?.. Söylediklerini hatırlıyor musun?

Tom:

— Elbette, dedi. Casy: "Milleti aç bırakmaya hakkınız yok!" dedi. Sonra o koca şişko pezevenk, Casy'ye: "Kızıl namussuz!" dedi. Casy de: "Siz ne yaptığınızı bilmiyorsunuz..." dedi. Sonra o herif Casy'nin kafasını dağıttı.

Ana başını eğdi, ellerini kavuşturdu.

— Demek öyle dedi... "Siz ne yaptığınızı bilmiyorsunuz..." dedi, ha?..

— Evet. .

Ana:

— Büyükana sağ olup da bunu duysaydı, dedi.

— Ana... Ne yaptığımı bilmedim. Kaşla göz arasında oluverdi. Yaptığım şeyin kendim bile farkında olmadım.

— Peki, peki... Yapmasaydın iyi olurdu. Keşke orada bulunmasaydın. Ama sen, gereken şeyi yapmışsın. Ben seni suçlu bulmuyorum.

Sobaya yaklaştı, bulaşık yıkamak için ısıttığı suya bir bez daldırdı.

— Şunu yüzüne koy. İyi gelir, dedi.

Tom, sıcak bezi burnunun ve yanağının üstüne koydu. Sıcaktan yüzünü buruşturdu.

— Ana, ben bu gece gideyim. Bu iş yüzünden başınıza bir belâ gelmesin.

Ana kızarak:

— Tom!., dedi. Evet, benim birçok şeye aklım ermiyor, ama şunu iyi biliyorum ki: Senin gitmenle işler düzelmiş olmaz. Tersine, daha kötü olur.

Sonra yine sözüne devam etti:

— Bir zamanlar bizim bir toprağımız vardı. O zamanlar bütün aile hep bir aradaydık. İhtiyarlar ölür, çocuklar doğar ve büyürdü, ama her zaman yine bir tek şey vardı... Bir tek aileydik. Duru, besbelli bir bütündük. Artık kalmadı. Artık açık ve besbelli değiliz. Bizi duru ve açık tutan hiçbir şey kalmadı artık. Sözgelişi, Al... Kendi başının çaresine bakmak için vızıldanıp duruyor. John Amca da zar zor bizimle bacağını sürüyor. Baban eski yerini kaybetti. Ailenin başkanı olmaktan çıktı. Dağılıyoruz, Tom. Artık ailemizden iz kalmadı. Rosasharn'a gelince...

Çevresine bakındı; kızın evinden fırlamış gözlerini gördü:

— Neredeyse doğuracak; beri yandan ortada kocası yok. Bilmiyorum, anlamıyorum. Ben aileyi yaşatmak için elimden geleni yapıyorum. Winfield.. bu gidişle ne olacak? Gün geçtikçe haylazlaşıyor. Ruthie ise., hayvan gibi. Güvenecek kimsem kalmadı. Gitme Tom. Bizimle kal, bize yardım et.

Tom, yorgun yorgun:

— Peki, peki... dedi. Gitmemem gerek. Biliyorum.

Ana bulaşık tenceresine döndü. Çinko tabakları yıkadı ve kuruladı.

— Sen uyumadın.

— Evet, uyumadım.

— Öyleyse uyu. Elbiselerin ıslak, sobanın yanına asayım da, kurusun.

Ana işini bitirdi:

— Ben gidiyorum şeftali toplamaya. Rosasharn, bir kimse gelirse, Tom hastadır dersin, anladın mı? Kimseyi içeri bırakma. Anlıyor musun?

Rose of Sharon başıyle, "Evet" dedi.

Ana:

— Biz öğle üzeri geliriz. Sen biraz uyu Tom. Belki hemen; bu gece buradan gideriz.

Hızla Tom'a yaklaştı:

— Tom, sakın kaçmayasın ha!..

— Hayır, kaçmam ana.

— Sahi mi söylüyorsun? Gitmeyeceksin, değil mi?

— Hayır, gitmeyeceğim ana. Kalacağım.

— Oh, Rosasharn! Söylediklerimi unutma.

Çıktı ve arkasından kapıyı sıkı sıkı kapattı.

Tom kıpırdamadan yattı... Sonra bir uyku dalgası onu bilinçliğin eşiğine kadar götürdü ve yavaşça yeniden getirdi, başını kaldırdı.

— Tom... Hey!..

— Ha?.. Ne var?

Uyanmıştı, Rose of Sharon'a bakıyordu. Kızın gözlerinde bir tiksinti vardı.

— Ne istiyorsun?

— Sen adam öldürdün, değil mi?

— Evet. O kadar bağırarak konuşma. Herkese duyurmak mı istiyorsun?

Rose of Sharon:

— Bana ne?.. Duyarlarsa duysunlar! diye bağırdı. Kadın bana söyledi zaten. Günahın

insana neler yapacağını söyledi. Birer birer anlattı. Şimdi benim güzel bir çocuğum olur mu artık? Connie beni bırakıp gitti. Doğru dürüst beslendiğim yok. Süt içmiyorum.

Sesi, isterik tonlarla gittikçe yükseliyordu.

— Sen de şimdi adam öldürdün. Bu çocuk hiç doğru dürüst doğar mı artık? Biliyorum. Çarpık çurpuk bir şey olacak!.. Ben hiç dans etmedim ama...

Tom ayağa kalktı:

— Sus, dedi. Milleti başımıza toplayacaksın.

— Vız gelir bana. Ben çarpık çurpuk bir çocuk doğuracağım. Oysa ben herkes gibi sarmaş dolaş olup dans etmedim.

Tom, kız kardeşine yaklaştı:

— Sus!..

— Yaklaşma yanıma!.. İki kere adam öldürdün sen!

Yüzü isterinin etkisiyle gittikçe kırmızılaşıyordu. Kelimeleri birbirine karıştırmaya başlamıştı:

— Seni gözüm görmesin!

Başını battaniye ile örttü.

Tom alçalıp yükselen bir sürü bağrışmalar işitti. Alt dudağını ısırdı ve yere bakındı. Sonra babasının yatağına doğru yürüdü. Şiltenin altında bir tüfek vardı... Uzun ve ağır bir Winchester 38. Tom tüfeği yakaladı, fişek yatağına fişeğin sürülü olup olmadığına baktı. Tetiği denedi. Ve sonra kendi döşeğine doğru yürüdü. Tüfeği yanına, yere koydu. Silâh doluydu ve namlusu yere bakıyordu. Rose of Sharon'un sesi inilti halini almıştı. Tom, yeniden yattı, örtündü. Yaralı yüzünü

battaniye ile örttü ve battaniyede soluk alacak bir aralık bıraktı. İçini çekti:

— Allahım, Yarabbi, sen bilirsin!..

Dışarıdan bir sürü otomobiller geçiyor, sesler işitiliyordu.

— Kaç kişisiniz?

— Üç kişiyiz. Ne veriyorsunuz?

— Yirmi beş numaralı eve girin. Numarası kapının üzerinde yazılıdır.

— Peki, anladık bayım. Ne veriyorsunuz?

— İki buçuk sent.

— Ne diyorsun be!.. İnsan bu parayla bir akşam yemeği bile yiyemez.

— Biz bu kadar veriyoruz. Şimdi güneyden iki yüz kişi geliyor. Bu parayı bayıla bayıla kabul ederler, korkma.

— Ama... Allah Allah.

— Haydi, haydi. Ya işi kabul et, ya bas git. Seninle çene yarıştıracak vaktim yok.

— Ama...

— Bana bak. Bu parayı ben vermiyorum. Ben, sadece kontrol memuruyum. Eğer işine gelirse işe başla. Yok, işine gelmiyorsa, hemen dön, çek arabanı.

— Yirmi beş numara dedin, değil mi?

— Evet, yirmi beş.

Tom, şiltenin üstünde epeyce kestirdi. Odada esen hafif bir rüzgâr Tom'u uyandırdı. Eli silâha uzandı, kabzasından sıkı sıkıya yakaladı. Battaniyeyi yüzünden çekti. Rose of

Sharon, döşeğinin yanında ayakta duruyordu.

Tom sordu:

— Ne istiyorsun?

Rose of Sharon:

— Uyu, dedi. Uyu biraz. Ben kapıyı gözlerim. Kimse girmez.

Tom, kız kardeşinin yüzünü bir an gözden geçirdi.

— Peki, dedi ve yeniden battaniye ile yüzünü örttü.

Karanlık basmaya başladığı sırada ana eve döndü. Kapının önünde biraz durduktan sonra, kapıya vurdu, Tom meraklanmasın diye:

— Ben geldim, dedi.

Kapıyı açtı, içeri girdi. Elinde bir kesekâğıdı vardı. Tom uyandı, döşeğinde doğruldu. Yarası kurumuş, katılaşmıştı. Derinin yarılmamış kısmı parlıyordu. Sol gözü hemen hemen kapanmıştı.

Anası:

— Biz yokken hiç kimse geldi mi? diye sordu.

Tom:

— Hayır, dedi. Kimse gelmedi. Sonunda ücretleri indirdiler, değil mi?

— Nereden biliyorsun?

— Dışarıda konuşuyorlardı, işittim.

Rose of Sharon dalgın dalgın anaya bakıyordu.

Tom baş parmağı ile Rose of Sharon'u işaret etti:

— Kıyametleri kopardı ana. Her şeyin kendi kötülüğü için yapıldığını sanıyor.

Eğer benim yüzümden bu kadar üzülecekse, ben gidiyorum.

Ana, Rose of Sharon'a döndü:

— Ne yapıyorsun sen?

Kız, tiksintiyle:

— Böyle şeyler olursa, benim çocuğum nasıl güzel olur? dedi.

Ana:

— Sus, dedi. Sus şimdi. Anlıyorum, elinde değil. Ama susmalısın, ağzını açmamalısın.

Yeniden Tom'a döndü:

— Sen onun yaptıklarına bakma Tom. Çok zordur, ben bilirim, neler çektiğini. İnsan gebe olduğu zaman her şey içine işler. Herkesin söylediği dokunur. Bütün dünya onunla uğraşıyormuş gibi gelir. Sen ona bakma. Ne yapsın, elinde değil. İçinden öyle geliyor.

— Canını yakmak istemiyorum, yoksa...

— Sus. Artık kes.

Kesekâğıdını soğuk sobanın üstüne koydu.

— Pek bir şey kazanmadık, dedi. Dediğim gibi, buradan gitmeli. Tom biraz bana tahta kırar mısın? Yok, yok., bırak. İşte bir tek sandığımız kaldı. Onu da kıralım da bakalım. Gelirken biraz çalı çırpı getirin dedim. Bir çorba yapalım, içine de şeker atalım.

Tom kalktı, son kalan sandığı da küçük küçük parçaladı. Ana, sobanın bir köşesinde

özene bezene bir ateş yaktı. Ateşin alevi sobanın tek deliğinden çıkıyordu. Bir çaydanlığa su doldurdu, alevin üstüne koydu. Çaydanlık, alevin üstünde fıkırdamaya başladı.

Tom:

— Bugün nasıl, epeyce şeftali topladınız mı bari? diye sordu.

Ana, mısır unu kâğıdının içine bir maşrapa daldırdı:

— Ben konuşmak istemiyorum. Bugün hep baktım da, insanlar hâlâ nasıl şakalaşıyorlar şaştım. Tom, artık şakadan hoşlanmıyorum. Biz artık şakayı unuttuk. Şaka yapmaya kalkınca acı bir şaka oluyor. İnsanın hoşuna gitmiyor. Bugün birisi dedi ki: "Artık ekonomik kriz bitti. Bir tavşan gördüm. Arkasından koşan kimse yoktu." Başka birisi de: "Bunun nedeni o değil. Artık kimse

tavşan yakalamak zahmetine bile katlanmıyor da ondan" dedi. "Şimdiki tavşanları yakalayınca, sütle beslemek, şişmanlatmak gerek. O gördüğün tavşan da belki sadece kuru kemik kalmıştır?" dedi. İşte dediğim şaka bu. Bunda gülecek ne var?.. Hani John Amca bir kızılderiliyi hıristiyan yapıp eve getirmişti de, herif evde ne var ne yok yedikten sonra John Amcanın viskisini de alıp kaçmıştı. İşte böyle olsa neyse, gülelim. Tom, soğuk suya bir bez batırıp yüzüne koy.

Hava daha çok kararmıştı. Ana feneri yaktı, bir çiviye astı. Ateşi harlandırdı, mısır ununu azar azar sıcak suya boşalttı.

— Rosasharn, dedi. Çorbayı karıştırır mısın, kızım?

Dışarıda bir ayak tıpırtısı oldu. Kapı ardına kadar açıldı ve duvara çarptı. Ruthie koşa koşa içeri girdi.

— Ana!., diye bağırdı. Ana, Winfield bayıldı!..

— Nerede, nerede? Çabuk söyle!

Ruthie soluk soluğa anlattı:

— Bembeyaz kesildi, yere yuvarlandı. Çok şeftali yemiş, bugün bütün gün taşındı. Pat diye düştü. Bembeyaz kesildi.

Ana:

— Haydi gidelim, dedi. Rosasharn sen çorbaya bak.

Ana, Ruthie ile çıktı. Küçük kızın arkasından soluk soluğa yolda koşuyordu. Üç adam alaca karanlıkta, anaya doğru geliyorlardı. Ortadaki adam kolunda Winfield'i taşıyordu. Ana, adamlara doğru koştu.

— Benim çocuğum! diye bağırdı. Verin bana!..

— Bırakın ben evinize kadar götüreyim.

— Hayır, hayır, verin bana.

Küçük oğlanı kaldırdı, arka üstü döndürdü. Sonra kendisini toparladı, adamlara:

— Teşekkür ederim, size zahmet oldu. dedi.

— Bir şey değil, madam. Küçük, biraz zayıf düşmüş. Karnında solucan mı vardır nedir?

Ana çabuk çabuk kulübeye doğru yürüyordu. Winfield kolunda halsiz ve bitkindi. Ana eve girince diz çöktü, çocuğu bir döşeğin üstüne bıraktı.

— Söyle bana oğlum, neyin var? diye sordu.

Çocuk gözlerini güçlükle açtı, başını salladı ve gözlerini yeniden kapattı.

Ruthie:

— Ana, sana söyledim ya, dedi. Bütün gün helaya taşındı. Boyuna. Çok şeftali yemiş.

Ana, çocuğun başına elini koydu:

— Ateşi yok. Rengi bembeyaz, süzülmüş yavrucak.

Tom yaklaştı, feneri tuttu:

— Anladım, dedi. Açlıktan. Kuvveti kalmamış ki çocuğun. Çabuk gidip bir kutu süt alın da verin. Çorbasının içine karıştırın.

Ana:

— Winfield oğlum, dedi. Nasılsın, söyle bana?

Winfield:

— Başım dönüyor, dedi. Fırıl fırıl başım dönüyor, o kadar.

Ruthie kendisine bir önem vererek:

— Böyle amel görülmemiştir, dedi.

Baba, John Amca ve Al eve girdiler. Kolları çalı çırpı ve dal doluydu. Hepsini sobanın yanına bıraktılar.

Baba:

— Ne var? dedi.

— Winfield'e biraz süt lâzım da.

— Hey Yarabbi! Hepimize bir şey lâzım zaten.

Ana:

— Bugün ne kazandık? dedi.

— Bir dolar kırk iki sent.

— Peki, hemen gidip Winfield'e bir kutu süt al.

— Ama, şimdi neden hastalandı bu oğlan?

— Bilmiyorum, hasta işte, görüyorsun. Hemen, çabuk ol.

Baba, söylene söylene kapıdan çıktı.

— Çorbayı karıştırıyor musun?

— Evet, dedi Rose of Sharon ve sözünü doğrulamak üzere çorbayı daha hızla karıştırmaya başladı.

Al, yakındı:

— Vay babam vay!.. Ortalık kararıncaya kadar çalıştık da akşam yemeğinde bir çorba mı içeceğiz, ana?

— Al, biliyorsun buradan gitmek istiyoruz. Paranın hepsiyle benzin almalıyız. Anladın ya.

— Peki ama, ana. Çalışan insan et yemeli.

Ana:

— Şimdi sesini kes, dedi. Önce en önemli işi çözelim, bu işin ne olduğunu da biliyorsun.

Tom sordu:

— Beni mi demek istiyorsun?

Ana:

— Yemekten sonra konuşuruz, dedi. Yola çıkacak kadar benzinimiz var, değil mi Al?

— Deponun dörtte biri kadar, dedi.

Tom:

— Bunu bana önceden söyleseydin ya, dedi.

— Sonra. Şimdi sabırlı ol.

— Sen çorbayı karıştır. Dur, biraz kahve koyayım. Ya kahvenize, ya da çorbanıza şeker koyacağım. Her ikisine de yetecek şeker yok.

Baba, ince, uzun bir süt kutusuyla geldi.

Tiksintiyle:

— On bir sent, dedi.

— Ver.

Ana kutuyu aldı, delip açtı. Yoğun sıvıyı bir maşrapaya boşalttı, maşrapayı Tom'a uzattı:

— Winfield'e içir.

Tom, şiltenin yanına, diz çöktü:

— Al, iç.

— İçemem. Çıkarırım. Canım bir şey istemiyor.

Tom ayağa kalktı:

— Şimdi içemez ana. Biraz bekleyin.

Ana maşrapayı aldı, pencerenin kenarına koydu.

— Sakın kimse dokunmasın, diye tembih etti. Süt Winfield'ın.

Rose of Sharon dalgın dalgın:

— Ben süt içmedim, dedi. Bana da süt lâzım.

— Biliyorum, ama sen hâlâ ayakta durab-iliyorsun. Bu oğlancağız yere yuvarlandı artık. Çorba koyuldu mu biraz?

— Koyuldu. Zor karışıyor.

— Peki, yemeğe oturalım. Al şu şekeri. Adam başına bir kaşık. Çorbaya mı, kahveye mi şeker koyalım?

Tom:

— Ben çorbada tuzla biber isterim, dedi.

Ana:

— Sen sonra istediğin kadar tuz koyarsın, dedi. Biber bitti.

Oturacak sandık kalmamıştı. Herkes çorbasını içmek üzere döşeklerin üstüne oturmuştu. Boyuna tabaklarını doldurup durdular. Sonunda, tencere boşalmak üzereyken, ana:

— Winfield'e de biraz saklayın, dedi.

Winfield yatağında doğruldu, sütünü içti, birdenbire gözleri karardı. Tencereyi bacaklarının arasına aldı ve tencerede kalanı içti, kenarında kalanı sıyırdı. Ana, kutudaki artan sütü bir maşrapaya boşalttı, kimseye göstermeden bir köşede içmesi için Rose of Sharon'a gizlice uzattı. Sıcak siyah kahveyi maşrapalara boşalttı, herkese bir maşrapa verdi.

Tom:

— Şimdi ne yapacağız, söyle bakalım? dedi. Merak ediyorum.

Baba, sinirli sinirli:

— Ruthie ile Winfield'in dinlemelerini istemiyorum, dedi. Dışarı çıksalar olmaz mı?

Ana:

— Hayır, olmaz, dedi. Artık büyüsünler, büyümemiş olsalar bile ziyanı yok. Başka çare yok, Ruthie... Winfield, duyduklarınızı kimseye söylemeyeceksiniz. Söylerseniz, başımızı belâya sokarsınız.

Ruthie:

— Söylemeyiz, dedi. Biz artık büyüdük.

— Peki öyleyse, orada susun, oturun.

Kahve maşrapaları yerdeydi. Bir kelebeğin kanadına benzeyen kısa ve kesik fener alevi, duvara sarı ve korkunç gölgeler yansıtıyordu.

Tom:

— Şimdi söyleyin bakalım, dedi.

Ana, babaya:

— Sen söyle, dedi.

John Amca kahvesini höpürdetti.

Baba:

— Herifler senin söylediğin gibi, ücreti indirdiler, dedi. Sonra bir sürü yeni insanlar geldi. Bir lokma ekmek için çalışmaya can atıyorlar. Bir şeftali ağacına gidiyorsun, bir de bakıyorsun senden önce başkası gelmiş. Bütün ürünü topluyor. Yeni bir ağaca koşuyor. Bugün ne kavgalar oldu. Biri, bu benim ağacım diyor, başka biri, şeftalilerin hepsini toplamaya kalkıyor. Taa, El Centro'dan adam getirilmiş. Hepsi köpek gibi aç insanlar. Bütün gün bir lokma ekmek için çalışıp duruyorlar. Bugün kâtibe dedim ki: "Sandığı iki buçuk sente çalışamayız!" Kâtip de: "Öyleyse bas git. Ötekiler çalışır." dedi. Ben: "Ama açlıktan halsiz kalınca artık çalışamazlar" dedim. Kâtip de: "Onlar halsiz düşmeden, biz şeftalileri toplamış oluruz" dedi.

Baba sustu.

John Amca:

— Bu, şeytan işi, dedi. Bu gece iki yüz kişi daha gelecek diyorlar.

Tom:

— Peki, ya öteki iş? dedi.

Baba, bir an sustuktan sonra:

— Tom, dedi, galiba dediğin olmuş.

— Bana da öyle gelmişti. Gözümle görmedim ama. Anladım.

John Amca:

— Buradakiler bu işten pek sözetmek istemiyorlar, dedi. Her yana polis ve gönüllü müfrezeler göndermişler, linçten söz edenler de var... Tabiî öldüreni bulurlarsa yaparlar.

Tom, gözleri faltaşı gibi açılmış olan çocuklara baktı. Gözlerini pek seyrek kırpıyorlardı. Sanki karanlıkta bir an içinde bir olayın çıkmasından korkuyorlardı.

Tom:

— Eh... Bu işi yapan adam, elbette Casy'nin ölümünden sonra yaptı...

Baba, Tom'un sözünü kesti:

— Şimdi öyle söylemiyorlar ama. O adam, Casy'nin ölümünden önce polisi öldürmüş, diyorlar.

Tom:

— Yaa?!.. dedi.

— Bu işi bize karşı kullanmaya çalışıyorlar. Benim duyduğum bu. Bütün o gönüllü askerler filan hep böyle söylüyorlar. Adamı yakalayacağız, diyorlar.

Tom sordu:

— Adamı tanıyorlar mıymış?

— Eh, pek tanımıyorlar., ama işittim ki... Galiba suratına bir sopa yemiş, diyorlarmış. Onlara göre., suratında...

Tom yavaşça elini kaldırdı, ezilmiş yanağına dokundu.

Ana bağırdı:

— Yalan söylüyorlar!..

Tom:

— Kızma ana, dedi. Onlar her şeyi hazırlamışlardır. O heriflerin bize karşı söyledikleri her şey doğrudur.

Ana, zayıf ışığın ötesini gözetledi. Tom'un yüzüne, özellikle dudaklarına baktı:

— Söz verdin, dedi.

— Ana, ben... yani o adam başını alıp gitmeli. Eğer o adam bir kötülük yapmışsa belki, "Peki, cezasını çekeyim. Mademki kötü bir şey yaptım, hak ettim." diyordur. Ama o adam, kötü bir şey yapmamıştır. Bir sansarı öldürmüş olsaydı, daha çok üzülürdü.

Ruthie atıldı:

— Ana, ben de Winfield de o adamın kim olduğunu biliyoruz. Tom boşuna biz anlamayalım diye "o adam" deyip durmasın.

Tom gülümsedi:

— O adam çevrede artık dolaşmak istemiyor. Çünkü, bu işi bir daha yapabilir. Aynı zamanda çevresindekilerin de başını belâya sokmak istemiyor. Ana., ben gitmeliyim.

Ana parmaklarıyle ağzını kapattı, öksürerek boğazını temizledi:

— Olmaz, dedi. Saklanacak yer yok. Kimseye güvenemezsin. Ama bize güvenebilirsin. Seni saklarız. Yüzün iyileşinceye kadar seni besleriz.

— Ama, ana...

Ana ayağa kalktı:

— Bir yere gidemezsin! Anca beraber, kanca beraber. Al, kamyonu kapıya yanaştır. Ben her şeyi düşündüm. Kamyonun döşemesine bir şilte koyarız. Tom hemencecik üstüne gidip oturur. Sonra öteki şilteyi de koyar, kıvırırız. Arasında bir boşluk kalır. Tom içinde oturur, her yanını duvar gibi çeviririz. Tom bir ucundan soluk alır. Söz istemem. İşte bu kadar.

Baba yakındı:

— Artık erkeğe söz kalmadı. Bu kadın şirretin biri oldu. Hele bir yere yerleşelim, ben ona gününü göstereceğim.

Ana:

— Hele o günler gelsin de yap, dedi. Haydi kalk Al. Ortalık iyice karardı artık.

Al kamyona gitmek için dışarı çıktı. Durumu tasarladıktan sonra, kamyonu basamaklara kadar yanaştırdı.

Ana:

— Haydi, haydi. Çabuk olun. Şilteleri atın kamyona, dedi.

Baba ile John Amca, bir şilteyi kamyonun arkasına attılar.

— Bir...

İkinci şilteyi de fırlattılar.

— Haydi Tom. Çabuk atla. Gir içine. Çabuk.

Tom çabucak tırmandı ve büzüldü. Şilten-in birini düzeltti, ötekini üzerine çekti. Babası şilteyi ikiye kıvırdı, bir tarafını kaldırdı. Tom şiltenin kıvrımının altında kaldı. Kamyonun iki tahtasının arasından dışarıyı görebiliyordu. Baba, Al, John Amca kamyonu çabucak yüklediler, Tom'un altında yattığı şiltenin üzerine battaniyeleri yığdılar, kovaları kenarlara dayadılar. Kalan şilteleri de arkaya yaydılar. Tencereler, tavalar, fazla elbiseler, oraya buraya konulmuştu. Çünkü, sandıklarını yakmışlardı. Bir bekçi, kolunda tüfeğiyle yanlarına yaklaştığı sırada, yükleme işini hemen hemen bitirmişlerdi.

Bekçi:

— Ne oluyor burada? dedi.

Baba:

— Gidiyoruz, dedi.

— Neden?

— Eh... Hani bir iş bulduk., daha paralı bir iş de.

— Öyle mi? Neredeymiş bu iş?

— Şey... Weedpatch dolaylarında.

— Araştıralım bir kere sizi.

Babanın, John Amcanın ve Al'ın yüzlerine birer kere fener tuttu.

— Yanınızda biri daha yok muydu?

Al:

— Şu serseriyi mi söylüyorsunuz? Şu kısa boylu soluk benizli herif, o mu? dedi.

— Haa! Ona benzer bir herif.

— Biz onu yolda gelirken kamyona almıştık. Ücret düşünce bu sabah gitti.

— Nasıl bir adamdı bakayım. Bir daha söyle?

— Kısa boylu. Soluk benizli.

— Bu sabah yüzünde yara var mıydı?

Al:

— Vallahi ben bir şey görmedim, dedi. Benzin istasyonu açık mı?

— Saat sekize kadar açık.

— Haydi atlayın!., diye bağırdı. Gün doğmadan önce Weedpatch' te bulunacaktık, acele etmeliyiz. Önde mi oturacaksın, ana?

Ana:

— Hayır. Arkada otururum, dedi. Baba, sen de gel, burada, arkada otur. Rosasharn, önde Al ve John Amca ile birlikte otursun.

Al:

— Baba, sen bana iş kâğıdını ver, dedi. Benzin alalım. Kabilse biraz da para alalım.

Bekçi kamyona bakıyordu. Kamyon yola çıktı ve benzin istasyonuna doğru saptı.

Al:

— İki galon benzin koy, dedi.

— Çok uzağa gidiyorsunuz demek?

— Yoo... Çok uzağa gitmiyoruz. İş kâğıdını burada bozar mısınız?

— Şey... Bu benim işim değil.

Al:

— Bayım bak, dedi. Bu akşam gideceğimiz yere varırsak iyi bir işe başlayacağız. Eğer gidemezsek işi kaybedeceğiz. Bize bir iyilik yap.

— Peki, öyle olsun. Şu kâğıdı benim adıma imzala.

Al kamyondan atladı. Hudson'un önünden dolaştı.

— İmzalayayım, dedi. Radyatör kapağını çevire çevire çıkardı ve radyatörü doldurdu.

— İki galon olacak dedin, değil mi?

— Evet, iki.

— Ne yana gidiyorsunuz?

— Güneye gidiyoruz. O taraflarda iş bulduk.

— Sahi mi? İş arslan ağzında... Hele sürekli iş yok gibi.

Al:

— Bir dostumuz vardı orada, dedi. İşimiz hazır. Haydi, hoşça kal.

Kamyon bir dönüş yaptı ve toprak yoldan çıkarak asfalta girdi. Kamyonun zayıf ışıkları yolun üstünde oynayıp duruyor, sol taraftaki far kopuk ve bozuk bir kablo yüzünden yanıp sönüyordu. Her sarsıntıda tencereler, tavalar kamyonun döşemesi üzerinde takır tukur edip duruyordu.

Rose of Sharon hafifçe inledi.

John Amca sordu:

— Bir fenalığın mı var?

— Evet, her zaman zaten fenayım. Canım rahat bir yerde hiç kıpırdamadan oturmak

istiyor. Yeniden eve dönmek, bir daha buralara gelmemek istiyorum. Eğer evden çıkmasaydık, Connie böyle bizi bırakıp gider miydi? Oturup ders çalışırdı da, başımızı sokacak bir yerimiz olurdu.

Ne Al, ne de John Amca kıza cevap vermedi. Connie'nin adı geçer geçmez canları sıkılmıştı.

Çiftliğin beyaz boyalı büyük kapısına geldikleri zaman, kamyonun yanına bir bekçi yaklaştı:

— Temelli mi gidiyorsunuz?

Al:

— Evet, dedi. Kuzeye gidiyoruz. İş bulduk orada.

Bekçi, feneri kamyona tuttu. Sonra çadıra çevirdi. Ana ile baba, ışığa birer taş gibi bakıyorlardı.

— Peki.

Bekçi kapıyı açtı. Kamyon sola, 101 numaralı büyük kuzey güney yoluna saptı.

John Amca:

— Nereye gidiyoruz, biliyor musunuz? diye sordu.

Al:

— Hayır, bilmiyorum, dedi. Başımızı aldık, gidiyoruz işte. Nereye gidersek.

Rose of Sharon, tehdit edercesine:

— Ben şimdiye kadar bu kadar fenalaştığımı bilmiyorum, dedi. Bana rahat bir yer bulun.

Gece havası, ilk donun etkisiyle buz gibiydi. Yolun kenarındaki meyve ağaçlarından yapraklar düşmeye başlamıştı. Ana yüklerin arasında oturmuş, arkasını kamyonun tahtasına dayamıştı. Baba da karşısında oturuyordu.

Ana seslendi:

— Rahat mısın, Tom?

— Kıpırdanamıyorum, o kadar. Çiftlikten uzaklaştık mı?

Ana:

— Dikkatli ol, dedi. Bizi durdurabilirler.

Tom, içinde bulunduğu şiltelerin bir yanını kaldırdı. Kamyonun karanlığında kaplar kacaklar tıkırdayıp duruyordu.

Tom:

— Üstüme çabucak alırım, dedi. İçinde yatmaktan canım sıkıldı.

Dirseklerine dayandı:

— Hava amma da soğudu, değil mi?

Baba:

— Havada bulut var, dedi. Bu yıl kış erken gelecek diyorlar.

Tom:

— Sincaplar yuvalarını yükseklere mi yapıyorlar, yoksa? diye sordu. Allah Allah, insanlar da havanın nasıl olacağını her şeyden anlarlar. Muhakkak donuna bakıp, havanın nasıl olacağını söyleyenler bile vardır.

Baba:

— Bilmiyorum, dedi. Bana, kış yaklaşıyor gibi geliyor. Bir insanın havayı iyice anlayabilmesi için buranın yerlisi olması gerek.

Tom:

— Ne yana gidiyoruz? diye sordu.

— Bilmiyorum. Al, sola saptı. Galiba geldiğimiz yere gidiyoruz.

Tom:

— Ne yapsak bilmem ki, dedi. Büyük yola çıksak daha çok polise rastlarız. Yüzümü görünce hemen beni yakalarlar. Arka yollardan gitsek daha iyi olur.

Ana:

— Vur da, Al dursun, dedi.

Tom, ön taraftaki tahtaya yumruğuyle vurdu. Kamyon, yolun kenarına çekip durdu.

Al kamyondan indi, arkaya geldi. Ruthie ile Winfield battaniyenin altından başlarını çıkardılar.

Al sordu:

— Ne var?

Ana:

— Nereye gideceğimizi kararlaştıralım, dedi. Şimdilik arka yollardan ayrılmasak iyi olur. Tom öyle diyor.

Tom:

— Yüzüme baksana, dedi. Kim görse hemen anlar. Hele polis görür görmez tanır.

— Şimdi ne yana gidelim? Ben kuzeye gidelim diyorum. Şimdiye kadar hep güneyde dolaştık.

Tom:

— Peki, öyle olsun, dedi. Ama arka yollardan ayrılma.

Al sordu:

— Bir yana çekip de biraz uyusak fena olmaz. Ne dersiniz? Yarın sabah yola devam ederiz.

Ana hemen:

— Daha sırası değil, dedi. Biraz daha uzaklaşalım.

— Peki.

Al, yerine döndü ve kamyonu sürdü.

Ruthie ile Winfield, yeniden başlarını battaniyenin altına soktular.

Ana seslendi:

— Winfield nasıl?

Ruthie:

— İyi, dedi, uyuyor.

Ana yeniden kamyona arkasını dayadı.

— Takip edilmek insanı değiştiriyor, dik kafalı yapıyor.

Baba:

— Herkes dik kafalı olmaya başladı bugünlerde, dedi. Herkes, herkes. Bugünkü kavgayı gördün. İnsanlar değişti. Şu hükümet kampındayken ne yumuşak huylu insanlardık.

Al, sağdaki çakıllı yola saptı; sarı ışıklar yolun üzerinde yanıp dönmeye başladı. Görünürde meyve ağaçları kalmamış, yerlerini pamuk tarlaları almıştı. Toprak yollara dönerek, viraj yaparak pamuk tarlalarının arasından yirmi mil kadar gittiler. Yol, çalılık

bir dereyi izliyordu. Sonra beton bir köprüyü geçti, derenin karşı kıyısını izlemeye başladı. Derenin kıyısında, ışıkların altında, bir sürü kırmızı, tekerleksiz kapalı araba göründü; yolun kenarındaki büyük levhada «PAMUK İŞÇİLERİ ARANIYOR» diye yazılıydı. Al yavaşladı. Tom, kamyonun kenar tahtalarının arasından çevreyi gözetledi. Kapalı arabaları bir çeyrek mil geçer geçmez Tom yeniden kamyonun tahtasına vurdu. Al, yolun kenarında durdu ve dışarı fırladı:

— Ne var, ne istiyorsun?

Tom:

— Motoru kapa da gel buraya, dedi.

Al yerine gitti, kamyonu hendeğe çekti, ışıkları ve motoru söndürdü. Kamyonun arkasından içeri atladı.

— Eee! Peki, ne olmuş? dedi.

Tom, çanak çömleğin üzerinden sürünerek yürüdü, ananın önünde diz çöktü:

— Beni dinleyin, dedi. Pamuk işçileri isteniyormuş. Levhayı okudum. Sizin başınızı belâya sokmadan sizinle birlikte nasıl kalabileceğimi deminden beri düşünüp durdum. Yüzüm iyileşince zararı yok. Ama şimdi, sizinle birlikte kalamam. Orada duran arabaları gördünüz mü? Pamuk işçileri orada oturuyorlar. Her halde iş var. Şurada girip de çalışsanız... O arabalarda da yatıp kalkarsınız, iyi olmaz mı?

Ana sordu:

— Ya sen?

— Dereyi gördünüz, değil mi? Çalılık içinde. Bu çalıların arasında saklanırım; beni kimse görmez. Geceleri bana bir parçacık yiyecek bir şey getirirsiniz. Biraz beride bir kemer gördüm, belki orada da yatarım.

Baba:

— Ah! Elimi ne kadar pamuğa sürmek istiyorum, dedi. Bak, bu işten anlarım.

Ana:

— O gördüğünüz arabalarda oturmak kim bilir ne hoş olur, dedi. Kim bilir ne hoştur, kurudur. Saklanacak kadar bol çalılık var mı dersin, Tom?

— Elbette. Gördüm. Ben kendime saklanacak bir yer bulurum. Yüzüm düzelir düzelmez ortaya çıkarım.

Ana:

— Ama yüzünde çok fena yeri kalacak, dedi.

— Aldırma. Herkesin yüzünde bir çizik var, ne çıkar?!..

Baba:

— Eskiden bir kere dört yüz libre topladımdı, dedi. Yaman bir üründü. Hepimiz pamuk toplarsak, iyi para yaparız.

Al:

— Biraz da et alırız, dedi. Şimdi ne yapıyoruz?

Baba:

— Arabaların olduğu yere dönelim. Sabaha kadar kamyonda uyuyalım, dedi. Sabahleyin işe başlarız. Pamuk kozalarını ben karanlıkta bile görürüm.

Ana sordu:

— Tom ne olacak?

— Artık siz beni düşünmeyin, ana. Ben kendime bir battaniye alırım. Geri dönerken

dikkat et. Küçük bir kemer var. Bana biraz ekmek, ya patates, ya da çorba getirir, oraya bırakırsın. Ben sonradan gelir, alırım.

— Peki.

Baba:

— Bu işe benim aklım yatıyor, dedi.

Tom dayattı:

— Bence de öyle, dedi. Yüzüm iyileşir iyileşmez, ben de gelir, pamuk toplamaya başlarım.

Ana:

— Olur, olur, diye kabul etti. Yalnız, aman dikkat et. Kimse seni görmesin.

Tom, sürüne sürüne, kamyonun arkasına gitti.

— Bu battaniyeyi alıyorum. Dönerken kemere dikkat et, ana.

Ana:

— Dikkatli ol oğlum, dedi. Aman dikkatli ol.

Tom:

— Sen merak etme, dedi. Ben dikkat ederim.

Kamyonun arka tahtasına tırmandı, derenin kenarına atladı.

— Haydi, hepinize iyi geceler, dedi.

Ana, Tom'un karaltısı gece içinde ve derenin kenarındaki çalılıklar arasında kayboluncaya kadar baktı.

— İnşallah hayırlı olur, dedi.

Al sordu:

— Hemen dönelim mi?

Baba:

— Evet, dedi.

— Yavaş git, Tom'un söylediği kemeri göreyim. Kemeri görmeliyim.

Al, dar yolda dönünceye kadar ileri geri manevra yaptı. Arabaların olduğu yere doğru yavaş yavaş sürdü. Kamyonun ışıkları altında arabaların geniş kapılarına giden patikalar görünüyordu. Kapılar karanlıktı. Gecenin karanlığı içinde hareket görünmüyordu. Al ışıkları söndürdü.

Rose of Sharon'a:

— Sen, John Amca ile birlikte arkaya git, dedi. Ben burada uyurum.

John Amca, ağırlaşan kızın kamyona tırmanmasına yardım etti. Ana, çanak çömleği bir köşeye topladı. Bütün aile kamyonun arkasında yanyana uzanıp yattılar.

Arabaların birinde, bir çocuk viyak viyak ağlıyordu. Bir köpek yerlere koklaya koklaya ve hırlayarak yaklaştı; Joad ailesinin kamyon çevresinde dolaştı. Dereden suyun şırıltısı geliyordu.

YİRMİ YEDİNCİ BÖLÜM

Pamuk işçileri aranıyor. Yolda levhalar, el ilânları. Turuncu el ilânları... Pamuk İşçileri Aranıyor...

Şurada, yolun kıyısında yazılı.

Koyu yeşil bitkiler, diken diken olmuşlar artık; kozaların içinde pamuklar yumak yumak. Beyaz mısır patlakları gibi fışkırmış.

Ellerimizi kozalara sürmeye bayılırız... Yavaşçacık, parmaklarımızın ucuyle.

Ben, çok iyi pamuk toplarım.

İşte tam bu işin adamı.

Biraz pamuk toplamak istiyorum.

Torban var mı?

Ha?.. Yok.

Bir dolar verir, bir torba alırsın. İlk topladığın yüz elli libreden parası çıkar. İlk olarak tarlada yüz libresine seksen sent alırsın. İkincisinde doksan sent. Torbanı al git. Bir dolar. Eğer torbayı alacak paran yoksa, ilk yüz elli libreden biz parasını mahsup ederiz. İyi, değil mi? İşine geliyor, değil mi?

İyi. Güzel bir pamuk torbası. Bütün mevsim gider. Çekmekten, altüst etmekten eskirse, öbür ucunu kullanırsın. Açık yanını dikersin. Yenen yanı açarsın. İki yanı da kullanılmaz hale gelince, kumaşı kalır. Yazlık güzel bir don olur. Gecelik olur. Ve eh, işte... Pamuk torbası güzel bir şeydir.

Beline sararsın. Bacaklarını açarsın, ayaklarının arasına alırsın. Önce insana hafif gelir ve parmaklarının ucuyle pamukları toplarsın, eller döne döne bacakların arasındaki torbaya gider. Çocuklar da

arkadan gelirler. Çocukların torbası yoktur. Sen de bir çuval al, ya da babanın torbasına koy. Şimdi biraz ağırlaşmaya başladı. Öne eğil, torbayı kaldır, yere düşüyor. Ben pamuk işini bilirim. Parmağım anlar; kozayı anlarım. Hem yürür, hem de torba ağırlaşıncaya kadar konuşur, belki de şarkı söylersin. Parmaklar kendiliğinden pamuğa gider. Parmaklar bilir. Göz kendiliğinden görür işi... Ben görmem.

Sıraların arasında konuşmalar...

Bizim orada bir kadın vardı, ismi lâzım değil... Bir gün baktık, birdenbire bir zenci çocuk doğurdu. Sonra kimse çocuğun ne olduğunu öğrenemedi. Bulan da olmadı. Ama, herkesten de utanırdı. Ne diyordum... Haa evet, ben onun gibi pamuk toplayan görmedim.

Torba ağırlaştı. Biraz yukarı kaldır. Kalçalarını dik tut, torbayı bir at gibi sürükle.

Ve çocuklar topladıkları pamukları babalarının torbasına koymaktalar. Ürün bol. Alçak yerlerde pamuk inceliyor ve sertleşiyor. Bu Kaliforniya'nın pamuğu gibi pamuk görmedim ben. Lifleri uzun uzun, dehşetli bir pamuk. Toprağı mahveder az sonra. Pamuk ekmek için toprak satın alan var mıdır dersin? Sakın toprak alayım deme, kirala. Toprak yoruldu mu, başka bir yere gider, ekersin.

Tarlalarda sıra sıra insanlar kıpırdıyor... Parmakları bilen insanlar... Arayıcı parmaklar dalıp çıkıyor, kozalarını buluyor. Bakmak gerekmez.

Yemin ediyorum, gözlerim kapalı olsa bile pamuk toplarım. Kozayı sezerim sanki. Tertemiz toplarım, kız gibi.

Torba doldu artık. Kantara götürmeli. Dalaşmalı. Kantardaki adam ağır bassın diye içine taş koydun, diyor. Ne dersin? Kantar

ayarlıdır. Bazen o haklıdır: Torbada sahiden taş vardır. Bazen sen haklısındır: Kantar hilelidir. Bazen her ikiniz de haklı olursunuz: Hem torbada taş vardır, hem de kantar hilelidir. Her zaman dalaşırsın, her zaman kavga edersin. Kafanı dik tutmalısın. Yumuşak olmaya gelmez. O da dik kafalıdır. Bir iki taştan ne çıkar? Belki de bir tane. Çeyrek libre mi? Her zaman dalaşacaksın.

Boş torbanla dönüyorsun. Kendi defterimizi çıkaralım bakalım. Tartıyı yazalım. Yazmalı. Eğer senin de tartıları yazdığını bilirlerse, aldatmaya kalkmazlar. Tartıları yazmazsan, Allah yardımcın olsun.

Güzel iş doğrusu. Çocuklar çevrede koşuşuyorlar... Pamuk toplayan makine bulunmuş, duydun mu?

Evet, duydum.

Buraya da gelecek mi dersin?

Eh, buraya gelirse... O zaman elle pamuk toplamak işine paydos diyorlar.

Gece basıyor. Herkes yoruldu. Ne de olsa güzel bir iş. Üç dolar aldık. Ben, babam ve çocuklar, hepimiz çalıştık.

Kamyonlar pamuk tarlalarına geliyor. Pamuk kampları işe başlamışlardır. Telle çevrili kamyonlara dağlar gibi beyaz pamuk yüklenmiş. Pamuklar tellerin arasına sıkışıyor. Ve rüzgâr estiği zaman yol boyunca küçük pamuk topları yuvarlanıyor. Kar gibi beyaz pamuk, çırçır makinesine gidiyor. Ve kocaman, büyük balyalar prese giriyor. Pamuk elbiselerinize, sakalınıza yapışıyor. Burnunuzu sümkürün, burnunuzda bile pamuk vardır.

Biraz omuzlarını eğ. Karanlık basmadan torbanı doldur. İşi bilen parmakları kozaları arıyor. Göğüs eğilmiş, torbayı sürüklüyor. Çocuklar yorgun, karanlık basmış. Sürülmüş

toprak üzerinde ayaklar sürçüyor. Ve güneş batıyor.

Biraz daha zaman olsaydı. Çok para kazanmadım galiba, ama biraz daha zaman olmalıydı.

El ilânlarının çektiği adamlarla dolu olan eski arabalar, yolda çoğalıyor.

Pamuk torban var mı?

Hayır.

Öyleyse, bir dolar verir alırsın.

Elli kişi olsa neyse, kalıp çalışalım, ama beş yüz kişi var. Uzun sürmez. Ben birisini biliyorum, "Bir türlü torbanın parasını çıkaramadım" derdi. Her girdiği işte yeni bir torba alırmış. Daha parasını çıkarmadan tarlada iş bitermiş.

Allahını seversen biraz para artırmaya bak. Kış geliyor. Kışın Kaliforniya'da iş yoktur. Karanlık basmadan torbayı doldur. Şuradaki adam torbanın içine iki tane koca koca toprak parçası attı.

Eee! Ne olmuş? Neden?.. Ben bozuk kantarı düzeltiyorum, sana ne?!..

İşte benim defterim burada. Üç yüz on iki libre.

Doğru!

Allah Allah, herif ses çıkarmıyor! Muhakkak kantarı bozuktur. Eh, Allaha şükür, yine iyi kazandık.

Bu tarlada çalışmak üzere bin kişi geliyor diyorlar. Yarın bir sırada çalışmak için kavga etmek gerekecek. Pamuğu kapmalı, çabucak.

Pamuk İşçileri Aranıyor... Ne kadar çok adam pamuk toplarsa pamuk o kadar çabuk çırçır makinesine gidiyor.

Haydi, şimdi pamuk kampına...

Eh! Bu gece et var. Et alacak paramız var. Çocuğun elinden tut. Zavallı, çok yorulmuş. Sen önden git de bize dört libre et al. İhtiyar kadın bu gece güzel bir peksimet pişirir bize, yorgun değilse tabiî...

YİRMİ SEKİZİNCİ BÖLÜM

On iki seyyar kulübe derenin yanındaki küçük düzlüğün ilerisinde yanyana duruyordu. Bunlar, altışar kulübelik iki sıraydı. Tekerlekleri çıkarılmıştı. Büyük sürme kapılara kalaslar dayanmıştı. Kalaslardan patikalara çıkılıyordu. Güzel kulübelerdi bunlar... Su geçmez ve dayanıklı. Her arabanın birer ucunda oturan yirmi dört aile için barınacak bir yer. Pencereleri yoktu, ama geniş kapıları her zaman açıktı. Bazı arabalar, ortalarına bir bez gerilerek ikiye ayrılmıştı. Bazılarında da sadece kapı, sınırı göstermeye yarıyordu.

Joad ailesi sonlardaki bir arabanın ucuna yerleşmişti. Eskiden burada oturmuş olanlardan biri, benzin tenekesine bir soba borusu sokmuş, duvarda soba borusunun geçmesi için bir delik açmıştı. Geniş kapı ne kadar açık olursa olsun, arabanın köşesi her

zaman kapkaranlıktı. Ana, arabanın ortasına çadır bezini germişti.

— Güzel oldu, dedi. Hükümet kampını saymazsak, şimdiye kadar oturduğumuz yerlerin en güzeli.

Her gece şilteleri yere yayıyor, yine her sabah yeniden katlıyordu. Ve her gün tarlalara gidip pamuk topluyorlar, her gece et yiyorlardı. Cumartesi günü Tulare'e gittiler. Teneke bir soba ile Al'a, babaya, Winfield ve John Amcaya yeni birer tulum, anaya da yeni bir entari aldılar; ana en güzel entarisini Rose of Sharon'a verdi.

Ana:

— Kızın karnı burnunda, dedi. Şimdi Rosasharn'a yeni bir entari almak, günah.

Joad ailesinin talihi vardı. İyi ki erken gelip kulübelerde yer bulmuşlardı Artık

küçük mahalle, sonradan gelenlerin kurdukları çadırlarla dolmuştu. Seyyar kulübelerde yer bulmuş olanlara, yerli gözüyle bakılıyordu; bunlar, bir çeşit aristokrattı.

Küçük dere, söğütlerin arasından çıkıyor, yeniden söğütlerin içine dalarak akıp gidiyordu. Her arabanın önünde, üzeri basıla basıla düzelmiş birer patika vardı. Arabaların arasına çamaşır telleri gerilmişti. Her gün kuruyan çamaşırlar bu telleri örtüyordu.

Akşamleyin tarlalardan döndüler; kollarının altında dürülmüş pamuk torbaları vardı. Dörtyol ağzındaki dükkâna girdiler. Dükkânda öteberi alan birçok pamuk işçisi daha vardı.

— Bugün ne kazandın?

— Bizim işimiz fena gitmiyor. Bugün üç buçuk dolar kazandık. Allah vere de fiyat düşmese. Çocuklar da işe alışmaya

başladılar. Ana onlara da küçük birer torba dikti. Büyük torbaları taşıyamıyorlar. Toplayıp toplayıp bizim torbalara koyuyorlar. İki eski gömlekten yaptı torbaları. Güzel oldu.

Ana, et tezgâhına doğru yürüdü; işaret parmağıyle dudaklarına basıyor, parmağına üflüyor, derin derin düşünüyordu.

— Biraz pirzola alalım, dedi. Kaça?

— Libresi otuz sente, madam.

— Peki, ver bakalım üç libre bana. Biraz da kaynatmak için sığır eti ver. Kızım yarma pişirir. Sonra, kızım için bir şişe de süt ver. Süt diye deli oluyor. Yakında doğuracak. Hemşire, "Çok süt içmeli." dedi. Eh, biraz da patates alalım.

Baba, elinde bir kutu reçelle yaklaştı:

— Şunu da alsak fena olmaz, dedi. Sıcak kek yaparsın.

Ana kaşlarını çattı:

— Nee?.. Ondan mı? Peki alalım. Eee, sonra... İç yağımız var.

Ruthie, anasına yaklaştı; elinde iki kutu bisküvit, gözlerinde bir kuşkusu vardı; çünkü anasının bir baş eğmesi, ya da başını sallamasıyle bu kuşku bir trajediye, ya da neşeli bir coşkuya dönebilirdi.

— Ana?

Kutuları uzattı; kutuları daha çekici bir hale getirmek için yukarı aşağı oynattı.

— Bana bak, hemen onları götür, yerine koy...

Ruthie'nin gözlerinde, trajedi yer almaya başlamıştı.

Baba:

— Tanesi beş sent, nedir ki. Bugün çocuklar iyi çalıştı doğrusu, dedi.

— İyi ama...

Ruthie'nin gözlerinde coşku belirmeye başlamıştı.

— Peki.

Ruthie döndü ve uzaklaştı. Kapıya varmadan Winfield'i kolundan yakaladı, onu kapıya doğru sürükledi...

John Amcanın avuçları sarı deriden, bir çift bez eldivene dokundu. Aldı, denedi, yeniden çıkardı, yerine koydu. Yavaş yavaş içki raflarına doğru yürüdü ve durup şişelerin üzerindeki etiketleri incelemeye başladı. Ana, John Amcayı gördü. Babaya:

— Heyy!.. dedi ve başıyle John Amcayı işaret etti.

Baba, John Amcaya doğru sallana sallana yürüdü.

— Susadın galiba, John?

— Yoo, hayır.

Baba:

— Pamuk işini bitirinceye kadar sabret, dedi. O zaman istediğin gibi kör kütük sarhoş olursun.

John Amca:

— Aldırdığım yok, korkma, dedi. Çok çalışıyorum. İyi uyuyorum. Ne rüya görüyorum, ne bir şey.

— Ama şişelere bakıp bakıp, ağzının suyu akıyordu.

— Sen bakma, üzerinde durmuyorum. Garip değil mi? Bir şey almak istiyorum. İhtiyacım olsun olmasın. Bir tıraş makinesi alsam diyorum. Bir ara şuradaki eldivenlerden bir çift alayım dedim. Çok ucuz.

Baba:

— Eldivenle pamuk toplayamazsın, dedi.

— Ben de biliyorum. Tıraş makinesine de ihtiyacım yok. İnsan gözü önünde böyle dizin dizin mal görünce, ihtiyacı olsun olmasın, canı çekiyor.

Ana seslendi:

— Haydi gidelim. Alacağımızı aldık.

Ananın elinde bir kesekâğıdı vardı. John Amca ile baba ellerine birer paket aldılar. Ruthie ile Winfield dışarıda bekliyorlardı;

gözleri gerilmiş, avurtlarına doldurdukları bisküvitle yanaklarını şişirmişti.

Ana:

— Görürsünüz, akşam yemeği yiyemeyeceksiniz, dedi.

Halk, seyyar kulübe kampına akın ediyordu. Çadırlar aydınlanmıştı. Soba borularından duman çıkıyordu. Joad ailesi, kalasın üzerinden geçerek seyyar kulübenin ucundaki yerlerine geldi. Rose of Sharon sobanın yanında duran bir sandığın üzerine oturmuştu. Ateş yakmıştı; teneke soba sıcaktan kıpkırmızı olmuştu.

— Süt aldınız mı? diye sordu.

— Evet, aldık. İşte.

— Ver. Öğleden beri içmedim.

— Sütü ilâç sanıyor.

— Hemşire öyle söyledi.

— Patatesleri soydun mu?

— İşte, hazır.

Ana:

— Kızartalım, dedi. Pirzola aldık. Patatesleri yeni aldığımız tavaya doğra. İçine de soğan at. Siz de gidip yıkanın. Bir kova su getirin. Ruthie ile Winfield nerede? Onların yıkanmaları gerek.

Rose of Sharon'a dönerek:

— Bisküvit alıp yediler, dedi. İkisinde de birer kutu vardı.

Erkekler derede yıkanmak üzere dışarı çıktılar. Rose of Sharon patatesleri tavaya doğruyor, bıçağın ucuyle karıştırıyordu.

Birdenbire çadırın bezi aralandı. Arabanın öte yanından iri, terli bir yüz göründü:

— Bugün hepiniz ne kadar kazandınız Bayan Joad?

Ana arkasına döndü:

— Ooo! İyi akşamlar Bayan Wainwright. Eh, Allaha şükür. Üç buçuk dolar kadar kazandık. Tam üç dolar elli yedi sent aldık.

— Biz dört dolar yaptık.

Ana:

— Evet, dedi. Siz kalabalıksınız.

— Evet, Jonas da yetişiyor. Görüyorum pirzola almışsın?

Winfield kapının arasından içeri daldı:

— Ana!..

— Dur bir dakika. Evet, erkekler seviyorlar pirzolayı .

Bayan Wainwright:

— Ben de et pişiriyorum, dedi. Kokusunu duyuyor musunuz?

— Hayır... Patatesteki soğanın kokusundan, sizin yer kokusunu alamıyorum.

Bayan Wainwright:

— Aaa... Yanıyor! diye bağırdı ve başını içeri çekti.

Winfield:

— Ana... dedi.

— Ne var? Bisküvitler seni hasta mı etti?

— Ana... Ruthie söyledi.

— Neyi söyledi?

— Tom'u.

Ana donakaldı:

— Söyledi ha?

Sonra Winfield'in önünde diz çöktü:

— Winfield, oğlum, ne dedi bakayım?

Winfield heyecanlanmıştı. Geri çekildi:

— Az bir şey söyledi, o kadar.

— Winfield, söyle bakayım, ne dedi?

— Şey... Ruthie bisküvitlerin hepsini birden yememişti. Kalanını elinde tutuyordu; her zaman yaptığı gibi, arada sırada, yavaş yavaş yiyordu. Sonra da bana dönüp: "Sana da biraz bıraksam diye bekliyorsun, değil mi?" diyordu...

Ana:

— Winfield, oğlum, diye yalvardı. Haydi anlat, çabuk, patlayacağım.

Sinirli sinirli perdenin olduğu yere doğru baktı:

— Rosasharn, git de Bayan Wainwright'a söyle, konuştuklarımızı dinlemesin.

— Peki, patateslere kim bakacak?

— Ben bakarım. Haydi, sen git. Perdenin arkasında durup bizi dinlemesini istemiyorum.

Kız arabadan aşağı indi, yandan dolaşarak perdenin ötesine geçti.

Ana:

— Eee, anlat şimdi Winfield...

— Dediğim gibi, bir parça, bir parça yiyordu. Daha uzasın diye bazen bir tanesini ikiye bölüyordu.

— Çabuk anlat, deli olacağım.

— O sırada yanımıza bir sürü çocuk geldi; tabiî onlar da biraz yemek istediler.

Ama Ruthie azar azar ısırmaya devam etti, kimseye bir lokma vermedi. Onlar da kızdılar. Çocuklardan biri, bisküvit kutusunu kaptı.

— Haydi evlâdım, öteki işi anlat.

Winfield:

— Anlatıyorum ya, dedi. Ruthie de kızdı, çocukların birine saldırdı; sonra başka birine saldırdı; sonra büyük bir kız, Ruthie'ye kafa tuttu. Ruthie'ye adamakıllı bir yumruk indirdi. Bunun üzerine Ruthie başladı

ağlamaya, "Ağabeyim gelsin de sana gösterir!" dedi. Sonra büyük kız: "Yaa! Senin ağabeyin varsa, benim de var" dedi.

Winfield'in anlatmaktan soluğu kesilmişti:

— Sonra çocuklar, Ruthie'ye kafa tutmaya başladılar, o büyük kız da Ruthie'ye adamakıllı bir vurdu, Ruthie de bunun üzerine: "Benim ağabeyim, senin ağabeyini öldürür!" dedi. Büyük kız da: "Ya benim ağabeyim senin ağabeyini öldürürse, ne yaparsın?" dedi. Sonra... Sonra Ruthie: "Benim ağabeyim şimdiye kadar iki kişi öldürdü" dedi. Sonra, sonra... Kocaman kız: "Haydi sen de! Yalancı!.." dedi. Ruthie de bunun üzerine: "İnanmıyor musun? Benim ağabeyim birisini öldürdü de, onun için bu taraflarda saklanıyor, senin ağabeyini de öldürürse, görürsün." dedi. Sonra çocuklar küfür etmeye başladılar, Ruthie onlara taş attı. Büyük kız da Ruthie'yi yakaladı, ben eve kaçtım.

Ana bitkin bir halde:

— Aman Allahım! dedi. Aman Yarabbi, ne yapacağız şimdi?

Alnını avucuna aldı, gözlerini ovaladı:

— Ne yapacağız şimdi?

Gürleyen sobadan yanan patateslerin kokusu geldi. Ana kurulu bir saat gibi patatesleri karıştırdı ve çevirdi.

Ana:

— Rosasharn! diye seslendi.

Kız, perdenin yanından çıktı.

— Gel şu yemeğe bak. Winfield sen git, Ruthie'yi bul, buraya getir.

Winfield umutlanarak:

— Dövecek misin, ana? diye sordu.

— Hayır. Artık olan olmuş. Neden bunu yaptı, bilmiyorum. Hayır, hayır. Dövmenin bir yararı yok. Haydi, sen şimdi koş, Ruthie'yi bul. Buraya getir.

Winfield arabanın kapısına koştu ve kalastan çıkan üç erkekle karşılaştı. Onlar içeri girerken Winfield kenara çekildi.

Ana, hafif bir sesle babaya:

— Seninle konuşacağım var... dedi. Ruthie, çocuklardan bazılarına Tom'un saklandığını söylemiş.

— Nee?

— Yaa! Anlatmış. Kavga ederken söylemiş.

— Hay edepsiz köpek!

— Ne yaptığını bilmemiştir. Şimdi beni dinle: Sen burada dur. Ben dışarı çıkayım da Tom'u bulmaya çalışayım, söyleyeyim, dikkatli olsun. Sen buradan ayrılma, gözünü de dört aç. Tom'a da biraz yemek götüreyim.

Babanın da bu işe aklı yattı:

— Peki, dedi.

— Ruthie'ye sakın bir şeyden bahsetme. Ben onunla konuşurum.

Bu sırada Ruthie, arkasında Winfield ile içeri girdi. Küçük kızın üstü başı toprak içindeydi. Ağzından salyalar akıyordu. Burnundan hâlâ azar azar kan damlıyordu. Utanıyor ve korkuyordu. Winfield bir zafer kazanmış gibi, arkasından geliyordu. Ruthie çevresine sert sert baktı. Sonra arabanın bir köşesine gitti, arkasını köşeye dayayıp durdu. Utanma duygusuyle kızgınlığı birbirine karışmıştı.

Winfield:

— Ben anama anlattım, dedi.

Ana, bir çinko tabağa, iki pirzola ile birkaç kızarmış patates koydu.

— Sus Winfield, dedi. Zaten çocuklar Ruthie'yi üzmüşler, bir de biz üzmeyelim.

Ruthie birdenbire ileri fırladı. Anasını belinden sardı ve başını anasının karnına gömdü; hıçkırıkları bütün vücudunu sarsıyordu. Ana, kızının kollarını gevşetmeye çalıştı. Ama Ruthie'nin parmakları vücuduna sımsıkı gömülmüştü. Ana, Ruthie'nin saçlarını hafif hafif okşadı, omuzlarına yavaşça vurdu:

— Sus bakalım, dedi. Bilmeden yaptın, anladık.

Ruthie, göz yaşlarıyle pislenen, kanlı yüzünü kaldırdı:

— Bisküvitlerimi çaldılar, dedi. O kocaman eşşek kız beni dövdü.

Yeniden ağlamaya başladı.

Anası:

— Eee! Sus bakalım, dedi. Ne biçim sözler bunlar. Dur bakayım. Beni bırak, gidiyorum.

— Niye Ruthie'yi dövmüyorsun ana? Bisküvitlerle oynamasaydı bu olmazdı. Haydi, adamakıllı bir dayak at da aklı başına gelsin.

Ana şiddetle:

— Sen kendi işine bak bakayım!., dedi. Yoksa dayağı onun yerine sen yersin! Ruthie, bırak beni de gideyim kızım.

Winfield kıvrılarak bir şilteye çekildi, oturdu; aileye şüpheli şüpheli, dalgın bir şekilde baktı. Kendisine güçlü bir savunma durumu hazırladı; çünkü Ruthie ilk fırsatta kendisine saldıracaktı; Winfield bunu biliyordu. Ruthie, sessizce ve kederli kederli arabanın öte yanına gitti.

Ana, çinko tabağın üstünü bir gazete kâğıdıyle kapattı.

— Ben gidiyorum, dedi.

John Amca:

— Sen bir şey yemeyecek misin? diye sordu.

— Sonra yerim. Döndüğüm zaman. Canım şimdi bir şey istemiyor.

Ana, açık kapıya doğru gitti. Dik kalastan indi.

Seyyar kulübelerin, dereye yakın yanında bir sürü çadırlar kurulmuştu; ipleri birbirlerini kesiyordu; çadırların çubukları birbirlerine girmişti. Çadır bezlerinin arasından ışıklar görünüyor, bütün bacalardan duman çıkıyordu. Erkeklerle kadınlar, çadırların önünde durmuş, konuşuyorlardı. Çocuklar, oraya buraya koşuşuyorlardı. Ana çadırların arasından kabara kabara yürüdü. Geçtiği yerlerden bazılarında kendisini tanıyanlar oluyordu.

— İyi akşamlar Bayan Joad.

— İyi akşamlar.

— Bir yere, bir şey mi götürüyorsunuz, Bayan Joad?

— Bir tanıdık var da, bana verdiği ekmeği kendisine geri vermeye gidiyorum.

Artık çadırların bitimine gelmişti. Durdu, arkasına baktı. Kampta ışıkların parıldadığı görünüyor, konuşan insanların çıkardığı hafif sesler işitiliyordu. Arada sırada sert bir ses duyuluyordu. Havayı duman kokusu sarmıştı. Adamın biri, hafif hafif armonika çalıyor, notaları tekrarlayarak, melodiyi çıkarmaya çalışıyordu.

Ana, söğütlerin arasından geçerek dereye indi. Patikadan çıktı; takip edilip edilmediğini anlamak için bir süre sessiz ve hareketsiz bekledi. Bir adam askılarını çekerek ve tulumunun düğmelerini ilikleyerek patikadan kampa doğru geliyordu. Ana hiç kıpırdamadan yere oturdu; adam, anayı görmeden geçip gitti. Beş dakika bekledi; sonra kalktı, derenin yanındaki patikadan yürümeye başladı. O kadar sessiz yürüyordu ki, yumuşak adımlarının söğüt dalları üzerinde çıkardığı ses, suyun hışırtısı yanında işitilmiyordu bile. Patika ve dere sola saptı, sonra sağa döndü, asfalta yaklaştı.

Gri yıldız ışığında hendeği ve her zaman yemek bıraktığı yuvarlak siyah kemeri görebiliyordu. Dikkatle ileri doğru yürüdü. Getirdiği paketi deliğe itti; oraya bırakılmış olan boş çinko tabağı aldı. Söğütlerin arasına sokuldu; bir çalılığın arasına girdi, oturup beklemeye başladı. Karmakarışık dallar ve yapraklar arasından kemerin siyah deliğini görüyordu. Dizlerini kavradı. Ses çıkarmadan öylece oturdu. Bir iki dakika sonra çalılar yeniden kıpırdamaya başladı. Bir tarla faresi, yaprakların üzerinde çekine çekine yürüyordu. Bir sansar, ayaklarıyle yerde ses çıkardı ve bilmeden patikaya doğru yürüdü; vücudundan sanki hafif bir ışık çıkıyordu. Sonra bir rüzgâr, sanki dener gibi, hafif hafif söğütleri salladı; yere bir sürü sarı yaprak düştü. Birdenbire bir rüzgâr sağnağı geldi, ağaçları eğdi ve yere yağmur gibi yapraklar döktü. Ananın başına ve omuzlarına yapraklar düştü. Gökte kocaman bir bulut, yıldızları kapatarak geçiyordu. Düşen yaprakların

üzerine iri iri yağmur taneleri damladı; bulut hareketinde devam etti ve yıldızlar yeniden meydana çıktı. Ana ürperdi. Rüzgâr geçti, çalılığı yeniden sessizlik kapladı. Ama ağaçların hışırtısı, derenin aşağısına doğru devam edip gitti. Kamptan melodi çıkarmaya çalışan bir kemanın hafif, içe işleyen sesi geliyordu.

Ana sol yandan doğru, hafif bir ayak sesi işitti; dikkat kesildi. Dizlerini bıraktı ve daha iyi işitmek için başını uzattı. Hareket durdu, biraz sonra yeniden başladı. Kuru yaprakların üzerinde bir dal hışırdadı. Ana, karanlık bir şeklin meydana çıktığını, kemere doğru yaklaştığını gördü. Siyah, yuvarlak varlık, bir an karanlığa karıştı, sonra şekil geri döndü.

Ana yavaşça:

— Tom!., diye seslendi.

Karaltı, kıpırdamadan durdu. O kadar hareketsiz, o kadar yere yakındı ki, orada duran bir kütüktü sanki.

Ana yeniden seslendi:

— Tom, yavrum, Tom!..

Sonra karaltı hareket etti.

— Ana sen misin?

— Benim ben, korkma.

Ayağa kalktı, Tom'a doğru yürüdü.

Tom:

— Gelmemeliydin, dedi.

— Tom, seni görmeliyim. Sana söyleyeceklerim var.

Tom:

— Burası patikaya yakın, dedi. Biri geçer.

— Senin başka yerin yok mu, Tom?

— Evet, var ama... Ya bir kimse seni benimle görürse... Sonra bütün ailenin başı belâya girer.

— Ne yapayım Tom, başka çare yoktu.

— Peki, gel benimle öyleyse. Sakın ses çıkarma.

Tom suya aldırmayarak küçük derenin ötesine geçti; ana da onu izledi. Fundalıkların arasına girdi; fundalıkların ötesinde sürülmüş tarlaya geçerek yürümeye başladılar. Kararan pamuk sapları toprakta dimdik duruyordu. Saplarda birkaç pamuk asılı kalmıştı. Tarlanın kenarından bir çeyrek mil kadar yürüdüler; sonra Tom yeniden bir fundalığın içine daldı. Büyük bir böğürtlen yığınına yaklaştı, eğildi; bir sürü dal araladı.

— Sürüne sürüne gir, dedi.

Ana ellerinin ve dizlerinin üzerinde yürüdü. Yerdeki kumu elleriyle duydu. Dalların altındaki karanlık ona fena gelmedi ve yerde Tom'un battaniyesinin durduğunu anladı. Tom, dalları yeniden düzeltti. Mağarada hiçbir ışık yoktu.

— Neredesin ana?

— Buradayım... İşte burada. Yavaş konuş, Tom.

— Aldırma. Ne zamandan beri kukumav kuşu gibi oturuyorum.

Ana, Tom'un çinko tabağın üzerindeki kâğıdı çıkardığını duydu.

— Pirzola, dedi. Yanında patates de var.

— Vay anasını, daha sıcak.

Ana, Tom'u karanlıkta hiç seçemiyordu, ama Tom'un çiğneyişini, eti koparıp yutuşunu işitiyordu.

Tom:

— Böyle saklanmaya can kurban, dedi.

Ana, sinirli sinirli:

— Tom... dedi. Ruthie seni söylemiş.

Ana, Tom'un lokmayı birden yuttuğunu duydu.

— Ruthie mi söyledi? Neden?

— Onun suçu yok. Kavga ederlerken, bir kız ağabeysinin onun ağabeyini döveceğini söylemiş. Böyle zamanda kızların ne yaptığını bilirsin. O da, ağabeysinin zaten iki kişi öldürmüş olduğunu, şimdi saklandığını söylemiş.

Tom gülümsüyordu:

— Ben, her zaman söylerdim zaten; John Amca bu çocuklara göz kulak ol, derdim; ama o, hiç buna yanaşmazdı. Çocuk bu, söyler ana. Bunda korkacak bir şey yok.

Ana:

— Yok, bir şey yok, dedi. Ama çocuklar öteki çocuklara söyler, sonra büyükler de işitir, derken herkes duyar, bu durumda bilirsin, insanı göz hapsine alırlar. Tom, sen buradan uzaklaşmalısın.

— Ben bunu, önce de söyledim. Kemerin altına yemek getirirken, birisi seni görecek, takip edecek, diye ödüm kopuyordu.

— Ben de biliyorum. Ama ben senin, yakın bir yerde olmanı istiyordum. Sana bir şey olacak diye korkuyordum. Oysa seni hiç

görmedim. Şimdi bile göremiyorum. Yüzün nasıl oldu?

— Eh, iyileşiyor.

— Yakına gel Tom. Bakayım. Yakına gel.

Tom sürünerek yaklaştı. Ananın uzanan eli, karanlıkta Tom' un yüzünü buldu, parmakları burnuna, oradan sol yanağına gitti.

— Çok fena, yeri kalmış Tom. Hele burnun adamakıllı eğrilmiş.

— Belki de daha iyi. Kimse beni tanımaz. Eğer parmak izlerimi almadılarsa, çok memnun olurum.

Yeniden yemeğini yemeye başladı.

Ana:

— Sus, dedi. Dinle bak.

— Rüzgâr ana, merak etme, rüzgâr.

Dereden bir sağnak geçti ve geçerken ağaçlar hışırdadı. Ana, Tom'un sesinin geldiği yere doğru yaklaştı.

— Sana bir daha dokunmak istiyorum. Tom, kör gibi oldum. Çok karanlık burası. Seni gözümün önüne getirmek istiyorum. Seni hatırlamak için parmaklarımdan başka bir araç yok, ama ne yapalım... Tom, buradan gitmelisin.

— Evet. Bunu ben tâ başlangıçta söylemiştim.

Ana:

— Epeyce para kazandık, dedi. Para artırdım. Elini uzat Tom. Elimde yedi dolar var.

— Ben senin paranı filan istemem, dedi. Başımın çaresine bakarım.

— Tom, uzat elini. Parasız gidersen, beni uyku tutmaz. Belki bir otobüse filan binmen gerekir. Senin çok, çok uzaklara, üç yüz, dört yüz mil uzaklara gitmeni istiyorum.

— Parayı almam.

Ana, sert sert:

— Tom, dedi, al parayı. Anlıyor musun? Bana acı çektirme.

Tom:

— İyi bir şey yapmıyorsun, dedi.

— Belki büyük şehirlerden birine gidersin. Los Angelos'a filan. Orada seni kim arar, kim sorar.

Tom:

— Haa, dedi. Bana bak ana. Burada bütün gün, bütün gece yapayalnız oturup kimi düşündüm, biliyor musun? Casy'yi. Casy çok konuşurdu. Canımı sıkacak kadar. Ama şimdi onun söylediklerini düşünüyorum da, birer birer aklıma geliyor, bütün söyledikleri. Bir ara kendi ruhunu bulmak için çöle gittiğini, yalnızlığa çekildiğini, sonunda kendisine ait bir ruh bulunmadığını öğrendiğini söylemişti. Büyük bir ruhun, küçük bir parçası olduğunu söylemişti. Çölün bir işe yaramadığını, çünkü bir ruhun öteki ruhlarla birleşmedikçe, bir olmadıkça on para etmeyeceğini söylemişti. Garip değil mi, nasıl da hatırlıyorum. Oysa söylediklerine kulak asmıyorum sanırdım. Ama şimdi ben de bir insanın yalnız olmasının hiçbir işe yaramadığını biliyorum.

Ana:

— Casy çok iyi adamdı, dedi.

Tom devam etti:

— Casy bir gün, İncil'den bir şey okumuştu. Pek de İncil'e benzemiyordu ya, neyse. İki kere okumuştu ve ben, şimdi hatırlıyorum. "Bu sözler Papazın kitabında var." diyordu.

— Nasıldı, söyle bakayım Tom?..

— Şöyleydi: "İki, birden iyidir. Çünkü emeklerinin mükâfatlarını iyi görürler. Çünkü birisi düşerse, öteki onu kaldırır. Yazık, o kimselere ki, yapayalnızdırlar ve düştükleri zaman yardımlarına gelecek kimseleri yoktur." İşte söylediklerinden bir tanesi.

Ana:

— Söyle, dedi. Söyle Tom.

— Biraz daha söyleyeyim: "Sonra eğer iki kişi bir arada yatarsa, birbirlerini ısıtırlar; ama tek başına kalan adam, kendisini nasıl ısıtır? Ve birisi çıkıp da onu ezmeye kalktı mı, ikisi birlik olup o adama karşı koyarlar. Ve çok uçlu bir ip kolay kolay kopmaz."

— Bu da İncil'den mi?

— Casy öyle dediydi. Buna, Papazın kitabı diyordu.

— Sus... dinle.

— Rüzgâr. Ana, merak etme. Ben rüzgârı tanırım. Ana, ben çok düşündüm. Vaızların çoğu bir türlü kurtulamayacağımız fukaralığa ve biz fukaralar üzerinedir. Eğer ömründe bir şey elde edemedinse, kollarını kavuştur, bekle. Öldüğün zaman altın tabaklar içinde sana dondurma gelecek... Ama Papazın kitabı iki kişinin emeklerinin mükâfatlarını daha iyi göreceklerini söylüyor.

Ana:

— Tom, dedi. Ne yapmak niyetindesin?

Tom, uzun bir süre ses çıkarmadı.

— Hükümet kampındaki durumu düşündüm; bizim halkın nasıl kendi kendini yönettiğini, kavga olduğu zaman nasıl kendiliklerinden işi yatıştırdıklarını düşündüm. Tabancalı polisler olmadığı halde ortada polislerin kurduğu düzenden daha iyisi vardı. Niçin bunu her yanda yapmıyoruz? Bizden olmayan polisleri fırlatıp atalım. Hepimiz birlikte kendimiz için çalışalım... Kendi topraklarımızı kendimiz işleyelim.

Ana:

— Tom, dedi yine. Ne yapacaksın?

Tom:

— Casy'nin yaptığını, dedi.

— Ama, onu öldürdüler.

Tom:

— Evet biliyorum, dedi. Ama kolay kolay ölmedi. Casy kanuna karşı hiçbir harekette bulunmamıştı. Ana, ben boyuna düşündüm; halkımızın nasıl köpekler gibi yaşadığını, zengin, güzel toprakların nasıl boş durduğunu, ya da nasıl tek adamın elinde bir milyon dönüm toprak bulunduğunu, beri yandan yüz binlerce arslan gibi çiftçinin açlıktan geberdiklerini düşündüm durdum. Millet birleşse de Hooper çiftliğinde birkaç kişinin bağırdığı gibi bağırsa...

Ana:

— Tom, dedi. Senin peşini bırakmazlar. Floyd'a yaptıkları gibi, seni de yok ederler.

— Nasıl olsa benim peşimi bırakmıyorlar. Kimsenin peşini bırakmıyorlar.

— Kimseyi öldürmek istemiyorsun, değil mi Tom?

— Hayır. Onu da düşündüm; uzun zamandan beri kanun dışı yaşadığıma göre, öldürebilirim de... Bırak canım. Buna daha karar vermedim, ana. Sen beni düşünme. Merak etme.

Dalların arasındaki kapkaranlık mağarada ses çıkarmadan oturdular.

Ana:

— Ben, senden nasıl haber alabilirim? dedi. Belki seni öldürürler de, haberim olmaz. Sana eziyet ederler. Nasıl duyarım?

Tom, sinirli sinirli güldü:

— Eh, kimbilir belki de Casy'nin dediği gibi; insanın kendisine özgü bir ruhu yoktur da, büyük bir ruhun parçasıdır. Ve o zaman...

— Eee, o zaman Tom?

— O zaman ne değeri var. O zaman ben görünmeden her yerde bulunacağım. Her yerde olacağım... Nereye baksan beni göreceksin. Açlar nerede ekmek için kavga ederse, ben de orada olacağım. Casy de bunları bilirdi. İnsanlar, kızdıkları zaman nasıl bağırırlarsa, ben de öyle çağıracağım ve., aç çocuklar, yemeğin hazır olduğunu işittikleri zaman, nasıl gülerlerse ben de öyle güleceğim; ve bizimkiler pişirdikleri şeyleri yerlerken, kurdukları evlerde yaşarlarken., ben de orada olacağım. Anlıyor musun? Allah, Allah! Ben de Casy gibi laf ediyorum sanki.

Ana:

— Anlamıyorum, dedi. Aklım ermiyor.

— Benim de ermiyor, dedi. Ben aklıma gelenleri söylüyorum, insan çok hareket etmezse çok düşünüyor. Ana, artık git.

— Parayı al öyleyse.

Tom bir an ses çıkarmadı:

— Peki, dedi.

— Tom, sonra., bu iş bitince. Yine gel. Bizi bulabilecek misin?

Tom:

— Elbette bulurum, dedi. Artık git. Elini ver.

Tom, anasını kovuğun girilecek yerine doğru götürdü. Ananın parmakları Tom'un bileklerine kenetlenmişti. Tom, dalları araladı ve anasının arkasından dışarı çıktı.

— Yanda incir ağacına rastlayıncaya kadar tarlada yürü ve sonra dereyi geç. Haydi güle güle.

Ana:

— Hoşça kal, dedi ve hızlı hızlı uzaklaştı.

Gözleri yaşlı ve yanıyordu; ama ağlamıyordu. Fundalığın içinde yürürken, ayaklarını dikkatsizce yapraklara basıyor ve ses çıkartıyordu. O sırada karanlık gökyüzünden, kuru yapraklar üzerine iri damlalar düştü ve kuru yaprakları hışırdattı. Ana dallarından yağmur damlayan fundalığın içinde bir süre kımıldamadan durdu. Döndü... Gerideki çalı yığınlarına doğru üç adım attı; sonra birdenbire döndü ve yeniden seyyar kulübelerin kampına doğru yürüdü. Doğruca küçük köprüye geldi, yola tırmandı. Yağmur dinmişti ve gökyüzü karanlıktı. Arkasından birtakım ayak sesleri işitti, sinirli sinirli döndü. Yolun üzerinde

sönük bir ışık yanıp sönüyordu. Ana döndü, yeniden yoluna devam etti. Biraz sonra yanına bir adam yaklaştı. Kibarca davranarak fenerini ananın yüzüne değil, yere tuttu.

Adam:

— Merhaba, dedi.

Ana:

— Merhaba, diye cevap verdi.

— Galiba yağmur yağacak.

— Yağmasa daha iyi. Sonra pamuk toplayamayız. Oysa, pamuk toplamamız gerek.

— Benim de pamuk toplamam gerek. Buradaki kampta mı oturuyorsunuz?

— Evet efendim.

İkisinin de ayakları yola birlikte basıyordu.

— Yirmi dönümlük pamuğum var. Geç oldu ama, ziyanı yok; şimdi tamam. Biraz dolaşıp pamuk işçisi bulmak istiyorum.

— Bulursunuz. Mevsim hemen hemen bitmek üzere.

— Ben de öyle sanıyorum. Benim yerim buradan bir mil ötede.

Ana:

— Biz altı kişiyiz, dedi. Üç erkek, ben, iki de küçük çocuğumuz var.

— Ben bir işaret koyarım. Buradan iki mil sürer... Bu yolun ilerisinde.

— Biz sabahleyin orada oluruz.

— Yağmur yağmaz sanıyorum.

Ana:

— Bana da kalırsa öyle, dedi. Yirmi dönüm çok sürmez zaten.

— Ne kadar çabuk biterse o kadar memnun olurum. Benim pamuğum geç kaldı. Daha önce toplayamadım.

— Ne veriyorsunuz, bayım?

— Doksan sent.

— Peki, toplarız. Gelecek yıl yetmiş beş sent, dahası altmış sent olacak diyorlar.

— Ben de öyle işittim.

Ana:

— Kavga çıkar ama, dedi.

— Biliyorum. Tabiî çıkacak. Benim gibi küçük bir adamın elinden ne gelir? Fiyatları

Birlik tayin ediyor; biz uymak zorundayız. Eğer Birliğin dediğini yapmazsak, çiftliğimiz elimizden gider. Küçüklerin çevresine her zaman üşüşüyorlar, siz de bilirsiniz.

Kampa varmışlardı.

Ana:

— Sabahleyin orada oluruz, dedi. Pamuğun çoğunu toplarız.

Seyyar kulübenin arkasına gitti, kalasa tırmandı. Baba, John Amca ve ihtiyar bir adam daha arabanın yanına dayanarak çömelmişlerdi.

— Merhaba, dedi. İyi akşamlar Mister Wainwright.

Mister Wainwright, yol yol çatlamış yüzünü kaldırdı. Kaşlarının hemen altındaki gözleri derindeydi. Saçı koyu kırçıl ve

güzeldi. Çenesini ince gümüş bir sakal örtmüştü.

— İyi akşamlar, madam.

Ana:

— Yarın pamuk toplamaya gideceğiz. Bir mil kuzeyde, yirmi dönüm.

Baba:

— Kamyonu alsak iyi olur, dedi. Daha çok toplarız.

Wainwright heyecanla başını kaldırdı:

— Biz de toplayabilir miyiz?

— Tabiî. Adamla birlikte biraz yürüdüm. Buradan pamuk toplayacak adam bulmaya geliyordu.

— Pamuk hemen hemen bitti. İkinci el için kalanlar pek az. Bunlardan gündeliği çıkarmak zor. İlk elde çoğu toplanacak.

Ana:

— Sizinkiler de isterlerse bizimle birlikte gelebilirler, dedi. Benzin parasını paylaşırız.

— Çok iyi bir dostsunuz, madam.

Ana:

— Bu, her iki ailenin de işine gelir, dedi.

Baba:

— Mister Wainwright'ın bir derdi var da bu gece onun için gelmiş. Boyuna bu işten sözediyor.

— Neymiş bakalım?

Wainwright başını yere eğdi.

— Bizim Aggie yok mu, dedi. Kocaman kız oldu... On altısına bastı, büyüdü.

Ana:

— Aggie hem de güzel kız, dedi.

Baba:

— Dur, dinle, dedi.

— Kızımla sizin oğlunuz Al, her gece gezip duruyorlar. Aggie sağlam yapılı bir kızdır. Ona, koca lâzım, yoksa başı derde girer. Bizim ailemizde bugüne kadar hiçbir dırıltı olmamıştır. Ama karımla ben, şimdi bu fakir halimizde başımıza bir dert çıkarsa ne yaparız?., diye düşünüp duruyoruz. Kızın başı derde girmiş midir dersiniz?

Ana, şiltenin birini yaydı, üzerine oturdu.

— Şimdi de beraberler mi?

Mister Wainwright:

— Her gece olduğu gibi, dedi. Bu gece de gezmedeler.

— Yaa! Ama Al iyi çocuktur. Bugünlerde biraz işi azıttı, ama iyi, doğru çocuktur. Ondan iyisi can sağlığı.

— Aman, sakın Al'dan yakındığımızı sanmayın. Biz kendisini seviyoruz. Ama karımı ve beni korkutan nedir bilir misiniz? Aggie sanki genç bir kadın oldu. Ama ya siz, ya da biz kalkıp gidersek... Aggie'yi de fena durumda görürsek ne yaparız? Ailemizde şimdiye kadar yüzümüzü kızartacak bir olay olmamıştır.

Ana, yumuşak bir sesle:

— Biz ailenizde yüz kızartacak bir olayın çıkmamasına çalışırız, korkmayın, dedi.

Mister Wainwright çabucak ayağa kalktı:

— Teşekkür ederiz, madam. Aggie yetişkin bir kız olmuştur. İyi kızdır... Hem güzel, hem iyi kalplidir. Eğer ailemizde utanılacak bir olayın çıkmasını önlerseniz çok memnun oluruz. Aggie'nin suçu yok. Birden serpildi işte.

Ana:

— Kocam, Al ile görüşür, dedi. O görüşmezse ben görüşürüm.

Mister Wainwright:

— Peki öyleyse, iyi geceler. Aynı zamanda teşekkür ederiz, dedi.

Perdenin yanından geçerek kayboldu. Mister Wainwright'in, arabanın öte yanında yavaş sesle konuştuğu, konuşmanın sonucunu anlattığı duyuluyordu.

Ana bir süre çevreyi dinledikten sonra:

— Heyy, buraya, yanıma gelip oturun, dedi.

Baba ile John Amca çömeldikleri yerden zar zor kalktılar. Gelip ananın yanına, şiltenin üzerine oturdular.

— Küçükler nerede?

Baba, köşedeki şilteyi gösterdi:

— Ruthie, Winfield'in üstüne atıldı ve ısırdı. İkisini de yatırdım. Her halde uyuyorlar. Rosasharn komşulardan birine oturmaya gitti.

Ana içini çekti. Yavaşça:

— Tom'u buldum... dedi. Buradan git, dedim ona. Çok uzaklara gidecek.

Baba yavaşça başını eğdi. John Amca çenesini göğsünün üstüne indirdi.

Baba:

— Elden başka ne gelir, dedi. Tom başka bir şey yapabilir miydi John, ne dersin?

John Amca başını kaldırdı:

— Gerçekten hiçbir şey düşünemiyorum, dedi. Uykuda gibiyim.

Ana:

— Tom iyi çocuktur, dedi.

Ve sonra özür diledi:

— Al ile ben görüşürüm dedim ama, kötü niyetle söylemedim...

Baba, çok soğukkanlı:

— Biliyorum, dedi. Artık ben işe yaramıyorum zaten. Bütün zamanımı bu işlerin nasıl başımıza geldiğini düşünmekle geçiriyorum. Bütün gün evimizi ve bir daha onu göremeyeceğimizi düşünüp duruyorum.

Ana:

— Burası daha güzel… Toprak daha iyi, dedi.

— Biliyorum. Ama, gözüm bunları görmüyor ki. Söğütlerin şimdiden nasıl yapraklarını döktüklerini düşünüyorum. Bazen güneye bakan pencereyi tamir etmek aklıma geliyor. Garip değil mi? Ailenin yönetimini artık kadın ele almaya başladı. Şunu yapacağız, buraya gideceğiz… diye kadınlar söylüyor; ve ben de bütün bunlara aldırmıyorum.

Ana:

— Kadınlar, erkeklerden daha çabuk değişirler, diye karşısındakini yatıştırmaya çalıştı. Kadınlar, ömürlerince kollarıyle çalışırlar. Erkekler kafalarıyle. Aldırma. Belki de... Ah, belki de gelecek yıl bir evimiz olur, kim bilir?!..

Baba:

— Ne altta var, ne üstte, dedi. Geleli epey bir zaman oldu... Ne iş bulduk, ne ürün. Şimdi ne yapacağız? Yiyeceğimizi nasıl sağlayacağız? Sonra şunu söyleyeyim ki, Rosasharn, akşama sabaha. Düşündükçe deli olacağım. Düşünmemek için kendimi eski günlerin içine gömüyorum. Ömrümüz bitip tükenmiş gibi geliyor bana.

Ana gülümsedi:

— Hayır, ömrümüz bitmedi, dedi. Bitmedi. Bak, sana kadınların bildiği bir şey daha söyleyeyim. Şuna dikkat ettim: İnsan,

sıçramalarla yaşıyor... Çocuklar doğuyor, insanlar ölüyor, bunlar sıçramalar... insan bir çiftlik alıyor, kaybediyor, bu da sıçrama. Kadınların hepsi bir nehir gibi, bir tek akış; küçük anaforları var. Ama nehir yine nehir ve akmakta. Kadınlar hayata böyle bakıyor işte. Biz ölmeyeceğiz. Halk yaşayacaktır. Belki biraz değişecek ama, yine halk halktır ve yaşamakta devam edecektir.

John Amca sordu:

— Bunu nasıl söyleyebiliyorsun? Her şeyi durmaktan nasıl alıkoyarsın?.. Herkesi yorulmaktan, bezmekten nasıl kurtarabilirsin?

Ana düşündü. Bir elinin parlayan sırtını, öteki eliyle ovdu. Sağ elinin parmaklarını, sol elinin parmakları arasına soktu:

— Anlatması zor, dedi. Yaptığımız her şey., bana öyle geliyor ki, bu gidişe uymak içindir. Ben böyle düşünüyorum. Hatta aç kalmak

bile. Hastalanmak bile. Bazıları ölüyor, ama kalanlar daha sert, daha dayanıklı oluyor. Sen gününü yaşamaya bak, gününü!..

John Amca:

— Ah, zavallı kadıncağız, o zaman ölmeseydi... dedi.

Ana:

— Sen, sadece gününü yaşamaya bak, dedi. Kendini dinleme.

Baba:

— Gelecek yıl, iyi bir yıl olursa; yurdumuza döneriz, dedi.

Ana:

— Susun bakalım, dedi.

Kalasın üzerinde sessiz adımlar işitildi, sonra Al birden içeri daldı.

— Merhaba, dedi. Şimdi bizimkiler uyumuştur diyordum.

Ana:

— Al, dedi. Oturmuş konuşuyorduk. Sen de gel, otur.

— Olur... Peki. Ben de size bir iki söz söylemek istiyorum: Ben yakında gidiyorum.

— Hayır, olmaz. Gidemezsin. Sen bize lâzımsın. Ne diye bizi bırakıp gidiyorsun?

— Biz Aggie Wainwright'le evlenmeye karar verdik. Ben bir garajda iş bulacağım, bir süre bir ev kiralayacağız ve sonra...

Sert sert başını kaldırdı:

— Biz kararımızı verdik. Bizi artık kimse durduramaz.

Hepsi Al'a bakıyorlardı.

Ana sonunda:

— Al, dedi. Çok memnun olduk. Bilir misin ne kadar sevindik.

— Gerçekten sevindiniz mi?

— Tabiî. Sen büyüdün, yetiştin. Sana bir kadın lâzım. Ama hemen gitme, Al.

— Aggie'ye söz verdim, dedi. Gideceğiz. Artık bu duruma katlanamam.

Ana:

— Hiç olmazsa bahara kadar kalın... diye yalvardı. Sadece bahara kadar. Bahara kadar sabredemez misiniz? Kamyonu kim sürecek?

— Ama...

Bayan Wainwright birden başını uzattı:

— Duydunuz mu sonunda? diye sordu.

— Evet. Şimdi duyduk.

— Aman Yarabbi! Ah., ah bir pastamız olsaydı. Ah, bir pasta olsaydı. Pasta, ya da pasta gibi bir şey.

Ana:

— Ben biraz kahve yapayım, biraz da pandispanya yaparım, dedi. Reçelimiz de var.

Bayan Wainwright:

— Ne âlâ!., dedi. Pekâlâ. Haa, ben de biraz şeker getireyim. Pandispanyanın içine koyarız.

Ana, küçük dalları kırarak sobaya attı, akşam yemeğinden kalma kömürler, dalları tutuşturdu. Ruthie ile Winfield sümüklüböceklerin kabuğundan başlarını uzatmaları gibi, yataklarından çıktılar. Bir süre dikkatli davrandılar, hâlâ affedilip edilmediklerini anlamaya çalıştılar. Kimsenin kendilerine bakmadığını görünce, cesaretleri arttı. Ruthie kapıya doğru, duvarı tutmadan, seke seke gidip geldi.

Rose of Sharon, kalası tırmandığı sırada, ana bir kâseye un döküyordu. Bir süre durakladı, sonra yavaş yavaş yürüdü.

— Ne oluyor? diye sordu.

Ana:

— Haberin yok, diye bağırdı. Al ile Aggie Wainwright evlenecekler, küçük bir eğlence yapacağız.

Rose of Sharon, kaskatı kesildi. Kızarıp bozaran Al'a yavaşça baktı.

Bayan Wainwright arabanın öte yanından bağırdı:

— Aggie'ye yeni entarisini giydiriyorum. Biraz sonra gelirim.

Rose of Sharon yavaşça döndü, açık duran kapıya doğru bir daha gitti ve sessizce kalastan indi. Ayağı yere basar basmaz dereye doğru yürümeye başladı. Derenin yanındaki patikadan yürüdü. Anasının önce gittiği yolu izliyordu. Söğütlere doğru gidiyordu. Rüzgâr şimdi daha sürekli esiyor, dallar, daha çok hışırdıyordu. Rose of Sharon diz çöktü ve fundalığın içine daldı. Böğürtlen dalları yüzünü kesti, saçını çekti, ama o aldırmadı. Sonunda, her yanını dalların sardığını anlayınca, durdu. Arkaüstü uzandı... Ve karnındaki çocuğun ağırlığını duydu.

Ana, ışıksız arabada kımıldandı, sonra battaniyesini atarak kalktı. Arabanın açık kapısından gri yıldız ışığı giriyordu. Ana kapıya doğru yürüdü, sonra durarak çevreye bakındı. Doğudaki yıldızlar solmaya başlamışlardı. Rüzgâr söğüt ağaçlarının üzerinde yavaş yavaş esiyor, dereden suyun hafif şırıltısı geliyordu. Kampın çoğu uykudaydı, ama bir çadırın önünde küçük bir ateş yanıyordu. Çevresinde halk toplanmış, ısınıyordu. Ana, yeni yeni yanan ateşlerin alevleri karşısında birçok insanların ellerini ovaladığını, sonra arkalarını çevirerek ellerini arkalarına koyduklarını görüyordu. Ana, uzun bir süre dışarı baktı ve ellerini kavuşturdu. Anî bir rüzgâr gelip geçti. Ayaz çıkmıştı. Ana da titredi, ellerini oğuşturdu. Geri döndü, fenerin yanında kibrit aradı. Fener gıcırdadı. Fitili yaktı, bir süre alevin mavi mavi yanışını seyrettikten sonra sarı, ince ışık halkasının büyüdüğünü gördü. Feneri sobaya götürdü, yere koydu, kuru, ince

söğüt dallarını kırarak sobaya atmaya başladı. Biraz sonra ateş, boruda gürlüyordu.

Rose of Sharon güç halle yatağında döndü, kalkıp oturdu.

— Hemen kalkıyorum, dedi.

Ana:

— Niye oda ısınıncaya kadar biraz daha yatmıyorsun? diye sordu.

— Hayır, kalkacağım.

Ana kovadaki suyu çaydanlığa doldurdu, sobanın üstüne koydu. Mısır ekmeklerini pişirmek için yağla dolu tavayı da sobanın üstüne yerleştirdi. Yavaşça:

— Neyin var senin? dedi.

Rose of Sharon:

— Ben gidiyorum, dedi.

— Nereye?

— Pamuk toplamaya.

— Haydi oradan, senin pamuk toplayacak halin var mı?!..

— Var. Ben de pamuk toplayacağım.

Ana, suya koyacağı kahveyi ölçtü:

— Rosasharn, sen dün akşamki toplantıda yoktun?..

Kız, cevap vermedi.

— Pamuk toplamak da nereden çıktı?

Yine cevap yok.

— Al ile Aggie yüzünden mi?

O zaman ana, kızına daha yakından baktı:

— Yavrum, senin pamuk toplaman gerekmez.

— Ben gideceğim.

— Peki, öyle olsun, ama bari kendini çok sıkma.

— Baba kalk. Haydi kalkın bakalım.

Baba gözlerini kırpıştırdı ve esnedi:

— Daha uykumu almadım, dedi. Gece yattığımız zaman saat on bir vardı.

— Haydi kalkın bakalım. Hepiniz kalkıp yıkanın.

Arabadakiler, yavaş yavaş canlanmaya başladılar. Kıvrıla kıvrıla battaniyelerinden çıktılar. Eğrile büğrüle elbiselerini giydiler.

Ana, ikinci tavasına tuzlanmış et doğruyordu.

— Haydi kalkıp yıkanın!., diye emretti.

Odanın öte ucunda bir ışık belirdi ve Wainwrightlerin bölmesinden dalların kırılmasından çıkan çıtırdılar işitildi.

— Bayan Joad!.. diye bir ses geldi. Biz hazırlanıyoruz. Biraz sonra hazırız.

Al mırıldandı:

— Ne diye sabah karanlığı kalkıyoruz? dedi.

Ana:

— Çalışacağımız yer yirmi dönüm, dedi. Hemen gidip işe başlayalım. Tarlada fazla pamuk yok. Toplanmadan önce varalım.

Ana acele acele hepsini giydirdi, kahvaltılarını verdi.

— Haydi, çabuk için kahvenizi, dedi. Hemen yola çıkalım.

— Ana, karanlıkta pamuk toplanmaz ya.

— Gün ağardığı zaman orada olmalıyız.

— Belki daha ıslaktır?..

— Çok yağmur yağmadı. Haydi haydi, için kahvenizi. Kahvaltı biter bitmez hemen motoru çalıştır, Al.

— Bayan Wainwright, hazır mısınız? diye seslendi.

— Daha kahvaltımızı ediyoruz. Biraz sonra hazırız.

Dışarıda kamp canlanmaya başlamıştı. Çadırların önünde ateşler yanıyordu. Seyyar

kulübelerin soba borularından dumanlar çıkıyordu.

Al, kahvesini dikti ve ağız dolusu telve aldı. Tüküre tüküre kalastan indi.

— Biz hazırız Bayan Wainwright, diye seslendi.

Rose of Sharon'a döndü:

— Sen kal, dedi.

Kız çenesini uzattı:

— Ben gideceğim. Ana, ben de gitmeliyim.

— İyi ama, pamuk torban yok. Torba taşıyamazsın sen.

— Ben toplayıp senin torbana koyarım.

— Hiç çalışmasan daha iyi.

— Eee. Ben de gideceğim dedim ya!

Ana içini çekti:

— Ben gözümü senden ayırmam. Keşke bir de doktor olsaydı.

Rose of Sharon sinirli sinirli arabanın içinde dolaştı. Üzerine ince bir manto giydi ve çıkardı.

Ana:

— Bir battaniye al, dedi. Dinlenmek istediğin zaman üşümezsin.

Seyyar kulübenin arkasında, motorun gürültüsünü işittiler.

Ana, zafer kazanmış gibi:

— Önce biz çıkalım, dedi. Torbalarınızı alın. Ruthie, torba gibi yaptığım gömlekleri unutma.

Wainwright ve Joad ailesi karanlıkta kamyona tırmandı. Şafak sökmek üzereydi, ama daha ortalık gri ve soluktu.

Ana, Al'a:

— Sola dön, dedi. Gittiğimiz yerde bir işaret olacak.

Karanlık yol boyunca gittiler. Öteki arabalar da onları izliyordu. Geride, kampta, otomobiller çalışmaya, aileler otomobillere dolmaya başlamıştı; bütün arabalar yola çıktı ve sola döndü.

Yolun sağındaki posta kutusuna bir tahta levha bağlanmış, üzerine mavi tebeşirle: «Pamuk İşçileri Aranıyor» diye yazılmıştı. Al, kapıya döndü ve ambarın önüne çekti. Ambarın önü önceden gelmiş otomobillerle doluydu. Beyaz ambarın ucundaki bir elektrik lambası, koltuklarının altında torbalarıyle, kantarın yanında duran bir sürü

erkek ve kadını aydınlatıyordu. Kadınların bazıları torbalarını omuzlarına bağlamışlar, göğüslerine düğmelemişlerdi.

Al:

— Daha erken gelmeliymişiz, dedi.

Kamyonu tel örgünün yanına çekti ve motoru durdurdu. Aileler yere atladılar, bekleyen gruba karışmak üzere yürüdüler. Yoldan boyuna arabalar gelip duruyor, gruba yeni yeni aileler katılıyordu. Ambarın ucundaki ışığın altında mal sahibi, gelenleri kaydediyordu.

— Hawley mi? dedi. H-a-w-l-e-y?.. Kaç kişisiniz?

— Dört. Will.

— Will.

— Benton...

— Benton...

— Amelia...

— Amelia...

— Claire...

— Claire. Başka? Carpenter mi? Kaç kişisiniz?

— Altı.

Herkesin adını yazıyor, hizalarında tartılar için yer,bırakıyordu.

— Torbalarınız var mı? Bende birkaç torba var. Tanesini bir dolara veririm.

Ve arabalar avluya akın ediyorlardı. Mal sahibi kürklü ceketini boğazına kadar çekti. Yola düşünceli düşünceli baktı.

— Yirmi dönüm bu kadar insanla çabuk biter, dedi. Çocuklar büyük pamuk römorkuna tırmanıyorlar, römorkun kümes tellerine ayaklarını sokuyorlardı.

Mal sahibi:

— Heyy, çekilin oradan!., diye bağırdı. İnin aşağı. Telleri gevşeteceksiniz.

Çocuklar yavaşça aşağı indiler. Şaşırmıştılar, ses çıkarmıyorlardı. Gri şafak sökmüştü.

Mal sahibi:

— Çiğin darasını düşeceğim, dedi. Güneş doğduktan sonra düşmem. İsterseniz başlayın çalışmaya. Artık ortalık seçilmeye başladı.

Halk hemen pamuk tarlasına daldı; herkes bir sıraya geçti. Torbalarını bellerine

bağladılar, katılaşan parmaklarını ısıtmak için ellerini oynattılar. Şafak doğudaki tepelerin üzerinde renkleşmişti; bir sürü insan pamuk sıralarının önünde kımıldanıyordu. Ve asfalttan arabalar ambarın önündeki meydan doluncaya kadar geldiler. Sonunda gelen arabalar yolun her iki yanında durmak zorunda kaldı. Tarlada rüzgâr hızlı hızlı esiyordu.

Mal sahibi:

— Ulan, hepiniz nasıl da haber aldınız be?!., dedi. Burada haberler ne çabuk yayılıyor. Yirmi dönüm öğleye kalmaz, biter. Adın ne? Hume mu? Kaç kişisiniz?

Sıra sıra insanlar, tarlada çalışıyor; güçlü, sürekli bir rüzgâr elbiselerini uçuruyor. Parmakları, dağılan toplar arasında ve arkalarında gittikçe ağırlaşan uzun torbaların içinde uçuyordu.

Baba, sağındaki sırada çalışan bir adamla konuşuyordu.

— Bizim taraflarda, böyle rüzgâr eserse, yağmur getirir. Yağmur yağması için biraz daha soğuk olması gerekiyor galiba. Sen ne zamandan beri buradasın?

Hem konuşuyor, hem de başını işinden kaldırmıyordu.

Komşusu da başını kaldırmadan:

— Ben, aşağı yukarı bir yıldan beri buradayım.

— Yağmur yağacak mı dersin?

— Belli olmaz. Ayıp değil ya, burada otur-anlar bile bilmezler. İri iri taneli yağmur yağarsa, uzun zaman yağmur yağmaz. Buradakiler öyle der.

Baba, hemen batıdaki dağlara baktı. Büyük, gri bulutlar, rüzgârın hızıyle dağların tepesinde toplanıyordu.

— Yağmur bulutlarına benziyor, dedi.

Komşusu göz ucuyle bir baktı:

— Belli olmaz, dedi.

Pamuk sıralarındaki insanlar, başlarını kaldırıp bulutlara baktılar. Sonra yeniden işlerine eğildiler, elleri pamukların içinde uçuyordu. Pamuk toplamakta yarış ediyorlar; zamanla ve pamuğun ağırlığıyle edilen bir yarıştı bu; yağmurla ve birbiriyle yarış ediyorlardı... Şu kadarcık pamuk vardı ve bu kadarcık para alınacaktı. Tarlanın öbür ucuna gelmişlerdi, yeni bir sıra kapmak için koşuştular. Şimdi rüzgâr önlerinden geliyor, yüksek kurşunî bulutların doğan güneşe doğru gittikleri görülüyordu. Ve yolun kenarında yeni yeni arabalar durmakta,

yazılmak üzere yeni yeni işçiler gelmekteydi. Sıra sıra insanlar tarlada hızlı hızlı çalışıyorlar, sonra tartıya geliyorlar, pamukların ağırlığını yazdırıyor, tartılarını kendi defterlerine kaydederek yeni bir sıraya geçmek üzere koşuyorlardı.

Ve saat on birde tarlada bir şey kalmamış, iş bitmişti. Dört yanı kümes teliyle çevrili römorklar, yine kümes teliyle çevrili kamyonlara çengellendi, asfalta çıktı, çırçır makinesine gitti. Pamuklar, kümes telinin aralarından fırlıyor, havada küçük pamuk bulutları uçuşuyordu; yolun kenarındaki yoncaların üzerlerinde pamuk parçaları takılıp kalıyor, dalgalanıyordu. Pamuk toplayıcılar, kederli kederli ambarın arkasında toplandılar, paralarını almak üzere sıralandılar.

— Hume, James. Yirmi iki sent. Ralph, otuz sent. Joad, Thomas doksan sent, Winfield on beş sent.

Paralar, gümüşler, on sentlikler ve peniler üst üste duruyor. Herkes parasını alırken defterine bakıyor.

— Wainwright, Agnes otuz dört sent. Tobin, altmış üç sent.

Kuyruk yavaş yavaş hareket ediyordu. Aileler ses çıkarmadan arabalarına dönüyorlar ve yavaşça çekilip gidiyorlardı.

Joad ve Wainwright ailesi, kamyonda, yolun açılmasını bekliyordu. Bu sırada ilk yağmur damlaları düşmeye başlamıştı. Al, yağmuru anlamak için kolunu dışarı uzattı, Rose of Sharon ortalarında, ana ise dışarıya gelen yanda oturuyordu. Kızın gözleri yeniden donuklaşmıştı.

Ana:

— Sen gelmeyecektin, dedi. On, on beş libreden fazla toplayamadın.

Rose of Sharon kocaman, şişkin karnına baktı; cevap vermedi. Birdenbire titredi ve başını uzattı. Gözünü kızından ayırmayan ana, pamuk torbasını açtı, Rose of Sharon'un omuzlarını örttü ve kızını kendisine doğru çekti. Artık yol açılmıştı. Al motoru çalıştırdı, asfalta çıktı. Yağmur havayı delerek aşağı iniyor, yolun üzerine vurarak dağılıyordu. Kamyon yoluna devam ettikçe, damlalar küçülmeye ve sıklaşmaya başladı. Yağmur, kamyonun üzerine o kadar hızla çarpıyordu ki, gürültüsü, eski motorun sesini bile bastırıyordu. Kamyonun arkasında Wainwright ve Joad aileleri pamuk torbalarını başlarının ve omuzlarının üzerine örtmüşlerdi.

Rose of Sharon, anasının kolunda şiddetle titredi.

Ana, bağırdı:

— Hızlı git Al!.. Rosasharn soğuk aldı. Ayağını sıcak suya koymalı.

Al, gürültüler içindeki motoru hızlandırdı. Seyyar kulübe kampına geldikleri zaman arabayı kırmızı arabaların yanına kadar çekti. Kamyon daha iyice durmadan, ana emirler vermeye başladı:

— Al!., diye bağırdı. Babanla ve John Amca ile birlikte, söğütlere gidin, ne kadar kuru dal bulursanız toplayın. Odayı ısıtmalı.

— Acaba tavan akıyor mu?

— Sanmam. İyi ve kuru olsun; bize odun lâzım. Odayı ısıtmalıyız. Ruthie ile Winfield'i de alın. Onlar da küçük dal parçaları toplarlar. Ben kızın durumunu iyi görmüyorum.

Ana kamyondan fırladı, Rose of Sharon, anasını izlemeye çalıştı, dizleri büküldü ve olduğu gibi basamağa çöküverdi.

Şişman Bayan Wainwright, kızı gördü:

— Nesi var? Vakti geldi mi?

Ana:

— Yoo, sanmıyorum, dedi. Soğuk aldı, üşüdü. Ver elini bakayım.

İki kadın, Rose of Sharon'a yardım ettiler. Bir iki adım attıktan sonra kızın gücü yerine geldi. Bacakları gövdesini taşımaya başladı.

— Bir şeyim yok ana, dedi. Öyle bir fenalık geldi, geçti.

İki yaşlı kadın Rose of Sharon'ın dirseklerini tutuyorlardı.

Ana bilgiç bir tavır aldı:

— Ayaklarını suya koymalı, dedi.

Kıza yardım ederek kalastan çıkardılar, seyyar kulübeye soktular.

Bayan Wainwright:

— Siz kızınızı ovun, dedi. Ben sobaya bakayım.

Son kalan dalları atarak sobayı yaktı. Yağmur, bardaktan boşanırcasına yağıyor, arabanın tavanında tıkırdıyordu.

Ana başını kaldırdı:

— Allaha şükür, tavan akmıyor, dedi. Çadır ne kadar iyi olursa olsun, akar. Sobanın üzerine biraz su koyar mısınız Bayan Wainwright?..

Rose of Sharon şiltenin üzerinde kımıldamadan yatıyordu. Ayakkabılarını çıkardılar, ayaklarını ovmaya başladılar.

Bayan Wainwright, kızın üzerine eğildi:

— Bir yerin ağrıyor mu? diye sordu.

— Hayır, iyi değilim. Üzerimde bir fenalık var.

Bayan Wainwright:

— Bende aspirin var, dedi. Eğer istersen vereyim. İyi gelir.

Kız, şiddetli bir titreme geçirdi:

— Ana, ört beni, üşüyorum.

Ana, bütün battaniyeleri getirdi, kızın üzerine yığdı. Yağmur, tavanın üzerinde gürlüyordu.

Odun toplamaya gidenler, döndüler; kucakları odun doluydu; şapkalarından, ceplerinden sular damlıyordu.

Baba:

— Allah kahretsin, sırılsıklam olduk, dedi. Yağmur bir anda insanın içine işliyor.

Ana:

— Bir daha git de, bir kucak al, gel. Bunlar çabucak yanıp biter. Az sonra karanlık basacak.

Ruthie ile Winfield, üstlerinden sular aka aka içeri girdiler ve getirdikleri dalları yığının üzerine fırlattılar. Bir daha getirmek üzere döndüler.

Ana:

— Siz gitmeyin, diye emretti. Ateşin yanında durun, kurunun.

Öğleden sonra her taraf yağmurdan gümüş bir renk almıştı. Yollar pırıl pırıl parlıyordu. Pamuk bitkileri sanki saatten saate kararıyor, bozuluyordu. Baba, Al ve John Amca,

boyuna fundalığa gidip geldiler ve kuru ot taşıdılar. Getirdikleri odunları, kapının yanına yığdılar; odun yığını, tavana kadar çıktı. Sonunda durdular; sobaya yaklaştılar. Şapkalarından omuzlarına dereler gibi su akıyordu. Ceketlerinin kenarlarından sular damlıyor, yürüdükçe ayakkabıları vıç vıç ediyordu.

— Elbiselerinizi çıkarın, dedi. Size kahve pişirdim. Tulumlarınız kurudur. Onları giyin. Durmayın orada öyle.

Çabucak akşam oldu. Seyyar kulübelerde aileler birbirlerine sokuldular; damların üstüne dökülen yağmuru dinlediler.

YİRMİ DOKUZUNCU BÖLÜM

Denize bakan yüksek dağların, ovaların üzerinde, okyanustan gelen kurşunî bulutlar koşuyordu. Rüzgâr, azgın ve sessiz, yükseklerde esiyor, fundalıklarda hışırdıyor, ormanlarda gürlüyordu. Bulutlar, parça parça, küme küme, üst üste, dağlar gibi geliyorlardı. Sonra birbirinin üstüne yığıldılar ve batıda çöküp kaldılar. Rüzgâr durdu, bulutlar, kalın ve kaskatı, oldukları yerde durdular. Yağmur sağanaklar halinde, sonra da durup durup bardaktan boşanırcasına yağmaya başladı; sonra yavaş yavaş, tek bir tempoyla, küçük damlalar, devamlı vurgular haline geldi; koyu bir grilik, öğle ışığını akşam ışığına çeviren bir yağmur oldu. Önce, kuru toprak, nemi emdi ve esmerleşti. Toprak iki gün kana kana suyu içti, sonunda doldu, taştı. Sonra su birikintileri oluştu; alçak yerlerde, tarlalarda küçük gölcükler oldu. Çamurlu gölcükler yükseldikçe yükseldi, sürekli

yağmur, parlayan suları dövdükçe dövdü. Sonunda dağlar doldu taştı; yamaçlar suları hendeklere verdi; ve hendekleri derecikler haline getirdi; boğazlardan ve geçitlerden aşağı, vadilere ve ovalara doğru gürül gürül gönderdi. Yağmur, aralıksız yağıp duruyordu. Dereler ve küçük nehirler, yataklarının kıyılarına doğru yükseldi, söğütlerin, ağaçların köklerine işledi, söğütleri akıntıya doğru yatırdı, pamuk bitkilerini köklerinden söktü, ağaçları sürükledi. Çamurlu su, dereler boyunca anaforlar yapıyor, yataklardan taşarak, tarlalara, bahçelere, kara kara sapları kalan pamuk tarlalarına sızıyordu. Düz tarlalar, göl oldu; büyük, kurşunî birer göl... Ve yağmur üzerlerini kamçıladı durdu. Sonra su, yolların üzerine taştı. Arabalar, önlerindeki suyu yararak, arkalarında kaynayan çamurlu birer su bırakarak yavaş yavaş ilerliyorlardı. Toprak, yağmurun vuruşu altında ses çıkarıyor, dereler sellerin akıntısıyle gürlüyordu.

Yağmur ilk başladığı zaman göçmen halk, çadırlarda birbirlerine sokuldu ve yakında kesilir, dedi. Ne kadar sürer acaba? diye sordu.

Su birikintileri büyüyünce, erkekler ellerine kürekleri alarak yağmura çıktılar, çadırların çevresinde küçük yollar açtılar. Durmadan çarpıp vuran yağmur, sonunda çadır bezine işledi ve çadırdan aşağı oluk gibi akmaya başladı. Sonra çadırların çevresinde açılan küçük kanallardan sular taştı ve su, çadırların içine girdi, yatakları ve battaniyeleri ıslattı. Halk, ıslak elbiselerle oturuyordu. Sandıklar koydular, sandıkların üzerine kalaslar dayadılar. Gündüz ve gece kalaslar üzerinde oturdular.

Çadırların yanında eski arabalar duruyordu; su, motorları, elektrik kablolarını ve karbüratörleri bozmuştu. Küçük kurşunî çadırlar, göllerin ortasında kalmıştı. Sonunda çadırları bırakıp gitmekten başka

çare kalmadı. O zaman motorlar çalışmadı, çünkü teller kısa devre yapıyordu; motorlar çalışsa bile, tekerlekler diz boyu çamurdan çıkamayacaktı. Halk, kollarının altına ıslak battaniyelerini alarak çamurun içine daldı. Çocuklarını, ihtiyarlarını kucaklarına alarak çamurlara bata çıka yürüdüler. Ve nerede, yüksek bir yer, bir ambar ya da samanlık varsa orası halkla, titreyen ve umudunu yitiren insanlarla doldu.

Sonra bazıları, yardım bürolarına baş vurdular ve yine kederli kederli, elleri boş, kendi halkının arasına döndüler.

İşlem böyle., yardım görebilmek için en az bir yıl orada bulunmuş olmak gerek. Hükümet yardım edecek diyorlar. Ne zaman? Kimse bilmiyor.

Ve yavaş yavaş, korkunun en büyüğü baş gösterdi:

Üç ay hiçbir iş yok.

Samanlıklarda halk birbirine sokuldu, üzerlerine bir korku çöktü, yüzleri korkudan bembeyaz kesildi. Çocuklar, "Açız!" diye bağırıyorlardı. Yiyecek yok.

Sonra hastalık geldi... Pnömoni... Gözlere ve kulaklara kadar yürüyen kızamık.

Yağmur durmadan yağdı; sular yolların üzerinden akıyordu; köprüler artık suyu geçirmeye yetmiyordu.

Sonra, sırılsıklam insanlar, çadırlardan, kalabalık samanlıklardan dışarı fırladılar; üzerlerinde ıslak kumaş parçaları, ayaklarında birer çamur yığını vardı. Yiyecek bulmak için, yiyecek dilenmek ve istemek için, yardım dilenmek için, yalan söylemek için, sulara bata çıka, şehirlere, şehirdeki dükkânlara, yardım bürolarına akın ettiler. Ve bu dilenmenin, yardım istemenin altında için için

umutsuz bir öfke kabarmaya başlamıştı. Küçük kasabalarda sırılsıklam insanlara karşı beslenen acıma duygusunun yerini kızgınlık aldı, aç insanlara karşı duyulan kızgınlık, sonra korku oldu. Sonra, muhtarlar, yardımcılarını topladılar. Silâh, göz yaşartıcı gaz, cephane kullanma emirleri verildi. Bunun üzerine aç insanlar, bir lokma ekmek dilenmek, çöplükteki sebzeleri dilenmek, fırsat buldukları zaman çalmak üzere dükkânların arka sokaklarına doldular.

Ne yapacağını şaşırmış insanlar, doktorlara baş vurdular; doktorların işi vardı. Acılı insanlar dükkânlara baş vurarak belediye doktorunun gönderilmesini istediler. Belediye doktorlarının o kadar işleri yoktu. Belediyenin arabaları çamurları yararak ölüleri topluyordu.

Ve yağmur, acımadan, durmadan yağdı; dereler yataklarından taştı, her yana yayıldı.

Açlık ve korku, üstü kapalı yerlerde birbirlerine sokularak, ıslak samanlıkların içinde yatarak öfkeyi besledi. Oğlanlar dilenmeye değil, çalmaya gittiler; erkekler de istemeye istemeye çalmayı denemeye gittiler.

Muhtarlar, yeni yeni yardımcılar topladılar, yeni yeni silâhlar ısmarladılar ve sağlam evlerde rahat rahat oturan insanlar, önce acıdılar, sonra göçmen halktan hoşlanmamaya ve sonunda onlardan tiksinmeye başladılar.

Pnömoniden soluyan kadınların, tavanı akan samanlıkların ıslak otları içinde, çocukları doğdu. İhtiyarlar, ambarların köşelerinde kıvrılıp öldüler, kaldırmaya gelen belediye memurları, onları doğrultamadı. Geceleri açlıktan ne yapacaklarını şaşırmış insanlar, aldırmadan kümeslere girdiler, tavukları bağırta bağırta yakalayıp getirdiler. Üzerlerine silâh atıldığı zaman kaçmıyorlar, sadece aldırmadan, dalgın dalgın suya çarpa

çarpa yürüyüp gidiyorlardı. Vurulurlarsa bitkin bitkin çamurun içine uzanıveriyorlardı.

Yağmur durmuştu. Tarlalarda, gökyüzünü yansıtan sular duruyor, topraktan, akan suyun sesi geliyordu. İnsanlar samanlıklardan, dam altlarından çıktılar. Sel altında kalan toprağa çömelip baktılar ve ses çıkarmadılar. Yalnız, arada sırada alçak sesle bir iki laf ediyorlardı:

Bahara kadar iş yok. İş yok.

Ve iş yoksa., para da yok, yiyecek de yok.

Bir insanın, bir çift atı olsa, bu atları toprağı sürmek, ekmek ve biçmek için kullanır; iş olmadığı zaman atları aç bırakıp öldürmez.

Onlar at., biz insanız.

Kadınlar, sonunda her şeyin bitip bitmediğini anlamak için erkeklerinin yüzüne bakıyorlardı. Kadınlar durmuşlar, sessizce erkeklerini seyrediyorlardı. Ve birkaç erkeğin toplandığı her yerde erkeklerin yüzlerinden korku siliniyor, yerini öfke alıyordu. Kadınlar rahatladılar, çünkü korkacak bir şey olmadığını anladılar... Her şey bitmemişti, korkunun yerini öfke aldığı sürece hiçbir zaman her şey bitmeyecekti.

Topraktan küçük otlar baş veriyordu ve birkaç gün sonra, yeni yıl başlarken dağlar yemyeşil olacaktı.

OTUZUNCU BÖLÜM

Seyyar kulübeler kampında su, birikintiler halinde duruyor, yağmur, çamurları dövüyordu. Küçük dere yavaş yavaş yatağından çıktı, seyyar kulübelerin bulunduğu alçak düzlüğe kadar yükseldi.

Yağmurun ikinci günü Al, seyyar arabanın ortasında, çadır bezini aldı. Dışarı çıkardı, motorun üstüne örttü, yeniden,arabaya döndü, şiltenin üzerine oturdu. Şimdi ortada perde kalmayınca, iki aile bir olmuştu. Erkekler birlikte oturuyorlardı; bezgindiler. Ana, sobada az bir ateş yakıyor, içinde her zaman bir iki dal bulunduruyor, elindeki odunu idare etmeye çalışıyordu. Yağmur, seyyar kulübenin hemen hemen dümdüz olan damına çarpıp duruyordu.

Üçüncü gün Wainwright ailesi sıkılmaya başladı.

Bayan Wainwright:

— Buradan gitsek iyi olacak, dedi.

Ana, onları oturtmaya çalıştı:

— Bir yere gidip dam altı bulabilecek misiniz?

— Bilmiyorum. Ama gitsek daha iyi olacak gibi geliyor bana.

Bir süre tartıştılar. Ana, Al'ı gözden kaçırmıyordu.

Ruthie ile Winfield oyun oynamaya çalıştılar, sonra üzerlerine sersemce bir tembellik çöktü... Ve yağmur damı dövüyordu.

Üçüncü gün, derenin sesi, damı döven yağmurdan çok işitilmeye başladı. Baba ile John Amca, kapının eşiğinde duruyorlar, yükselen dereye bakıyorlardı. Kampın her iki yanında su, asfalta doğru yükseliyordu;

asfaltın istinat duvarı, kampın arkasını, taşan dere de önünü çevirmişti.

Baba:

— Ne dersin John? Galiba su biraz daha yükselirse, burayı sel basacak.

John Amca ağzını açtı, tıraşı uzayan çenesini ovaladı:

— Evet, dedi. Belki.

Rose of Sharon, ağır bir soğuk algınlığından yatıyordu; yüzü al aldı; gözleri ateşten yanıyordu. Ana, eline bir fincan sıcak süt alarak kızının yanına oturdu.

— Bak kızım, dedi. Şunu al. Gücün artsın diye içine biraz domuz yağı koydum. Kalk da iç.

Rose of Sharon bitkin, başını salladı:

— Canım istemiyor.

Baba parmağıyle, havada yarım bir daire çizdi:

— Küreklerimizi alıp bir kanal açsak, suyu tutarız. Şuradan şuraya kadar yapsak, yeter.

John Amca:

— Evet, diye babanın bu düşüncesine katıldı. Belki... Acaba ötekiler katılırlar mı? Onlar herhalde burayı bırakıp gitmek isteyeceklerdir.

Baba direndi:

— Ama buradaki arabalar hiç olmazsa kuru, dedi. Bundan iyi yer bulamazlar... Dur bakalım.

Arabadaki odun yığınından bir dal aldı. Kalastan indi, çamura bata çıka dereye kadar

gitti, anafor yapan suyun kenarına dikti. Biraz sonra yeniden arabaya döndü.

— Vay anasını, sırılsıklam oldum, dedi.

Her iki adam, suyun kenarındaki küçük değnekten gözlerini ayırmadılar. Suyun yavaş yavaş değneğin çevresinde döne döne yükseldiğini, yukarı doğru tırmandığını gördüler.

Baba, kapıya çömeldi:

— Su hızla yükseliyor, dedi. Durumu herkese anlatmalı. Bakalım bir kanal açmaya razı olurlar mı? Eğer razı olmazlarsa, gitmeli.

Baba, Wainwrightlarin bölmesine doğru uzun arabanın içine baktı. Al, Aggie'nin yanına oturmuştu. Baba, onların bölmelerine doğru yürüdü.

— Su yükseliyor, dedi. Bir hendek açsak nasıl olur? Bu iş ancak elbirliğiyle yapılır.

Bay Wainwright:

— Biz de şimdi bunu konuşuyorduk. Buradan gitmeli, diyorduk.

Baba:

— Sen buralarını biliyorsun, dedi. Kuru bir yer bulmanın ne kadar güç olduğunu da herhalde bilirsin...

— Evet, biliyorum, dedi. Yani şey...

Al:

— Baba, onlar giderse ben de giderim, dedi.

Baba, sinirlendi:

— Gidemezsin Al. Kamyon... Biz kamyonu götüremeyiz.

— Bana vız gelir; biz birbirimizden ayrılmayız.

Baba:

— Sen dur bakalım biraz, dedi. Gelin benimle.

Bay Wainwright ile Al ayağa kalktılar, kapıya yaklaştılar. Baba, eliyle işaret ederek:

— Görüyor musunuz? dedi. Şuradan şuraya kadar bir set yapacağız.

Su, değneğin çevresinde dönüyor, şeddi tırmanıyordu.

Bay Wainwright:

— Dünya kadar iş. Hem, ondan sonra su yine gelecek, dedi.

— Şimdi bir iş yaptığımız yok. Çalışsak fena mı olur? Böyle iyi yer başka nerede bulabiliriz? Haydi gidelim, ötekilere de söyleyelim. Elbirliğiyle bu seddi pekâlâ yaparız.

Al:

— Aggie giderse, ben de giderim, dedi.

Baba:

— Bak, Al, eğer ötekiler de bu seddi kazmaya razı olmazlarsa hepimiz gideceğiz. Haydi, gidip durumu onlara anlatalım.

Omuzlarını kamburlaştırdılar; kalastan inerek öteki arabanın açık duran kapısından içeri daldılar.

Ana, sobanın başında, hafif hafif yanan ateşe birkaç odun attı. Ruthie yanına sokulmuştu:

— Karnım aç, diye inledi.

Ana:

— Hayır, aç olamazsın, dedi. Adamakıllı çorba içtin.

— Bir kutu bisküvit olsaydı. Oturmaktan canım sıkılıyor, oynayacak bir şey de yok.

Ana:

— Yakında oynayacak bir şeyin olacak, dedi. Biraz sabırlı ol. Yakında inşallah başımızı sokacak bir yerimiz de olacak.

Ruthie:

— Köpeğimiz olsaydı, dedi.

— Köpeğimiz de olacak, kedimiz de.

— Sarı mı olacak?

Ana:

— Canımı sıkma, diye yalvardı. Ruthie, rahat dur. Rosasharn hasta. Biraz uslu otur. Oynayacak bir şeyin olacak, dedim ya sana.

Ruthie vızıldanarak dolaştı.

Rose of Sharon'un, sıkı sıkıya örtülü yattığı yerden anî, keskin bir çığlık işitildi ve bağırma yarıda kaldı. Ana birden döndü, kızına doğru yaklaştı. Rose of Sharon soluğunu tutuyordu; gözleri korku içindeydi.

Ana:

— Ne var kızım? diye bağırdı.

Kız soluğunu bıraktı, bir daha tuttu.

Birdenbire ana, elini battaniyenin altına soktu:

— Bayan Wainwright!.. diye seslendi. Heyy, Bayan Wainwright!..

Ufak tefek, şişman kadın, Joadların bölmesine geldi:

— Beni mi çağırdınız?

— Baksana.

Ana, Rose Of Sharon'un yüzünü gösterdi. Rose of Sharon' un dişleri alt dudağına kenetlenmişti; alnı terden sırılsıklam olmuştu; gözlerinde parlayan bir korku vardı.

Ana:

— Galiba zamanı geldi, dedi. Erken oldu ama.

Kız, derin bir soluk aldı ve bıraktı. Dudağını da bıraktı, gözlerini kapadı.

Bayan Wainwright, kızın üzerine eğildi:

— Ağrı her yanını sarıyor mu?., çabucak? Ağzını aç da soruma cevap ver.

Rose of Sharon bitkin bir halde başını eğdi.

Bayan Wainwright, anaya döndü:

— Evet, dedi. Zamanı gelmiş; sen erken mi diyorsun?

— Erken ya. Belki ateşten erken geldi.

— Ayağa kalkmalı; biraz biraz dolaşmalı.

Ana:

— Hali yok ki, dedi. Hiç gücü kalmadı.

— Başka çaresi yok.

Bayan Wainwright, sakinleşti ve işini iyice başarmak için ciddileşti:

— Ben doğumlarda çok bulundum, dedi. Haydi, kalkıp kapıları kapayalım. Ceryan yapmasın.

İki kadın ağır, sürgülü kapıları kapadı; bir karış aralık kalıncaya kadar sürdüler.

Bayan Wainwright:

— Bizim lambayı da alalım, dedi.

Yüzü heyecandan pembe pembe olmuştu:

— Aggie!., diye seslendi. Sen şu küçük çocukları al da bak.

Ana başını eğdi:

— İyi olur. Ruthie. Sen de Winfield, Aggie'nin yanına gidin bakalım. Haydi çabuk.

Çocuklar:

— Neden? diye sordular.

— Gidin diyorum size, o kadar. Rosasharn'ın çocuğu olacak...

— Ben görmek istiyorum ana. Ne olur göreyim.

— Ruthie... Kafamı kızdırma da git. Haydi, çabuk ol.

Bu tonla söylenen sözlere karşı konulmazdı. Ruthie ile Winfield istemeye istemeye arabanın öte ucuna gittiler. Ana, feneri yaktı. Bayan Wainwright, kendi gaz lambasını getirdi; yere koydu; fenerin büyük daireli ışığı, seyyar kulübeyi iyice aydınlattı.

Ruthie ile Winfield, odun yığınının yanında durdular; odunların arasından olup bitenleri gözetlemeye başladılar.

Ruthie yavaşça:

— Rosasharn çocuk doğuracak, biz de bakacağız, dedi. Sakın gürültü edeyim deme. Anam bizi görmez. Eğer bu yana bakarsa,

hemen odunların arkasına gizlenirsin. Bozma da, görelim.

Winfield:

— Çocukların çoğu doğum görmemiştir, dedi.

Ruthie, kabara kabara:

— Hiçbir çocuk görmemiştir, dedi. Sadece biz göreceğiz.

Şiltenin yanında, lambanın parlak ışığında, ana ile Bayan Wainwright başbaşa vermiş, heyecanlı heyecanlı konuşuyorlardı. Sesleri yağmurun şarıltısını biraz bastırıyordu. Bayan Wainwright, önlüğünden bir bıçak çıkardı, şiltenin altına soktu. Özür dileyerek:

— Belki işe yaramaz, dedi. Ama bizim taraflılar kullanır. Hiçbir ziyanı yoktur.

Ana, başıyle onayladı:

— Biz pulluk ucu kullanırız. Herhangi keskin bir şey bu işi görür, yeter ki ağrıyı kessin. Uzun sürmez sanırım.

— Şimdi nasılsın?

Rose of Sharon, sinirli sinirli başını salladı:

— Geliyor mu?

Ana:

— Evet, dedi. Güzel bir çocuğun olacak. Yalnız, biraz da sen yardım edeceksin. Biraz kalkıp yürüsen ne iyi olur.

— Bakayım, çalışayım.

Bayan Wainwright:

— İyi kızdır benim kızım, dedi. Çok iyi kızdır. Yavrum, sen sıkılınca biz sana yardım ederiz. Seninle birlikte dolaşırız.

Kızın koluna girerek ayağa kaldırdılar, omuzlarının üstüne çelgelli iğne ile bir battaniye tutturdular. Odun yığınına kadar götürdüler; yavaşça döndüler, bir daha aynı yere doğru yürüdüler; yeniden döndüler; yürüdüler, yürüdüler... Ve yağmur kudurmuşcasına damı dövüyordu.

Ruthie ile Winfield, meraklı meraklı bakıyorlardı.

Winfield:

— Ne zaman olacak? diye sordu.

— Hişşş. Duymasınlar. Bizi görürlerse, sonra burada bırakmazlar.

Aggie, odun yığınının arkasında onlara katıldı. Aggie'nin ince yüzü, sarı saçları, lamba ışığında görünüyor, başının duvara vuran gölgesinde uzun ve sivri yüzü belli oluyordu.

Ruthie fısıldadı:

— Hiç çocuk doğarken gördün mü?

Aggie:

— Tabiî, dedi.

— Peki, ne zaman doğar?

— Eh, uzun sürmez. Pek uzamaz.

— Peki, ne kadar sürer?

— Sabaha kadar doğar herhalde.

Ruthie:

— Hay Allah kahretsin!., dedi. Öyleyse şimdiden bakmayalım. Aaa, bak!..

Yürüyen kadınlar durmuşlardı. Rose of Sharon kaskatı kesilmişti. Ağrıdan inliyordu. Kızı şiltenin üstüne yatırdılar. Rose of Sharon inlerken ve yumruklarını sıkarken bir yandan da onun alnını siliyorlardı.

Ana, yavaşça kızına:

— Bir şey yok, dedi. Geçecek... Geçecek. Ellerimi tut... Şimdi dudağını ağzına al. Tamam... Tamam.

Ağrı geçmişti. Kızı biraz dinlendirdiler; sonra yeniden tutarak ayağa kaldırdılar, üçü de bir ileri bir geri, bir ileri bir geri ağrılar arasında, gidip geldiler.

Baba, kapı aralığından başını uzattı; şapkasından sular akıyordu:

— Ne diye kapıyı kapadın? diye sordu.

Sonra, dalaşan kadınları gördü.

Ana:

— Zamanı geldi, dedi.

— Demek., demek ki artık istesek de gidemeyeceğiz...

— Evet, gidemeyeceğiz.

— O halde gidip bir an önce seddi yapalım.

— Doğrusu da o.

Baba, çamurlara bata çıka dereye doğru yürüdü. İşaret değneği on santim daha suya girmişti. Yağmur altında yirmi adam duruyordu.

Baba bağırdı:

— Bu seddi yapacağız!.. Kızımın ağrıları başlamış.

Adamlar çevresinde toplandılar:

— Çocuk mu doğuruyor?

— Evet. Artık hiçbir yere gidemeyiz.

Uzun boylu birisi:

— Çocuk bizim değil ya. Bize ne? Biz gideriz, dedi.

Baba:

— Tabiî, dedi. Gidersiniz. İsterseniz gidin. Sizi tutan var mı? Sekiz kürek bize yeter.

İstinat duvarının aşağı kısmına doğru koştu, küreğini çamura sapladı. Kürek, emici bir sesle kalktı. Bir daha sapladı ve çamuru dere kenarının alt kısmına fırlattı. Öteki adamlar da yanlarına sıralandı. Çamuru

uzun bir set halinde yığdılar; küreği olmayanlar, söğütlerden taze dallar koparararak ördüler, derenin kenarına bastırdılar. Adamlara, bir çalışma hevesi, bir savaş çılgınlığı gelmişti. Biri küreği bıraktığı zaman, öteki alıyordu. Ceketlerini ve şapkalarını atmışlardı. Gömlekleri, pantolonları, vücutlarına sımsıkı yapışmış, ayakkabıları şekilsiz birer çamur topağı haline gelmişti. Joad ailesinin arabasından keskin bir çığlık koptu. Adamlar durdular. Tedirgin tedirgin dinlediler, sonra yeniden işlerine daldılar. Küçük toprak tümsek öte yanda yolun istinat duvarı ile birleşinceye kadar uzatıldı. Artık yorulmuşlardı. Kürekler eskisine nazaran daha yavaş çalışıyordu. Ve dere yavaş yavaş yükseliyordu. Su şimdiden ilk toprağın atıldığı yere kadar yükselmişti.

Baba, zafer kazanmışcasına güldü:

— Eğer seddi yapmasaydık, şimdi burasını su basacaktı!.. diye bağırdı.

Dere, yeni yapılan seddin üstüne doğru yükseliyor, söğüt dallarından yapılan örgüleri atıyordu.

Baba:

— Daha yükseldi! diye bağırdı. Seddi biraz daha yükseltmeli!..

Akşam oldu ve iş devam etti. Artık adamlar bitkin düşmüşlerdi. Yüzleri hareketsiz, ölü gibiydi... Makine gibi sert sert çalışıyorlardı. Karanlık bastığı zaman, kadınlar arabaların kapılarında fenerlerini yaktılar, erkeklerin kahvelerini hazırladılar. Kadınlar birer birer Joadların arabasına gidiyorlar, kapının aralığından içeri giriyorlardı.

Ağrılar artık sık sık, yirmi dakikada bir geliyordu. Rose of Sharon, kendisini tutamaz olmuştu. Şiddetli ağrılar geldikçe feryadı basıyordu; komşu kadınlar, Rose of Sharon'a

bakıyorlar, kızı okşuyorlar, yeniden kendi arabalarına dönüyorlardı.

Ana, sobayı adamakıllı harlandırmıştı; bütün araçlar sobanın üzerinde, sıcak suyun içinde duruyordu. İkide birde baba, arabadan içeri bakıyor:

— Nasıl? diye soruyordu.

Ana:

— İyi, iyi, diyerek onu yatıştırıyordu.

Karanlık daha çok basınca, içlerinden biri, geceleyin çalışmak üzere bir cep feneri getirdi. John Amca, seddin üstüne çamur atmaya devam ediyordu.

Baba:

— Kendini sıkma, dedi. Öleceksin.

— Elimde değil. Bu feryatlara dayanamıyorum. Sanki o... Hani...

Baba:

— Anladım, dedi. Ama boş ver.

John Amca kabardı:

— Ben kaçacağım. Ya çalışırım, ya kaçarım.

Baba, John Amcaya arkasını döndü:

— Su, son işaretin neresine geldi?

Cep feneri olan adam, ışığı değneğe tuttu. Yağmur, ışıktan beyaz beyaz geçiyordu.

— Yükseliyor.

Baba:

— Şimdi daha yavaş yükseliyor, dedi. Karşı tarafları su basıyordur.

— Ama, yine de yükseliyor.

Kadınlar kahve kaplarını doldurdular; yeniden sobaların üstüne koydular. Ve bütün bir gece sürdü bu; adamlar gittikçe yavaşladılar, yavaşladılar ve ayaklarını araba beygirleri gibi sürüklemeye başladılar. Seddin üzerine daha çok çamur, daha çok söğüt dalları kondu. Yağmur durmadan yağıyordu. Cep fenerleri yüzlerine tutulduğu zaman, gözlerin cansız baktığı, elmacık kemiklerinin önündeki kasların morarmış olduğu görülüyordu.

Uzun bir süre, arabadan işitilen çığlıklar devam etti, sonunda kesildi.

Baba:

— Doğsaydı, bizim kadın beni çağırırdı, dedi.

Sersem sersem çamur atmaya devam etti.

Dere, seddin karşısında dönüyor ve kaynıyordu. Bu sırada derenin yukarı tarafından büyük bir çatırdı işitildi. Cep fenerinin ışığında büyük bir kavak ağacının yana yattığı görüldü. Adamlar durup baktılar. Ağacın dalları, suya gömülmüştü ve akıntıyle birlikte oynuyordu; bu sırada dere, küçük kökleri sökmekteydi. Yavaş yavaş ağaç, topraktan ayrıldı, ağır ağır derenin aşağısına doğru sürüklenmeye başladı. Bitkin adamlar, bu hali ağızları açık seyrediyorlardı. Ağaç yavaş yavaş aşağı doğru geliyordu. Sonra ağacın bir dalı, bir kütüğe takıldı ve orada kaldı. Ağacın kökleri yavaşça döndü, yeni yapılan sedde dayandı. Su, ağacın berisinde toplanmaya başladı. Ağaç hareket ede ede seddi kesti. Buradan küçük bir derecik akmaya başladı. Baba ileri

atıldı, açılan gediği çamurla tıkadı. Su, ağacın berisinde toplanıyordu. Ve sonra set hemence eriyip gitti. Sular önce topuklara yayıldı, sonra dizlere kadar çıktı. Adamlar dağıldılar, kaçmaya başladılar. Akıntı meydana, arabaların altlarına, kamyonların altına olduğu gibi yayıldı.

John Amca, suyun seddi aştığını görmüştü. Zifirî karanlıkta şöyle böyle farkına varmıştı. Birden kendi ağırlığı kendisini aşağıya doğru çekti. Dizlerine kadar gömüldü ve sürükleyen su, göğsünün çevresinde dönmeye başladı.

Baba, John Amcanın düştüğünü gördü:

— Heyy!.. Ne oluyorsun?

John Amcayı ayağa kaldırdı:

— Hasta mısın? Çabuk arabalara gidelim, onlar yüksektedir.

John Amca kendini toparladı:

— Bilmiyorum, diye özür diledi. Bacaklarım kesildi. Başka bir şeyim yok.

Baba, John Amcayı arabalara kadar götürdü.

Set yıkıldığı zaman Al, hemen dönüp koşmaya başlamıştı, ayağını zorla sürüyordu. Kamyona vardığı zaman, su baldırlarına kadar çıkmıştı. Motorun üzerinden çadırı çekip attı, arabaya atladı. Marşa bastı. Motor döndü, ama almadı. Marşa iyice bastı. Akümülatör ıslak motoru yavaş yavaş döndürdü, yine motor tam çalışmadı. Bir daha, bir daha, her defasında biraz daha yavaş dönüyordu. Avansa aldı. Oturduğu yerin altından kolu çıkardı, dışarı atladı. Su, kamyonun basamağını aşmıştı. Otomobilin önüne koştu. Karter su içindeydi. Sinirli sinirli kolu yerine taktı, çevirdi, çevirdi; kolu yakalayan eli her dönüşte yavaş yavaş akan

suları çevreye sıçratıyordu. Sonunda Al, yenildi. Motor, su içinde kalmıştı, akümülatör bozulmuştu. Biraz daha yüksekçe bir yerde duran iki arabanın motoru işledi, lambaları yandı. Çamurun içinde çırpındılar, tekerlekler döne döne çamura o kadar battı ki, sonunda şoförleri motoru durdurmaktan, kenara çekilip bakmaktan ve lambaların ışıklarını seyretmekten başka yapacak bir şey kalmadığını gördüler. Ve yağmur projektör ışığını beyaz beyaz çizgilerle kamçılıyordu. Al yavaş yavaş kamyonun yanında yürüdü, içeri uzandı, kontağı kapadı.

Baba arabaya vardığı zaman, kalasın alt kısmı suyun üzerinde yüzüyordu. Kalasın üzerine bastı, suyun içinde, çamura dayadı:

— Kendine gelebildin mi John? diye sordu.

— İyiyim. Sen işine bak.

Baba, çekine çekine kalası tırmandı ve dar aralıktan sürüne sürüne içeri girdi. İki fener de kısılmıştı. Ana, Rose of Sharon'un yanında, şiltenin üzerinde oturuyor, kızın hareketsiz yüzünü bir mukavva parçasıyle yelpazeliyordu. Bayan Wainwright, sobaya kuru çalılar attı; kapakların çevresinden nemli bir duman çıktı; odayı yanan bir cisim kokusu kapladı. Baba içeri girdiği zaman, ana başını kaldırıp baktı, sonra hemen indirdi.

Baba sordu:

— Nasıl... İyi mi?

Ana yine başını kaldırmadı:

— Her halde. Uyuyor.

Odada ağır bir doğum kokusu vardı. John Amca zar zor içeri girdi; arabanın kenarına dayanarak ayakta durdu. Bayan Wainwright

işini bıraktı; babanın yanına geldi. Babayı dirseğinden tutarak odanın köşesine götürdü. Bir fener aldı, köşede duran bir elma sandığına tuttu. Bir kâğıdın üstünde mosmor, buruşuk, küçük bir mumya yatıyordu.

Bayan Wainwright:

— Hiç soluğu çıkmadı, dedi. Hiç yaşamadı.

John Amca döndü, yorgun yorgun arabanın karanlık ucuna doğru yürüdü. Yağmur şimdi damın üzerinde yavaş yavaş tıkırdıyordu. Yağmurun sesi o kadar yavaşlamıştı ki, John Amcanın karanlıkta yorgun soluğu bile işitiliyordu.

Baba başını kaldırıp Bayan Wainwright'a baktı. Feneri kadının elinden aldı; yere koydu. Ruthie ile Winfield döşeklerinde uyuyorlardı. Işık gözlerine gelmesin diye kollarıyle yüzlerini kapatmışlardı.

Baba, yavaş yavaş Rose of Sharon'un döşeğine yanaştı. Çömelmeye çalıştı, bacakları tutmuyordu. Diz çöktü. Ana, mukavvasını ileri geri sallıyordu. Bir an babaya baktı, gözleri uykuda yürüyenlerin gözleri gibi apaçık ve dimdikti.

Baba:

— Biz., elimizden geleni yaptık, dedi.

— Biliyorum.

— Bütün gece çalıştık. Sonra kocaman bir ağaç, seddi yıktı.

— Biliyorum.

— Su arabanın altından akıyor.

— Biliyorum. İşitiyorum.

— Bu böyle devam edecek mi dersin?

— Bilmiyorum.

— Peki... Elimizi kolumuzu bağlayıp, böyle duracak mıyız?

Ananın dudakları kaskatı kesilmişti ve bembeyazdı:

— Hayır. Yapılacak bir şey vardı... Onu da yaptık.

— Halsiz kalıncaya kadar bütün gece çalıştık ve bir ağaç... Yağmur biraz hafifliyor...

Ana başını kaldırarak dama baktı, sonra yeniden başını indirdi. Baba, karşısındakinin konuşmasını önlemek için devam etti:

— Daha ne kadar yükselecek bilmem. Belki de araba bile selin altında kalır.

— Biliyorum.

— Sen her şeyi biliyorsun.

Ana cevap vermedi. Mukavva, ileri geri, yavaş yavaş hareket ediyordu.

Baba:

— Beceremedik mi? diye davranışını haklı göstermeye çalıştı. Başka ne yapabilirdik?..

Ana, erkeğine yabancı yabancı baktı. Beyaz dudakları dalgın bir keder içinde gülümsedi:

— Suçu üstüne alma. Sus. Her şey düzelecek. Değişiyor. Bir değişim var; her yerde.

— Belki su... Buradan gitsek iyi olur herhalde.

— Zamanı gelince, gideriz. Ne yapmamız gerekirse onu yaparız. Şimdi sus. Kızı uyandırırsın.

Bayan Wainwright dalları kırdı, tüten ıslak ateşin içine attı. Dışarıdan hiddetli bir ses işitildi:

— Bırak ben içeri gireyim de, o eşşoğlu eşşeğe göstereyim!

Sonra, tam kapının önünden Al'ın sesi geldi:

— Nereye gidiyorsun bakayım?

— O Joad denilen namussuz herifi görmeye gidiyorum!

— İçeri giremezsin. Ne olmuş bakalım?

— O budala, set işini aklımıza koymasaydı, şimdi biz gitmiştik. Şimdi arabamız su altında kaldı.

— Bizimki sanki yolun üstüne mi çıkmış yani?!..

— Bana ne? Bırak, ben içeri gireceğim!

Al'ın sesi soğuktu:

— İçeri bırakmam, istersen kavga ederiz.

Baba, yavaşça ayağa kalktı, kapıya gitti:

— Peki Al, öyle olsun. Ben şimdi geliyorum. Aldırma Al.

Baba, kalastan aşağı kaydı. Ana, babanın:

— Hastamız vardı. Gel bakalım buraya da görüşelim, dediğini işitti.

Yağmur şimdi damın üstüne hafif hafif damlıyor, yeni çıkan rüzgâr, suları fırlatıyordu. Bayan Wainwright sobadan doğru geldi. Rose of Sharon'a baktı:

— Biraz sonra şafak sökecek, madam. Biraz uyuyun. Ben kıza bakarım.

Ana:

— Yok, dedi. Yorulmadım.

Bayan Wainwright:

— Gözleriniz küçülmüş, dedi. Haydi, gidin de biraz yatın.

Ana mukavvasıyle yavaş yavaş havayı yelpazeliyordu.

— Bize çok yardım ettiniz, dedi. Çok teşekkür ederiz.

İriyarı kadın, gülümsedi:

— Teşekküre lüzum yok. Hepimiz aynı arabadayız. Biz aynı durumda olsak, siz bize yardım etmez miydiniz?

— Tabiî ederdik.

— Bizim yerimize başka biri olsaydı?

— Ona da yardım ederdik. Eskiden bir ailemiz vardı. Şimdi yok. Şimdi artık herkes ailemizden oldu. Halimiz ne kadar fenalaşırsa yapacağımız işler de o kadar artıyor.

— Bundan kaçınılmaz ki.

Ana:

— Biliyorum, dedi.

Ruthie derin derin içini çektikten sonra kolunu yüzünden çekti. Bir an gözünü kırparak ışığa baktı, başını döndürdü ve anasını gördü:

— Doğdu mu? diye sordu. Çocuk çıktı mı?

Bayan Wainwright bir çuval parçası aldı, köşedeki elma sandığının üstüne örttü.

Ruthie:

— Çocuk nerede? diye sordu.

Ana dudaklarını ıslattı:

— Çocuk olmadı. Zaten çocuk yokmuş. Biz aldanmışız.

— Hay Allah.

Ruthie esnedi:

— Ah, çocuk olsaydı, ne iyi olurdu!..

Bayan Wainwright, ananın yanına oturdu, elinden mukavvayı aldı, yelpazelemeye başladı. Ana, kucağında ellerini kavuşturdu, gözlerini bitkin bitkin uyuyan Rose of Sharon'un yüzünden ayırmadı.

Bayan Wainwright:

— Haydi, dedi. Olduğun yere uzan. Yine yanında olmuş olursun. Derin bir soluk alırsa, uyanırsın.

— Peki, bakayım.

Ana, döşeğin üstüne, uyuyan kızının yanına uzandı. Bayan Wainwright yere oturmuş, gözünü kızdan ayırmıyordu.

Baba, Al ve John Amca, arabanın kapısında oturmuşlar, çelik rengindeki günün ağarışını seyrediyorlardı. Yağmur dinmişti. Ama gök, kalın kara bulutlarla kaplıydı. Işık arttıkça, suda da yankılanıyordu. Adamlar hızla akan dereye bakıyorlardı. Suyun üzerinde siyah ağaç dalları, sandıklar, tahtalar sürükleniyordu; seyyar kulübelerin olduğu meydanda dönüp duruyordu. Ortada seddin izi kalmamıştı. Arabaların bulunduğu yerde, suyun akıntısı durmuştu. Selin kıyılarını sarı bir köpük çevirmişti. Baba, kapıdan uzandı, kalasın üzerine, hemen su düzeyinden biraz yukarıya, bir dal koydu. Adamlar, suyun yavaş yavaş dala doğru yükseldiğini ve dalı hafifçe kaldırarak akıp gittiğini gördüler. Baba, su düzeyinden üç santim kadar yukarıya başka bir dal koydu ve çekilip seyre daldı.

Al:

— Su, arabanın içine kadar girecek mi dersin, baba? dedi.

— Bilinmez. Daha dağlardan gelecek çok su var. Bilinmez. Belki de yağmur yeniden başlar.

Al:

— Düşünüyorum, dedi. Eğer su arabaya girerse, her şey ıslanacak.

— Evet.

— Ama, arabanın içinde bir metreden çok yükselemez. Çünkü önce yolu atlar, öte yana dağılır.

Baba sordu:

— Nereden biliyorsun?

— Baktım, arabanın kenarından baktım.

Elini uzattı:

— Ancak, yükselse yükselse bu kadar yükselir.

— Peki, ne yapalım diyorsun? Burada kalamayız.

— Kalmak zorundayız. Kamyon burada. Sel bittikten sonra kamyonu çalıştırmak için bir hafta ister.

— Peki sen, ne yapalım diyorsun?

— Kamyonun yan tahtalarını sökelim. Burada raf gibi bir şey yapalım; eşyamızı üzerine koyar, biz de çıkar, üstüne otururuz.

— Yaa?.. Peki yemeğimizi nasıl pişiririz?.. Nasıl yeriz?

— İyi ama, hiç olmazsa eşyamız kuru kalır.

Dışarıda ışık artmıştı. Kurşun renginde bir ışık vardı. İkinci küçük dal da kalasın üzerinden yüze yüze gitmiş, kaybolmuştu. Baba daha yüksek bir yere, başka bir dal koydu.

— Su yükseliyor, dedi. Söylediğini yapsak fena olmayacak.

Ana uykusunda sıkıntılı sıkıntılı döndü. Gözlerini açmaya çalışıyordu. Birini çağırıyormuş gibi avazı çıktığı kadar bağırdı:

— Tom!.. Yavrum Tom!.. Tom!..

Bayan Wainwright, anayı yatıştırmak için bir şeyler söyledi. Kırpışan gözler yeniden kapandı; ana yeniden düşlerine daldı. Bayan Wainwright ayağa kalktı, kapıya doğru yürüdü. Yavaşça:

— Bana bakın, dedi. Şimdi bir yere gidemeyiz.

Elma sandığının bulunduğu köşeyi işaret etti:

— Bu şeyin orada durması doğru değil. Üzüntüden başka bir işe yaramıyor. Siz alıp gömemez misiniz bir yana?

Adamlar susuyorlardı. Sonunda baba:

— Hakkın var galiba, dedi. O, orada durdukça insan üzülüyor. Ama şimdi, götürüp gömmek de kanuna karşı gelmek olur.

— Buna gelinceye kadar, elimizde olmayarak, kanuna karşı daha neler yapıyoruz.

— Evet, o da doğru ya.

Al:

— Su daha yükselmeden, kamyonun tahtalarını sökmeli, dedi.

Baba, John Amcaya döndü:

— Biz tahtaları içeri taşırken, sen çocuğu gömer misin?

John Amca, sersem sersem:

— Bu işi neden bana veriyorsunuz? dedi. Siz niye kendiniz yapmıyorsunuz? Ben bu işi istemem.

Ve sonra:

— Haydi verin bana da götüreyim, dedi. Haydi, haydi verin.

Sesi yükselmeye başlamıştı:

— Çabuk olun diyorum size! Verin bana!..

Bayan Wainwright:

— Sakın kimseyi uyandırmayın, dedi.

Elma sandığını kapıya getirdi, üzerindeki çuval parçasını düzeltti.

Baba:

— Kürek arkanda duruyor, dedi.

John Amca küreği bir eline aldı. Kapıdan aşağı inerek yavaş yavaş akan suya daldı; ayağı daha suyun dibine değmeden su yarı beline gelmişti. Döndü ve elma sandığını öteki kolunun altına aldı.

Baba:

— Haydi Al, biz de gidelim de tahtaları getirelim, dedi.

Kurşun rengi sabah ışığı altında, John Amca suyu yara yara arabanın ucuna geldi. Joadların kamyonunu geçti. Asfalta çıkan istinat duvarını tırmanmaya başladı. Yolda bir süre yürüdü; seyyar kulübe meydanını

geçti; sonunda kaynayan derenin yola yaklaştığı yol kenarında, söğütlerin bulunduğu bir yere geldi. Küreğini yere bıraktı. Çalılıkların kenarından, derenin hızla aktığı bir yere gelinceye kadar, sandığı kucağında tutarak yürüdü. Suyun, söğüt dalları arasında, sarı köpük bırakarak döne döne akışına bir süre durup baktı. Elma sandığını, göğsünün üstünde tutuyordu. Sonra eğildi, sandığı dereye bıraktı ve eliyle düzeltti. Öfkeli öfkeli:

— Git de onlara söyle! dedi. Caddelere gir. Oralarda kok ve böylece durumu anlat. Sen ancak derdini böyle anlatırsın. Kız mısın, erkek misin? Bilmiyorum bile. Öğrenmeye de niyetim yok. Şimdi git ve caddenin birisinde yat. Belki o zaman anlarlar.

Sandığı, yavaşça akıntıya itti ve bıraktı. Sandık, suyun içine gömüldü, kenara doğru gitti, döndü, altı üstüne geldi. Çuval parçası, suyun üstünde yüzdü, suyun hızlı akıntısına

kapılan sandık, hemencecik uzaklaştı, çalıların arkasında gözden kayboldu John Amca küreği yakaladı. Hızlı hızlı seyyar kulübelerin olduğu yere döndü. Yeniden suya daldı. Suları yara yara, kamyona geldi. Baba ile Al, kamyonun başında tahtaları söküyorlardı.

Baba, John Amcaya bir göz attı:

— Tamam mı? .

— Evet.

Baba:

— Peki, dedi. Sen Al'a yardım et, ben dükkândan bir şeyler alayım.

Al:

— Bana et al, baba.

— Peki.

Kamyondan atladı; yerine John Amca geçti. Tahtaları, arabanın kapısından sokarlarken, ana uyandı, kalkıp oturdu:

— Ne yapıyorsunuz?

— Eşyayı ıslanmaktan koruyacak bir yer yapacağız.

Ana:

— Neden? diye sordu. Burası kuru değil mi?

— Kuru ama, sonra ıslanacak. Su yükseliyor.

Ana, zorla ayağa kalktı, kapıya yaklaştı:

— Buradan gitmeliyiz.

Al:

— Gidemeyiz, dedi. Her şeyimiz burada, kamyonumuz burada. Nemiz var, nemiz yok burada.

— Baban nerede?

— Kahvaltılık yiyecek almaya gitti.

Ana, ayaklarının dibindeki suya baktı. Su şimdi döşemeye bir karış yaklaşmıştı. Ana, döşeğin başına döndü. Rose of Sharon'a baktı. Kız da ona baktı.

Ana sordu:

— Nasılsın kızım?

— Halsizim. Halim yok, işte o kadar.

— Biraz kahvaltı ister misin?

— Canım istemiyor.

Bayan Wainwright, ananın yanına yaklaştı:

— Bir şeyi yok. Kurtuldu artık.

Rose of Sharon, gözleriyle anasına bir şeyler sordu. Ana, görmemezlikten gelmeye çalıştı. Bayan Wainwright, sobaya doğru gitti.

— Ana!..

— Eee? Ne istiyorsun?

— Nasıl?.. İyi mi?

Ana, yalan söylemek istemedi. Döşeğin yanına diz çöktü:

— Başka bir tane daha yaparsın kızım, dedi. Biz elimizden geleni yaptık.

Rose of Sharon doğrulmaya çalıştı:

— Ana!..

— Ne yapalım. Elden ne gelir?

Kız, arkası üstü uzandı; yüzünü kollarıyle örttü. Ruthie yaklaştı ve dehşetle baktı. Kaba kaba:

— Hasta mı, ana?.. Ölecek mi? dedi.

— Bir şey olmayacak, iyileşecek.

Baba, kucağı paketlerle dolu içeri girdi:

— Kız nasıl?

Ana:

— İyi, dedi. Gittikçe de iyileşiyor.

Ruthie, Winfield'e haber verdi:

— Ölmeyecekmiş. Anam öyle söylüyor.

Winfield, bir kıymıkla, büyük bir adam gibi dişlerini karıştırıyordu:

— Ben, zaten ölmeyeceğini biliyordum, dedi.

— Nereden biliyordun?

Winfield:

— Söyleyemem, dedi ve bir kıymık parçası tükürdü.

Ana, son kalan dallarla ateşi hızlandırdı, eti pişirdi, et suyunu hazırladı. Baba ekmek getirmişti. Ana bu ekmekleri görünce kaşlarını çattı:

— Hiç yanımızda para kaldı mı?

Baba:

— Kalmadı, dedi. Ne yapalım, çok karnımız acıkmıştı.

Ana kızarak:

— Sonra da gidip, ekmek aldın değil mi? dedi.

— Ne yapalım, karnımız zil çalıyor. Bütün gece çalıştık.

Ana içini çekti:

— Şimdi ne yapacağız bakalım?

Yemeklerini yerlerken, su yükseldikçe yükseldi. Al, yemeğini yedi; baba ile birlikte kereveti yaptı. Kerevet bir buçuk metre genişliğinde, iki metre uzunluğunda, yerden yüz yirmi santim yükseklikteydi. Ve su, kapının kenarına sokuldu, uzun bir süre durur gibi oldu. Sonra yavaş yavaş döşemenin üstünden doğru içeriye girmeye başladı. Dışarıda yağmur yeniden başlamıştı; önce olduğu gibi, büyük büyük damlalar halinde suya çarpıyor, dama, tok tok vuruyordu.

Al:

— Haydi, şilteleri kerevete koyalım. Battaniyeleri de üstüne koyalım da, ıslanmasın.

Bütün eşyaları kerevetin üstüne yığdılar; su, döşemenin üzerinde yayıldı. Baba, ana, Al ve John Amca, hepsi birer köşelerinden tutarak Rose of Sharon'la birlikte döşeği kaldırdılar, eşyaların üstüne koydular.

Kız istemiyordu:

— Ben yürürüm. Bir şeyim yok.

Ve su, döşemenin üzerine, ince bir zar gibi yayıldı. Rose of Sharon, anasının kulağına bir şeyler fısıldadı; ana elini battaniyenin altına soktu ve kızın göğsünü yokladı; başı ile tasdik etti.

Seyyar kulübenin öte ucunda, Wainwrightlar kendileri için bir kerevet yapıyorlardı. Yağmur birden sıklaştı, sonra geçti.

Ana, ayaklarına baktı. Su şimdi yerde iki santimi bulmuştu. Ana şaşırmış bir halde:

— Heyy, Ruthie, Winfield!.. diye bağırdı. Çabuk eşyaların üstüne çıkın, soğuk alacaksınız.

Çocukların, kerevetin üstüne çıktıklarını, korka korka Rose of Sharon'un yanında oturduklarını gördü. Birdenbire:

— Buradan gitmeliyiz, dedi.

Baba:

— İmkânı yok, dedi. Al'ın dediği gibi, her şeyimiz burada. Arabanın kapılarını çıkarırsak daha büyük bir kerevet yaparız.

Aile, kerevetlerin üzerinde büzülmüş, susmuş sinmiş, oturuyordu. Arabanın içindeki su, on santim yükselince, yolun seddini aşmaya, öte yandaki pamuk tarlasına yayılmaya başladı. O gün ve gece erkekler, seyyar kulübenin kapısının yanında, sırılsıklam uyudular. Ana, Rose of Sharon'un yanında yattı. Arada sırada, kızın kulağına bir şeyler söylüyor, bazen ses çıkarmadan kalkıp oturuyor, düşünceye dalıyordu. Ekmekten kalan parçaları battaniyenin altına saklamıştı.

Yağmur artık hızını kaybetmişti... Küçük sağanaklar gelip geçiyor, ortalık sessizleşiyordu. İkinci günün sabahı, baba, sulara gömüle gömüle kampa yürüdü, cebinde on patatesle geri döndü. Arabanın iç tahtalarından birini söküp ateş yaktı, tavayı suya daldırıp doldurdu. Bu sırada ana da, onu sersem sersem seyrediyordu. Aile, suda haşlanmış patatesleri elleriyle yedi. Bu son yiyecek de bittikten sonra, gri suya

bakakaldılar; geceleyin, uzun bir süre yatamadılar.

Sabah olduğu zaman sinirli sinirli uyandılar. Rose of Sharon, ananın kulağına bir şeyler fısıldadı.

Ana başıyle tasdik etti:

— Evet, dedi. Zamanıdır.

Sonra, erkeklerin yattığı kapı tarafına döndü. Bir yaban gibi:

— Biz buradan çıkıp gidiyoruz, dedi. Daha yüksek bir yere gidiyoruz. Siz gelin, gelmeyin bana vız gelir. Ben, Rosasharn ile çocukları alıp gidiyorum.

Baba bitkin:

— Gidemeyiz, dedi.

— Peki öyleyse. Her halde Rosasharn'ı yola kadar çıkarırsınız; sonra siz yine dönersiniz. Artık yağmur durdu, biz gidiyoruz.

Baba:

— Peki öyleyse, biz de gideriz, dedi.

Al:

— Ana, ben gitmem, dedi.

— Neden?

— Aggie., burada... Ondan ayrılamam...

Ana gülümsedi:

— Doğru söylüyorsun, dedi. Sen burada kal. Eşyayı koru. Su alçalınca.. tabiî biz döneriz.

Babaya döndü:

— Haydi, çabuk olun, yağmur yeniden başlamadan gidelim, dedi. Haydi Rosasharn. Kuru bir yer bulmaya gidiyoruz.

— Ben yürüyemem.

— Belki yola çıkınca biraz yürürsün. Gel, arkanı biraz eğ.

Baba, suyun içinde yürüdü ve orada durarak bekledi. Ana, Rose of Sharon'u kerevetten indirdi, arkasını arabaya dayayarak durdurdu. Baba, kızını kollarına aldı, olabildiği kadar yüksekte tutmaya çalışıyordu. Derin sudan dikkatle geçirdi; arabanın çevresini dolaştı; yola çıktı. Kızın ayaklarını yere bıraktı ve kızı tuttu. John Amca da Ruthie'yi taşıyarak arkasından geldi. Ana, suyun içine gömüldü, bir an entarisi dalgalandı:

— Winfield, bin omuzuma... Al, su çekilir çekilmez biz geri geliriz. Al...

Durdu:

— Eğer., eğer Tom gelirse., ona, geri döneceğimizi söylersin. Söyle ona, dikkatli olsun. Winfield, omuzuma çık., şuraya. Hah. Şimdi ayaklarını sımsıkı tut.

Göğsüne kadar çıkan suyun içinde, sallana sallana yürüdü. Yolun seddini tırmanırken, anaya yardım ettiler ve Winfield'i sırtından aldılar.

Yolda durdular. Arkalarına dönüp suyun düzeyine, koyu kırmızı araba kümelerine, hareket halindeki suya gömülü kamyonlara ve otomobillere baktılar. Bu sırada hafif hafif sisle karışık yağmur yağmaya başladı.

Ana:

— Yürüyelim, dedi. Rosasharn, yürüyebilecek misin?

Kız:

— Başım dönüyor, dedi. Sanki dayak yemiş gibiyim.

Baba yakınır gibi:

— Eee, şimdi nereye? Nereye gidiyoruz bakalım? dedi.

— Bilmiyorum. Haydi, Rosasharn'ın koluna gir.

Ana, sağ koluna, baba sol koluna girerek kızı ayakta tuttular.

— Kuru bir yer bulacağız. Başka çare yok. Sizin üstünüz iki günden beri sırılsıklam.

Yavaş yavaş yol boyunca yürüyorlardı. Yolun kenarındaki derenin şırıltısını işitiyorlardı. Ruthie ile Winfield, ayaklarını çamurlara çarpa çarpa yürüyorlardı. Yol boyunca yavaş yavaş yürüdüler. Gök daha karardı ve

yağmur sıklaştı. Yoldan hiçbir vasıta geçmiyordu.

Ana:

— Hızlı gitmeliyiz, dedi. Bu kızcağız ıslanırsa., artık Allah bilir ne olur.

Baba alay ederek:

— Böyle hızlı hızlı nereye gittiğimizi söylemiyorsun, dedi.

Yol, derenin kıyısında kıvrıldı. Ana çevreyi ve sel altında kalan tarlaları gözüyle araştırdı. Yolun çok uzağında, solda, ufak bir tepenin üzerinde, yağmurdan kararmış bir samanlık duruyordu.

Ana:

— Bak, dedi. Bak oraya. Bu samanlık elbette kupkurudur. Yağmur duruncaya kadar orada kalırız.

Baba içini çekti:

— Belki de sahibi bırakıp gitmiştir.

Ruthie, yolun ilerisinde, kenarda kırmızı bir nokta gördü. Almak için koştu. Yabanîleşmiş bir sardunya çiçeğiydi bu; üzerinde yağmurdan ıslanmış bir gonca vardı. Ruthie, çiçeği kopardı. Bir petalini aldı ve burnuna yaklaştırdı.

Winfield çiçeği görmek için koştu:

— Bana da ver, dedi.

— Olmaz. O benim. Ben buldum.

Alnına da başka bir petal yapıştırdı. Petal, alnında küçük, parlak, kırmızı bir kalp şeklinde duruyordu.

— Ne olur, bana da bir tane ver. Haydi ver.

Ruthie'nin eline atıldı, ama çiçeği alamadı. Ruthie, Winfield'in yüzüne bir şamar indirdi. Winfield bir an durdu, şaşırmıştı. Sonra dudakları titremeye, gözleri sulanmaya başladı. Ötekiler bunu gördüler.

Ana:

— Ne yapıyorsun sen? diye sordu. Ne yapıyorsun?

— Benim çiçeklerimi almak istedi.

— Bir., bir tanecik istedim... Benim burnuma vurdu, dedi.

— Ruthie, ver bakayım bir tane de ona.

— O da bir tane bulsun. Bu benim çiçeğim.

— Ruthie, ver diyorum sana.

Ruthie, anasının sesindeki korkunçluğu anladı, taktiğini değiştirdi. Büyük bir şefkatle:

— Al, dedi. Bir tane de senin yüzüne yapıştırayım.

Yaşlılar yürümekte devam ediyorlardı. Winfield burnunu Ruthie'ye uzattı. Ruthie diliyle bir petal ıslattı ve hızla Winfield'in burnuna yapıştırdı, yavaşça:

— Seni gidi domuz seni!., dedi.

Winfield parmaklarıyle petale dokundu, burnunun üstüne bastırdı. Ötekilere yetişmek için hemencecik koştular. Ruthie, artık bu eğlencenin tadı tuzu kalmadığını anladı:

— Al, dedi. Daha birkaç tane vereyim. Alnına yapıştırırsın.

— Çabuk olun, büyük bir sağanak geliyor. Şu telden geçelim. Hem alçak. Haydi, çabuk olun. Dayan Rosasharn, kızım.

Kızı hemen hemen sürükleyerek hendekten ve telin arasından geçirdiler. Ve fırtına birdenbire koptu. Üzerlerine bardaktan boşanırcasına yağmur indi. Çamuru yara yara yürüdüler, küçük bayırı tırmandılar. Kara samanlık, yağmurun içinde hemen hemen kaybolmuştu. Yağmur ıslık çaldı, yerlere çarptı ve artan rüzgâr, yağmuru sürükledi. Rose of Sharon'un ayağı kayıyor, koluna girmiş olanlar, kızı sürüklüyorlardı.

— Kızı kucağına alamaz mısın?

Baba eğildi, kızı kucağına aldı.

— Zaten sırılsıklam olduk, dedi. Haydi Winfield, Ruthie; siz önden koşun.

Soluk soluğa, yağmurdan ıslanmış samanlığa vardılar; samanlığın açık olan yerinden güçlükle içeri daldılar. Samanlığın bu yanında kapısı yoktu. Çevrede bir iki tane paslı çiftlik aracı, bir pulluk, kırık bir tırmık, demir bir tekerlek duruyordu. Yağmur dama vuruyor, samanlığın girişini örten bir perde oluyordu. Baba, Rose of Sharon'u yavaşça yağlı bir sandığın üstüne oturttu:

— Oh, çok şükür, dedi.

Ana:

— Belki içeride saman vardır. Bak, şurada bir kapı var.

Menteşeleri paslı kapıyı itti:

— Saman var!., diye bağırdı. Haydi, sen hemen gir içeri.

İçerisi karanlıktı. Tahtaların arasındaki çatlaklardan hafif bir ışık giriyordu.

Ana:

— Sen hemen burada yat, Rosasharn, dedi. Sen yat, dinlen. Ben bakayım, seni kurutmak için bir çare düşüneyim.

Winfield:

— Ana!., dedi ve sesi damın üzerinde gürlemekte olan yağmur sesini boğdu.

— Ana!..

Ana:

— Ne var? Ne istiyorsun?

— Bak... Şu köşeye bak.

Ana, köşeye baktı. Karanlıkta iki şekil vardı: Bunlardan biri, arka üstü yatan bir

adam, öteki de onun yanında oturan bir çocuktu. Çocuk gözlerini açmış, yeni gelenlere şaşkın şaşkın bakıyordu. Ana onlara bakarken, çocuk yavaşça ayağa kalktı ve anaya doğru yaklaştı. Boğuk bir sesle:

— Buranın sahibi siz misiniz? dedi.

Ana:

— Hayır, dedi. Biz de şimdi yağmurdan kaçtık. Bir hasta kızımız var. Kuru bir battaniye varsa ver de, ıslak elbisesini çıkarıp, üstüne örteyim.

Çocuk köşeye gitti, pis bir yorgan getirerek. Anaya uzattı.

Ana:

— Teşekkür ederim, dedi. Bu adamcağızın nesi var?

Çocuk, aynı monoton sesiyle cevap verdi:

— Önce hastaydı... Ama şimdi, açlıktan ölüyor.

— Neee?..

— Açlıktan ölüyor. Pamuk toplarken hastalandı. Altı gündür ağzına bir lokma bir şey girmedi.

Ana köşeye doğru gitti, eğilerek adama baktı. Elli yaşlarında kadardı. Adamın sıska bir yüzü vardı; apaçık duran gözleri dalgındı, bir noktaya bakıyordu. Çocuk, ananın yanında durdu.

Ana:

— Baban mı? diye sordu.

— Evet. Sorarsan, "Karnım aç değil." ya da, "Şimdi yedim." der. Bana biraz yiyecek verin. Çok zayıf düştü. Elini bile kımıldatacak hali yok.

Damın üzerindeki yağmurun patırtısı bir pıtırtı halini almıştı. Sıska adam dudaklarını oynattı. Ana, adamın yanına diz çöktü ve kulağını yaklaştırdı. Adamın dudakları yeniden oynadı.

Ana:

— Yok, dedi. Merak etme. İyileşir. Bekle, kızımın üzerindeki ıslak şeyleri çıkarayım da...

Ana, kızının yanına döndü:

— Çıkar üstündekileri şimdi, dedi.

Kız görünmesin diye yorganı tuttu. Soyunup çırılçıplak olunca, yorganı vücuduna sardı.

Çocuk yeniden yanına gelmiş, anlatıyordu:

— Anlamıyorum. Ya, "Benim karnım tok." ya da, "Şimdi yedim." diyor. Dün gece dışarı

çıktım, bir pencereyi kırdım, içeri girerek ekmek çaldım. Ekmeği çiğneyip yutturdum. Ama, sonra hepsini çıkardı, daha halsiz kaldı. Ona ya çorba, ya süt lâzım. Süt alacak paranız var mı?

Ana:

— Sus, dedi. Sen merak etme. Elbet bir çaresine bakacağız.

Birdenbire çocuk bağırdı:

— Ölüyor!.. Ben size söylemedim mi? Ölüyor işte! Açlıktan ölüyor! Ben size demedim mi?..

Ana:

— Sus!., dedi.

Ana, John Amcayla babaya baktı. Onlar da oturmuşlar, hasta adama bakıyorlardı. Ellerinden bir şey gelmiyordu. Sonra ana, Rose of

Sharon'a döndü. Göz göze geldiler. Ana, yine John Amcayla babaya baktı. Sonra başını kızına çevirdi. İki kadın uzun uzadıya bakıştılar. Kızın soluğu sıklaştı. Zorla soluk almaya başladı.

— Peki, dedi.

Ana gülümsedi: .

— Biliyordum zaten, sen yaparsın. Biliyorum.

Kucağında sımsıkı kenetlediği ellerine baktı.

Rose of Sharon, fısıldadı:

— Sizler., hepiniz., dışarı çıkar mısınız?

Yağmur, damda hafif hafif tıpırdıyordu.

Ana eğildi, kızının alnındaki dağınık saçını eliyle arkaya itti ve onu alnından öptü.

Ana hemen ayağa kalktı:

— Haydi, hepiniz dışarı!., diye bağırdı. Hepiniz dışarda, sundurmada bekleyin!..

Ruthie bir şeyler söylemek için ağzını açtı.

Ana:

— Sus, dedi. Sus bakalım, haydi dışarı!..

Hepsini önüne katarak kapıdan çıkardı. Çocuğu kolundan tutarak çekti ve gıcırdayan kapıyı kapattı.

Rose of Sharon, bir an çıtırdayan samanlıkta kıpırdamadan oturdu. Yorgun vücudunu kaldırdı, yorganı vücuduna sardı. Yavaş yavaş köşeye doğru gitti ve solgun yüze, evinden uğramış ve korkmuş gözlere eğilip baktı. Sonra yavaşça yanına uzandı. Adam başını yavaş yavaş sağa sola çevirdi.

Rose of Sharon, yorganın bir kenarını gevşetti ve göğsünü açtı:

— Al, dedi. Hadi, al.

Biraz daha yaklaştı, adamın başını göğsüne çekti:

— İşte, dedi. İşte, alsana!..

Elini adamın başının altına götürdü ve düşmemesi için tuttu. Parmaklarıyle tatlı tatlı adamın saçını okşuyordu. Rose of Sharon başını kaldırdı, samanlığın karanlığına doğru baktı. Dudakları kenetlendi ve esrarlı bir şekilde gülümsedi.

SON

DİPNOTLAR

[1] Amerika'da meşhur bir et konservesinin markası.

[2] Amerika'da sincaba benzeyen bir yabanî hayvan, «prairie dog» karşılığı olarak kullanılmıştır. Bilim adı «cynomis» dir.

[3] 12,5 sent ya da ⅛ dolar karşılığı madenî para.

[4] Hıristiyan dininde «Allaha şükür» anlamına gelen bir ünlem.

[5] Salvation Army: 1865 yılında papaz William Booth tarafından askerce bir disipline göre kurulmuş bir teşkilâttır. Kiliselere gidemeyen fakir ve kimsesizlere Hıristiyan inançlarını unutturmamaya çalışır.

[6] Evde yapılan bir çeşit içki.

[7] Cala Montez, Arizona'da bulunan san ve siyah renkli büyük bir kertenkeledir.

[8] Biyolojide iki gametin birleşmesinden meydana gelen spor'a zigot denir.
[9] «If I tell you will you buy a drink» cümlesinin bazı kelimelerinin harfleriyle yapılmış olan bir ilân. «Senden rica etsem, bir bardak içki ısmarlar mısın?» anlamına gelir.
[10] «Bun» karşılığı kullanılmıştır. «Bun» bir çeşit kek, ya da ekmektir. Bazen şekerle, çoğunlukla baharatla yapılır.
[11] Roosevelt'ten söz ediliyor.
[12] «Dough» karşılığı kullanılmıştır.
[13] Greasewood, «Sarcobatus Vermicularus» karşılığı kullanılmıştır.
[14] Amerika Bağımsızlık Devrimi.
[15] Amerika'da kuzeyle güney arasındaki iç savaş.
[16] «Legion» karşılığı kullanılmıştır. Amerika'da jandarmaların vazifesini gören teşkilât.
[17] Salvation Army: Amerika'da dinsel bir yardım teşkilâtı.

[18] Bir açık hava oyunu. Çekiçlerle tahta toplara vurulur, toplar birtakım köprücüklerin altından geçirilir.

[19] Bir libre aşağı yukarı yarım kilodur.

[20] «Thanksgiving Day» denilen ve her yıl Amerika'da yılın son perşembe günü kutlanan bu dinî bayramı Amerikalılar hindi yiyerek kutlarlar.

[21] J. P. Morgan, Amerika'nın en büyük bankeri ve maliyecisidir.

[22] Amerika'da kanunun ve hükümet teşkilâtının yapamadığı vazifeleri gönüllü olarak yapmak üzere kurulmuş «Vigilants Comnaitee» denilen teşkilâta bağlı kimseler. Bizde son yıllarda örgütlenen sivil komandolara benzer.